

LUND UNIVERSITY

Medeltida stadsaristokrati

Världsligt frälse i de skånska landskapens städer

Hansen, Kenth

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Hansen, K. (2020). *Medeltida stadsaristokrati: Världsligt frälse i de skånska landskapens städer*. [Doktorsavhandling (monografi), Historisk arkeologi]. Lund University.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Medeltida stadsaristokrati

Världsligt fräse i de skånska landskapens städer

Kenth Hansen

Medeltida stadsaristokrati

LUND STUDIES IN HISTORICAL ARCHAEOLOGY 21

Medeltida stadsaristokrati

Världsligt frälse i de skånska landskapens städer

Kenth Hansen

LUND 2020

LUNDS
UNIVERSITET

Denna avhandling har erhållit bidrag från
Lennart J. Hägglands stiftelse
Ebbe Kocks stiftelse
Berit Wallenbergs stiftelse
Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen
Stiftelsen Syskonen Willers donationsfond

© Kenth Hansen 2020

Omslagsbild: Krognoshuset, Lund
Omslagsfoto: Irene Hansen 2019
Bearbetning av omslagsfoto: Kjell A. Nilsson
Grafisk form, teknisk redigering och bildbearbetning: Anders Gutehall
Engelsk översättning av Summary: Alan Crozier

Lund Studies in Historical Archaeology 21

Tryck: Holmbergs i Malmö
ISBN 978-91-88899-91-0 (tryck)
ISBN 978-91-88899-99-6 (pdf)
ISSN 1653-1183

Innehåll

Förord	9
I. Inledning	II
Problem, syfte, frågeställningar och avgränsningar	II
<i>Problemområde</i>	II
<i>Syfte</i>	12
<i>Avgränsningar</i>	12
<i>Frågeställningar</i>	14
Teoretiska och metodiska aspekter samt källmaterial	14
<i>Ur vilka perspektiv kan urban aristokrati studeras ...</i>	14
<i>... och på vilket sätt ...</i>	17
<i>... samt utifrån vilket material</i>	19
Aristokrati	22
<i>Den medeltida aristokratins framväxt</i>	22
<i>Den medeltida aristokratin i Norden</i>	28
<i>Vem var aristokrat?</i>	28
<i>Analyskategorier</i>	33
<i>Något om termen aristokrati</i>	34
<i>Aristokrati i städer</i>	35
<i>Urban aristokrati i Danmark</i>	40
Disposition och läsanvisningar	42
<i>Avhandlingens disposition</i>	42
<i>Namn, släktanknytningar och andra läsanvisningar</i>	43
2. Legala och fiskala utgångspunkter	45
<i>Lagstiftning och stadsrätt</i>	45
<i>Egendomsrätt</i>	47
<i>Beskattning</i>	51
<i>Aristokratin och stadsbeskattningen</i>	54
<i>Aristokratin och stadsegendomar</i>	57
<i>Frälsebrev</i>	60
<i>Något om heraldisk terminologi</i>	63
3. Lund – kyrkometropolen	65
Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling	65

Aristokratiska egendomar i Lund	67
<i>Egendomstransaktioner</i>	67
<i>Hemvist för aristokrati med stadsegendom</i>	75
<i>Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet</i>	77
<i>Tidigmedeltida storgårdar i Lund</i>	82
<i>S:t Botulf– Krognoshuset</i>	91
<i>Dekanhuset</i>	97
<i>Billegården</i>	101
Frälset i stadens styrelse	108
<i>Borgmästare</i>	108
<i>Byfogdar</i>	111
<i>Sammanfattning</i>	114
Sammanfattning Lund	119
4. Malmö – den stora handelsstaden	121
Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling	121
Aristokratiska egendomar i Malmö	123
<i>Egendomstransaktioner</i>	123
<i>Hemvist för aristokrati med stadsegendom</i>	139
<i>Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet</i>	141
<i>Residensgårdar i Malmö</i>	148
<i>Axelgården (kv Liljan)</i>	151
<i>Dringenbergska gården</i>	158
<i>Jørgen Kocks gård</i>	161
<i>Rosenvingeska huset</i>	169
<i>Hogenbergs kopparstick</i>	176
Frälset i stadens styrelse	178
<i>Borgmästare</i>	178
<i>Byfogdar</i>	185
<i>Sammanfattning</i>	190
Sammanfattning Malmö	195
5. Ystad – den lilla handelsstaden vid sydkusten	199
Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling	199
Aristokratiska egendomar i Ystad	201
<i>Egendomstransaktioner</i>	201
<i>Hemvist för aristokrati med stadsegendom</i>	202
<i>Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet</i>	203
<i>Bråbehuset</i>	205
Frälset i stadens styrelse	211
<i>Borgmästare</i>	211
<i>Byfogdar</i>	213
<i>Sammanfattning</i>	213
Ystad som pant	214
Sammanfattning Ystad	217
6. Halmstad – halländsk handelsstad	219
Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling	219

Aristokratiska egendomar i Halmstad	221
<i>Egendomstransaktioner</i>	221
<i>Hemvist för aristokrati med stadsegendom</i>	226
<i>Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet</i>	227
<i>Medeltidshuset vid Stora torg ("Kalentehuset")</i>	232
Frälset i stadens styrelse	244
<i>Borgmästare</i>	244
<i>Byfogdar</i>	246
Stadens sigill	249
Sammanfattning Halmstad	253
7. Aristokratins närvaro och roll vid städernas etablering	255
<i>Lund</i>	255
<i>Högmedeltida städer</i>	261
<i>Sammanfattning</i>	264
8. Olika kategorier av aristokrati, deras funktioner och närvaromotiv	265
<i>Inledning</i>	265
<i>Högfrälse</i>	266
<i>Landsbygdsförankrat lågfrälse</i>	274
<i>Urbant lågfrälse</i>	279
<i>Sammanfattning</i>	289
9. Aristokratins egendomar och gårdar	291
<i>Belägenhet och spridning</i>	291
<i>Gårdsstruktur och gestaltning</i>	293
<i>Interiör utformning och utsmyckning</i>	298
<i>Aristokratisk materiell ideologi</i>	300
<i>Sammanfattning</i>	302
10. Aristokraten, staden och samhället – en sammanfattande diskussion .	305
<i>Aristokratisk närvaro i städerna</i>	305
<i>Aristokrat eller borgare?</i>	308
Summary	313
Referenser	319
Appendix 1: Frälseanknutna egendomstransaktioner	329
<i>Lund</i>	329
<i>Malmö</i>	341
<i>Ystad</i>	363
<i>Halmstad</i>	367
Appendix 2: Borgmästare och byfogdar	373
<i>Lund</i>	373
<i>Malmö</i>	381
<i>Ystad</i>	389
<i>Halmstad</i>	391
Appendix 3: 1500-talets Lund ur ett sydostligt perspektiv	395

Förord

Det är inte alla förunnat att få möjlighet att helt ändra inriktning sent i yrkeslivet. Själv fick jag chansen att byta ut bokslut, debet och kredit och allehanda ekonomiska analyser mot något som är så mycket roligare och intressantare, nämligen historia och arkeologi. Ämnen jag alltid varit intresserad av, men som jag nu fick en chans att ägna mig helhjärtat åt. Det har gjort de sista tio åren till de yrkesmässigt roligaste i mitt liv – tänk att få utforska och skriva om hembygdens medeltid i en akademisk omgivning. Jag kommer alltid att vara tacksam för att jag lämnade de inkörda hjulspåren och tog chansen att förkovra mig i detta fascinerande område, och att verkligen gå till botten med alla intressanta spörsmål som dykt upp längs vägen.

Historia och arkeologi är ju breda ämnen som omfattar många skilda områden men under hela min studietid har jag haft ett intresse för aristokrati och för de skånska landskapen. Detta intresse har lett till fördjupningar i områden som fideikommiss, patronatsrätter och kyrkoemporer, skånskt frälse och adel samt landskapens borgar, slott och städer. Allt detta har nu utmynnat i föreliggande avhandling.

När nu min avhandling är klar så finns det många som förtjänar ett stort tack för att ha bidragit till att målet nåddes; man sitter ju inte ensam på sin kammare och löser allt själv.

Först och främst vill jag tacka Martin Hansson, min handledare. Martin har alltid varit tillgänglig, alltid tagit sig tid och kommit med snabb och värdefull feedback på inlämnade texter. Han har också en utpräglad förmåga att komma med enkla, praktiska och välfungerande lösningar på alla de problem som dykt upp under vägen. Han har också varit min ciceron in i borgforskningsvärlden.

Min biträdande handledare Harald Gustafsson har stor kunnsighet och erfarenhet av nordisk medeltid, som jag kunnat luta mig emot. Han har, med glimten i ögat, pekat på tveksamheter under arbetets gång, vilka oftast visat sig vara berättigade, samtidigt som han gett uppmuntrande och positiva signaler under arbetets gång.

Jes Wienberg har hela tiden visat stort intresse för mina studier och min forskning. Under årens gång har han varit till stor hjälp när han frikostigt delat med sig av sin kunskap och kommit med goda råd och synpunkter – stort som smått – vilket han delgivit rakt och tydligt.

Utän er tre hade det inte blivit någon avhandling.

Under min tid på institutionen har jag mött många människor, doktorander såväl som annan personal, som alla har bidragit till en stimulerande arbetsmiljö och som gjort att det alltid varit roligt att gå till arbetet, till och med på måndags-

morgnarna. Många intressanta diskussioner har förts under seminarier och internet, men också i det dagliga umgänget på institutionen. Särskilt tack vill jag rikta till min bokälskande rumskompis Peder som bistått med kunnig och uttömmande hjälp med latinet, onekligen ett klurigt språk. Även Hampus och flera andra har bidragit med språkhjälp.

Utanför institutionen är det många som kommit med hjälp och bidrag. Anders Reinsnert, med sin stora erfarenhet, har kommit med tips och synpunkter på medeltida förhållande i de undersökta städerna. Ola Svensson har frikostigt bidragit med sin tid och hjälpt mig med språklig tolkning av forna nordiska platsnamn. Personalen på Kulturen har bistått mig, deras gamla praktikant, när jag botaniserat i museets arkiv. Många andra, personer och institutioner, har också bidragit till avhandlingsarbetet.

Slutligen vill jag tacka min familj. Våra barn Emelie och Sebastian, som med sina partners Martin och Anna tålmodigt lyssnat på mina utläggningar om aristokrati och medeltida städer. De påstår att de alltid varit övertygade om att denna avhandling skulle komma till stånd och färdigställas, vilket härmed visat sig vara befogat. Jag vill också nämna mina fina barnbarn Lovisa och Hedvig, som ännu är för unga för att inse tjusningen med avhandlingens ämne.

Sist, men inte minst, vill jag tacka min livskamrat Irene, som hela tiden stöttat mitt beslut att vid mogen ålder ta upp studierna igen och därefter även doktorera. Hon har med liv och lust deltagit i arbetet med avhandlingen, vare sig det gällt att fotografera gamla hus, språkgranska kapitel, klättra omkring i kyrktorn, följa med på resor eller stryka ett övermått av semikolon i texten. Många är de fredags- och lördagskvällar vi diskuterat alla möjliga och omöjliga aspekter av ämnet över flaska vin (så mycket roligare än att diskutera bokslut). Tack kära hustru!

Kent H Hansen
Lund i mars 2020

Inledning

Problem, syfte, frågeställningar och avgränsningar

Problemområde

Borgarna i städerna – adeln och bönderna på landsbygden. Synen på befolkningens rumsliga lokalisering sedan medeltiden har bidragit till bilden av ett enhetligt uppdelat ståndssamhälle. Bilden har understötts av forskning inom historia och arkeologi.

I det senaste standardverket om Sveriges historia, *Norstedts Sveriges historia*, behandlas aristokratin utifrån ett ruralt perspektiv; deras gods, gårdar och borgar på landsbygden (Harrison 2009:402ff; Harrison & Eriksson 2010:145ff). Som initiativtagare vid städernas grundande under tidig- och högmedeltid framhålls i första hand kungen, ibland också en biskop, främst med grundläggande kommunikations- och handelsförutsättningar som motivationsfaktorer (Harrison 2009:342ff). Inget nämns om aristokratin som eventuell aktör i dessa processer. Vid genomgången av de högmedeltida städernas befolkning diskuteras allt från köpmän och hantverkare ner till tiggare och lösdrivare (Harrison 2009:330f) utan att någon närvaro från frälsets sida omnämns. Inte heller när städernas fjärrhandel under senmedeltid avhandlas (Harrison & Eriksson 2010:256ff) får frälset någon plats.

Motsvarande danska verk är *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, vars senaste utgåva utkom 2002–2005. Även i detta verk ses städerna som huvudsakligen kungligt anlagda eller som en fortsättning och utveckling av äldre handelsplatser eller kyrkliga centra (Fenger 2002:246ff). Något deltagande från aristokratis sida kan inte spåras. Under tidig- och högmedeltid behandlas städerna, dess invånare och dess styrande skikt (Fenger 2002:251ff, 259; Hørby 2002:60ff) utan att aristokratin omnämns som vare sig närvarande eller deltagande. Först under senmedeltiden, som behandlas av den aristokratspecialiserade forskaren Troels Dahlerup, omnämns aristokrati perifert som en komponent i den urbana miljön. Hans beskrivning över det senmedeltida danska samhället struktureras utifrån de fyra stånden. I beskrivningen av det adliga ståndet ses aristokratin genomgående som en rural elit, grundad i huvudgårdar och omfattande jordbesittningar, med en lågaristokrati som ofta stod i ett tjänsteförhållande till en godsrik högaristokrati (Dahlerup 1989:100ff). I avsnittet om städer och borgare beskrivs i ett par stycken även en aristokratisk närvaro, dock huvudsakligen koncentrerat till Köpenhamn, där riksledningen och det kungliga hovet attraherade både hög- och lågaristokrati, samt till landstingsstäderna Odense och Viborg (Dahlerup 1989:165).

Men var verkligheten så strikt uppdelad eller hindrar den lättbeskrivna och lättförståeliga ståndsmodellen – uppdelningen av samhället i adel, präster, borgare och bönder – oss från att se nyanserna i det dåtida samhället? Inte minst i gränssnittet mellan borgerskap och aristokrati kan ett så polariserat synsätt leda till en felaktig uppfattning. Att aristokratin, i egenskap av samhällets övre skikt, skulle ha avskärmat sig från städernas ekonomiskt, kulturellt och politiskt betydelsefulla roll är föga sannolikt. Att städernas ledande skikt, köpmännen och magistraten, skulle sakna väsentliga kontaktytor mot aristokratin är heller inte troligt.

Syfte

Syftet med en studie av aristokratin plats och betydelse i den urbana miljön kan beskrivas på flera nivåer, från konkreta kunskapsvinster på en stadsarkeologisk nivå till generella insikter om fundamentala samhällsförhållanden.

På den lägsta nivån förväntar jag mig skapa kunskap om aristokratin faktiska närvaro i städerna under olika tider; omfattning, gestaltning och närvaromotiv.

På nästa nivå, som får sägas vara avhandlingens huvudnivå, syftar studien till att klargöra aristokratin delaktighet i städernas samhällsstrukturer. Det gäller dels materiella strukturer (gårdar, hus och andra anläggningar), dels sociala strukturer (interaktion med andra samhällsgrupper), dels ekonomiska och politiska maktstrukturer.

Förhoppningsvis kommer undersökningen också att bidra med en nyanserad – och kanske förändrad – bild av såväl det förflutna ståndssamhället som dåtidens stadssamhälle. Min avsikt är att problematisera såväl synen på gränserna mellan olika samhällsgrupper som statiska och explicita under medeltiden, som stadsmiljön som en skarpt avgränsad enhet helt dominerad av en hantverkande och handlande borgarskara.

Slutligen har avhandlingen också som ambition att synliggöra de individuella aktörerna i städerna, enskilda personer inom medeltidens frälsa i den urbana kontexten.

Avgränsningar

Avhandlingens **geografiska omfattning** utgörs av ett urval av städer i de medeltida danska Skånelandskapen. En undersökning av samtliga städer hade blivit för omfattande, vilket resulterat i inskränkningar i önskvärt analysdjup. Därför har några enstaka städer som representerar olika stadsaspekter valts ut (figur 1:1). I första hand har Lund och Malmö, som de mest betydande skånska städerna under medeltiden, valts ut. Lund, tidigt etablerat och såväl kyrkligt maktcentrum som landstingsstad, och Malmö, senmedeltidens stora handelsstad, erbjuder ett rikligt källmaterial, såväl skriftligt som arkeologiskt. Därtill har två mindre handelsstäder tagits med; Ystad, fiskeplatsen vid sydkusten som utvecklades till en betydande handelsort, och Halmstad, mer perifert belägen och under unionstiden en viktig politisk mötesplats. Källmaterialet för dessa är betydligt mer begränsat, men ändå påtagligt förekommande.

Den **tidsmässiga utsträckningen** omfattar hela medeltiden, från den första stadsetableringen i Lund under sent 900-tal och fram till reformationstiden. Såväl de omfattande ägar- och maktmässiga förändringar reformationen ledde till, som den tydligare struktureringen av aristokratin med början under första halvan av 1500-talet gör denna tidpunkt till en lämplig slutpunkt för avhandlingen.

Avhandlingen får också en avgränsning utifrån den **valda metoden**. Tidsramarna möjliggör inte en undersökning av alla aspekter avseende aristokrati i

städer, vilket i så fall hade fått ske på bekostnad av analysdjupet. Det har bedömts som nödvändigt att gå så djupt som möjligt i genomgången av källmaterialet för de valda analysobjekten – fastighetstransaktioner, borgmästare och byfogdar samt aristokratins urbant belägna hus och gårdar. Därför har andra tänkbara perspektiv valts bort vilket inkluderar bland annat städernas rådmän och aristokratins förhållande till urbana kyrkliga institutioner. I det första fallet – städernas rådmän – har bedömningen gjorts att en genomgång av borgmästare tillräckligt väl kan representera det aristokratiska inslaget i städernas råd, vilket kompletteras med stadsherrens representant, byfogden. I det andra fallet – städernas kyrkliga institutioner – innehåller deras relationer till aristokratin många andra aspekter än vad som är specifikt just för kyrkor och kloster belägna i städerna, mer generella förhållanden således även om några av dessa skulle kunna vara genererade just av den urbana kontexten. Därmed inte sagt att dessa båda perspektiv kommer att utlämnas helt, utan de kommer att dras in i diskussionen när så är lämpligt och nödvändigt, men de kommer inte att vara föremål för en fokuserad, heltäckande analys.

Figur 1:1. Skånelandskapen och avhandlingens städer.
Källa: Steenstrup 1896–1907:452f.

Frågeställningar

Som avslutning kommer den grundläggande genomgången av källmaterialet att sammanställas och den kunskap som utvunnits att kompareras städerna emellan. Denna avslutande analys kommer att genomföras utifrån tre huvudfrågeställningar:

Vilken betydelse hade aristokratin vid städernas etablering? Frågeställningen angrips utifrån de arkeologiska och skriftliga indikationer som identifierats på ursprungligt eller tidigt egendomsinnehav i städerna.

Vilka olika typer av aristokrati fanns i städerna och vilka verksamheter ägnade de sig åt, vilka funktioner fyllde de, varför var de där? Jag ämnar försöka identifiera olika typer av världsligt frälse i städerna baserat på fastighetsinnehav och positioner i stadsförvaltningen. Hypotetiskt har tre huvudkategorier formulerats. Ett regionalt högfrälse med egendomsinnehav och andra engagemang i städerna. Ett landsbygdsförankrat lågfrälse med olika intressen i städerna. Ett urbant lokaliserat lågfrälse, möjligen med släkt nätverk även i den omgivande landsbygden. Frågeställningen om verksamhet, funktioner och närvaromotiv struktureras utifrån Max Webers (1983; 1987) klassiska samhällsmodell uppdelad på ekonomiska, politiska och sociala faktorer.

Var och hur var aristokratin lokaliserad i städerna? Den rumsliga placeringen och gestaltningen av aristokratins urbana egendomsinnehav med särskild fokus på det som jag kallar urbana sätesgårdar.

Teoretiska och metodiska aspekter samt källmaterial

Ur vilka perspektiv kan urban aristokrati studeras ...

Avhandlingen bygger på teoretiska perspektiv på olika nivåer. Den översta nivån avser hur man skall betrakta ett samhälle; dess viktiga och avgörande element, funktioner och processer. Ett vanligt sätt att uppdelat ett samhälle för forskningsmässiga ändamål utgår från Max Webers modell som synliggör och beskriver olika grupperingar i samhället utifrån tre dimensioner – ekonomiska resurser, sociala indelningar och politisk makt. Han rubricerar dessa dimensioner respektive klass, stånd och parti. Weber anser att ett samhälles medlemmar tillhör olika grupper; grupper som inte är hårt avgränsade, som marxismens samhällsklasser, utan det är snarast fråga om gradskillnader. Det är inte heller förhållandet till produktionsmedlen som styr segmenteringen. Gruppindelningen är flytande och kan vara olika i de tre dimensionerna, även om graden av korrelation av positionen i dem tenderar att vara hög (Weber 1983:210ff; 1987:34ff).

I den ekonomiska dimensionen är tillgången till egendom och kapitalresurser grundläggande, men även andra faktorer som utbildning, kunskap och erfarenheter – vad marknaden kan erbjudas – påverkar den ekonomiska positionen. Weber analyserar den sociala strukturen utifrån individernas samhälleliga status och anseende. Till skillnad från den ekonomiska dimensionen, som är förknippad med tillgången till produktionsresurser, kopplar han den sociala dimensionen till konsumtions- sidan. Individernas konsumtionsmönster, deras livsföring och livsstil, är grundad i bördens och påverkad av uppväxt och omgivning, men också beroende av tillgången till ekonomiska resurser. Ett samhälles sociala indelning underbyggs och förstärks av ideologiska förklaringsmodeller och monopolisering av ideologiska och materiella värden och privilegier. Den politiska dimensionen avser möjligheten

att utöva inflytande på hela eller delar av samhällets funktion och agerande för att uppnå individuella eller kollektiva målsättningar. Ett sådant inflytande uppnås via tillhörighet till, och medverkan i, organisationer och andra sammanslutningar för att utöva makt och påverkan. De målsättningar som eftersträvas betingas av klass- och ståndstillhörigheten (Weber 1983:210ff; 1987:34ff). Ekonomiska resurser, social interaktion och politisk makt blir således viktiga för de ledande skikten i samhället, för aristokratin.

På ett liknande sätt grundar Michael Mann (1986:1ff) sin samhällssyn på tillhörigheten till basala nätverk som medel för att förverkliga mänsklighetens väsentliga behov. Den grundläggande tanken hos Mann är att människor ingår i många olika nätverk för att förverkliga sina behov och önskemål. Den *power*, den makt och kraft, som krävs för att människornas strävanden och mål skall kunna genomföras och uppnås kanaliseras genom dessa nätverk.

Det som är tilltalande med Mann är hans syn på nätverk som komplexa, interagerande, överlappande och korsande varandra, med interaktion inom nätverken på alla nivåer och från/till alla håll, så att hela nätverkssystemet bildar den komplexa strukturen av ett samhälle. Denna syn, till skillnad mot den mer tvådimensionella och välagränsade som ofta används i nätverksanalyser, anser jag vara betydligt mer överensstämmande med verkligheten. Manns modell är konstruerad för en makronivå, för att granska stora kulturer eller imperier, även på helt global nivå. Modellen måste därför omvandlas till en regional kontext; makronivån parallellförflyttats till en mikronivå. Ett sådant nertransformerat nätverksperspektiv kan vara ett användbart betraktelsesätt även i detta sammanhang. I praktiken innebär detta lokala och regionala nätverk – nätverk geografiskt fokuserade i och kring Skånelandskapen och dess städer – baserade på ekonomiska, politiska och sociala intressen.

I denna komplexa värld av nätverk identifierar Mann fyra sådana som han anser ha störst generell betydelse. De omfattar ideologiska, ekonomiska, militära och politiska aspekter på det mänskliga samhället. Manns teorier kan därmed delvis ses som en utveckling och fördjupning av Webers. Webers politiska dimension uppdelas i två av Mann; ur det politiska maktperspektivet särskiljer Mann en militär del då han menar att det militära maktutövandet ofta kan ske oberoende av den civilpolitiska makten. Manns ideologiska parameter syftar på de normer, moraliska förhållningssätt, värderingar och världsuppfattningar som utgör referensram vid interaktionen mellan samhällsmedlemmar, det sociala agerandet. Att etablera, reproducera och monopolisera ideologiska föreställningar utgör därför ett kraftfullt och grundläggande maktinstrument, vilket Mann särskilt visar på inom den kultiskt-religiösa sfären. Det ideologiska maktperspektivet skapar ett mentalt förhållningssätt som överbryggar, genomsyrar och påverkar de övriga samhällsaspekterna och som är grundläggande för att skapa en gemensam samhällssyn och en social struktur (Mann 1986:22ff).

Ur många aspekter kan den ideologiska parametern, och den därav följande sociala ordningen, sägas vara av grundläggande natur. Webers sociala dimension, fokuserad kring begreppen konsumtion, livsföring och livsstil, blir därför betydelsefull när samhällets elit, aristokraterna, skall definieras och studeras. För att betraktas som aristokrat krävdes ett aristokratiskt sätt att agera, att för omvärlden praktisera ett aristokratiskt levnads- och framträdandesätt avseende till exempel kläder, matvanor, boendemiljö, verksamhet, tankemönster. Livsstilen var baserad på aristokratin självbild och syn på sin omvärld; dess ideologi och dess sociala, ekonomiska och inflytelsemässiga identitet. Livsstilen kom till uttryck i nätverk av likasinnade.

Som utgångspunkt vid studiet av aristokratiska föreställningar och förhållningssätt kan tas de ideologiska och identitetsmässiga kärnpunkter som gällde för svensk stormaktsadel vilka framförs av Peter Englund (1989). Grundläggande

var adelns identitet som ledande stånd där börd, tradition och patriarkalism var fundamentalt, förknippat med ett anti-merkantilt synsätt. Denna aristokratiska identitet hade rötter i det riddarväsende och ståndstänkande som utvecklades på kontinenten och i England under slutet av 1100-talet och början av 1200-talet. Jag kommer att använda Englands identifierande kännetecken på ett idealtypiskt sätt som utgångspunkter när det medeltida frälset skall analyseras i en urban kontext, men det blir nödvändigt att bedöma hur långt ner i medeltiden dessa karaktärsparametrar ägde bärighet.

Studiet av aristokratins ideologi kommer till stor del att utgå från de materiella lämningarna i städerna. Materialiserad ideologi är ett betraktelsesätt som syftar till att förstå hur samhällsgrupper ideologiskt brukar det materiella och hur ideologin tar sig materiella uttryck. Med begreppet avses närmare hur eliten utifrån ideologiska grundvalar materiellt skapade, reproducerade och förändrade sin identitet och sin ledande position. I många fall kan aristokratin spåras via materialiserad ideologi i dess residentiella anläggningar, dess hus och den omgivande miljö de kontrollerade.

Materialiserad ideologi har brukats i studiet av skandinavisk järnålderselit. Bengt Söderberg knyter ihop materialiserad ideologi med Manns fyra maktområden och använder begreppet för att synliggöra och tolka elitens markeringar i en hallsekvens i Järrestad (Söderberg 2005:33). Annelie Nitenberg identifierar i studiet av regional elit i södra Vänerbygden under yngre järnålder ett flertal praktiker för materialiserad ideologi. Monumentaliseringen av den egna miljön genom bruk av storhögar och byggande av stora hallar var en sådan. Tillsammans med ceremonier kring ledarbegravningar och offer samt praktiken att ta värdefulla eller symbolladdade objekt ur cirkulation legitimerades och konfirmerades ledarposition och auktoritet. Viktigt var också tillgång till, och kontroll över, en krigsapparat, medan exklusiva aktiviteter som jakt och brädspel samt generositet genom frikostiga gästbud och rundhänta gåvor utgjorde en bärande del av den elitistiska livsstilen (Nitenberg 2019:238ff, 275f).

Även Martin Hansson (2006) utgår från begreppet materialiserad ideologi vid studiet av rural nordvästeuropeisk medeltida aristokrati. För att arkeologiskt identifiera och karaktärisera denna aristokrati i tid och rum och dess materialisering av sin ideologi tematiserar Hansson sin studie utifrån sex infallsvinklar. Det första temat gällde aristokratin som krigarklass; bland annat analyseras huvudgårdarnas militära uttryck i form av genuin eller artificiell befästningskaraktär. Nästa tema rör det historiska minne platser kan associeras till, där anknytning till förfäder och släktband framhävs. I det tredje temat granskas aristokratiska gårdsmiljöers närhet eller distans till annan bebyggelse, en fråga om integration eller isolering. Aristokratisk planering, reglering och omskapning av landskap, byar och bymarker utgör ytterligare ett tema. Nästa avser relationen mellan huvudgård och kyrka; privatkyrka följt av patronatsrätt. Slutligen analyseras individuella aristokraters sätt att materiellt exponera sin klasstillhörighet (Hansson 2006:71ff). Dessa temaområden är utformade för en rural miljö och kan därför behöva omformas och anpassas när studien gäller aristokratin i en medeltida stad.

Problemet med att utläsa det meningsbärande, det idémässiga och symboliska innehållet i materiella lämningar diskuteras av Ian Hodder (1991). Lämningarna är frukten av människors aktivitet, strävanden och verksamhet i det förflutna. Utifrån de ekologiska förutsättningarna och den samhällsliga ramen agerade människor inom deras kulturella omvärld, ett agerande som i sin tur påverkade och förändrade samhället. Därför måste de materiella kvarlevorna ställas i relation till denna omvärld, till den relevanta kontexten, för att förstå deras tillkomst, syften och innebörd och därmed kunna ge en inblick i och förståelse av det dåtida samhället och dess

människor. Varje materiellt objekt måste tolkas utifrån sin egen relevanta kontext, en kontext som i grunden handlar om det som är närliggande såväl temporalt som spatialt. Var gränserna går för en specifik kontext är beroende av vilka frågor som ställs till materialet. Kontexten är således både objektcentrerad och situations-specifik. Inom en definierad kontext kan sedan relevanta likheter och skillnader mellan olika objekt studeras i syfte att lyfta fram funktionella beroenden och relationer samt synliggöra deras innehåll av idéer och symboler (Hodder 1991:2ff, 126ff). För det medeltida urbana frälset i Skånelandskapen kan deras kontext utgöras av de relevanta dimensionerna av sociala, politiska och ekonomiska aspekter i det samtida samhället. Särskilt intressant kan frälsets relation till städernas övriga invånare vara, i första hand det ledande borgerskapet. I vilken mån går det att spåra skillnader och likheter mellan frälsets och borgerskapets materiella kultur och vad kan i så fall utläsas av dessa slutsatser? Tolkningar som görs inom denna ram kan komma att ge en förändrad förståelse för och syn på den urbana kontexten, vilket leder till en ny tolkningsbar situation, en ny kontextuell utgångspunkt.

... och på vilket sätt ...

Historisk arkeologi, tidigare med ämnesrubriken medeltidsarkeologi, har varit ett ämnesområde inom Lunds universitet sedan 1962. Namnbytet, som ägde rum 2005, föregicks av en diskussion kring ämnets status, karaktärisering och inriktning. Två huvudlinjer kan urskiljas, en kronologisk och en metodisk. Den kronologiska inriktningen tog fasta på det arkeologiska studiet av det förflutna i specifika tider och samhällen där skriftligt källmaterial finns tillgängligt. I nordisk forskning innebär detta en huvudsaklig inriktning mot medeltiden, därav det tidigare namnet på ämnet. Det metodiska perspektivet, som kom att utgöra kärnan för den nya definieringen av ämnet, fokuserade i stället på de teoretiska och praktiska verktyg som kunde brukas när olika källmaterial utnyttjades i forskningen. Namnbytet bekräftade frigörelsen från den existerande kopplingen till nordisk medeltid till ett expanderande forskningsområde, såväl tidsmässigt (både framåt och bakåt) som geografiskt (Lihammer 2011:15f; Wienberg 2015:161, 164ff).

Den historisk-arkeologiska metoden har varit föremål för omfattande analyserande och diskussion. John Moreland (2007) diskuterar hur man kan och bör betrakta skriftligt respektive materiellt källmaterial. Som utgångspunkt tar han hur synen på dessa materialkategorier var under förfluten tid och hur denna syn förändrades. Under medeltiden ser han likheter mellan dessa kategorier, då båda var en återgivning av det muntligt dominerade samhället, medium för att materialisera och visualisera Röstens i samtiden (Moreland 2007:36ff). Angående de båda källkategoriernas utsagovärde ställer sig Moreland tveksam till de bestämda dikotomiska skillnader som brukar attribueras de båda kategorierna; att skriften skulle vara förbehållen en litterat samhällselit och därmed vara ett maktinstrument, partiskt och tendensiöst, medan materiell kultur var de lägre klassernas uttrycksmedel och ett medium som reflekterade det förflutna på ett mer neutralt sätt (Moreland 2007:18f). Verkligheten, menar Moreland (2007:103ff), var mer komplex, där både hög och låg faktiskt kom till uttryck i båda källmaterialen, även om markanta och uppenbara kvantitativa och kvalitativa skillnader existerar.

Även Anders Andrén (1997) tar fasta på jämbördigheten mellan materialen. Han undersöker likheter och olikheter mellan dem och försöker utvärdera deras respektive styrkor och svagheter, deras utsagovärden (Andrén 1997:151ff). Den specifikt historisk-arkeologiska metoden har sin kärnpunkt i mötet mellan objekt och skrift, mellan ting och text, ett möte syftande till att skapa breddade eller nya tolkningsbara kontexter (Andrén 1997:159f). Två övergripande situationer kan uppstå

– korrespondens eller kontrast – ur vilka ny kunskap och förståelse kan skapas. Korrespondens, och även association, där text och ting överensstämmer, samvarierar eller uppvisar strukturella likheter, kan genom att överbrygga svagheter och brister i respektive material förstärka och utöka primära tolkningar och ge underlag för en breddad och kanske ny syn på källmaterialens utsagor (Andrén 1997:162ff). Kontrast, det vill säga icke-överensstämmelse, å andra sidan innebär en påtvungen problematisering av skriftliga utsagor och/eller ett ifrågasättande av arkeologiska tolkningar, men skapar samtidigt nya kontexter som öppnar för nya tolkningar och möjliggör förut okända beskrivningar av det förflutna (Andrén 1997:176ff). Mellan dessa båda ytterligheter – korrespondens eller kontrast – ryms ett helt spektrum av tänkbara utfall i mötena mellan de skriftliga texterna och de materiella objekten, konfronterande sammanföranden syftande till att utvidga vår förståelse av det förgångna. Ett konkret exempel på hur en ny kontext, ett nytt perspektiv, kan skapas är analysen av Medeltidshuset vid Stora torg i Halmstad (kapitel 6). Genom att beakta både det skriftliga och det byggnadsarkeologiska materialet genereras en ny hypotes om husets tillkomst och ägande.

Även om diskussionen huvudsakligen har förts mellan begreppen objekt och skrift, ligger det i sakens natur att också annat källmaterial kan och bör utnyttjas vid en historisk-arkeologisk analys. Andrén (1997:166f, 170) lyfter särskilt fram bilder och muntlig tradition. Medeltidens bildvärld utgör också en bärande del av Morelands (2007:44ff) resonemang. I antologin *Triangulering* (Mogren et al. 2009b) lyfts bildmaterialet upp på jämbördig fot med objekten och skrifterna. Genom att använda den geodetiska metoden triangulering som en metafor vill man visa på hur samverkan mellan de tre källmaterialen bild, text och ting leder till möjligheter att uppnå bättre kunskap genom att materialen sinsemellan kan stärka varandras ut-sagovärde (Mogren et al. 2009a:7). Därmed understryks den historisk-arkeologiska arbetsmetodens källpluralistiska karaktär. Alla tre källmaterialen har använts till exempel vid analysen av Billegården i Lund (kapitel 3).

Källpluralism som arbetsmetod har förespråkats av Janken Myrdal (2007), men från ett historievetenskapligt perspektiv. Han skiljer tydligt mellan källpluralism och tvärvetenskaplighet, där den förstnämnda är förbehållen användandet av flera olika källor medan det sistnämnda syftar på samverkan mellan olika forsknings-traditioners metodiska arbetssätt. Trots att han anser det vara sällsynt att en enskild forskare arbetar tvärvetenskapligt utesluter han inte ett sådant förfarande i samband med ett källpluralistiskt tillvägagångssätt (Myrdal 2007:497, 499f).

Som en given utgångspunkt i all forskning finns en frågeställning. Grundläggande blir därför hur man på lämpligaste sätt kommer fram till bäst möjliga lösning på det uppställda problemet. Historisk arkeologi, som sammanhörande med den arkeologiska forskningstraditionen, tar därför sitt avstamp i arkeologisk teori och metod. Den ovan beskrivna källpluralistiska historisk-arkeologiska metoden inbjuder dock till ett mer tvärvetenskapligt angreppssätt, där såväl källmaterial som arbetsmetoder eklektiskt hämtas från olika vetenskapliga fält. Göran Tagesson framhåller fördelarna av samverkan mellan specialister inom olika discipliner gentemot den enskilde forskarens mer begränsade möjligheter att tillägna sig spetskompetens inom ett bredare område. Dock påtalar han risken för att kommunikativa problem i ett sådant samarbete kan uppstå baserat på bristande insyn, kunskap och förståelse kring respektive parts ämnesmässiga forskningskontext (Tagesson 2019:39ff). I idealfallet är en maximal kompetensinsats önskvärd, men ofta är de resursmässiga förutsättningarna, till exempel inom ett humanistiskt avhandlingsarbete, sådana att den enskilde forskaren själv får utnyttja en bredare metodverktygslåda för att lösa det uppställda problemet.

En problemformulering som riktar sökarljuset mot samhällets elitskikt i en urban miljö – en kombination som sannolikt innebar en för dåtida förhållanden hög grad av skriftlighet – kan och bör därför tillvarata det medeltida skriftliga källmaterialets möjligheter i större utsträckning än vad som annars är brukligt inom historisk-arkelogisk forskning. I avhandlingen tillämpas både en historisk-arkelogisk källpluralistisk metodik och ett tvärvetenskapligt angreppssätt, där det skriftliga materialet såväl kvantitativt som metodiskt utgör en framträdande del. De olika källmaterialtyperna har olika tyngd i de olika delfrågeställningarna. Både skriftligt och materiellt källmaterial används för att utröna aristokratins roll vid städernas etablering. Däremot vilar analysen av vilka aristokrater som fanns i städerna, deras funktion och närvaromotiv, främst på skriftligt material. Undersökningen av gestaltning och funktion av frälsets fastigheter lutar sig huvudsakligen mot det arkeologiska materialet medan egendomarnas lokalisering och utbredning utgår från skriftligt källmaterial.

... samt utifrån vilket material

Tyngdpunkten i avhandlingen utgörs dels av undersökningar av det aristokratiska fastighetsbeståndet i de utvalda städerna, dels av utredningar av aristokratisk delaktighet i städernas styrande organ. En genomgång av samtliga medeltida fastighetstransaktioner för de fyra städerna har genomförts, där de olika transaktionsparterna kategoriserats. Aktörer tillhörande det aristokratiska skiktet har djupanalyserats avseende bakgrund, geografisk hemvist, släkttillhörighet, samhällsposition och verksamhetsområde. Befintliga och/eller arkeologiskt dokumenterade medeltida hus och gårdar som kan knytas till aristokratin i städerna har studerats för att utröna deras rumsliga utbredning, arkitektoniska gestaltning och deras funktionssätt. Skriftligt källmaterial har utnyttjats för att komplettera den arkeologiska bilden samt för att fastställa innehavare och ägandeövergångar. Slutligen har de ledande aktörerna i städernas maktorgan, närmare bestämt borgmästare och byfogdar, analyserats i de fall indikationer finns på anknytning till aristokratin.

Avhandlingen är således baserad på olika typer av källmaterial. En grundläggande källkategori utgörs av aristokratiska **anläggningar** i form av tomter, byggnader och urbana gårdsmiljöer. Såväl befintligt kvarstående objekt som numera ej existerande men arkeologiskt dokumenterade anläggningar utnyttjas. Det innebär att resultat och dokumentation från både arkeologiska utgrävningar och byggnads-arkelogiska analyser har brukats och granskats.

Utgångspunkt har tagits i projektet *Medeltidsstaden 1976–1990* (Andersson 1990), omfattande samtliga städer från medeltiden i nuvarande Sverige (det vill säga även städerna i de dåvarande danska landskapen). I projektet gjordes en genomgripande kartläggning av städernas arkeologiska status och kunskapsläge. Projektet resulterade i en gedigen dokumentation, även omfattande kända aristokratiska anläggningar. Några av rapportförfattarna har i senare verk kompletterat kunskapsbilden med nyare arkeologiska rön (Tesch 2014; Rosborn 2016).

Det huvudsakliga källmaterialet utgörs av dokumentation från arkeologiska undersökningar i form av artiklar, rapporter och, i vissa fall, av arkeologiskt fältmaterial, tillgängligt i olika arkeologiska utförarens arkiv. Någon total systematisk genomgång av det arkeologiska materialet för de olika städerna har inte gjorts, utan indikationer i annat material har varit styrande för urvalet.

En annan huvudkategori utgörs av **skriftligt** källmaterial, främst urkunder innehållande olika typer av fastighetsinformation samt dokument där städernas borgmästare och byfogdar framträder. Den största delen av det kända danska medeltida diplomaterialet finns utgivet i olika källpublikationer, dock med olika tidsmässig

omfattning. Speciellt tiden efter 1513 är ur källpublikationssynpunkt sämre företrädd, med följd att denna period är mindre komplett och därmed kommer att bli underrepresenterad i avhandlingens analyser. De verk som utgjort basen i undersökningarna är:

- *Diplomatarium Danicum* (DD). Omfattar diplom som rör det medeltida danska området, även sådana som finns i andra länders arkiv (DD 2:1:VIIIf). Perioden fram till 1400 är utgiven i tryck (række 1–række 4 bind 7). Perioden 1401–1412 (række 4 bind 8–12) finns som elektroniskt utgåva (DDe). Översättningar av diplomerna till nutidsdanska är utgiven i en parallellserie, *Danmarks Riges Breve* (DRB).
- *Repertorium Diplomaticum Regni Danicae Mediaevalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen* (Rep). Utgörs av textmässigt fylliga utdrag av diplom som härrör från medeltida danska arkiv eller av hänvisningar till var sådana diplom tidigare tryckts (Rep 1:I, Vf). Periodmässigt omfattar källutgåvan tiden 1085–1513.
- *Svenskt Diplomatariums Huvudkartotek* (SDHK). En digital version av *Svenskt diplomatarium* (SD) och *Svenskt diplomatium från och med år 1401* (SD1401), som även innehåller andra diplom ännu inte utgivna i tryck. Källserierna omfattar medeltida diplom där Sverige (inklusive Skånelandskapen) eller svenskar berörs. För texter rörande Skånelandskapen som tryckts i DD har bara register utgivits (SD 11:V; SD1401 1:IV). Periodmässigt omfattar utgåvorna tiden fram till 1379 (SD, arbete med utgivning av diplom från 1380-talet pågår) samt 1401–1420 (SD1401). SDHK innehåller dessutom ett flertal diplom från senare delen av medeltiden.

Därtill, och speciellt för perioden efter 1513, har även andra källutgåvor utnyttjats. Bland dessa kan nämnas *Diplomatarium diocesis Lundensis, Lunds ärkestifts urkundsbok* (LÄU, omfattande perioden 1421–1512), *Skånebrevsförteckningen* (Skbf) och *Malmö rådstueprotokol (stadsbok) 1503–1548* (MRP). Även originaldokument har kommit till användning, till exempel pergamentbrev i Halmstad rådhusrätts arkiv (LLA).

Det är viktigt att beakta att materialet vad gäller en återgivning av det medeltida fastighetsbeståndet är skevt till sin karaktär och speglar, utöver den medeltida egendomsverkligheten, till stor del det intresse och de möjligheter som funnits att bevara och arkivera dokument så att de överlevt fram till vår tid, i original eller i form av avskrifter eller register. Ett sådant intresse och därtill möjlighet kan främst tillskrivas de kyrkliga institutionerna. De åtkomsthändelser som legat till grund för dessa institutioners egendomsförvärv bör i betydligt större utsträckning ha bevarats än transaktionshandlingar avseende fastigheter som inte kommit i kyrkans hand. Vidare kan man anta att det världsliga frälset haft bättre möjligheter, och sannolikt även större kunskap och vana, att bevara transaktionshandlingar jämfört med borgerskapet. Trots att källmaterialet är direkta bevis på verkliga transaktioner måste man ändå i analyserna tona ner den kyrkliga dominansen och uppvärdera transaktioner där borgerskapet står som förvärvare. Likaså bör man uppvärdera andelen pantsättningar. Dessa pantsättningar makulerades vanligen genom att genomskäras i samband med att skulden reglerades, varför behovet att spara på handlingen reducerades när den saknade giltighet. Arrendekontrakt, eller register över sådana kontrakt, återfinns huvudsakligen från senare delen av 1400-talet och avser kyrkans uthyrning av stora delar av den egendoms massa som de med tiden blivit berikade med. Rimligen har en uthyrning av egendom förekommit tidigare

under medeltiden och även mellan andra aktörer, även om säkerligen kyrkan varit den helt dominerande uthyrningsparten.

Den tredje källkategorin vid en triangulerande tillämpning av den historisk-arkeologiska metoden utgörs av **bilder**. Här har bilder främst kommit till användning i två sammanhang.

Under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet utgav Georg Braun i samarbete med kopparstickaren Franz Hogenberg ett stort geografiskt verk i sex band, *Civitates orbis terrarum*. I verket avbildas ett stort antal europeiska städer med åtföljande textmässiga stadsbeskrivningar. I fjärde bandet återfinns kopparstick över några skånska städer, däribland Lund och Malmö. Tillkomsten av dessa har diskuterats, men en rimlig tolkning är att de tecknades av Mark Jordan 1585 och därefter omvandlades till kopparstick av Franz Hogenberg (Vollmer 1924:306f; Blomqvist 1946:5ff; Ehrensvärd 1992; Tykesson 2003:12f; Schjerup Hansen 2008:17ff; Füssel 2015:57f; Rosborn 2016:9ff). Kopparsticken av de båda städerna utgör vyer av dessa ur ett fågelperspektiv. Hus och andra anläggningar är övervägande avbildade ur ett värdeperspektiv, där viktigare byggnader storleksmässigt framhävs. Till stor del bör avbildningarna utvisa stadsmiljöer och betydelsefulla byggnader som existerade redan under senmedeltiden, avbildningar som därmed kan utnyttjas för att identifiera och visualisera medeltida aristokratisk bebyggelse i de båda städerna.

En annan typ av bilder har också brukats, nämligen de inskriptionstavlor, vapenbilder och andra utsmyckningar som påträffats på och i några av de analyserade husen i de undersökta städerna. Tillsammans med husens arkitektur och belägenhet bör de kunna spegla vad byggherrar och innehavare vill uppvisa avseende identitet och status, en form av materialiserad ideologi (Hansson 2016).

Ett bilderna närliggande källmaterial är **kartor**. De äldsta kända kartorna över städer i avhandlingen är de kartsquisser som återfinns i Anders Sørensen Vedels samling. Dessa har sitt tidsmässiga upphov vid tiden för Hogenbergs kopparstick och kan mycket väl ha ett samband med detta projekt. Sådana kartsquisser finns bland annat över Malmö och Lund (Det Kongelige Bibliotek, Anders Sørensen Vedels samlinger, Gl. Kgl. Saml. Nr 2336 4:to). Stadskartor över avhandlingens städer är därefter kända först från mitten av 1600-talet (Augustsson 1980:12; André & Högestedt 1990:8; Tykesson 2003:16ff; Sjöholm & Nielsen 2013:26ff). Äldre kartmaterial tillsammans med arkeologisk information, bevarade kvarter och gatusträckningar samt skriftligt material har utgjort underlag för rekonstruktioner av de medeltida stadsplanerna inom projektet Medeltidsstaden (Andrén 1980:87f, 91f; 1984:19; Augustsson 1980:46, 93, 95; Tesch 1983a:58, 64f, 68). Dessa rekonstruktioner, kompletterade med senare vunnen kunskap, har utnyttjats i avhandlingens topografiska analyser och beskrivningar. Även äldre kartor har begagnats för att diskutera rumsliga och topografiska förhållanden. För Malmö har A.U. Isbergs stadskarta (1875) använts och för Ystad har Baltzar Weduvars karta (Sjöholm & Nielsen 2013:74ff) från 1753 (reoverad 1793) brukats.

Till källmaterialet skall också läggas **sigill**, en källa som ligger inom triangelzonen ting, text och bild. Det är skriftligt genom att motsvara dagens namnunderskrifter men de är också en fysisk och bildmässig förmedlare av heraldisk, och därmed genealogisk, information. Sigill kunde vara antingen personliga – direkt tillhörande och kopplade till en specifik person – eller kollektiva, representerande en institution, till exempel en stad, ett ämbete, en kyrklig institution eller ett gille. Sigillen hade legal verkningkraft; genom ett påtryckt sigill bekräftades en handlingens rättsliga giltighet (Norberg 1970:187ff). Sigillen förmedlade och bekräftade en persons eller institutions beslut och vilja. De kunde därmed agera på egen hand, besatt i sig själv en egen legal kraft, och var i princip oberoende av vem som fysiskt tryckte in sigillstampen i vaxet på dokumentet. För att en borttappad eller på annat

sätt förlorad sigillstamp skulle berövas sin inneboende rättsliga verkningsförmåga krävdes ett dödningsförfarande vid en domstol. När en person dog var bruket att den personliga sigillstampen förstördes och fick följa med den döde i graven (Norberg 1970:194). Sigillstampens parallellitet med en mänsklig livscykel är slående. Den föddes genom att någon person lät tillverka den och därmed gav den livskraft. Under livet kunde den besitta en avsevärd handlingskraft, en aktivitetsförmåga som kunde begränsas om den hölls inaktiv och gjordes oåtkomlig. Livskraften kunde dock bara helt utsläckas genom att den dödades, antingen i en domstol eller genom förstörelse och begravning. Särskilt intressant i detta sammanhang är sigillen som bärare av heraldisk information. Heraldiskt vapen förekommer, utöver på sigill, även i andra sammanhang. Sådana bildframställningar finns till exempel på byggnader och gravhällar, som kalkmålningar eller som ägaridentifikationer på föremål.

Aristokrati

Den medeltida aristokratins framväxt

Aristokrati som en samhällelig elit har existerat under lång tid, men under tidig medeltid omvandlades och formerades den europeiska aristokratin till en legalt och socialt särskild samhällsklass som i stort bevarade sin struktur och ledande position till början av 1900-talet (Contamine 1998:105). I västra Europa påbörjades denna omvandling under 900-talet och processen var till stora delar avslutad under 1300-talet.

Under karolingisk tid grundades tillhörigheten till aristokratin på några fundamentala parametrar: börd och förfädernas prestige och position, rikedom i form av jordinnehav samt kontakter med den furstliga sfären. Släktskapet betraktades inte bara i en direkt nedstigande linje utan sågs även horisontellt, där både de manliga och kvinnliga släktkopplingarna var betydelsefulla; en bred och dynamisk klanstruktur där inte bara relationerna till den närmaste familjen var viktiga utan även till mer perifera släktdelar. Avlägsna släktförbindelser kunde aktiveras när jordegendom skiftades och fördes vidare baserat på tidens mer fragmenterande arvspraxis eller när behov fanns av att skapa kontakter med hov och andra viktiga institutioner. Olika delar av släkten, även mer perifera, kunde återopas och knytas an till varför hela det karolingiska kejsardömet därför kan betraktas som ett stort nätverk av familjerelationer (Airlie 1995:433, 438ff). Tillgången till jord var grundläggande för en aristokratisk livsstil och en upprätthållen prestige. Släkternas jordegendom var oftast spridd över imperiet utan något huvudsakligt släktsäte och splittrades i samband med arvskiften (Airlie 1995:435f). Därför var förläningar av jord och förvaltningsområden, liksom ämbetspositioner i kunglig eller kejsarlig administration, avgörande för att upprätthålla en aristokratisk position. Sådana poster möjliggjordes genom kontakter med hovet, främjade genom släktförbindelser (Airlie 1995:433ff). Således grundades tillhörigheten till aristokratin på släktband och furstliga förbindelser, utmynnande i högt anseende och tillgång till jord.

Under seklerna före millennieskiftet år 1000 utsattes det västra Europa för yttre tryck och attacker från skandinaviska plundringsräder, från magyariska ryttarskaror och från islamiska anfall och erövringar. Städer och landsbygd utsattes för förödelse och en känsla av otrygghet och osäkerhet spreds över kontinenten. Förutsättningarna för ekonomi och handel försämrades. Den tidigare centrala makt auktoriteten försvagades vilket ledde till en territoriell fragmentering (Duby 1980:125ff; Bloch 2014:5ff).

Utifrån detta instabila läge och maktvakuum utvecklades processer som kom att förändra strukturen och ideologin för samhällets världsliga elitskikt, för aristo-

kratin. Framförallt kom det militära elementet att framledes utgöra en bärande del av den aristokratiska identiteten, väsentligen grundat i två olika händelseförlopp. Det ena förloppet var att i den territoriellt splittrade miljön enskilda stridsmän med våld kom att dominera och underlägga sig mindre lokala områden, mer eller mindre oavhängigt av en övergripande regional centralmakt. Dessa stridsmän med en medföljande grupp av krigare uppförde borgar som värn varifrån herraväldet och kontrollen av området utövades. En kraftig expansion av borgbyggeri spred sig över Europa. Denna utveckling har framförallt påvisats i det franska området, men också till exempel i det normandiska England om än där under en starkare centralmakts bibehållna kontroll och myndighet (Duby 1980:15ff; Fossier 1999:45ff; Bouchard 2002:78f, 84f; Flori 2004:150ff; Aurell 2006:32ff).

Den andra utvecklingen rörde stridsmetodiken. Från att tidigare framförallt ha utkämpats till fots kom hästen och ryttaren att bli alltmer central i militära drabbningar. Utvecklingen av sadel och stigbygel möjliggjorde en ny stridsteknik, där den tunga och samlade beridna attacken med nedfällda lansar utgjorde den väsentliga faktorn. Parallellt utvecklades skyddsutrustningen, inte bara för krigaren utan även för hästen, vilket ledde fram till det tungt bepansrade ryttarekipaget. Den kostsamma utrustningen tillsammans med behovet av kraftiga och vältränade hästar gjorde att möjligheterna att bekosta en sådan uppsättning förbehölls en begränsad kapitalstark krets (Flori 2004:169ff; Aurell 2006:36).

Militär förmåga hade även tidigare varit en beståndsdel inom aristokratin, men då framförallt som ett element i de egenskaper som behövdes för att utöva ett politiskt ledarskap. Att upprätthålla ett högt militärt ämbete eller att styra och förvalta ett förlänt område kunde tarva sådana kompetenser och därmed även ha stärkt den aristokratiska identiteten. Däremot kan knappast en bredare kategori av krigare sägas generellt ha innehaft en aristokratisk status. Ett grundläggande problem var dessa krigares otyglade våldsutövning, vilken skapade ytterligare oro och osäkerhet i en otrygg värld. Genom ett civiliserande förlopp under seklerna efter år 1000 kom dock denna karaktärprofil att förändras genom att det ideologiska elementet hövishet (*chivalry*) tillfördes krigaridentiteten. De första stegen i denna process togs av kyrkan, som i de rådande orostiderna behövde värna sitt folk och sin egendom. Genom att få de lokala stridsherrarna att avlägga ed på att begränsa stridshandlingarna och skydda samhällets svaga – kyrkan, kvinnor och barn – var dess förhoppning att ersätta den fred regenten förväntades upprätthålla, vilket inte längre fungerande, med Guds fred. Ryttarkrigarna sakraliserades också genom riddardubningen, en ritual som kyrkan anammade och upphöjde (Duby 1980:134ff, 296ff; Reuter 1997:191ff; Flori 2004:163ff, 176ff; Bloch 2014:329ff). Under 1100-talet tillfördes nya ideologiska komponenter, nu av sekulär natur, vilka utvecklades i den samtida litteraturen. Dessa element baserades till en del på äldre krigarideal (ära och heder, tapperhet och stridsförmåga, kamratskap och lojalitet), men avspeglade också en ny uppförandekod emanerande från hovlivet och moralisk-etiska ideal (höviskt uppträdande, generositet, självkontroll och barmhärtighet) (Bouchard 2002:86f; Flori 2004:182f; Crouch 2005:46ff). Under 1100-talets gång formades och etablerades således idealbilden av en berustad riddare, civiliserad och impregnerad av en hövisk ideologi. Den världsliga eliten tog till sig denna förebild och lade dess ideologiska element till grund för en ny aristokratisk, militärt präglad, identitet (Bouchard 2002:85; figur 1:2). Den kom att avgränsas mot andra krigare på ett pragmatiskt sätt genom att bara de rika, de större jordbesittarna, hade de ekonomiska resurserna att frambringa det kapital som krävdes för att finansiera stridshäst och utrustning samt att avsätta den övningstid som erfordrades för att hantera desamma.

En annan grundläggande samhällsförändring under perioden avsåg den aristokratiska synen på familjen. Det tidigare breda och horisontella släktbegreppet,

Figur 1:2. Idealbild av den hövise riddaren. En allegorisk riddare som förbereder sig för att slåss mot de sju dödliga synderna. Del av en illustration i *Summa de vitiis* av Willelmus Peraldus, 1236–cirka 1250. Källa: British Library, Harley ms. 3244, fol. 27v–28r.

klanen, kom att ersättas av en smalare och vertikalt orienterad familjetillhörighet. Den manliga härstamningen fick företräde framför den kvinnliga, även om möderneanor kunde aktiveras om dessa hade högre förnämitet. Grundläggande blev dock den patrilineära härkomsten. Förändringar i arvspraxis, syftande till undvika att familjens egendom splittrades på ett flertal släktgrenar, innebar att den äldste sonen kom att prioriteras. Därmed kunde de väsentliga delarna av släktgodsen bevaras intakta, vilket kom att förstärka de aristokratiska familjernas geografiska tillhörighet till en specifik plats, till ett stamsäte. Den sociala exklusiviteten i en nobel härstamning underbyggdes ytterligare genom utvecklandet av familjenamn kopplade till stamsätet och genom bruket av heraldiskt vapenmärke (Reuter 1997:190f; Bouchard 2002:83ff; Crouch 2005:132f, 156; Aurell 2006:48ff).

Men släkt- och familjerelationerna var inte nog utan ytterligare förbindelser krävdes för att hantera sitt liv och sin position i det politiskt, ekonomiskt och mili-

tärt fragmenterade och osäkra samhället. Redan under merovingisk tid påbörjades en utveckling av en hierarkisk beroendestruktur för att kontrollera och försvara ett maktområde, ett patron–klientförhållande, ett feodalt läntagarsystem. Regionala och lokala makthavare i behov av militära och ekonomiska resurser erbjöd skydd, jord och försörjning i utbyte mot tjänst och avkastning (Bloch 2014:155ff). Mycket har sagts, skrivits och diskuterats om det feodala samhället och olika åsikter existerar. Här skall bara några idealtypiska drag av systemet läggas fram, i medvetande om att struktur och dynamik i verkligheten var betydligt mer komplex och att skiftande förhållanden existerade i tid och rum.

Grundläggande i systemet var etablerandet av en relation mellan två parter, ursprungligen i form av ett livslångt, personligt avtal, men med tiden ett ärftligt förhållande. Överenskommelsen och underkastelsen manifesterades ceremoniellt vid en ritual benämnd *hommage*, där den underordnade vasallen placerade sina sammanlagda händer mellan den överordnade herremannens och svor denne sin trohet och lojalitet (Bloch 2014:156f, 200).

Den överordnade herremannen svarade genom sin godsrikedom och sina militära resurser för beskydd och försörjning. Det sistnämnda kunde ske på olika sätt till exempel in natura via att den underordnade utförde hushållstjänst, jordbruksarbete eller militär eskorttjänst. Mer typiskt var dock tillhandahållande av jord, antingen i form av arrende mot vederlag i pengar, avkastning eller arbetskraft, eller genom en jordförläning som ersättning för specialiserad tjänst, huvudsakligen militärt med häst och utrustning (Flori 2004:159; Bloch 2014:173ff, 229ff).

På så sätt skapades ett finmaskigt nät av beroendeförhållanden mellan människor, av underkastelser, i ett hierarkiskt system, som med tiden fick ökad permanens genom att banden kom att betraktas som ärftliga. En vasall fortsatte som underlydande på oförändrade villkor när herremannen dog och ersattes av dennes arvinge, likväl som att vasallens arvingar övertog avtalsförhållandet när han själv dog. De personliga avtalsförhållandena kom därmed att fungera som ett beroende- och avhängighetsförhållande mellan släktgrupper, även om förändringar givetvis kunde inträda (Bloch 2014:204ff).

Två områden brukar vara i fokus när en läntagarstruktur diskuteras, Frankrike och England. Det franska området ses som det klassiska området där starka män skapade centrerade och homogena enheter, huvudsakligen oberoende av den kungliga centralmakten. I England infördes systemet i och med den normandiska erövringen, initierat av kungen som fördelade land till sina medföljande krigare. Några enheter blev sammanhållna och tydligt geografiskt avgränsade, andra mer fragmenterade och sammanblandade, men ett gemensamt kännetecken var att den kungliga auktoriteten bibehölls med inflytande på lokal nivå (Flori 2004:160; Crouch 2005:284f).

Omvandlingen av aristokratin från en löst definierad social elitgrupp till en mer tydligt avgränsad samhällsklass – legalt, politiskt och socialt – kan beskrivas via ståndsmodellen. Rötterna till synen på samhället som uppdelat i olika stånd med olika funktioner kan spåras tillbaka till antiken, tankar och synsätt som sen utvecklades under första milleniet efter Kristus i samband med formandet av den kristna världsbilden (Duby 1980:66ff). Med början kring millennieskiftet kom detta betraktelsesätt att alltmer konkretiseras, definieras och etableras som den naturliga och gudomligt sanktionerade världsordningen. Samhället sågs som bestående av tre komplementära stånd: de som bad (*oratores*), det vill säga svarade för kommunikationen med Gud, de som stred (*bellatores*), det vill säga med militär kraft försvarade kyrkan och det världsliga samhället, samt de som arbetade (*laboratores*), det vill säga genom sitt arbete försörjde de båda högre stånden. De båda högre stånden befriades från beskattning och skattebördan föll på det lägre

ståndet (Duby 1980:152ff; Gestrich 2015:300). Men i samband med att handel och ekonomi vitaliserades och städernas betydelse ökade framträdde en ny betydelsefull samhällsgrupp, köpmännen (*mercatores*) (Duby 1980:212ff; Flori 2004:148). Var skulle dessa placeras in i den funktionella modellen, skulle de anses tillhöra den världsliga aristokratin eller den arbetande befolkningen? Enligt Georges Duby (1980:352f) hade, när den klassuppdelande ståndsmodellen slutligt etablerats i början på 1200-talet, städernas ledande befolkning – borgarna med köpmännen i spetsen – inrättats som en separat, egen grupp.

David Crouch och andra menar att ståndsmodellen, med dess långa historiska rötter, mer var en intellektuell konstruktion än en beskrivning av hur en graderad samhällshierarki faktiskt etablerades under 1100- och 1200-talen (Crouch 2005:228ff; Gestrich 2015:299). Under 1000- och 1100-talen visar han hur i alla fall två tydliga grupper existerade – aristokratiska magnater och landsbygdens bönder. Däremellan fanns ett mer otydligt mellanskikt. Magnatskiktet utgjordes av rika storgods innehavare med stor social prestige, ofta med hertig- eller grevetitlar. I mellanskiktet fanns bland annat riddare och andra krigare, jordägare med mer begränsat innehav samt den urbana eliten. Riddargruppen hade en stor social spridning, allt från magnater med riddarstatus till rotlösa legokrigare. Under slutet av 1100-talet började dock detta mellanskikt att stratifieras socialt och vid seklets slut utgjorde en riddartitel den undre gränsen för aristokratisk tillhörighet. Städernas övre skikt, de rikaste köpmännen, kunde förvärva riddartitel då de hade de ekonomiska medlen att bekosta stridshäst och utrustning, vilket innebar en oklar gräns mellan aristokrati och borgerskap. Kring 1200 anses således en ny social hierarki vara etablerad (Flori 2004:163, 183f; Crouch 2005:215f, 232ff).

I början av 1200-talet hade således dessa olika processer – det sociala upphöjandet och civiliserandet av ryttarkrigaren, den förändrade synen på familjen där bördens blev än mer exklusiv i ett vertikalt, patrilineärt och primogeniturt system samt etablerandet av feodala enheter med beroendeförhållanden som tydliggjorde och förstärkte sociala nivåer och skillnader – kommit att utgöra grundpelarna i den nya aristokratiska identiteten och resulterat i att aristokratin avgränsats som samhällsklass. Städernas borgerskap hade slutligen hållits utanför det aristokratiska skiktet, men gränsen var inte i alla fall självklar, inte minst på grund av dess övre skikts stora kapitalstyrka. Jämfört med den tidigare karolingiska aristokratin betydde såväl rikedom som börd och släkt fortsatt mycket, men dessa parametrar hade förändrats. Rikedom i form av jord hade infogats i en feodal samhällsstruktur och släktbegreppet hade gjorts smalare och därmed mer exklusivt. Därtill hade en ny självbild skapats, en bild som upphöjde klassens prägel som det militärt ledande ståendet, från början grundat i praktisk militär verksamhet, men med tiden en alltmer symbolisk identitetsmarkör.

Tillhörigheten till samhällets högsta världsliga klass var i många fall självklar; godsrikedom och en dominerande ställning på regional nivå, god börd och därmed en nedärvd social prestige och position samt en riddartitel som ideologisk markör för en ryttarkrigare med spetskompetens. Med tiden kom dock personer från lägre samhällsskikt att inkluderas i den aristokratiska gruppen, vilket fick till följd en breddad och därmed mer socialt spridd aristokrati, men med en förstärkt skillnad mellan högaristokrati och lågaristokrati. I anglosaxisk litteratur brukar man skilja mellan *aristocracy* och *nobility*, där den senare utgjorde det övre och förnämre skiktet av det större samlande begreppet aristokrati. Distinktionen mellan dessa uppvisar dock en svajig demarkationslinje. Ett försök att klarlägga skillnaden har gjorts av Timothy Reuter som framför tesen att *nobility* var en dominerande grupp vars status var legalt definierad medan *aristocracy* var en motsvarande grupp ur sociologisk synpunkt (Reuter 1997:179). Grupperna överlappar således till stor

del, men definitionen antyder såväl olika nivåer som en kvantitetsmässig skillnad. I en strikt legal mening skulle då England inte haft någon *nobility* eftersom medeltida engelska kungar inte utfärdade några legala bekräftelsebrev på aristokratisk status (Crouch 2005:3). Något entydigt svar eller definition som tydligt avgränsar olika nivåer finns sannolikt inte. Jag kommer därför inte att försöka utreda denna olikhet utan behandla skillnaden som en mer flytande övergång från högre till lägre, även om många individuella personer, inte minst genom deras titlar, klart kan hänföras till den ena eller andra gruppen.

En grupp som anses ingå i lågaristokratin var väpnarna, ett lägre skikt av beridna krigare, godsägare och vasaller. I England benämndes dessa *squire*, i Frankrike *escuier* (latin *armiger*). Väpnarna utgjordes dels av högaristokratis yngre söner, som gick i militär träning men ännu inte erhållit riddarslaget, dels av personer från lägre samhällsskikt som fungerade som väpnat följe och medhjälpare till de högre rankade riddarna. I detta sammanhang är det den senare gruppen som är av särskilt intresse. De började tillägna sig aristokratiska attribut, såsom nobel livsstil och klädsel, höviskt uppförande, bruk av heraldiskt vapen samt framhävandet av väpnartiteln, och kom att under 1200-talet och mest formativt under början av 1300-talet bli betraktade som ingående i den aristokratiska samhällsklassen (Duby 1980:294f; Coss 1995a; Stacey 1999:18; Crouch 2005:248ff).

I Frankrike, där legalt fastställda privilegier kom att definiera aristokratin, utfärdades kungliga bekräftelsebrev på nobel status, tidigast känt från slutet av 1200-talet (Prosser 2003:183ff). I England däremot utställdes, som noterats ovan, aldrig motsvarande stadfästelser på aristokratisk tillhörighet under medeltiden. Dock var den högsta aristokratin, *Peers of England*, väl definierad genom kopplingen till parlamentet, likväl som att dubbningssceremonin klargjorde vem som var riddare (Stacey 1999:15, 18f; Morgan 2003:71; Crouch 2005:3f, 190; Bloch 2014:341, 349; Gestrich 2015:300f). Däremot var status och klasstillhörighet för en bredare nedre grupp av samhällets elit betydligt mer obestämd. Denna samhällsklass, känd som *the gentry*, inkluderade såväl väpnare som lägre rankade riddare, men även andra medlemmar från samhällets övre skikt. Många försök har gjorts att tydligare definiera denna konstellation, men den förblir en heterogen skara utgörande den lägsta aristokratiska nivån. Några utmärkande kännetecken har dock kunnat utmejslas. En grundförutsättning var ett ekonomiskt välstånd byggt på ett större ruralt jordinnehav, men även stadsegendom kunde kvalificera. Vidare upprätthölls en offentlig auktoritet, främst genom ämbetsinnehav (en typisk befattning var fredsdomare), och en förnäm distans till lägre befolkningslager. De hade en stark lokal förankring både i form av ämbeten och genom innehav av herresäte på platsen. Slutligen förenades de av en kollektiv identitet, en gemensam livsstil och samfällda intressen (Coss 1995b; 2002:68; Morgan 2003:73ff).

Motsvarande eller andra typer av lägre aristokrati utvecklades i olika länder. I Spanien bildades ett kvantitativt stort lågaristokratiskt befolkningssegment i samband med den territoriella återerövringen från muslimerna, *reconquista*. Det stora behovet av krigare ledde till en omfattande rekrytering av vapenföra och beridna män från både landsbygden och städerna, resulterande i två med tiden ärftliga aristokratiklasser nämligen de rurala *hidalgos* och de urbana *caballeros villanos* (Stacey 1999:23f; Gestrich 2015:302).

Olika typer av nobla personer fanns också i det tyska området under hela medeltiden, men det har hävdats att etablerandet av aristokratin som en definierad samhällsgrupp, ett avgränsat stånd – Adeln – skedde först kring år 1400 (Morsel 2000). Redan tidigt framträdde dock en från början ofri men socialt ansedd och välavgränsad samhällsgrupp, *Ministerialerna*, för vilka ofriheten redan under 1100-talet började undanröjas. Ursprungligen utförde de kvalificerad tjänst

hos mäktiga herrar, som ryttarkrigare eller administratörer, vilket gav dem stort politiskt, ekonomiskt och militärt inflytande. Med tiden kom de att förlänas egna borgar, län eller godsegendomar. I många fall kom de att själva bli mäktiga godsägare och assimileras med högaristokratin medan andra kvarstod i tjänsteförhållande, ruralt eller urbant (Stacey 1999:19ff; Aurell 2006:35).

I de norditalienska stadsstaterna etablerades en urban aristokrati, en blandning mellan inflyttad godsaristokrati från landsbygden och städernas merkantila överklass (Stacey 1999:21f). Senare i kapitlet kommer närmare att redogöras för denna aristokrati.

Den medeltida aristokratin i Norden

Den övre samhällsklassen i Norden följde i mycket utvecklingen på kontinenten och i England. Normalt brukar det medeltida nordiska frälset betraktas som sprungen ur dels en godsrik storbondeelit, det äldre samhällets stormannaskikt, dels hirden, kungens krigarskara. Denna process ägde huvudsakligen rum under 1100-talet, samtidigt som höviska sedvänjor infördes från det tyska området. Under 1200-talet infogades dessa grupperingar i det från kontinenten emanerande riddarväsendet. Den nya riddar- och väpnartitulaturen applicerades på den världsliga eliten och en ny gemensam identitet skapades (Löfqvist 1935:24ff, 149ff; Christensen 1945:29ff; Rosén 1959:681ff; Jørgensen 1974:376ff; Bengtsson 1999:233; Hansson 2001:31ff).

Under 1100-talet genomfördes, som en följd av omvärldsförändringar, en radikal omläggning av det militära systemet. Den uppbyggda marina ledningsorganisationen ersattes med en härstyrka centrerad kring ett kapitalkrävande berustat rytteri. Den allmänna plikten att ställa upp och delta i ledningen kom att ersättas med en beskattningspåлага, skatteledungen. De som själva bekostade och deltog i rytteriet kom å andra sidan att vara befriade från skatteplikt. De båda grupperingarna, en jordbesittande elit med sin kapitalstyrka och krigarna med sin militära kompetens, förenades och sammansmältes i denna nya klass, kännetecknad av rustat rytteri, skattebefrielse, riddarväsende och trohetsförhållande till kungamakten. I Sverige konkretiserades slutfasen av detta förlopp i Alsnö stadga 1280, i Danmark var processen sannolikt färdigutvecklad redan vid mitten av 1200-talet (Löfqvist 1935:29, 149ff; Christensen 1945:102; Rosén 1959:684ff; Jørgensen 1974:378ff; Hansson 2001:31).

Skattebefrielsen avsåg ursprungligen enbart den egna domänjorden, som i högmedeltidens Danmark normalt brukades med eget arbetsfolk eller genom anlitate brytar. Godsdriften kom dock att läggas om och i större utsträckning utarrenderas i ett landbosystem där tidigare huvudgårdsbrukad jord styckades upp och där stora delar av tidigare bondeägd jord ägarmässigt överfördes till frälset, men brukningsmässigt kvarstod i bondehand (Christensen 1945:115ff; Dahlerup 1971:59ff; Paludan 1977:416ff; Myrdal 1999:125ff). Under slutet av högmedeltiden utvidgades också skattefriheten och omfattade i Danmark även denna landbojord, i Sverige delar av den (Christensen 1945:102; Rosén 1959:686, 691).

Vem var aristokrat?

Vem av alla de personer som framträder i det nordiska källmaterialet var då att betrakta som aristokrater, som del av frälset? Flera försök har gjorts att åstadkomma en samlad definition av aristokratin, men någon allmänt accepterad sådan existerar mig veterligen inte. Utgående från det svåra i att sociologiskt mer stringent ringa in vem som var aristokrat har David Crouch (2005:3) föreslagit följande definition:

”a man who dressed and acted like a nobleman and was not laughed at”. En sådan beskrivning grundar sig på livsstil och ett höviskt uppträdande, nog så viktiga parametrar i samtiden, men är svår att applicera på källmaterialet. Philippe Contamine (1998:89) framför en mer vetenskapligt formulerad definition, innehållande många av de karakteristika som har framgått ur den tidigare redogörelsen. Skenbarligen avser den bara den högre nobiliteten, men av den vidare texten kan utläsas att den är applicerbar på aristokratin som helhet.

Nobility [was] a class which perceived by others as occupying the apex of the social pyramid (in terms of prestige, power, wealth, way of life and standard of living) within societies which saw themselves as hierarchical and wished to be so. Furthermore, it was a class whose members were mostly recruited and replaced from generation to generation by birth and legitimate male lineage, a class essentially of inheritors whose special status was generally acknowledged.

Även denna definition är empiriskt svårarbetad. En mer praktiskt användbar metod pekar Peter Coss (2002:67f) på när han menar att det under 1300-talet mer allmänt utbredda bruket av heraldiskt vapen utgör en tydlig markör och avskiljare av aristokratin.

I de förteckningar och sammanställningar som gjorts över dansk aristokrati har det varit nödvändigt att hantera frågan om en avgränsande definiering. Vid förra sekelskiftet konstaterades att det lexikon som då fanns över gamla aristokratisläkter hade över hundra år på nacken och ansågs vara föråldrat. Dess brist på källkritik och ett naivt förlitande på gamla släkt- och vapenböcker gjorde den mycket otillförlitlig. En ny och uppdaterad sammanställning ansågs oundgänglig, vilket resulterade i att *Nyt dansk Adelslexikon. Fortegnelse over dansk Adel i Fortid og Nutid* utarbetades av Anders Thiset och P.L. Wittrup (1904). För olika tidsperioder – medeltid (–1536), adelsväldets tid (1536–1660) och tiden därefter (1660–) – upprättades olika kriterier utifrån vilka urvalet skulle göras. För medeltidsperioden uppställdes tre definierande parametrar (Thiset & Wittrup 1904:Vf):

- a) Slægter, hvis Medlemmar gennem Betegnelsen Ridder (miles), Væbner eller 'af Vaaben' (Knape, armiger, famulus) af Samtiden angives at have Frihed og Frelse;
- b) Slægter, som ifølge deres Brug af Skjold og Hjelm maa antages at have været i Besiddelse af Frihed og Frelse, selv om de vare bosatte i Byerne; og endelig
- c) De Slægter, som Kongerne i det 15–16. Aarh. ved Breve og Patenter havde forundt Frihed og Frelse med Skjold og Hjelm.

Dessa tre definitionsvariabler – titel, heraldiskt vapen och frälsebrev – skulle återkomma i flera andra aristokratinriktade sammanställningar och undersökningar därefter. När Albert Fabritius utarbetade sin avhandling om de demografiska förändringarna inom den danska adeln använde han sig av samma begreppsdefinition (Fabritius 1946:14f). Även Sven Tito Aachen lutade sig mot denna avgränsning när han sammanställde en heraldisk nyckel för danska adelvapen (Aachen 1973:11).

Kring förra sekelskiftet producerades också några praktverk över danska aristokratiska sigill från medeltid och tidigmodern tid. Här var dock gränsdragningen gentemot andra grupper medvetet felaktig och mer betingad av praktiska skäl. I det första verket som omfattade tiden fram till år 1400, utarbetat av Henry Petersen (1897), medtogs inte personer med heraldiskt vapen bosatta i städerna (vilka var tänkta att medtagas i ett kommande verk om borgerliga sigill, ett verk som aldrig kom att utgivas), inte heller sigill för sådan aristokrati som förknippats med ett kyrkligt ämbete (vilka fanns med i ett av honom tidigare utgivet verk om andliga

personers sigill) (Petersen 1886; 1897; Thiset 1905:XXIVf). Anders Thiset (1905) följde upp Petersens arbete med ett motsvarande verk omfattande adliga sigill under 1400-, 1500- och 1600-talen. Han förändrade urvalsprincipen så att det var sigilllets motiv som blev avgörande. Alla sigill medtogs ”forsaavidt de have Skjold eller Hjelm eller Skjold og Hjelm med heraldiske Figurer og have enten genealogisk, heraldisk eller kunstnerisk Betydning” (Thiset 1905:XXVII). Därmed medtogs inte bara kyrkliga personer med sådan vapenbild utan även borgare och bönder. Där emot uteslöts aristokrater som förde bomärke. Således ansågs det mer praktiskt i arbeten om adliga sigill att medvetet utesluta vissa aristokratiska grupper och att inkludera andra icke-aristokratiska grupper i stället för att försöka finna en mer distinkt avgränsning.

Troels Dahlerup (1971) diskuterar både terminologi och avgränsning i sin redogörelse över dansk adel under senmedeltiden. Initialt lyfter han fram frälsebrev som det grundläggande beviset på frälsefrihet. Han konstaterar dock att de bevarade frälsebrev är väldigt få och noterar dessutom bristen på medeltida källor som diskuterar och prövar dessa tillhörighetsfrågor. Andra medel och ingångar behövdes därför för att komma åt den aristokratiska klassen på ett mer heltäckande sätt. Det första kriterium han anför var den terminologi som brukades i dokumenten. Här syftar han både på konkreta titlar (riddare, väpnare) och på epitet (välbördig man, god man, *vir discretus*) som tecken på frälsestatus. Vidare framför han betydelsen av fri, i meningen icke skattepliktig, jord. Den som besatt sådan jord var normalt att anse som innehavare av frälsestatus och den normala ingången till frälseståndet var i praktiken att bli född av föräldrar som var innehavare av sådan jord (Dahlerup 1971:45ff).

Jag kommer att använda mig av sex olika parametrar som kan bidra till att avgöra aristokratitillhörighet; parametrar som med större eller mindre styrka och tillförlitlighet kan indikera på huruvida vederbörande person var att anse som ingående i det världsliga frälset eller ej. Parametrarna är kopplade till olika källmaterial, det vill säga såväl skriftliga som materiella källor begagnas. Några av dessa parametrar kan direkt och otvetydigt fastslå en frälsestatus (till exempel ett frälsebrev eller en riddartitel), men i avsaknad av sådana måste mer osäkra faktorer brukas. Syftet är inte att alltid kunna fastslå en juridiskt och socialt odiskutabel statusbestämning (även om jag alltid kommer att sträva efter en sådan) utan att utifrån tillgängliga källor göra bästa möjliga bedömning, där förhoppningsvis flera av parametrarna kan samverka till en säkrare tolkning.

Främsta och tydligaste tecknet på frälsestatus var ett **frälsebrev**. I dessa gavs skattefrihet för viss jord och/eller viss person, under mottagarens livstid eller med ärftlig rätt, som motprestation för fullgörande av tjänst. Med början under andra halvan av 1300-talet utfärdades sådana frälsebrev grundat i en vilja från kronans sida att kontrollera och begränsa tillväxten av skattefrihet, vilken tidigare uppnåddes genom att med häst och utrustning ställa upp och godkännas vid en vapensyn (Löfqvist 1935:224ff). Normalt utfärdades frälsebrev av regenten, men undantagsvis – i alla fall i Sverige – utställdes de även av riksrådet eller av annan högre ämbetsperson (Löfqvist 1935:230ff; Bartholdy 2007:29f). Frälsebrev finns bevarade från andra halvan av 1300-talet; i Sverige finns en avskrift av ett frälsebrev från 1351 (SDHK 6175), i Danmark en regist avseende ett frälsebrev från 1413 (Dahlerup 1971:46). Från 1420-talet blir även så kallade sköldebrev vanliga, i vilka inte bara frihet och frälse förlänades utan även rätten att föra sköld och hjälm med heraldisk vapenbild. I något enstaka fall gavs enbart rätt till vapen, men inte frälsestatus (Thiset 1899:315f). Kunskapen om frälsebrev genom original, avskrifter eller register är begränsad då dessa är bevarade bara i ett mindre antal medeltida fall; för Sverige ett hundratal (Löfqvist 1935:241ff; Liedgren 1956:80) och i Danmark ett drygt sextiotal

(Thiset 1899:383ff; Dahlerup 1971:46). Någon dåtida förteckning över medeltida frälse- eller sköldebrev är inte heller känd (Thiset 1899:313; Bartholdy 2007:24). Den synbarliga ekonomiska och sannolikt även statusmässiga betydelsen av en dokumenterad frälsetillhörighet borde ha inneburit att dessa handlingar noga bevarats, vilket kontrasterar mot de fåtal dokument vi har kännedom om. Det har antagits att frälsebrev främst utfärdades till, och bevarades noga av, ett mindre kapitalstarkt skikt av initialt lågfrälse, medan för mer besuttna personer deras samhällsposition i praktiken ansågs obestridd. Detta gällde inte minst uradeln, det sedan längre tid tillbaka givna frälse-skiktet. Ett sådant antagande stämmer väl med de personer vars brev bevarats (Dahlerup 1971:50ff). Frälsebreven kommer därför för denna studie sannolikt att vara av begränsad betydelse, då de potentiella frälsemän som skall bedömas vanligtvis kommer att sakna bevarade sådana. De danska frälsebreven analyseras närmare i kapitel 2.

Ett annat tydligt kriterium på frälsestatus är de **titlar** som förekommer i dokumenten, men även kan återfinnas på till exempel gravhällar. Titeln *dominus* (herre) började användas i början av 1200-talet av den högsta aristokratin, men var från början huvudsakligen kopplad till den kyrkliga sfären, där med tiden alla prästvigda kom att bära denna titel. Under 1200-talet ökade den världsliga elitens användning av herretitel, med den diminutiva formen *domicellus* (junkare) förbehållen dess yngre medlemmar. Några enstaka fall av *dominus*-benämnda borgare finns; i Danmark försvann dock det borgerliga bruket av herre-titlar under senmedeltiden (Löfqvist 1935:49ff, 68ff; Ljung 1961:505ff). Motsvarande kvinnliga titel *domina* (fru) tillkom hustrur och änkor till högfrälset, men även abbedissor (Liedgren 1974:394; 1977:197). När det kontinentala riddarväsendet vann insteg i Norden under 1200-talets andra hälft kom en ny titulatur med titlarna riddare (*miles*) och väpnare (*armiger*) i bruk. Riddartiteln var den högsta nivån och tilldelades dem som erhållit riddardubning, en titel som korresponderade med *dominus*-titeln. Ett lägre skikt av frälset benämndes väpnare men också svenner, svenner av vapen eller bara *a wapn*. Dessa väpnare utgjorde en lägre social nivå, men bestod också av yngre medlemmar av högfrälset som ännu inte erhållit riddarslaget. I denna egenskap var de en fortsättning av *domicellus*-kategorin. Även andra beteckningar förekom på lågfrälset, såsom frälseman, riddersnode eller riddermansman (Löfqvist 1935:49ff, 92ff, 217ff; Rosén 1969; 1976; Dahlerup 1971:47; Nielsen 1976). Riddarväsendets titulatur med riddare och väpnare bör utgöra ett pålitligt indicium för frälsekap medan *dominus*/herretiteln måste bedömas i medvetande om det andliga frälsets bruk.

Närliggande titelbruket är de **epitet** som brukade åsättas personer i de medeltida dokumenten, adjektiv som väl initialt avsåg att karaktärisera personen, men som utvecklades till formaliserade aktningstypbeteckningar kopplade till den sociala nivå personen tillhörde. Detta språkbruk kom att under tidigmodern tid bli noggrant utformat och avpassat för de olika stånden. Under medeltiden var bruket mer flytande och inte så exakt definierande. Dock anses begreppet välboren (latinsk motsvarighet är *vir nobilis*) alltid signalera frälsetillhörighet, att personen var av god börd, det vill säga född av föräldrar med frälsestatus. Likaså brukar även epitetet friboren uttrycka en sådan härkomst, med föräldrar som erhållit frihet och frälse. Vanligen avsågs med välboren en högre frälsestatus än med friboren (Löfqvist 1935:219ff; Dahlerup 1971:47). Även mer allmänna epitet förekom såsom gode eller hederlige man eller det latinska *vir discretus*. Dessa indikerade också en ansedd samhällsposition, men var mer otydliga i sitt användningsområde (Löfqvist 1935:222; Carlsson 1958:100f; Dahlerup 1971:47; Liedgren 1974:394). Epitetet beskeden och skälig man kunde också brukas för frälset, men förknippades mer med bönder (Liedgren 1974:394). Frederik Lynge Vogensen (2018:54ff) har analyserat ut-

trycket beskeden man och kommit fram till att det normalt kopplades till en lokal icke-priviligierad elitgrupp, men kunde också brukas om lågfrälset. Epitetet välboren och friboren bör kunna användas som indikator på frälse, medan flertalet andra begrepp får tolkas med försiktighet då deras användande var flytande och inkonsekvent, samt förändrades över tid.

Bruket att föra **heraldiskt vapen** hade kontinentala rötter och infördes parallellt med andra aspekter av riddarväsendet till Norden under början av 1200-talet. Det var i grunden ett identifikationssystem i strid och vid torneringar (Flori 2004:175). Utformningen av vapenbilderna och hela vapnet kom att schematiseras och systematiseras där primära vapenattribut som först skölden och från 1300-talet hjälmen brukades. Heraldiska figurer består av färglagda ytor och bilder till skillnad från bomärken som utgörs av enkla linjer kombinerade till runliknande figurer. Det heraldiska vapnet utgjorde också ett gemensamt släkttecken; samma bilder (ibland dock med smärre individualiserande variationer, brisyryer) brukades inom en befryndad personkrets. Vanligtvis upptogs faderns vapen, men om modern var av förnämre börd kunde det vara hennes släktvapen som fördes vidare av barnen (Scheffer 1956a; 1957; Keen 2000:217ff; Crouch 2005:156ff). Heraldiskt vapen fördes främst av det världsliga frälset, men även individer tillhörande de andra stånden anses kunna förekomma som användare. Inte minst det klerikala ståndet brukade regelmässigt identitetsmarkörer med figurer. Bildspråket var dock annorlunda då andliga motiv såsom helgonbilder och Kristushuvuden var framträdande, ibland med en mindre kompletterande heraldisk vapenbild som kopplade innehavaren till sin släktkrets. Till skillnad från det världsliga frälsets sigillform – vanligen runda eller tresidiga – var oftast sigill med klerikala vapen spetsoval (Petersen 1886:pass; Thiset 1899:305ff; 1905:VIff; Scheffer 1956b).

Även **släktnamn** kan användas för att spåra frälsestatus. Det normala namnskicket under medeltiden var användandet av patronymikon; efternamn bildat på faderns förnamn med tillägg av -son eller -dotter. Men inom frälset tilltog också bruket av ärftliga, släktgemensamma efternamn. Dels användes fasta släktnamn, som oftast eller alltid användes av släktens medlemmar (till exempel Brahe, Bille, Lykke), dels släktnamn som brukades mer infrekvent och individuellt (till exempel Brok, Falk). Slakten definierades vanligtvis enligt patriarkala linjer, men precis som på vapensidan kunde ibland en förnäm modernebörd grunda bruket av ett släktnamn (ett framträdande exempel är den svenska Brahe-ätten). Vid slutet av medeltiden nyttjades släktnamn av mer än hälften av de då levande frälse-släkterna, medan motsvarande bruk av ärftliga efternamn utanför den aristokratiska sfären var mycket ovanligt. I en förordning 1526 (KFIR 347) påbjöds att den del av adeln som fortfarande begagnade sig av patronymikon skulle anta gemensamt släktnamn, räknat utifrån en patrilinejär härstamning. De adliga släkter som då skaffade sig ett nytt släktnamn hämtade detta främst från ett namn eller tillnamn som i äldre tid förekommit i slakten, mytiskt eller faktiskt, (till exempel Krognos, Thott) eller härledde det från sitt heraldiska vapen (till exempel Gyldenstjerne, Rosenkrantz, Rosenvinge, Ulfstand) (Thiset 1912:22ff; Hald 1971:205ff). Ett släktnamn, i synnerhet om det är förstärkt med heraldiskt vapenmärke, utgör ofta ett tydligt frälsekännetecken. Det ärftliga vidareförandet och bruket av namnet är dock av stor betydelse, då en hel del öknamn och tillnamn (till exempel Skytte, Lang) kan vara helt grundade på karaktäristik av enskilda personer utan att för den skull vara kopplade till en släkt och ett specifikt samhällsskikt.

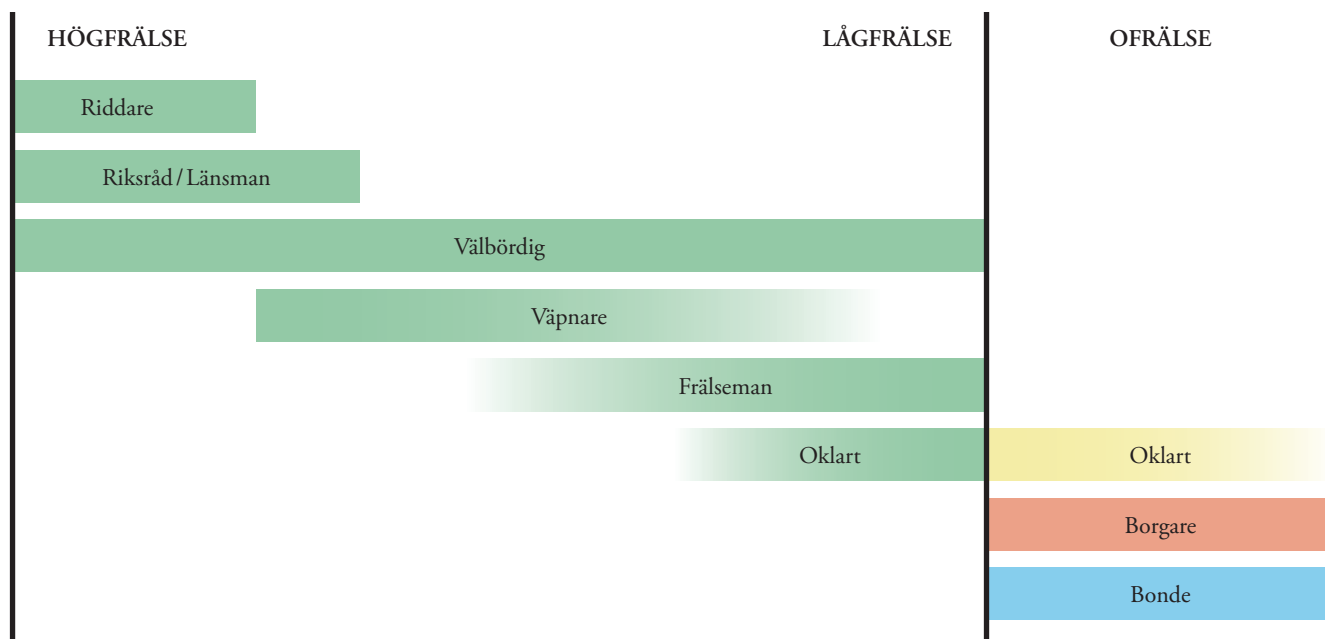
Det sista bedömningskriteriet utgörs av ägande av fri jord, mer konkret uttryckt i innehav av en **huvudgård**. Begreppet huvudgård dyker upp under högmedeltiden och kopplas till det nya frälsskiktet med dess plikter (rustad krigstjänst) och rättigheter (skattefrihet). Den brukar definieras som en gård med stor jordareal

eller med underliggande landbogods och utgjorde ofta en direkt fortsättning av järnålderns och den tidiga medeltidens storgårdar. Normalt brukade den utgöra själva residensplatsen för en frälseman och kallades då mer specifikt för sätesgård (Olsen 1961). Många inom högfrälset besatt stor godsrikedom och kunde vara innehavare av ett flertal huvudgårdar. Även om de säkert reste runt och till viss del bodde alternerande på dessa var oftast en specifik huvudgård själva sätesgården. Omvänt fanns under senmedeltiden många frälsemän i underlydande ställning som administrerade gårdar åt godsrika aristokrater eller förvaltade klerikala eller kungliga egendomar, frälsemän som inte hade någon egen huvudgård (Dahlerup 1969:34f). Martin Hansson försöker utifrån både ett historiskt och ett arkeologiskt perspektiv sammansmälta synen på huvudgårdar med dess ekonomiska (driftsform), sociala (status) och politiska (maktutövning) aspekter. Han menar att huvudgårdar karaktäriseras och kan definieras som ett "socialt centrum och centrum för det lokala herraväldet" (Hansson 2001:46). För att koppla en frälseperson till en huvudgård, skriftligt eller arkeologiskt konstaterad, kan direkta skriftliga vittnesbörd utnyttjas såsom arvskiften eller jordeböcker. Men också det utbredda bruket att skriva sig till en egendom kan utnyttjas. Många är de skriftliga utsagor som direkt förbinder ett personnamn till en känd huvudgård eller till ett bynamn. I det sistnämnda fallet kan bynamnet även avse namnet på en där belägen huvudgård, men kan så klart också bara avse själva byn, en by som måhända inte innefattar någon huvudgård. Möjligen kan den preposition som använts ge en viss vägledning. Prepositioner som "till" eller "av" är vanligare vid en frälsepersons skrivning till en huvudgård än prepositionen "i". Den sistnämnda tyder mer på en generell anknytning till en by även om det motsatta förekommer (till exempel SDHK 19292).

Utifrån dessa sex kriterier kommer således bedömningen att göras huruvida en person kan anses ha tillhört det världsliga frälset eller ej; om vederbörande kan betraktas som aristokrat utifrån denna avhandlings syften. Vilka kriterier som i det individuella fallet kommer att utnyttjas kommer att vara styrt av den information som de tillgängliga källorna tillhandahåller. Som tidigare nämnts är målsättningen att göra bästa möjliga bedömning i varje enskilt fall, inte att enbart lyfta fram de personer som med fullständig säkerhet kan hänföras till frälset. Risken med ett sådant förfarande hade varit att ett skikt ur lågfrälset inte skulle komma att tas med i analysen. Rimligen kommer det ändå att i de allra flesta fallen tydligt framstå vilken ståndsstatus som gällde.

Analyskategorier

Som tidigare konstaterats fanns under medeltiden olika nivåer inom frälset. Skillnaden var betydande mellan en godsrik riddare som var medlem av riksrådet och en fattig landsbygdsväpnare vars egendom knappt översteg en ordinär bondgård. Ur analytisk synvinkel är det viktigt att kunna klarlägga dessa nivåskillnader, i alla fall i de grova termerna högfrälse och lågfrälse. En grundläggande och självklar måttstock är godsrikedom, där högfrälset besatt en omfattande egendoms massa medan lågfrälset var mer magert försedda eller kanske bara förvaltade någon annans gods. Oftast är dock inte upplysningar om godstillgångar tillgängliga utan andra bedömningskriterier får tillgripas. Indelningen kan då stödja sig på det skriftliga materialet, på de titlar eller ämbetsinnehav som framkommer där. En sådan kategorisering får sägas följa en flytande skala, där vissa hållpunkter och positionsbestämningar ändå låter sig göras (figur 1:3). Högfrälse är främst definierat som släkter vars medlemmar normalt uppnådde riddarvärdighet och innehade befattningar som riksråd och/eller länsman. Väpnare utgör en bred mellannivå; en tydlig frälsestatus med en dis-

Figur 1.3. Teoretisk indelning av det världsliga frälset och gränsdragningen gentemot de ofrälse stånden.

Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

tinkt gräns mot riddare men med spridning långt ner i lågrälset. Frälseman avser en mer otydligt definierad frälseperson, där statusnivån är oklar, men som sällan eller aldrig tillhörde högrälset. Bland lågrälset kan också förekomma otitulerade personer, vars avgränsning och statusnivå gentemot de underliggande borgar- och bondestånden är oklar eller flytande.

Utöver klassificeringen i högrälse och lågrälse har ur analytisk synpunkt ytterligare indelning gjorts i avhandlingen. Som analyskategorier används en tredelad uppdelning i **högrälse** och **landsbygdsförankrat lågrälse** samt en mer diffus lågaristokratisk grupp i gränlandet mellan frälse och borgare. En motsvarande grupp har av forskningen identifierats på landsbygden mellan det lägre lågrälset och de självägande bönderna, i vissa fall pendlare mellan dessa båda grupper. I detta svårdefinierade område fanns också personer som upprätthöll befattningar inom det högre frälsets, såväl det världsliga som det kyrkliga, förvaltning och tjänstestab. Jag vill pröva om en motsvarande grupp fanns i städerna, en grupp vars status är oklar, socialt såväl som legalt, i gränlandet mellan frälse och borgerskap. En sådan grupp baseras på det som i litteraturen brukar benämnas stadspatriciat eller rådspatriciat, beteckningar som syftar på toppen av den borgerliga hierarkin. Jag kommer att försöka utforska i vilken utsträckning dessa kan ha innehaft och upprätthållit en frälsestatus ur olika perspektiv. Nomenklaturmässigt kommer denna potentiellt aristokratiska grupp, denna analyskategori, att benämnas **stadsfrälse** eller **urbant frälse**.

Något om termen aristokrati

Hitills har huvudsakligen begreppet **aristokrati** brukats som benämning på avhandlingens fokusobjekt. Man kan fråga sig huruvida något annat nordiskt begrepp är mer användbart i sammanhanget. Termen **elit** brukar användas alternativt med aristokrati för järnålder och äldre medeltid, men det är ett begrepp som uppvisar en större vaghet. Dessutom svarar det dåligt mot den koppling till ståndsmodellen som är en av utgångspunkterna i studien. Benämningar som **stormän** eller **herremän** är mer otidsenliga och mindre användbara med hänsyn till de senaste decenniernas genusforskning rörande aristokratin. Ett bättre förslag, som dessutom är flitigt använt i medeltidsforskningen, är termen **frälse**. Begreppet syftar på en befrielse

– en frälsning – från skatt. Samtidigt är det just denna koppling till en legal-fiskal struktur, en struktur som infördes under 1200-talet i Danmark och Sverige, som är svagheten med termen. Dels kan den inte användas för äldre tider (det går ju inte att kategorisera befolkningen utifrån en skattstruktur som då inte existerade), dels omfattade begreppet såväl det andliga frälset (prästerskapet) som det världsliga frälset (aristokratin) även om det oftast förknippas med den sekulära delen av eliten. Ett annat tänkbart begreppsalternativ är **adel**, ett uttryck som oftast anses synonymt med aristokrati. Adel är dock ett begrepp som började användas i Norden först i början av 1500-talet och har fått en huvudsakligen eftermedeltida tillämpning, mer kopplad till en formellt strukturerad aristokrati med adelsbrev, formaliserade institutioner och noga reglerade bördsförhållanden. Således innebär ordet aristokrati en mer öppen och analytiskt användbar beskrivning och kommer att brukas generellt som en tidsmässigt övergripande term. Några av de andra termerna – elit, adel och framförallt frälse – kommer ändå att användas, avgränsat till adekvat periodsammanhang, som alternativ till det överordnade aristokratibegreppet.

Den stora utmaningen vid en mer stringent hantering av begreppet är att dess betydelse är föränderlig kronologiskt och geografiskt. Definitionen blir med nödvändighet mer öppen med mer porösa gränser under en tid när de institutionella förhållandena var mindre utvecklade, när skattesystemens och riddarväsendenas kopplingar till aristokratin var mindre uttalade och det samhällsliga ståndstänkandet ännu befann sig i sin linda. Efterhand som dessa samhällsparametrar utvecklades och förtydligades blir också möjligheterna större att skarpare avgränsa och definiera aristokratin. Så långt kommen kan stöd hämtas i de juridiska och sociala innebörderna av frälse- och adelsbegreppen. På samma dynamiska sätt förhåller det sig med en varierande innebörd av begreppet i olika territoriella regioner. Aristokratin hade inte nödvändigtvis samma omfattning och innebörd i till exempel det feodalt strukturerade Frankrike, det mer centralt styrda England, det fragmenterade tyska riket eller de mer perifert belägna nordiska länderna. Skillnader fanns säkert också mellan ett mer kontinentalt influerat Danmark och ett Sverige där fria bönder var relativt mer framträdande. Sammanfattningsvis måste alltså definitionen av begreppet – utöver en allmän, central kärna – baseras på de specifika förutsättningar som gällde i tid och rum. Konkret innebär det att den här sökta bestämningen och avgränsningen kommer att kopplas till nordiska förhållanden, mer specifikt danska, under hög- och senmedeltid, det vill säga med start från den tid när ståndssamhället med ett frälsestånd växte fram och från vilken en mer omfattande skriftkultur har bevarats till våra dagar.

Aristokrati i städer

Aristokrati som levde och verkade i städerna under medeltiden är inget okänt fenomen. Mest känd och framträdande var denna företeelse i städerna i norra och centrala Italien, varför detta område kommer att behandlas mer utförligt här. Dessa städer växte till i betydelse och oberoende efterhand som den kejsarliga överheten försvagades under 1000- och 1100-talen och självstyrande enheter, bestående av städerna och deras närmaste omland, etablerades. Omlandets aristokrati, med stora jordegendomar och med nedärvd prestige från antiken, upprätthöll nära och goda relationer med städernas rika köpmannaskikt. I stor omfattning flyttade denna rurala aristokrati in till städerna och tog del i den lönsamma merkantila verksamheten. Under 1100-talet kom ett stadspatriciat bestående av inflyttad landsbygdsaristokrati och välbärgade köpmän att etableras, en stadselit som besatt ledande maktpositioner i städerna och som kom att fortsatt utöva ett stort inflytande under hela medeltiden (Stacey 1999:22; Coleman 2004:35ff; Keene 2004:78).

Figur 1:4. San Gimignano.

Källa: <https://www.iconatoscana.it/en/siena-and-san-gimignano/> [hämtad 2020-01-14].

Denna elit utmärktes av att tillägna sig den höviska livsstil och riddarkultur som samtidigt utvecklades i stora delar av Europa. De utgjorde släktkonstellationer bestående av den aristokratiska familjen med följare och klienter. Karaktäristiskt för denna period är de maktfejder som utspelades mellan dessa familjer inom städerna, mellan fraktioner som etablerat sig i olika kvarter och stadsdelar.

De interna stadsfejden fick ett tydligt materiellt uttryck i de stadsresidens som aristokratfamiljerna byggde, de fortifikatoriskt präglade höga och smala tornhus som kännetecknade stadsbilden. Ett stort antal sådana tornhus fanns i de medeltida städerna, men de flesta har höjdmässigt reducerats eller helt raserats. I San Gimignano finns dock ett flertal fortfarande bevarade (figur 1:4). Tornhusen var ibland fristående, men oftast sammanbyggda med lägre residensbyggnader. Deras funktion har inte entydigt kunnat fastställas, men då de inte var placerade som försvarstorn i stadsmuren utan belägna inne i staden, riktades uppenbart funktionerna mot förhållanden inom staden. Konstruktionen tyder på befästningsmässiga behov – flykt- och skyddsplats, utkiksposition, upphöjda ställningar för angrepp och försvar i stadsinterna strider. Men de var säkert också prestigebyggen, de skulle imponera på omgivningen och kanske skrämja oppositionella. De bevarade tornhusen i San Gimignano är upp till 50 meter höga (ännu högre hus, 70–80 meter, är kända från andra platser) med en kvadratisk eller svagt rektangulär bas på mellan fyra och åtta meter. Upp till 14 våningsplan har identifierats. Med murtjocklekar mellan 1,5 och 2,5 meter blev innerutrymmet i de flesta rummen väldigt begränsat, i några fall under två kvadratmeter, varför dessa, oftast fönsterlösa, rum knappast har brukats till annat än vertikala transporter av människor och gods. Själva residensfunktionen har därför rimligen funnits i de lägsta våningsplanen eller i anslutande lägre byggnader (Coleman 2004:48ff; Keene 2004:75; Giorgi & Matracchi 2017).

För att råda bot på den inre ofreden i städerna inkallades ibland, från slutet av 1100-talet, externa ledarpersoner, som under kortare perioder självständigt övertog ansvaret för stadsstyrelsen. Sådana ledare, *podesta*, utgjordes vanligen av aristokrater från andra städer eller från landsbygden och kom med egna militära och administrativa följare (Coleman 2004:39f).

Under 1200-talet utmanades aristokratins ledarställning i städerna. Städernas medelklass – mindre köpmän och ledande hantverkare organiserade i gillen – skapade politiska grupperingar, *popolo*, som under de två kommande seklerna kom att utöva ett inflytande över olika städers styrelse och utveckling. Ofta fördelades makt och ämbetsposter mellan *popolo*'n och den aristokratiska eliten med tyngdpunkten graviterande mellan de båda grupperna. Men även *popolo*'n hade aristokratiska inslag. Dess stridande enheter leddes nästan alltid av militärt tränade aristokrater, *capitano del popolo*. Likaså förekom äktenskapsallianser och samarbeten mellan aristokratin och *popolo*'n i ett försök från de förstnämnda att bevara ett inflytande i det nya politiska landskapet, varför gränsdragningen mellan grupperingarna ibland blev diffus. De politiska mål *popolo*'n strävade efter var att bryta aristokratins dominans över de viktigaste ämbetsposterna, att avveckla de privilegierades befrielse från beskattning och att åstadkomma fredligare förhållanden inom städerna. I Florens, den stad där *popolo*'n kanske fick störst betydelse, såväl som i andra städer infördes anti-aristokratiska lagar riktade mot den högre aristokratin, de ledande magnaterna, lagar som uteslöt dem från högre ämbetsposter och särskilt bestraffade dem för våldshandlingar och oroligheter (Coleman 2004:52ff; Zorzi 2004:145f, 150ff).

Under senare delen av medeltiden kom andra styrelseformer och maktfaktorer att ta över. Som en följd av kampen mellan aristokrati och *popolo*, vilken inte lyckats stävja städernas inre oroligheter, gled i många fall makten över till enskilda starka män, *signori*, som i praktiken kom att bli enväldiga. De hade oftast en bakgrund som militära ledare i kejserlig eller påvlig tjänst eller som ledare för lokala högaristokratiska familjer. I städerna utvecklade de en hövisk kultur i ett omgivande hov. Flera av dessa *signori*-ledda städer kom att expandera och utvecklas till större territoriella enheter, till exempel hertigdömena Milano och Ferrara samt markisatet Mantua, och de aristokratiska *signori* blev därmed titulärt upphöjda (Kent 2004:105ff, 121f; Najemy 2004a:185, 189ff).

I andra italienska städer, som till exempel i stadsrepublikerna Florens och Venedig, kom makten att samlas hos en merkantil oligarki där den äldre aristokratin fusionerades med fjärrhandlande köpmän, bankirer och fabrikanter. Identiteten hos denna aristokrati förändrades från en krigarklass med privatarméer till en humanistisk och kulturintresserad mecenatgrupp. De utvecklade en förfinad och luxuös livsstil och uppförde praktfulla urbana residenspalats, präglade av en kultiverad smak och som inte främst var utformade för fortifikatoriska ändamål. De satsade också delar av sitt ekonomiska överskott i jordegendomar i omlandet, investeringar som anknöt till en mer traditionell aristokratisk framtoning även om arkitekturen kännetecknades av renässansens anda (Najemy 2004a:186f; 2004b:12ff; Zorzi 2004:152ff).

En aristokrati var således mångfaldigt, påtagligt och kraftfullt närvarande i de italienska städerna under hela medeltiden, om än periodvis utmanad av den urbana medelklassen. De grundläggande beståndsdelarna i denna aristokrati var inflyttad rural bördsaristokrati och det ekonomiskt ledande skiktet av köpmän, bankirer och producenter, sammanflutna i familjekonstellationer. Men aristokratibegreppet – vem var aristokrat och vem var det inte – är diffust och tänjbart, dess sociala och politiska dimensioner skyls i litteraturen genom alternativa benämningar som stadselit, patriciat och överklass, vilket också genomsyrat den ovan gjorda genomgången. Handel som en sedvanlig vattendelare mellan aristokrati och borgare blir inadekvat; bördsaristokratin deltog i den ekonomiska verksamheten och skördade frukterna av den, den merkantila överklassen tillägnade sig en aristokratisk livsstil och investerade i gods i omlandet. De särskiljande aspekterna blir särskilt sammanblandade när den aristokratiska identiteten förändras från en riddarpräglad elit till en humanistiskt och kulturellt inriktad renässansaristokrati.

Flandern var ett annat starkt urbaniserat område under medeltiden. Under 1100- och 1200-talen hade den flamländska landsbygdsförankrade aristokratin utvecklats till en väl avgränsad klass som politiskt och socialt var dominerande i samhället. Men under 1300-talet förlorade den mycket av sin makt till de allt större och rikare städerna. Även den tidigare tydliga sociala skiljelinjen mellan aristokrati och borgare började suddas ut, inte minst genom att borgerskapet gifte in sig i den godsbaseade aristokratin. Närmandet mellan aristokrater och borgare under 1300-talet, en process som förstärktes under 1400-talet, skedde genom att många landsbygdsaristokrater sökte sig till städerna och genom att städernas borgerskap strävade efter att tillägna sig aristokratisk status (Nicholas 1971:251ff).

Aristokratin närmande till städerna skedde på flera olika sätt. Aristokrater i städernas omland kunde, trots att de fortsatt residerade på sina landsbygdsgods, erhålla borgerskapsrätt i städerna och blev då så kallade *buitenpoorters* (borgare, men boende utanför staden). De växande städernas behov av expansionsutrymme ledde till införlivande av närmast angränsande områden och aristokratiska godsbesittare där upptogs vanligtvis i borgerskapet. Ytterligare andra förvärvade borgarstatus i samband med egendomsförvärv i och/eller flytt till städerna. En del av dessa nyblivna borgare, med bibehållen aristokratisk status, tog del i städernas merkantila verksamhet, men de flesta levde på avkastningen från sina landsbygdsgods (Nicholas 1971:254ff).

Mer utpräglat var dock borgerskapets traktan efter nobilitet. Genom äktenskapsallianser blev de befryndade med bördsaristokratin. Erhållande av ridderskap var också vanligt förekommande bland flamländska borgare, främst bland rådsmedlemmar och ledande köpmän. Många framstående och rika borgare förvärvade också landsbygdsegendom genom köp eller förläning. Ytterligare andra närmade sig aristokratisk status via grevlig tjänst som fogdar, ekonomiska eller juridiska ämbetsmän eller som rådgivare (Nicholas 1971:259ff). Trots sin nyförvärvade status hade de uppenbarligen behållit sitt borgerskap. Vilken aristokratisk nivå dessa borgare lyckades uppnå är dock oklart. David Nicholas (1971:265) konkluderar:

The use of such assumed titles [knighthood or a seigneurie] and the avidity with which the bourgeois pursued them demonstrate rather that the townsmen recognized that they were not noblemen, and at the same time they accepted the standard of values of the hereditary nobility of the countryside. They were attempting to imitate the true nobility in the hope of working their way into it eventually. The bourgeois were seeking a social position corresponding to their great wealth and political power.

Nicholas skiljer här mellan *the true nobility*, en landsbygdsförankrad godsaristokrati med lång bördslegitimitet, och en social aristokratisk status uppbackad av riddartitlar, förläningar, ämbetspositioner och släktförbindelser. Samtidigt indikerar han att till exempel riddarstatus inte också skulle innebära en aristokratisk status, vilket i så fall skulle skilja Flandern från övriga Europa. Rimligen syftar han på en rangskillnad inom aristokratin – skillnaden mellan *nobility* och *aristocracy* – och att borgerskapets strävan inte bara var att ingå i aristokratin utan uppnå tillträde till det övre skiktet – bördsaristokratin, nobiliteten.

Det har hävdats att den sociala skillnaden mellan den rurala aristokratin och städernas borgare var diffus och obestämd i det högmedeltida England. De personliga relationerna, den rumsliga närvaron och den merkantila samverkan överbryggade gränsen mellan stad och land (Stacey 1999:18; Morgan 2003:83; Crouch 2005:213f, 241). I städernas politiska styresorgan kunde aristokrater med landsbygdsgods inneha ledande positioner och de kunde ta del i handelsaktiviteter,

ibland även med egna skepp (Stacey 1999:18; Crouch 2005:214). Många välbärgade köpmän investerade å andra sidan kapital i lantegendomar, gifte in sig i den rurala aristokratin och antog en lantaristokratisk livsstil. Exempel finns, inte minst från London, där sådana köpmannafamiljer efter någon generation omvandlats till en utpräglad lantaristokrati (Crouch 2005:214ff).

Åtskilliga engelska städer, *boroughs*, grundades under högmedeltiden av lokala aristokrater i anslutning till deras borgar i syfte att skapa och trygga en regional marknadsplats. Borgherrens intressen i sådana borganknutna etableringar var mångfaldiga. Då borgarna ofta fungerade som uppsamlingsplatser för naturavkastning från deras omgivande gods skapades en direkt anslutande marknadsplats för avsättning av överskottet. Tillsammans med inkasserade tullavgifter skapade dessa försäljningar ett monetärt inflöde som borgherrarna kunde bruka för inköp och konsumtion av varor, även dessa åtkomliga på städernas handelsplatser. Närheten mellan borg och stad förenklade och rationaliserade såväl stadsherrens åtagande att säkerställa fred och trygghet på platsen som möjligheterna att övervaka och kontrollera den merkantila verksamheten där (Stacey 1999:18; Britnell 2001:108).

Den nedre delen av aristokratin, *the gentry*, utgjorde under senmedeltiden en stor grupp som kunde ha såväl en rural som en urban förankring. Ett grundläggande kännetecken för denna grupp var att anamma och iakta en aristokratisk livsstil, att leva som en *gentleman*, vilket kunde försiggå såväl i städerna som på ett lantligt herresäte. Materiellt kunde ett sådant levnadssätt i en urban miljö uttryckas genom stadsegendomar med muromgärdade trädgårdar, genom att uppvisa en förfinad smak avseende inredning, utsmyckning och bohag samt genom att exponera sitt heraldiska vapen. Inom denna urbana lågaristokratiska grupp återfanns köpmän men också ämbetsmän och skolade specialister som jurister och administratörer (Morgan 2003:83f).

På samma sätt som i det högmedeltida England grundades många städer i Tyskland av aristokrater i anslutning till deras borgar. Den ledande Hansa-staden Lübeck är ett exempel på en aristokratiskt grundad stad, tillkommen under 1100-talet på initiativ av greven av Holstein, senare överlämnad till hertigen av Sachsen (Keene 2004:48, 54ff).

Den under medeltiden ledande gruppen inom tyska Hansa-städer, främst rådsfamiljerna, brukar i litteraturen benämnas stadspatriciat, vilken normalt anses bestå av de mest välbärgade handelsmännen och av personer som levde på en tidigare förvärvad förmögenhet från merkantil verksamhet. I ett verk om Hansan av Philippe Dollinger (1970) nämner han att dessa familjers medlemmar hade olika benämningar regionalt såsom *Erfsaten* (ärftliga egendomsinnehavare), *Kunstabelen* (riddares följare) eller *Junker* (väpnare). Den sistnämnda beteckningen förekom i de vendiska städerna. Dock menar han att det är svårt att spåra dessa familjers ursprung. En del anser han hade tydlig aristokratisk bakgrund eller tillhörde gruppen *Ministerialer* (Dollinger 1970:133f).

Just *Ministerialerna* brukar lyftas fram som en grupp som tidigt hade en urban anknytning. De fungerade som administratörer åt någon aristokratisk, furstlig eller biskoplig stadsherre, kunde delta i handelsverksamheten men hade också ofta kontakter med den omgivande landsbygden. De utvecklade en egen kollektiv medvetenhet som kunde leda dem till opposition mot sina herrar (Ennen 1979:106f; Stacey 1999:21). I Lübeck anses senare rådspatriciatet delvis ha utgjorts av medlemmar med en sådan släktbakgrund (Demski 1996:281; Hoffmann 2014:228ff).

Rainer Demski (1996:282f) har visat att Lübecks patriciat under 1200- och 1300-talen utvecklade en aristokratisk kultur, en aristokratisk livsstil, manifesterad i ridderliga ideal och symboler, heraldiska vapen och en prakt och hövskhet i nivå med den omgivande lantaristokratin i stället för ett mer borgerligt livsideal.

Man hade också nära samhörighet och etablerade kontakter med lantaristokratin avseende handel, politik och kultur.

Det ledande skiktet i Rostock, storköpmännen som utgjorde rådet, uppvisade också ett närmande till landsbygdens aristokrati och dess ideal. Från 1200-talet har det påvisats att de kunde föra heraldiskt vapen med hjälm och sköld. De beskrivs som potentiella länsinnehavare och äktenskapsförbindelser med riddarsläkter förekom (Mulzow 2008:382). I S:t Petrikyrkan i Malmö har en gravhäll påträffats efter en köpman, Konrad Grevesmole, som avled 1391. Han var ålderman för Rostocks köpmän i Malmö och troligen medlem av Rostocks råd. På gravhällen är hans heraldiska vapen inristat (Nilsson & Thomasson 2009:32ff).

Denna kortfattade exposé över medeltida urban aristokrati i södra och nordvästra Europa uppvisar många likartade tendenser ehuru varierande i omfattning och styrka. Förbindelser och samverkan mellan människor i stad och på landsbygd, migration mellan de båda enheterna samt intressesfärer och egendomsinnehav över stadsgrensarna gjorde den sociala gränsdragningen diffus och dynamisk. Den traditionella aristokratins intresse och deltagande i den lukrativa merkantila verksamheten samt de välbärgade köpmännens anammade av en aristokratisk livsstil och intresse av social upphöjelse förstärkte ytterligare dessa tendenser. Delar av den rurala börsaristokratin etablerade sig i städerna och kunde ta aktiv del i handel och andra ekonomiska aktiviteter. Städernas välbärgade köpmannafamiljer närmade sig börsaristokratin genom äktenskapsallianser och investeringar i landsbygdsgods. En statusmässigt lägre aristokrati sökte sig till städerna för att söka nya utkomst- och karriärmöjligheter via tjänst, köpmannaskap eller ämbetsposter. Denna svävande sociala skara som samlades och verkade i städerna utgjorde beståndsdelar i den oklara urbana kategorisering som betecknas som stadspatriciat. Forskningen indikerar att det var i de italienska stadsstaterna stadspatriciatet synes ha haft störst aristokratisk prägel medan de i städerna i nordvästra Europa uppvisade en mer borgarliknande identitet.

Urban aristokrati i Danmark

Vad säger forskningen om urban aristokrati i Skandinavien, närmare bestämt i det danska riket? Den senaste syntesen över danska medeltida städer är Hans Krongaard Kristensens och Bjørn Poulsens *Danmarks byer i middelalderen* (2016). Någon samlad analys av aristokratins närvaro, betydelse och inflytande i städerna ges inte, men ett flertal exempel på aristokratisk närvaro lyfts fram som, både funktionellt och över tid, samlat visar på en påtaglig närvaro i och ett tydligt intresse för städer från aristokratins sida. I boken framhävs aristokratin som agerande i städerna i samband med instiftande av tiggarkloster, framförallt franciskanerkloster (Krongaard Kristensen & Poulsen 2016:170f). Det visar att aristokratin inte var oansenliga markinnehavare i de högmedeltida städerna. Det finns också exempel på att aristokrater var innehavare av egna gårdar i städerna, till och med huvudgårdar som förvaltningscentrum för omgivande landbogs, vilket indikerar på städernas betydelse för frälsets ekonomiska och politiska verksamhet (Krongaard Kristensen & Poulsen 2016:253, 360, 377).

Under senmedeltiden utökades frälsets innehav av egendom i städerna. I Köpenhamn, som i början av 1400-talet fick karaktären av rikets huvudstad, drog det kungliga hovet till sig många ur högaristokratin. Det var viktigt att vara nära rikets maktcentrum och från kungens sida fanns intresse av att betydelsefulla medlemmar ur hans rådsrets fanns tillstädes. Flera av stadens borgmästare och rådmän upphöjdes förmodligen också till frälsestatus. Även i några andra danska städer hade borgmästare erhållit frälsebrev (Krongaard Kristensen & Poulsen 2016:283f,

377f). På samma sätt, men i mindre skala, attraherade städer med mötesplatser för landsting aristokratin. När frälsepräglade städer i Danmark diskuteras brukar i synnerhet två städer framhållas, Viborg och Odense, vilka båda var mötesplatser för regionala landsting.

Viborg på norra Jylland var stiftscentrum och samlingsplats för regionens landsting. I staden ägde också betydelsefulla marknader rum. Dessa institutioner, och den betydelse de hade ur ekonomisk, social och politisk synpunkt, attraherade den omgivande regionens högfrälse att söka sig till staden. De förvärvade mark och uppförde stora gårdar med stenhus, i några fall för ett permanent boende men huvudsakligen som ett tillfälligt residens när de sökte sig till staden från sina huvudgårdar i omlandet. De kunde åtföljas av lägre frälsemän i deras tjänst och ingående i deras hushåll. Lågfrälse personer fanns också i biskopens och stiftets tjänst. Regionens frälse var också aktivt representerat i stadens gillen (Krongaard Kristensen 1998:115; Poulsen 1998:131ff; Krongaard Kristensen & Poulsen 2016:378).

Huvuddelen av de kända medeltida stenhusen i staden är från slutet av 1400-talet och början av 1500-talet. Dock kan enbart något enstaka hus knytas till specifika aristokratiska personer eller släkter (Krongaard Kristensen 1987:82, 86). Ett sådant attribuerbart stenhus, fortfarande kvarstående, är den så kallade Domprovstegården, beläget något söder om Domkirken. I början av 1500-talet innehades gården av bröderna Knud och Axel Pedersen (Gyldenstjerne) som tillhörde en högaristokratisk släkt på norra Jylland med omfattande godsmassor, bland annat huvudgårdarna Ågård och Timgård. Huset användes sannolikt bara vid temporära besök i staden, men det har visats att släkten från andra halvan av 1400-talet hade omfattande kontakter med och i Viborg (Krongaard Kristensen 1987:84; 1998:118f; Poulsen 1998:130ff; Krongaard Kristensen & Poulsen 2016:378).

Viborg synes ha utgjort en mer stadigvarande uppehållsplats för Niels Clementsen. Niels släktbakgrund är okänd, men när han framträder i det skriftliga materialet första gången bär han väpnartitel. I början av 1500-talet hade han gjort karriär i kunglig tjänst vilken lett till landsdomarämbetet i Viborg, riksrådstillhörighet, förläningar av flera härader och även länsmanskap för större slottslän. Privat byggde han upp ett stort godsinnehav på Jylland samt förvärvade stenhus i Viborg, varav ett utgjorde hans egen bostad. Han var också aktiv som långivare och bedrev handelsverksamhet, bland annat med egna skepp. Niels Clementsen var således en både offentligt och privat mäktig man på Jylland och mycket tyder på att Viborg utgjorde den rumsliga centralpunkten i hans verksamhet (Krongaard Kristensen 1998:119; Poulsen 1998:133ff).

Högfrälsets närvaro i Viborg, speciellt landsbygdsaristokrati från den omgivande regionen, är således välbelagd. Däremot lyser lågfrälse med involvering i stadens kommersiella och lokalpolitiska verksamhet i stort med sin frånvaro i litteraturen. Ett undantag är borgmästaren Niels Overgaard som sannolikt erhöll frälsebrev i början av 1400-talet (ÆDA 2:374). I Odense möter oss däremot en stad med ett framträdande lågfrälse. Odense brukar anges som den danska stad där lågfrälset under senmedeltiden i störst utsträckning gjorde avtryck. Dock var även det högre frälset märkbart närvarande där (Nyberg 1982b; Dahlerup 1989:165; Krongaard Kristensen & Poulsen 2016:377f).

Redan 1337 omtalas Jens Marsvin som senator, vilket tolkats som rådman (Nyberg 1982a:267). Under 1400-talet till början av 1500-talet var ett flertal lågfrälse-släkter dominerande på borgmästarposten och i rådet, bland andra släkterna Grott, Marsvin, Mule och Akeleye. Flera av dessa har ansetts tillhöra det ledande köpmannaskiktet i staden där de hade sina gårdar, men de innehade även huvudgårdar på den fynska landsbygden (Nyberg 1982c:292f; 1982d:349ff; Venge 1982:388f; Christensen 1988:86, 144f, 150, 152, 158, 160, 163, 165, 168f; Krongaard Kristensen

& Poulsen 2016:283, 377). Borgmästaren Hans Mule erhöill sköldebrev 1444 (Bartholdy 2007:102f).

Under 1300-talet, kanske med början redan under 1200-talet, etablerades ett johanniterkloster i Odenses norra utkant, S:t Hans kloster. Detta område kom att införlivas i staden, då man flyttade stadsgränsen längre norrut. Klostret synes ha varit av särskilt intresse för högaristokratin. Den donerade medel för byggnationer och finansierade själamässor, lät uppföra kapeller med familjegravar och inrättade altarstiftelser (Nyberg 1982b:309f; Christensen 1988:42, 71, 131f; Madsen 1988:110). Högrälset förvärvade också egendom och bosatte sig under 1400-talet i stadens norra delar, i klostrets närhet (Nyberg 1982b:309; Christensen 1988:86, 96, 152f, 165; Krongaard Kristensen & Poulsen 2016:331f, 337f).

Tore Nyberg (1982d:354) sammanfattar aristokratins ställning i Odense under senmedeltiden:

Købstaden blev domineret af en købmandsklasse, der antog adelens levemåde, og af tilflyttet adel, der – sideløbende med Knudsklosteret og de gejstlige – erhvervede bygrunde, som de beboede eller lejede ud.

Även om Nybergs försiktiga klassificering – en köpmannaklass med adlig livsstil – antyder en borgerlig status visar ett, om än sporadiskt, nyttjande av *dominus*- och väpnartitlar samt epitetet välbördig på en tydlig frälsestatus för stadens elitskikt (Rep 1:5029, 5792; 2:723, 2073, 7652). Rangnivån blir ytterligare bekräftad genom Hans Mules sköldebrev (Bartholdy 2007:102f). Ett genomgående bruk av heraldiska vapen bland stadens ledande familjer förstärker en sådan slutsats (DAST C XLI 1–6, C LIV 5–9, E VI 1, F III 4–5). Sammantaget indikerar det på en stad som under senmedeltid ekonomiskt och politiskt dominerades av ett urbant lågrälse. Till detta urbana lågaristokratiska skikt skall läggas en närvarande rural högaristokrati, främst med anknytning till johanniterklostret S:t Hans.

Således går det att vaska fram exempel i det medeltida Danmark på en urban anknytning och närvaro från aristokratins sida. Högrälset från städernas omland hade intresse av urbana institutioner som landsting och kloster, men även städernas kommersiella verksamhet attraherade. Odense framvisar dessutom ett urbant lokaliserat lågrälse som stadens kommersiella och politiska ledarskikt. Dock synes enligt litteraturen Viborg och Odense, tillsammans med Köpenhamn som under senmedeltiden blev kungamaktens fasta residensplats, ha utgjort undantag. För övriga städer omnämns bara enstaka exempel på urban aristokratisk närvaro. Var dessa tre städer anomalier i det medeltida Danmark och de övriga städerna det normala, det vill säga städer där ett tydligt icke-aristokratiskt borgerskap, köpmän och hantverkare, var dominerande? En mer fokuserad studie som utgår från hypotesen att aristokratin kan ha utgjort ett mer generellt och tydligt inslag under städernas etablering, i deras samhällsliv och i deras materiella framtoning saknas, vilket just är syftet med denna avhandling.

Disposition och läsanvisningar

Avhandlingens disposition

Avhandlingen är upplagd och strukturerad på följande sätt:

I kapitel 2 görs en genomgång och analys av legala och fiskala utgångspunkter. Initialt genomgås övergripande rättsliga förhållanden avseende städer, omfattande såväl rena stadsrättsliga lagtexter som utfärdade privilegiebrev. Vidare granskas

egendomsrättsliga förhållanden, innefattande ägande- och besittningsrätt, arrende, pantsättning, egendomsförvärv och arvsrätt. Därefter görs en kort genomgång av det medeltida danska beskattningssystemet med särskild tonvikt på beskattning i städerna. I en avslutande del analyseras specifikt aristokratins ställning i stadsbeskattningen samt vad som gällde för den avseende innehav av fast egendom i städerna.

I kapitel 3–6 görs en grundläggande genomgång av källmaterialet för de fyra städerna. Efter en inledande beskrivning av respektive stad under medeltiden följer en genomgång och analys av de fastighetstransaktioner som kan kopplas till frälset. Aristokratiska innehavare med hemvist utanför städerna kartläggs och de urbana egendomarnas lokalisering och spridning inom städerna granskas. Speciellt fokus läggs på kända aristokratiska hus och gårdar, vilka analyseras såväl utifrån arkeologisk och byggnadsarkeologisk kunskap som utifrån skriftligt och bildmässigt källmaterial. Vidare undersöks frälsepersoner i stadens styre, specifikt borgmästare och byfogdar. För Lund görs också en arkeologiskt grundad analys av stadens tidigmedeltida gårdsstruktur där aristokratiska gårdsmiljöer försöker synliggöras. Halmstads stadssigill är föremål för en särskild analys, där den bildliga symbolen och stadens namn diskuteras. För Ystad, slutligen, granskas särskilt staden som en pant i frälsets händer.

Den efterföljande analysen i kapitel 7–9 utgår från de tre frågeställningarna i inledningen. De vunna erfarenheterna från källmaterialgenomgången ställs samman och förhållandena i de fyra städerna jämförs för att nå fram till såväl gemensamma som särskiljande aspekter på frågeställningarna.

I kapitel 10 sammanfattas avhandlingens resultat varefter en avslutande diskussion förs om hur de medeltida städernas ledande skikt bör betraktas – var de borgare eller aristokrater?

Namn, släktanknytningar och andra läsanvisningar

I avhandlingen har personnamn normaliserats till nutida namnformer. Stavning av såväl förnamn som tillnamn varierar i de skriftliga dokumenten. Både medeltidsdanska skrivningar och latiniserade namnformer förekommer. Vidare kan det skilja mellan namnåtergivande i originaldokument och i motsvarande senare register. De vanligaste tillnamnen var patronymika med ändelser på -sun, senare -son, -syn, -søn eller -sen. Motsvarande kvinnliga patronymikasuffix var -dotter, -døttir, -døtter, -dætter eller -datter (Brøndum-Nielsen 1950:237ff; Hansen 1962:35f, 57f, 189f; Kousgård Sørensen 1997:73, 76). Genomgående normaliseras dessa patronymika till nutida -sen och -datter för personer med dansk bakgrund och lokalisering samt -son och -dotter för motsvarande svenskar.

Släktnamn och släktanknytningar återges på olika sätt. Om släkten brukade ett släktnamn redan under medeltiden anges detta i nutida namnform, till exempel Bille, Brahe. Avseende släkter som inte använde gemensamt släktnamn under medeltiden, men senare antog ett sådant, återges detta inom parentes, till exempel (Gyldenstjerne). Samma gäller för släkter som aldrig bar ett gemensamt släktnamn, oftast för att de utslocknade under medeltiden, men som i senare genealogisk litteratur åsatts allmänt brukade och accepterade släktnamn, till exempel (Jordberga-släkten). Personer som förde heraldiskt vapen men inte brukade gemensamt släktnamn, och där inte heller något sentida allmänt vedertaget genealogiskt släktnamn finns, har angetts med beskrivning av vapnet inom parentes, till exempel (vingat svärd). För personer som sigillerade med bomärke anges även detta förhållande inom parentes, (bomärke).

Namn på orter och städer återges med nutida namnformer.

Källhänvisningar anges normalt med sidhänvisning (författarnamn utgivningsår:sida). För källsamlingar där dokumenten är numrerade anges detta dokumentnummer i stället för sidhänvisning (källsamling dokumentnummer). Motsvarande gäller vid lagtext där hänvisning görs till kapitel, paragraf eller motsvarande (lagtext kapitel/paragraf).

Generellt kommer begreppen vikingatid, tidig medeltid, högmedeltid, senmedeltid och tidigmodern tid att användas för kronologisk indelning. Årtalen som avgränsar dessa perioder är de oftast brukade för dansk medeltid, nämligen:

Vikingatid	800–1050
Tidig medeltid	1050–1200
Högmedeltid	1200–1350
Senmedeltid	1350–1536
Tidigmodern tid	1536–1800

Periodindelningen överensstämmer väl med den kronologi Anders Andrén kommit fram till, baserad på en analys av de danska städernas kyrkotäthet och öppenhet/slutenhet mot den omgivande landsbygden, i ett försök att utröna faser i den danska urbaniseringen (Andrén 1985:18ff).

Genealogiska datum återges i formen födelseår–tidigast känd år–senast känd år–dödsår. Exempel (använda exempelvärden: födelseår 1350, tidigast känd år 1375, senast känd år 1405, dödsår 1420):

Födelse- och dödsår kända	(1350–1420)
Födelseår okänt	(–1375–1420)
Dödsår okänt	(1350–1405–)
Både födelse- och dödsår okänt	(–1375–1405–)

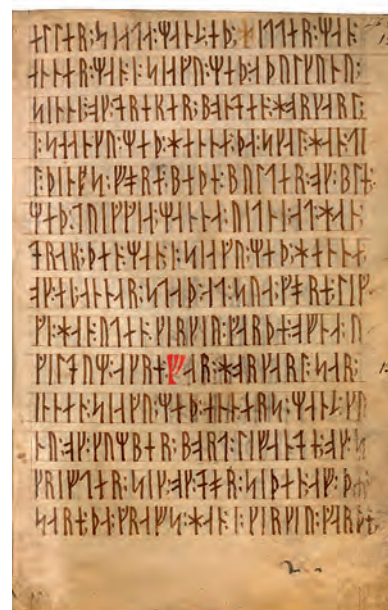
Legala och fiskala utgångspunkter

Lagstiftning och stadsrätt

Som en utgångspunkt för analys av aristokratins innehav av mark och byggnader i de medeltida städerna kan det vara både lämpligt och nödvändigt att försöka reda ut de rättsliga och fiskala omständigheterna. En sådan kunskapsbas är nödvändig för att rätt kunna tolka och förstå de dokument och handlingar som källmaterialet utgör. Svårigheten ligger bland annat i att dessa frågor och begrepp inte hade en entydig och gemensam betydelse i städerna under den analyserade perioden; de varierade både geografiskt och över tid.

Den rättsliga struktur som reglerade det dåtida danska samhället utgjordes övergripande av landskapslagar, på liknande sätt som i Sverige före Magnus Erikssons riksgemensamma lagstiftning på 1300-talet. Landskapslagarna omfattade vardera en av tre större geografiska regioner. *Jyske Lov* (JL) omfattade den jylländska halvön och Fyn; de själländska lagarna gällde på Själland och öarna i syd; *Skånske Lov* (SkL; figur 2:1) hänförde sig till de skånska landskapen Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm. Av särskilt intresse är den omfattande latinska bearbetning och kommentar av *Skånske Lov* som ärkebiskopen Andreas Sunesen utförde och som kallas för *Anders Sunesøns latinske Parafrase* (AS). De äldsta handskrifterna av dessa landskapslagar anses vara nedskrivna i början av 1200-talet, men ha sitt ursprung i texter från slutet av 1100-talet. Vid sidan av denna lagstiftning fanns en kanonisk rättsordning som gällde inom den kyrkliga sfären men också hade betydelse för den världsliga delen av samhället. För Skånelandskapens del var *Skånske Kirkelov* (SkKk) gällande, vilken även den anses ha tillkommit under 1100-talets sista tredjedel (Holmbäck & Wessén 1979:Xlff; Tamm 1996:21).

De dåtida städerna var i många avseenden mer särskiljda och avgränsade objekt än våra dagars städer, såväl fysiskt som på andra sätt. De var under medeltiden underställda en stadsherres, normalt kungens, överhöghet, men uppnådde under medeltidens senare del en ökad grad av autonomitet. De hade också särskilda, oftast individuella rättsregler, som åtskilde dem från den omgivande landsbygdens rättssystem. Under 1200-talet tillkom ett flertal så kallade rättsböcker för enskilda städer, nedskrivna texter där praktiserande rätt sammanställdes. Dessa rättsböcker anses vara arbeten utförda på privata initiativ och saknade därför egentlig officiell karaktär, men tillämpades i praktiken och kunde senare uppnå offentlig sanktion. Vissa enskilda städers rättsböcker kom ofta att utgöra mall för andra närliggande städers senare tillkomna rättssammanställningar (Mackeprang 1900:7f; Löfqvist 1935:35; Jørgensen 1974:101, 114f; Holmbäck & Wessén 1979:XLf; Tamm 1996:70).

Figur 2:1. Skånske Lov. Sida 71r från handskriften *Codex Runicus*.

Källalfoto: Den Arnemagnæanske Samling AM 28, 8°. Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

En sådan rättsamling var den skånska stadsrätten, kallad den *skånska birkerätten* (DGK IV:1). Enligt en epilog som finns i flera av de bevarade handskrifterna av rätten sägs den vara tillkommen på Valdemar III:s tid, närmare bestämt 1326. Denna händelse har dock tolkats som en senare stadfästelse av rättsamlingen. Dess ursprung torde i stället vara betydligt äldre, tillkommen i början av 1200-talet eller möjligen redan under 1100-talets andra halva (Berth Paulsen 1978:47ff; Lerdam 2004:16), alltså samtida med landskapslagarna. Begreppet birk har definierats som ”en fra Herredsinddelningen undtaget Jurisdiktion” (Jørgensen 1974:117) och som ”et særligt retsområde, der også i andre henseender var kendetegnet af særlige vilkår” (Berth Paulsen 1978:56). Skillnaden ligger i om birket skall betraktas som ett särskilt tillkommet undantag från den i övrigt gällande rättsordningen eller om det skall ses som ett redan från början autonomt område. Oavsett begreppets ursprung och omfattning utgjorde städer tidigt sådana avgränsade rättsområden och därför kallades också flera stadsrätter för birkerätter. Den stad som den skånska birkerätten ursprungligen kopplats till anses vara Lund, men även i Helsingborg blev samma jurisdiktion tidigt etablerad. Med tiden spreds rätten till flertalet städer inom Skånelandskapen, vilket bevarade handskrifter utfärdade för individuella städer visar på (Mackeprang 1900:27; Jørgensen 1974:114ff; Berth Paulsen 1978:49ff; Lerdam 2004:18ff).

Även om rättsböckernas stadsrätter inte tillkommit på offentligt initiativ utövade kungamakten direkt sin auktoritet över städerna genom annan rättstillämpning. Stadfästelse i efterhand av befintliga stadsrätter har nämnts ovan. Dessa stadfästelser av i praktiken tillämpad rätt var ofta en del av de privilegiebrev som kungen utfärdade. I dessa privilegier kunde beskrivas rättigheter som gavs, liksom skyldigheter som blev ålagda de olika städerna och deras befolkning. I många fall har de betraktats som dokument i vilka en plats karaktär som stad fastslagits. Sådana stadsprivilegier är bevarade från 1200-talet. De utfärdades vanligtvis direkt till en enskild stad, och bevarades i stadens arkiv för att vid behov kunna styrka de tilldelade rättigheterna. Vissa mer omfattande privilegietexter kunde fungera som stomme och modell för andra städers privilegiedokument. Betydande likheter finns till exempel mellan de privilegier som utfärdades för Malmö av Magnus Eriksson 1353 och av Valdemar Atterdag 1360 med senare privilegier för Lund 1361 och Ronneby 1387. I Malmös brev från 1353 sägs dessutom att de beviljade privilegierna är i likhet med vad som tidigare givits borgarna i Lund (PRFSS 1:XIIf, 506f; Jørgensen 1974:102f).

Skillnaderna och den mer exakta gränsdragningen mellan stadsrätter, privilegier och andra kungliga resolutioner är givetvis svåra att fastställa och vanligtvis av mindre intresse. För att få en komplett bild av de förvaltningsmässiga och rättsliga förhållanden som var gällande skall till dessa bestämmelser och regleringar från överheten dessutom läggas de av magistraten inom en stad utfärdade föreskrifter och förordningar (Jørgensen 1974:102).

Detta komplex av övergripande rättsregler – från subsidiärt gällande landskapslagar och kanonisk rätt, över mer stadsspecifika stadsrättsliga lagtexter till mer eller mindre individuellt utformade bestämmelser – med olika långa varaktigheter och varierande giltighetsstyrkor, utgjorde det normativa rättssystemet. Hur denna normativa ram sammantaget skall tolkas finns det inget entydigt svar på och säkerligen rådde oklarheter och motstridiga uppfattningar även i dåtiden. Till denna svårhanterliga och diffusa regelvärld skall läggas den faktiska praktiken; tillvägagångsätt utan stöd eller till och med i direkt strid mot etablerade föreskrifter; handlingar och beteenden som praktiserades rättsligt felaktigt, ibland med, ibland utan, myndigheters och kronans medvetenhet och acceptans.

Egendomsrätt

Inom denna normativa och praktiskt hanterade struktur utgjorde rätten till och rättigheter i mark, tomter, byggnader och andra anläggningar i de medeltida städerna en stor och viktig komponent. Tiden präglades av ett feodalt synsätt, ett komplext nätverk av beroende- och rangförhållanden mellan höga och låga i samhället. Detta synsätt avspeglades också i eigendomsrätten, som uppvisade en mosaik av rätt till och rättigheter i eigendom, i synnerhet fast eigendom. För att rätt kunna förstå denna mosaik kan det vara lämpligt att ta en utgångspunkt i nutida sak- och fastighetsrätt för att bli bekant med grundläggande termer och definitioner.

En grundläggande skiljelinje går mellan fast och lös eigendom. Fast eigendom är jord, det vill säga själva marken med luftrummet ovan och det som finns under jordytan. Jorden är indelad i fastigheter, särskilt bestämda, avgränsade och registrerade delar av jordytan (JB kapitel 1). Utöver jorden räknas även det som kallas tillbehör till fastighet som fast eigendom. Med det menas i första hand permanenta byggnader och anläggningar inom fastigheten, men också träd och växtlighet. Ett viktigt undantag är de byggnader och anläggningar som ägs av annan än markägaren, det vill säga av någon som till exempel bara har nyttjanderätt till marken. En sådan byggnad kallas byggnad på ofri grund och betraktas som lös eigendom (JB kapitel 2). Ett specialfall utgör tomträtt, en särskild nyttjanderätt till mark under obestämd tid mot en årlig avgift, normalt fastställd och gällande under en längre tid. Sådana avtal kan upprättas avseende fastigheter som är i det allmännas ägo, vanligtvis ägda av stat eller kommun. Tomträtt och därtill hörande byggnad behandlas inte som byggnad på ofri grund utan följer huvudsakligen vad som gäller för fastigheter (JB kapitel 13).

För att säkerställa förvärvet av äganderätten till fastigheter, att det uppnåts genom laga fäng, skall köparen söka om lagfart, ett säkerställande av det rättmätiga i innehavet och en inskrivning i det offentliga fastighetsregistret (JB kapitel 20). Även tomträttsinnehavare kan säkra sin rätt genom inskrivning (JB kapitel 21).

Alla andra förmögenhetstillgångar klassificeras som lös eigendom, ett begrepp som således kan sägas vara negativt bestämt. Här ingår exempelvis lösa saker (lösoöre), byggnader på ofri grund och immateriella rättigheter.

Med panträtt avses en säkerhetsrätt genom vilken en långivare, utifrån vissa betingelser, kan framtvinga en försäljning av den pantsatta eigendomen för att få betalt för sin fordran. När det gäller lös eigendom är det vanligaste förfaringsättet att panten traderas, fysiskt övergår, till panthavaren. Det brukliga sättet att upplåta panträtt för såväl fast eigendom som tomträtt är genom in-teckning, en inskrivning i myndigheternas offentliga fastighetsregister. Pantbrev utfärdas som bevis för sådan in-teckning och panträtten upplåts genom att pantbrevet traderas och/eller överlåtelsesregistreras i fastighetsregistret (JB kapitel 6, 21). Till skillnad från fast eigendom och tomträtt kan byggnad på ofri grund inte vara föremål för en sådan offentligt registrerad pantsättning.

Ovanstående utgör endast ett sammandrag av nu gällande svensk fastighetsrätt; det finns självfallet många specialfall och särbestämmelser. Syftet med genomgången är främst att lyfta fram en grundläggande nomenklatur som stöd för den kommande genomgången och analysen. I den mån inget annat framförs framöver avses med anförda begrepp och förhållanden de definitioner och beskrivningar som angetts ovan. Ett andra syfte med genomgången är att tydligare belysa de dåtida rättssystemen, deras olikheter och förändringar, genom att kunna jämföra dem med det nutida systemet. Det nutida systemet kommer därmed att fungera som en norm som de dåtida förhållandena kan speglas i och jämföras mot.

Även under medeltiden var distinktionen mellan fast och lös egendom rättsligt viktig. Inte minst för hur arv skulle skiftas kunde kategoriseringen av egendom som lös eller fast – eller som det brukade benämnas rörligt eller orörligt, *mobilis et immobilia* – ha helt avgörande betydelse. Till jorden räknades som fast egendom även byggnader, anläggningar och sannolikt andra naturliga tillbehör (Fenger et al. 1982:72f) i likhet med den nutida rättsliga definitionen.

Rättigheterna till jorden under medeltiden var komplicerade och mångfacetterade, en spegling av det feodala samhällssystemets invecklade hierarkiska struktur. Rätten till jorden kunde ses och betraktas i olika steg och ur olika aspekter såsom äganderätt, brukningsrätt, nyttjanderätt, besittning, hävd eller pant.

På den översta nivån ansågs kungen, som representant för kronan, ha en grundläggande överhöghetsrätt till all mark och en direkt äganderätt till viss allmän mark. I *Jyske Lov* uttrycks det som att ”thæt thær ængi man a thæt a [...] kunung” (det som ingen man äger, det äger kungen; JL bog 3 kapitel 61). Hit räknades exempelvis förstränder men även obebyggda och obrukade utmarker kan tänkas ha fallit under denna doktrin. Kronan besatt även mer specifik jord, det så kallade kungalevet, bland annat den mark som många medeltida städer uppfördes på. Det var denna primära rätt över städernas marker som anses grunda det kungliga inflytandet i städerna. Likaså anses den vara underlaget för den äldsta beskattningen, midsommargälden, som initialt har betraktats som en avgift för rätten att nyttja denna mark (Jørgensen 1974:422).

En viktig skiljelinje gick mellan innehav som utgjorde den grundläggande äganderätten å ena sidan och det faktiska brukandet och nyttjandet av egendomen å andra sidan. Båda avsåg rättigheter i egendomen och betraktades som olika perspektiv på och delar av *dominium*, den totala rätten över egendomen. Bruksrätten (*dominium utile*) kunde variera åtskilligt i omfattning och styrka. Den kunde omfatta markägarens hus och anläggningar med skyldighet till underhåll av dessa, men kunde också ge en rätt att på den hyrda marken uppföra och inneha byggnader med egen äganderätt. Nyttjanderätten till marken och dess avkastning kunde vara total eller begränsad. Även den avtalade tidslängden på bruksrättsförhållandet kunde vara begränsad eller obegränsad, lång eller kort. Bruksrätten kunde vara ärftlig och möjlighet kunde finnas för arrendatorn att i sin tur underuthyra hela eller delar av mark, hus eller andra rättigheter. Det kunde också finnas möjlighet att sälja hela eller delar av själva bruksrätten. Besittaren av den faktiska äganderätten (*dominium directum*) hade rätt till ersättning för upplåtelsen av bruksrätten i form av arrende, landgille. Denna kunde utgå i pengar, naturprodukter och/eller arbetsprestationer. Ägarens inskränkningar i sin totala rätt över egendomen var således en direkt funktion av bruksrättens omfattning (Fenger et al. 1982:25ff, 121ff; Thomasson 2004:194ff).

Ett belysande och viktigt exempel på en långtgående brukningsrätt är jordskyldsinstitutet. Jordskyld är ett begrepp som dök upp under senmedeltiden och vanligen avsåg en arrendeavgift kopplad till överhetens uthyrda tomter, främst kyrkans. Dess innehav av tomtmark i städerna var omfattande och en stor del var eller kom att bli utarrenderade. Efter reformationen stadgades om generella förändringar i dessa arrendeförhållanden. De kom nu att bli obundna tidsmässigt – gällande på ”evig tid” – och besittningsrätten stärktes i och med att den gjordes ärftlig. Jordskylden bestämdes till ett fast belopp, som med åren och inflationen kom att värdemässigt urholkas. Det blev också möjligt för arrendatorn att sälja eller pantsätta marken (eller egentligen bruksrätten), men den måste formellt först hembjudas den faktiska och formella ägaren, den ”rätta jorddrotten” (Fenger et al. 1982:151ff; Andrén 1984:6f). Det minskande realvärdet på avgiftsbeloppet, den eviga besittnings- och brukningsrätten samt möjligheten att sälja denna rätt vidare försvagade

och begränsade givetvis i motsvarande mån den faktiska markägarens rättigheter. Markinnehavet kom således i det närmaste att ses som fri och ägd egendom, behäftad med en mindre avgift. Flera forskare har därför ansett att jordskylden efter reformationen inte skall betraktas som en arrendavgift utan som en skatt (Fenger et al. 1982:148ff, 153). Jag menar att karaktären av arrende trots allt kvarstod, låt vara med avsevärda rättighetsförskjutningar till arrendatorns fördel, och att den i mångt och mycket liknar det nutida tomträttsinstitutet.

Förvärv av fast egendom kunde ske på olika sätt, där köp, byte, arv och gåva var de vanligaste. Kring dessa fång fanns regelverk som definierade begränsningar och processuella krav. Nedanstående beskrivning grundar sig på lagstiftningen i Skånelandskapen, det vill säga *Skånske Lov*.

Köpet grundade sig i en överenskommelse mellan köpare och säljare och legaliserades genom en formaliserad process, skötning. Denna ägde rum på tinget (byting, häradsting eller landsting) och tillgick ursprungligen så att säljaren lade en torva jord i köparens sköte eller mantel som ett symboliskt tecken på äganderättsövergången (SkL kapitel 52, 79; AS punkt 38). Med tiden blev skötningens process mindre symbolisk och kunde ersättas med att överlåtelseurkunden offentliggjordes på tinget (SkL kapitel 52; Holmbäck & Wessén 1979:32). Skötningen kan ses som en motsvarighet till dagens lagfartsförfarande. Avsåg försäljningen ärvd jord hade säljarens släkt en förköpsrätt till marken, bördsrätt, varför den först skulle hembjudas fränderna, som gavs rätt att förvärva den enligt särskild turordning och värdering (SkL kapitel 51; AS punkt 19). Byte av jord, eller *mageskifte* som den danska benämningen lyder, följde sannolikt samma regler som köp då det kunde uppdelades i ett köp och en försäljning (Fenger et al. 1982:24).

Vid arv skiljdes mellan ärvd jord som medförts vid giftermålet, som betraktades som enskild egendom (*særeje*), och jord förvärvad under äktenskapet, som tillsammans med all lös egendom ingick i det gemensamma boet (*fællig*). Fanns inga barn i äktenskapet ärvdes den dödes arvejord av dennes fränder, medan förvärvad jord fördelades lika mellan den efterlevande partnern och den dödes fränder. Fanns barn gällde något olika regler om det var mannen eller hustrun som dog. Vid mannens död ärvde barnen hans arvejord. Fördelning skedde genom att barnen fick lotter i egendomen, där en sonlott var dubbel jämfört med en dotterlott. I det gemensamma boet fick även hustrun del genom att erhålla en lott. Dog däremot hustrun erhöll både mannen och barnen lotter i hennes arvejord. Vad gäller det gemensamma boet tog mannen hälften och den andra halvan fördelades mellan barnen. I samtliga fall behöll den efterlevande partnern sin egen arvejord. Avlidna barns barn hade arvsrätt i sina föräldrars ställe. Fanns inga bröstarvingar tillämpades bakarv vilket innebar att föräldrar, syskon eller andra i tidigare eller sidoordnade släktled hade arvsrätt. Utöver dessa grundläggande regler fanns en uppsjö av specialfall reglerade, till exempel jord som ärvdes under äktenskapet, arvejord som sålts under äktenskapet, arvsrätt för barn i tidigare äktenskap och förtida arv till utflyttade söner (SkL kapitel 1–66; AS punkt 1–24).

Gåvor gavs i stor omfattning till klerikala institutioner i utbyte mot att självmässor skulle hållas eller för att givaren önskade gå i kloster. Testamente är en form av gåva som verkställs först efter givarens död, som en del av arvskipet. I *Skånske Lov* fanns regler som begränsade gåvomöjligheterna. En man hade rätt att gå i kloster och medbringa sin huvudlott. Med huvudlott avsågs hela hans egendom om han saknade barn, men fanns barn fördelades egendomen genom lotter mellan honom och barnen (SkL kapitel 38–40; AS punkt 15). För testamentariska gåvor till kyrkan satte skånska kyrkolagen begränsningen till en halv huvudlott (SkKk kapitel 5). För gåvor avseende fast egendom gällde samma skötningens procedur som för köp (Holmbäck & Wessén 1979:32; Fenger et al. 1982:98).

Utöver skötningsproceduren krävdes en längre tids besittning och brukande av marken, hävd, för att med full rättsverkan anses vara rättmätig ägare till densamma, för att uppnå laga hävd (*lavhævd*). Enligt SkL kapitel 78 och 80 (AS punkt 36–37) erhöles efter tre års hävd företrädesrätten att framföra bevis, i form av edsmän och vittnen, för sin rätt till jorden, det vill säga att värna sin rätt.

Pantsättning av fast egendom var vanligt under medeltiden. Oftast togs den pantsatta egendomen i anspråk av borgenären, så kallad brukspant, normalt genom att uppbära landgillet, om egendomen var utarrenderad, eller genom att nyttja egendomen själv. Inte sällan fortsatte dock gäldenären att bebo och bruka egendomen mot att betala landgille till borgenären. Att utnyttja panter på detta sätt synes ha varit ett vanligt sätt att betinga sig avkastning på det utlånade kapitalet och därmed komma runt den kanoniska lagstiftningens ränteförbud. Löstes sedan inte lånet i rätt tid tillföll den fulla äganderätten långivaren, med eller utan värdering och avräkning gentemot lånesumman. Vid pantsättning av fast egendom genomfördes vanligen en motsvarande skötningsprocedur som vid köp (SkL kapitel 84; Jørgensen 1968:95f; Fenger et al. 1982:134ff; Tamm 1996:64). Panten kunde således fungera både som säkerhet för det utlånade beloppet och som avkastningsinstrument.

I princip gällde dessa eller likvärdiga regler och förhållanden över hela riket även om de flesta av ovanstående referenser hänvisar till skånska förhållanden. Men några mer specifika särregler fanns för de medeltida städerna. En sådan avvikelse gäller den symboliska skötningsproceduren. I den skånska stadsrätten stipulerades att skötning, det vill säga överlämnandet av jordtorvan i köparens mantel, skulle ske vid säljarens dörr i vittnens närvaro (DGK IV Lund 1:1). Att proceduren inte skulle äga rum vid tinget kan tyda på att bestämmelsen i stadslagen härrör från ett äldre utvecklingsskede av skötningsproceduren, där skötningen ursprungligen verkställdes på själva den mark som överlåtelsen avsåg (Holmbäck & Wessén 1979:32). Att stadslagens rötter fanns i en äldre juridisk tradition framgår också av att det efter köpet dracks så kallat lidköp som en bekräftelse på affären (DGK IV Lund 1:3), ett förfarande som återfinns även i några andra stadsrätter, men inte i landskapslagarna (Holmbäck & Wessén 1979:198f). I praktiken kom många skötningar av stadsegendom ändå att ske medelst den skriftliga proceduren med överlåtelseurkund och bekräftelse via tingsvittne (Fenger et al. 1982:69).

En annan avvikelse från landskapslagarna var den tid av hävd – besittning och bruk – som krävdes för att uppnå laga hävd och uppnå bevisfördelen vid tvist. Landskapslagarnas bestämmelser om tre års hävd hade i de danska stadsrätter där stadganden om tidsfrister återfinns vanligen förkortats till ett år, ”år og dag” (Fenger et al. 1982:110).

Vidare fanns i de flesta av stadsrätterna restriktioner avseende förvärv och avyttring av tomter och hus. Då dessa regler övervägande syftade mot frälset, både det andliga och det världsliga, kommer denna särlagstiftning att samlat behandlas i samband med genomgången av aristokratins juridiska position i städerna.

Den viktigaste potentiella avvikelsen mellan landskapslagens regler och den rättsliga situationen i städerna var huruvida tomtmark och hus i städerna var att se som fast eller lös egendom. På landsbygden betraktades tomter och gårdar som fast egendom. Om stadsegendomar ansågs vara och hanterades som lös egendom skulle rättsverkningarna ha varit avsevärda på flera plan. Hela hanteringen vid köp och försäljning skulle ha varit annorlunda än den formalistiska och omständliga skötningsprocedur som omgärdade överlåtelse av fast egendom. Släkten skulle inte ha kunnat utöva någon förköpsrätt på sådant gods, utan detta skulle fritt ha kunnat disponeras och säljas. Andra tillämpningar skulle ha gällt vid arvskiften; ärvda stadsegendomar skulle inte ha klassificerats som enskild egendom utan varit en del av den gemensamma förmögenheten i boet vari båda makarna hade haft

anspråk på delaktighet. Även reglerna kring och möjligheterna till donationer och testamentariska förordningar till kyrkliga institutioner borde ha varit annorlunda och mer vidsträckta. Om stadsegendom varit lös egendom skulle det följaktligen ha kunnat finnas ett flertal motiv för till exempel det världsliga frälset att förvärva och inneha sådan egendom.

Eftersom inga direkta utsagor i stadsrätter eller liknande rättsdokument tydliggör vad som gällde är det de indirekta vittnesbörderna och de faktiska tillämpningarna som ger möjlighet till insikt i de egentliga förhållandena. Då det finns otvetydiga vittnesbörderna för ett antal överlåtelser enligt den normala skötningsproceduren för fast egendom (Fenger et al. 1982:69ff) så torde frågan främst gälla någon särskild aspekt av mark- och husegendomarna i städerna.

I Haderslev stadsrätt från 1292 sägs till exempel att arv skall skiftas enligt landskapslagen, men att jord skall arvskiftas som ”andere bopening”, det vill säga som likvida medel, lös egendom (DGK I Haderslev 1:10), medan i Odense stadsprivilegier från 1477 (DGK III Odense 11:8) föreskrivs att stadstomter skall skiftas i överensstämmelse med landslagen, det vill säga som fast egendom. Vidare finns domar från 1500-talets mitt, där något utslag hävdar att stadsmark skall hembjudas fränderna (GdD 1:109) medan andra domar tydligt ser sådan jord som egendom som inte skall hembjudas (DaD 1:197, 198; GdD 3:140; Fenger et al. 1982:55f). Det faktum att det finns påfallande få faktiska exempel på hembud i danska städer (Fenger et al. 1982:74) tyder också på att stadsjordens rättsliga status skiljde sig från landsbygdsjord. I några arvskiften avseende den skånska frälseläkten Krognos finns indikationer på att stadsegendomar betraktades på särskilt och avvikande sätt. I uppgörelsen 1491 mellan Krognos- och Billesläkterna efter Stig Olufsens (Krognos) död specificerades den avlidnes omfattande godsegendomar, men inga stadsegendomar togs med trots att sådana säkerligen fanns, till exempel Krognosgården i Lund (Rep 2:6940). Vid förhandlingar 1506 om arvet efter sonen Oluf Stigsen (Krognos) nämndes specifikt att köpstads gårdar skulle värderas i pengar för att där efter bli föremål för en separat förtida arvstilldelning (Rep 2:10571).

Diskrepanserna och tveksamheterna i källmaterialet är som synes påfallande, och någon slutlig klarhet i frågan har, så vitt jag vet, inte kunnat frambringas. Uppenbarligen var redan tidigt den rättsliga statusen för stadsgods oklar, men huvudvikten synes ha varit att egendomar i städerna behandlades som fast egendom i likhet med landsbygds gods. Under 1500-talet förändrades den juridiska tillämpningen till att stadsjord ur vissa aspekter sågs som lös egendom och inte skulle hembjudas släktingar. Huruvida denna förändrade rättsliga status även fullt ut gällde i andra sammanhang, till exempel vid arvskiften, eller bara i samband med hembudsskyldighet framgår inte av domarna.

Beskattning

Rötterna till det medeltida danska beskattningssystemet återfinns i den allmänna militära tjänsteplikt som ledungen utgjorde, i furneringsskyldigheten åt det kringresande kungliga följet och i en arbetsplikt av offentlig karaktär. Denna belastning på befolkningen, detta resursuttag från det danska samhället, utgjordes således från början av en form av tjänste- och naturaliebeskattning. Böndernas ledningsplikt utgjordes av en skyldighet att utrusta och bemanna de krigsskepp som kungen påkallade för både offensiva och defensiva militära företag. *Natholdet* innebar att bönderna skulle förse den kringresande kungen och hans medföljande hov både med kost och med logi, men också med foder till följets många hästar. Arbetsplikten, benämnd *inne*, innefattade en skyldighet att utföra arbeten på befästningsanläggningar eller på kungens gårdar. Därtill fanns förpliktelser att transportera

kungen och hans följe, främst via färjeöverfarter (Christensen 1903:420ff; Kroman & Luul 1956:Xlff; Christensen 1962:420ff; 1965:443ff; Venge 2002:48ff, 58ff).

Med tiden kom stora delar av denna tjänste- och naturaliebeskattning att omvandlas till fasta grundskatter, utgående i pengar eller i naturalier. Ledungen började förändras under 1100-talet. En aspekt på denna förändring kan ses i den avgift, *kversæde*, som togs ut om man inte deltog i ledungsorganisationen. Det blev dock allt vanligare att plikten att utrusta och bemanna ledungsskeppen och deltaga i de militära operationerna, omvandlades till en ren skattebörd. Till en början i form av avgifter som ersättning de år ledung inte utkrävdes, men med tiden kom ledungen att utgöra en fast, årlig skatt frikopplad från militära plikter. På liknande sätt blev *natholdet*, underhållsskyldigheten av det kringresande kungliga följet, avlöst av en fast årlig avgift. För denna skatt har benämningen *stud* brukats, en benämning som även har haft en mer generell innebörd av skattepålaga. Transport- och arbetsplikter fortsatte emellertid att till viss del kvarstå under hela medeltiden (Christensen 1903:433ff; Kroman & Luul 1956:XIII; Christensen 1965:446ff; Venge 2002:60f).

Denna skattebelastning var kopplad till landsbygdens gårdar, närmare bestämt till själva hustomterna. I *Skånske Lov* uttrycks det så här ”fore husætof skal man læþing innæ ok stuþ reþæ” (för hustoft skall man ledung, inne och stud utreda; SkL kapitel 75; AS punkt 35). Skattesystemet övergick således alltmer till att bli en övervägande avgiftsbaserad beskattning frikopplad från de ursprungliga tjänste- och arbetsplikterna och kom därmed att omdanas till en årlig, beloppsmässigt fastlagd skatt kopplad till jordinnehavet, den ordinarie skatten eller räntan. Med tiden blev denna skatt av allt mindre betydelse, då myntförsämringar och prisökningar alltmer urholkade penningvärdet. Lägg därtill att frälset, som kraftigt utvidgade sitt godsinnhav, var befriade från denna beskattning för jordinnehav som brukades i egen regi och med tiden även för landbogodset.

Kungamakten blev därför beroende av andra intäktskällor. Med början under 1200-talet genomfördes tids- och beloppsmässigt begränsade kompletterande beskattningar, vilka kallades *hjelper* eller *beder* och brukar sammanfattas som den extraordinarie skatten eller räntan. Dessa skatter hade andra skattebaser och kunde till exempel knytas till person, hushåll eller förmögenhet. Kungen hade inte själv rätt att besluta om uttag av dessa extraordinarie skatter, utan det krävdes ett samtycke från den skattebetalande gruppen. Vanligtvis förhandlades därför beslutet fram på tingen, men sedermera fick riksrådet ett avgörande inflytande i beslutsprocessen. Den extraordinarie beskattningen kom att få betydligt större statsfinansiell betydelse än den ordinarie och till skillnad från denna var frälsets skattefrihet här inte lika självklar och omfattande (Christensen 1903:529ff).

I städerna var skattesystemet till stor del annorlunda. Det är oklart i vilken utsträckning städerna ingick i ledungssystemet. De kan ha betalt en avlösningsavgift, en *kversæde*-avgift, men inte varit del av den militära organisationen (Christensen 1965:446; Jørgensen 1974:534; Venge 2002:125ff). I kung Valdemars jordebok anges att Lund betalade 40 mark silver för avlösning av ledungen. Däremot finns ingen motsvarande notering avseende Helsingborg (KVJ fol 27rv). Den grundläggande stadspålagan var annars i de östdanska landskapen midsommargälden, vilken hade en jylländsk motsvarighet i arnegälden. Redan i Knud den Helliges gåvobrev till Lunds domkyrka 1085 nämns en årlig stadsavgift som ingick i hans donation: ”De annuali pecunia que datur pro areis in Lumaby tres marce. De eadem pecunia in Helsingburg tres marce. De areis Lunde . xx . marce et .ia” (Av de pengar som årligt ges av tofterna i Lomma tre mark. Av samma pengar i Helsingborg tre mark. Av tofterna i Lund 21 mark; DD 1:2:21). I kung Valdemars jordebok framträder midsommargälden under Bara, Torna och Harjagers härad. Där omnämns *mytsummarsgyld* med ett totalbelopp på 60 mark penningar för staden Lund samt att 27 mark penningar

var förlånade till kanikerna i Lund. Även under Södra Åsbo, Rönneberga och Luggude härad noteras *mitsummars gyald*, här med 30 mark penningar, rimligen kopplade till Helsingborg (KVJ fol 271v). Gålden synes således ha tillkommit tidigt och sannolikt varit grundad i kungens överhöghetsrätt till stadsjorden; en avgift för nyttjanderätten till tomtmarken således (Jørgensen 1974:422f; Thomasson 2004:196; Carelli 2012:114). Midsommargålden utdebiterades i ekvivalenta delar på de olika *madskaben*, hushållen, i staden och även ödejorden verkar ha varit avgiftspliktig. Under 1400-talet försvann midsommargålden ur de skriftliga källorna och i stället framträdde byskatten som den grundläggande stadsskatten. Som intäktskälla måste midsommargålden ha haft en begränsad betydelse för kronan. I Lund utgick den med 60 mark penningar, hälften jämfört med ledungsvlösningen på 40 mark silver (vilket kring 1200 motsvarade 120 mark penningar; Rasmusson 1966:437) och samtidigt var kronans intäkt från myntverket i Lund hela 1200 mark silver och 8 mark guld (KVJ fol 27v). Därtill var midsommargålden till stor del bortförlånad till kyrkliga institutioner (Mackeprang 1900–02:151; Christensen 1903:575ff; Nielsen 1966:614f; Venge 2004:63f, 71).

Byskatten, eller som den också benämndes *pactus*, nämns redan under 1300-talet, men infördes mer allmänt från omkring 1400. Till skillnad från midsommargålden, där skatten var beloppsmässigt bestämd för varje hushåll, utgjorde byskatten ett fastställt årligt belopp för hela staden. Det blev rådets sak att fördela det totala skattebeloppet på stadsinnevärnarna och kollektivt svara gentemot kronan för betalningen. Taxeringen baserades på förmögenhet, där både lös och fast egendom synes ha utgjort skattebas. För utarrenderad egendom var normalt arrendatorn skattskyldig. Det var brukligt att taxera ut ett större belopp än nödvändigt på varje skattesubjekt, där den överdebiterade delen kunde användas för att svara för kostnader inom stadens egen förvaltning, men kanske också för att täcka utebliven skattebetalning. Byskattens skattenivå låg i nivå med de tidigare ordinarie skatterna. Under 1500-talet utgick byskatt med 100 mark per år för Lund medan Malmö, som låg i högsta skatteklassen, årligen skulle betala 300 mark (Mackeprang 1900–02:154ff; Christensen 1903:577ff; Rosqvist 1971:716f; Jørgensen 1974:434, 534f; Venge 2004:67, 73).

Sammanfattningsvis kan sägas att de båda grundavgifterna i städerna under medeltiden uppvisade ett par avgörande skillnader. Den första skillnaden var att midsommargålden var riktad direkt mot de enskilda skattesubjekten medan byskatten belastade staden kollektivt. Den andra rörde skattebasen, som för midsommargålden var hushållet, medan skatteförmågan beräknad utifrån förmögenhet utgjorde grund för taxering av byskatt. I båda fallen har dock besittning av tomt och hus utgjort kärnpunkten för skattskyldighet.

Utöver grundskatterna framvisade de medeltida städerna en hel palett av skatter, avgifter och skyldigheter. Några gällde bara inom vissa städer, andra hade en mer generell utbredning. Bland mindre pålagor som brukar framhållas i östdanska sammanhang finns *tyvestuden*, en avgift som betalades till byfogden för dennes arbete med att fångsla och förvara brottsanklagade personer, samt *toftegålden*, en i några städer uttagen avgift kopplad till upplåtelse och nyttjande av stadsmark. Både staden, som kommunal aktör, och kungen, byherre i flertalet städer, hade rätt till andel i de sakören, som dömdes ut vid stadens domstolar. Byherren kunde också tillskansa sig intäkter från näringsverksamheter i städerna, såsom avgifter på ölförsäljning eller fiske. Tullar och acciser utgjorde stora intäktsposter där införsel, utförsel, produktion eller omsättning av olika varor avgiftsbelades. Vidare kunde städer vara ålagda att utföra tjänster och arbeten på samma sätt som landsbygdsbefolkningen. Det rörde sig om att svara för uppehållet när kungen med följe eller kungliga ämbetsmän gästade staden, skjutsnings- och färjetransporter, arbeten på stadens befast-

ningar eller på kungliga borgar i dess anslutning. I krigstid var städerna föreskrivna att ställa upp med manskap till stadens försvar, men kunde också få förse krigsmakten med soldater, skepp eller matrosor (Mackeprang 1900–02:151f; Christensen 1903:571ff, 599; Rosqvist 1971:714f, 718ff; Jørgensen 1974:422, 427, 533f, 547f).

Byskatten som börda för städerna, bör ha lättat med tiden med tanke på skattens en gång för alla fastlagda belopp som kom att inflationsmässigt urholkas. Då kan den extra börda som de extraordinarie skatterna, *hjälperna* eller *bederna*, innebar ha varit mera kännbar. Detta skatteinstrument utnyttjades av kronan, efter tingens och senare riksrådets samtycke, för att hantera ekonomiska vanskligheter, både i freds- och i krigstid. Fram till 1500-talet var de relativt osynliga i källmaterialet från städerna, men från omkring 1500 blev de allt vanligare. Vanligtvis hade de, precis som byskatten, belastats staden kollektivt och utgick normalt med samma belopp som denna, men kunde också utgöra en multipel därav (till exempel 2, 4 eller 8 gånger byskatten) (Mackeprang 1900–02:165ff; Christensen 1903:600ff; Rosqvist 1971:720; Jørgensen 1974:538).

Aristokratin och stadsbeskattningen

Efter denna allmänna genomgång av lagstiftning och annan juridisk och fiskal reglering i de medeltida danska städerna är det dags att gripa sig an frågan om aristokratins plats och roll i detta sammanhang. Fanns den överhuvudtaget nämnd i dessa texter eller ansågs den enbart omfattas av lagar och regler som gällde för den omgivande landsbygden; landskapslagar och regelverk gällande för icke-urbana områden avseende fast egendom och beskattning? Var stadslagstiftningen uteslutande för stadens borgare, för köpmännen och hantverkarna?

Redan i de tidiga danska stadsrätterna från Sønderjylland – Slesvigs stadsrätt från början av 1200-talet¹, med efterföljare i stadsrätten från Flensburg från 1200-talets slut – lyftes aristokratin fram. I dessa stadsrätter stipulerades att alla, vare sig *miles* eller *baro*, som ville bo innanför stadens murar skulle underkasta sig stadens lag och deltaga i stadens bördor (DGK I Slesvig 1:63; I Flensburg 2:87). *Miles* och *baro* var benämningar på dåtidens världsliga elit, men att mera exakt ange innebörden av dessa termer är vanskligt. Början av 1200-talet var en tid när den nordiska eliten började formera sig till ett mer distinkt frälsestånd, men när personbenämningarna ännu inte hade definierats och standardiserats (Löfqvist 1935:35f). Rimliga approximationer är dock riddare och herreman. Lagtexten visar på flera intressanta förhållanden. Ett sådant förhållande var att aristokrater faktiskt bodde i städerna och att denna bosättning uppenbarligen påverkade livet i staden. Ett annat var att det just för denna grupp behövde tydliggöras att även de skulle vara underkastade stadens lag och att det fanns behov av att klargöra att de hade samma skyldigheter avseende skatter och pålagor i staden som alla andra stadsbor.

En sådan generalklausul, riktad specifikt och uttalat mot det världsliga frälset, saknas i den skånska stadsrätten. Det är dock rimligt att tro att samma situation och rättsläge har gällt i andra danska städer; att det fanns aristokrater bosatta i städerna och att dessa var underkastade stadslag och skatteplikt i likhet med borgarna. Detta framgår av de stadsprivilegier kung Magnus Eriksson utfärdade för Malmö några dagar före jul 1353, privilegier som han tidigare gett borgarna i Lund. Som sista punkt i privilegiebrevet sägs ”quicunque infra ciuitatem bona possederint vna cum ciuibus [...] nobis de bonis suis tributa soluere teneantur tam de mercimoniis

1 DGK (I Slesvig sidan 3) anger Slesvigs stadsrätts tillkomst till cirka 1200–1250. Michael H. Gelting (2012:108ff) har framlagt en hypotes om att Slesvigs stadsrätt kan ha instiftats redan på 1060- eller 1070-talet.

quam de bonis suis aliis quibuscunque” (alla som besitter gods i staden skall tillsammans med borgarna betala skatt till oss av sitt gods, såväl av köpmannagods som av allt annat; PRFSS 1:276 punkt 19). Denna punkt tar tydligt sikte på grupper utanför borgerskapet, säkert även syftande på det privilegierade frälset.

När makten i Skåne hade skiftat 1360 från den svenske till den danske kungen utfärdade den nye härskaren Valdemar Atterdag privilegier för Malmö, privilegier som i mångt och mycket liknade de äldre från 1353. Som punkt 3 i dessa upprepades den allmänna skatteplikten för alla som hade egendom, såväl lös som fast, i staden (PRFSS 1:277 punkt 3). Men ett intressant tillägg hade blivit gjort, nämligen ”mansionibus nobilium tam clericorum quam lawcorum propriis, in quibus residenciam faciunt, duntaxat exceptis” (undantaget är de välbördigas, såväl andligas som världsligas, egna hus i vilka de har bostad; PRFSS 1:277 punkt 3). Här har således tillfogats en skattebefrielse för frälset, som inte fanns i det tidigare privilegiebrevet från 1353. Undantaget motsvarade frälsets skattefrihet för sätesgården (prästgården) på landsbygden. De nya skattebefriade objekten sågs av allt att döma som en urban motsvarighet till dessa huvudgårdar.

Längre fram i privilegiebrevet återkom kung Valdemar till aristokratin i staden. Där specificerades mer noggrant vem som inkluderades: ”miles, militaris, arminger seu quiuscumque condicionis aut status extiterit” (riddare, riddersmän, väpnare eller någon annan oavsett ställning eller stånd; PRFSS 1:277 punkt 28), det vill säga det världsliga frälset blev utförligt angivet, men också på ett tydligt sätt särredovisad gentemot övriga befolkningsgrupper. I denna punkt angavs också omfattningen på skatteplikten: ”omnes et singulas soluciones regias, antiquas et nouas, certas et incertas” (alla och envar av de kungliga skatterna, gamla och nya, vissa och ovisa; PRFSS 1:277 punkt 28). Således avsågs inte bara grundskatterna utan här tydliggjordes att alla extraordinarie skatter, även de som kom att beslutas om i framtiden, ingick i skatteplikten. Att punkten egentligen enbart syftar på frälset, trots att alla oavsett ställning och stånd nämns i inledningen, blir tydligt, då texten fortsätter: ”cum ipsis villanis de bonis suis proportionaliter contribuat et exsoluat, excepta propria curia, in qua personalem ibidem mansionem fecerit cum eisdem” (bidraga och betala som stadsborna i förhållande till sina egendomar, utom avseende hans egen gård som han själv bor i; PRFSS 1:277 punkt 28).

Valdemar Atterdags privilegiebrev för Malmö visar att frälset primärt betraktades som en särskild gruppering skild från stadens borgerskap. De förväntades dock att svara för stadens skattebördor, såväl ordinarie som extraordinarie skatter, på likartat sätt som andra stadsbor, men var skattebefriade för sin urbana sätesgård. Då motsvarande bestämmelse saknades i 1353 års privilegier kan mycket väl denna skattefrihet tillkommit i samband med Valdemar Atterdags övertagande av Skånelandskapen och att frälset dessförinnan skattade fullt ut som övriga stadsbor. På landsbygden hade aristokratin uppnått en kraftigt utvidgad skattebefrielse, och den omfattade där även deras landbogods (Christensen 1903:424; Jørgensen 1974:387). Någon motsvarande utökad skattefrihet till uthyrd egendom i staden hade dock frälset inte erhållit.

Privilegier liknande dem som utfärdades för Malmö 1360 upprättades även för andra städer i Skånelandskapen, där senare avskrifter av privilegierna för Lund 1361 (PRFSS 1:278) och Ronneby 1387 (PRFSS 1:281) finns bevarade. I Lundprivilegierna saknas dock de bestämmelser som motsvarar punkt 3 och 28 i Malmöprivilegierna (PRFSS 1:506f). Lund var en stad som dominerades av kyrkliga institutioner med ärkebiskopssäte, domkyrka och domkapitel som präglade stadens karaktär. En stor del av stadens skatteintäkter var dessutom förlänade till domkapitlet (KVJ fol 27v). Med ett så omfattande andligt frälse kan den fiskala hanteringen för dessa ha reglerats på annat sätt vilket kan vara en förklaring till varför särskilda bestämmelser om hela frälsets skattesituation saknas.

I privilegierna för Ronneby, som utfärdades av kung Oluf 1387, stadgas redan i första punkten, i en senare avskriven översättning: ”Thend første artickel er det, at hvilcken rider eller riddermands-mand eller hvad stadt eller vilckor hand er, hafver gaardt inden Rodnebye, skal opholde alle aaleg, skat och tienste, der kongen tilbør, som menigheden udgifver, den gaardt undertagen, der hand selfver udi boer” (PRFSS 1:281 punkt 1). Först knöts alltså skatteplikten till gårdsinnehav i staden, för att sedan undanta den gård som frälsemannen själv bodde i. Skrivningen skulle kunna tyda på att det aristokratiska inslaget i Ronneby var av stor betydelse då ridderskapet behandlades direkt som första punkt i privilegierna och att dessa riddersmän uppenbarligen ansågs ha mer egendom än en sätesgård i staden (annars hade ju den påförda skatteplikten varit betydelslös). Detta är särskilt intressant i ljuset av att Blekinge generellt anses nästan helt sakna frälse (Hansson 2004). Det kan tyda på att skrivningen inte specifikt var utformad för Ronneby utan av mer generell karaktär, att den gällde för städerna i största allmänhet.

Även i de privilegiebrev som Erik av Pommern utfärdade i maj 1415 för Malmö och Landskrona återkom samma regelverk, nämligen att alla som hade gårdar, gods, köpmanskap, skepp eller hus i städerna skulle betala skatt och andra pålagor, men att ”wælborne mentz boleghe, som the sælue vdi boo, oc soknæ prestens gardh” (PRFSS 1:289 punkt 2, 1:290 punkt 1) var undantagna och senare i privilegierna finns en punkt med likartat innehåll, men där välborne män specificerades och riktades speciellt mot ”ridder, riddersnode, awapn” (PRFSS 1:289 punkt 26, 1:290 punkt 25).

Att skatteplikten även kunde omfatta pålagd arbetsplikt framgår av ett brev från Erik av Pommern 1434 riktat till invånarna i Malmö. I brevet uppmanade han alla ”som jorthe gotz hawe j Malmøge, hwo the hælst ære, leeghæ eller lærdhe” att hjälpa till med befästningsarbetena i anslutning till sina egendomar. I annat fall hotade kungen med att konfiskera egendomarna för kronans och stadens räkning (LÄU 3:145). Här utpekades således explicit att frälset, både det världsliga och det andliga, skulle delta i de gemensamma bördorna.

De kommande kungarna stadfäste i huvudsak de privilegier som varit gällande under Erik av Pommern, även om vissa tillägg och justeringar förekom. För Malmö bekräftades privilegierna av Christoffer av Bayern 1440 (PRFSS 1:297), av Christian I 1449 (PRFSS 1:309) och av Hans 1483 (PRFSS 1:336). Kung Hans utfärdade ett nytt större privilegiebrev för Malmö 1487, vilket kom att tjäna som förebild för liknande brev till Landskrona 1489 och Halmstad 1498. Dessa privilegiebrev faller i sin tur tillbaka på privilegierna för Köpenhamn 1443 (PRFSS 1:344, 349, 355; DGK III Köpenhamn 22). Av intresse här är att de paragrafer i de tidigare privilegiebrev som direkt riktade sig mot frälset, med en grundläggande skatteplikt med undantag för sätesgården, helt saknas i breven från det sena 1400-talet. Dock är det så att dessa nyare privilegier i mycket högre grad inriktade sig på borgerskapet, med omfattande detaljregleringar kring handel och urbana verksamheter samt våldsbrott och andra brott mot stadsfriden. Om skatter och andra pålagor var förvånansvärt lite stadgat. Frälsets skattesituation i de skånska städerna kan mycket väl ha varit oförändrade under denna period, men dess betydelse i förhållande till borgerskapet i de ledande handelsstäderna kan ha reducerats och därför inte uppmärksammats i lika stor utsträckning i den sena medeltidens rättsliga reglering. Överhuvudtaget kan det aristokratiska inflytandet i städerna ha minskat.

Den begränsade skattefriheten som frälset uppnått i städerna hade ett särskilt rekvisit, nämligen att den som ville tillgodogöra sig förmånen inte fick bedriva borgerlig näring. I sådana fall var de förpliktigade att skatta fullt ut som stadens borgare, vilket det finns flera 1400-talsexempel på från danska städer väster om Öresund (DGK II Ålborg 4:17; III Nakskov 19; III Odense 11:13). Det som främst åsyftades med borgerlig näring var handel och köpenskap. Även från Skåneland-

skapen finns bevis på detta förhållande. År 1506 försökte kung Hans i en skrivelse till undersåtarna i Halmstad att styra upp handeln i och kring staden. I en avslutande punkt, riktad mot dem som inte var borgare i staden, föreskrevs att ”enghen [skall] bygge eller boo j Halmstæde ther ath køpslaa, vdhen han skatther, skylder, yssir oc tilhielppær ath vpholdhæ byenss tyngæ, efftyr som andre borgere dher i byen giøre” (PRFSS 1:371 punkt 6).

Det stora tvisteämnet var sannolikt att skattefriheten var begränsad till de av frälset personligen bebodda gårdarna i städerna. Frälset bör ha eftersträvat att den utvidgade skattefrihet på landsbygden, som även kommit att inkludera det omfattande landbogodset, också skulle gälla för utarrenderade stadsegendomar. Att sådana försök till skatteundandragande förekommit i praktiken finns det exempel på från 1500-talets Danmark (Mackeprang 1900–02:177; Jørgensen 1974:426). Men den statliga centralmakten höll emot och tydliggjorde på olika sätt den rådande ordningen. I de personliga frälse- och sköldebrev under 1400-talet och början av 1500-talet föreskrevs standardmässigt att den skattefrihet som förlänats inte gällde generellt för köpstadsods (Bartholdy 2007 passim). Vidare förbjöds både det andliga och världsliga frälset på Jylland och Fyn upprepade gånger under 1400-talet uttryckligen att förvärva och inneha stadsegenhet utan att skatta för den (DGK II Ribe 26; II Viborg 3; II Randers 9; III Odense 15; III Fåborg 14). Huruvida dessa regler även avsåg frälsets urbana residensgårdar är oklart, men i några fall undantogs specifikt prästgårdar och boningshus, som sedan gammalt var skattefria, från den påbudna skatteplikten (DGK II Ribe 26; II Randers 9). I det stora privilegiebrev som Christian II utfärdade 1521, riktat till och omfattande samtliga städer i Skåne, Halland och Blekinge, syftade en punkt direkt på frälset, såväl det andliga som det världsliga. I punkten tog Christian upp frälsets obebyggda tomter i städerna och anbefalldes att de skulle bebyggas för att kunna bidra till regleringen av den kungliga och kommunala skattebördan. Skulle de fortsätta vara obebyggda, och därmed ingen skatt betalades för dem, hotade kungen med konfiskation av tomterna (PRFSS 1:405 punkt 5).

Sammanfattningsvis rådde således sannolikt full och likställd skattskyldighet för frälset i städerna när detta stånd formerades under högmedeltiden, den tid då de fick skattefrihet för de egna landsbygdsgårdarna i utbyte mot att göra rusttjänst som bepansrade ryttare. Kring 1360 förvärvades dock en begränsad skattefrihet även i städerna, då de gårdar som frälset själv bebodde undantogs från skatteplikten. Ett krav för att erhålla denna skattefrihet var att man inte bedrev borgerlig näringsverksamhet, främst syftande på handel och köpenskap. Den skatteplikt som kvarstod gällde såväl för ordinarie som för extraordinarie skatter och kunde även innefatta ålagd arbetsplikt, till exempel i form av befästringsarbeten. På landsbygden kom den skattefria zonen att utvidgas till att även inkludera landbogodset. Aristokratin önskade att detta förhållande även skulle gälla i städerna, och agerade i flera fall utifrån denna grundsyn, men kronan och de urbana myndigheterna höll emot en sådan utveckling och motarbetade en mer vidsträckt urban skattefrihet för frälset.

Aristokratin och stadsegendomar

Den i förhållande till landsbygden mer omfattande skatteplikt som ålagts frälset i städerna under 1200-talet kom således att under 1300-talet luckras upp något, då de gårdar som beboddes av detta andliga och världsliga frälse undantogs från skatteplikt. För de städer som även var biskopssäten kan denna skattefria sfär ha omfattat en ansenlig del av stadens egendomar, med tanke på alla potentiella gårdsägare i form av kaniker och präster som var knutna till domkapitel, altarstiftelser och sockenkyrkor. Att inneha en stadsegenhet som man ståndsmässigt kunde residera

i vid kortare eller längre vistelser i staden kan ha varit attraktivt för regionens högre frälse. Om sådana frälseegendommar blev talrika skulle även det reducera stadens samlade skatteförmåga. Lägg därtill att frälset i praktiken försökte utvidga denna skattefrihet utöver vad lagar och regler föreskrev. Dessutom skulle, med en expanderande areal ianspråktagen av frälset, det kvarvarande, ytmässigt begränsade, stadsrummet för den egentliga ekonomiska verksamhet som stadsbildningarna oftast syftade till – handel och hantverk – inskränkas och stadsherrens grundläggande intention förfelas. Därför vore det inte förvånande om restriktioner och hinder uppsattes för att begränsa omfattningen av frälsets innehav av stadsegendom.

Redan under 1200-talet fanns sådana regleringar på olika håll i Danmark. I stadsrätten från Ribe 1269 sägs att "[n]emini ciuuium nostrorum [...] liceat legare uel uendere ecclesiis uel claustris, episcopis uel militibus bona immobilia in ciuitate nostra iacencia. Si uero aliquis legare uolerit, uendat ea ciuibus suis pro pecunia et illam leget ecclesiis uel claustris" (ingen av våra borgare får testamentera eller sälja fast egendom liggande i vår stad till kyrkor eller kloster, biskopar eller riddare. Om någon vill testamentera skall han sälja det till en borgare för pengar och testamentera dessa till kyrkor eller kloster; DGK II Ribe 8). Regeln avsåg borgerskapets egen stadsegendom och syftade till att denna egendom skulle stanna inom den egna kretsen och inte hamna hos frälset. Avseende det världsliga frälset utfärdades således ett strikt förbud, men för kyrkan öppnades en möjlighet att via testamente erhålla motsvarande värde i pengar, så länge den fasta egendomen stannade inom borgarkretsen.

Även i förordningar för Köpenhamn intogs försäljningsbegränsande klausuler. Köpenhamn tillhörde ursprungligen biskopen i Roskilde och när han utfärdade privilegier 1254 för staden intogs denna bestämmelse: "nulli licet erit fundum suum in pignore, dare, uendere uel permutare uel aliquo titulo alienare principi aut militi uel homini dominorum, qui uulgariter dicitur herræmæn, nisi ad hoc uoluntas episcopi accesserit et idem fundus sibi legaliter exhibitus fuerit" (ingen får pantsätta, skänka, sälja eller byta sin mark eller på annat sätt avhända sig den till furste, riddare eller någon annan herreman utan biskopens vilja och att han enligt lag har erbjudits samma mark; DGK III Köpenhamn 1:13). Denna klausul avsåg enbart överlåtelser till den världsliga aristokratin och dessa gjordes beroende av stadsherrens, Roskilde-biskopens, vilja. Dessutom tillskansade han sig förköpsrätt till tomterna. Erik av Pommern övertog sedermera staden och 1422 utfärdade han nya, delvis modifierade, privilegier. Avyttringsförbudet kvarstod men utsträcktes till att omfatta även överlåtelser till den kyrkliga sfären och förköpsrätten överfördes till kungen (DGK III Köpenhamn 19:82).

En annan paragraf som komplicerade överlåtelser i Köpenhamn till aristokratin återfinns i 1294 års privilegiebrev. Där sägs att ingen får sälja stadsmark innan köparen blivit borgare (*civis*) i staden (DGK III Köpenhamn 11:7). Även denna bestämmelse fördes vidare i Erik av Pommerns privilegium (DGK III Köpenhamn 19:5).

I de av Christoffer av Bayern omarbetade privilegierna för Köpenhamn från 1443 hade dock dessa båda begränsande klausuler tagits bort (DGK III Köpenhamn 22). Därmed hade de legala förvärvshindren luckrats upp och det blev förmodligen lättare för frälset under 1400-talet att komma över stadsegendommar. Denna förändring kan jämföras med utvecklingen på landsbygden. Efter att skattefriheten utvidgats utfärdades bestämmelser som förbjöd aristokratin att anskaffa bondegods och därmed dra in dessa nyförvärv under sin skattefrihet. Dessa regler kom i princip att ligga kvar men mildrades senare under medeltiden. I stället infördes under slutet av 1400-talet begränsningar för kungamakten, och direkta förbud för de ofria stånden, att förvärva skattefri frälsejord (Jørgensen 1974:388f). Aristokratin stärkte sin rätt till jordegendom, både förvärvsmässigt och skattemässigt, under 1400-talet, en utveckling som också kan förnimmas i städerna.

Ändå fanns det andra bestämmelser och specifikt inriktade dekret som fortfarande försvarade och försämrade frälsets förvärvsmöjligheter under slutet av medeltiden. Från Odense härstammar några sådana bestämmelser. I ett påbud utfärdat 1477 fick ingen borgare i staden avhända sig sin jord till annan än medborgare (DGK III Odense 12). Enligt ett beslut 1490 från kung och riksråd riktat till kaniker och präster i staden ålades den som förvärvade tidigare skattepliktig egendom att även fortsättningsvis skatta fullt ut (DGK III Odense 15). Liknande föreskrifter, riktade till kaniker och präster, hade tidigare utfärdats för jylländska biskopsstäder, Viborg 1444 och 1488 (DGK II Viborg 3, 8) och Århus 1461 och 1488 (Reg 2:1:2:6259; DGK II Århus 12).

Motsvarigheten till bestämmelserna från Ribe och Köpenhamn, som begränsade förvärvsmöjligheterna för aristokratin, saknas i stort sett helt i de bevarade dokumenten från de skånska städerna. Förmodligen bör det tolkas som att inga sådana restriktioner fanns för förvärv, så länge man fullgjorde den ålagda skattskyldigheten. Några smärre begränsningar finns emellertid i privilegier utfärdade i början av 1500-talet.

Christian II utfärdade flera privilegiebrev där han försökte stärka stadsköpmännens position gentemot andra stånd och grupperingar. Många av hans stadganden kom dock bara att gälla under en kortare tid. I ett sådant brev 1518 avseende Malmö förbjöds den ”mand, qwynde, swend eller møø” som önskade att gå i kloster att som inträdeshärd ge hus eller jord, utan man skulle först sälja jordegendomen till borgare (*bymend*) och sedan överlämna köpeskillingen tillsammans med annan lös egendom (PRFSS 1:402 punkt 7). Då en liknande bestämmelse redan 1269 ingick som en del i den mer omfattande förvärvsbegränsningen från Ribe har sannolikt ett sådant förfarande, till stor del riktat mot frälset, varit gällande från högmedeltid fram till reformationen över hela Danmark.

I den efterföljande punkten i samma privilegiebrev från 1518 stadgas ”Maa och jnghen saa giffwe eller affhende kiøpstedz jorde gotz, ath thet maa formenes bymend ath haffwe till kiøffs” (PRFSS 1:402 punkt 8). Med denna föreskrift syftade väl Christian II på att ge stadens borgare förköpsrätt till egendomar inom staden.

En liknande rätt för och begränsning till stadens borgare, både befintliga och kommande, gav ärkebiskop Birger Gunnarsen, stadsherre över Elleholm i Blekinge, till sina undersåtar i staden. Särskilt påtalades att egendom inte fick säljas bland annat till ämbetsmannen på den där belägna biskopsgården och inte heller till frimän (PRFSS 1:377 punkt 4). Med det sistnämnda uttrycket kan adeln ha åsyftats.

I de brett gällande privilegier för städerna i Skåne, Halland och Blekinge som Christian II utfärdade 1521 intogs en bestämmelse som ger en hel del upplysningar om adelns innehav av stadsgårdar. I punkt 4 (PRFSS 1:405) heter det:

Item wille wii, at hues jordegotz oc gorde som kircker, closter oc riddermendz mend haffue i kiøpstederne liggendis, som the sielffue ey besidde oc i baa, skall her effther settis paa skelligt landgilde, och borgarne, som thennom bygge oc besidde, skulle thennom nyde, arffuinge effther arffuinge, oc, om thennom trenger, mwe the selge andre borgere theris bignigh, som the ther paa bygdte haffue oc ey till noget andre, togh altiit landgilldet som ther aff gaar wbeskoritt till retthe eygere paa then forsagde tiidt, som thet wdtgiffues skall, wnder iii marck brøde.

Av skrivningen framgår att frälset innehade sina stadsegendomar företrädesvis med full äganderätt, *dominium directum*, och betraktades därmed som den rätta ägaren (den rätta jorddrotten). Deras innehav begränsade sig inte enbart till egna residensgårdar. Trots olika förvärvshinder och trots skatteplikt har man uppenbarligen förfogat över ett mer omfattande egendomsbestånd. För att tillse att dessa egendomar

blev tillgängliga för borgerskapet, inte minst för att säkerställa stadens skattekraft (som tidigare nämnts svarade arrendatorn för att skatt erlades), ålades frälset att utarrendera sin egendom utöver sätesgården. Arrendatorerna erhöll dessutom ett starkt besittnings- och brukningskydd (*dominium utile*). Föreskrifterna måste ses som en direkt parallell och föregångare till det ovan beskrivna jordskyldsinstitutet som på bred front infördes efter reformationen.

Eftersom regler med en liknande inriktning saknas i materialet från tidigare under medeltiden får de nya bestämmelserna betraktas som en politisk och förvaltningsmässig kursändring. Även skrivningen ”her effther” indikerar på att det rör sig om en ny företeelse. Reglerna syftade förmodligen till att stärka såväl borgerskapets rättigheter som den kommersiella verksamheten i städerna. Det gällde också att så effektivt som möjligt utnyttja det begränsade stadsutrymmet. Samtidigt bör de nya föreskrifterna i motsvarande mån ha begränsat frälsets utnyttjande och dispositionsmöjligheter över en stor del av sin stadsegendom.

Christian II:s lagstiftning avskaffades med Frederik I:s handfästning 1523 (Jørgensen 1974:81). Genom överenskommelser 1541 och 1544 kom dock motsvarande bestämmelser att fortsatt gälla för Lunds domkapitels stadsegendom (Johannesson 1947:288f). Sannolikt gällde de dock inte i samma utsträckning för det världsliga frälset med tanke på aristokratiens stärkta maktposition.

De många legala hindren för frälset att förvärva stadsegendom tyder på att frälsets egendomsinnehav i städerna bör ha varit påtagligt och framträdande, annars borde inte alla dessa föreskrifter ha varit nödvändiga. Särskilt i biskopsstäderna var det kyrkliga frälsets godsinnahav betydande, men att det världsliga frälset så ofta lyftes fram i lagar, privilegier och andra förordningar tyder på att även dess egendomsinnehav har varit markant. Möjligen kan en lättnad i reglerna för det världsliga frälset skönjas under andra halvan av 1400-talet, samtidigt som det i övrigt stärkte sin samhällsposition.

Frälsebrev

Som tidigare noterats finns bara ett sextiotal kända frälsebrev från det danska området bevarade i original, avskrifter eller register från medeltiden. De äldsta är utfärdade i början av 1400-talet av Erik av Pommern. De enstaka brev som finns från andra halvan av 1300-talet i övriga Norden indikerar att det var först med denna kung som ett regelmässigt utfärdande och bruk av frälsebrev tog sin början. Innehåll och struktur i frälsebrev är i hög grad standardiserad och formaliserad. I breven ges någon privilegier i utbyte mot tjänst och lojalitet. Därtill kan finnas begränsningar i privilegiernas varaktighet och i dess person- och egendomsrättsliga omfattning. Från 1420 tilldelades den privilegierade normalt också rätten till sköld och hjälm med heraldisk vapenbild. Sådana brev brukar benämnas sköldebrev. Följande analys är baserad på de 50 kända frälsebrev (14 i original, 25 i avskrift, 7 register och 4 omtalade i andra källor) som utfärdats till danskar under 1400- och början av 1500-talet, vilka återfinns i Nils Bartholdys (2007) sammanställning över danska unionskungars medeltida frälsebrev.

Frälsebrev utfärdades för den troskap och villiga tjänst som mottagaren sades ha visat och gjort och/eller i fortsättningen skulle komma att visa och göra för kungen, efterkommande kungar och det danska riket. Under kung Hans övergavs hänvisningen till efterkommande kungar och i fortsättningen relaterades bara troskap och tjänst till ”oss och riket”.

Fram till 1460 var det vanligt att frälsebrevet utfärdats på anbefallning av någon som redan tidigare tillhörde frälset. Oftast var det någon högfrälse person som rekommenderade en person i sin tjänst för nobilisering. I hälften av breven som ut-

färdades före 1460 omnämns en sådan förespråkande patron, men inte i något brev därefter (till exempel Bartholdy 2007:42, 50, 65, 71). Kanske förändrades praxis hur nobiliseringskandidater togs fram och på vilka grunder, men det kan också ha berott på en förändring i brevformuleringsstandard, att man inte längre i själva brevet angav vem som låg bakom nomineringen.

Den troskap och villiga tjänst som var grund för erhållandet av frälsebrev stipulerades som det framtida kravet för att de beviljade privilegierna skulle gälla. Breven omfattade i princip alltid den nobiliserades äkta arvingar och efterkommande och det noterades uttryckligen att de var gällande i evig tid. Troskapen och den villiga tjänsten var en förutsättning även för de kommande släktleden om de skulle bevara frälsestatusen.

Vad innebar då troskap och villig tjänst? Någon närmare specifikation finns inte i frälsebreven utan betydelseinnehållet av standardformuleringen ansågs säkert vara allmänt känd i stora drag. Under slutet av medeltiden behandlades aspekter av tjänstepliktens omfattning i de kungliga handfästningarna, till exempel dess geografiska omfattning (Christensen 1903:312f). Om några legala dispyter skulle uppstå avseende innehållet var begreppet tillräckligt löst angivet för att ge kungamakten ett tolkningsutrymme om vilken troskap och tjänst som kunde begäras.

Troskap syftar uppenbarligen på en obetingad lojalitet till kung och krona. Tjänstebegreppet är dock svårare att klargöra. Traditionellt anses det avse militär tjänst som berustad ryttare. Detta var ju också grunden för upprättandet av frälseinstitutet, avancerad krigstjänst i utbyte mot skattefrihet. Men var det också militär tjänst som avses i de kända frälsebreven från senmedeltiden?

I två av breven, båda från medeltidens slut, finns närmare information om den tjänst som legat till grund för nobiliseringen eller vad som förväntades av den nyadlade. I det ena brevet (Bartholdy 2007:148), visserligen utfärdat först 1546 men avsåg en bekräftelse på ett äldre, förlorat, brev, förutsätts att Arild Griis (af Halland) och hans efterkommande skall ”lade seg bruge emod wore [det vill säga kungens] og Riigens fiende somm Erlige Riddermmendtzmend børe att giøre”. Det andra frälsebrevet (Bartholdy 2007:141) avser nobiliseringen av Malmös borgmästare Jørgen Kock 1526. Som grund för adlingen framförde Frederik I den trohet och tjänst Jørgen Kock tidigare gjort ”oss og riigett [...] besønnderligen wthii feide Krig oc orloff mandeligenn sig beuist haffuer emod wore oc rigenns finder”. De fejder, krig och örlog som åsyftas kan knappast ha varit stridigheterna 1523 mellan Christian II och den blivande Frederik I, eftersom Jørgen Kock i dessa stod på Christian II:s sida. Snarare avses Søren Norrbys uppror 1525, där Jørgen Kock visade sin lojalitet mot den nye kungen, och de diplomatiska och finansiella tjänster han kan ha utfört (Tomner 1979:44). Inget tyder på att Jørgen Kock själv skulle ha agerat militärt.

Den allmänna militära tjänsteskyldigheten under medeltiden utgjordes från början av ledningsplikten, en pålaga som under högmedeltiden omvandlades till en skattebörda. Trots det fanns en generell militär försvarsplikt kvar när riket hotades av fiender. Inte bara frälset omfattades av denna utan såväl bönder som borgare kunde uppådas (Christensen 1903:288, 293ff, 332ff).

För det världsliga frälset tillkom andra frågeställningar som framförallt gällde omfattningen av krigstjänsten och hur den skulle fullgöras. Under senmedeltiden blir det tydligt att den militära plikten mer kopplades till storleken av frälsemannens skattefria jordagods än att vara ett personligt åtagande. I ett kungligt brev från 1525 fastställs omfattningen utifrån det fria jordagodssets ränta. För den fattigaste lågadeln kunde det innebära att tjänstgöringen kunde fullgöras som fotsoldat (KFIR 75f, 81). Den utifrån landsbygdsegendom graderade bemanningen och utrustningen, en tjänsteuppfyllelse som inte behövde vara personlig, har påvisats även vid andra tillfällen under senmedeltiden (Christensen 1903:313ff; Dahlerup 1971:63).

Därmed träffade den inte primärt frälset i städerna, bara i den mån de även var innehavare av skattebefriad egendom på landet.

Kunde tjänsteplikten uppfyllas på annat sätt? Av de 50 frälsebrev avser fem borgmästare i olika städer (Bartholdy 2007:60, 80, 98, 117, 141) och fem som var i direkt kunglig administrativ tjänst, bland annat som skrivare (Bartholdy 2007:72, 110, 111, 124, 136), varav två sedermera blev stadsbor. Därtill skall läggas att ett brev avsåg Malmö stad som tilldelades ett vapen (Bartholdy 2007:54) och ett avsåg domprostämberet i Roskilde (Bartholdy 2007:130). Således synes tjänsteplikten under senmedeltiden ha varit betydligt bredare än ett strikt militärt personligt tjänstekrav. Troels Dahlerup (1971:63f) menar att krigstjänsteplikten har överbetonats i förhållande till civil tjänst, att frälset i stor utsträckning i stället utförde civila tjänster, såsom administrativa, finansiella, diplomatiska eller juridiska uppgifter. De flertaliga frälsebrev till borgerskap och kungliga ämbetsmän, samt att deras stadsanknutna ättlingar behöll sin frälsestatus, stöder ett sådant antagande.

De privilegier som de nobiliserade fick i utbyte var en frihet och frälse som andra riddare och svenner (det vill säga väpnare) hade i Danmark. Frihet kan syfta på den äldre uppdelningen mellan män som stod i beroendeförhållande till någon annan gentemot män som inte gjorde det, ursprungligen en uppdelning mellan fria män och trälar. Kärnpunkten i begreppet frihet och frälse avser en befrielse från skatt, eller i varje fall vissa skatter. I det första kända frälsebrevet (Bartholdy 2007:30) specificeras dessa till inne, stud och ledung. Därefter hänvisas bara till frälse som andra riddare och svenner har i Danmark. Begränsningen av skattefriheten tydliggörs i frälsebrev genom att det regelmässigt görs undantag för köpstadsgods och fritt bondegods (det vill säga skattegods). Frälsebrev under 1420- och 1430-talen gör även undantag för kronogods, ett undantag som försvinner ur breven därefter. Rimligen ansågs inte ett sådant undantag nödvändigt då kronan själv kontrollerade äganderätten och därmed skatteavkastningen över sådan egendom. I några fall var skattefriheten än mer begränsad och kopplad till direkt specificerat gods (Bartholdy 2007:37, 38, 42, 67, 69, 80). Restriktionerna avseende skattegods grundar sig i kronans försök att begränsa den utvidgning av skattefriheten som skedde när frälset lade allt mer självägargods under sig (Dahlerup 1971:46).

Inskränkningen att skattefriheten inte omfattade köpstadsgods står i direkt strid mot den lagstadgade skattefriheten för frälsets sätesgårdar i städerna. Rimligen hade lagstiftningen i detta fall företrädde, att inskränkningarna i frälsebrev avseende köpstadsgods inte gällde själva residensgårdarna, utan bara annan egendom i städerna. För de borgare som erhöll frälse kan ett undantag för köpstadsgods ändå synas vara en fundamental inskränkning och försämring. Dock har de borgare som erhöll frälse oftast tillhört stadens råd och därmed på denna grund under 1400-talet blivit skattebefriade (Mackeprang 1900:96; Tomner 1971:210; Lamberg 2001:47). Således verkar skattebefrielsen inte utgjort någon nämnvärd förmån, utom i de fall då de ägde frälsegods på landsbygden.

Under medeltiden utvecklades också andra privilegier kopplade till frälsets huvudgårdar, rättigheter som innebar att nyttjandet av dessa gårdar blev alltmer självständigt, fritt och lönsamt. Centralt stod den rättsliga maktbefogenhet innehavarna gavs över huvudgården och dess underlydande, vilken innebar att de hade åtals- och exekutionsmyndighet samt rätten att tillägna sig utdömda böter (Christensen 1945:102f, 159; Dahlerup 1971:59). I likhet med skattefriheten har även dessa privilegier rimligen varit av mindre värde för det nobiliserade borgerskapet.

Kanske var det sociala upphöjandet som nobiliseringen innebar det som betydde och värdesattes mest. I frälsebrev från 1420 tilldelades den upphöjde även sköld och hjälm med heraldiskt vapenmärke. Frälsebrev saknar, som visats, några närmare innehållsbeskrivningar om trohetens, tjänstepliktens, frihetens och fräl-

sets omfattning. Det gäller däremot inte behandlingen av det tilldelade vapnet. Sköldebrevn dominerades av en detaljerad beskrivning av den heraldiska utformningen, dels genom en skriftlig blasonering, dels genom att vapnet uppmålades i brevet (figur 2:2).

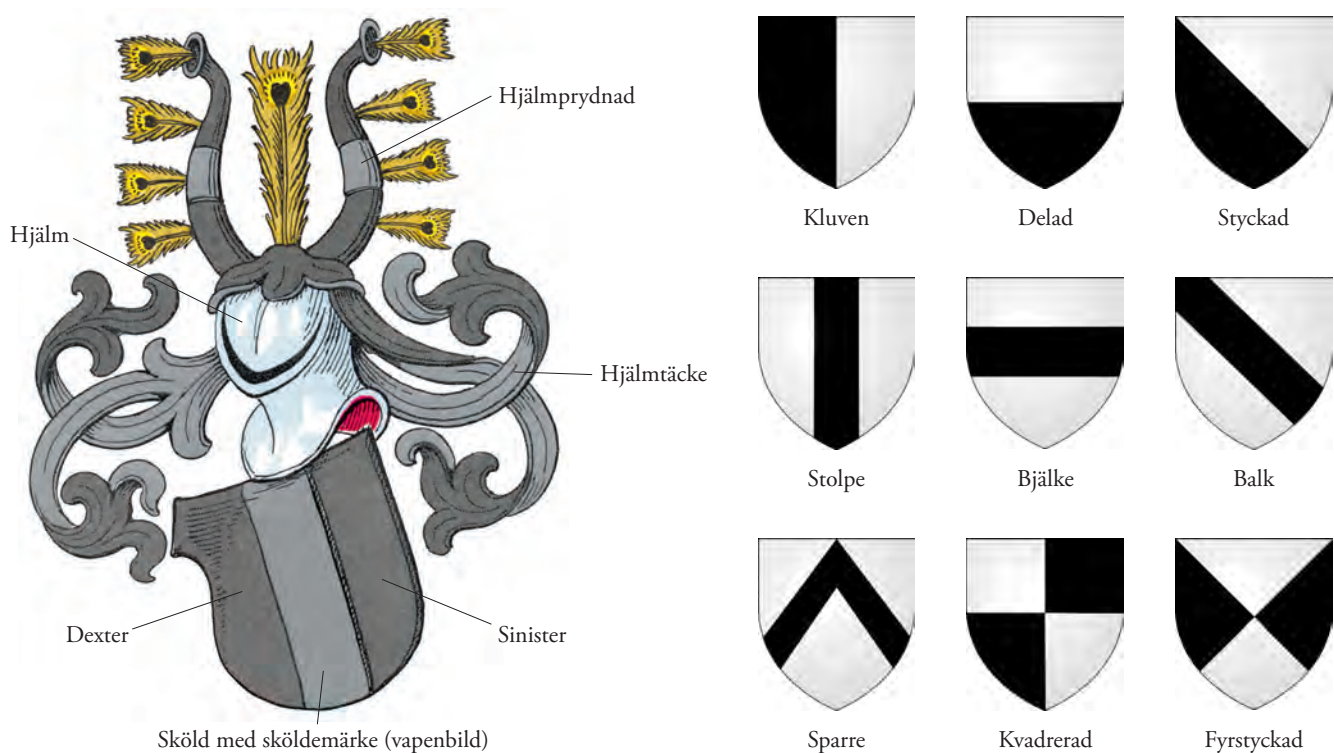
Sammanfattningsvis utfärdades frälsebrev från början av 1400-talet av kungamakten till förtjänta personer. Mottagarna utgjordes inte enbart av ruralt lokaliserade, fria män. En väsentlig del, uppskattningsvis mellan en tredjedel och hälften, utgjordes av ledande borgare från olika städer, av civila befattningshavare i kungens tjänst och av personer i tjänst hos det högre frälset. De förband sig att vara lojala med och stå till tjänst för kungen och riket. Tjänsteplikten var inte närmare specificerad, varken till innehåll eller omfattning. Den var inte nödvändigtvis av militär natur, utan kunde även vara civil. I utbyte erhöles skattelättnad och andra förmåner, privilegier som för borgare sannolikt var av begränsad betydelse. Ett centralt privilegieelement var det sociala upphöjandet nobiliseringen innebar, manifesterad genom tilldelandet av heraldiska symboler.

Något om heraldisk terminologi

Ett heraldiskt utformat vapen utgjorde således ett centralt element i den aristokratiska identiteten och nimbussen. Ett fullständigt heraldiskt vapen består av sköld och hjälm med hjälmprydnad och hjälmtäcke (figur 2:3). Själva vapenbilden består av heraldiska figurer i form av färglagda ytor och bilder, till skillnad från bomärken som utgörs av enkla linjer kombinerade till runliknande figurer. Utformningen av vapnet specificerades under senmedeltiden i ett sköldebrev i samband med att frälsestatus förlänades. Vapnet beskrevs där i text, en så kallad blasonering, men kunde åtföljas av en målad bild av vapnet. Det var dock den textmässiga beskriv-

Figur 2:2. Mogens Jensens (Rosenvinge) sköldebrev utfärdat 31 juli 1505. Källa: DRA. Adelsdiplomer på pergament, pakke c-8. Foto: DRA.

Figur 2:3. Brahesläktens vapen. Heraldiska grundtermer och grundformer. Källa: DAA 1950:2.

ningen som var den konstitutiva. Utifrån blasoneringen kunde, inom ramarna för heraldisk praxis, vapnet sedan i princip artistiskt fritt utformas, men enkelhet och tydlighet eftersträvades (Scheffer 1957:73f; Bäckmark & Wasling 2001:11ff).

Grundläggande är att beskrivningen ses från sköldbärandens position och inte betraktarens, vilket innebär att vänster från en betraktarens sida betecknas som höger, heraldiskt höger. På heraldisk terminologi kallas heraldiskt höger för dexter. På motsvarande sätt kallas heraldiskt vänster för sinister (Bäckmark & Wasling 2001:13f).

Vapnets bilder kan uppdelas i två huvudgrupper, häroldsbilder och allmänna bilder, bilder som kan brukas enskilt eller i olika kombinationer. Häroldsbilder är fältmässiga indelningar av skölden som åstadkoms genom delningslinjer, kallade skuror. En med en central skura vertikalt delad sköld kallas kluven, horisontellt kallas delad och diagonalt kallas styckad (från övre dexter till nedre sinister) eller ginstyckad (från övre sinister till nedre dexter). Om delningen görs med två parallella linjer, liknande ett band över skölden, erhålls några basala figurer. Ett horisontellt band kallas bjälke, ett vertikalt benämns stolpe och ett diagonalt har beteckningen balk (från övre dexter till nedre sinister) eller ginbalk (från övre sinister till nedre dexter). En mycket vanlig häroldsbild är sparren, ett band (två parallella linjer) format som ett upp och nedvänt V. Allmänna bilder kan i princip utgöras av vilket föremål eller vilken varelse som helst. Vanliga allmänna bilder är människor, djur (däggdjur, fåglar, fiskar, fabeldjur), växter, vapen och andra tillverkade föremål – hela eller delar av dem (Bäckmark & Wasling 2001:54ff; Raneke 2001:1:39ff).

Slutligen något om vapnets kulörer, heraldiskt benämnda tinkturer. Tinktuerna består av metaller och färger. Metallerna utgörs av guld (ofta återgivet som gult) och silver (vitt). Färgerna utgörs främst av rött och blått, men vanliga färger är också svart och grönt. En grundläggande regel är att färger och metaller, så långt möjligt, skall växla för att uppnå en visuell kontrastverkan. Man strävar således efter att en färg alltid skall gränsa mot en metall (Bäckmark & Wasling 2001:14ff).

Lund – kyrkometropolen

Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling

Under lång tid under järnåldern var Uppåkra en stor och utbredd centralplats för ett regionalt herradöme. På platsen har omfattande arkeologiska undersökningar gjorts vilka blottat aristokratiska gårdsanläggningar, kulthus och ett avancerat metallhantverk. Ändå är det bara en mindre del av ytan som hittills bearbetats (Carelli 2012:21ff).

Fyra kilometer norr om Uppåkra, på andra sidan Höjeå, kom i slutet av 900-talet en ny bosättningsplats att upprättas. Denna etablering utgjorde en del av den jylländska Jellingättens geografiska expansion och kan kanske ses som ett brohuvud vid bemäktigandet och införlivandet av resten av Skåne i det växande danska riket. Platsvalet och grundandet anses ha utgjort en del av den nya förvaltningsstruktur kring kungalev som byggdes upp för att administrera de resurser och regala överhetsanspråk som den nya makten gjorde anspråk på. Etableringen tycks också ha utgjort ett led i kristnandeprocessen. Platsen var eller blev anpassad till de befintliga kommunikationslederna, belägen vid den nord-sydliga väg som ledde från sydkusten upp mot Löddeköpinge vid västkusten och kontrollerande den öst-västliga förbindelsen från inlandet ut till landningsplatsen vid Höjeås mynning (Andrén 1980:78ff; Larsson 2006a:179ff; Carelli 2012:47ff; Cinthio 2018:26ff).

Den ursprungliga bebyggelsen i Lund bestod av ett antal större gårdsheter som tillsammans tog i anspråk en ansenlig areal. Gårdarnas agrara karaktär och bebyggelsens öppna avgränsning mot den omgivande landsbygden har föranlett Anders Andrén att karaktärisera etableringen som en förtätad landsbygd. Redan i början av 1000-talet finns tecken på en tydligare inre strukturering av delar av staden och från andra halvan av 1000-talet kom Lund att alltmer förtätas. Under 1100-talet uppfördes en omgärdande vall med palissad och utanförliggande grav som mer distinkt avgränsade staden från den omgivande landsbygden (Andrén 1985:36ff; Larsson 2006a:191ff, 196ff, 216f; Carelli 2012:52f, 109ff).

En kungsgård uppfördes tidigt i anslutning till det äldsta kyrkogårdsområdet (Andrén 1980:71; Carelli 2012:50ff). Det kungliga intresset och inflytandet konkretiserades också genom den myntningsverksamhet som tidigt, redan kring millennieskiftet 1000, pågick i staden. I samband med den har en tydlig anglo-skandinavisk närvaro påvisats i staden under första halvan av 1000-talet, sammanhängande med det Nordsjöimperium som de danska kungarna skapade. Myntningen i Lund fortgick under större delen av medeltiden och upphörde först på 1440-talet när den

flyttades till Malmö. Till Lund förlades också det skånska landstinget (Carelli 2012:54ff, 226, 450; Cinthio 2018:43).

Lund karaktäriserades således från början av den kungliga makten och administrationen. Under 1100-talet fick staden också en ökad regional betydelse som merkantilt och ekonomiskt centrum. Handel och hantverk blev allt mer dominerande verksamheter i staden. Ett materiellt uttryck för denna utveckling är den bodbebyggelse som uppfördes kring torget och torggatan. Med tiden förstärktes dock alltmer stadens kyrkliga framtoning, medan omgivande nybildade städer, främst Malmö, övertog rollen som kommersiella centra (Carelli 2001c; 2012:235f, 452).

Redan från början var staden präglad av den kyrkliga närvaron. I området kring den nuvarande domkyrkan fanns en kyrkogård redan på 970-talet. En arkeologiskt belagd träkyrka i kvarteret S:t Clemens har daterats till sent 900-tal. Det har antagits att den danske kungen Svend Tveskæg var initiativtagare till kyrkan. Kring millennieskiftet har troligen fler träkyrkor uppförts i anslutning till kungsgården och det blivande domkyrkoområdet. Vid 1000-talets mitt utbröt ett intensivt kyrkobyggande, möjligen som en följd av att den kyrkliga organisationen förändrades och förstärktes. Genom en ny stiftsindelning blev både Lund och Dalby biskopssäten. Centralmakten uppförde fler träkyrkor, men även stenkyrkor. En stor kyrka i sten, benämnd Trinitatis eller Drotten, kan ha uppförts som Lunds första biskopskyrka. Utöver dessa regala kyrkor byggdes ett flertal träkyrkor i privat regi av den lokala aristokratin i anslutning till sina gårdar i staden. Kulmen på kyrkobyggandet nåddes med den monumentala, romanska domkyrkan. Lund hade blivit ärkestift för hela Norden 1103–1104 och behövde ge uttryck för sin nyvunna upphöjelse. Domkyrkans grundfinansiering skedde genom en stor donation från Knud den Hellige 1085 av landsbygdsgods och skatteintäkter. Domkyrkobygget kom att pågå fram till mitten av 1100-talet (Andrén 1980:59ff; Cinthio 1996:7ff; 2018:13ff; Larsson 2006a:203ff; Johansson Hervén 2008:266; Carelli 2012:68ff, 122ff, 130ff, 167f).

I Lund byggdes under 1100-talet även många andra stenkyrkor, både som ersättning för äldre träkyrkor och som rena tillskott. Kring dessa utvecklades, med början under 1100-talet en rumsligt organiserad sockenstruktur, som resulterade i att det i Lund kom att finnas 22 socknar under medeltiden (Andrén 1984:51ff; Johansson Hervén 2008:269; Carelli 2012:170ff).

Utbyggnaden av kyrkolandskapet inom staden kom att skilja den alltmer från det omgivande landskapet, men också från andra städer och centralorter. Den mycket stora domkyrkan var det mest framträdande materiella sårmärket på Lunds unicitet, men också det stora antalet andra kyrkor bidrog. Till domkyrkan var domkapitlet och ärkesätet knutna. Ärkebiskopen residerade i borganläggningen Lunda gård norr om domkyrkan. Domkapitlet, initialt organiserat i ett klosterliknande kaniksamfund, kom med tiden att besitta en ansenlig förmögenhetsmassa. Det kyrkliga ägandet av stadsegendom ökade markant på det världsliga samhällets bekostnad, främst genom donationer. Speciellt under första halvan av 1300-talet var sådana talrika, men de fortsatte vara vanligt förekommande även under slutet av medeltiden. Borgare och frälse med stadsegendomar skänkte dessa för sin själs frälsning till domkyrkans fabrica, domkapitlet eller andra kyrkliga institutioner samt inrättade och finansierade altarstiftelser för att själamässor skulle läsas. Framförallt kom dock donationerna från den klerikala sfären, när celibatära ärkebiskopar, domkapitelsmedlemmar eller andra präster, normalt utan bröstarvingar, månade om kyrkans framtida välgång och sin egen välfärd under färden till himmelriket. Kyrkan kom att ackumulera ett så omfattande fastighetsinnehav under medeltiden att olika kyrkliga institutioner vid reformationen ägde mer än 80 % av alla tomterna i Lund (Andrén 1984:35ff; Karlsson 2007; 2015:147ff, 529ff; Carelli 2012:148ff).

Till kyrkolandskapet skall också räknas de kloster och konvent som fanns i staden, oftast inrättade på initiativ av ärkebiskopen och ibland med ekonomiskt bistånd från kungen. Under andra halvan av 1000-talet grundades ett benediktinerkloster i norr, Allhelgonaklostret. Vid mitten av 1100-talet uppfördes ett benediktinerkloster för nunnor, S:ta Maria och S:t Peters kloster, i stadens västra del. Vid samma tid inrättades också ett premonstratenserkloster i den äldre Trinitatiskyrkan. Klostret avvecklades dock redan i början av 1200-talet. I samband med 1200-talets klosterreformrörelser etablerades två tiggarkloster i Lund på 1220- och 1230-talen, ett dominikanerkloster och ett franciskanerkloster. Kyrkligt präglade var också de vårdinrättningar som uppfördes; på 1100-talet en institution för leprasjuka en bit öster om staden, S:t Jörgens hospital, och på 1200-talet ett helgeandshus (Andrén 1980:16f; Carelli 2012:155ff, 255ff, 328ff).

Stadens bebyggelsekaraktär förändrades under loppet av medeltiden. Den förätade landsbygden blev alltmer urbaniserad och tätbefolkad, även om agrara ytor kvarstod, främst i stadens södra del. Under 1200-talet tillkom ett nytt element i staden, stenhus uppförda i tegel. Ofta var de byggda av en profan elit, men kom med tiden alltmer att överföras till den kyrkliga sfären och flertalet blev residens för kyrkliga befattningshavare (Andrén 1980:90; 1984:44ff; Carelli 2012:319f, 455).

Aristokratiska egendomar i Lund

Egendomstransaktioner

I det skriftliga källmaterialet finns ett stort antal dokument som behandlar egendomar och egendomsöverlåtelser i Lund – köp och försäljningar, arvskiten, donationer till kyrkliga institutioner, pantsättningar och utarrenderingar av fastigheter. I materialet förekommer också referenser till närliggande fastigheter (för att precisera en fastighets lokalisering). Sammanlagt 396 dokument innehållande 489 skriftliga noteringar som berör medeltida egendomar i Lund har påträffats och genomgått, vilka har resulterat i 430 unika fastighetstransaktioner. I ett antal fall beskriver olika dokument samma transaktion, till exempel när både det ursprungliga skötebrevet och ett tingsvittne som omvittnar transaktionen är bevarade. Båda parter i transaktionerna har identifierats och kategoriserats – köpare respektive säljare, donator respektive donationsmottagare, borgenär respektive gäldenär etcetera. Därtill har innehavare av egendom angiven i samband med lägesbeskrivning kategoriserats. Fyra kategorier har använts: världsligt frälse (aristokrater), andligt frälse (prästerskap), kyrkliga institutioner samt övriga. Den sistnämnda kategorin innehåller huvudsakligen borgare, men då i ett flertal fall enbart personnamn utan epitet anges i källan kan personen inte med säkerhet avgränsas från till exempel bönder, därav valet att använda den något bredare rubriceringen övrigt. Läggs därtill att ett antal av personerna inom kategorin övrigt visserligen titulerades borgare, men var kopplade till en annan stad än Lund. Det världsliga frälset har, baserat på kriterierna beskrivna i inledningskapitlet, delats upp i högfrälse, landsbygdsförankrat lågfrälse och stadsfrälse.

Av dessa 430 noteringar har 246 (57 %) kunnat lokaliseras till specifika tomter eller begränsade tomtområden med hjälp av Anders Andréns (1984) utredning. Ytterligare 143 (33 %) har kunnat hänföras till specifik socken. Således har totalt 90 % blivit geografiskt placerade. En beskrivning över de transaktioner där det världsliga frälset förekommer finns i appendix 1 i Lund. En mer kortfattad sammanställning över dessa finns i tabell 3:1.

Tabell 3:1 (fortsättning på nästa uppslag). Medeltida egendomstransaktioner i Lund där endera parten tillhörde aristokratin.

Källa: Appendix 1 Lund.

Rött = högfrälse, blått = lågfrälse, grönt = stadsfrälse.

R = Egendomen har bedömts potentiellt nyttjad av frälsepersonen som residens, permanent eller vid besök i staden.

Streck innebär att egendomen sannolikt inte utnyttjats som residens, till exempel genom att annat boende angetts, notering om arrende-förhållande eller att landgille finns, egendomens karaktär (jord, bod, öde jord) eller kort innehavstid.

Nr	År	Transaktion	Egendom	Socken	Tomt	R	Avyttrare – namn
1	1266	Donation	Gård exklusive byggnader	Mikael	103–104	R	Domina Lucie
2	≤ 1303	Försäljning	2 bodar	Andreas	?	-	Mogens Svendsen Gagge
3a	1325	Försäljning	Gård (stenhus)	Nikolaus	281 B	R	Ingerd Madsdatter
3b	1325	Försäljning	Gård	Nikolaus	281 C	R	Oluf Nielsen
4a	≤ 1329	Försäljning	Gård	Botulf	?	R	Ingvar
4b	1329	Donation	Gård	Botulf	?	R	Strange Jensen (Jordbergasläkten)
5	≤ 1330	Försäljning	Gård (stenhus)	Paul	23–24	R	Dominus Peder
6	1333–58	Donation	Gård	Nikolaus	283–284	R	Strange Jensen (Jordbergasläkten)
7a	1340	Innehav	Gård	Peder lilla	253:1–255? R		Jens Uffesen (Neb)
7b	1340	Försäljning	Valtersbad	Peder lilla	253:1–255? -		Lunds domkyrkas fabrica
8	1340	Donation	Gård (stenhus?) med apalgård	Stefan	222:1	R	Jakob Jensen (Galen) till Markie
9	1341	Försäljning	Gård	Thomas	41–42	R	Jakob Jensen (junker Hanneke)
10a	1346–47	Arv	Gårdsdel (sten?)	Mikael	64:1	-	Niels Bunkeflo
10b	1347	Försäljning	Gårdsdel (sten?)	Mikael	64:1	-	Niels Bunkeflos arvingar
11a	1364	Försäljning	Gård (stenhus) med apalgård	Thomas	40	R	Eskil Nielsen
11b	1364–90	Donation	Gård (stenhus) med apalgård	Thomas	40	R	Peder Eskilsen till Bosarp
12	1365	Pantsättning	Gård med apel- och humlegård	Hans	?	-	Niels Bentsen
13	≤ 1380	Pantsättning	Gård	Clemens	319	R	Henrik Hermansen
14a	≤ 1388	Försäljning	Gård	Peder stora?	?	R	Husfru Kæthe
14b	1388	Försäljning	Gård	Peder stora?	?	R	Jens Hennikesen
15	1390	Innehav	Gård (stenhus)	Botulf	83:3	R	Stig Pedersen (Krognos) till Krapperup
16	1393	Gåva	Gård	Peder stora	?	R	Margrete
17a	≤ 1395	Försäljning	Pillebadstugan	Drotten	332:2	-	Jens Tranekær
17b	1395	Försäljning	Pillebadstugan	Drotten	332:2	-	Gynter Lybertsen (Bukhorn)
18	ca 1400	Donation?	Gård	Nikolaus	?	R	Peder Nielsen (Gyldenstjerne) till Ågård
19	ca 1400	Arv	Gård	Botulf	82:6	R	Niels Jensen till Knästorp
20	1402	Försäljning	Gård	Nunne	257:1	R	Niels Amundsen Quantz
21	1403	Försäljning	Jord	Maria minor	115	-	S:t Mårtens kyrka
22	1407	Donation (förs?)	Jord/bod	Maria minor	115	-	Niels Jensen till Vesum
23	1411	Försäljning	Jord vid gård	?	?	-	Henrik Ledmann
24	≤ 1412	Försäljning	Gård (stenhus) med apalgård	Mårten	187:1	R	Jens Hennikesen
25	1415	Försäljning	Gård	Thomas	48	R	Åge Tostesen till Alberta
26	1423	Donation	Gård	Oluf	268–269?	R	Johannes Olufsen till Arendala
27a	≤ 1429	Arv	Jord med rum	Maria magle	179	-	Agnes Tryelsen
27b	1429	Försäljning	Jord med rum	Maria magle	179	-	Strange Jepsen
28	1431	Försäljning	Gård	Clemens	318–319	R	Peder Christensen
29	1432	Försäljning	Gård	Botulf	?	R	Arvid Jensen
30	1433	Försäljning	Gård	Heligand	?	R	Anders Pedersen till Skabersjö

Inom en transaktion avses med avyttrare den som minskar sina rättigheter i en egendom, det vill säga säljare (försäljning), givare/donator (gåva/donation), arrendeupplåtare (arrende), arvlåtare (arv), gäldenär (pansättning) respektive borgenär (inlösen pant) samt egendomsförloren (tvist/dom).

Inom en transaktion avses med förvärvare den som ökar sina rättigheter i en egendom, det vill säga köpare (försäljning), gåva/donationsmottagare (gåva/donation), arrendator (arrende), arvinge (arv), borgenär (pansättning) respektive gäldenär (inlösen pant) samt egendomsvinnare (tvist/dom).

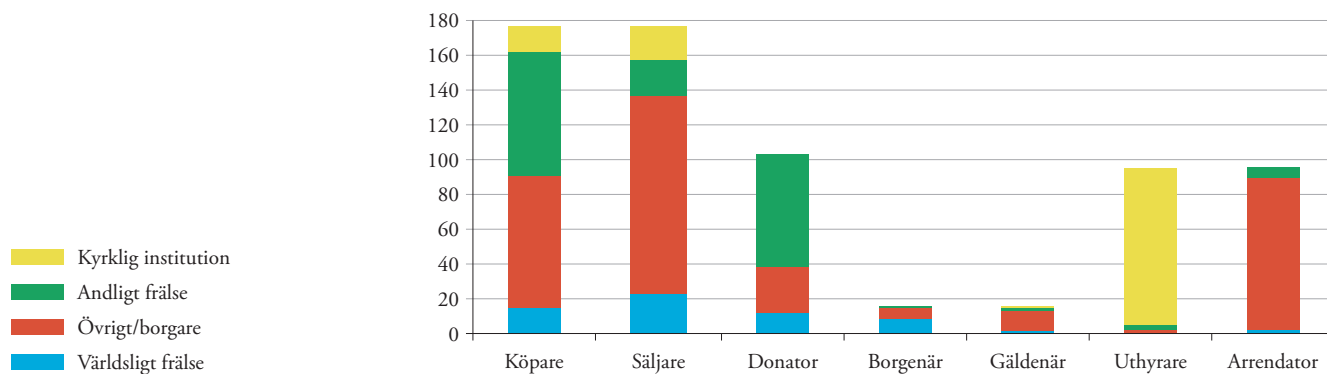
Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Lågfrälse? (domina)	Dominikanerklostret Lund	
Lågfrälse?	Andreas	Prost i Lund
Lågfrälse? (honesta domina)	Jakob Esbensen	Dekan i Lund
Lågfrälse?	Jakob Esbensen	Dekan i Lund
Borgare i Lund	Strange Jensen (Jordbergasläkten)	Stadsfrälse (myntmästare i Lund)
Stadsfrälse (myntmästare Lund)	Lunds domkapitel	
Högfrälse (riddare)	Karl Eriksen	Ärkebiskop
Stadsfrälse (myntmästare i Lund)	Lunds domkapitel	
Högfrälse (riddare)		
	Jens Uffesen (Neb)	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Altare i domkyrkan	
Högfrälse (junkar)	Mads Pedersen	Sockenpräst i Brunby
Kanik i Lund	Niels Bunkeflos arvingar	Lågfrälse
Lågfrälse	Peder Jensen	Ärkebiskop
Stadsfrälse? (borgare i Lund)	Peder Eskilsen till Bosarp	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Lunds domkapitel	
Borgare i Malmö	Peder Eskilsen till Bosarp	Lågfrälse (väpnare)
Stadsfrälse? (borgare/myntmästare i Lund)	Mikkel Pedersen	Borgare i Helsingborg
Änka efter Svend Fængelsås	Jens Hennikesen	Stadsfrälse (borgmästare i Lund)
Stadsfrälse (borgmästare i Lund)	Johan Pedersen	Borgare i Lund
Högfrälse (riddare)		
Drottning	Gøde Bentsen	Lågfrälse? (landsdomare)
Borgare i Trelleborg	Gynter Lybertsen (Bukhorn)	Stadsfrälse (rådman i Malmö)
Stadsfrälse (rådman i Malmö)	Jens Bonde	Altarvikarie/skolmästare
Högfrälse (riddare)	Altare i domkyrkan	
Lågfrälse	Bodil	Lågfrälse, hustru
Lågfrälse (väpnare)	Peder Gunnarsen	Borgare i Lund
	Niels Jensen till Vesum	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Lunds domkapitel	
Borgare?	Jens Rudbek	Lågfrälse (väpnare)
Stadsfrälse (borgmästare i Lund)	Folkvin Degnersen	Domprost i Lund
Lågfrälse?	Lunds domkapitel	
Lågfrälse? (vir discretus)	Lunds domkyrkas fabrica	
Lågfrälse?, fränka	Strange Jepsen	Stadsfrälse? (rådman, senare borgmästare i Malmö)
Stadsfrälse? (rådman, senare borgmästare i Malmö)	Borvor Wlff	Borgare i Lund
Borgare i Lund	Jens Rudbek	Lågfrälse (väpnare)
Borgare i Lund	Trued (Truedsen) Has till Öртоfta	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse	Mads Jensen	Präst

Tabell 3:1 (fortsättning).

Nr	År	Transaktion	Egendom	Socken	Tomt	R	Avytrare – namn
31	≤ 1437	Försäljning	Jord med rum	Maria magle	71	-	Morten Bille
32	1439	Pantsättning	Gård	Hans	?	-	Mads Pedersen
33	1440	Försäljning	Gård	Thomas	47	R	Johanne Ostredsdatter
34	1443	Pantsättning	Gård	Andreas	219	-	Jes Mogensen
35a	≤ 1455	Pantsättning	Gård	Nikolaus	283–284?	-	Jes Hansen
35b	≤ 1455	Arv pant	Gård	Nikolaus	283–284?	-	Jon Jensen (Gere) till Gissleberga
35c	1455	Försäljning pant	Gård	Nikolaus	283–284?	-	Jens Gjordsen (Drefeld) till Gärsnäs
36	1458	Pantsättning	Gård	Peder stora	15	-	Jens Andersen
37	1462	Försäljning	Gård	Clemens	318–319	R	Dalby kloster
38a	≤ 1463	Arv	Gård (stenhus)	Peder lilla	?	R	Kirstine Mogensdatter
38b	1463	Försäljning	Gård (stenhus)	Peder lilla	?	-	Oluf Mogensen av Gryby m.fl.
39	1463	Försäljning	Jord med 2 bodar	?	?	-	Cecile Jensdatter av ”Slöthult”
40	1466	Inlösen pant	Gård	Andreas	219	-	Niels Clausen (Sparre) till Ellinge
41	1466	Gåva	Tegelgården	Maria magle	72–73	R	Åge, Iver och Laurens Axelsen (Thott)
42	1466	Innehav	Gård	Jakob	307–309A	R	Domina Berethe
43a	≤ 1472	Försäljning	Gård	Peder stora	275–276	R	Oluf Bosen
43b	1472	Försäljning	Gård	Peder stora	275–276	R	Peder Jensen till Hylte
44	1473	Försäljning	Gård	Peder stora	15	R	Jens Andersen
45	1475	Arvskifte	Gård	?	?	-	Kirsten Stigsdatter (Thott)
46a	≤ 1478	Pantsättning	Gård	Botulf	91–94?	-	Harald Guldsmed
46b	1478	Innehav	Gård	Botulf	91–94?	-	Lave Brok till Gammel Estrup
47	1483	Innehav	Gård (stenhus)	Botulf	83:3	R	Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup
48	1484	Inlösen pant	Gård	Botulf	91–94?	-	Lave Brok till Gammel Estrup
49	1484	Innehav	Gård	Peder stora	5–14?	R	Oluf Tuesen Ged till Rössjöholm
50	1487	Arrende	2 gårdar	Jakob	301:1–4?, 305:1?	R	S:t Peders kloster Lund
51	1488	Donation	Gård	Maria minor?	126:1?	R	Niels Hak till Hækkeberga och Eiler Hak till Egholm
52	1488	Innehav	Jord	?	?	-	Anders Jensen
53	1488	Försäljning	Tegelgården	Maria magle	72–73	R	Lave Skelmsen (Gere) till Simmelsberga
54	1493	Arrende	Gård	Nikolaus	?	R	Lunds domkapitel
55a	1462–95	Arv	Gård	Clemens	318–319	R	Henrik Most (Hollunger) och Bodil Mortensdatter (Bussjöätten)
55b	1462–95	Försäljning	Gård	Clemens	318–319	R	Anne Henriksdatter (Hollunger)
55c	1495	Donation	Gård	Clemens	318–319	R	Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck
56	1495	Innehav	Gård	Botulf	91–94?	R	Jens Overgaard
57a	1496	Mageskifte	Kommenderegård (stenhus)	Peder stora	277	-	Johanniterklostret Antvorskov
57b	1497	Försäljning	Kommenderegård (stenhus)	Peder stora	277	-	Povl Laxmand till Vallen
58	1500	Donation	Öde gårdsplats	Thomas	41:1	-	Niels Olsen (oxhuvad) till Hardeberga
59a	1501	Försäljning	Gård	Maria minor	199	R	Niels Pedersen
59b	1501–09	Donation	Gård	Maria minor	199	R	Domina Karine Mikkelsdatter
60	1528	Arv	Gård	Jakob	305:2	R	Anne Jepsdatter (Sparre av Skåne)

Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Lågfrälse? (beskeden man)	Sune Jakobsen	Bonde?
Borgare i Lund?	Claus Nielsen (Sparre) till Ellinge	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse? (jungfru)	Bent Mogensen	Borgare i Lund
Borgare i Lund	Claus Nielsen (Sparre) till Ellinge	Högfrälse (riddare)
Borgare?	Jon Jensen (Gere) till Gissleberga	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Gidsel Jonsdatter (Gere)	Lågfrälse
Lågfrälse (väpnare)	Gødeke Jonsen (Gere) till Gundralöv	Lågfrälse (väpnare)
Borgare/rådman i Lund	Meritslev Jepsdatter (Bille)	Högfrälse (fru)
	Bodil Mortensdatter (Bussjöätten) till Västerstad	Lågfrälse (välboren)
Lågfrälse?	Oluf Mogensen av Gryby m.fl.	Lågfrälse?
Lågfrälse?	Tuve Nielsen	Ärkebiskop
Lågfrälse (fru)	Laurens Nielsen	Dekan i Lund
Högfrälse	Jon Galle	Kanik i Lund
Högfrälse (riddare)	Niels Offesen (Gere?)	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (nobilis domina)		
Fogde	Peder Jensen till Hylte och Trued Jensen	Lågfrälse (väpnare/?)
Lågfrälse (väpnare)	Niels Tuesen	Fataburssmåsven
Borgare/rådman i Lund	Meritslev Jepsdatter (Bille)	Högfrälse (fru)
Högfrälse	Anders Stigsen (Thott) till Näs, Mette Stigsdatter (Thott) till Gedsholm	Högfrälse (väpnare/fru)
Borgare i Lund	Else Laxmand	Högfrälse, hustru till Lave Brok
Högfrälse (väpnare)		
Högfrälse (riddare)		
Högfrälse (riddare)	Harald Guldsmed	Borgare i Lund
Högfrälse (riddare)		
	Johan Oxe till Torsjö	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (väpnare)	Altare i domkyrkan	
Lågfrälse (byfogde, väpnare)		
Lågfrälse (väpnare)	Oluf Esbensen	Vikarie i domkyrkan
	Anders Galen	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse	Anne Henriksdatter (Hollunger)	Lågfrälse
Lågfrälse	Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Altare i domkyrkan	
Stadsfrälse (borgmästare, väpnare)		
	Povl Laxmand till Vallen	Högfrälse (rikshovmästare)
Högfrälse (rikshovmästare)	Oluf Esbensen	Kanik i Lund
Lågfrälse (väpnare)	Altare i domkyrkan	
Borgare i Lund	Domina Karine Mikkelsdatter	Lågfrälse (nobilis matrona domina)
Lågfrälse (nobilis matrona domina)	Altare i domkyrkan	
Högfrälse	Åge Jepsen	Arkielectus Lund

Figur 3:1. Antal medeltida egendomstransaktioner i Lund fördelade på olika aktörskategorier.

Källa: Appendix 1 Lund, tabell 3:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

De helt dominerande transaktionstyperna var köp/försäljning/byte, donation till kyrklig institution samt utarrendering av egendom. I figur 3:1 beskrivs de huvudsakligen agerande aktörerna inom de olika transaktionstyperna. Arvskiften har lämnats utanför analysen då de till allra största delen berör generationsskifte inom en och samma kategori och således i mycket liten omfattning föranleder någon förändring av egendomsförhållandena mellan kategorierna. Likaså utelämnas ett litet antal mer sällsynta och undantagsmässiga händelser såsom gåvor utanför den kyrkliga donationsverksamheten och godstivster.

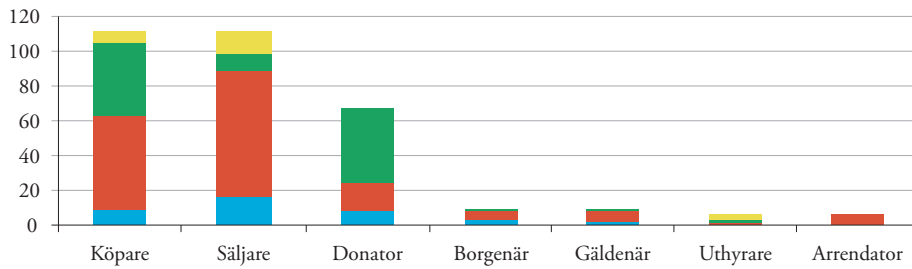
Av grafen framgår att det världsliga frälset och borgerskapet var nettosäljare av stadsegendom medan det andliga frälset var mycket utpräglade nettoköpare. De kyrkliga institutionernas försäljningar får antas bottna i en önskan att på effektivaste sätt förvalta deras totala godsmassa samt troligen också momentana behov av att frigöra kapital bundet i fast egendom. Baserat på den källkritiska diskussionen bör andelen egendomsaffärer inom främst borgerskapet och troligen också inom det världsliga frälset – samt mellan dessa båda grupper – ökas på prästerskapets och kyrkornas bekostnad.

Förhållandet mellan antalet donerade egendomar och antalet sålda/köpta speglar sannolikt inte den medeltida bilden på ett riktigt sätt utan är troligen en följd av de tidigare diskuterade skillnaderna i den medeltida arkivsituationen. Donationshandlingar utgjorde det dokumentmaterial som otvetydigt hade de bästa bevaringsförutsättningarna då den kyrkliga sfären nogha bör ha omhuldat de urkunder som utgjorde bevis på deras fastighetsförvärv. Dessutom innehöll handlingarna oftast anvisningar, villkor och förutsättningar som den kyrkliga gåvomottagaren hade att rätta sig efter och därför fortlöpande behövde ha tillgång till dokumentariskt. Godsaffärer mellan privatpersoner har inte haft samma gynnsamma bevaringsförhållanden. Därför är det rimligt att antalet försäljningstransaktioner har färre bevarade dokument än vad som gäller för donationer.

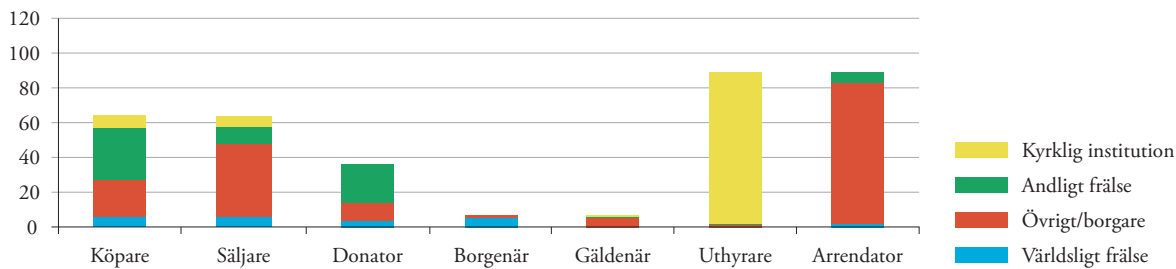
Relationerna inom donationer till de kyrkliga institutionerna bör dock kunna anses tämligen rättvisande. Det andliga frälset svarade för drygt dubbelt så många donerade egendomar som borgerskapet, vilket i sin tur donerade drygt det dubbla antalet egendomar jämfört med det världsliga frälset. Däremot är det troligt att de enskilda egendomarnas storlek och värde varierade. Sannolikt avsåg normalt det världsliga frälsets, och även delar av det andliga frälsets, donationer gårdar och gods av högre värde än borgerskapets. Så den värdemässiga relationen mellan de tre grupperna var troligen annorlunda än den antalsmässiga.

Pantsättningarna var mer vanligt förekommande än vad som återspeglas i grafen, i enlighet med den tidigare förda källkritiska diskussionen. Däremot finns ingen anledning att anta någon väsentligt annorlunda bild av relationerna mellan kategorierna, möjligen med undantag av att borgerskapets andel varit något större. Det världsliga frälset var tydligt den långivande parten, medan borgerskapet dels

1266–1449

1450–1536

Figur 3:2 a–b. Antal egendomstransaktioner i Lund fördelade på olika aktörskategorier och tidsperioder.

Källa: Appendix 1 Lund, tabell 3:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

bedrev lånefinansiering inom den egna gruppen, dels belånade sina fastigheter till det världsliga frälset.

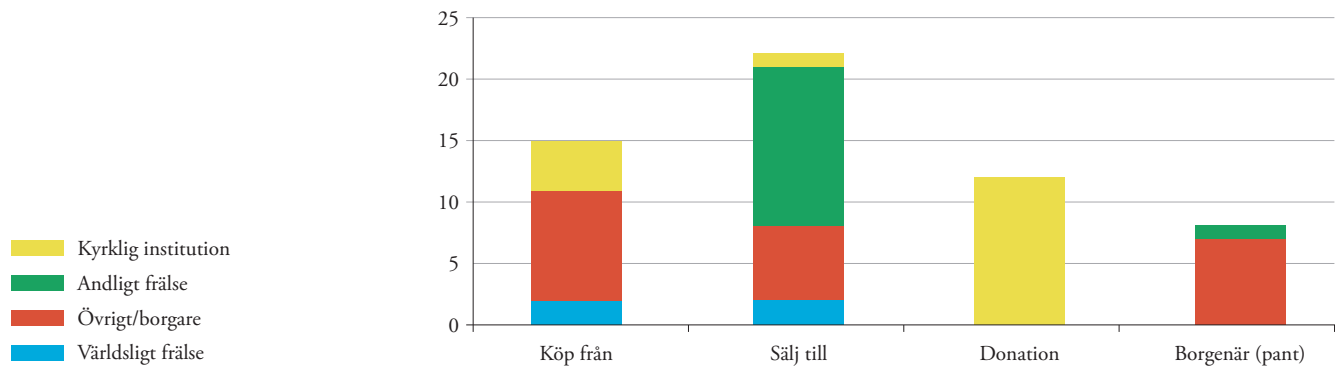
Arrendebilden är mycket tydlig. Den med åren allt större godsmassa som tillförts kyrkor och altarestifelser kom till nytta i staden genom att till stor del åter uthyras till stadens borgerskap.

För att förfinna analysen något har en uppdelning gjorts på två tidsperioder – från slutet av 1200-talet och fram till 1400-talets mitt respektive 1400-talets andra halva och början på 1500-talet (figur 3:2 a–b).

Det mest iögonenfallande är att de kyrkliga institutionernas uthyrning av egendom till borgerskapet var nästan uteslutande förlagd till senare delen av medeltiden. Arrendekontrakten börjar dyka upp i källmaterialet på 1460-talet och tillväxer under 1470- och 1480-talen samt ligger därefter kvar på en hög nivå medeltiden ut. Denna bild speglar sannolikt till stor del hur källmaterialssituationen ser ut, då de flesta noteringarna kommer från register i *Skånebrevsförteckningen*. Men bilden ger också ett konkret uttryck för hur omfattande kyrkornas och altarestifelsernas godsmassa hade blivit fram mot medeltidens slut.

Ytterligare en notering kan göras och det är att frälsets finansieringsverksamhet synes främst ha förekommit från andra halvan av 1400-talet och framöver. Måhända kan även detta vara en följd av arkivsituationen, men det kan också spegla en reell bild där frälset, framförallt högfrälset, blev allt förmögnare på bekostnad av de lägre klasserna.

Sammanfattningsvis visar det lundensiska materialet att stadens gårdar och jordar skiftade ägare inom och mellan borgerskapet och frälset, där det världsliga frälset svarade för mellan 10 och 20 % av transaktionerna. Dessa båda grupper kom dock med tiden att få sitt godsbestånd alltmer reducerat grundat på två stora utflödesströmmar. Den ena var genom deras egna donationer till kyrkliga institutioner. Den andra var genom försäljning till stadens prästerskap, av vilka många, inte minst kaniker och andra höga befattningshavare, besatt och hade tillskansat sig goda finansiella förutsättningar. Den absolut övervägande mängden av dessa egendomar kom sedan genom donationer, inrättandet av själamässor och altarestifelser att försvinna in i kyrkans växande godsbestånd. Genom dessa båda donationsströmmar kom således kyrkor och kloster att besitta en stor godsmassa som dels nyttjades som residens för kyrkliga befattningshavare, allt från kaniker till

Figur 3:3. Motparter till det världsliga frälset vid olika transaktionstyper i Lund under medeltiden (antal).

Källa: Appendix 1 Lund, tabell 3:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

altarvikarier, dels arrenderades ut till stadens borgerskap och på så sätt ytterligare ekonomiskt berikade kyrkan. Det världsliga frälset kom också under 1400-talet att inneha panträttigheter i en del av borgerskapets fastighetsbestånd genom agera som långgivare till detsamma.

Låt oss så, efter att sålunda ha etablerat en allmän bild av den medeltida dynamiken i stadens egendomsbestånd, närmare analysera aristokratins situation och agerande. Figur 3:3 återger vem som var motpart när frälset köpte, sålde, donerade eller pantmottog egendom i Lund.

Som tidigare konstaterats var frälset enligt källmaterialet nettosäljare av stads-egendom. Givetvis måste en egendom först ha förvärvats innan den kunde avyttras, säljas, men för många av dessa förvärvstransaktioner finns inte någon dokumentation bevarad. I flera fall kan man också tänka sig att innehavet av en egendom sträckte sig långt ner i den tidiga medeltiden. Bilden som nettosäljare representerar således inte en total bild under medeltiden utan beskriver en förändringsprocess under källmaterialets tillkomsttid. Därtill skall läggas de källkritiska synpunkter rörande materialets skevhet som tidigare diskuterats. Dock synes det som att det världsliga frälset under senmedeltiden minskade sitt totala innehav av urbant gods.

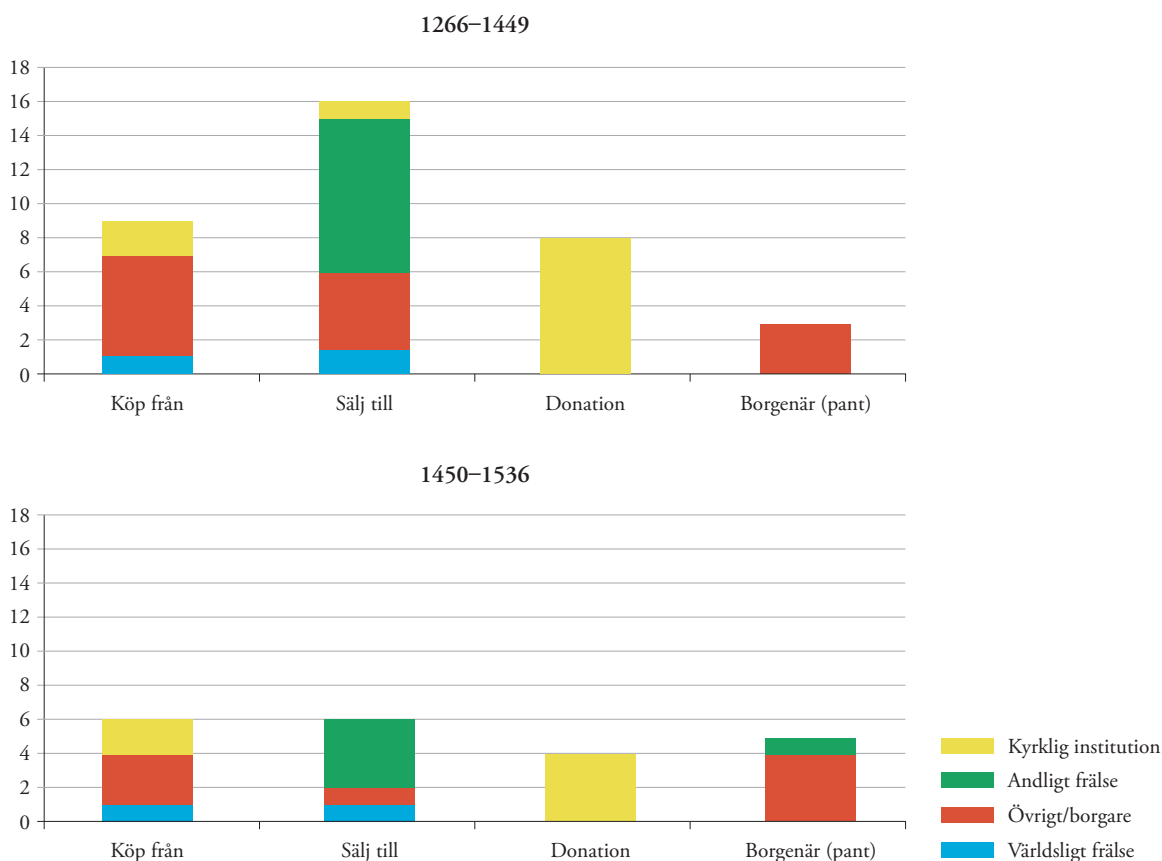
När frälset förvärvade egendom var det huvudsakligen från borgerskapet, vilket kan tyda på att frälset främst anskaffade mer ordinära gårdar i staden än dyrbara stenhusgårdar. Sådan egendom borde troligen mer ha förvärvats från en kapitalstark och statusmedveten frälsekrets. Inget av köpen från borgerskapet tyder heller på någon stenhusbyggnad, däremot avser ett av de båda förvärven från annat frälse ett stenhus. I fyra fall har förvärven skett från kyrkliga institutioner, varav två från kloster.

De motparter som frälset sålde till utgjordes främst av kyrkans män; 13 av 22 köpare kom från denna krets. Här synes också kvalitetsnivån på egendomen generellt varit hög, då stenhusbebyggelse kan konstateras i sex av de 13 fallen. Stenhus utgjorde också objektet vid en av de båda försäljningarna till annat världsligt frälse, men inte vid någon av försäljningarna till borgare.

Tolv donationer till kyrkliga institutioner har påträffats. Av dessa var hälften riktade till altarstiftelser i domkyrkan, både i samband med nyinrättning av altarstiftelse och som tillkommande dotering av altare. Övriga donationer var främst givna till domkapitlet i syfte att finansiera årtider och sjålamässor i domkyrkan. Den äldst dokumenterade donationen, från 1266, riktades till Lunds dominikanerkloster, men äldre upprättade klosterinstitutioner i staden har säkerligen funderats via donationer, vissa möjligen av aristokrater.

Det världsliga frälset bedrev också utlåning till borgare i staden mot säkerhet i stadsegendom.

Skiljde sig den skisserade bilden av frälsets egendom i Lund mellan perioden fram till 1400-talets mitt och perioden därefter? I figur 3:4 a–b har dessa båda perioder särredovisats.

Figur 3:4 a–b. Motparter till det världsliga frälset vid olika transaktionstyper i Lund (antal) fördelat på tidsperiod.

Källa: Appendix 1 Lund, tabell 3:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Guteball.

Den främsta skillnaden som kan noteras är att antalet försäljningar tycks ha minskat relativt sett, främst försäljningar till borgerskapet. En närmare analys visar att avvitrningar till borgerskapet huvudsakligen ägde rum under 1400-talets första halva. Om denna tendens är en följd av källmaterialets karaktär och de antalsmässigt låga värden som är tillgängliga för analys är vanskligt att säga, men kan inte uteslutas.

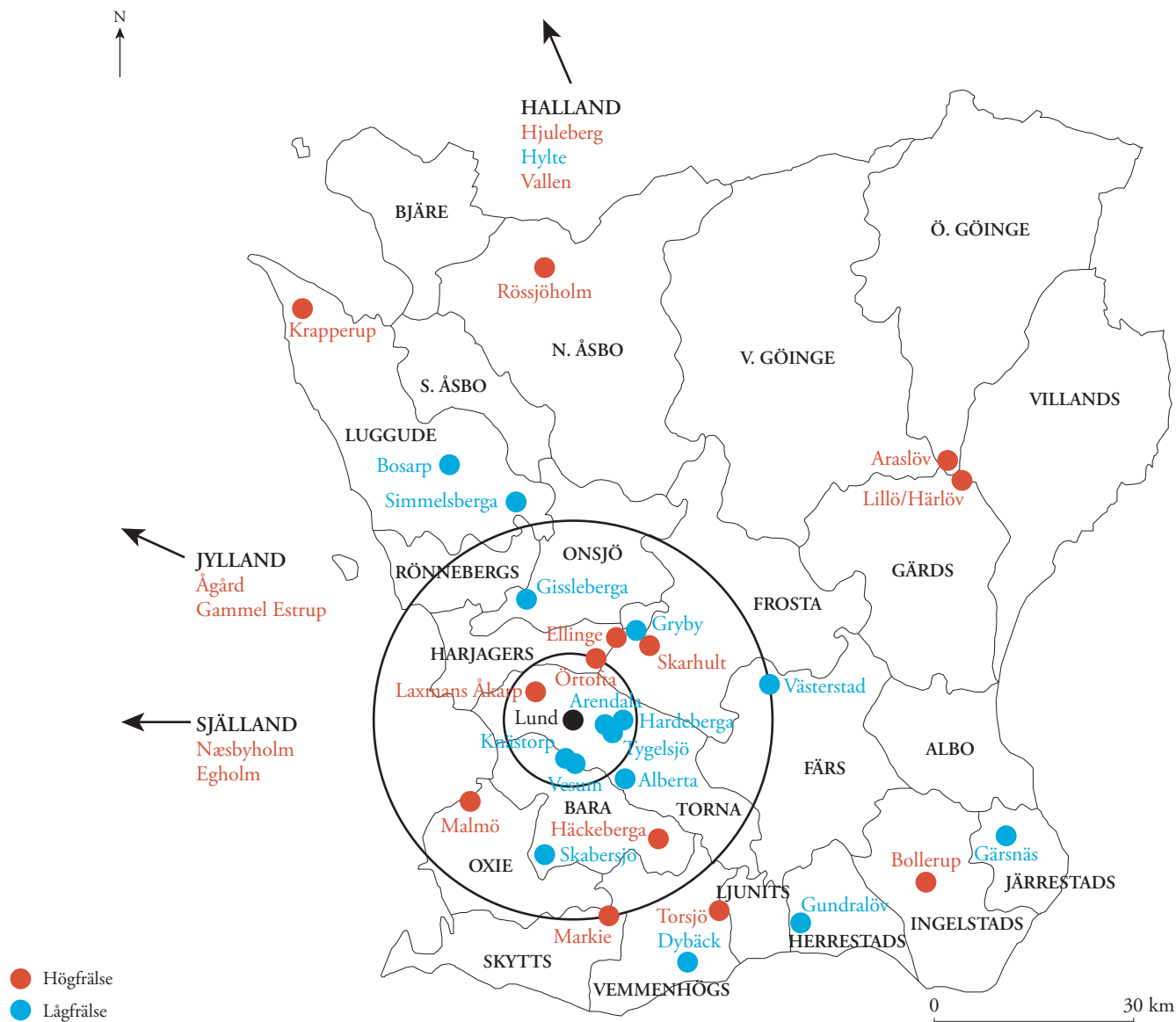
Sammanfattningsvis visar analysen att det världsliga frälset besatt en del stadsegendom, vilken löpande förändrades genom köp och försäljningar med såväl borgare i staden som med andra frälsepersoner. Med tiden kom dock detta innehav att reduceras och tillföras den kyrkliga sfären, dels genom direkta donationer, dels indirekt genom försäljning till stadens prästerskap som sedan gjorde motsvarande överföring till kyrkor och kloster. Frälset svarade också för en utlåning till borgarna i staden mot pantsäkerhet i deras egendom.

Hemvist för aristokrati med stadsegendom

Hemvisten (definierat som huvudsaklig huvudgård) för det frälse som haft egendom i Lund under medeltiden framgår av figur 3:5.

De flesta aristokratiska ägarna av egendom i Lund hade sin hemvist i de södra och västra delarna av Skåne, ju närmare Lund desto tätare förekomst. Därtill kommer ett antal egendomsägare som inte har någon känd landsbygdsegendom, varav ett flertal kan ha haft sitt huvudsakliga och kanske enda residens i Lund. I Lunds direkta närhet, inom 10 kilometer från staden, finner vi ett flertal gårdar knutna till egendomsinnehavare. Främst finns dessa öster och söder om Lund. Koncentrationen kring staden förstärks ytterligare av ett drygt tiotal huvudgårdar belägna inom 10 till 30 kilometer från staden. Ungefär lika många återfinns i de, från Lunds

Figur 3:5. Hemvist för aristokrati med egendom i Lund. Avståndsradi från centrala Lund 10 km respektive 30 km. Källa: Appendix 1 Lund. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

horisont, mer perifera delarna av Skåne. Slutligen återfinns sju huvudgårdar i andra delar av Danmark; södra Halland, norra Jylland och Själland.

Gör man en uppdelning på lågfrälse och högfrälse framträder en ganska tydligt skiktad bild. I Lunds omedelbara närhet återfanns bara lågfrälse. Även flertalet av dem som enbart hade känd egendom i själva staden återfinns bland lågfrälset. Däremot var de högfrälse egendomsinnehavarna helt dominerande i de perifera delarna av Skåne och i andra danska landskap. I de halvperifera lägena fanns en blandning av låg- och högfrälse. För lågfrälset har det alltså rört sig om en närregional aristokrati med gårdar i staden som en del av sitt totala gårdsinnehav. Sannolikt hade de också olika typer av direkta intressen i staden; politiska, sociala och/eller kommersiella. Vad gäller högfrälset synes de mer ha besuttit lundensisk egendom syftande till boende i samband med långväga resor till staden, besök som sannolikt varade mer än bara någon enstaka dag. Ett sådant besöksmönster hade rimligen liten lokalpolitisk betydelse utan syftade mer till angelägenheter på en högre nivå – kommersiellt eller politiskt. Givetvis kan också Lund som platsen för den danska kyrkans maktcentrum och därtill knutna personer ha haft sin betydelse. Även de sociala och affärsmässiga aspekterna av att möta andra aristokrater – inte minst inom den egna släktkretsen – kan ha utgjort en orsak att besöka och kvarstanna ett tag i staden.

Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet

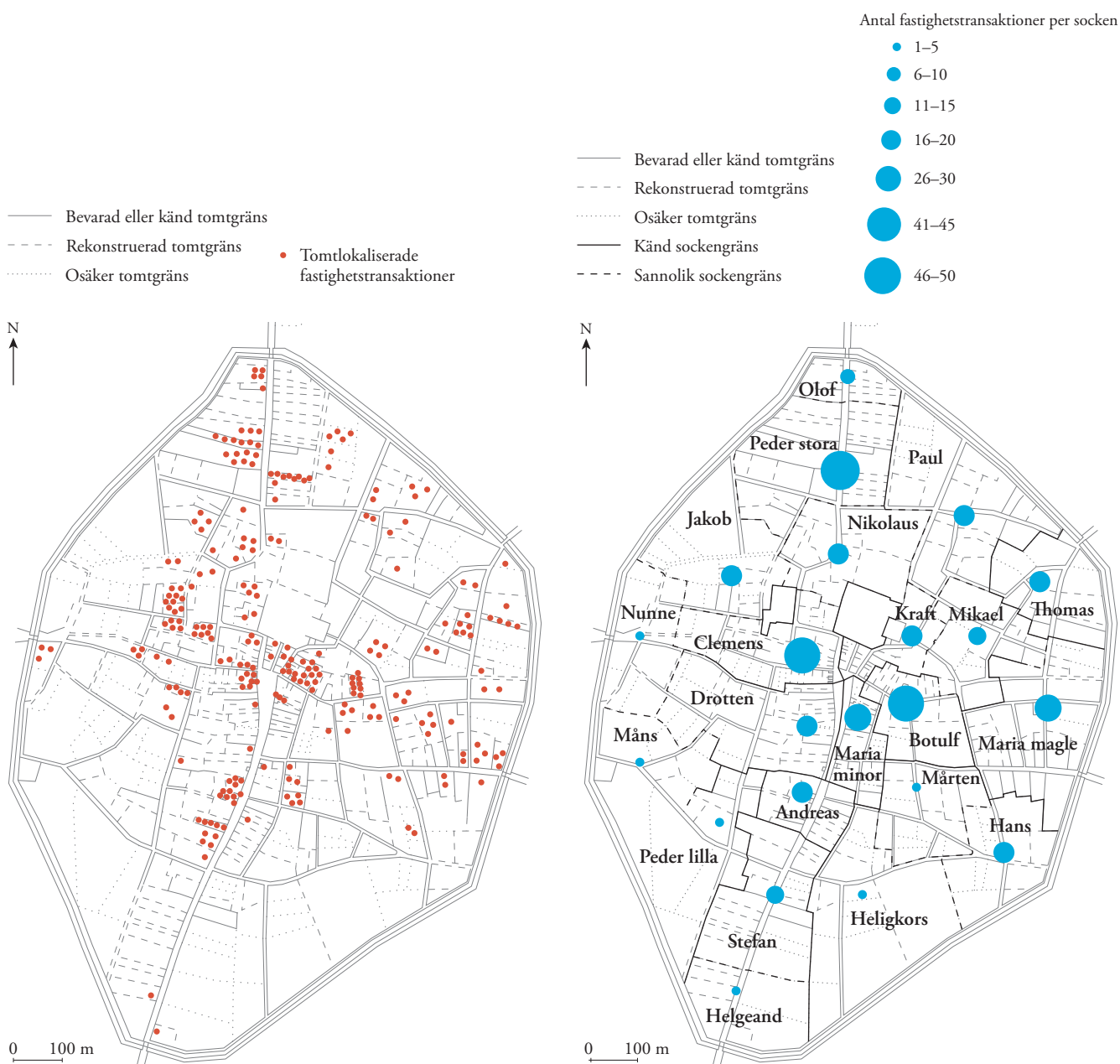
En intressant fråga för att förstå det världsliga frälsets närvaro i Lund är *var* i staden aristokratin hade sina egendomar. Fanns det särskilda frälseområden, områden med en högre status eller med en karaktär som passade aristokratin? Genom att konstruera spridningskartor baserat på de 246 noteringar om fastighetstransaktioner som har kunnat lokaliseras till en specifik plats, en specifik tomt, skulle ett svar på denna fråga kunna erhållas. Till att börja med presenteras bilder över samtliga tomtlokaliserade noteringar (figur 3:6, totalt 246 noteringar) samt över samtliga sockenlokaliserade noteringar (figur 3:7, totalt 389 noteringar) som bas för bedömning av hur fastighetsaktiviteten totalt fördelat sig över staden. Av dessa bilder framgår att de centrala samt de norra och östra delarna av staden var mest framträdande. De sydöstra och sydvästra delarna av staden uppvisar däremot en låg aktivitet, sannolikt beroende på att de var glest bebodda med stora ytor som troligen mest utnyttjades till odling och djurhållning.

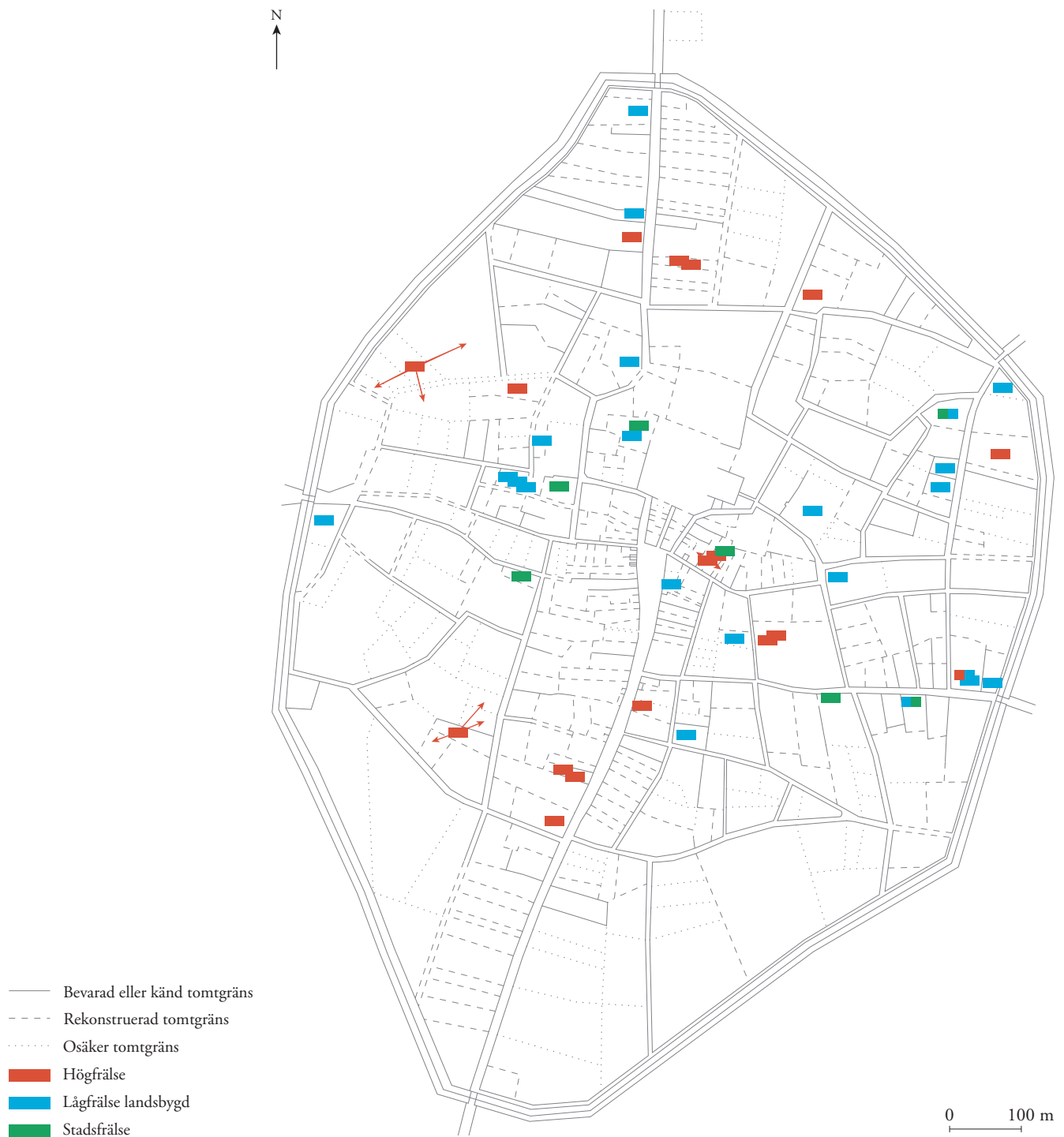
Figur 3:6 (till vänster). Medeltida noteringar om fastighetstransaktioner i Lund fördelade på tomter.

Källa: Andrén 1984:67ff. Stadskarta med tomtrekonstruktion efter Andrén 1984:19. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Figur 3:7 (till höger). Medeltida noteringar om fastighetstransaktioner i Lund fördelade på socknar.

Källa: Andrén 1984:67ff. Stadskarta med tomtrekonstruktion efter Andrén 1984:19, 51. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

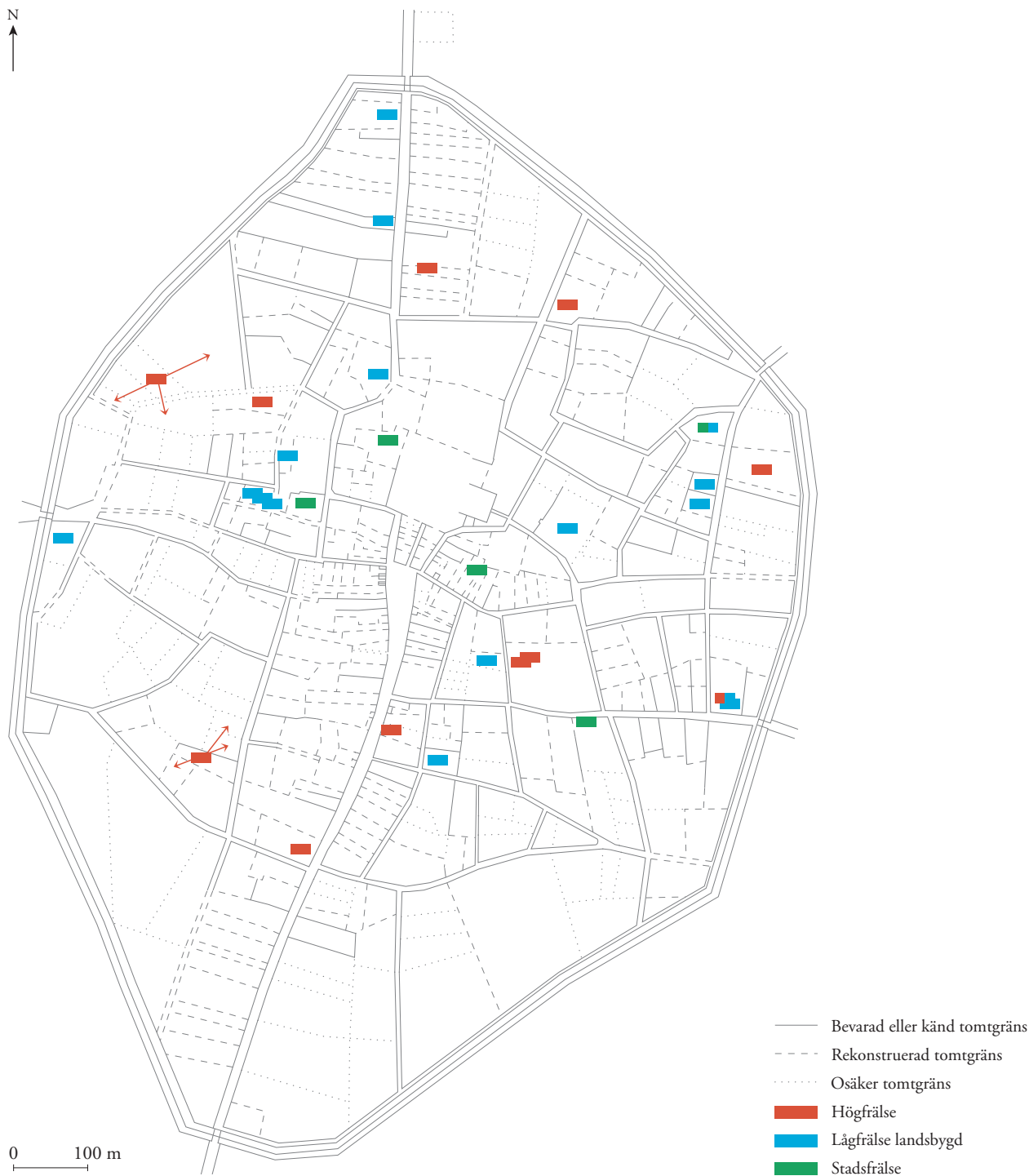

Figur 3:8. Medeltida aristokratiska egendoms belägenhet i Lund. Pilar markerar en något osäker lokalisering i närområdet. Källa: Appendix 1 Lund. Stadskarta med tomtrekonstruktion efter Andrén 1984:19. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

I figur 3:8 visas hur det världsliga frälsets kända innehav av egendom fördelade sig över staden. Bilden visar att innehavet var väl spritt, möjligen kan de centrala, nordvästra och östra delarna av staden synas ha föredragits medan de sydöstra och sydvästra delarna av staden till största delen saknade aristokratiskt innehav. De helt centrala, kommersiella egendomslägena har dock inte samma täthet som gäller för den övergripande bilden. I övrigt korresponderar spridningen väl med hur totalbilden över Lund såg ut.

En tendens finns att stadsfrälsets egendomar var belägna mer centralt än landsbygdfrälsets medan högrälsets gårdar var mer perifert belägna. I övrigt förefaller ingen särskild del av staden ha föredragits kopplat till frälsets statusnivå, till hög- respektive lågfrälse.

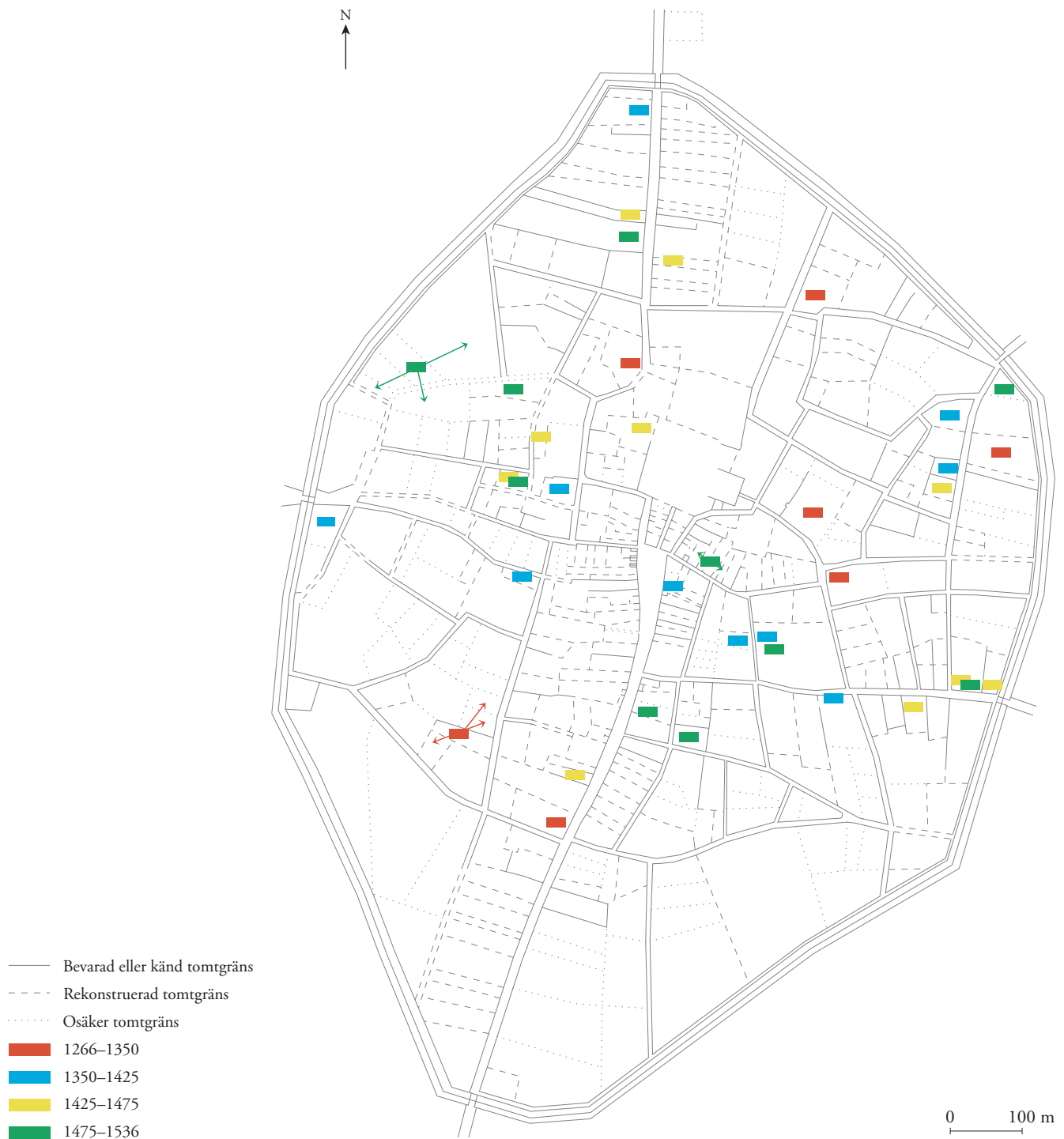
Frälsets gårdar kunde brukas som potentiella residens, antingen permanent eller vid mer tillfälliga besök, men de kan också ha setts som kapitalplacering eller innehas utan något mer långsiktigt syfte. En motsvarande analys av enbart de gårdar som klassificerats som potentiella "residens" (tabell 3:1) ger en spridning enligt figur 3:9.

De helt centrala egendomarna, främst den merkantila bodbyggelsen, bortfaller som residensobjekt. Huvudsakligen kvarstår semiperifera lägen och några gårdar i stadens östra del. Dessa gårdslägen hade generellt en större tomtyta än de centrala tomterna, ett faktum som kan ha varit väsentligt för den typ av bebyggelse frälset möjligen eftersträvat.

En kronologisk undersökning av den rumsliga spridningen av frälsets fastighetsbestånd resulterar i figur 3:10. Också en sådan analys visar en i huvudsak lik-

Figur 3:9. Medeltida aristokratiska potentiellt residentiella egendomars belägenhet i Lund. Pilar markerar en något osäker lokalisering i närområdet.

Källa: Appendix 1 Lund. Stadskarta med tomtrekonstruktion efter Andrén 1984:19. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

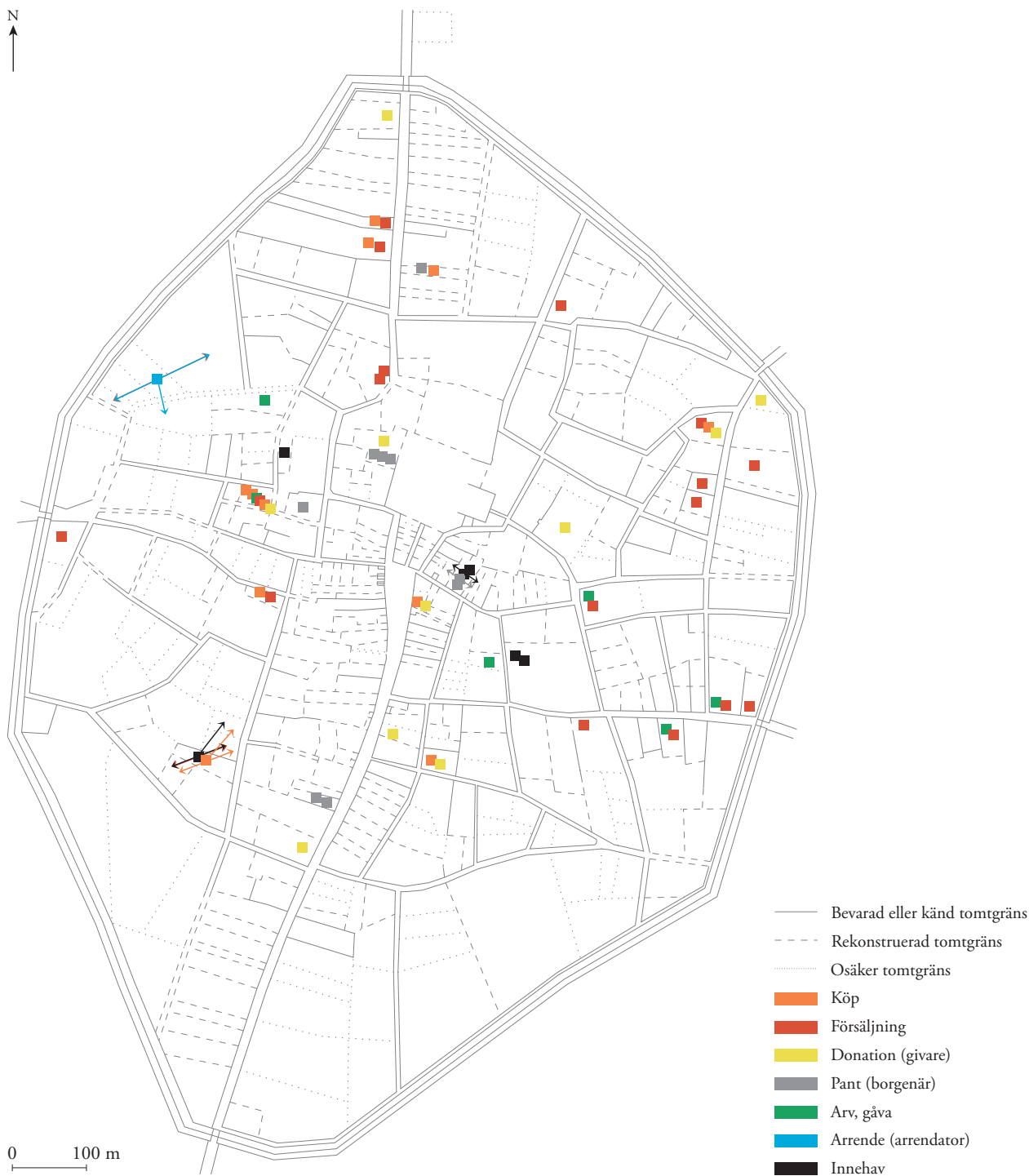
Figur 3:10. Medeltida aristokratiska egendomens belägenhet i Lund fördelat över tidsperioder. Pilar markerar en något osäker lokalisering i närområdet.

Källa: Appendix 1 Lund. Stadskarta med tomtrekonstruktion efter Andrén 1984:19. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

artad spridning över tid. Möjligen kan det äldsta skedet, under högmedeltiden 1266–1350 (brunt) i mindre utsträckning tendera att vara lokaliserad i den helt centrala delen av staden och mer i semiperifera och perifera lägen. En förklaring till en sådan tendens skulle kunna vara, som ovan diskuterats, frälsets preferens för tomtmässigt större egendomar, mer associerade till en rural gestaltning än till den förtätade tomtstruktur som fanns i stadens centrala kommersiella områden. Så småningom, under senmedeltiden, synes dock frälset ha intresserat sig även för de mindre, centrala egendomarna. Kanske ett tecken på att de aristokrater som var aktiva i staden fick ett alltmer urbant synsätt och perspektiv.

En sista analys skall presenteras, nämligen huruvida frälsets olika typer av transaktioner (köp, försäljning, donation, pant, arv, gåva, arrende) kan hänföras till

särskilda områden i staden (figur 3:11). Inte heller här kan några tydliga tendenser eller kluster iaktas. Tänkbart hade varit att donationer till den kyrkliga sfären företrädesvis skulle avsett någon specifik typ av egendom, av mindre långsiktigt intresse, men inte heller denna typ av avhändande kan styras till någon särskild lokalisering. Bland de donerade egendomarna förekommer såväl halvcentralt belägna gårdar som central bodbebyggelse och helt perifera obebyggda jordar.

Den samfällda analysen ger således vid handen att aristokratins godsegendom i Lund var väl spridd och i huvuddrag liknade den totala egendomsbilden i staden. De avvikelser från en total generell bild som diskuterats måste bedömas med försiktighet då det statistiska underlaget trots allt är tämligen begränsat. En sådan mindre avvikelse var en något ökad förekomst i de norra och östra delarna sam-

Figur 3:11. Medeltida aristokratiska egendomsens belägenhet i Lund fördelat på transaktionstyper. Pilar markerar en något osäker lokalisering i närområdet.

Källa: Appendix 1 Lund. Stadskarta med tomrekonstruktion efter Andrén 1984:19. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

tidigt med en något mindre närvaro i det centrala kommersiella området. Vidare dryftades hypotesen att aristokratin under högmedeltid som residensplats föredrog halvcentrala lägen, vilka företrädesvis kan ha möjliggjort en gårdsstruktur som liknat frälsets landsbygdsgods. Däremot verkar denna tendens ha ebbat ut under senmedeltiden och gårdsinnehavet fick en mer generell urban spridning. Slutligen kan noteras att ingen tydlig skillnad kunde skönjas mellan stadsfrälsets, det rurala lågfrälsets och högfrälsets egendomsinnehav.

Tidigmedeltida storgårdar i Lund

En känd företeelse under medeltiden är de lantliga gårdskomplex som bestod av ett aristokratiskt gods – en stor gård med anseelig jord – i nära anslutning till en kyrka¹. Kyrkorna har bedömts att ursprungligen ha varit privatkyrkor, vilka sedermera övergick till att bli patronatskyrkor. I Skåne finns arkeologiskt kända exempel redan från den tidiga medeltiden såsom Bjäresjö, men närheten mellan huvudgård och kyrka förekommer i ett stort antal fall under medeltiden (Callmer 1992:432ff; Hansson 2006:161ff; Ohlsson 2016). Denna typ av komplex brukar behandlas som ett landsbygdsfenomen och inte som ett urbant bebyggelsemönster.

”Toke lät kyrka bygga och ...” står det på en delvis skadad runsten (DR315) från 1000-talet som hittades i ett gårde vid Stora Tvärgatan i Lund (Sjöborg 1824:159). Ristningen har tolkats som refererande till en privat uppförd kyrka. Runstenen indikerar att någon eller några, kanske ett flertal, av de många kyrkor som uppfördes i Lund under den tidiga medeltiden var privata kyrkor grundade av och tillhörande stadens stora egendomsägare. Möjligen byggde mäktiga lundensare, tillhörande ett regionalt eller västdanskt elitskikt, dessa kyrkor i anslutning till sina bostadshus belägna på stora tomter i den nyetablerade staden, precis som fallet var på landsbygden.

Om vi skall spåra dessa storgårds- och kyrkomiljöer i Lund, hur bör de då ha sett ut? Vilka karakteristika skall vi leta efter? Vilka arkeologiska och andra spår skall vi söka efter och ta fasta på? Låt oss börja med kyrkorna.

De tidiga träkyrkorna i Lund synes ha varit grundade antingen av kungamakten eller av aristokratin. Även det första stenkyrkobyggandet bör ha haft samma samhällsgrupper som initiativtagare och tillhandahållare av erforderliga resurser. De kyrkliga institutionerna kan ha fungerat som samarbetspartners till kungamakten i uppförandet av de större, mer centrala kyrkorna. Något utvecklat borgerskap fanns knappast i Lund vid denna tid och en allmän sockenmenighet som kyrkobyggare under 1000- och 1100-tal har avvisats av forskningen (Bolvig 1992:76ff; Wienberg 1993:175f; Anglert 1995:174ff).

Aristokratins träkyrkor kan ses som privata kapell, bara avsedda för ägaren och hans närmaste familj, och var därför ganska små. Stenkyrkorna var däremot betydligt större. De byggdes under 1100-talet när sockenmenigheten fick ökad tillgång till kyrkorummet och därför krävdes ett större utrymme. Under 1100-talet omvandlades också grundarfamiljens äganderätt till kyrkan till en immateriell patronatsrätt. En patronatsrätt i frälsehänder senare under medeltiden kan därför ha haft sitt ursprung i en tidigare privat äganderätt till kyrkan. Jakob Kieffer-Olsen har dock hävdats att många av senmedeltidens patronatsrätter har uppstått under 1300- och 1400-talen. I samband med 1300-talets kriser nedlades många kyrkor, men när förhållandena förbättrades sattes ett antal av dessa åter i stånd. Kieffer-Olsen menar att den världsliga elit som tog initiativ till och finansierade denna restaurering och

1 Detta avsnitt bygger på artikeln Hansen 2016. En mer detaljerad och omfattande beskrivning finns i Hansen 2014b.

upprustning också kunde erhålla patronatsrätten, oavsett kopplingar till tidigare patronatsrätt (Kieffer-Olsen 2018:565ff, 674).

Stenkyrkorna utformades och gavs attribut så att dess aristokratiska grundare blev synlig i arkitekturen. Det tydligaste tecknet på förekomsten av en världslig elit var ett imponerande västtorn. Även om diskussionen kring kyrktorn visar att de kan ha haft olika funktioner är dock flera av dessa funktioner kopplade till den världsliga makten (Jacobsen 1993; Hansen 2013:178ff). Begravningar som skett i tornet förstärker ytterligare tornets associering till en social överklass. Dessa gravar har kopplats till kyrkans stiftare och dennes efterkommande och brukar därför benämnas stiftargravar. Tornet kunde förses med empor, ett rum en våning upp som via öppningar in mot långhuset gav kyrkans patronus en upphöjd, auktoritativ position och möjlighet att övervara och övervaka aktiviteterna i långhus och kor (Holmberg 1990:32ff; Wienberg 1993:101ff; Hansen 2013). Utöver tornet och dess funktioner fanns andra indikatorer på elitens närvaro i och makt över kyrkan. Kalkmålerier kunde framvisa kyrkans aristokratiska överhuvud som donator och tillbedjare. Gravur i exklusivare material som sten eller tegel kopplas rimligen till en social överhet, andlig eller världslig, särskilt om de dessutom hade en framträdande placering inne i kyrkorummets eller i anslutning till det allra heligaste, koret.

Landsbygdens vidsträckta storgårdsanläggningar hade sin motsvarighet i stortomter i det tidigaste Lund. Det är rimligt att anta att de, precis som på landsbygden, kan ha utgjort utgångspunkten för storgårdskomplex och att det var från dessa tomter som mark avsattes till kyrkogård och för kyrkobyggnader under 1000-talet. Utvecklingen i Lund innebar att dessa stortomter kom att förändras under medeltiden, såväl till storlek och utformning som till deras utnyttjande. Precis som fallet var med kyrkorna bör ett antal tecken på aristokratins närvaro och auktoritet kunna detekteras. Framst gäller det de aristokratiska bostadshusen, som initialt troligen har haft en likartad utveckling i Lund som på landsbygden. Jordgrävda långa stolphus med lerklinat flätverk har varit den äldsta hustypen, bland annat i form av elliptiska trelleborgshus. Från slutet av 1000-talet ersattes dessa av trähus, företrädesvis i resvirkesteknik. Under 1200-talet började tegel användas som vägg-, tak- och golvmaterial. Husen uppfördes med halvkällare i sten och med ovanliggande tegelmurade våningar (Carelli 2001a:661ff; Eriksdotter 2001). Hus i sten och tegel var exklusiva byggen, förbehållna de översta samhällsskikten (Andrén 1984:47; 1987:281). Lämningar efter sådana hus utgör därför tydliga indikatorer på tänkbara tidigare storgårdar.

De stora tomtytorna utnyttjades för ett flertal andra ändamål utöver att användas till bostadsresidens och kyrkogårdar. Kulturlagertillväxten under Lunds första sekler visar att småskalig odling och djurhållning var vanligt. Katolska seder med omfattande fasteperioder gjorde att dammar för fiskodling kan ha förekommit. Det är också rimligt att anta att aristokratin under tidig medeltid organiserade och kontrollerade hantverket, främst metallhantverket, precis som i den sena järnålderns centralplatser. På storgårdstomterna bör därför hantverksspill och andra hantverkslämningar kunna påvisas, samt rester av hus för själva produktionen. Likaså bör man kunna finna lämningar efter bostadsbebyggelse för hantverkare och annat arbetsfolk.

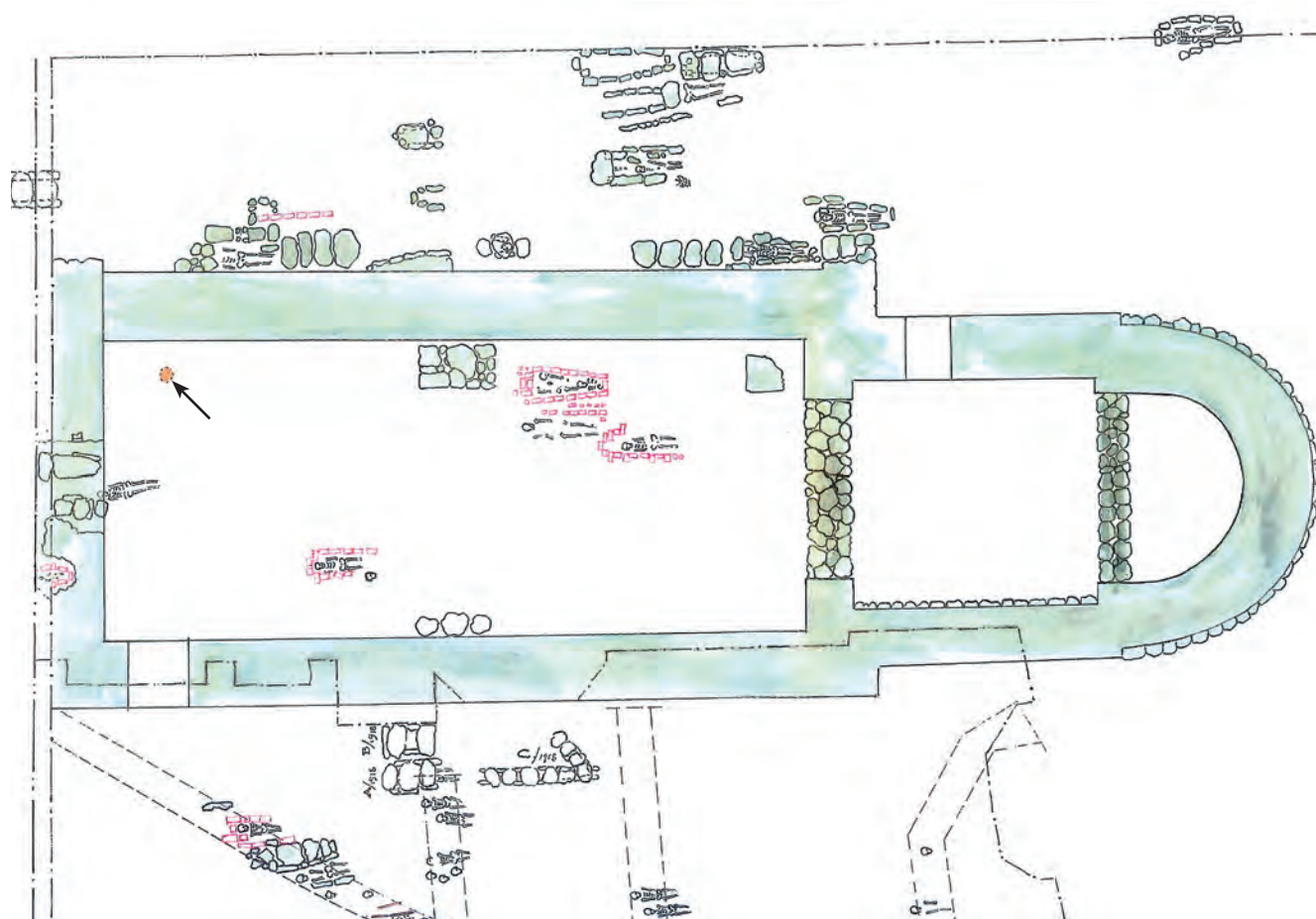
Anders Andrén (1984:54ff) menar att sockenbildningen var en följd av kyrkornas tillkomst och därmed samtidigt med att de byggdes, det vill säga med start under 1000-talet. Han pekar också på sambandet mellan rätten till kyrkorna och äganderätten över marken. Samtidigt konstaterar han att det kanske var först under 1200-talet som socknarna började uppfattas i rumsliga termer (Andrén 1984:56). Ett annat synsätt är att se sockenbildningen som grundad på människors anknytning till personer som representerade den närmaste överheten, i stället för att utgå

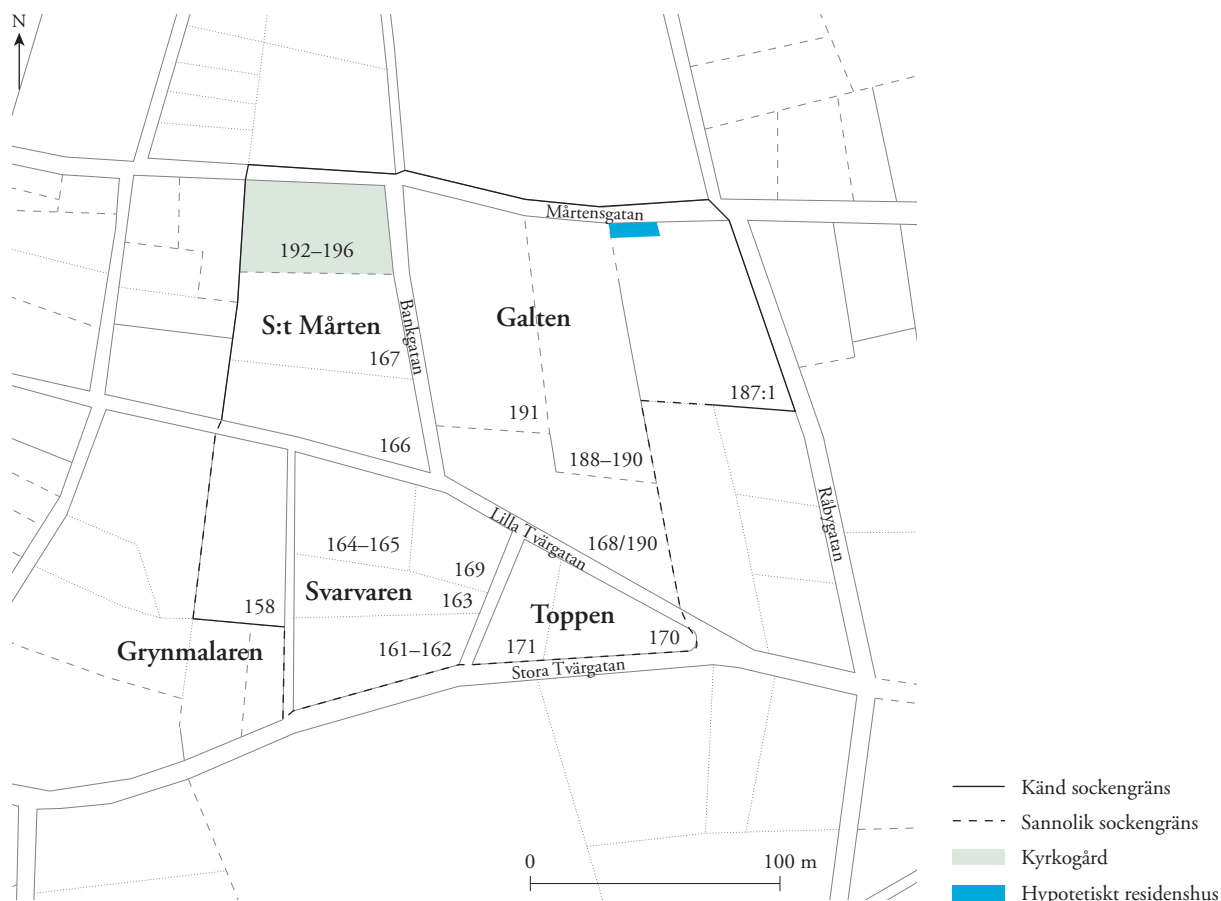
från kyrkobyggandet. Med tiden utvecklades dessa personförbindelser till en mer rumsligt uppfattad tillhörighet. Socknen kan då sägas ha definierats som de boende i ett område som varit associerad till en viss överhetsperson, som kom att nyttja denna persons kyrka och som blev begravda på kyrkans kyrkogård. Även i ett sådant scenario kan socknen härledas från och avgränsas av enheterna storgård och kyrka. Med utgångspunkt i kyrkorna, vilkas belägenhet är väl kända i Lund, skulle alltså en associerad storgård kunna sökas inom samma socken.

I vilka medeltida socknar kan då sådana aristokratiska storgårdsanläggningar ha funnits? En startpunkt är de träkyrkor som inte brukar hänföras till kungligt eller klerikalt initiativtagande. Till de kungliga och klerikala kyrkorna räknas kyrkorna de vid de äldsta gravplatserna – Kattesund och domkyrkoområdet – samt S:t Clemens och S:ta Maria Minor. Övriga kyrkor med indikationer på ursprungliga träkyrkor är S:t Märten, S:t Stefan, S:t Andreas, Heligkors och S:t Botulf (Andrén 1980:60ff; Carelli 2012:172ff) och dessa kan således vara potentiella aristokratiska privatkyrkor.

Resterna efter **S:t Märten**s kyrka har arkeologiskt konstaterats, men en eventuell medeltida aristokratisk gård kopplad till denna är fortfarande obekant och oidentifierad. När grundgrävningen till dagens lundensiska filmtempel i hörnet av Bankgatan och Västra Märtensgatan skedde 1915 påträffades resterna efter S:t Märten's kyrka, en romansk stenkyrka. Man misstänkte att den haft ett västtorn, men då grävningsområdet slutade i höjd med västmuren kunde detta inte undersökas (Karlin 1915). Vid utgrävningar 1993 sydväst om kyrkan konstaterade man att Karlins förmodan varit berättigad, då delar av ett troligen sekundärt tillfogad torn verifierades (Carelli & Lenntorp 1994:20ff). Kyrkan anses ha blivit uppförd omkring eller strax efter år 1100.

Figur 3:12. Planritning S:t Märten's kyrka.
Trä stolpe pilmarkerad.
Källa: KSA S:t Märten 4, 1915.

S:t Märten's stenkyrka har troligen haft en föregångare i trä, uppförd på 1000-talet. Grunden till detta antagande är att gravar i två olika skikt har konstaterats vid flera utgrävningar (KSA S:t Märten 4, 1915; Västra Märtensgatan, 1963). På 1915 års planritning (figur 3:12) är resterna efter en nedslagen trästolpe markerad i långhusets nordvästra hörn. Sektionsritningar saknas varför det är svårt att exakt placera stolpen stratigrafiskt, men en placering under stenkyrkans golv förefaller rimlig. Stolpen kan utgöra en rest från en äldre träkyrka.

Vad talar då för att kyrkan var en aristokratisk privatkyrka? I första hand indikerar förekomsten av ett romanskt västtorn på en världslig elit. I tornets östvägg fanns dessutom en liten tegelkista, en barngrav, inmurad. Därtill var två stenkistor som innehöll ett flertal kranier och andra skelettdelar belägna i öppningen mellan långhus och torn (KSA S:t Märten 4, 1915). Exklusiva gravläggningar i tornets bottenvåning brukar, som tidigare nämnts, kopplas till kyrkans världsliga sfär och tolkas vanligtvis som gravar för kyrkans stiftare eller patronus och deras närmaste (Holmberg 1990:32f; Wienberg 1993:101).

Bebyggelsen i S:t Märten's socken (figur 3:13) har varit koncentrerad i norr utmed Märtensgatan samt i viss mån utmed nuvarande Bankgatan. På 1600-, 1700- och 1800-talen utgjordes de mellersta och södra delarna av kvarteret Galten av trädgårds- och odlingsmark (Åsgrim-Berlin & Märtensson 1980:35). Denna lantliga miljö verkar ha haft sin upprinnelse redan i de första etableringarna under 1000-talet. Arkeologiska undersökningar har flera gånger visat på medeltida agrara kulturlager och avsaknad av någon mer påtaglig bebyggelse i de centrala och södra delarna av kvarteret (KSA Galten 17, 1931; Galten 21-22, 1972-73; Lenntorp 2010:6).

Vid grundgrävning 1905 i nordöstra delen av kvarteret Galten påträffades grundmurarna till ett större tegelbyggt hus med kolonnbasar och kapitäl av kalksten. De daterades till tidigast 1200-talets senare del (Karlin 1915). Det äldsta skriftliga om-

Figur 3:13. S:t Märten's socken. Rekonstruktion av tomtindelning vid 1500-talets början. Kvarternamn och tomtnummer. Bearbetning av Andrén 1984:19, 51. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

nämmandet av den påträffade egendomen är från 1412. Då donerade domprosten Folkvin denna gård till ett av honom upprättat altare i domkyrkan. Av diplomets framgång att Folkvin förvärvat gården av Jens Hennikesen (SDI401 2:1534). I ett liknande diplom tre år senare omtalades att gården hade ett stenhus och en apalgård (SDI401 3:2068).

Jens Hennikesen hade 1412 avslutat en lång ämbetsperiod som borgmästare i staden. Han är stadens tidigast kända borgmästare och innehade ämbetet minst under perioden 1380 till 1409. Möjligen innehade han frälsestatus då han förde ett vapen med en heraldisk bild (DD 4:2:318; 4:6:534; DDe 14091118001). Det har dock inte varit möjligt att hänföra honom till någon känd skånsk frälseäkt.

Fastigheten hade alltså varit i världslig, möjligen aristokratisk, besittning kring sekelskiftet 1400 för att senare doneras till domkapitlet. Gården besatt otvivelaktigt exklusiva kvaliteter, bebyggd som den var med tegelhus med kalkstenskolonner samt hade en tillhörande apalgård. Sannolikt har tomtmarken därför också varit stor och även omfattat de sydligare delarna av kvarteret, ett antagande som styrks av dessas agrara karaktär under medeltiden. Längre i sydväst i kvarteret fanns enligt 1600-talsdokument såväl hage som en fiskdamm (Andrén 1984:93). Bilden av en högmedeltida lantlig stortomt med en luxuös residensbyggnad, apalgård och kanske fiskdamm tonar fram.

Vad går då att säga om gården under den tidiga medeltiden? Vid arkeologiska undersökningar i kvarteret 1984, strax öster om stenhusresterna, påträffades kulturlager med anläggningar som hänfördes till 1000- och 1100-talen. Några generationer av mindre hus fanns på platsen, de äldsta daterade till 1100-talet. Fyndmaterialet var rikt och några fynd kan möjligen hänföras till en aristokratisk kontext: en doppsko av brons och ett rembeslag med silverinläggningar. Från 1200-talet upphörde kulturlagertillväxten och under resten av medeltiden tycks platsen ha varit obebyggd (KSA Galten 26, 1984). Några förundersökningsschakt togs 2010 upp något längre i söder. Bilden var likartad som vid 1984 års grävning; några generationer av hus från tidig- och högmedeltid men inga spår av bebyggelse från senmedeltiden (Lenntorp 2010:7).

Dessa grävningar i kvarteret Galtens nordöstra hörn visar att boende och verksamhet under 1000- och 1100-talen har existerat i anslutning till platsen för den senare högmedeltida residensbyggnaden. Den tidiga medeltidens storgårdar var ofta utbredda boplatser där huvudbyggnaden kompletterades med flera mindre byggnader för arbetsfolk, hantverk och annan verksamhet. Det förefaller rimligt att den komplementära bebyggelsen kan ha varit underordnad ett tidigt residenshus belägen på platsen för hög- och senmedeltidens stenbyggnad.

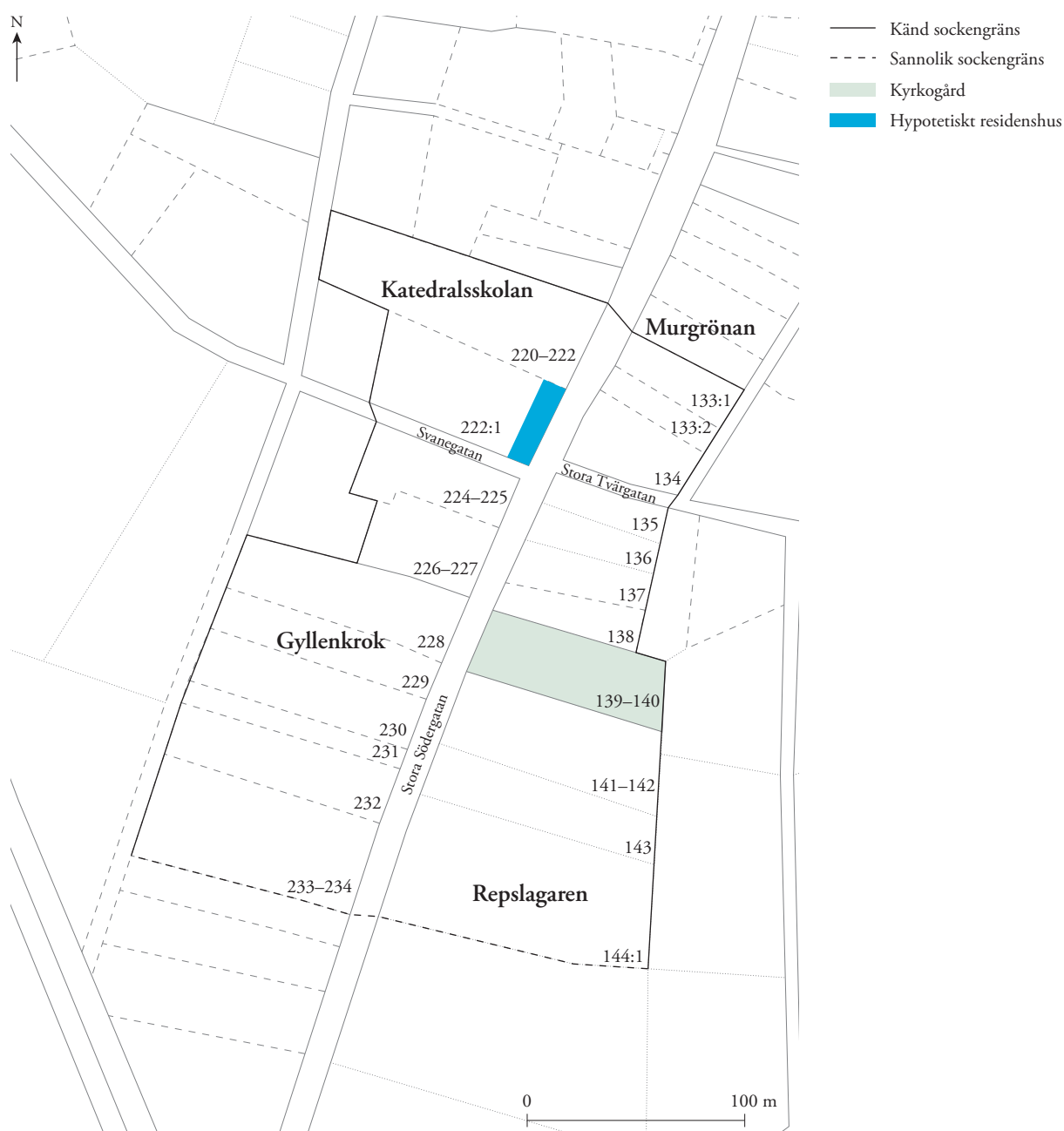
Hypotetiskt skulle således en aristokratisk storgård ha kunnat etableras utmed Mårtensgatan i nordöstra delen av kvarteret Galten, under första halvan av 1000-talet eller kring seklets mitt. En privatkyrka av trä byggdes, som i begynnelsen av 1100-talet ersattes av en stenkyrka. Denna kyrka hade en tydlig aristokratisk profil, vilket främst det senare tillfogade västtornet och gravarna däri tyder på. Storgården förfogade över en större agrar tomt, som åtminstone kan ha omfattat det nuvarande kvarteret Galten. I anslutning till huvudbyggnaden fanns kompletterande hus och anläggningar för arbetskraft, hantverk och annan produktion. Denna driftsbebyggelse avvecklades till stor del under 1200-talet eller vid seklets slut och under 1300-talet restes en ny förnäm residensbyggnad i tegel med baser och kapital i kalksten. Den stora tomten hade en lantlig profil med apalgård och möjligen fiskdamm. Egendomen, som under de första seklerna troligen haft aristokratiska ägare, donerades i början av 1400-talet till domkapitlet, då också en överföring av patronatsrätten till S:t Mårtens kyrka torde ha skett. Gården fungerade sedan som

vikarieresidens fram till 1500-talet. Därefter fortsatte marken inom kvarteret att utgöra stadsgårdar med trädgårds- och åkermark in på 1800-talet.

Grundmurarna till **S:t Stefans** stenkyrka frilades 1978 och spår efter en träkyrka uppdagades under denna. Av träkyrkan återstod några partier av syllstenar samt rester efter tre nedgrävda stolpar, som kunde dateras med hög precision; de kom från träd som fälldes vintern 1049–1050. Kistgravar som tillhörde kyrkogårdens äldsta gravskikt daterades till perioden 1050–1110, vilket kan ha motsvarat träkyrkans varaktighet (KSA Repslagaren 13–14, 1977–78; Mårtensson 1981:19ff). Den stora romanska stenkyrkan uppfördes i början av 1100-talet. Under andra halvan av 1100-talet byggdes kyrkans västparti om och ett brett västtorn tillfogades (KSA Repslagaren 13–14, 1977–78; Mårtensson 1981:65ff).

Vad som tydligast pekar ut kyrkan som en aristokratisk patronatskyrka är det tvärrektangulära västtornet. Arkeologerna som grävde fram kyrkan diskuterade också om tornet kunde ha innehållit en emporvåning. I tornets bottenvåning påträffades sju gravar, som associerades till kyrkans patronus och dennes familj, ett

Figur 3:14. S:t Stefans socken. Rekonstruktion av tomtindelning vid 1500-talets början. Kvarternamn och tomtnummer. Bearbetning av Andrén 1984:19, 51. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

förhållande liknande det som tidigare diskuterats avseende S:t Märten. Eftersom kyrkan inte var regal hävdades att S:t Stefans patronus tillhörde det skånska frälset (Mårtensson 1981:79f, 100ff).

I ett diplom från 1340 (DD 3:1:33) skänkte riddaren Jakob Jensen (Galen) till Markie en gård i utbyte mot själamässor för sig och sin hustru vid ett altare i domkyrkan han låtit uppföra (Karlsson 2015:543). Av diplomet framgår att gården var belägen i S:t Stefans socken och att gåvan inkluderade hus, apalgård och övrigt som hörde till gården. Jakob Jensen tillhörde släkten Galen, en av de mer betydande utgreningarna av Hvidesläkten.

Släkten Galen styrde både världsligt och andligt över Skåne under högmedeltiden; flera av släktens medlemmar innehade gällkarämbetet eller satt som ärkebiskopar. Före Galen-släktens utgrening ur Hvide-släkten satt några av de mest namnkunniga Hvidarna på ärkebiskopsstolen, nämligen Absalon och Andreas Sunesen (DAA 1893:152ff; Johansen & Halding 2001:65ff, 126ff, 181, 194).

Förmodligen var det riddaren Jakob Jensen som innehade patronatsrätten till S:t Stefans kyrka när han donerade sin gård till domkapitlet. Med en stor, troligen helt dominerande egendom i socknen är det möjligt att det var kring denna gård och kyrka som socknen hade utvecklats under 1100- och 1200-talen.

Mycket lite har undersökts arkeologiskt på tomten där Jakob Jensens gård var belägen, då området fungerat som skola och skolgård med byggnader uppförda på 1800-talet. På tomten, längst i sydöst i kvarteret Katedralskolan (östra delen av tomt 222:1; figur 3:14), reser sig idag en tvåvånings tegelbyggnad murad i renässansförband. Det är det så kallade Karl XII-huset, vilket anses vara byggt 1586–1589 (Andrén 1984:102). I samband med grävningar 1928 blottlades husets grundläggning med kraftiga bokstockar i botten. Det kan inte uteslutas att samma grundläggning tidigare har burit ett högmedeltida hus, då ett Christoffer I-mynt hittades på samma nivå som de understa stockarna (KSA Katedralskolan 1, 1928). I arrendekontrakt från 1546 och 1582 anges den dåvarande byggnadens längd till 63,5 alnar (Werner 1928:170), ett mått som korresponderar med Karl XII-husets längd. Detta förhållande indikerar att det nya huset har byggts på sträckningen av en äldre grund om dateringen av Karl XII-huset är korrekt. Vid en noggrann undersökning av murverket 1927 ansågs det dessutom att vissa delar av yttermurarna kunde härröra från medeltiden (Åsgrim-Berlin et al. 1981:120). Med en så framträdande placering i gathörnet är det troligt att det hus Jakob Jensen donerade låg på samma plats som Karl XII-huset och det är fullt möjligt att vissa delar av det nu stående huset innehåller rester av det äldre huset.

Gården kan ha varit områdets dominerande enhet även under tidig- och högmedeltid och dess ägare kan ha initierat ett bygge av en träkyrka i sydöst. Under 1100-talet ersattes träkyrkan av en stor stenkyrka. Till denna stenkyrka fogades ett stort västtorn under seklets andra halva. Under första halvan av 1300-talet fanns i socknens norra del en residensbyggnad med apalgård, vilken donerades till domkapitlet. I samband därmed kan patronatsrätten till S:t Stefans kyrka ha överförts och gården övergått till att bli vikarieresidens fram till reformationen. I slutet av 1500-talet uppfördes ett ståndsmässigt tegelhus på tomten som kom att fungera som en grönskande stadsgård fram till 1800-talet.

Således föreligger indikationer, både i kyrkobyggnader och i arkeologiskt undersökta lämningar, som visar på tidiga aristokratiska gårdskomplex med privatkyrkor i S:t Mårtens och S:t Stefans socken. Även i de arkeologiska lämningarna efter **S:t Andreas** kyrka fanns spår som tydde både på en äldre träkyrka (Larsson 2018:37) och på en aristokratisk tillhörighet (figur 3:15). Speciellt utmärkande för stenkyrkan var det som tolkades som ett runt västtorn, en sparsam (sex kända) företeelse i Skåne men vanligt förekommande i de engelska grevskapen Norfolk och Suffolk

(Wienberg 2009:103, 111). Dessa områden utgjorde fram till tidig medeltid centrala delar i den danska maktsfären i England. Där var också Andreas ett vanligt förekommande patrocinium i de äldre kyrkorna (Hart 2003:171; Roundtowerchurches 2018). Tecken finns således som knyter S:t Andreas-kyrkan till en anglosaxiskt influerad elit i det tidiga Lund.

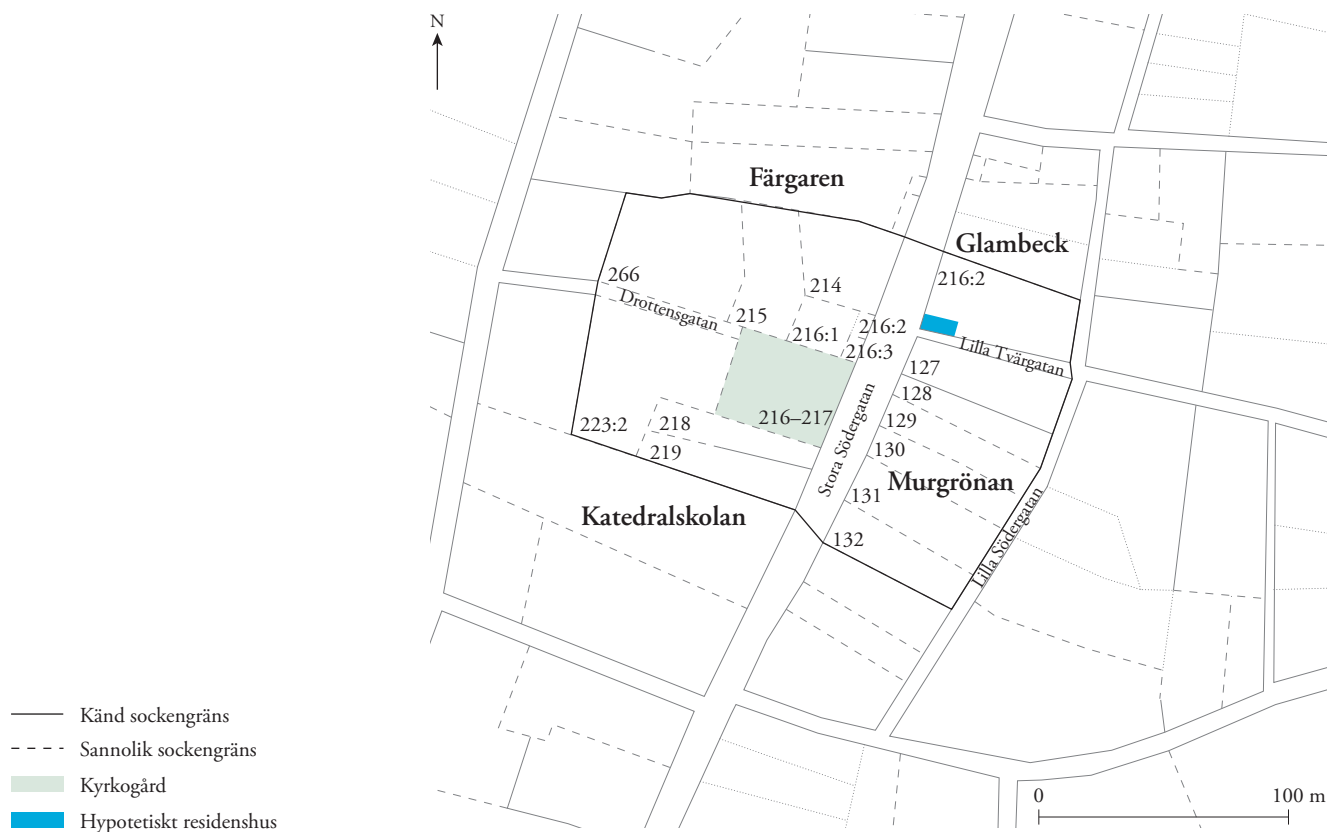
I socknen fanns också spår efter ett stenhus, beläget nordost om kyrkan utmed Södergatan (figur 3:16). I anslutning till detta stenhus har flera exklusiva artefakter påträffats som styrker närvaron av en anglosaxisk personkrets. Bland dessa fanns en snidad promenadkäpp i winchesterstil med namnet Ulfkil inristat. Denne Ulfkil har tolkats som identisk med en myntmästare som var verksam i London, men också i Lund från 1030-talet. Vidare påträffades en mängd bronsföremål – halskedjor, skedar, beslag, spännen – samt andra föremål som visade på en verkstad för bronsproduktion (Hansen 2014b:28ff).

Lite längre norrut, utmed Södergatan i norra delen av kvarteret Färgaren, påträffades ett utsirat pennskrin. Dekorationen var även här utformad i winchesterstil. Skrinet hade ett inristat namn som uttolkats till "Leofwine My[net]er[e]" (Leofwine, myntare). Denne Leofwine har identifierats som en anglosaxisk myntmästare, ursprungligen verkande i den engelska staden Lincoln under senare delen av 1000-talets första halva (Blomqvist 1963:213ff; Andréén 1980:80). Fyndet styrker ytterligare närvaron av en anglosaxisk elit i området.

Sammantaget kan i de arkeologiska lämningarna utläsas en anglosaxisk, eller anglo-skandinavisk, inkommande elit med kompetens inom mynteri och hantverk

Figur 3:15. S:t Andreas kyrka och kyrkogård. Plan över arkeologiskt undersökta områden 1981, 1986, 2002 och 2018, samt rekonstruktion av kyrkan.

Källa: Larsson 2018:36. Bilden sammanställd av Mattias Karlsson.

Figur 3:16. S:t Andreas socken. Rekonstruktion av tomtindelning vid 1500-talets början. Kvartersnamn och tomtnummer. Bearbetning av Andrén 1984:19, 51. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

med finare metaller. De uppförde en träkyrka och valde S:t Andreas som kyrkans skyddshelgon. Möjligen tillhörde de i både England och Lund verksamma myntmästarna Ulfkil och Leofwine stiftarkretsen. I början av 1100-talet ersattes träkyrkan av ett bygge i sten och den anglosaxiska traditionen levde kvar då man valde att förse kyrkan med ett runt västtorn.

Vad gäller **Heligkors** socken slutligen, belägen just öster om S:t Andreas och S:t Stefans socken, så är spåren mer otydliga vilket gör att någon analys svårligen låter sig göras. Den påträffade romanska stenkyrkan anses ha haft en träkyrka som föregångare (Andrén 1980:60). Av stenkyrkan har långhus och kor kunnat identifieras. Dessutom har ett stort antal gravar påträffats, varav flera i stenkistor från 1100-talet (Blomqvist 1978:suppl 10f). Möjligen har även ett senare tillfogat västtorn funnits (Carelli 2012:173). Inget medeltida tegelhus, eller spår därefter, är känt från socknen (Andrén 1984:45, 63).

Det kan konstateras att den tidiga storgårdsbebyggelsen i Lund uppvisade likheter med motsvarande miljöer i kringliggande byar. I Hjärup har en senvikingatida bebyggelse tolkats som en aristokratisk storgård. Centralt i området, på platsens högsta punkt, återfanns två faser av långhus där den senare fasens hus hade en utformning som påminde om trelleborgshus. Kring detta förmodade storgårdsresidens fanns ett flertal mindre byggnader och grophus som funktionellt tolkats som arbets- och bostadshus för gårdens underordnade. Storgårdsbebyggelsen i Hjärup avvecklades kring mitten av 1000-talet (Schmidt Sabo 2018). Baserat på retrospektiva kartanalyser har en storgårdsmiljö under 1000-talet hypotetiskt identifierats i Kyrkheddinge. Gårdens agrara bruk skedde i stordrift med arbetskraft från närliggande hus och gårdar. Det har även föreslagits att det i anslutning till storgården uppfördes en privat träkyrka. Under 1100-talet splittrades storgårdens ägor, bland annat genom en donation till kyrkan. Ett reducerat världsligt inflytande kvarstod sannolikt, vilket den under slutet av seklet uppförda stenkyrkans breda västtorn indikerar (Schmidt Sabo 2001:77ff).

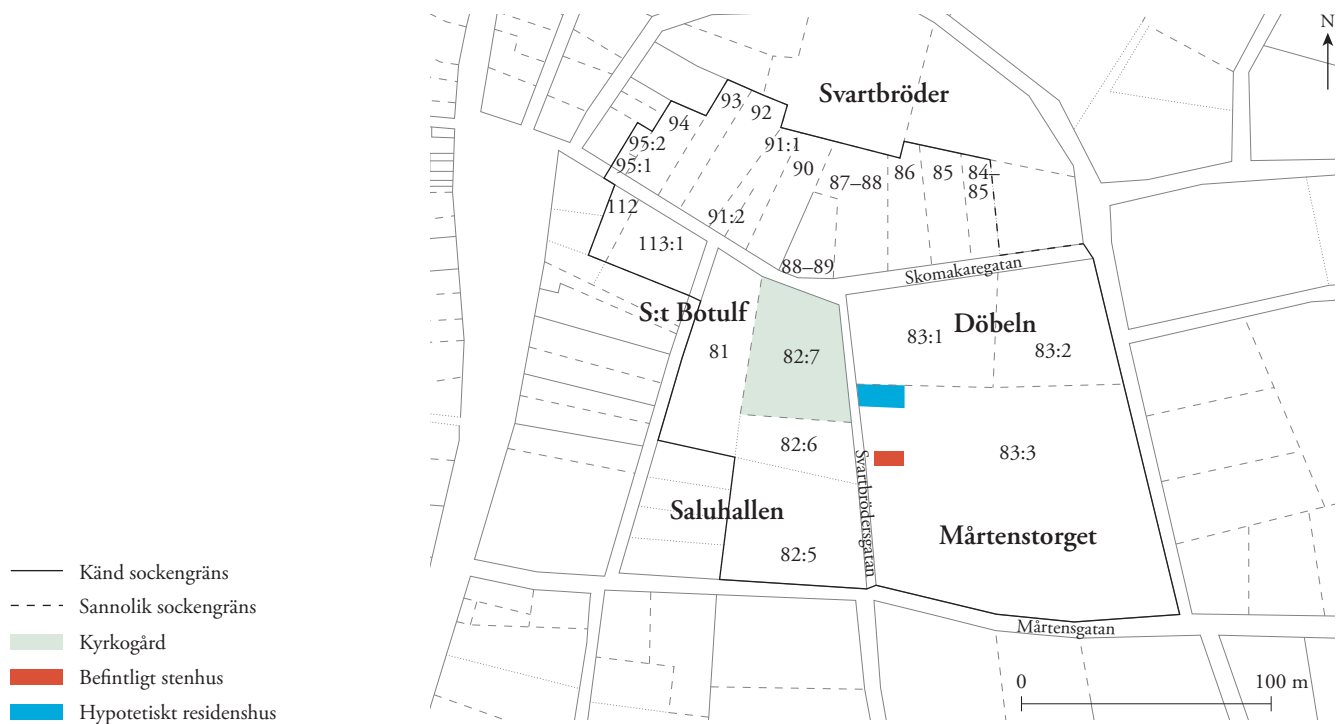
S:t Botulf – Krognoshuset

Krognosgården är kanske det tydligaste exemplet på en tidigmedeltida aristokratisk storgård och associerad kyrka. Gården var belägen i den medeltida socknen S:t Botulf, som bland annat innefattade det nuvarande Mårtenstorget. I torgets nordvästra hörn reser sig än idag en medeltida, tvåvånings tegelbyggnad. Dess historia är kopplad till den under medeltiden mäktiga skånska frälsesläkten Krognos och kallas därför Krognoshuset (figur 3:17).

Krognoshuset och dess kringmiljö är beläget på ett något flackare parti av den sluttning mot sydväst som utgör den ursprungliga topografi Lund grundades på. Den östra delen av området var sank, och hade i alla fall tidvis öppen vattensamling (Andrén 1980:32; Johansson Hervén 2001:7). Den relativt flacka ytan var förhållandevis väl lämpad för bebyggelse och lämningar efter bosättningar från det tidigaste Lund finns på flera platser i området. Möjligen har en gård omfattat både nuvarande Mårtenstorget och kvarteret Döbeln precis norr därom, en annan Saluhallsområdet och en bit norröver. Tomterna skulle då ha haft en utsträckning

*Figur 3:17. Krognoshuset.
Foto: Irene Hansen 2014.*

Figur 3:18. S:t Botulfs socken. Rekonstruktion av tomtindelning vid 1500-talets början. Kvartersnamn och tomtnummer. Bearbetning av Andrén 1984:19, 51. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

mellan nuvarande Skomakaregatan och Mårtensgatan, och anpassats efter dessa kommunikationsleder eller rent av ha varit styrande vid etablerandet av dessa stråk i det tidiga Lund (figur 3:18).

Varken någon tidig träkyrka eller en efterföljande stenkyrka har arkeologiskt påträffats i S:t Botulfs socken. Kyrkogårdsområdet är dock väl känt och har säkerligen varit platsen för den dokumentariskt kända S:t Botulfskyrkan. Kyrkans patronium var ett anglosaxiskt helgon som levde på 600-talet. Han blev populär kring millennieskiftet, speciellt i Danelagen i England. Kulten av honom spreds inom det danska nordsjöriket, men var i övrigt föga utbredd (Blomqvist 1951:45; Anglert 1995:155). Etableringen av en kyrka helgad åt S:t Botulf i Lund bör därför ha skett när de engelska influenserna såväl kyrkligt som politiskt var starka i staden, från 1020-talet till 1060-talet.

Det har antagits att den stora tomten i östra delen av de nuvarande kvarteren Saluhallen och S:t Botulf fick en nordlig avstyckning vid mitten av 1000-talet på vilken kyrkan byggdes (Gardelin 2013:39). Det är oklart huruvida initiativet till kyrkbygget kom från innehavare av stamtomten eller från den öster därom belägna storgården, men det senare alternativet förefaller troligast med tanke på den senare tillhörande patronatsrätten. Krognosläktens patronatskap till kyrkan är skriftligt dokumenterat 1475 i ett påvligt indulgensbrev (dokument där avlat knöts till exempelvis en kyrka; LÄU 4:246). Även om det inte går att leda i bevis så förefaller det inte uteslutet att släktens patronatskap till S:t Botulfs kyrka kan härledas från en äldre privatkyrkas grundande på 1000-talet, antingen uppförd av en anfader eller via ett senare förvärv av gården med tillhörande kyrka/patronatsrätt².

2 Jakob Kieffer-Olsen (2018:592) har ifrågasatt Krognosläktens patronatsrätt till S:t Botulfs kyrka. Som underlag framför han ett dokument från 1509 (Rep 2:11214) där det var kyrkans båda kyrkovärjar som, tillsammans med sockenprästen, försvarade kyrkans rättigheter. Detta skulle enligt Kieffer-Olsen tyda på att Krognosfamiljen inte hade någon patronatsrätt till kyrkan. Äganderätten till Krognosgården vid denna tid, några få år efter Oluf Stigsen död, är oklar. Sannolikt var Oluf Stigsens änka, Anne Mouridsdatter, i besittning av Krognosgården, varför det inte förefaller orimligt att släktens patronatsrätt till kyrkan ombesörjdes av utsedda kyrkovärjar.

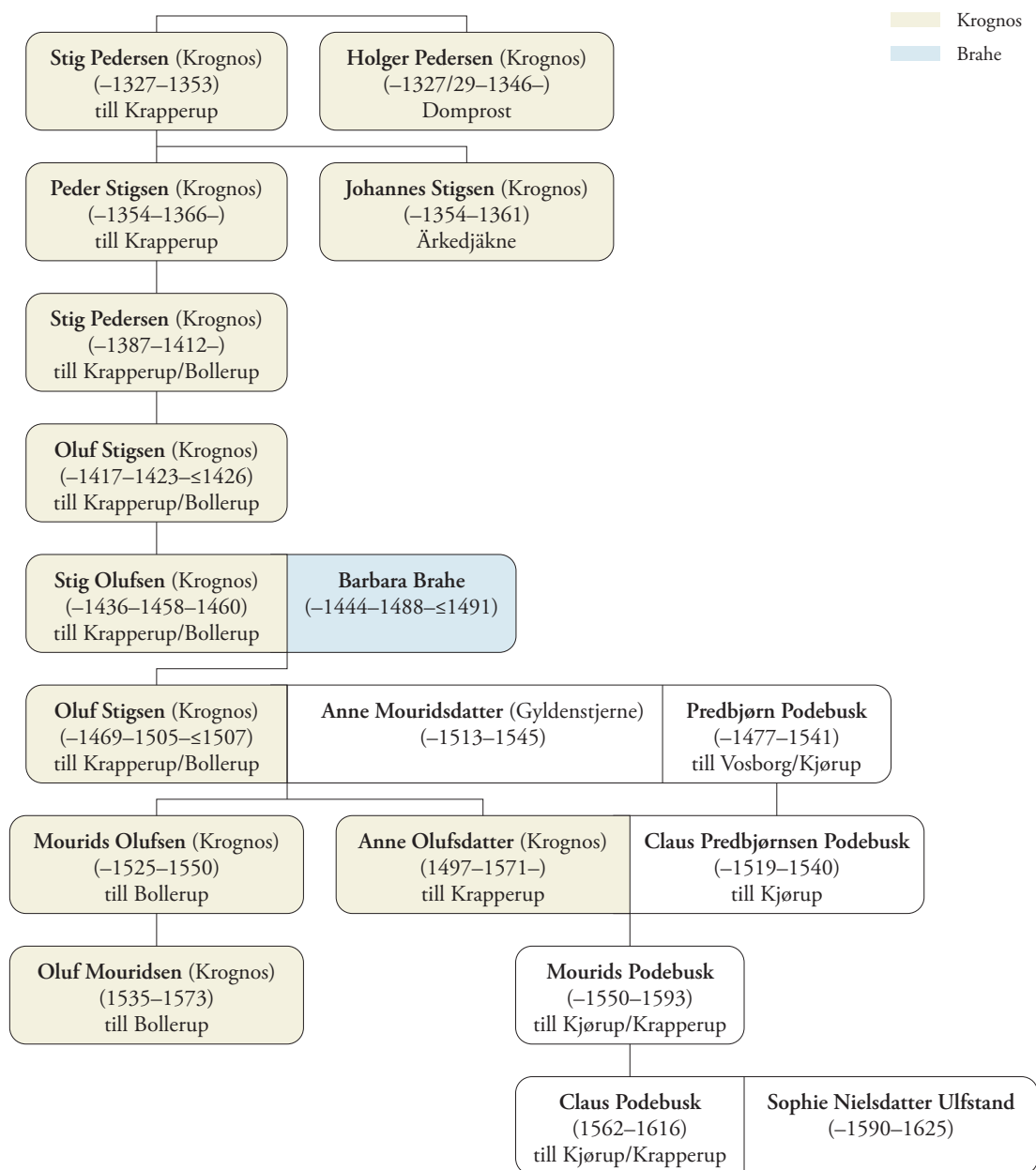
Utgrävningar av delar av kyrkogårdstomten har genomförts 1931 och 1954 (KSA S:t Botulf 2, 1931, 1954). De äldsta påträffade gravarna daterades till 1000-talet. Vid 1931 års grävning observerades ett djupt liggande brandlager med ett murbruks-skikt direkt ovanpå, vilket tolkades som att kyrkan brunnit någon gång under tidig medeltid (Blomqvist 1951:201). Det är således sannolikt att först uppfördes en äldre träkyrka, vilket indicierna kring tomtavstyckning, patrocinium och gravlämningar antyder, och att denna senare ersattes av en stenkyrka, möjligen i samband med den tidigmedeltida branden.

Släkten Krognos var en av Danmarks ledande fräsesläkter. Den kan spåras tillbaka till början av 1300-talet och frambringade ett antal riddare och riksråd under medeltiden. Under 1300- och 1400-talen förvärvade den en ansenlig godsrikedom med huvudgårdarna Krapperup, Bollerup och Karsholm i spetsen (DAA 1893:271ff). Krognossläkten presenteras i figur 3:19 till de delar som antas ha anknytning till Lund och till Krognoshuset.

Den äldsta kända skriftliga noteringen om Krognossläktens ägarskap av gården i Lund är från 1390. I ett pergamentbrev från detta år anges riddaren Stig Pedersen

Figur 3:19. Krognossläkten. De delar som antas ha anknytning till Lund och Krognoshuset.

Källa: Rep I:7445; 2:6940; DAA 1893:272ff; 1897:502; 1901:554; 1908:366ff. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

som ägare till gården (Rep 1:3745). Redan tidigare fanns dock skriftliga bevis på släktens koppling till S:t Botulfs socken, där gården var belägen. I sitt 1361 upprättade testamente skänkte Stig Pedersens farbror, ärkedjåknen i Lund Johannes Stigsen, fem mark penningar till "ecclesie mee parrochiali sancti Botulphi Lundis" (min sockenkyrka S:t Botulf i Lund; Test nr 58).

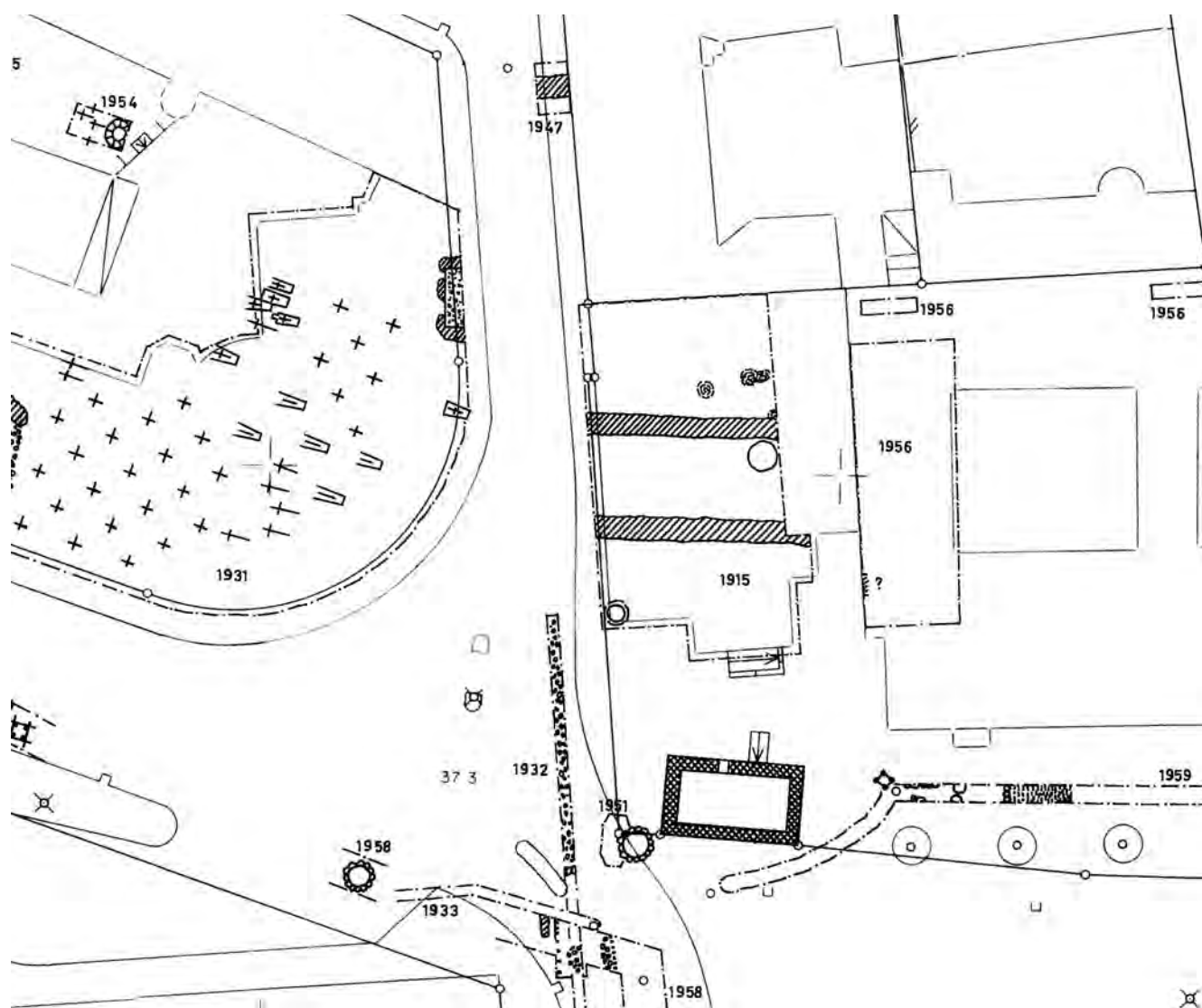
Kopplingen mellan Krognossläkten och S:t Botulfs kyrka tydliggjordes i ett dokument från 1475, där det framgår att Barbara Brahe hade patronatsrätt till kyrkan (LÄU 4:246). Barbara Brahe var änka efter riddaren Stig Olufsen, sonson till Stig Pedersen. Deras son, riddaren Oluf Stigsen, var 1483 innehavare av gården (LÄU 4:439). Han var länsman på Varberg och senare på Laholm. Hans änka Anne Mouridsdatter (Gyldenstjerne) gifte senare om sig med riddaren Predbjørn Podebusk (DAA 1893:274).

År 1568 omnämns gårdens östra del som en hage som innehades av Anne Olufsdatter, Oluf Stigsens och Anne Mouridsdatters dotter (LLA Domkapitlets i Lund arkiv, Pergamentbrev E IV:105–106). Hon var den som övertog Krognosgården, Krapperup och Karsholm. Anne Olufsdatter blev gift med sin styvfars son, riddaren Claus Predbjørnsen Podebusk och ligger tillsammans med maken begravd i Lunds domkyrka (DAA 1893:275f; 1908:367).

Den sista kända skriftliga noteringen om adligt ägande av Krognosgården finns i en handskrift från 1630-talet innehållande extrakter från Lunds domkapitels köpe-

Figur 3:20. Delar av kvarteret S:t Botulf med lämningar efter S:t Botulfs kyrkogård (ovan till vänster) samt kvarteret Döbeln (ovan till höger) och Märtenstorget (nedan till höger). I söder det kvarstående Krognoshuset och norr därom de parallella byggnads lämningarna efter Krognosgårdens norra hus.

Källa: Kulturens generalkarta.

Figur 3:21. Krognohgårdens tomter. Bearbetning av Andrén 1984:99ff. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

brev på tomter i bland annat Lund. Där nämns tomten 1619 som salige Claus Podebusks gård (Andrén 1984:80, 127). Claus Podebusk, sonson till Anne Olufsdatter, dog 1616, varför det sannolikt var hans änka Sophie Nielsdatter Ulfstand som förfogade över fastigheten 1619, innan den övergick till Lunds domkapitel.

Den tegelbyggnad som idag står i Mårtensstorgets nordvästra hörn anses ha påbörjats redan på 1200-talet, då en halvkällare av gråsten uppfördes. Funktionellt har den tolkats som ett förrådsutrymme eller som en bod. Den däröver liggande 9,5 x 6 meter stora tegelbyggnaden i två våningar, murat i ett oregelbundet munkförband, antas ha uppförts i slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet. Huset har tolkats som en ursprunglig salsbyggnad, möjligen med köks- och förrådsfunktioner eller borgstuga i källaren. I husets tegelfasader kan man utläsa att byggnaden utsatts för partiell rasering, möjligen till följd av brand i mitten av 1300-talet, för att därefter åter ha satts i stånd. Den sista medeltida ombyggnaden antas ha skett under 1400-talet, då huset erhöll trappstegsgavlar och fönster flyttades. Det sistnämnda antyder att även interiören eller husets funktion kan ha förändrats. Möjligen omvandlades salsbyggnaden då till ett boningshus (Pedersen 1998:27ff, 52; Johansson Hervén 2001:47f; Carelli 2012:455).

Under slutet av senmedeltiden tillkom ett tegelhus i norr (figur 3:20). Huset, vars båda öst-västliga långsides grundmurar påträffades vid grävningsarbeten 1915, hade samma orientering som Krognohuset men var betydligt större med en ytterbredd på knappt 9 meter och en längd av minst 18 meter (Johansson Hervén 2001:49). Det norra huset tros ha uppförts under 1400-talet (Johansson Hervén 2001:48) eller i början av 1500-talet (Andrén 1980:45) och tog troligtvis över funktionen som gårdens salsbyggnad om och när det södra blev bostadsenhet (Blomqvist 1951:352; Pedersen 1998:36; Johansson Hervén 2001:48; Carelli 2012:455). Kring de båda residensbyggnaderna har säkerligen flera mindre hus med olika funktioner varit uppförda.

Resten av den stora Krognostomten (figur 3:21) hade en lantlig karaktär. I samband med en arkeologisk undersökning i östra delen av Mårtensstorget har områdets markanvändning undersökts. Makrofossilanalys indikerar att tomtmarken under 1300-talet brukats för bete eller slätter. Ett vattenhål i tomtens sydöstra del

grävdes och vidgades till en anlagd damm, troligen nyttjad för fiskodling och eventuellt även till kvarndrift. Senare under tidigmodern tid tycks jordbruket ha upphört och marken tillåtits växa igen (Johansson Hervén 2001:29). Under senmedeltiden och in i tidigmodern tid var tomten och gården en solitär rest av den tidiga medeltidens aristokratiska storgårdar.

En hypotetisk beskrivning av den aristokratiska miljön i S:t Botulfs socken börjar således med de första etableringarna kring år 1000. Det har föreslagits att två vikingatida gårdar var lokaliserade mellan de två kommunikationsleder som österifrån ledde in till Lund, den ena gården vid Saluhallsområdet, den andra på Mårtenstorget. Vid 1000-talets mitt avsattes en tomtyta på vilken en träkyrka helgad åt S:t Botulf uppfördes. Under 1100- och 1200-talen bildades en socken kring kyrkan och den östra av de båda gårdarna. Gårdens äganderätt över kyrkan omvandlades till en patronatsrätt, men dess innehavare behöll kontrollen över kyrkan. Under 1200-talet förändrades bebyggelsen då en halvkällare av sten uppfördes i kyrkans närhet. På denna halvkällare byggdes sedermera ytterligare två våningar i tegel så att en salsbyggnad skapades. Kring år 1500 kompletterades gården med en större tegelbyggnad belägen ännu närmare kyrkan. Under hög- och senmedeltid kan hela komplexet ha fungerat som ett urbant beläget lantgods med ståtliga residensbyggnader, patronatskyrka samt odlings- och betesmark med fiskdamm.

Den stora stadsgården hade alltså sitt ursprung tidigt under medeltiden. Det är troligt att Krognosläktens ägande går längre tillbaka i tiden än vad som skriftligt kan beläggas och att den därför kan ha varit initiativtagare till sten- och tegelbyggandet på gården på 1200-talet. Ägandet kan följas inom den högättade släkten Krognos under resten av medeltiden genom deras huvudmän, vilka nästan samtliga var dubbade riddare och deltog i kungens råd. Under senmedeltiden, när den övriga aristokratin i Lund gjorde sig av med sina egendomar genom försäljning eller donation, var Krognosläkten ett undantag som behöll sin stadsgård. Krognosläkten lät gården i Lund följa släktens huvudmän tillsammans med stamsätena på landsbygden. Med huvudgårdar belägna mer perifert i det skånska landskapet kan behovet av en etablering närmare maktens centrum ha varit stort för den politiskt involverade släkten. Lund var under senmedeltid en riksviktig plats både politiskt och kyrkligt.

I början av 1500-talet förändrades mönstret. Av Oluf Stigsens egendomar tillföll Bollerup sonen Mourids Olufsen. Krapperup och Karsholm tillsammans med Krognosgården kom i hans syster Anne Olufsdatters ägo och genom hennes äkten-skap med Claus Predbjørnsen Podebusk övergick de till släkten Podebusk. Möjligt skall förklaringen till denna avvikande egendomsfördelning sökas i ankans giftermål med Predbjørn Podebusk (DAA 1893:274ff). Under slutet av 1500-talet var troligen inte Podebusk-släkten särskilt närvarande i Lund, då Mourids Podebusks verksamhetsområde var Fyn och Langeland. Gården kan då ha stått obebodd eller varit utarrenderad. Efter ett sekel inom släkten Podebusk avyttrades gården av Sophie Nielsdatter Ulfstand, änka efter Claus Podebusk (DAA 1908:368).

Genom de sekler som gården var i aristokratisk ägo utgjorde den en arealmässigt stor och lantligt präglad egendom i staden. Ursprungligen brukades jorden för bete eller slätter, vilket innebar att djur kan ha hållits på gården och att hästar har betat där. Under tidigmodern tid tycks det agrara bruket ha upphört och i stället har troligen marken omvandlats till trädgård. Residenshusen med sina under 1500-talet parallella längor med gavlarna vettande mot gatan påminner också om byggnadskonfigurationen på fru Görvels 1500-talsgård (nuvarande Stäket och Borgska huset), även om ursprunget till Krognoshuset är betydligt äldre. Gården fortsatte att vara en stor stadsgård med trädgård, damm och vattenkanaler in på 1800-talet (Johansson Hervén 2001:32ff).

Dekanhuset

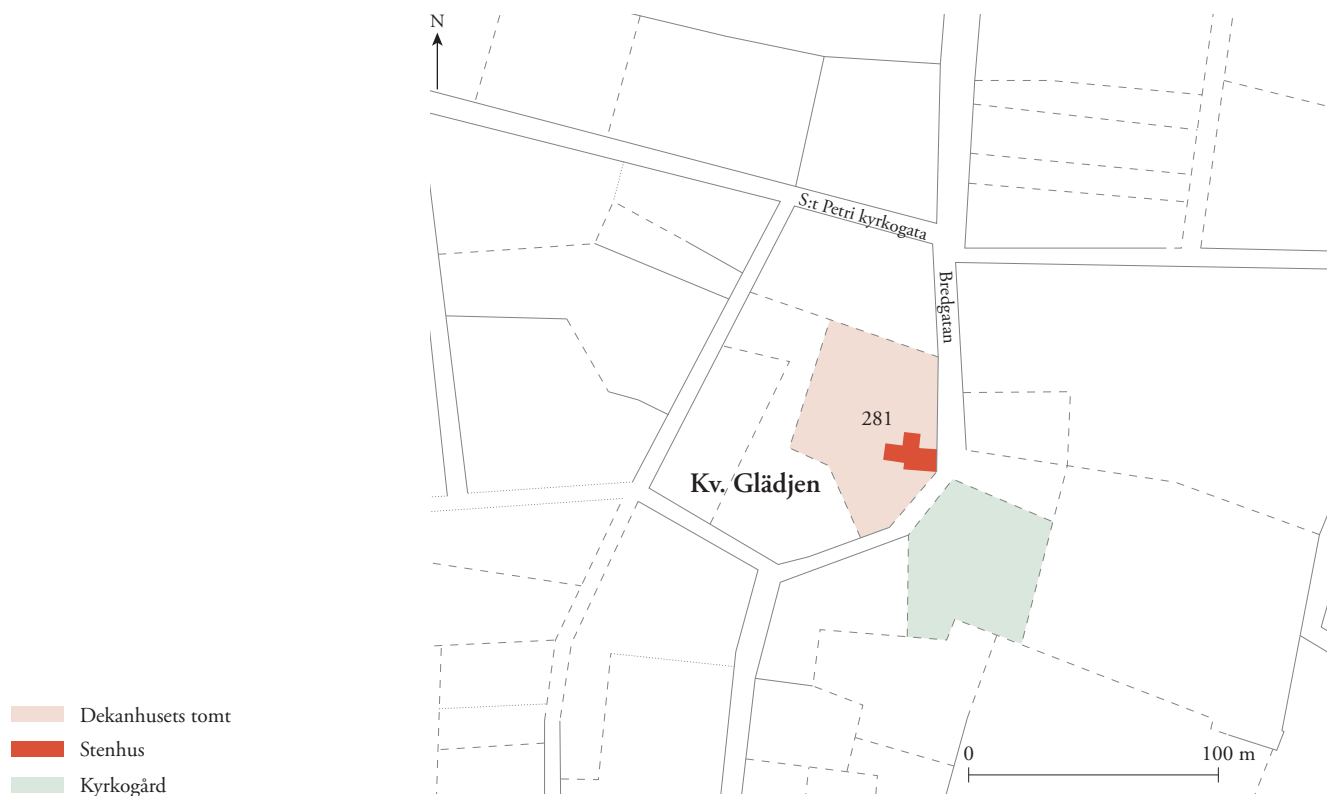
Ett medeltida stenhus låg i det nuvarande kvarteret Glädjen, S:t Nikolaus socken. Delar av huset finns kvar idag. År 1908 flyttades det till Kulturen och restaurerades. Det går numera under benämningen Dekanhuset (figur 3:22).

År 1316 dog myntmästaren i Roskilde Johannes Frantz som donerat en gård i S:t Nikolaus socken till domkapitlet som bostad åt en kanik. Enligt en yngre notering i Lunds domkapitels gåvobok skall den senare dekanen Torben Bille ha residerat på denna gård (LDG 263f).

Två andra tomter i S:t Nikolaus socken, liggande i anslutning till varandra, ägdes av Ingerd Madsdatter, benämnd *honesta domina* (hederliga frun) och änka efter en Albert, respektive av hennes son Oluf Nielsen. Att Ingerd tillhörde frälset framgår av epitetet *honesta domina*, men vilken släktkrets hon och hennes son skall kopplas

Figur 3:22. Dekanhuset. Kvarstående delar av ursprungshuset hitom till vänster, tillbyggt tornhus bortom till höger. Foto: Irene Hansen 2014.

Figur 3:23. Dekanhusets lokalisering och tomt.
 Bearbetning av Andrén 1984:19, 109. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

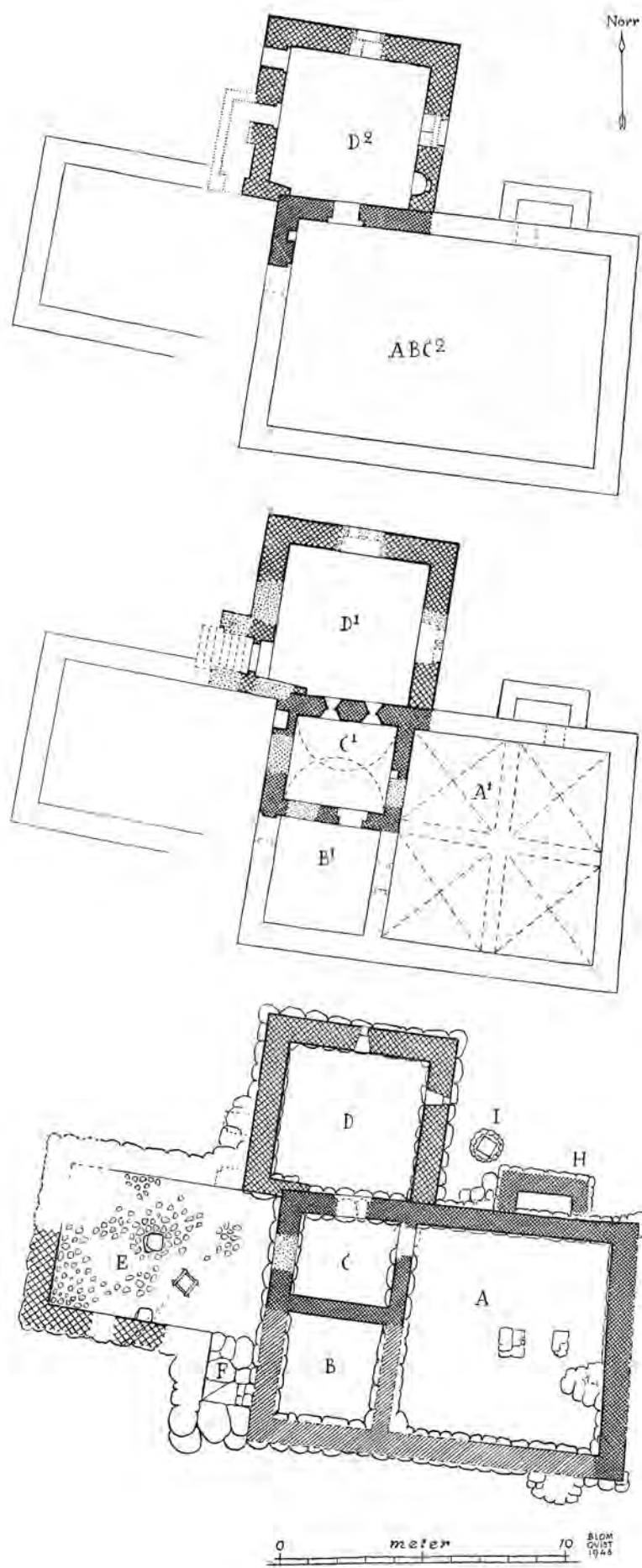
samman med har inte kunnat utrönas. Ingerd och hennes son överlät dessa båda egendomar 1325 till dekanen Jakob Esbensen, som i sin tur sammanslog och donerade dessa, tillsammans med annat gods, till domkapitlet (DD 2:9:175, 176, 189).

Då det tydligt beskrivs i Jakob Esbensens gåvobrev att det på egendomen som han förvärvat från Ingerd Madsdatter fanns ett stenhus är det med största sannolikhet denna byggnad som ingår i det kvarvarande Dekanhuset. Något stenhus nämns varken i handlingarna avseende Johannes Frantz eller Oluf Niensens tomter och gårdar. Alla tre tomtdelarna kom att förenas och utgöra den senmedeltida gård som brukades av domkapitlets dekan (figur 3:23; Andrén 1984:109).

Ursprungshuset tillbyggdes under medeltidens gång. Det slutliga Dekanhuset bestod av tre delar (A–C, D respektive E på figur 3:24). Den äldsta delen (A–C) har daterats till andra halvan av 1200-talet (Blomqvist 1947:96). Det bör ha varit detta hus som i början av 1300-talet innehades av Ingerd Madsdatter (figur 3:25). Stenhuset utgjordes av en tvåvånings tegelbyggnad med källare, murat i munkförband och stående på en grund av stora fältstenar. Första våningen bestod av tre rum. Funktionellt har de tolkats som en förstuga med en ingångsdörr (B¹), ett mindre förrådsrum (C¹) samt ett större bostadsrum med fyra kryssvalv (A¹). Ovanvåningens troligen enda rum kan ha varit festsal eller förråd (ABC²). Även källaren (A–C) bör ha fungerat som förråd (Blomqvist 1947:85ff). Husets östra del vette mot gatan, mot den sydligaste delen av dåvarande Bredgatan just där den svängde västerut mot nuvarande Lilla Gråbrödersgatan (Andrén 1984:45). Därmed låg husets ingångar (både i botten- och ovanvåning med en utvändigt trappa emellan) på baksidan sett från gatan medan bottenvåningens bostadsrum vette mot gatan.

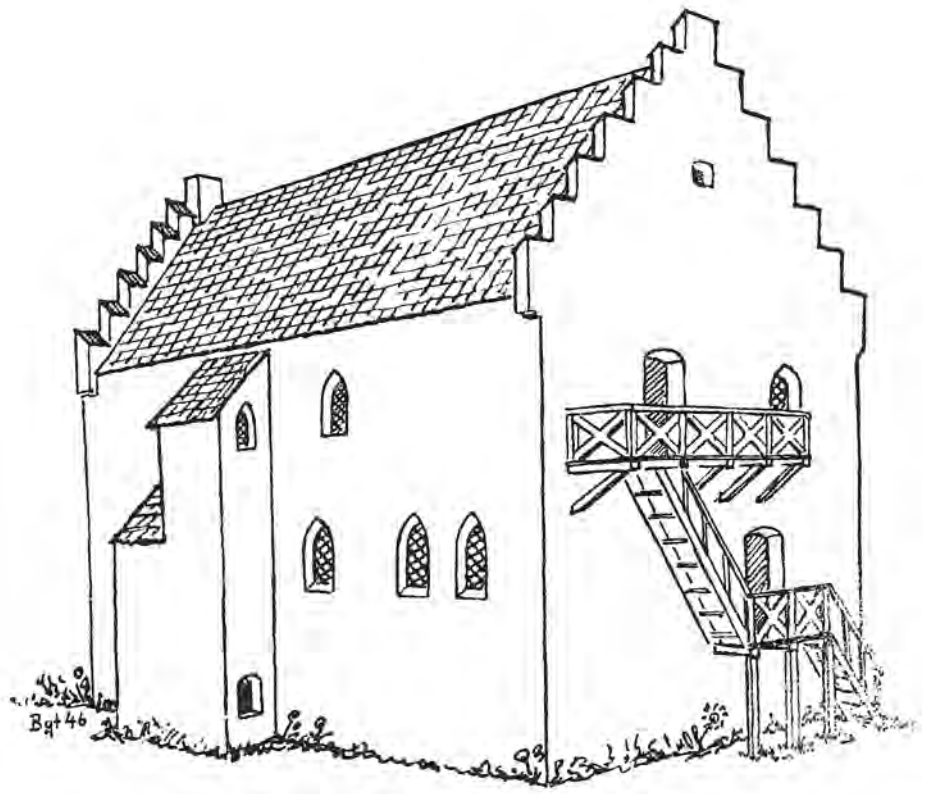
Under 1400-talet anslöts ett kvadratisk hus norr om det äldre huset (D). Det var en tvåvånings munkförbandsmurad tegelbyggnad med källare och vind där varje våning bestod av ett rum. I nedervåningen fanns en ingång utifrån, men hade ursprungligen sannolikt ingen förbindelse med huset i övrigt. Både detta rum och källarrummet har tolkats som förrådsutrymmen. Ovanvåningens rum utgjorde bostadsrum, vilket framgår av att det hade en tegelmurad eldstad. Mindre öpp-

Figur 3:24. Planritningar av Dekanhuset med rekonstruktion av ej bevarade partier. Uppifrån sett presenteras ovanvåning, bottenvåning respektive källarplan. Källa: Blomqvist 1947:72f.

Figur 3:25. Rekonstruktionsförslag av det högmedeltida stenhuset på tomt 281, sett från nordväst.
Källa: Blomqvist 1947:100.

ningar i vindsplanet tolkades ursprungligen som skyttegluggar, men kan ha varit hål för ett mellanbjälklag. Husets tornkaraktär och det begränsade tillträdet till de olika rummen ger byggnaden dock en fortifikatorisk prägel (Blomqvist 1947:90ff; Ericsson 1995:65).

Under 1500-talet skedde ytterligare ett tillbygge. Väster om ursprungshuset har grundmurar till ett troligen två våningar högt hus påträffats (E), ett hus som revs på 1800-talet. På insidan av källarmurarna fanns tegel murat i olika förband, bland annat renässansförband (Blomqvist 1947:95f).

Idag kvarstår en mindre del av den äldsta huskroppen (C) samt huskroppen i norr (D).

På Franz Hogenbergs kopparstick över Lund från 1580-talet kan sannolikt den äldsta husdelen av Dekanhuset ses, baserat på premissen att kopparsticket skall ses ur ett sydöstligt perspektiv (appendix 3). På bilden syns ett tvåvånings tegelhus med fyra fönster på ovanvåningens långsidesfasad samt ett brant sadeltak med skorsten och vimplor eller vindflöjlar på gavelspetsarna (figur 3:26). Då inget idag återstår av ursprungshusets södra vägg skulle bildens fönster kunna utgöra en grund för en alternativ tolkning av ovanvåningens rum som en stor fönsterförsedd sal med eldstad som ledde till skorstenen på kopparsticket.

Dekanhuset, som i dag står på Kulturen i Lund, är numera mest förknippat med den medeltida kyrkan i Lund, vilket är förstäeligt då det redan 1325 genom donation tillfördes domkapitlet. Men den äldsta delen av huset, en tvåvånings tegelbyggnad, har inte tillkommit genom domkapitlets försorg utan var med stor sannolikhet uppförd av en välsituerad världslig elit. Den siste sekulära ägaren av huset, tillika den genom skriftliga källor äldsta och enda kända innehavaren, var Ingerd Madsdatter. Fru Ingerd kan genom den titulatur som brukades i det medeltida diplomaterialet hänföras till dåtidens världsliga frälse. Hon var änka och genom diplomens information kan två avlidna makar fastställas – i tidsföljd Niels och Albert. Hon hade en son som innehade granntomten (Oluf Nielsen), en bror som agerade som hennes förmyndare (Didrik Madsen) samt en vid tiden avliden fader (Mads

Figur 3:26. Det medeltida Dekanhuset sett från sydost på Franz Hogenbergs kopparstick (detalj).
Källafoto: Universitetsbiblioteket i Lund, Alvin-post nr 76516.

Jonsen). Denna släktkrets har inte kunnat förbindas med någon samtida frälsesläkt i brist på nödvändiga uppgifter i dokumenten och i avsaknad av bevarade sigill. Namnen Albert och Didrik antyder en möjlig tysk associering. Mycket talar för att det var inom denna familjekrets som huset tillkommit. Släktkretsens aristokratiska status styrks ytterligare genom karaktären på stenhuset; en arkitektur och byggnadskvalitet som avvek från stadens mer ordinära bebyggelse i trä och lerklining.

Ragnar Blomqvist, som grundligt undersökt Dekanhuset skriftligt och arkeologiskt, noterar att det är okänt vem som var husets byggherre. ”[H]an måste ha tillhört de mera välbärgade i samhället. Det kan ha varit en skånsk jorddrott, som i gården haft sitt stadsresidens, men det kan också ha varit en förmögen köpman” (Blomqvist 1947:99) fortsätter han. Samtidigt var han väl medveten om Ingerd Madsdatters försäljning av gården med tillhörande stenhus (Blomqvist 1947:70), men reflekterar inte på sambandet mellan detta ägarskap och stenhusets tillkomst trots närheten i tid. Han fastställer husets högre statuskaraktär, men lyfter inte fram den tydliga statusmarkering som *domina*-titeln utgör. Den mest närliggande slutsatsen – att stenhusets byggherre var Ingerd Madsdatter eller någon tidigare ägare i släktkretsen kring henne – blir därmed inte ens ventilerad. Möjligen är orsaken till denna underlåtelse att söka i den forskningskontext som rådde på 1940-talet, där man ännu inte uppmärksammat den roll som kvinnor spelade i det medeltida samhället. Måhända hade saken behandlats annorlunda om säljaren hetat *Domina* Ingmar Madsen i stället för *Domina* Ingerd Madsdatter.

Tegelhuset kan ha fungerat som ett stadsresidens, en urban sätesgård, för ett ruralt baserat fräse med primär sätesgård på landsbygden, precis som Blomqvist var inne på. Huset vände sin öppning från det offentliga rummet, inåt tomten, där fler beståndsdelar till en urban sätesgård bör ha funnits. Man får förmoda att fler men enklare byggnader – köksenheter, stall och liknande – har kompletterat gårdens residensbyggnad. Likaså kan fruktträdgård och kålhagar ha kompletterat byggnadsbeståndet. Dock fanns inga arkeologiska spår om detta när tomten exploaterades i början av 1900-talet.

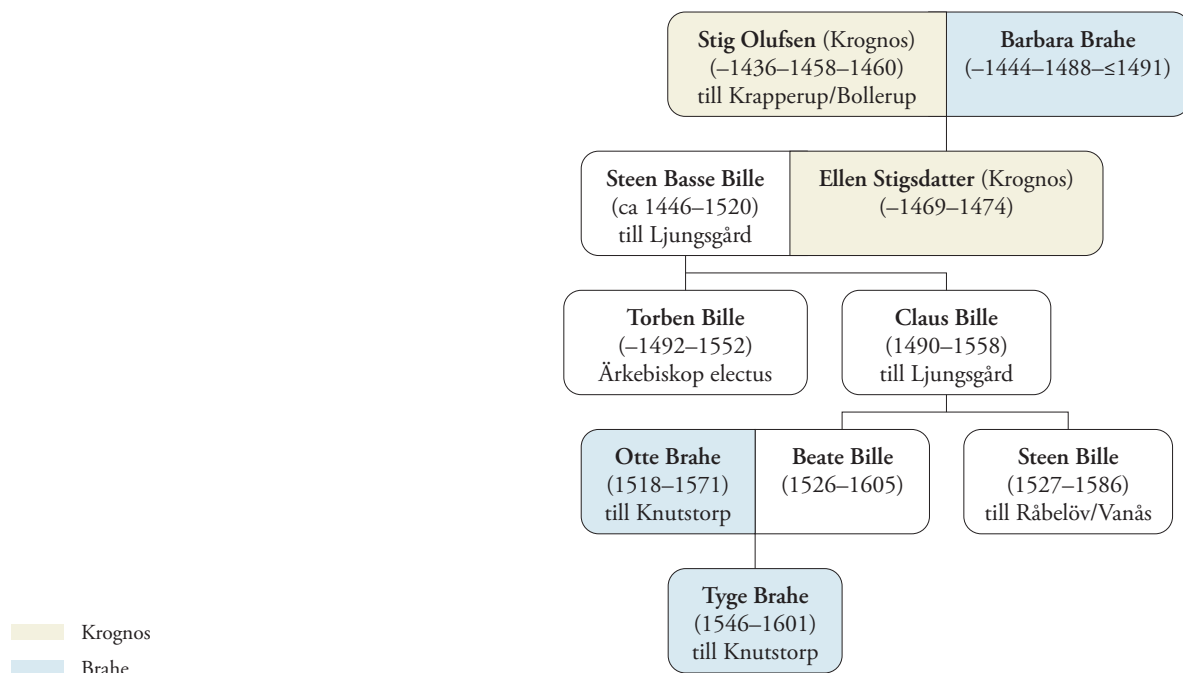
Ytterligare en aspekt bör uppmärksammas, nämligen närheten till S:t Nikolaus kyrka tvärs över gatan. På samma sätt som avseende Krognosgården och S:t Botulfs kyrka kan ett medeltida patronatsförhållande ha funnits mellan en stadsgårdsbebyggelse och S:t Nikolaus kyrka grundat längre tillbaka under medeltiden. Om detta saknas dock både skriftliga och materiella bevis.

Billegården

Fru Beate av släkten Bille hade i slutet av 1500-talet samlat ihop ett antal tomter till ett större gårdskomplex som täckte större delen av det nuvarande kvarteret Billegården. Egendomen sträckte sig över två socknar men kärnfastigheten låg i S:t Drottens socken. Idag finns inga synliga spår efter gården.

Billesläkten är en av de största och äldsta danska frälsesläkterna. Via dokument kan släkten genealogiskt följas tillbaka till början av 1300-talet, men dess namn och vapen förekommer längre tillbaka. Från 1400-talet kan den sägas ha tillhört det danska högfrälset med familjemedlemmar som riksråd, ärkebiskop och länsmän (DAA 1985–87:469f).

Billesläktens anknytning till Lund började med riddaren Steen Basse Bille (figur 3:27). Ursprungligen hade han sitt ärvda gods samlat på Själland, men hans in-tresse kom alltmer att vändas mot Skåne. Senast 1469 äktade han Ellen Stigsdatter (Krognos), dotter till Stig Olufsen (Krognos), innehavare av flera skånska godsegen-domar, bland annat Krognosgården i Lund. Åren 1495–1516 var han skånsk lands-domare och kring sekelskiftet hade han förvärvat en skånsk huvudgård, Ljungsgård

Figur 3:27. Billesläkten. De delar som antas ha anknytning till Lund och Billegården. Källa: Rep 1:7445; 2:6940; DAA 1950:13, 15f; 1985-87:503, 507, 541f. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

i Vrams socken, som sedermera kom att omvandlas till ett av släktens huvudsäten, omdöpt till Billesholm. Enligt Kristian Erslev (1879:163) förlänades han med byskatten från Lund 1514 och tre år senare med byfogderiet på livstid. Steen Basse Bille hade 20 barn, men av sönerna uppnådde bara två vuxen ålder, Torben och Claus (Bruun 1979c:113; DAA 1985-87:503).

Torben Bille gjorde karriär inom kyrkan. I Lunds domkapitel var han först kanik, sedan dekan, för att 1532 väljas till ärkebiskop. Hans biskopstid sammanföll med katolicismens sista danska år och med reformationen. Den bör därför ha varit en svår och konfliktfylld tid för honom. När ärkebiskopsämbetet avskaffades fick Torben Bille träda tillbaka från ämbetet och från sin ledande roll i riksrådet. Han återfick sitt dekanat och förlänades med Bosjö kloster, men levde sina sista år ett liv i skymundan. Han ligger begravd i Lunds domkyrka (Andersen 1979:119f; DAA 1985-87:507).

Steen Basse Billes andra son, riddaren Claus Bille, var en av dåtidens ledande män i Danmark med militära, diplomatiska och politiska uppdrag. Han deltog i flera nordiska fälttåg och var i nästan tre decennier slottsherre på den viktiga gränsfästningen Bohus. Claus Bille utvidgade släktens skånska gods innehav med de stora huvudgårdarna Råbelöv och Vanås. Han blev, precis som fadern, begravd i Norra Vrams kyrka (Venge 1979:103f; DAA 1985-87:541).

Claus Billes dotter, Beate Bille, är kanske mest känd som moder till astronomen Tyge Brahe. Av hennes övriga barn blev två riksråd, vilket också hennes make Otte Brahe var. Beate tjänstgjorde 1584-1592 som hovmästarinna åt drottning Sophie. Således var familjen en av de absolut ledande i dåtidens Danmark. Under sin långa änketid utövade hon kulturell och filantropisk verksamhet. Hon intresserade sig för folkvisor, tillhörde den kulturella kretsen kring historikern Anders Sørensen Vedel och sägs ha grundat själabodar, det vill säga fattighus, i Lund (KBB 1636-05-27; Bruun 1979a:98; DAA 1985-87:541).

Steen Bille var bror till Beate Bille. Efter att ha vistats utomlands för utbildning i flera år tjänstgjorde han några år i det danska kansliet. Han deltog i nordiska sjuårskriget, bland annat i den skånska adelsfanan. Åren 1577-1578 var han skånsk landsdomare. Det var främst som godsägare och entreprenör han gjort sig känd. Genom arv hade han erhållit huvudgårdarna Vanås och Råbelöv och även egendom

i Lund. Genom ett stort mageskifte med kronan bytte han till sig Näsbyholm mot egendom på Jylland. Dessutom hade han erhållit ett flertal skånska förläningar, bland annat Herrevads kloster. Han var en industriell föregångsman som anlade papperskvarn och glasbruk i Herrevad. Han intresserade sig också för vetenskap; han stöttade systersonen Tyge Brahe genom att en tid upplåta bostad och laboratorium åt honom på Herrevad (Bruun 1979b:113f; DAA 1985–87:542).

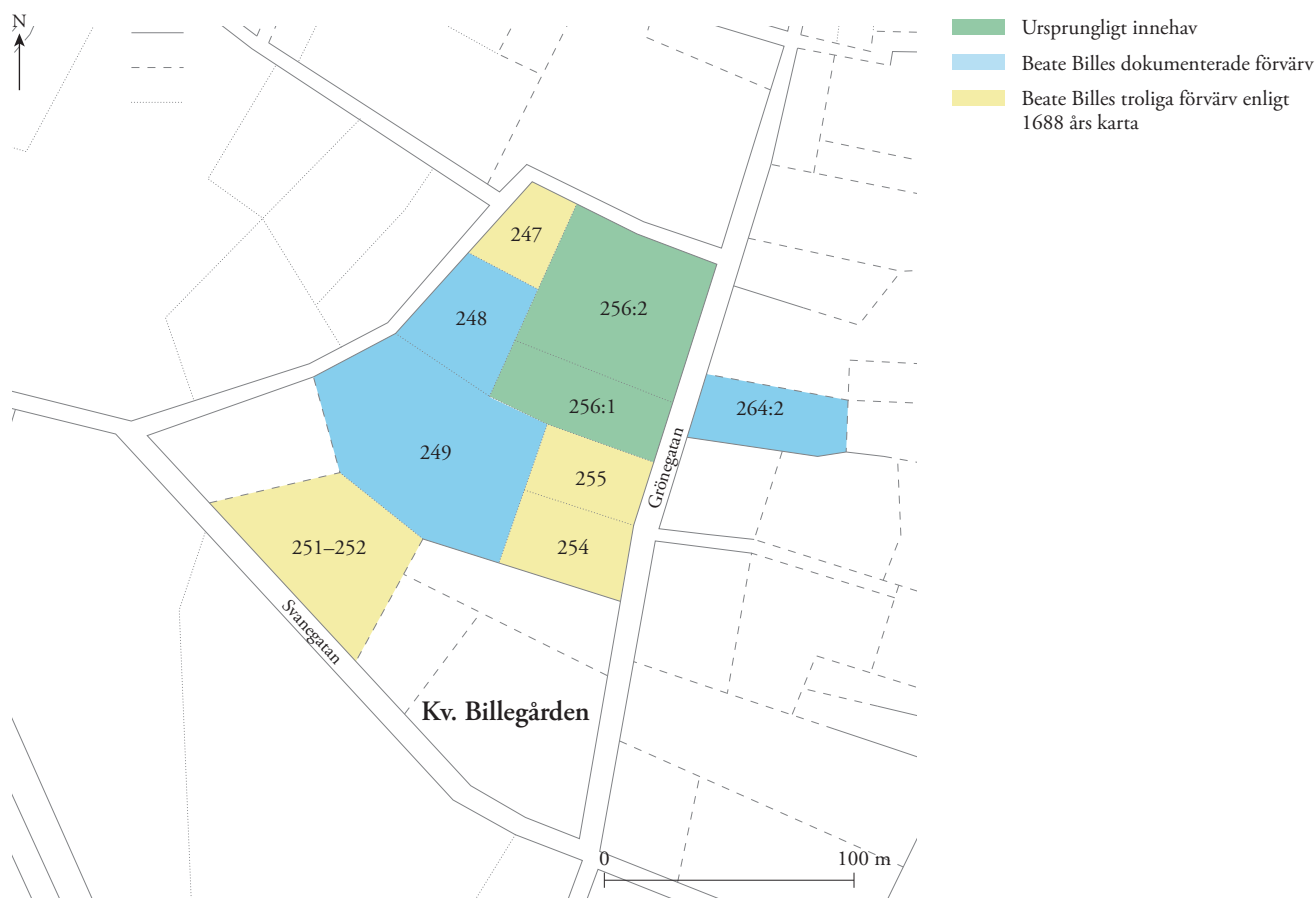
Den centrala delen av Billegårdskomplexet var tomten 256:2 i det nordöstra hörnet av kvarteret Billegården (figur 3:28). År 1547 nämns den som tillhörig Torben Bille och så även 1553. Av det sistnämnda dokumentet framgår att Torben Bille hade ärvt gården efter sin fader Steen Basse Bille. Det är inte känt vem som innehaft tomten före Torben och Steen Basse Bille (Andrén 1984:105).

Nästa kända notering är från 1567 då gården omtalas som Torbens brorson Steen Billes arvegård. År 1572 förvärvade hans syster Beate Bille gården och den nämns också som hennes i ett dokument från 1580. Så sent som 1615, tio år efter hennes död omnämndes egendomen fortfarande som Beate Billes gård. På en kompletterande latinsk text till Vedels kartskiss i slutet av 1580-talet kopplas gården till Torben Billes namn, där det också sägs att den har restaurerats av fru Beate (Blomqvist 1946:50, 55; Andrén 1984:105).

Tomten närmast i söder (256:1) arrenderades 1547 av Torbern Bille och var 1567 förlänad till Steen Bille. För ytterligare några tomter (248, 249, 264:2) finns noteringar från slutet av 1500-talet som kopplar dessa till Beate Bille. I två av fallen (249, 264:2) är de klassificerade som hagar. 1688 års karta visar en stor tomtdiagram som täcker största delen av kvarteret Billegården. Sannolikt är denna stortomt resultatet av Beate Billes tomtförvärv i området under slutet av 1500-talet (Andrén 1984:104ff; André & Högstedt 1990:21). Under andra halvan av 1600-talet hade Billegården omvandlats till en ridbana ägd av doktor Christian Foss (Carlquist 1923:45f).

Figur 3:28. Utveckling av Billesläktens tomtinnehav.

Bearbetning av Andrén 1984:19, 104ff; André & Högstedt 1990:21. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

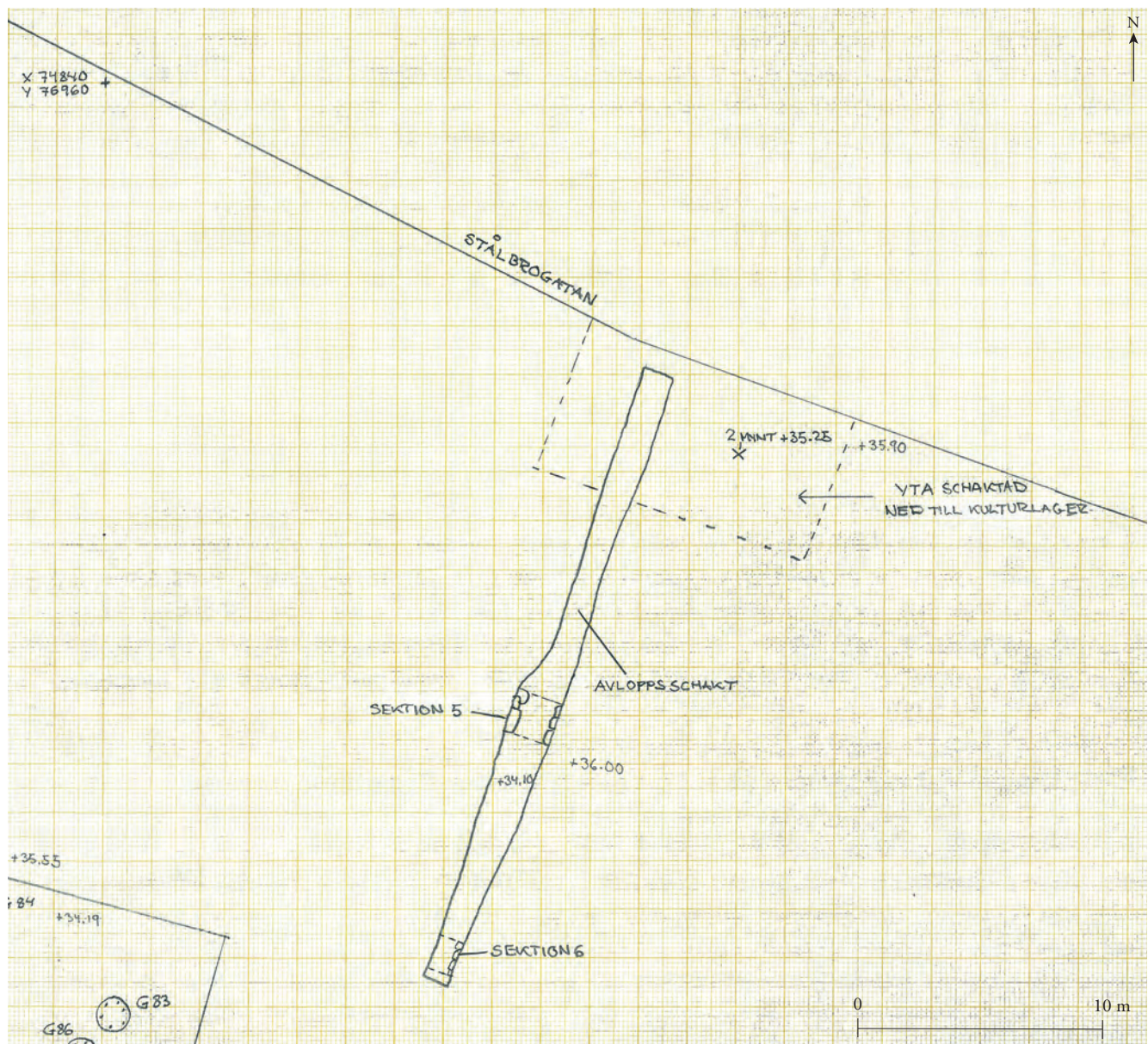

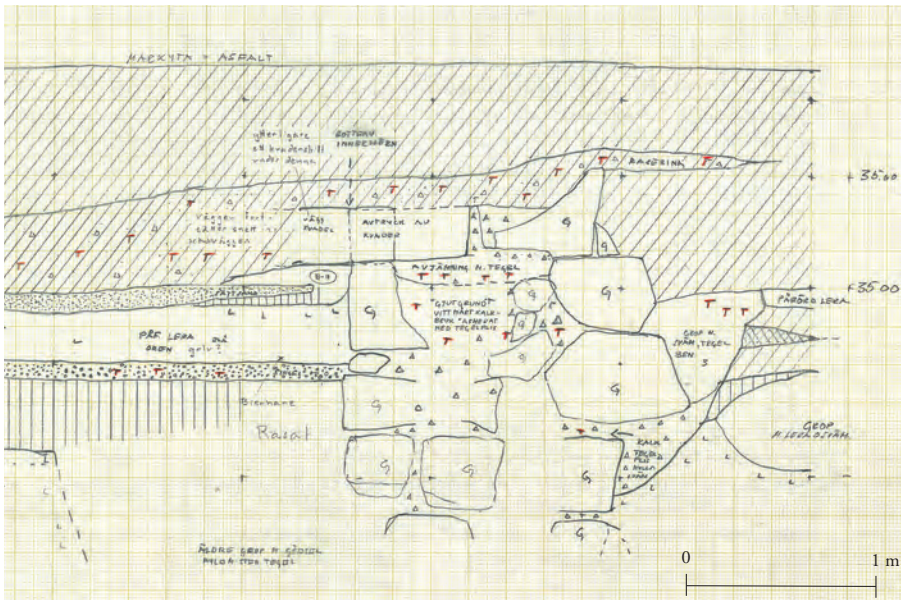
Långt in på 1900-talet utgjorde kvarteret Billegården en stor grönskande yta med en bebyggelse längs kanterna av 1800-talshus som omgärdade den lummiga innerdelen (Åsgrim-Berlin et al. 1981:42). Först i och med ett stort bostadsrättsbygge i de centrala och västra delarna av kvarteret blev större arkeologiska undersökningar verkställda 1984–1985. Grävningarna fokuserades till de centralt västra delarna av kvarteret. Mycket stora mängder ben- och hornavfall visade på att en omfattande kammakeriproduktion hade ägt rum där under 1100- och 1200-talen. Därefter, 1300- och 1400-tal, kunde bara sporadisk verksamhet konstateras. I kvarterets södra del påträffades en 170 kvadratmeter stor igenfylld damm, senast från 1600-talet (KSA Billegården 49, 1984–85; Gardelin 2007).

Vad som är av större intresse i det här sammanhanget är det nord-sydliga avloppsschakt som grävdes i kvarterets norra del. I schaktet påträffades två murrester belägna ungefär mitt på den rekonstruerade centrala tomten (256:2) i 1500-talets Billegårdskomplex (figur 3:29). Den kraftiga norra murresten, löpande i öst-västlig riktning, bestod av minst tre skift fogat med hårt tegelblandat kalkbruk. Skikten längst upp bedömdes som dagarskift, varav det översta bestod av tuktad kalksten. I det översta skiktet kunde byggnadens nordvästra hörn konstateras (figur 3:30).

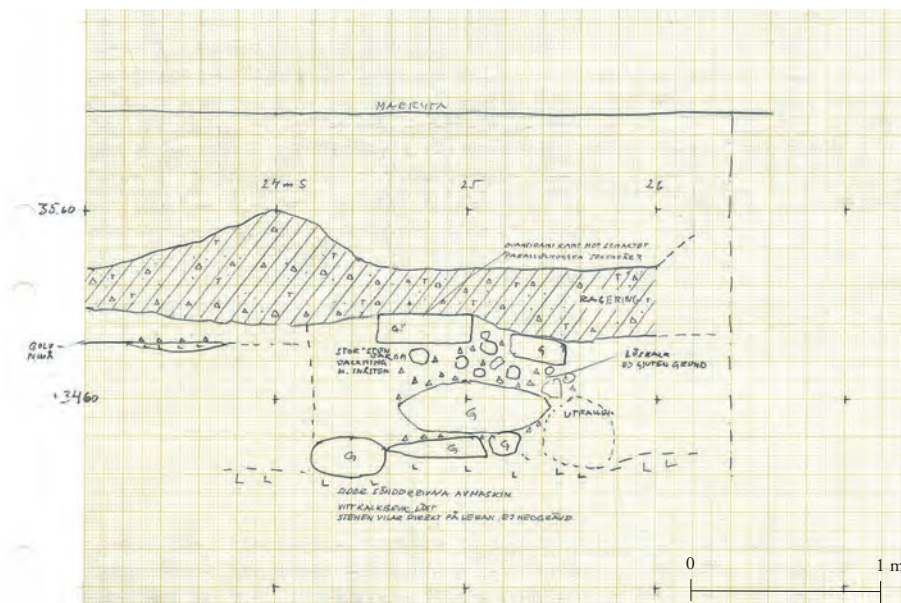
Figur 3:29. Planritning Billegården 49.
Källa: KSA Billegården 49 (3), 1984.

Figur 3:30. Sektion 5, Billegården 49. Norra husmuren sedd från öster.
Källa: KSA Billegården 49 (3), 1984.

Figur 3:31. Sektion 6, Billegården 49. Södra husmuren sedd från väster.
Källa: KSA Billegården 49 (3), 1984.

Man bedömde att byggnadens västväggs yttersida löpte cirka en halv meter väster om schaktet. Nio meter längre söderut påträffades rester efter ytterligare en mur som bör ha ingått i samma byggnad. Den var betydligt klenare och bestod av stenar löst sammanfogade med småsten och kalk, kanske en innervägg (figur 3:31). Mellan de båda murarna, och även söder om den södra muren, påträffades rester efter golvlager både av sten, tegel och sand. Bland fynden i schaktet kan nämnas en senmedeltida bierhane och grönglaserat kakel. Arkeologerna tolkade anläggningen som tillhörande "Billes gård". Inget dateringsförsök gjordes men lösfynden indikerar 1400–1500-tal (KSA Billegården 49 (3), 1984).

Några tiotal meter öster om murpartierna genomfördes 1999 en arkeologisk undersökning. Ett flertal husanläggningar påträffades, allt från 1000-talet och framåt, som visar på att området varit kontinuerligt bebyggt med bara några korta avbrott för odling. Från en fas hänförd till tidsintervallet 1450–1490 påträffades flis av sandsten som utgjort avslag från stenhantverk. Avfallsresterna kan mycket väl härröra från bygandet av det närliggande residenshuset. Från de senmedeltida och tidigmoderna faserna finns indikationer på att området har hyst kompletterande

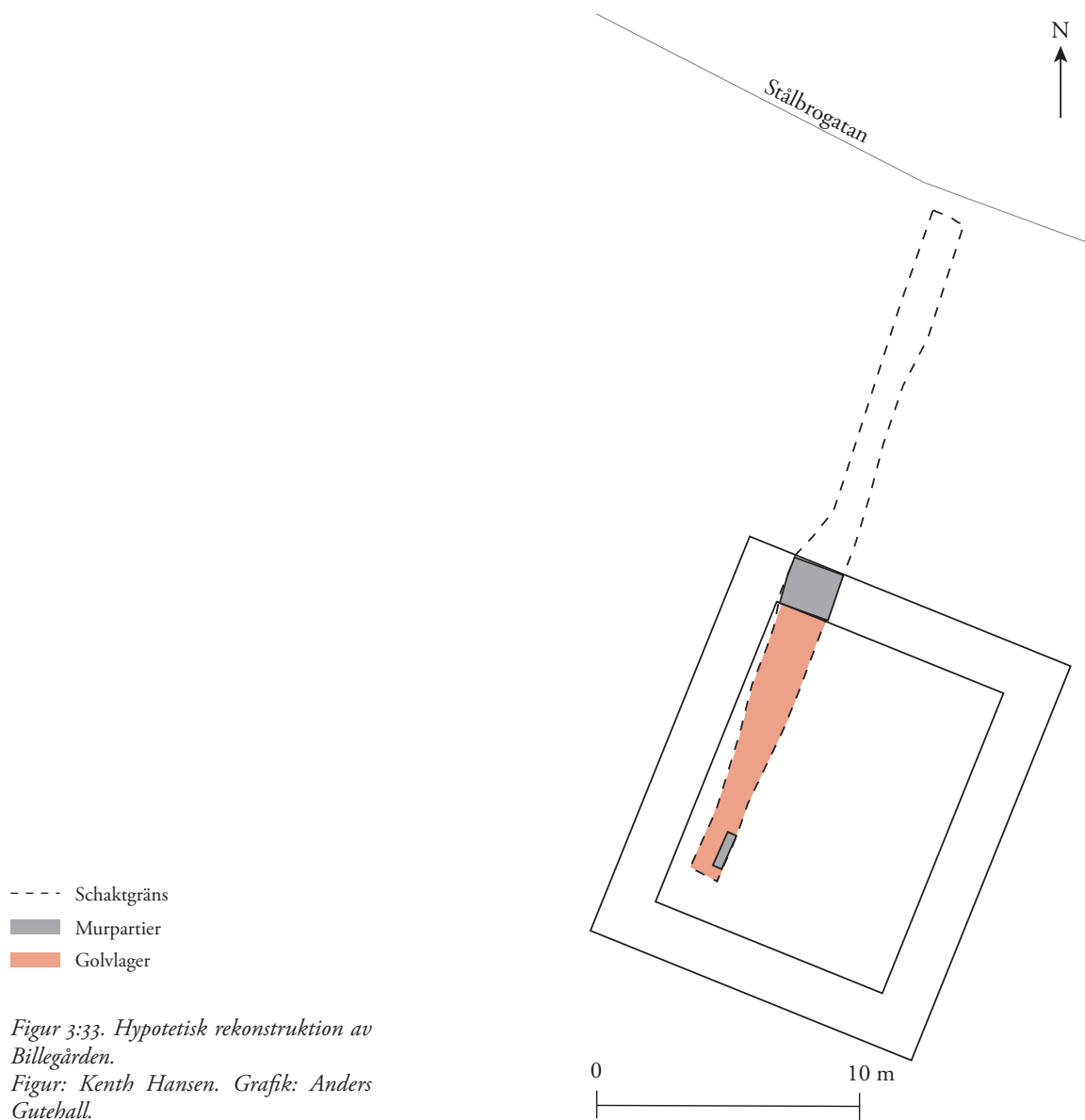

Figur 3:32. Tornliknande byggnad på Franz Hogenbergs kopparstick (detalj) som skulle kunna vara Billegården.
Källafoto: Universitetsbiblioteket i Lund, Alvin-post nr 76516.

byggnader till residenshuset. Delar av undersökningsytan hade utgjort gårdsplan under 1400- och 1500-talen. Hela anläggningen kan ha bildat en öppen flerlängad gård, vettande mot Grönegatan i öster och med residenshuset inne på tomten i väster. Slagg och andra fynd visar att det under 1400-talet har förekommit metallhantverk på gården. Under 1500-talet fanns hus både i norr och i söder, troligen korsvirkeskonstruktioner med tegelmurade fack. Från denna tid finns fynd av pottkakel som visar på en exklusiv högreståndsmiljö med kakelugnar (KSA Billegården 6, 1999; Gardelin manus:23f).

De arkeologiska lämningarna ger små möjligheter att skapa en bild av hur byggnaden såg ut. Däremot kan möjligen Franz Hogenbergs kopparstick över Lund från 1580-talet vara behjälplig. Mycket talar för att kopparsticket skall betraktas ur ett sydöstligt perspektiv (appendix 3). På bilden, i den södra delen av staden och belägen väster om bebyggelsen utmed Södergatan, syns ett hus sticka upp med en klart avvikande utformning jämfört med den i övrigt huvudsakligen schablonmässigt återgivna bebyggelsen (figur 3:32). Placeringen motsvarar gott Billegårdens lokalisering när staden betraktas från sydost. Huset har en tornliknande karaktär, två eller tre våningar högt med ett plant och krenelerat tak. Planformen verkar svagt rektangulär. Om de arkeologiska vittnesbörden sätts samman med den tänkta ut-

Figur 3:33. Hypotetisk rekonstruktion av Billegården.
Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

formningen på det Hogenbergiska kopparsticket kan det ge en hypotetisk rekonstruktion enligt figur 3:33.

När kom Billegården i aristokratins besittning? I de skriftliga dokumenten framträder Steen Basse Bille som den tidigaste innehavaren. Med tanke på hans och släktens ursprungliga anknytning till Själland måste man betrakta honom som Billesläktens första ägare av den lundensiska gården. Han kan ha förvärvat den i samband med att han blev skånsk landsdomare 1495. Ett annat alternativ som föreslagits (Gardelin manus:24) är att Steen Basse Bille fick gården efter den segslitna arvstvisten han fört med sin tidigt avlidna hustrus släkt, Krognosläkten. Han utkrävde arv på sina döda barns vägnar efter deras morfar, den godsrike Stig Olufsen (Krognos). Först efter hans svärmors, Barbara Brahes, död nåddes 1491 en uppgörelse. Steen Basse Bille erhöll då ett nittiototal landsbygdsgårdar (Mollerup 1893:205). Därtill kan även en gård i Lund ha ingått, även om den inte specificerats i uppgörelsedokumentet. Som tidigare konstaterats behandlades i arvssammanhang köpstads gods på ett friare sätt än landsbygdsgods. Stig Olufsen hade varit innehavare av Krognosgården i Lund (som ärvdes av hans son Oluf Stigsen) och det är inte otänkbart att han ägt ytterligare någon gård i staden. Ett sådant scenario möjliggör att Krognosläkten kan ha varit innehavare av gården under 1400-talet. De arkeologiska spåren av stenhantverk från andra halvan av 1400-talet skulle då peka på Stig Olufsen (som dog 1461), hans änka Barbara Brahe eller deras son Oluf Stigsen som byggherre till residenshuset.

Efter Steen Basse Bille vandrade gården vidare inom Billesläkten; dekanen och ärkebiskopen Torben Bille, möjligen dennes bror riksrådet Claus Bille, därefter dennes son Steen Bille som i sin tur överlät den till systemen Beate Bille. Beate utvidgade gården och restaurerade residenshuset. Det bör ha varit en aktningvärd stadsgård hon lämnade efter sig vid sin död 1605. Efter Beate och hennes make Otte Brahe gick gården med tiden ur Brahesläktens händer för att omvandlas till en borgerligt ägd ridanläggning.

Sannolikt är det murrester till gårdens residensbyggnad som påträffades 1984 i avloppsschaktet. Murverkets kvalitet och dimensioner, spåren av stenhantverk, fynden av högreståndsartefakter, placeringen på tomten och gårdsanläggningen i övrigt tyder på det. Stenhuset har troligtvis legat i nord-sydlig riktning med frontfasaden mot gårdsplanen i öster och därbortom Gröne gatan. Flygelbyggnader och kanske ett gatuhus har fullbordat anläggningen.

Hela anläggningen påminner om lantliga aristokratiska huvudgårdar med en imponerande huvudbyggnad och flankerande ekonomibygnader kring en borggård som samtidigt gav hela anläggningen en fortifikatorisk förnimmelse (Bjurklint 2001:12ff). Husets hypotetiska tornliknande gestaltning förstärker ytterligare den fortifikatoriska karaktären. När Beate Bille expanderade sin gård genom tomtförvärv som huvudsakligen verkar att ha fyllt en agrikulturell funktion – och kanske anlagt en stor damm i södra delen – förstärktes lantgodskänslan ytterligare.

Gården kan hänföras till den gårdstyp som brukar benämnas centralhusgård; ett centralt på tomten placerat boningshus med bodar och ekonomibygnader förlagda runt om. Typen var vanlig i nordvästeuropa från 1300-tal till 1500-tal (Engqvist 1976:173f; Hædersdal 1987:7; Thomasson 1997:710).

De olika medlemmar av Billesläkten som ägt gården har säkerligen haft olika motiv för gårdsinnehavet. För Steen Basse Bille kan gården ha inneburit en punkt att agera från när han byggde upp sin skånska maktposition, specifikt i samband med landsdomarämbetet. Torben Billes lundensiska förankring som dekan och ärkebiskop är uppenbar. Beate Bille såg kanske fördelar med ett stadsresidens när hon utövade sina kulturella och filantropiska intressen, och då ville omge sig med en mer lantlig, aristokratisk miljö.

Frälset i stadens styrelse

Kungens, det vill säga stadsherrens, representant i staden Lund kan ha dokumenterats skriftligt första gången strax efter mitten av 1100-talet. Då omtalas nämligen en *prefectus Lundensis* vid namn Tord (DD 1:2:128). För *prefectus*-titeln i det här sammanhanget brukar termen gälkare användas. Sannolikt var ämbetet inte begränsat till själva staden utan omfattade en vidare skånsk sfär. *Prefectus*-titeln var dock namnmässigt förbunden med Lund under drygt 100 år, vilket visar på Lunds dåtida funktion som maktcentrum. Först under 1280-talet förändrades titeln till *prefectus Scaniae* (DD 2:3:61; Carelli 2012:316f). Kring sekelskiftet 1300 började samtidigt ett mer begränsat ämbete framträda; först med titeln *suffectus* (DD 2:3:288) indikerande på en underfogde, en ställföreträdande position, men senare med benämningen *advocatus Lundensis* (DD 2:5:253; 2:6:275). *Advocatus*-titeln kom att bli den allmänt brukade latinska beteckningen för fogdeämbetet. Således kan en uppdelning i ett regionalt fungerande gälkarämbete och en byfogdebefattning begränsad till staden Lund spåras till 1200-talets sista decennier.

Borgmästare

Denna omläggning av hur den kungliga makten organiserades och fördelades i Skåne motsvaras tidsmässigt av uppbyggnaden av Lunds stadsbefolknings egna styrelseorgan. Det första skriftliga omnämmandet om ett borgerskap i Lund är från mitten av 1280-talet då *communitas civitatis Lundensis* omtalas i ett dokument (DD 2:3:109). För att hitta en på borgerskapet vilande stadsstyrelse i Lund måste vi gå till dokument utfärdade i början av 1300-talet. År 1303 omnämns *scabini Lundenses* (åldermän/seniora; DD 2:5:253) och 1310 skrivs det om *consules Lundenses* (rådmän; DD 2:6:305). Således finns dokumentariska bevis för att en stadsledning baserad på stadens ledande skikt var etablerad under 1300-talets första decennium, men då andra danska, även skånska (Ystad), städer hade ett dokumenterat råd redan i slutet av 1200-talet (Gustafsson 2006:55) är det inte orimligt att anta att samma förhållande gällde för Lund, trots avsaknaden av stödjande skriftliga dokument.

Källorna från första halvan av 1300-talet ger ingen kunskap om hur ledarskapet i rådet fungerade. Det är inte uteslutet att rådet under perioden fungerade som ett jämbördigt och kollektivt organ utan utkorat ledarskap. I övriga Danmark är tendensen liknande, det vill säga att en ledande befattning – ett borgmästarämbete (*proconsul*) – omnämns först fram mot 1300-talets mitt (Gustafsson 2006:60). I och för sig omtalas ”borgmästare och råd” i Lund redan i ett dokument hänförbart till 1337 (DD 2:12:5), men källan är bara en kort regest skriven på 1600-talet (Skbf Bosjö 18). Sannolikt har en senare tids vanliga stereotyp för stadens ledning använts när regesten tillkommit, utan stöd i originaldokumentet. På mer säker grund vilar därför ett tyskt dokument från 1353 (CDL 1:III:433) där *proconsules et consules Lundenses* omtalas.

Under lång tid – för rådet från slutet av 1200-talet och för borgmästarämbetet från mitten av 1300-talet – förblir dock medlemmarna och befattningshavarna anonyma. Den första individuellt identifierade lundensiske rådmannen framträder med namn först i ett dokument från 1351. Då ingick rådmannen Jens Mikkelsen ett avtal med lübeckare på Lunds borgares och dess råds vägnar (DD 3:3:416). Två år senare omnämns en annan lundensisk rådmän, **Hågen Hildebrandsen** (DD 3:5:215). Även om han betitlas som rådmän endast i detta dokument förekommer han i ett flertal andra urkunder under 1350- och 1360-talen som borgare i staden, alltid med sitt namn placerat främst, framför övriga nämnda borgare (till exempel DD 3:3:397; 3:5:215; 3:7:85). Till skillnad från dessa förde han också ett heraldiskt vapen, det så

kallade rosensparrevapnet. Detta vapen – en sparre belagd med tre rosor – fördes under senmedeltiden av en skånsk lågfrälse-släkt knuten till huvudgården Skarhult och under långa tider innehavare av landsdomarämbetet, men också av ett flertal personer med ledande befattningar i städerna Malmö och Lund med oklara släktmässiga samband (Raneke 2001:2:809f). Ett par decennier senare, 1383, sigillerade en annan lundensisk rådmann – **Ingmar Nielsen** – med en sköld utvisande ett hjorthorn i sinister medan dexter halva av skölden saknas (DD 4:2:318). Vapenbilden tyder på att han kan ha tillhört den så kallade Jordbergasläkten, som förde stjärna och hjorthorn i vapnet (Raneke 2001:2:651). År 1366 är ett dokument daterat där en borgare i Lund vid namn Ingmar Nielsen sigillerar med Jordbergasläkten vapen, stjärna och hjorthorn (SDHK 8822). Sannolikt rör det sig om samma person.

Det ovannämnda dokumentet från 1383 – ett tingsvittne från Skånes landsting – för oss över på borgmästarbefattningen. Dokumentet beseglades nämligen av flera andra lundensiska rådmän och borgare, bland annat Jens Hennikesen. **Jens Hennikesen** är Lunds först kända borgmästare, benämnd *proconsul* i ett bytingsvittne från 1380 (DD 4:2:3). I det dokumentet saknas numera hans sigill, men det återfinns dock i några andra dokument han beseglat (DD 4:2:318; 4:6:534; DDe 14091118001; figur 3:34), ett sigill utvisande ett frontalt manshuvud omgivet av åtta stjärnor. En sådan heraldisk bild har inte kunnat kopplas till någon skånsk frälse-släkt även om manshuvud återgivet på annat sätt förekommer, till exempel i släkten Skytte (Raneke 2001:1:246; Flensmarck 2017:278). Jens Hennikesen fungerade som Lunds borgmästare under lång tid och är källmässigt belagd som sådan från 1380 till 1409 (DDe 14091118001). År 1412 omtalas han som ”quondam proconsule Lundensi” (fordom borgmästare i Lund; DDe 14120213001), vilket visar att hans borgmästartid då var över. Under denna trettioåriga ämbets-tid förekom han flitigt i källmaterialet (minst 35 gånger som borgmästare), ibland som enda borgmästare, ibland tillsammans med ytterligare en borgmästare. I dessa sistnämnda fall är alltid (med ett undantag) hans namn placerat främst, sannolikt beroende på senioritet i ämbetet, men möjligen också på en högre frälsestatus. De många dokumenten rör till största delen fastighetstransaktioner. Jens Hennikesen var som borgmästare med och utfärdade tingsvittnen – både från Lunds byting men också från Skånes landsting – och beseglade försäljnings- och skötebrev. Oftast rörde det sig om egendom i Lund, men påfallande många avser gårdar i Malmö eller i den omgivande närregionen. Flera av dessa fastighetstransaktioner avsåg donationer till Lunds domkyrka och domkapitel (appendix 2 Lund). Jens Hennikesen var själv, som tidigare beskrivits, innehavare av en exklusiv stenhusgård i S:t Mårtens socken med tillhörande patronatsrätt till sockenkyrkan, ett förhållande som ytterligare styrker hans aristokratiska status.

Under åren 1418–1419 verkade **Mogens Baad** som borgmästare i staden. Mogens Baad var dock byfogde i Lund under lång tid och kommer därför att behandlas i samband med genomgången av byfogdar.

Nästa lundensiske borgmästare med aristokratiska förtecken var **Arvid Bentsen**, som brukar hänföras till frälse-släkten **Gere** (Raneke 2001:1:59; Flensmarck 2014:100). Attribueringen har dock inte stöd av någon direkt bekräftelse via släktband utan bygger främst på vapenlikhet – en uppstigande spets (DAST L XXXIV 19; figur 3:35). Utöver sitt heraldiska vapen uppvisade Arvid Bentsen ytterligare några tecken som indikerar på en frälsestatus. Han var gift med Elne Galle (LÄU 4:120–121), som också hon har hänförts till lågfrälset (Raneke 2001:2:803; Flensmarck 2014:64). I några dokument i början av 1440-talet hade Arvid utöver borgmästartiteln även titeln ”Herr” (LÄU 3:251, 255; Rep 1:7061). Även Arvid Bentsen innehade borgmästarämbetet under lång tid, minst från 1428 till 1449 (LÄU 3:80, 311). De bevarade dokument där Arvid Bentsen förekommer är, i likhet med Jens Hennikesen,

Figur 3:34. Sigill Jens Hennikesen.
Källa: SDHK 12355 (DD 4:2:318).

Figur 3:35. Sigill Arvid Bentsen (Gere).
Källa: DAST L XXXIV 19.

Figur 3:36. Sigill Ebbe Truedsen.
Källa: DAST H XXXII 1.

Figur 3:37. Sigill Jens Overgaard.
Källa: DAST I XI 1.

främst utfärdade tingsvittnen eller beseglade försäljnings- och skötebrev. En skillnad är att tingsvittnen från Skånes landsting saknas, likaså fastighetstransaktioner med gårdar i Malmö. Däremot förekommer ett flertal fastighetstransaktioner och skuldebrev från byar i närregionen, ofta med frälse som part (appendix 2 Lund).

Under i stort sett samma period som Arvid Bentsen fungerade **Ebbe Truedsen** som stadens andra borgmästare. Ebbe Truedsens sigillbild tolkades av Anders Thiset som tre dryckeshorn (DAST H XXXII 1; figur 3:36), men Ranekes tolkning (2001:2:621) som tre snabelskor förefaller rimligare. Oavsett tolkning indikerar vapenbilden mer på en borgerlig bakgrund (bryggare, skomakare) än på ett frälseursprung. Ebbe Truedsen är i samtliga dokument där båda förekommer alltid efterställd Arvid Bentsen. Detta beror sannolikt på senioritet i ämbetet, ett förhållande som dock inte säkert kan fastställas då första gången de omnämns som borgmästare är i samma dokument från 1428 (LÄU 3:80). Om detta dokument kan tas till intäkt för att de tillträdde samtidigt kan ordningsföljden ha avgjorts av en rangmässig skillnad, en frälsestatus jämfört med en borgarstatus.

När Arvid Bentsens och Ebbe Truedsens tjänsteperiod tog slut kring 1450 tillträdde en ny frälseman borgmästarämbetet – **Jens Overgaard**. Han är känd som borgmästare från 1451 (Rep 2:14) till början på 1470-talet (Rep 2:12940). Hans vapen synes ha genomgått en utveckling. När han tidigt i karriären – 1452³ – beseglade ett dokument visar sigillet en svårtolkad bild utan sköld; enligt Lauritz Weibull (LÄU 3:341) ett allseende öga, enligt Thiset (DAST:72) ett lejonhuvud. Några år senare – 1459 – och synbarligen under resten av hans ämbetsperiod framvisar hans sigill ett fullständigt heraldiskt vapen; sköld med bild tolkad som vidjegärde (DAST I XI 1; figur 3:37) alternativt skanskorg (Raneke 2001:2:642) ginbalkvis, hjälm med vidjegärde/skanskorg som hjälmprydnad. Sigillet uppvisar således alla attribut för ett frälse sigill. Hans frälsestatus styrks ytterligare då han vid utfärdandet av ett tingsvittne från Skånes landsting 1466 titulerades väpnare (LÄU 4:90) även om han vanligen benämndes borgmästare. Hans verksamhet synes också ha haft en bredare och högre karaktär än sina företrädare. Borgmästarämbetet utgjorde basverksamheten, men flera dokument visar att han ofta deltog på Skånes landsting, även som landsdomare (LÄU 3:403; 4:58; Rep 2:1010). William Christensen (1903:695) har tolkat det som att han innehade landsdomarämbetet under perioden 1459–1465, då inga andra landsdomare utöver Jens Overgaard är kända under denna tid.

Jens Overgaards bakgrund eller släktförhållanden är inte kända. Vapenutvecklingen skulle kunna indikera en enklare frälsebakgrund som med tiden blir mer framträdande, accentuerad genom ett fullständigt heraldiskt vapen och även genom bruket av väpnartiteln. När han tillträdde borgmästarämbetet var hans namn alltid efterställt stadens andra borgmästare. När en ny borgmästare tillträdde kring 1460 blev dock Jens rangmässigt framflyttad i dokumenten, vilket skedde samtidigt med att han tillträdde landsdomarämbetet. Sannolikt var det senioriteten i borgmästarämbetet som styrte den rangmässiga placeringen.

Jens Overgaard kan knytas till några fasta egendomar. Redan 1451 sålde han, på sin hustru Kristne Jensdatters vägnar, två stenbodar vid Adelgatan i Malmö (Rep 2:80). I ett arrendekontrakt som upprättades 1495 avseende en gård i S:t Botulfs socken i Lund, norr om Skomakaregatan, nämns att den låg väster om den gård som "Öfwergård ätte" (LÄU 5:323). Denna gård kan vid tiden alltså ha tillhört Jens Overgaard, som då bör ha varit kring 70 år (han var sannolikt född på 1420-talet), eller möjligen något av hans barn.

3 I egenskap av rådman, trots att han vid två tillfällen året före (Rep 2:14, 80) tituleras borgmästare.

De borgmästare i Lund som är kända efter Jens Overgaard, från 1470-talet och fram till medeltidens slut, bär tydliga borgartecken, såväl namnmässigt som genom deras titulatur. De har också genomgående bomärken i sina sigill. Bland de mest frekventa kan nämnas Mathias Kandestøber, Hans Bager, Niels Nielsen Fyn och Henrik Glarmester (appendix 2 Lund).

Byfogdar

Efter att ha genomgått frälseindikerade borgmästare och även några rådmän i stadens magistrat är det dags att granska den kunglige stadsherrens representant, byfogden. Den förste lundensiske byfogde som uppvisar aristokratiska indikationer är **Anders Lavesen**. Han är känd från två dokument som byfogde (*advocatus Lundensis*). I det första dokumentet (DD 2:10:221) från 1330 är han medbeseglare vid en egendomsaffär gällande en gård i Vomb och omnämnd, tillsammans med den andre medbeseglaren som var riddare, som *virii nobiles*, det vill säga nobla, välbördiga män. Det andra dokumentet (DD 2:11:23) är ett tingsvittne från Skånes landsting. Anders Lavesen var vid tillfället ledare av landstinget i egenskap av sakhörare, vid den tiden likvärdigt med landsdomare. Både epitetet *vir nobilis* och landsdomarbefattningen indikerar på frälsestatus. Några kvarvarande sigill är inte kända, varför det inte gått att koppla Anders Lavesen till någon specifik frälssläkt.

Decenniet efter Anders Lavesen framträdde **Erland Turesen** som *advocatus Lundensis* i en regist från 1342 (DD 3:2:218) när han sålde en gård i Särslöv. Även i ett senare dokument (DD 3:1:294), någon gång från tiden 1342–1365, sålde han landsbygdsgårdar. Vid detta tillfälle skrev han sig till huvudgården Bjällerup, öster om Lund. Kring 1350 är han flera gånger dokumenterad som sakhörare på Skånes landsting, det vill säga agerande i en landsdomarfunktion (DD 3:3:140, 544; 3:4:9). År 1359 var han åter angiven som byfogde i Lund (DD 3:5:265). Hans frälsestatus bekräftas av att han, utöver att vara skriven till huvudgården Bjällerup, tituleras väpnare vid två tillfällen, 1354 och 1365 (DD 3:4:149; 3:7:231), när han beseglade fastighetstransaktioner i sydvästra Skåne. Erland Turesen har alltså under 1340- och 1350-talet fungerat som både byfogde i Lund och landsdomare på Skånes landsting, med sätesgård i Bjällerup samt enligt de bevarade dokumenten varit inblandad i godsaffärer mer i regionen än i själva staden Lund.

Under 1300-talets två sista decennier förekommer två olika byfogdar i Lund som periodvis omväxlande innehade ämbetet. Den ene – Jon Andersen – uppvisar inga direkta frälseattribut (till exempel DD 4:2:132; DDe 14020925001), även om han kan vara svår att åtskilja från den samtida välbördige Jens Andersen, skriven till sätesgården Tjuvstorp och innehavare av landsdomarsysslan 1396–1403 (till exempel DD 4:3:235; 4:6:189, 472; DDe 14011210001; 14021216002). Det går inte helt att utesluta att det kan ha rört sig om samma person.

Den andra byfogden i Lund under slutet av 1300-talet var **Gode Bentsen**. Han träder först fram i källmaterialet som ledare för Skånes landsting under beteckningarna *advocatus*, *auditor* eller *judicarius Scaniae*, men också med den danska beteckningen landsdomare, från 1379 och fram till 1395 (DD 4:1:517; 4:2:132; 4:5:116, 393, 408). År 1385 benämns han *advocatus* i Lund (DD 4:2:559), 1389 *viceadvocatus* i Malmö (DD 4:4:100), 1391 åter *advocatus* i Lund (DD 4:4:429) för att slutligen under perioden 1396–1399 mer frekvent framträda som byfogde i Lund (till exempel DD 4:6:18; 4:7:70). Dock förekommer inga omnämmanden som landsdomare. Sammanfattningsvis är han belagd som landsdomare 1379–1395, med enstaka omnämmanden i byfogdeämbetet i Lund och Malmö 1385–1391 samt mer kontinuerligt som byfogde i Lund 1396–1399. Han förekommer i ett flertal tingsvittnen från Skånes landsting och bytingen i Malmö och Lund (till exempel DD 4:1:534;

Figur 3:38. Sigill Gode Bentsen.
Källa: SDHK 12355 (DD 4:2:318).

4:3:395; 4:6:68) och som beseglare av brev och transaktioner (till exempel DD 4:2:559; 4:4:379; 4:6:534).

Två exemplar av Gøde Bentsens sigill är bevarade (DD 4:2:318; 4:4:429; figur 3:38), utvisande en stolpvis ställd hand i en sköld. Någon anknytning till ett liknande sigill har inte kunnat påträffas. Inte heller andra släktmässiga förbindelser finns belagda. Huruvida den heraldiska signifikansen av vapnet visar på frälsestatus kan diskuteras. William Christensen (1903:183) och Henrik Lerdam (2001:210) menar att det är tveksamt. Dock skall noteras att 1383, när hans sigill är känt första gången, hade han inte haft någon nu känd fogdebefattning i Lund eller Malmö utan bara innehaft landsdomarämbetet, ett ämbete som vanligtvis var kopplat till en lågfrälse krets. Det är därför rimligt att förmoda att han ursprungligen har haft en landsbygdsbakgrund som via landsdomarfunktionen ledde till byfogdebefattningar i både Malmö och Lund. Med tiden synes han ha fått en allt starkare förankring i och till staden Lund. År 1393 erhöll han en gåva från drottning Margrete, en gård i S:t Peters socken i Lund på Bredgatan, vilken tillfallit kronan efter att en skomakare i staden halshuggits (DD 4:5:116). År 1397 benämns han *bymand* i staden i ett tingsvittne från Skånes landsting (DD 4:6:295), det vill säga under en tidsperiod när han är belagd som byfogde i staden. Beteckningen utesluter givetvis inte att han innehade byfogdebefattningen vid tillfället, men visar på en identifiering med stadens borgerskap.

Niels Skrifer är belagd som byfogde i Lund vid ett tillfälle, 1409 (DDe 14090429001), men förekommer främst som ledare för Skånes landsting i egenskap av landstingssakhörare och landsdomare 1405–1414 (till exempel DDe 14051114001; 14060220001; 14070305001; SDHK 18321). Tillnamnet Skrifer signalerar visserligen en underordnad status, men såväl landsdomarbefattningen som det vapen han förde (avhugget varg- eller björnhuvud i sköld; DAST C LVIII 1; Raneke 2001:1:333) visar på lågfrälse. Sannolikt är det samma Niels Skrifer som deltog på kungens rättarting i Lund 1401, där han betitlades som väpnare (Rep 1:4471).

Under 1400-talets första fjärdedel var **Mogens Baad** en förgrundsgestalt i det skånska och lundensiska offentliga livet. Han trädde fram som byfogde i staden 1403 (DDe 14030521001) och kan ses i denna befattning ett flertal gånger under större delen av kvartsseklet, fram till 1423 (LÄU 3:27). Utöver denna befattning knuten till stadens kungliga överhet kom han efter ett antal år att även inträda i stadens egen styrelse, magistraten. Från 1409 (DDe 14091118001) benämns han som rådman. Vid ett flertal tillfällen nyttjas både fogde- och rådmanstiteln, *consul et advocatus Lundensis* (till exempel SDHK 18779). Även delaktigheten i stadens råd varade enligt de bevarade dokumenten fram till 1423 (LÄU 3:27). Under ett par år, 1418–1419 (SDHK 19183; 19208; 19269), var han dessutom rådets ledare i egenskap av borgmästare. Han måste då ha varit stadens oinskränkte världslige styresman, men var uppenbarligen en lokal makthavare i Lund under en längre tid. Hans starka position inskränkte sig dock inte bara till staden Lund. Från 1413 (SDHK 18017) var han dessutom ledare på det skånska landstinget, under namn av landsdomare, sakhörare eller fogde i Skåne (till exempel DDe 14161010001; LÄU 3:8; SDHK 18017; 19268). Sista gångerna Mogens Baad framträder som skånsk landsdomare är 1425 (SDHK 20429; DDe 14251025001).

Mogens Baad förde en båt i sitt vapen (DAST K III 6–7; figur 3:39). Det går inte att via några kända källor otvetydigt sammankoppla Mogens Baad med någon frälseäkt. Inte heller visar källorna på något frälseattribut såsom väpnare, välbördig eller liknande. William Christensen (1903:183) menar att han kan ha tagit vapnet efter sitt tillnamn och därmed skulle det inte utgöra ett släktvapen. Den allmänt rådande synen på Mogens Baad är emellertid att han tillhörde en skånsk uradlig frälseäkt, som brukar benämnas Baad I (Thiset & Wittrup 1904:13; Raneke

Figur 3:39. Sigill Mogens Baad.
Källa: DAST K III 7.

2001:2:554; Flensmarck 2003:422). Hans farfader kan i så fall ha varit riddaren Åge Ingvarsen till Bjärsjöholm, gälkare i Skåne på 1360-talet. Mogens Baads karriär med en begynnelse som byfogde för att efter en tid ta ett bredare ansvar inom stadens magistrat och regionalt på det skånska landstinget menar jag stöder ett sådant antagande; initialt landsbygdsförankrad i en frälsesfär, men via fogdebefattningen alltmer involverad och integrerad i stadens liv.

Tor Flensmarck (2003:418ff) har framfört hypotesen att Mogens Baad var fader till en Oluf Mogensen i Gryby. Oluf Mogensen sålde 1463 en gård med stenhus i Lilla S:t Peders socken i Lund. Gården var ett modersarv och kan i så fall ha ingått i Mogens Baads och hans makas gemensamma bo, möjligen deras residens och hemvist i staden med tanke på stenhuskaraktern (appendix 1 Lund, nr 58).

I knappt två decennier, större delen av 1420-talet samt 1430-talet, kan inte någon byfogde i Lund spåras i källorna. Nästa kända byfogde dyker först upp 1440 och hette **Peder (Jensen) Bugge**. Peder Bugge agerade som byfogde från 1440 till 1454 (LÄU 3:361; Rep 1:7058). Efter att ha avträtt som byfogde ingick Peder Bugge i stadens råd i egenskap av rådman minst fram till 1460 (LÄU 3:369, 420), men redan under hans fogdetid finns en notering om honom som rådman i samband med beseglingen av ett arvskifte (Rep 2:14).

Flera av hans företrädare i byfogdeämbetet hade även fungerat som landsdomare på Skånes landsting, vilket dock ej Peder Bugge synes ha gjort. I stället var det väpnaren Jens Jepsen (Rosensparre) till Skarhult som var landsdomare under perioden (till exempel Rep 1:6322, 7730). Däremot är Peder Bugge belagd som deltagare på landstinget vid några tillfällen (LÄU 3:272, 346; Rep 2:1010).

Peder Bugge förde ett heraldiskt vapen, fyra, sedermera tre, av vågskuror bildade bjälkar (DAST G XXV 3; Raneke 2001:1:173; figur 3:40). Samma vapen fördes av Jesse (Ågesen) Bugge, byfogde i Malmö i början av 1400-talet (Raneke 2001:1:173; Flensmarck 2003:369). Namn- och vapenöverensstämmelsen likväl som den väl passande kronologin gör det rimligt att tro att Peder Bugge var son till Jesse Bugge. Några andra släktmässiga kopplingar kan inte påvisas.

Efter några enstaka omnämmanden om andra byfogdar under slutet av 1450-talet tillträdde en ny byfogde som skulle komma att inneha byfogdeämbetet och andra ämbeten, under lång tid. **Anders Jensen** fungerade omväxlande, men också parallellt, som byfogde och rådman samt landsdomare och landstingssakhörare under nästan fyra decennier, 1463–1500. Under denna tid förbrukade han ett flertal sigillstampar; minst sex stycken (DAST F LII 3–8). Det äldsta, brukat 1463–1468, har tolkats som ett blad, möjligen ett sjöblad, med spetsen neråt, men kan också ses som ett hjärta (DAST F LII 3). I nästa sigill kan man dock se en utveckling mot (sjö)blad, då en kort stjälk har tillfogats. Samtidigt vändes bladet så att spetsen kom uppåt och skölden kompletterades med hjälm och hjälmprydnad (DAST F LII 4; figur 3:41). Detta sigill användes 1468–1476. I nästa sigill, nyttjat perioden 1478–1487, har en trekluven rot tillfogats stjärken (DAST F LII 5). År 1487 brukades också en annan stamp med likartat vapen (DAST F LII 6). Nästa stamp var i bruk 1488–1492 (DAST F LII 7) alltså med blad och stjälk med trekluven rot. De sist bevarade sigillerna (DAST F LII 8), kända 1492–1496, hade åter ett innehåll med ett fullständigt vapen – sköld, hjälm och hjälmprydnad. Som tecken på Anders Jensens frälsestatus kan, utöver det heraldiska vapnet, nämnas att han vid ett par tillfällen betitlades väpnare i bevarade dokument (LÄU 4:424, 464).

Baserat på källmaterialet kan Anders Jensens ämbetsmannakarriär delas upp i några större avsnitt. De första omnämmanden om honom som byfogde är under 1463 (LÄU 4:30; Rep 2:1659), men senare under 1460-talet fungerade en Hemming Jensen (Rep 2:2492) som byfogde och är känd som sådan fram till 1474 (Rep 2:3402).

Figur 3:40. Sigill Peder (Jensen) Bugge.
Källa: DAST G XXV 3.

Figur 3:41. Sigill Anders Jensen.
Källa: DAST F LII 4.

År 1479 nämns åter Anders Jensen som byfogde (LÄU 4:331) och har fungerat som sådan ända fram till 1495 (LÄU 5:306). Under den period på 1470-talet när han inte var byfogde ingick han i stadens råd som rådmann (till exempel LÄU 4:141, 269). Sammaledes gällde under senare delen av hans byfogdeperiod och även efter densamma, 1487–1500 (till exempel LÄU 5:36, 459).

Redan tidigt, 1466 (LÄU 4:90), var han också sakhörare vid det skånska landstinget. Efter att titlarna landstingssakhörare och landsdomare synes ha brukats ekvivalent tidigare, båda avseende den ledande befattningen vid landstinget, synes en förändring ha ägt rum på 1460-talet genom att ämbetet delades upp i två delar; en landsdomarbefattning och en underordnad landstingssakhörare (Christensen 1903:174). Det är i denna underordnade sakhörartjänst som Anders Jensen uppträdde under 1460-, 1470- och 1480-talen, medan personer tillhörande landsbygdsfrälset, både lågfrälset (Peder Henriksen [Hollunger], Axel Saxtrup, Torben Jepsen [Rosensparre]) och högfrälset (Peder Nielsen [Thott]), fungerade som landsdomare (Christensen 1903:694f). Efter dessa synes Anders Jensen ha tillträtt landsdomarämbetet. Han omnämns som sådan 1491 (LÄU 5:190; Rep 2:7002), men Christensen menar att han kan ha fungerat som landsdomare åtminstone under en del av perioden 1488–1495 (Christensen 1903:175).

Sammanfattningsvis var Anders Jensen en ledande befattningshavare i Lund 1463–1500. Först en kort period som byfogde, därefter medlem i stadens rådsförsamling för att från 1479 stadigvarande tjänstgöra som byfogde och, åtminstone under det sista dryga decenniet på 1400-talet, samtidigt ha kvar rådmansbefattningen. Tidigt blev han sakhörare på det skånska landstinget, ett ämbete han behöll fram mot 1490 då han upphöjdes till landsdomare. Han uppvisar tydliga tecken på frälsestatus; ett heraldiskt vapen – periodvis fullständigt med hjälm och hjälmprydnad – samt omnämningen som väpnare. Emellertid är inget känt om hans familjemässiga förhållanden, så han har inte kunnat inordnas i någon känd frälssläkt.

Efter Anders Jensen tillträdde Mikkel Mikkelsen Buntmagare som byfogde, uppenbarligen en person med hantverkarbakgrund. Han upprätthöll befattningen åtminstone under perioden 1496–1510, dock med ett avbrott 1501–1502. Då omnämns nämligen **Knud Madsen Skriver** som byfogde (LÄU 6:12, 49). Sitt tillnamn har han troligen fått eftersom han fungerade som skrivare på Skånes landsting i början av 1500-talet (LÄU 5:479, 483–484; Rep 2:9547). Tor Flensmarck (2010:47f) menar att han var halvbroder till väpnaren Niels Olsen (oxhuvud) till Hardeberga och tidvis agerade som dennes ombud. Utöver den eventuella kopplingen till en frälssläkt finns ytterligare indikatorer på hans frälsestatus. I några dokument omnämns han som väpnare (Rep 2:9017, 9397). Dessutom förde han ett fullständigt heraldiskt vapen med sköld, hjälm och hjälmprydnad (DAST F VI 1; figur 3:42). Vapenbilden har tolkats som ekollon och två blad utväxande ginbalksvis från gren (DAST F VI 1; Raneke 2001:2:461), men den bristfälliga kvaliteten på de bevarade sigillerna gör den svårtolkad. Flensmarck (2010:47) menar att den skulle kunna tolkas som en halv heraldisk lilja.

År 1514 förlänades **Steen Bille** byskatten på 10 år och han erhöll också byfogderiet 1517 på livstid enligt Kristian Erslev (1879:163).

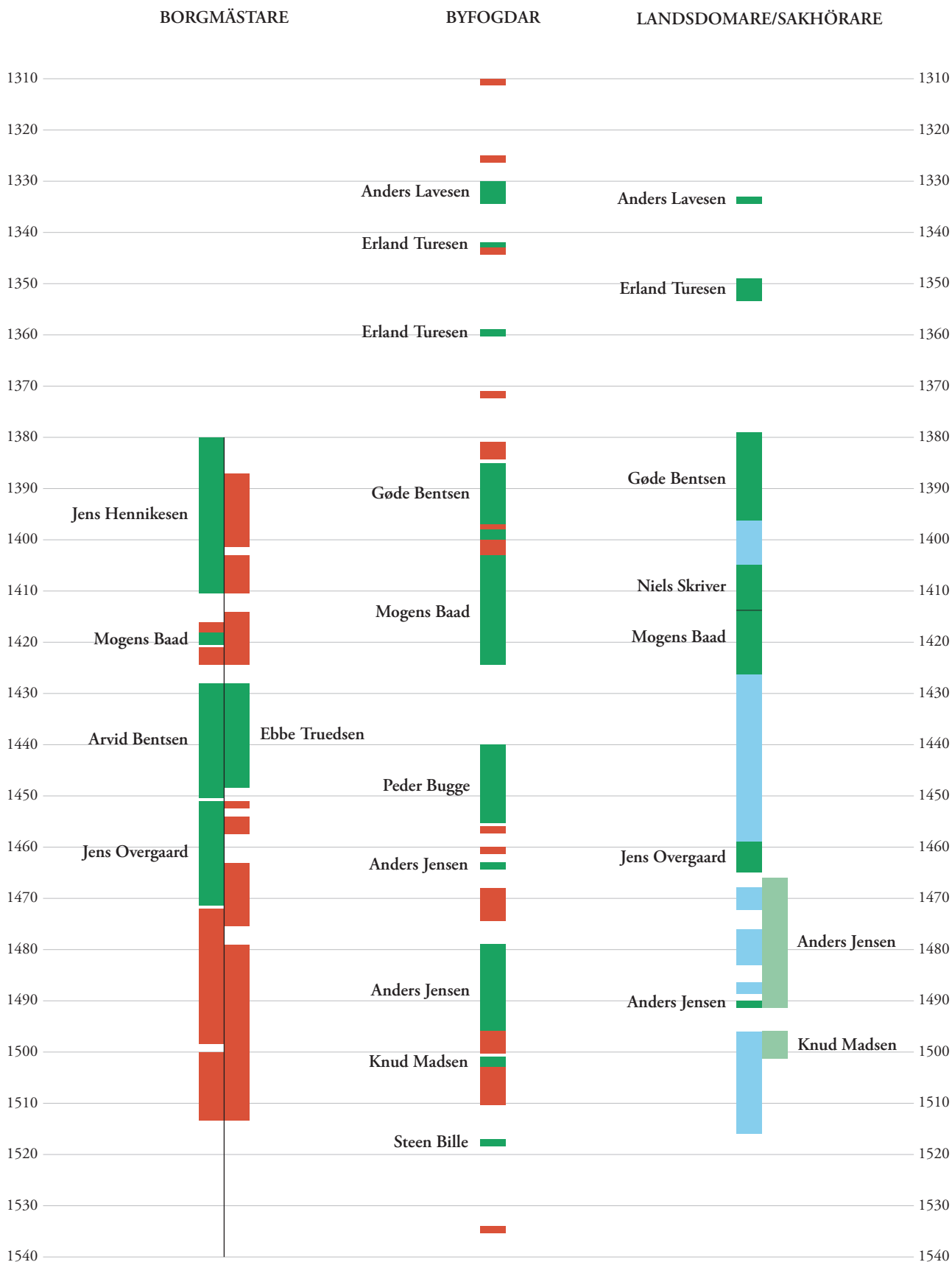
Sammanfattning

Efter denna genomgång kan det konstateras att under stora delar av medeltiden var de ledande befattningarna i Lund besatta av personer med mer eller mindre tydliga indikationer på frälsetillhörighet. En sammanställning av olika kategorier av ämbetsinnehavare finns i figur 3:43. Grafen visar att borgmästarämbetet huvudsakligen besattes av frälset fram till 1470-talet. Även om frälsestatusen möjligen kan vara tveksam avseende Jens Hennikesen och Ebbe Truedsen så kan ett tydligt

Figur 3:42. Sigill Knud Madsen Skriver.
Källa: DAST F VI 1.

Figur 3:43. Ämbetsinnehavare fördelat på frälse-icke-frälse i Lund. Personer med flera ämbetsnoteringar antas ha haft en ämbetsperiod sträckande sig mellan äldsta och yngsta noteringen, såvida det inte framgår att annan ämbetsinnehavare bryter perioden.

Källa: Appendix 2 Lund; Christensen 1903:694f; Lerdam 2001:209f. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

- Stadsanknutet frälse
- Borgare/övriga
- Landsbygdsfrälse
- Underordnad sakhörare/skrivare

frälseinslag konstateras från början av 1400-talet. Från 1470 är det dock personer med påtaglig ofrälse borgarstatus som innehade befattningen som borgmästare.

På liknande sätt förhåller det sig med byfogdeämbetet. Från den första noteringen 1310 fram till 1380 finns enbart spridda noteringar om byfogdar. Av dessa har två kunnat hänföras till frälset. Av de övriga är två, något överraskande, titulerade *sacerdos* det vill säga präst. De sista två har inte kunnat hänföras till någon kategori, varför de mycket väl kan ha tillhört frälset. Från 1380-talet var det dock lågfrälset som belade byfogdesysslan. Den Jon Andersen, som omväxlande med Gøde Bentsen var byfogde under 1300-talets slut och de första åren på 1400-talet, var troligen borgare men det kan inte uteslutas, som nämnts ovan, att han var identisk med den välbördige landsdomaren Jens Andersen (Due) till Tjuvstorp. Först kring 1460-talet återfinns enstaka avbrott i befattningens frälseinnehav, en förändring som blir tydlig och starkare från sekelskiftet 1500.

Därtill skall läggas att ett flertal av stadens frälsebefattningshavare också fungerade som ledare på det skånska landstinget. Ingen av stadens icke-frälse ämbetsinnehavare besatt detta ämbete, utan när inte en borgmästare eller byfogde från

Tabell 3:2. Sammanställning över medeltida borgmästare samt några rådmän i Lund med indikationer på frälsestatus.

	Hågen Hildebrandsen	Ingmar Nielsen	Jens Hennikesen	Arvid Bentsen (Gere)	Ebbe Truedsen	Jens Overgaard
Allmänt						
Känd under	1351–1367	1366–1383	1378–1412	1428–1449	1428–1450	1449–1469
Koppling till frälssläkt	Ja?	Ja?		Ja?		
Antal kända omnämmanden	8	4	42	20	13	19
Ämbeten/titulatur						
Ursprunglig känd ämbetssfär	Borgare/rådet	Borgare/rådet	Rådet	Rådet	Rådet	Rådet
Borgmästare			1380–1409	1428–1449	1428–1447	1451–1470
Rådman	1353	1383	1378, 1392		1450	1449, 1452
Byfogde						
Landsdomare (sakhörare)						1459–1465
Underordnad sakhörare/skrivare						
Frälseepitet				Herr	Herr	Väpnare
Vapen						
Avbildning/beskrivning	DD 3:5:215	SDHK 8822, 12355	SDHK 12355	DAST L XXXIV 19	DAST H XXXII 1	DAST I XI 1
Heraldisk vapenbild	Ja	Ja	Möjligen	Ja	Möjligen	Ja
Sköld	Ja	Ja		Ja	Ja	Ja
Fullständigt vapen						Ja
Rosensparre-vapen	Ja					
Jordberga-vapen		Ja				
Egendomsinnehav						
Rural huvudgård						
Rural egendom i övrigt						
Urban egendom			Ja			Ja?

Lund var landsdomare upprätthölls denna position av det regionala lågfrälset. Inga befattningshavare från andra skånska städer är heller kända som landsdomare (Christensen 1903:694f; Lerdam 2001:209f). Under slutet av 1400-talet kan man se en förändring avseende landsdomartjänsten då det rurala lågfrälset, och i enstaka fall även högfrälset, mer permanent lade beslag på detta ämbete.

Sammanfattningsvis har således personer med frälsebakgrund eller potentiell frälsestatus utgjort ett markant och dominerande inslag i Lunds stadsstyrelse under en stor del av medeltiden. Dessa personer var också i många fall ledande på skånska landstinget. Först under senare delen av 1400-talet verkar det mer traditionellt betraktade borgerskapet ha flyttat fram sina positioner och tagit kontroll över stadsstyrelsen samtidigt med att det regionala rurala lågfrälset besatte landsdomar-ämbetet.

Vad finns då att säga om dessa frälsepersoner som innehade befattningar som borgmästare och byfogde? Hur såg deras bakgrund och levnadsbanor ut? Vad hade de för status – betraktades de som frälse eller borgare? Då källmaterialet nästan uteslutande rör sig om fastighetstransaktioner och tingsvittnen från by- och lands-

Tabell 3:3. Sammanställning över medeltida byfogdar i Lund med indikationer på frälsestatus.

	Anders Lavesen	Erland Turesen	Gøde Bentsen	Niels Skriver	Mogens Baad	Peder (Jensen) Bugge	Anders Jensen	Knud Madsen
Allmänt								
Känd under	1330–1333	1342–1365	1379–1399	1401–1414	1403–1425	1440–1460	1463–1500	1496–1502
Koppling till frälse släkt					Ja?			Ja?
Antal kända omnämmanden	2	8	24	12	46	16	68	10
Ämbeten/titulatur								
Ursprunglig känd ämbetsfär	Byfogde	Byfogde	Landstinget	Landstinget	Byfogde	Byfogde	Byfogde	Landstinget
Borgmästare					1418–1419			
Rådman					1409–1416, 1421–1423	1451–1460	1470–1475, 1487–1500	
Byfogde	1330–1333	1342, 1359	1385–1399	1409	1403–1423	1440–1454	1463, 1479–1495	1501–1502
Landsdomare (sakhörare)	1333	1349–1353	1379–1395	1405–1414	1413–1425		1491	
Underordnad sakhörare/skrivare							1466–1491	1496–1502
Frälseepitet	Vir nobilis	Väpnare		Väpnare			Väpnare	Väpnare
Vapen								
Avbildning/beskrivning	Ej känt	Ej känt	SDHK 12355	DAST C LVIII 1	DAST K III 6–7	DAST G XXV 3	DAST F LII 3–8	DAST F VI 1
Heraldisk vapenbild			Möjligen	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Sköld			Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Fullständigt vapen							Ja	Ja
Rosensparre-vapen								
Jordberga-vapen								
Egendomsinnehav								
Rural huvudgård		Bjällerup						
Rural egendom i övrigt		Ja						
Urban egendom			Ja		Ja?		Ja	

ting är det så klart svårt att utläsa några mer personliga karakteristika ur desamma. Omnämmanden om såväl deras verksamhet utanför ämbetssysslorna som deras familje- och boendeförhållanden lyser nästan helt med sin frånvaro i källmaterialet. Det underlag som finns för en analys är den genomgång som gjorts ovan av vad som kunnat vaskas fram ur källmaterialet, vilket sammanfattas i tabell 3:2 och 3:3.

Bland borgmästarna (tabell 3:2) tycks samtliga påbörja sin karriär inom stadens råd. I några fall är de redan första gångerna omnämnda som borgmästare medan de i andra fall först har fungerat som rådmän. I inget av fallen framträder någon form av rural bakgrund; dessa personer framstår därmed som sprungna ur stadens borgerskap. Trots det för de behandlade personerna mestadels vapen med tydliga heraldiska uttryck och gestaltningar. En viss osäkerhet har dock noterats kring Jens Hennikesens och Ebbe Truedsens vapen. För 1400-talets borgmästare, som förde heraldiskt vapen, tillkom dessutom aristokratiska titlar, om än sporadiskt, som herr och väpnare. Jens Overgaard, den siste medeltida aristokratiska borgmästaren i staden, är inte bara kopplad till väpnartitel utan förde dessutom ett fullständigt vapen med hjälm och hjälmprydnad samt fungerade under en period som landsdomare på Skånes landsting. Det får väl anses som sannolikt att de var boende i staden, även om direkta bevis på detta oftast saknas. Ett exempel utgörs dock av Jens Overgaard som sannolikt var innehavare av en gård på Skomakargatan. Bilden av en i grunden borgerligt förankrad grupp med särskild status som frälse framträder. Denna bild förstärks av att den i några personfall kan knytas till kända frälsesläkter – såsom rosensparre, Jordbergasläkten och Gere – genom deras vapens heraldiska utformning. Den urbana anknytningen präglar källmaterialet för gruppen, då borgmästar- och landsdomartitel nästan genomgående användes på bekostnad av det mycket sporadiska bruket av herr- och väpnarepiteten, men via de heraldiska sigillbilderna uttrycks ändå den aristokratiska statusen.

Bilden över byfogdarna ser något annorlunda ut (tabell 3:3). Det tycks som om stadens byfogdar under större delen av medeltiden har haft en aristokratisk prägel, men i början av 1400-talet framträder en viss förändring i dessa byfogdars karaktär och särdrag. 1300-talets byfogdar, och även den enbart vid ett tillfälle omnämnde byfogden Niels Skriver, var i lika hög grad associerad till ledningen av det skånska landstinget som till byfogdeämbetet. I några fall verkar det också som att landstingssakhörorämbetet var det ursprungliga och att byfogdetjänsten tillkom först senare. Väpnartituleringen (och liknande) är mer förekommande än i borgmästargruppen. I ett fall kan dessutom en rural förankring påvisas i form av huvudgård och annat landsbygdsgods. Dessa byfogdar synes således ha sitt ursprung i och vara mer kopplade till ett regionalt lågfrälse än till en urban miljö, möjligen med undantag av Gøde Bentsen.

Under 1400-talet blir dock bilden något annorlunda. Då kom byfogdeämbetet att bli den befattningsmässiga inkörsporten som med tiden utvecklades och kompletterades med representation även i borgerskapets organ; samtidigt med att fungera som byfogde satt de med i rådet som rådmän och i något fall fungerade de även som borgmästare. Den dominerande maktposition de därmed kom att besitta förstärks ytterligare av betydelsefulla positioner i landstinget. Det går i några fall att belägga egendomsinnehav i staden varför de sannolikt ofta var boendemässigt förankrade i densamma. Även om det inte kunnat beläggas är det troligt att även denna grupp hade sin härkomst och sitt ursprung i det regionala landsbygdsfrälset. Med tiden, och med den mer vidsträckta maktpositionen, kom de dock att alltmer assimileras in i den urbana sfären.

På 1500-talet agerade Knud Madsen som byfogde en kort period. Han uppvisar mer likhet med 1300-talets byfogdar, då han huvudsakligen kan kopplas till skånska landstinget samt med nära band till landsbygdsfrälset i stadens omgivning.

Således kan tre olika grupper med aristokratisk status skönjas i den lundensiska kontexten. En byfogdegrupp från 1300-talet huvudsakligen kopplad till lågfrälset i stadens omland, en byfogdegrupp på 1400-talet som hade samma ursprung men kom att integreras i borgerskapet och erhålla en bredare maktposition samt slutligen en råds- och borgmästargrupp huvudsakligen förankrad och verkande inom borgerskapet men med en särskild och avvikande frälsestatus.

Sammanfattning Lund

I begynnelsen bestod Lund av ett antal storgårdar med en agrar försörjningsbas. Tomtstorlekarna var betydande och täckte snabbt en stor yta av den blivande staden. De enskilda gårdarna var strukturerade kring storhushåll; en elitfamilj omgiven av beroende klienter och arbetsfolk. Kring 1000-talets mitt avsattes på flera storgårdar ett större stycke av tomten till kyrkogård för de kringboende och för att bygga en mindre träkyrka åt ägaren och hans familj.

Under början av 1100-talet ersattes de små privata träkyrkorna av större, betydligt kostsammare, byggen i sten. Kyrkoinnehavarnas äganderätt omvandlades till ett immateriellt patronatskap, men de markerade sin plats i och överhöghet över kyrkan i form av imposanta västtorn och exklusiva gravläggningar, företrädesvis i tornet. Under 1100-talet fick den växande befolkningen ett ökat tillträde till kyrkan, vilket kyrkornas större storlek vittnar om. Den breda menighetens tillgång till kyrkorummet var förmodligen en viktig del av utvecklingen av sockensystemet under 1100-talet. Med bakgrunden i privatkyrkorna och den fortsatta kopplingen via patronatskapet kan socknarna ha organiserats rumsligt kring huvudgårdstomt och kyrkogård.

Fram mot högmedeltiden började högaristokratin uppgradera sitt boende, vilket Krognoshuset är ett tydligt exempel på. Även den äldsta delen av Dekanhuset vittnar om den högmedeltida högreståndsmiljö som tegelhusen representerade. De analyserade gårdskomplexen i Lund synes uppträda under högmedeltiden som stora, agrara stadsgårdar, med påkostade residenshus och tillhörande apalgårdar, köksträdgårdar och fiskdammar samt en anslutande patronatskyrka.

Under högmedeltiden, speciellt första halvan av 1300-talet, donerades många gårdar i Lund till kyrkliga institutioner, direkt eller via försäljning till personer inom det andliga frälset. Aristokratin släppte sin urbana förankring och fokuserade intresset på sina landsbygdsgods medan kyrkliga institutioner övertog kontrollen av egendomarna i staden. Så skedde med Dekanhusgården medan Krognosläktens bibehållna besittning av stadsgård och patronatsrätt var ett klart avsteg från vad som verkar ha varit den generella trenden. Denna tendens fortsatte under 1400-talet där också stadens borgerskap förvärvade egendom från det världsliga frälset i större utsträckning. Dock förändrades inte den övergripande bilden då även stadens borgare ombesörjde sina själbehov genom att lämna donationer så att stadens fastighetsegendom alltmer kom att ingå i den kyrkliga sfären. Kyrkan, främst domkapitlet och domkyrkan, begagnade sig av denna egendomsmassa till residens åt kaniker och prästerskap samt kapitaliserade ekonomiskt på densamma genom utarrendering till stadens borgerskap.

Krognosgården utgjorde således ett undantag genom att kvarstå i ett aristokratiskt ägande. Men under slutet av 1400-talet tillkom ytterligare en högaristokratisk etablering i staden, nämligen Billegården. Antingen via ett direkt förvärv från landsdomaren Steen Basse Billes sida eller via ett arvsförvärv från Krognosläkten kom gårdsegendomen i Billesläktens hand. Under 1500-talet utvecklades gården till en större stadsgårdsegendom, främst genom Beate Billes försorg, så att

den kom att bli en motsvarighet till Krognosgården. En tydlig skillnad kan dock utläsas av de båda egendomarna, nämligen deras rumsliga strukturering och residenshusens placering. Medan Krognosgårdens båda residenshus var lokaliserade med gaveln vid den förmodade tomtgränsen – en placering som för övrigt också gällde för Dekanhuset – representerade Billegården en stadsgårdsmodell där residenshuset var placerat längre in på tomten omgivet av komplementär bebyggelse närmare gatumarken.

Men det var inte enbart högfrälsets stora stenhusbebyggda stadsgårdar som förekom i Lund. Ett stort antal andra frälseegendomar har genom det skriftliga källmaterialet kunnat identifieras och lokaliseras. Den generella bilden är att aristokratiens egendomar var väl spridda över stadsområdet, inga mer distinkta och särskilt aristokrattäta områden har kunnat identifieras. En viss tendens till en större koncentration har diskuterats avseende stadens östra och norra delar. Samtidigt notrades en mindre närvaro i de mer centrala, merkantila områdena, en tendens som dock avtog under medeltidens slut. Hypotetiskt föreslogs att frälset föredrog semi-perifera lägen då dessa kunde erbjuda mer tomtyta att uppföra gårdar på med en gestaltning mer liknande frälsets landsbygds gårdar.

Analysen av hemvisten för den aristokrati som innehade stadsegendom i Lund visade att den övervägande delen hemmahörde i närregionen, inom en dagsresa från staden. Främst var det lågfrälset som hade denna närhet till staden. Högfrälset, ofta liktydigt med en riksaristokrati, representerade däremot mer långväga besökande till och boende i staden. Baserat på denna skiljaktighet föreslogs också olika syften för egendomsinnehavet i staden. För lågfrälset sågs direkta lokalpolitiska, sociala eller småskaliga kommersiella syften medan högfrälsets intressen närmast hade rikspolitisk bäring, inte minst kopplade till det kyrkliga maktcentrum som Lund utgjorde. Vidare förmodades att de sociala och affärsmässiga kontakterna med annan högaristokrati, inte minst inom den egna släktkretsen, utgjorde en viktig beståndsdel för närvaron i staden.

Stadens ledande ämbetsmän – byfogden och borgmästaren – hämtades i stor utsträckning från frälset under större delen av medeltiden, fram till slutet av 1400-talet, vilket får sägas vara något överraskande. Normalt brukar stadens ledning, åtminstone rådet och borgmästarna, ses som en sak för borgarna i staden, främst de tongivande köpmännen. Profilerna på dessa aristokratiämbetsmän såg dock lite olika ut och tre kategorier har identifierats. De frälseprofilerade borgmästarna hade synbarligen en urban bakgrund även om de markerade sin särprägel med heraldiskt utformade vapen i stället för bomärken samt en förekommande, om än sporadisk, användning av aristokratiska titlar. De utgjorde antagligen en del av stadens borgerskap, men utmärkte och särskiljde sig genom de aristokratiska attributen.

Byfogdarna rekryterades oftast från det regionala lågfrälset. Då Skånes landsting bedrev sin verksamhet i staden fungerade dessa frälsebyfogdar också frekvent som landsdomare på tinget, när inte ämbetet var besatt av ruralt lågfrälse. Under 1300-talet hade dessa byfogdar en tydlig rural bakgrund och förankring som inte verkar ha förändrats under byfogdetiden. 1400-talets byfogdar hade av allt att döma även de en bakgrund i det ordinära landsbygdsfrälset. Däremot kom de med tiden att associeras till och assimileras i stadens borgerskap på ett helt annat sätt än deras 1300-talsföregångare. De blev utöver byfogdeämbetet medlemmar i stadens råd och i några fall till och med borgmästare, men bibehöll sin koppling till det frälseprofilerade landsdomarämbetet.

Malmö – den stora handelsstaden

Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling

Malmö (figur 4:1) etablerades under högmedeltiden på initiativ av rättsinnehavare i området, främst kungen och den lokala aristokratin. Så lyder den vanligaste uppfattningen om staden Malmös tillblivelse (Reisnert 2006:66f; Thomasson 2008:290, 296), men det finns andra hypoteser (Rosborn 2016:96ff, där ärkebiskopen anses ha grundat staden på den av honom innehavda byn Bulltoftas mark). Incitamentet utgjordes av sillfisket och uppkomsten av Skånemarknaden och den ekonomiska potential som var knuten till dessa. Från en långsträckt sandrevel utmed havet tog fisket fart i slutet av 1100-talet. Ett stort antal lerbottnar vittnar om dessa fångstaktiviteter. När sillen fångats och transporterats in till land processades den på strandreveln och packades i tunnor. Förstranden tillhörde kungens domäner där han utövade inflytande och kontroll vilket han kan ha utnyttjat för att avgiftsbelägga fisket (Carelli 2007:150; Thomasson 2008:289f, 295f; Rosborn 2016:85ff).

I områdena på Söderslätt längre inåt land, några kilometer från kusten, fanns redan på järnåldern ett pärlband av byar där både kungen och den lokala aristokratin hade ägarintressen. En av dessa byar, belägen nära kusten, kallades Malmö. Där fanns på 1100-talet en kyrka och en större gård. När fiskeverksamheten vid kusten och den därmed sammanhängande bebyggelsen ökade i betydelse och omfattning kom den nya platsen att tillägna sig Malmö-namnet. Byn kom att benämnas Övre Malmö medan den växande fiskeplatsen kom att kallas Nedre Malmö (Tomner 1971:180ff; Thomasson 2008:285, 287f; Rosborn 2016:64ff).

Den långa sandreveln avgränsades söderut från fastlandet av vatten och våtmarker. Tillgängligheten till omlandet skedde ursprungligen via dess östra och västra spetsar och en kommunikationsled parallellt med havet etablerades, vilken sedermera utvecklades till stadens centrala gata, Adelgatan. Även en väg söderut genom våtmarkerna har sannolikt använts. Under första halvan av 1300-talet uppfördes en mäktig kyrka på sandrevelns högsta punkt utmed Adelgatan, den gotiska S:t Petrikyrkan, som ersättare för en mindre och äldre romansk kyrka på samma plats. Under medeltiden expanderade bebyggelsen söderut på sandreveln. Vid mitten av 1300-talet låg stadens södra gräns vid Baltzars- och Skomakaregatorna, men områdena söder därom bebyggdes under senmedeltiden och vid reformationen hade stadens södra gräns nått fram till Södergatans mynning vid Gustav Adolfs torg (Bager 1971:261ff; Thomasson 2008:287, 290; Rosborn 2016:95, 99ff, 113ff, 326ff).

Adelgatan var under hela medeltiden stadens huvudstråk, med de östra och västra ändpunkterna där tillträdet till staden skedde. Dessutom fanns en söder-

Figur 4.1. Franz Hogenbergs kopparstick över Malmö.

Källafoto: Universitetsbiblioteket i Lund, Alvin-post nr 76519.

gående gata från Adelgatan till stadens södra port, Södergatan, som med tiden fick ökad betydelse.

De äldsta spåren av urban bebyggelse uppträder under 1200-talets första halva. Den bestod ursprungligen av enklare hus, efterföljd av korsvirkesbebyggelse. Redan i slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet möjliggjorde den rikedom som fisket och den expanderande handeln skänkte staden att tegelhus började uppföras, främst utmed Adelgatan. Några av de mest imponerande tegelhusen från slutet av medeltiden var Hans Mikkelsens praktfulla byggnad, Jakob Nickelsens hus och Jørgen Kocks stora och rikt utsmyckade residens (Bager 1971:299ff; Reisnert 2006:67f; Carelli 2007:151; Thomasson 2008:290ff; Rosborn 2016:183, 185, 190).

Malmö's alltmer ökade betydelse, inte minst ur merkantil synpunkt, gjorde att staden tidigt omgärdades med försvarsverk. Mot landsidan utgjordes dessa av en enkel vall med vallgrav. Som skydd mot angripare från havet byggdes i början av 1400-talet en tornförsedd mur ut med hela sjösidan med ett centralt försvarstorn, Flynderborg, uppfört redan på 1300-talet. Förstärkningar och förbättringar av stadens fortifikatoriska skydd skedde sedan fortlöpande under senmedeltiden. I samband med att Erik av Pommern satsade på Öresunds kuststäder för att stärka den danska handeln uppfördes, som en del i stadens befästningssystem, en borganläggning i stadens västra del på 1430-talet. Då Malmö några år senare fick överta myntproduktionen från Lund förlades denna verksamhet till borgen som kom att kallas Myntergården. Före reformationen gjordes omfattande om- och tillbyggnadsarbeten på borgen som resulterade i en vallgravsomgärdad slottsanläggning, Malmöhus (Bager 1971:267ff; Carelli 2007:154; Rosborn 2016:270ff, 283ff, 302ff, 309ff).

Stadens sockenkyrka, S:t Petri, kom inte att få några efterföljare under medeltiden. Däremot etablerades under medeltidens lopp ett antal kloster och vårdinrätt-

ningar i staden med kyrkobyggnader. Franciskanorden kom till staden på 1410-talet. Den var först belägen vid västra delen av Adelgatan, men i slutet av 1400-talet flyttad till nyvunnen mark i väster med en större anläggning. Dominikanerna hade inget eget kloster i staden, däremot ett hus med kapell som lydde under Lunda-konventet. Helt centralt uppfördes tidigt ett Helgeandshus som utvecklades till ett Helgeandskloster i slutet av 1400-talet. Även en vårdinrättning för leprasjuka fanns, S:t Jörgens hospital, ursprungligen belägen strax söder om staden, men med den medeltida stadsutvidgningen kom den att hamna innanför stadens avgränsning (Bager 1971:272ff; Carelli 2007:151ff; Rosborn 2016:195ff, 213ff, 237ff, 255ff).

Det som framförallt kom att utmärka staden under senmedeltiden var dess handel och ekonomiska betydelse. Stadens befolkning växte snabbt och staden kom att bli en av de största i Danmark, den största i Skånelandskapen. Från början var det kopplingen till Skånemarknaden som var helt dominerande. Salt och tomtunnor importerades från de nordtyska Hansastäderna, främst Lübeck, och färdigpackade silltunnor exporterades tillbaka. När silltillgången började svikta vid medeltidens slut blev handeln mer diversifierad. Utöver salt importerades till exempel textilier, metaller, kryddor, vin och öl medan regionens produktion i form av spannmål, hästar och oxar exporterades. Handeln, som under lång tid hade skett med den tyska Hansan, blev mer varierad från slutet av medeltiden, där framförallt nederländska handelspartners kom att öka i betydelse (Tomner 1971:217ff; 1977:100ff).

Stadens interna handel ägde från början rum på stadens torggata, som utgjordes av den centrala delen av Adelgatan och en bit ner på Södergatan, där en kommersiell bodbebyggelse kom att uppföras. I hjärtat av torggatan, vid S:t Petri kyrka, uppfördes på 1300-talet stadens rådhus och där skapade en breddning av gatan ett mindre torg. Först på 1540-talet röjdes en större central yta för att ge rum för det nuvarande Stortorget (Bager 1971:266, 292f; Carelli 2007:153; Rosborn 2016:169f).

Ett uttryck för Malmös starka kommersiella prägel är de hantverksgillen och köpmannakorporationer som fanns i staden. Flera Hansastäder hade egna sammanlutningar och hus i staden och det fanns både ett tyskt och ett danskt kompani. Till de större gillena hörde det merkantilt inriktade S:t Knudsgillet (Bager 1971:276ff; Tomner 1971:221f, 233ff; Reisnert 2006:84; Carelli 2007:153; Rosborn 2016:170ff).

Det stigande välståndet i staden ökade stadsbornas självmedvetenhet. År 1437 hade kungen skänkt staden ett eget vapen med kunglig anknytning, en röd grip med gyllene krona. Borgmästarna tilläts även bära guld och förgyllt. Stadens köpmannaelit visade ökade politiska ambitioner och verkade för bättre villkor och privilegier. När den borgerskapsvänlige Christian II tillträdde kom stadens politiska mål att nära anslutas till den kungliga politik som kom att föras. I staden verkades det också tidigt för protestantismen och den lutherska lärans införande. Malmö kom därför att bli en ledande aktör under reformationen (Tomner 1971:174; 1977:19ff, 50f; Reisnert 2006:69f).

Aristokratiska egendomar i Malmö

Egendomstransaktioner

Jämfört med Lund är det skriftliga källmaterialet om egendomar och egendomsöverlåtelser i Malmö under medeltiden mer omfattande. Sammanlagt 522 dokument innehållande 627 skriftliga noteringar har påträffats och genomgått, vilka har resulterat i 530 unika fastighetstransaktioner. I dessa har transaktionsparterna identifierats och kategoriserats på samma sätt som gjorts för Lund. Till skillnad från Lunds fyra kategorier har fem kategorier använts för Malmö-materialet genom

Tabell 4:1 (fortsättning på följande uppslag). Egendomstransaktioner i Malmö där endera parten tillhörde aristokratin.
Källa: Appendix 1 Malmö.

Rött = högfrälse, blått = lågfrälse, grönt = stadsfrälse.

R = Egendomen har bedömts potentiellt nyttjad av frälsepersonen som residens, permanent eller vid besök i staden.

Streck innebär att egendomen sannolikt inte utnyttjats som residens, till exempel genom att annat boende angetts, notering om arrende-förhållande eller att landgille finns, egendomens karaktär (jord, bod, öde jord) eller kort innehavstid.

Nr	År	Transaktion	Egendom	Kvarter	Tomt	R	Avyttrare – namn
1	≤1334	Pantsättning	Stenhusgård	Skvalperup	318–319	R/-	Jens Uffesen (Neb)
2	1338	Försäljning	Skagemands gård/ladegård	Gråbröder	460/470	R	Peder Hwitte
3a	≤1341	Donation	Gård	Nordöst		-	Etlæ de Malmøghæ
3b	1341	Innehav	Gård	Nordöst		R	Jon Kaa
4a	1349	Arvskifte	Stenhusgård Halv ladegård Fem stenbodar	Skvalperup Druvan Svanen	318–319 641–646 353	R - -	Jens Uffesen (Neb)
4b	1349	Arvskifte	Halv ladegård Fem stenbodar	Druvan Residenset	641–646 345	- -	Jens Uffesen (Neb)
5	1349	Pantsättning	Gård	?		R/-	Gøzeke Sithogh
6	1357	Pantsättning	Stenbod	?		-	Elisabeth, änka efter Niels Strangesen (Jordbergasläkten)
7	1358	Gåva	Gård	?		R	Erik Magnusson
8a	≤1359	Arv	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Fru Cecilie, änka efter Henrik Frederiksen (rosensparre)
8b	1359	Försäljning	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Jens Henriksen (rosensparre)
9	1359	Pantsättning	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Iver Nielsen (Rosenkrantz) till Hevringholm
10	1360	Försäljning	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Iver Nielsen (Rosenkrantz) till Hevringholm
11a	1360	Pantsättning	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Inge Laurensdatter
11b	1360	Inlösen pant	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Anders Jakobsen till Sjörup
12	1365	Tvist/dom	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Iver Nielsen (Rosenkrantz) till Hevringholm
13a	≤1366	Arv	Öde gård	Nordöst		-	Jon Kaa
13b	1366	Försäljning	Öde gård	Nordöst		-	Toste Turesen (sparre) till Östra Vram
14a	≤1378	Försäljning	Stenhusgård	Mercurius	333	R	Povl Kulhvid
14b	≤1378	Arv	Stenhusgård	Mercurius	333	R	Jens Eskilsen
14c	1378	Försäljning/ donation	Stenhusgård	Mercurius	333	R	Iver Nielsen (två björnramar), make till Grete
15	1384	Försäljning	Del av gård med två bodar	?		-	Niels Hemmingsen Møller
16a	≤1385	Arv	Stenhusgård	Skvalperup	318–319	R	Niels Hak till Hyby
16b	1385	Försäljning	Stenhusgård	Skvalperup	318–319	R	Marine Jensdatter (Galen)
17	1385	Pantsättning	Gård	Västerport/Biet	495	R	Jakob Axelsen (Thott) till Lillö
18a	≤1387	Arvskifte	Gård	?		R	Birte Hågensdatter
18b	1387	Donation	Gård	Nordväst (Fiskestredet)		R	Gerlak Skjelmsen
19	1388	Donation	Gård	Västerport/Biet	495	-	Jakob Axelsen (Thott) till Sjörup
20a	≤1389	Försäljning	Gård	Söder (utanför graven)		-	Jakob Gødriksen till Bunkeflo

Inom en transaktion avses med avyttrare den som minskar sina rättigheter i en egendom, det vill säga säljare (försäljning), givare/donator (gåvaldonation), arrendeupplåtare (arrende), arvlätare (arv), gäldenär (pansättning) respektive borgenär (inlösen pant) samt egendomsförlorelare (tvist/dom).

Inom en transaktion avses med förvärvare den som ökar sina rättigheter i en egendom, det vill säga köpare (försäljning), gåvaldonationsmottagare (gåvaldonation), arrendator (arrende), arvinge (arv), borgenär (pansättning) respektive gäldenär (inlösen pant) samt egendomsvinnare (tvist/dom).

När det gäller vissa större egendomar, till exempel Jens Uffesens (Neb) stenhusgård (Strandgården) eller Skagemands gård och ladegård kan lokalisering till kvarter göras och även till del av kvarter. Däremot är den arealmässiga utsträckning i flera fall oklar, det vill säga vilka av gårdsnumren enligt Isbergs karta representerar den totala egendomen. I föreliggande analys har jag därför valt att enbart ange de gårdsnummer som är ostridiga och får betraktas som centrala i respektive egendom. För ovanstående exempel innebär det nr 318–319 för Strandgården, 460 för Skagemands gård och 470 för Skagemands ladegård.

Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Högfrälse (riddare)	Niels Hak till Hyby	Lågfrälse (riddare)
Borgare?	Fru Cecilie, änka efter Henrik Frederiksen	Stadsfrälse (domina)
Lågfrälse (domina)	Lunds domkapitel	
Högfrälse (riddare)		
Högfrälse (riddare)	Niels Hak till Hyby, svärson	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Jens Lauridsen (Panter), svärson	Lågfrälse (väpnare)
Stadsfrälse	Gødrick Jakobsen (rosensparre)	Stadsfrälse (borgare Malmö, välbördig)
Stadsfrälse	Peder Olufsen	Borgare i Lund
Kung	Peder Eskilsen	Lågfrälse (kungens sven)
Stadsfrälse (domina)	Jens Henriksen (rosensparre), son	Kanik i Lund
Kanik i Lund	Iver Nielsen (Rosenkrantz) till Hevringholm	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Jens Henriksen (rosensparre)	Kanik i Lund
Högfrälse (riddare)	Inge Laurensdatter	Lågfrälse (nobili domicelle)
Lågfrälse (nobili domicelle)	Anders Jakobsen till Sjörup	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Inge Laurensdatter	Lågfrälse (nobili domicelle)
Högfrälse (riddare)	Jens Henriksen (rosensparre)	Kanik i Lund
Högfrälse (riddare)	Toste Turesen (sparre) till Östra Vram, svärson	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Niels Erlandsen	Kanik i Lund
Borgare i Malmö	Jens Eskilsen	Stadsfrälse (myntmästare)
Stadsfrälse (myntmästare)	Grete, änka	Stadsfrälse
Stadsfrälse (borgare Malmö, ev. väpnare)	Lunds domkyrkas fabrica	
Borgare Malmö	Hennike Ågesen (rosensparre)	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Högfrälse (riddare)	Marine Jensdatter (Galen), änka	Högfrälse (domina)
Högfrälse (domina)	Jakob Mus (Drefeld)	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (väpnare)	Lydeke Finke	Borgare?
Lågfrälse?	Gerlak Skjelmsen, morbror?	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Lunds domkyrka	
Högfrälse (väpnare)	Lunds domkyrkas fabrica	
Lågfrälse (väpnare)	Albert Nielsen (rosensparre)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)

Tabell 4:1 (fortsättning).

Nr	År	Transaktion	Egendom	Kvarter	Tomt	R	Avyttrare – namn
20b	≤1389	Försäljning	Gård	Söder (utanför graven)		-	Albert Nielsen (rosensparre)
20c	1389	Arrende	Gård	Söder (utanför graven)		-	Ärkedjäknedom Lund
21a	≤1392	Arrende	Hörntomt	Frans Suell	518	-	Margrete Strangesdatter (Jordbergasläkten)
21b	1392	Donation av avkastning	Hörntomt	Frans Suell	518	-	Margrete Strangesdatter (Jordbergasläkten)
22a	≤1394	Arrende	Halv gård	Gråbröder	458	-	Kristine Konstantinsdatter (Kyrning)
22b	1394	Donation	Halv gård	Gråbröder	458	-	Kristine Konstantinsdatter (Kyrning)
23a	≤1395	Arv	Del av gård	Frans Suell	518	R	Henrik Jakobsen och Margrete Strangesdatter
23b	≤1395	Försäljning	Del av gård	Frans Suell	518	R	Flera NN Henriksdatter
23c	≤1395	Pantsättning	Gård	Frans Suell	518	R/-	Peder Henriksen till Søtofte
23d	1395	Donation	Gård	Frans Suell	518	R	Peder Henriksen till Søtofte
24a	≤1395	Försäljning	Ladegård	?		-	Oluf Tuesen
24b	1395	Donation	Ladegård	?		-	Kristine Pedersdatter (Thott), änka efter Jakob Mus (Drefeld)
25a	≤1396	Arv	Halv stenhusgård	Skvalperup	318–319	-	Ingefred Tuesdatter (Galen)
25b	1396	Försäljning	Halv stenhusgård	Skvalperup	318–319	-	Tue Galen till Näsbyholm
26	1396	Inlösen pant	Gård	Frans Suell	518	-	Anders Mortensen (Jordbergasläkten)
27a	≤1397	Arv	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Inga Laurensdatter
27b	1397	Försäljning	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Lars Mogensen från Jylland
28a	≤1397	Arv	Gård	?		-	Troligen Ulfeldsläkten
28b	1397	Pantsättning	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm
29	1398	Tvist/dom pant	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Åge Nielsen (Ulfeld) till Barsebäck
30	1399	Upplåtelse av avkastning	Gård	Skvalperup	318–319	-	Marine Jensdatter (Galen)
31	1400	Försäljning	Gård	Väster		-	Jakob Lang
32a	≤1400	Försäljning	Gård	?		R	Anders Mortensen (Jordbergasläkten)
32b	~1400	Donation (testamente)	Gård	?		R	Niels Jensen till Knästorp
33a	≤1401	Försäljning	Halv slaktarbod	?		-	Mikkel Eriksen
33b	1401	Överlåtelse (försäljning?)	Gård/halv slaktarbod	Väster/?		-	Abraham Brodersen (Baad af Halland)
34	1401	Tvist/dom	Halv gård	Gråbröder	458	-	Kristine, änka efter Albert Nielsen (rosensparre), och Mikkel Jonsen (rosensparre)
35	1401	Försäljning	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm
36	1401	Inlösen pant	Skagemands ladegård	Gråbröder	470	-	Mikkel Jonsen (rosensparre)
37a	≤1401	Arv	Gård	?		-	Jakob Mus (Drefeld)
37b	1401	Överlåtelse (försäljning?)	Gård	?		-	Mogens Munk
38a	≤1405	Arv	Halv Jens Uffesens ladegård	Druvan	641–646	-	Cecilie Gyntersdatter
38b	1405	Innehav	Halv Jens Uffesens ladegård	Druvan	641–646	-	Gynter Bukhorn, halvbror till Folkvin Degnersen

Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)	Mogens Nielsen	Ärkebiskop i Lund
	Albert Nielsen (rosensparre)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)
Stadsfrälse	Gerike Mynster	Borgare?
Stadsfrälse	Lunds domkapitel	
Lågfrälse	Mikkel Jonsen (rosensparre)	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Lågfrälse	Lunds domkapitel	
Stadsfrälse (borgare Lund)	Peder Henriksen till Søtofte, son	Lågfrälse (väpnare)
Stadsfrälse	Peder Henriksen till Søtofte, bror	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Anders Mortensen (Jordbergasläkten)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)
Lågfrälse (väpnare)	Sorø kloster	
Borgare?	Jakob Mus (Drefeld)	Högfrälse (riddare)
Högfrälse	Altare i S:t Petri, Malmö	
Högfrälse	Tue Galen till Näsbyholm, fader	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Folkvin Degnersen	Domprost i Lund
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)	Sorø kloster	
Lågfrälse	Lars Mogensen från Jylland, son	Lågfrälse
Lågfrälse	Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm	Högfrälse (riddare)
Högfrälse	Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm, och hustrun Kristine Absalonsdatter (Ulfeld)	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Mikkel Jonsen (rosensparre)	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Högfrälse (väpnare)	Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm	Högfrälse (riddare)
Högfrälse	Folkvin Degnersen	Domprost i Lund
Borgare Malmö	Abraham Brodersen (Baad af Halland)	Högfrälse (riddare)
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)	Niels Jensen till Knästorp	Lågfrälse (väpnare?)
Lågfrälse (väpnare?)	Lunds domkyrka och domkapitel	
Borgare?	Abraham Brodersen (Baad af Halland)	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Margrete	Drottning
Stadsfrälse (rådman Malmö)	Lunds domkapitel	
Högfrälse (riddare)	Margrete	Drottning
Stadsfrälse (rådman Malmö)	Margrete	Drottning
Högfrälse (riddare)	Kirstine Pedersdatter (Thott), änka, omgift med Mogens Munk	Högfrälse
Högfrälse (riddare)	Margrete	Drottning
Stadsfrälse (nobilis persona)	Folkvin Degnersen, son	Domprost i Lund
Stadsfrälse (rådman Malmö)		

Tabell 4:1 (fortsättning).

Nr	År	Transaktion	Egendom	Kvarter	Tomt	R	Avyttrare – namn
39	1406	Försäljning	(Del av) gård	von Conow	272	-	Reineke Smed
40	1407	Försäljning	Del av gård	von Conow	272	-	Reineke Smed
41	1408	Arrende	Gård	Mercurius	333	R	Lunds domkyrkas fabrica
42	1411	Pantsättning	Gård	Väster		-	Niels Hermansen
43	1414	Donation (testamente)	Halv gård	Sydväst (Gråbrödrastråtet)		-	Jens Nielsen till Torup
44a	≤1415	Arv	Halvt stenhus	?		-	Lasse Skytte och hustru Katrine
44b	1415	Donation (testamente)	Halvt stenhus	?		-	Katrine Laurensdatter
45	1415	Innehav	Gård	?		R	Tale Ågesdatter (maka till Anders Jakobsen till Grenia)
46	1418	Pantsättning	Gård	von Conow	270	R/-	Anders Mortensen (Jordbergaslåkten)
47	1419	Arv	Gård(ar)	?		R	Synde Esbensen (Gammelsen) till Lilla Jordberga
48a	≤1420	Donation	Två gårdar	Skepparen Fisken	483 488	- -	Jens Esbensen (örn) till Fosie
48b	≤1420	Donation	Gård (Lusebakke)	Nordväst		-	Niels Winter (Jordbergaslåkten)
48c	≤1420	Donation	Tre halva gårdar	1) Mercurius 2–3)?	332	-	Hennike Ågesen (rosensparre)
49	1426	Försäljning	Halv jord och byggnad	?		-	Jens Dene (sparre)
50	≤1427	Donation	Gård	Sydväst		-	Jep Jensen Skarhult (Rosensparre)
51	1431	Försäljning	Gård	Kronan	213	-	Hans Pedersen Spoldener till Klågerup
52	1432	Donation	Fyra gårdar	Väster		-	Niels Gagge till Vintrie
53	1433	Förläning	Gård med stenhus	Liljan	435–440	R	Erik av Pommern
54a	≤1435	Donation	Gård	Väster		-	Jakob Axelsen (Thott) till Sjörup och Krageholm
54b	1435	Tvist/dom	Gård	Väster		-	Bonde Jepsen (Thott) till Krageholm
55	1436	Försäljning	Klädbod av sten	Svanen	353	-	Vantsnidarämbetet i Malmö
56a	≤1441	Försäljning	Gods	Väster		-	Bo Bosen
56b	1441	Försäljning	Jord, grund, hus och byggnad	Väster		-	Claus Nielsen Wænde
57	1441	Försäljning	Jordagods	Väster		-/R	Knud Saxtrup till Norra Vram
58a	≤1442	Försäljning?	Stenbod m källare	Skepparen	479	-	Lasse Skytte
58b	1442	Försäljning	Öde källare	Skepparen	479	-	Anders Andersen (Jordbergaslåkten) till Norra Sandby
59a	≤1444	Försäljning (panträtt?)	Rätt i L Rostockergården	Gripen	340	-	Clemens Skalder (ros) till Hovdala
59b	1444	Arvskifte	1) Stenhusgård 2) Rätt i L Rostockergården	1) Skvalperup 2) Gripen	317 340	R -	Iven Kumhar
60	1445	Arrende	Gathus	Skvalperup	319	-	Axel Lavesen till Nöbbelöv (tre blad) och Peder Dunk
61	1446	Pantsättning	Tre bodar med källare	Kronan	213	-	Peder Smed
62	1446	Arrende	Gård med badstuga	S:t Jörgen	399	R	Helgeandshuset i Lund
63	1448	Försäljning	Jord med hus och källare	Skvalperup	316	R	Kerstine, änka efter Peder Nielsen, och sonen Morten Pedersen
64	1449	Försäljning	Tre bodar med källare	Kronan	213	-	Peder Smed

Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Borgare?	Anders Mortensen (Jordbergaslakten)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)
Borgare?	Niels Jensen till Vesum	Lågfrälse (väpnare)
	Hennike Ågesen (rosensparre)	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Borgare Malmö	Niels Svendsen (Sparre) till Ellinge	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse (väpnare)	S:t Petri, Malmö	
Lågfrälse?	Katrine Laurensdatter, dotter	Lågfrälse
Lågfrälse	Lunds domkyrka	
Lågfrälse (väpnare)		
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)	Gera Henriksdatter	Lågfrälse? (jungfru)
Lågfrälse (väpnare)	Anders Syndesen (Gammelsen), son	Lågfrälse (väpnare?)
Lågfrälse (väpnare)	Kyrklig institution	
Stadsfrälse (rådman Malmö)	Kyrklig institution	
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)	Kyrklig institution	
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)	Åge Mikkelsen (rosensparre)	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Högfrälse (riddare)	Lunds domkyrka/domkapitel	
Lågfrälse (väpnare)	Trued Nielsen (Due) till Skabersjö	Högfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Bunkeflo kyrka	
Kung	Axel Pedersen (Thott) till Härlöv	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Lunds domkapitel	
Högfrälse (väpnare)	Lunds domkapitel	
	Jakob Mogensen (två stolpar)	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Borgare? Köge	Jakob Mogensen (två stolpar)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)
Borgare Malmö	Knud Saxtrup till Norra Vram	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Jakob Mogensen (två stolpar)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)
Lågfrälse?	Jens Esbensen (Due) till Fosie	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Jakob Mogensen (två stolpar)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)
Lågfrälse (väpnare)	Iven Kumhar	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Stadsfrälse (rådman Malmö)	Hans, Didrik och Henrik Nielsen, fosterbarn	Barn till borgare?
Lågfrälse (väpnare)	Herman Reynold	Borgare Malmö (bagare)
Borgare (rådman Malmö)		
Rådman Malmö	Hans Myndel	Myntmästare Malmö
	Jakob Mogensen (två stolpar)	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)
Maken f.d. borgare Malmö	Niels Eter	Stadsfrälse (rådman Malmö?)
Rådman Malmö	Hans Myndel	Myntmästare Malmö

Tabell 4:1 (fortsättning).

Nr	År	Transaktion	Egendom	Kvarter	Tomt	R	Avyttrare – namn
65	≥ 1451	Arrende	Gård med sex bodar	Skvalperup	318–319	R	Roskilde domkapitel
66	1451	Försäljning	En fjärdedel av två stenbodas Grydeboderne	Gripen	341	-	Jens Overgaard
67	1451	Donation	Klädbod och halv gård	Svanen	353	-	Jakob Mogensen (två stolpar)
68	1454	Försäljning	Gård och grund	S:t Gertrud	27	R	Elne, moder till Jep Svendsen (Stolpe) till Tranarp
69a	≤1454	Arv	Hus och jord	?		R	Lybert Gyntersen (Bukhorn)
69b	1454	Innehav (kungabrev)	Hus och jord	?		R	Marine Krumpensdatter, änka efter Hans Myndel, och sonen Erik Myndel
70	1456	Pantsättning	Gård med stenhus	Skvalperup	317	-	Henrik Nielsen
71	1458	Arrende	Rostockergården	Nordöstra delen av Stortorget		R	Ås kloster
72	1459	Gåva	Jord och grund	Kv LXXIX		-	Christian I
73	1460	Arvskifte	1) Gård i två längor 2) En tredjedel öde jord 3) Del av öde jord	1) ? 2) Humle 3) Frans Suell eller Lejonet	6? 513? 510?	- - -	Berete Olufsdatter (Has)
74	1460	Donation	Gård och öde jord	Kv LXXVI		-	Ingeborg Nielsdatter (Gagge till Vintrie) till Skabersjögård
75	1462	Donation (testamente)	Halv gård	Oscar	608	R	Elsebe till Hyby, änka efter Lave Rudbek
76a	≤1463	Pantsättning	1) Gathus med källare och gårdsrum 2) Gods, tomt	1) Frans Suell 2) Jörgen Kock	520 405/407	- -	Anders Madsen
76b	1463	Innehav	Gods	Jörgen Kock	403	R	Henrik Dringenberg
77a	< 1464	Innehav	Stenhus	von Conow	272	R	Anders Mortensen (Jordbergaslakten)
77b	1464	Försäljning/donation	Stenhus	von Conow	272	R	David Hak till Månstorp
78	1464	Försäljning	Liten källare	Svanen	353	-	Mette Gotskalksdatter, änka efter Jakob Mogensen (två stolpar)
79	1467	Försäljning	Rostockergården	Nordöstra delen av Stortorget		R	Ås kloster
80a	≤1467	Donation	Jord	Kv LXXVI		-	Eline Nielsdatter (Gagge till Vintrie) till Assartorp
80b	1467	Donation	Gård	Kv LXXVI		-	Eline Nielsdatter (Gagge till Vintrie) till Assartorp
81	1468	Innehav	En fjärdedel av stenbod och lerhus	Gripen	341	-	Jens Overgaard
82a	1469	Pantsättning	Apelgård	S:t Jörgen	386–387	-	Mogens Jensen
82b	1469	Innehav	Gård	Spinneriet	385	R	Margrete Ågesdatter (Ulfeld) till Alnarp
83a	≤1471	Arv	Jord och grund	Sydväst		-	Trued Jensen (Due)
83b	1471	Donation	Jord och grund	Sydväst		-	Arvingar ur ätterna Due, Bille, Ulfstand och Gøye
84	1472	Arvskifte	Husgård	?		R	Esge Brok till Essendrup och hustrun Eline Henriksdatter (Gyldenstjerne)
85	1475	Försäljning	Apelgård	S:t Jörgen	386–387	-	Mogens Jensen
86	1476	Innehav	Basses gård	Kv LXXVI		R	Johan Oxe till Torsjö
87	1476	Innehav	Gård	?		R	Tønne Corfitzsen Rønnow till Svenstorp

Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
	Jep Henriksen (Ulfstand) till Skabersjö och Torup och hustrun Kristine Jensdatter (Due)	Högfrälse (väpnare)
Stadsfrälse (borgmästare Lund)	Oluf Olufsen	Borgare?
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)	Altare i S:t Petri, Malmö	
Lågfrälse (änka, väpnare)	Jep Pedersen	Kanik i Lund
Stadsfrälse (borgare Malmö)	Johan Gyntersen (Bukhorn) till Almö (Västmanland), bror	Lågfrälse (väpnare)
Stadsfrälse (maken f.d. myntmästare Malmö, sonen väpnare)		
Borgare?	Gerlag Floer	Stadsfrälse (rådman Köpenhamn)
	Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg och hustrun Märta Bengtsdotter (Vinstorpasläkten)	Högfrälse (riddare)
Kung	Henrik Dringenberg	Stadsfrälse (myntmästare)
Högfrälse	Staffan Bengtsson (Vinstorpasläkten) till Vinstorp, änklings	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse	Helgeandshuset i Malmö	
Lågfrälse (välboren husfru)	Altare i S:t Petri, Malmö	
Borgare Odense?	Arligh/Arlugh	Lågfrälse (välboren kvinna)
Stadsfrälse (myntmästare)		
Stadsfrälse (borgmästare Malmö)		
Högfrälse (riddare)	Altare i S:t Petri, Malmö	
Stadsfrälse (maken f.d. borgmästare)	Lunds domkapitel	
	Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse	Bunkeflo kyrka	
Lågfrälse	Helgeandshuset i Malmö	
Stadsfrälse (borgmästare Lund)		
Rådman Malmö	Margrete Ågesdatter (Ulfeld) till Alnarp	Högfrälse (fru)
Högfrälse (fru)		
Dekan i Lund	Arvingar ur ätterna Due, Bille, Ulfstand och Gøye	Högfrälse (riddare och väpnare)
Högfrälse (riddare och väpnare)	Helgeandshuset i Malmö	
Högfrälse (riddare)	Corfitz Rønnow till Fårveile, änklings efter omgifte Eline Henriksdatter (Gyldenstjerne)	Högfrälse (riddare)
Rådman Malmö	Margrete Ågesdatter (Ulfeld) till Alnarp	Högfrälse (välbördig fru)
Högfrälse (riddare)		
Högfrälse (väpnare)		

Tabell 4:1 (fortsättning).

Nr	År	Transaktion	Egendom	Kvarter	Tomt	R	Avyttrare – namn
88	1478	Försäljning	Gård	Sydväst		R	Jes Mikkelsen Hvidsted
89a	≤1478	Försäljning	Gård	Kv LXXVI		R	Elsebe Beyers
89b	1478	Innehav	Gård	Kv LXXVI		R	Johan Oxe till Torsjö
90	1480	Innehav	Herr Axels gård	Liljan	435–440	R	Axel Pedersen (Thott) till Härlöv (avliden)
91a	≤1481	Arv	Del i stenhusgård	?		R	Johanne Axelsdatter Brahe
91b	1481	Överlåtelse	Del i stenhusgård	?		R	Niels Brahe till Vittskövle
92	1482	Innehav	Herr Axels badstuga	Liljan	441/537	-	Axel Pedersen (Thott) till Härlöv (avliden)
93	1485	Tvist/dom	Bod	Diskonten	222	-	Erik Olufsen (Blaa) till Orebygård (Lolland)
94	1485	Tvist/dom	Rätt i Rostockergården	Nordöstra delen av Stortorget		-	Gødike Jonsen (Gere) till Gundralöv
95a	≤1485	Arv	Gårdar, bodar och byggplatser	?		-	Hans Myndel och Marine Krumpensdatter
95b	1485	Försäljning	Gårdar, bodar och byggplatser	?		-	Erik Hansen (Myndel)
96	1487	Överlåtelse	4 skilling grot i Bagerhus	Liljan?	436?	-	Knud Skelmsen (Gere) till Duveke
97	1487	Donation	Öde jord	Kv LXXIII		-	Niels Clausen (Sparre av Ellinge) till Vik
98	1487	Innehav	Gård	Gripen	336	R	Claus Bynger
99	1488	Försäljning	Gård	C. Mortensen	293–297 382–384	R	Anne Arvidsdatter (Baad af Halland)
100a	≤1488	Arrende	Del av gård	Västerport/Biet	495	-	Jens Due (Thott) till Krageholm
100b	≤1488	Försäljning	Del av gård	Västerport/Biet	495	-	Jens Due (Thott) till Krageholm
101	1489	Innehav	Gods	C. Mortensen	293–297 382–384	R	Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup
102a	≤1490	Överlåtelse	Gård	?		-	Lave Jensen i Bolestad
102b	1490	Tvist/överenskommelse	Del i gård	?		-	Henrik Jensen i Brønnestad
103	1491	Tvist/dom	Heliestæde bod	?		-	Tønne Vernersen (Parsberg) till Örtofta
104	1492	Införsel efter arv	1) Gård 2) Hus L Rostockergården 3) Gård med två hus	1) Skepparen 2) Gripen 3) ?	475? 340 ?	- - -	Johan Oxe till Torsjö
105	1492	Arrende	Gård och grund	Rundelen	180	R	Lunds domkapitel
106	1494	Donation	Gård	Jerusalem	68–77	-	Gregers Jepsen (Ulfstand) till Torup
107	1494	Försäljning	Jord	Druvan	654–655	-	Povl Laxmand till Vallen
108	1495	Arvskifte	Gård	?		-	Trued Pedersen (Galen) till Araslöv, sonen Peder och modern Kirsten Stigsdatter (Thott)
109	1495	Innehav	Gård	?		-	Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck
110	1496	Innehav	Gård	Jörgen Kock	403	R	Henrik Dringenberg
111a	1497– ≥1505	Tvist	Søgningegård	C. Mortensen	281	-	Niels Hak till Häckeberga
111b	1498	Innehav	Søgningegård	C. Mortensen	293–297 382–384	R	Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup
111c	1498	Innehav	Gård	von Conow	272?	R	Helle Henriksdatter (Daa)
112	1498	Pantsättning	Gård	C. Mortensen	293–297 382–384	R	Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup
113	1499	Försäljning	Jord	S:t Jörgen	386–387	-	Mads Pedersen (Thott) till Alnarp (Kirstine Madsdatter [Saxtrup])
114	≤1500	Arrende	Gård med torn	Högvakten	420	-	Malmö stad

Avyttare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Borgare Malmö	Claus Bynger	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Borgare?	Marine Krumpensdatter, maka till Erik Jepsen (Bille)	Lågfrälse
Högfrälse (riddare)		
Högfrälse (riddare)		
Högfrälse	Niels Brahe till Vittskövle, brorson	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Axel Brahe till Krageholm, bror	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)		
Lågfrälse (välbördig)	Lunds domkyrka	
Lågfrälse (väpnare)	Gregers Jepsen (Ulfstand) till Torup	Högfrälse (väpnare)
Stadsfrälse (myntmästare)	Erik Hansen (Myndel), son	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Johan Oxe till Torsjö	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse (väpnare)	Lave Skelmsen (Gere) till Simmelsberga	Lågfrälse (väpnare)
Högfrälse (väpnare)	Franciskanerklostret Malmö	
Stadsfrälse (rådman Malmö)		
Högfrälse	Barbara Brahe	Högfrälse (välbördig fru)
Högfrälse (riddare)	Frende Persen	Borgare Malmö
Högfrälse (riddare)	David Hak till Månstorp	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)		
Lågfrälse	Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse (välbördig)	Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Malmö stad	
Högfrälse (riddare)	Inger Torbensdatter (Bille), änka, och hennes barn	Högfrälse
	Claus Bynger	Stadsfrälse (rådman Malmö)
Högfrälse (väpnare)	Altare i Lunds domkyrka	
Högfrälse (riddare)	Lunds domkyrkas fabrica	
Högfrälse (riddare)	Anders Stigsen (Thott) till Näs och hans medarvingar samt Arvid Trolles till Bergkvara barn	Högfrälse (väpnare) Högfrälse (riddare)
Lågfrälse (väpnare)		
Stadsfrälse (myntmästare)		
Högfrälse (väpnare)	Ärkebiskopssätet	
Högfrälse (riddare)		
Högfrälse		
Högfrälse (riddare)	Hans Harcke	Borgare Malmö
Högfrälse (väpnare)	Per Jensen	Borgare?
	Henrik Dringenberg	Stadsfrälse (myntmästare)

Tabell 4:1 (fortsättning).

Nr	År	Transaktion	Egendom	Kvarter	Tomt	R	Avyttrare – namn
115	≥ 1500	Försäljning?	Stenbod med gård och gårdsgrund	Frans Suell	520	-	Malmö stad
116a	≤1500	Arv	Bodar på L Rostockergården Gripen		340	-	Erik Bille
116b	≤1500	Överlåtelse	Bodar på L Rostockergården Gripen		340	-	Peder Oxe, son till Inger Bille
116c	1500	Tvist/dom	Bodar på L Rostockergården Gripen		340	-	Povl Laxmand till Vallen
117	1500	Innehav	Gård	Södergatan		R	Niels Olsen (oxhuvud) till Hardeberga
118	1501	Donation	Bod i De Høye Kramboder	Svanen	353	-	Jesper Henriksen
119	1501	Tvist/förlikning	Smedsgården	?		-	Povl Laxmand till Åkarp
120	≤1504	Innehav	Gård	Spinneriet	385	R	Kirstine Madsdatter (Saxstrup) till Alnarp
121	≤1506	Arv	Strandgården	Skvalperup	318–319	R	Jesper Henriksen
122a	1506	Arv	Gård	Södergatan		R/-	Niels Olsen (oxhuvud) till Hardeberga
122b	1506	Donation	Gård	Södergatan		-	Laurens Torstensen (Giedde) till Røgle
123	1506	Arrende	Strandgården	Skvalperup	318–319	R	Roskilde domkapitel
124	≤1507	Tvist	Gård	?		-	Helgeandsklostret
125	1509	Innehav	Gods	Östra sidan av Södergatan		R	Åge Andersen (Thott) till Näs
126a	≤1510	Tvist	Gård	?		-	Niels Brahe till Vittskövle och Vanås
126b	1510	Donation	Gård	?		-	Henrik Ågesen (Sparre) till Klågerup
126c	1510	Innehav	Halv gård	?		-	Henrik Ågesen (Sparre) till Klågerup
126d	1510	Innehav	Gård	?		R	Margrete Vernersdatter (Parsberg), änka efter Knud Truedsen (Has) till Örtofta
127a	≤1512	Arv	Hus, gård och grund	Kronan	213	R/-	Most Hansen (Jordbergaslåkten)
127b	1512	Donation	Hus, gård och grund	Kronan	213	-	Karine Christiansdatter (Tornekbrands) änka efter Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck
128	≤1519	Donation	Gård(ar)	?		-	Niels Olsen (oxhuvud) till Hardeberga
129	1523	Mageskifte	Gård	Väster		R	Stora Prästgillet i Lund
130	1524	Tvist	Gatubod med jord	Diskonten	222	-	Otte Clausen (Huitfeldt) till Berritsgaard, Lolland
131	1525	Tvist	Axelgården	Liljan	435–440	R	Johan Rantzow
132	1528	Arrende	Jord o hus (korsvirke)	Hestemøllestreet (Djäknegatan)		-	Altare i S:t Petri, Malmö

att det världsliga frälset uppdelats på landsbygdsfrälse och stadsfrälse. Närmare beskrivning av kategoriindelningen har redovisats i kapitlet Lund.

Av dessa 530 transaktionsnoteringar har 329 noteringar (62 %) lokaliserats till kvarter och ungefärligt gårdsläge inom kvarteret. I Einar Baggers efterlämnade handlingar finns av honom gjorda excerpter av medeltida skriftligt material rörande Malmö. Excerpterna är dels ordnade kvartersvis (MSA Einar Baggers samling serie 2 B 1–6), dels kronologiskt (MSA Einar Baggers samling serie 2 B 11). Lokaliseringen är gjord baserat på Einar Baggers belägenhetsnoteringar på dessa excerpter, kompletterat eller justerat med uppgifter i senare forskningslitteratur. Ytterligare 43 noteringar (8 %, det vill säga totalt 70 %) har på motsvarande sätt lokaliserats till kvarter (19 noteringar) eller belägenhet vid gata eller på torg (24 noteringar). Av resterande 158 noteringar (30 %) kan en tredjedel härledas till en väderstrecksangiven belägen-

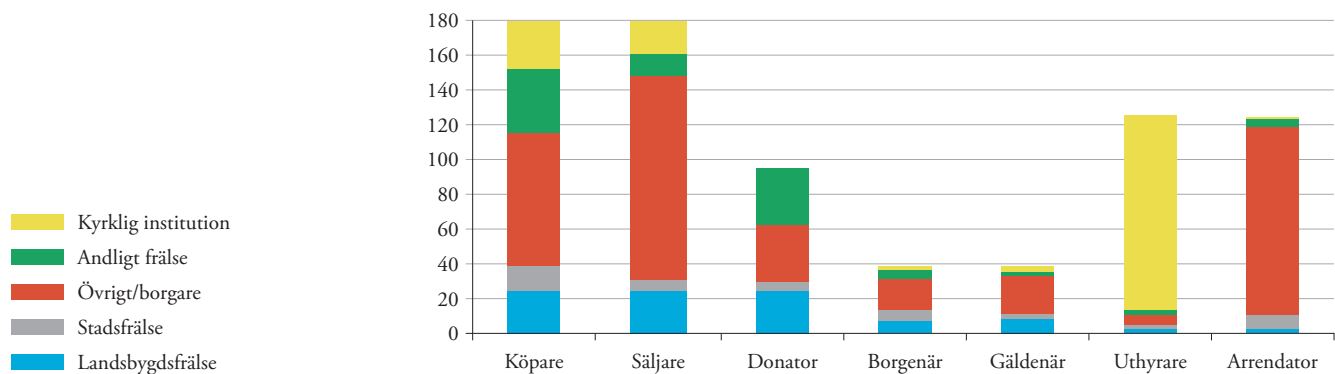
Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
	Povl Laxmand till Vallen	Högfrälse (rikshovmästare)
Högfrälse	Erik Billes syskon, bl.a. Inger och Steen Basse Bille	Högfrälse
Högfrälse	Povl Laxmand till Vallen	Högfrälse (rikshovmästare)
Högfrälse (rikshovmästare)	Niels Torbensen (Rosensparre) till Skarhult och hans syskon	Högfrälse
Lågfrälse (väpnare)		
Stadsfrälse (rådman Malmö, välbördig)	Altare i Lunds domkyrka	
Högfrälse (riddare)	Lunds domkyrka/domkapitel	
Lågfrälse (fru)		
Stadsfrälse (rådman Malmö, välbördig)	Jens Nielsens och hans hustru Karine Snares	Borgare i Helsingör resp. Köpenhamn
Lågfrälse (väpnare)	Eline Knudsdatter (ekegren), brorsdotter, med maken Laurens Torstensen (Giedde) till Røgle	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Lunds ärkebiskopssäte	
	Gregers Jepsen (Ulfstand) till Torup	Högfrälse (väpnare)
	Niels Brahe till Vittskövle och Vanås	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (väpnare)		
Högfrälse (riddare)	Henrik Ågesen (Sparre) till Klågerup	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Helgeandsklostret	
Högfrälse (riddare)		
Högfrälse (fru, f.d. maken riddare)		
Lågfrälse (väpnare)	Karine Christiansdatter (Tornekrand's) änka efter Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck	Lågfrälse (änka, f.d. maken väpnare)
Lågfrälse (änka, f.d. maken väpnare)	Lunds ärkebiskopssäte	
Lågfrälse (väpnare)	Lunds ärkebiskopssäte	
	Henrik Krummedige till Vallen	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse (välbördig)	Lunds domkyrka	
Högfrälse (riddare)	Jakob Trolle	Högfrälse (riddare)
	Jørgen Kock	Stadsfrälse (borgmästare Malmö)

het i staden, relaterat till östra eller västra delen av staden och/eller norr eller söder om Adelgatan.

En beskrivning över de transaktioner där det världsliga frälset förekommer finns i appendix 1 Malmö. En mer kortfattad sammanställning över dessa finns i tabell 4:1. Här skall bara sammanfattas att antalet noteringar där aristokratin förekommer är 183 (34 % av det totala antalet), fördelat på 124 noteringar (23 %) med landsbygdsfrälse, 46 noteringar (9 %) med stadsfrälse och 13 noteringar (2 %) med både landsbygds- och stadsfrälse.

De dominerande transaktionstyperna var köp/försäljning/byte, donation till kyrklig institution samt utarrendering av egendom. I figur 4:2 beskrivs de huvudsakliga agerande aktörerna inom de olika transaktionstyperna. Arvskiften har lämnats utanför analysen då de till allra största delen berör generationsskifte inom en

Figur 4.2. Antal egendomstransaktioner i Malmö under medeltiden fördelade på olika aktörskategorier.

Källa: Appendix 1 Malmö, tabell 4.1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

och samma kategori och således i mycket liten omfattning föranleder någon förändring av egendomsförhållandena mellan kategorierna. Likaså utelämnas ett litet antal mer sällsynta och undantagsmässiga händelser såsom gåvor utanför donationsverksamheten och godstvister.

Av grafen framgår att borgerskapet var nettosäljare av stadsegendom. Stadsfrälset synes ha varit nettoköpare utifrån det bevarade dokumentmaterialet. Likaså var det andliga frälset och de kyrkliga institutionerna nettoköpare. För den landsbygdsbaserade aristokratin var antalet köp och försäljningar ungefär likvärdiga. Baserat på den tidigare förda källkritiska diskussionen bör andelen egendomsaffärer inom främst borgerskapet och troligen också inom det världsliga frälset – samt mellan dessa båda grupper – ökas på prästerskapets och kyrkornas bekostnad.

Relationerna inom donationer till de kyrkliga institutionerna bör dock kunna anses tämligen rättvisande. Dessa fördelar sig ungefär med en tredjedel vardera på det andliga frälset, det världsliga frälset respektive borgerskapet. Här kan noteras en skillnad jämfört med Lund där prästerskapet var den klart dominerande donatorgruppen medan det världsliga frälsets andel klart understeg borgerskapets.

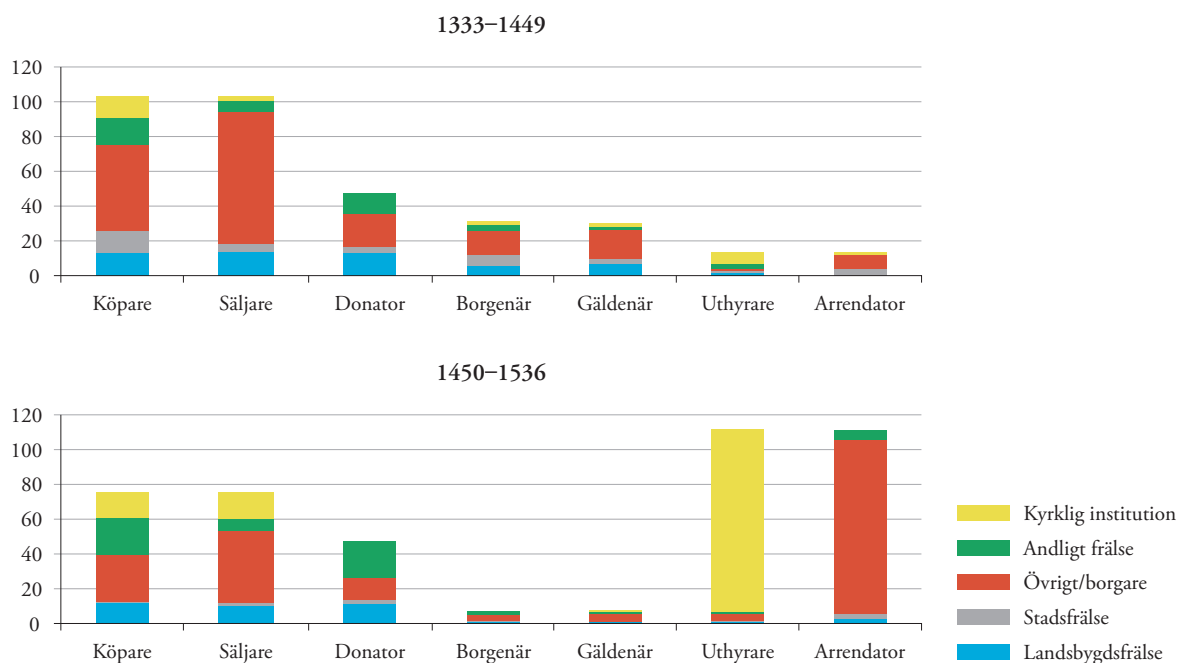
Pantsättningarna bör ha varit mer vanligt förekommande än vad som återspeglas i grafen, i enlighet med de tidigare framförda källkritiska synpunkterna. Däremot finns ingen anledning att anta någon väsentligt annorlunda bild av relationerna mellan kategorierna. Frälset, både det andliga och det världsliga, har en viss övervikt på långivarsidan medan borgerskapet har en större andel på låntagarsidan.

Arrendesituationen är identisk med förhållandena i Lund. Den med åren allt större godsmassa som tillförts kyrkor och altarstiftelser hyrdes ut till stadens borgerskap.

För att förfina analysen något har en uppdelning gjorts på två tidsperioder – 1300-talet fram till mitten av 1400-talet respektive 1400-talets andra hälft och början på 1500-talet (figur 4:3a–b).

Det mest iögonenfallande är att de kyrkliga institutionernas uthyrning av egendom till borgerskapet var nästan uteslutande förlagd till senare delen av medeltiden. Arrendekontrakten är i källmaterialet främst hänförliga till 1480-talet, men nivån är fortsatt hög medeltiden ut. Denna bild speglar delvis hur källmaterialsituationen ser ut, då de flesta noteringarna kommer från register i *Skånebrevs-förteckningen* eller förarbetena till densamma. Men bilden ger också ett konkret uttryck för hur omfattande kyrkornas och altarstiftelsernas godsmassa hade blivit fram mot medeltidens slut.

Vidare kan noteras att antalet dokumenterade pantsättningar hade minskat under medeltidens slutdel. Möjligen speglar bilden att en allt större andel av stadens egendom hade hamnat inom den kyrkliga sfären. Den allt större rikedom som kom kyrkor och altarstiftelser till godo gjorde dessa ekonomiskt solventa och därmed i litet behov av att låna upp ytterligare kapital. Inget i övrigt tyder dock på att volymen av låneförbindelser med stadsegendom som säkerhet skall ha minskat för

övriga kategorier. Ett ökat behov av rörelsekapital för den växande handeln skulle snarast peka på motsatsen, liksom frälsets kapitalbehov för en statusstärkande lyxkonsumtion. Samtidigt kan man anta att såväl den fjärrhandelsinriktade delen av borgerskapet som det översta skiktet inom aristokratin stärkte sin ekonomiska situation.

Sammanfattningsvis visade den medeltida fastighetssituationen i Malmö likheter med den som tidigare beskrivits för Lund. Det världsliga frälset förekommer minst lika frekvent som köpare i dokumentmaterialet som i egenskap av säljare, medan borgerskapet framträder som nettosäljare. Stadsfrälset är främst dokumenterat som köpare, men utgör samtidigt en mindre andel av det totala världsliga frälset. Aristokratin, både den urbana och den landsbygdsförankrade, svarade för cirka 20 % av transaktionerna. Trots aristokratins redovisade balans mellan förvärv och försäljning av egendom har deras andel av urbana fastigheter i staden successivt reducerats genom donationer som överförde egendom till den kyrkliga sfären. Likaså har det andliga frälsets donationer till kyrkor och altarstiftelser lett till att deras dokumenterade nettoförvärv sannolikt inte givit en motsvarande ökad andel av stadens fastighetsbestånd. Precis som i det lundensiska fallet har de kyrkliga institutionernas ökade egendomsmassa sedan arrenderats ut till stadens borgerskap.

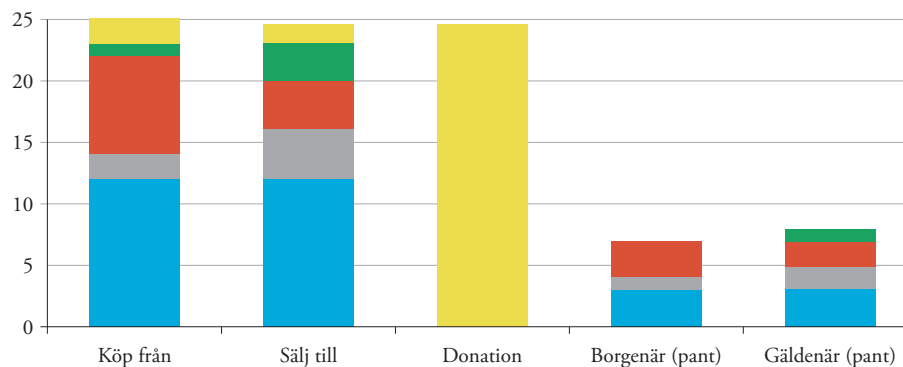
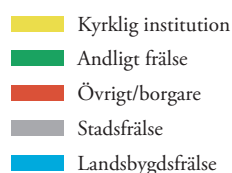
Efter denna allmänna beskrivning av den medeltida dynamiken i stadens egendomsbestånd är det dags att närmare analysera det världsliga frälsets situation och agerande. Figur 4:4 och 4:5 återger vem som var motpart när frälset köpte, sålde, donerade eller lånade kapital i Malmö. Figurerna speglar dels landsbygdsförankrat frälse (figur 4:4), dels stadsfrälset (figur 4:5).

Som tidigare konstaterats rådde jämvikt mellan köp och försäljning av stads-egendom avseende landsbygdsfrälset enligt källmaterialet. När frälset förvärvade egendom riktade man sig främst mot de egna leden inom landsbygdsfrälset. Det går inte att särskilja någon speciell typ av egendom – både större gårdar, delar av gårdar och bodar förekom som köpeobjekt. Även borgerskapet stod för ett antal försäljningar till landsbygdsfrälset. Även här var blandningen av fastighetstyperna genomgående.

Antalet köp från landsbygdsfrälset motsvaras givetvis av motsvarande antal försäljningar. I övrigt sålde landsbygdsfrälset främst till borgerskapet, men till skillnad

Figur 4:3a–b. Antal egendomstransaktioner i Malmö fördelade på olika aktörskategorier och tidsperioder.

Källa: Appendix 1 Malmö, tabell 4:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Figur 4:4. Motparter till det rurala världsliga frälset vid olika transaktionstyper i Malmö under medeltiden (antal transaktioner).

Källa: Appendix 1 Malmö, tabell 4:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

från köpen riktade sig försäljningarna i större utsträckning till det aristokratiska skiktet inom detsamma.

24 donationer till kyrkliga institutioner har påträffats. Av dessa riktades hälften, 12 donationer, till Lunds domkyrka och ärkesätet. Av de resterande var fyra riktade till S:t Petri kyrka i Malmö, varav tre till specifika altaren, samt fyra till Helgeandsinstitutionen i Malmö.

Landsbygdsfrälset såväl lånade ut mot pant i stadsegendom som belånade sina fastigheter i staden. Denna finansieringsverksamhet ägde huvudsakligen rum inom de egna leden och med stadens borgerskap.

För stadsfrälset är antalet transaktioner så lågt att det är svårt att dra några säkrare generella slutsatser. Stadsfrälset köpte från borgerskapet och landsbygdsfrälset, medan de fåtaliga försäljningarna även riktade sig till den kyrkliga sfären.

Av donationerna var tre riktade till Lunds domkyrka och altare däri medan en riktades mot altare i S:t Petri. Två donationer kan i källmaterialet bara härledas till ospecificerad kyrklig institution.

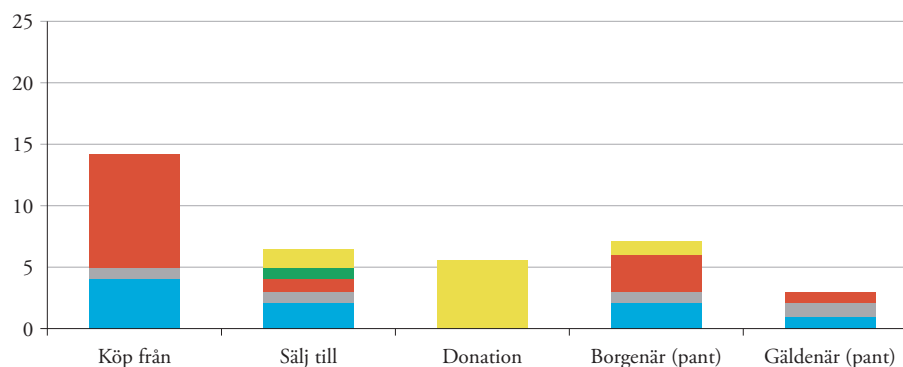
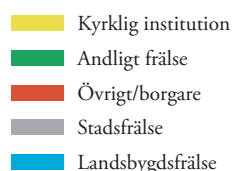
Stadsfrälset synes mer ha varit långgivare än låntagare, vilket inte är oväntat då det rimligen borde ha utgjort stadens rikaste och kapitalstarkaste skikt. Långgivningen riktade sig både mot landsbygdsfrälset och mot stadens borgerskap.

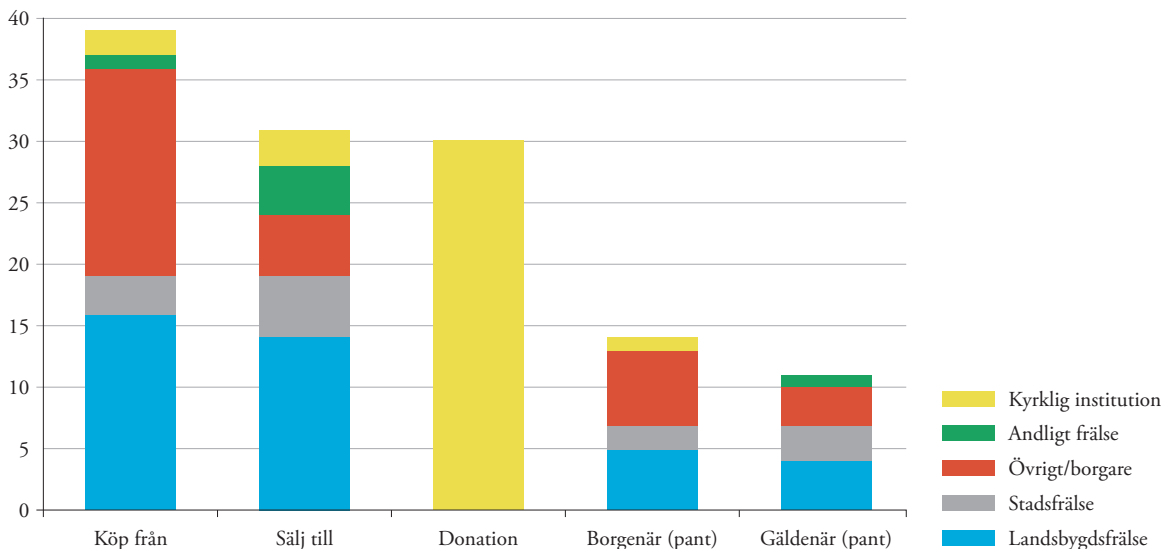
Slås båda grupperna av världsligt frälse samman erhålls grafen enligt figur 4:6. Noteras kan den stora andelen försäljningar inom frälsegruppen. I övrigt köptes mest från borgerskapet medan den kyrkliga sfären är tydligare representerad som säljare. Frälsegruppen agerade med viss övervikt som nettolånggivare. Utlåning skedde främst till andra frälsepersoner och till borgerskapet.

Sammanfattningsvis var frälset stora innehavare av fastighetsegendom, de både köpte och sålde egendom inom staden. I så många som 30 % av alla kända medeltida försäljningstransaktioner i Malmö var det världsliga frälset involverat. Trots en balans mellan köp och sälj, till och med en viss övervikt för förvärv av stadsegendom, så måste slutsatsen bli att det genom omfattande donationer till den kyrkliga sfären över tid kom att minska sitt urbana fastighetsinnehav. Frälset var vidare aktiva som långgivare, och även låntagare, med pant i stadsfastigheter.

Figur 4:5. Motparter till det urbana världsliga frälset vid olika transaktionstyper i Malmö under medeltiden (antal transaktioner).

Källa: Appendix 1 Malmö, tabell 4:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Hemvist för aristokrati med stadsegendom

Hemvisten, definierat som huvudsaklig huvudgård, för det frälse som hade egendom i Malmö under medeltiden framgår av figur 4:7 och 4:8. Figurerna är fördelade på högfrälse respektive lågfrälse.

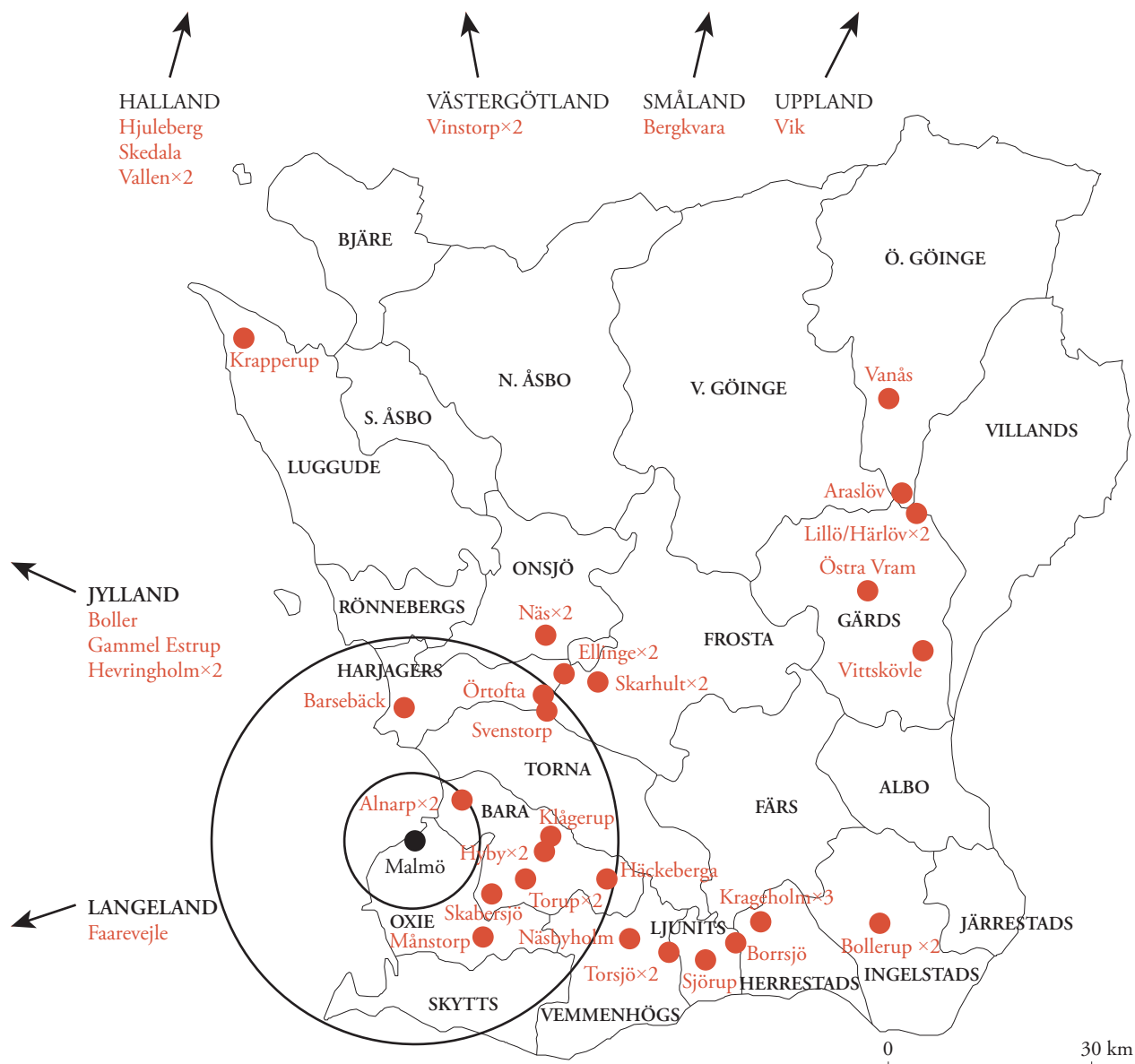
En del av högfrälset var lokaliserad inom Malmös närregion, inom 30 kilometer från staden. I källmaterialet återfinns 13 sådana högaristokratiska egendomsägare. Av dessa 13 var dock bara två belägna inom tiokilometersradien, båda hemmahörande i Alnarp. Två hemvistkluster kan urskiljas. Det ena var norr och nordost om staden. Det andra klustret återfanns sydost om Malmö, från Månstorp i väster till Häckeberga i öster.

Av övriga kända högfrälse egendomsägare hade många sina sätesgårdar mer avlägset belägna i Skåne. Flertalet, närmare bestämt tio, hade sina gårdar i det huvudgårdstäta backlandskapet strax norr om sydkusten, i en rad både väster och öster om Ystad. Även nordöstra Skåne, på och kring Kristianstadsslätten, utgjorde hemvist (i sex fall) för högfrälse med stadsegendom i Malmö. I båda dessa områden skulle man kunna resonera kring ett intresse av stadsegendom utifrån ekonomi – avsättningskanal för avkastning från kringliggande landbogs som betalades in natura – och politik – kontakt med och närvaro i mer centrala platser ur ett maktcentrerspektiv. Det går inte att skönja någon mer specifik tid när denna syd- och nordostskånska högaristokrati innehade egendom i Malmö; egendomsinnehavet är tidsmässigt utspritt från andra halvan av 1300-talet till början av 1500-talet, det vill säga under i princip hela den tid som det finns känt källmaterial från.

Noteras bör även den i stort sett totala avsaknaden av högfrälse hemmahörande i nordvästra Skåne, utmed norra Öresundskusten. Detta till skillnad från den markanta närvaron av lågfrälse egendomsinnehavare från detta område (figur 4:8). Om resonemanget kring ekonomi och politik som förklaringsfaktorer för mer avlägset beläget högfrälsets förvärv av stadsegendom förs vidare blir en rimlig slutsats att andra städer än Malmö svarade för den nordvästskånska högaristokratins behov av avsättningskanaler och kontakt med maktcentra. Närmast till hands ligger då Helsingborg–Helsingör och från Erik av Pommerns tid även Landskrona. Möjligt speglar även skillnaden i hemvistmönster en grundläggande olikartad spridning mellan hög- och lågfrälsets lokalisering i Skåne.

Ett flertal högfrälsepersoner som hade gods i Malmö kom även från, ur Malmös perspektiv, mer perifera delar av Danmark; några från Halland och Jylland samt en från Langeland. Vidare fanns i Malmö några högaristokrater med svensk loka-

Figur 4:6. Motparter till det världsliga frälset vid olika transaktionstyper i Malmö under medeltiden (antal transaktioner), både landsbygdsfrälse och stadsfrälse. Källa: Appendix 1 Malmö, tabell 4:1. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

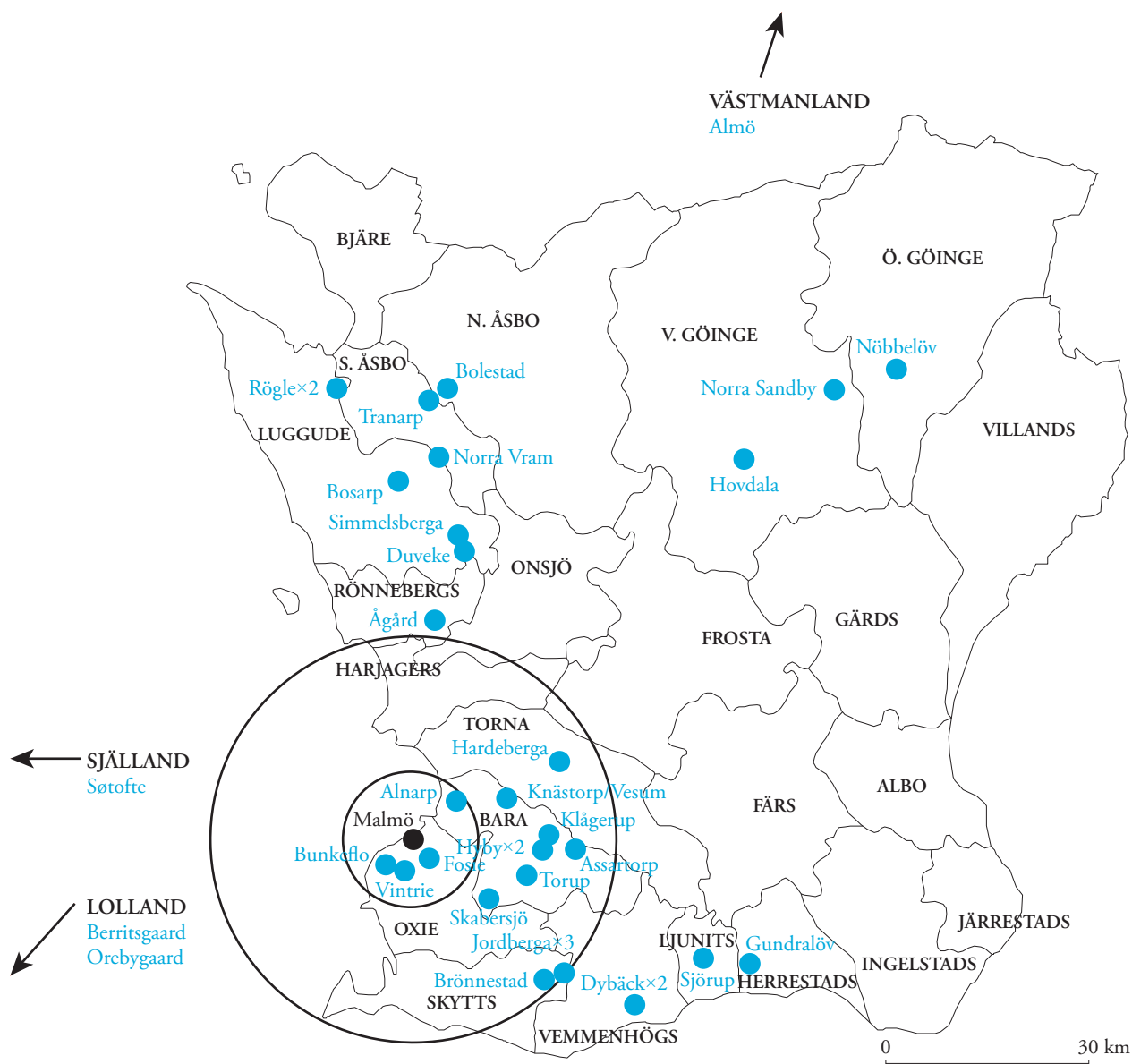
Figur 4:7. Hemvist för högaristokrati med egendom i Malmö under medeltiden. Avståndsradie från centrala Malmö 10 kilometer respektive 30 kilometer. Källa: Appendix 1 Malmö. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

lisering (Uppland, Västergötland, Småland). Både dessa och de halländska frälsemännen kan hänföras till unionstidens gränsöverskridande nordiska aristokrati, med Malmöinnehavet tidsmässigt förlagt till 1400-talet.

Det lågfrälse som innehade fastigheter i Malmö kom delvis från andra delar inom och utom Skåne (figur 4:8). Till en början med var antalet mer perifert bosatta lågfrälse lägre än motsvarande högfrälse. Några enstaka väpnare var lokaliserade till Själland och Lolland samt en så långt bort som i svenska Västmanland. Alla övriga har identifierats som bosatta inom Skåne. Detta mönster är föga överraskande då en lågfrälsemans gods innehav normalt inte var lika stort och spritt som för högfrälset. Deras verksamhetsfär var således mer geografiskt begränsat.

De som hade sin hemvist i Skåne längre bort än 30 kilometer från Malmö återfanns huvudsakligen i landskapets nordvästra del (nio) med ytterligare tre i Göingebygderna i norr. Fyra, samt ytterligare fyra strax inom 30-kilometersradien, var lokaliserade till sydkusten, väster om Ystad. Vad gäller de förklaringar som lyfts i högfrälседiskussionen om behovet av stadskontakt av ekonomiska och politiska orsaker, så förefaller lågfrälsets tyngdpunkt i lokalisering till nordvästra Skåne ha andra orsaker. Annars skulle väl de västra urbana centrerna i Helsingborg–Helsingör och Landskrona ligga närmare till hands.

Inom det stadsegendomsägande landsbygdsfrälset med egendom inom 30 kilometer från Malmö synes lågfrälset ha sina gårdar närmare staden. Speciellt gäller det de som hade egendomar i det direkta närområdet, inom 10 kilometersradien. Här återfanns fyra lågfrälsepersoner.

Sammanfattningsvis återfanns kring 30 % av landsbygdsfrälset, både hög och låg, med känd egendom i Malmö inom 30 kilometer från staden. Av resterande innehade majoriteten (45 % av totalen) sätesgårdar inom landskapet, medan 20 % var lokaliserade utanför Skåne.

Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet

Det saknas kända sammanställningar över hur fastighetsinnehavet var fördelat i Malmö under medeltiden. Någon motsvarande genomgång och sammanställning utifrån ett totalt medeltida källmaterial i likhet med Anders Andréns (1984) för Lund har inte gjorts. De arbeten som finns avser främst bearbetningar och analyser av enskilda medeltida källor där ett större fastighetsinnehav är dokumenterat.

Exempel på sådana är en förteckning daterad 1522 utgörande del av överenskommelse mellan Malmö stad och Lunds domkapitel. Överenskommelsen gällde

Figur 4.8. Hemvist för lågaristokrati med egendom i Malmö under medeltiden. Avståndsradie från centrala Malmö 10 kilometer respektive 30 kilometer.

Källa: Appendix 1 Malmö. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

ett antal kyrkliga institutioners egendomars befrielse från skyldighet att delta i framtida befästningsarbeten i staden mot erläggande av ett större engångsbelopp. I den ingående förteckningen specificerades de därmed arbetsbefriade egendomarna, som utöver domkyrkans och domkapitlets innehav även omfattade landsbygdskyrkors, klostrets och altarstiftelsers stadsegendom. Totalt rörde det sig om ett drygt hundratal fastigheter, motsvarande cirka 15 % av samtliga gårdar i det medeltida Malmö. Einar Bager har identifierat och lokaliserat merparten av dessa (Bager 1957).

En annan förteckning är kämnären Lyder van Fredens räkenskaper avseende förvaltningen av stadens ekonomi 1517–1520 (LvF). I dessa räkenskaper är alla stadens skattesubjekt som hade att svara för byskatten angivna i en tydlig topografisk ordning, gata upp och ner alltefter hur skatteindrivarna förflyttade sig i staden. Einar Bager (1961) har genom att koppla ett antal av de redovisade skattesubjekten till senare kända gårdsinnehav lokaliserat dessa gårdar och därmed identifierat indrivningsrutten. Totalt ger därför skatteregistret en topografisk totalbild över fastighetsinnehavarna. Dock är förteckningen belastad med vissa för denna analys besvärande brister och undantag. Rådsmedlemmarna var skattebefriade (Mackeprang 1900:96; Tomner 1971:210; Lamborg 2001:47) och därför ingick inte deras innehav i förteckningen. Likaså var frälset, både det andliga och världsliga, undantagna från skatteplikt för sina sätesgårdar. Slutligen skall också noteras att det var besittning och bruk av egendom som utgjorde skattegrunden, inte nödvändigtvis ägandet. Därmed kom frälsets, och även de kyrkliga institutionernas, innehav av utarrenderat gods att bli skattegrundande för den borgare som arrenderade egendomen. Aristokratins egendomsinnehav i staden är därför till stor del osynligt i dessa räkenskaper.

Lyder van Fredens räkenskaper har använts av Sven Rosborn (1989) för att undersöka den socialtopografiska skiktningen och indelningen av staden. Utgående från skattesubjektens taxerade skattekraft har han analyserat och klassificerat olika delar av staden utifrån genomsnittlig skatteförmåga hos de där boende. Med de redovisade skattebefriade undantagen samt att mätningen träffar arrendatorerna, inte ägarna, i åtanke kan följande sägas om stadens sociala topografi i början av 1500-talet. Högst skattekraft fanns hos boende utmed Adelgatan, i alla fall i dess centrala och östra delar. Den höga social-ekonomiska nivån fortsatte hela vägen ut mot Österport, medan de västra delarna av gatan fram mot Västerport uppvisade en betydligt lägre skattekraft. Rosborn noterar speciellt att för hörnfastigheterna vid smågatorna ner till stranden redovisas de högsta skattevärdena. En annan gata med bra skatteförmåga, definierad av Rosborn som medelklass, utgjorde Södergatan. Då skall man ha i åtanke att det nuvarande Stortorget ännu inte var etablerat vid denna tid och att Södergatan därmed inte fått sin senare större betydelse. Övriga områden i staden utanför dessa båda huvudgator bedömer Rosborn som bebodda av personer ur de lägre skatteklasserna. Han noterar att även Kalendegatan tillhörde detta lågskatteskipt, vilket kan synas egendomligt då flera kända frälsegårdar, som dock var potentiellt skattebefriade, var belägna längs med gatan.

Utifrån A.U. Isbergs sammanställda information om Malmös magistratspersoner (Isberg 1897), bland annat innefattande deras kända egendomsinnehav i staden, försöker både Rosborn (1989:24ff) och Joakim Thomasson (2004:199f, 205f) utröna var i staden dessa borgmästare, rådmän och byfogdar bodde, underförstått vilket område som hade högst socialt anseende. I båda fallen blir slutsatsen att det var de centrala och östra delarna av Adelgatan som dominerade för stadens överklass under slutet av medeltiden.

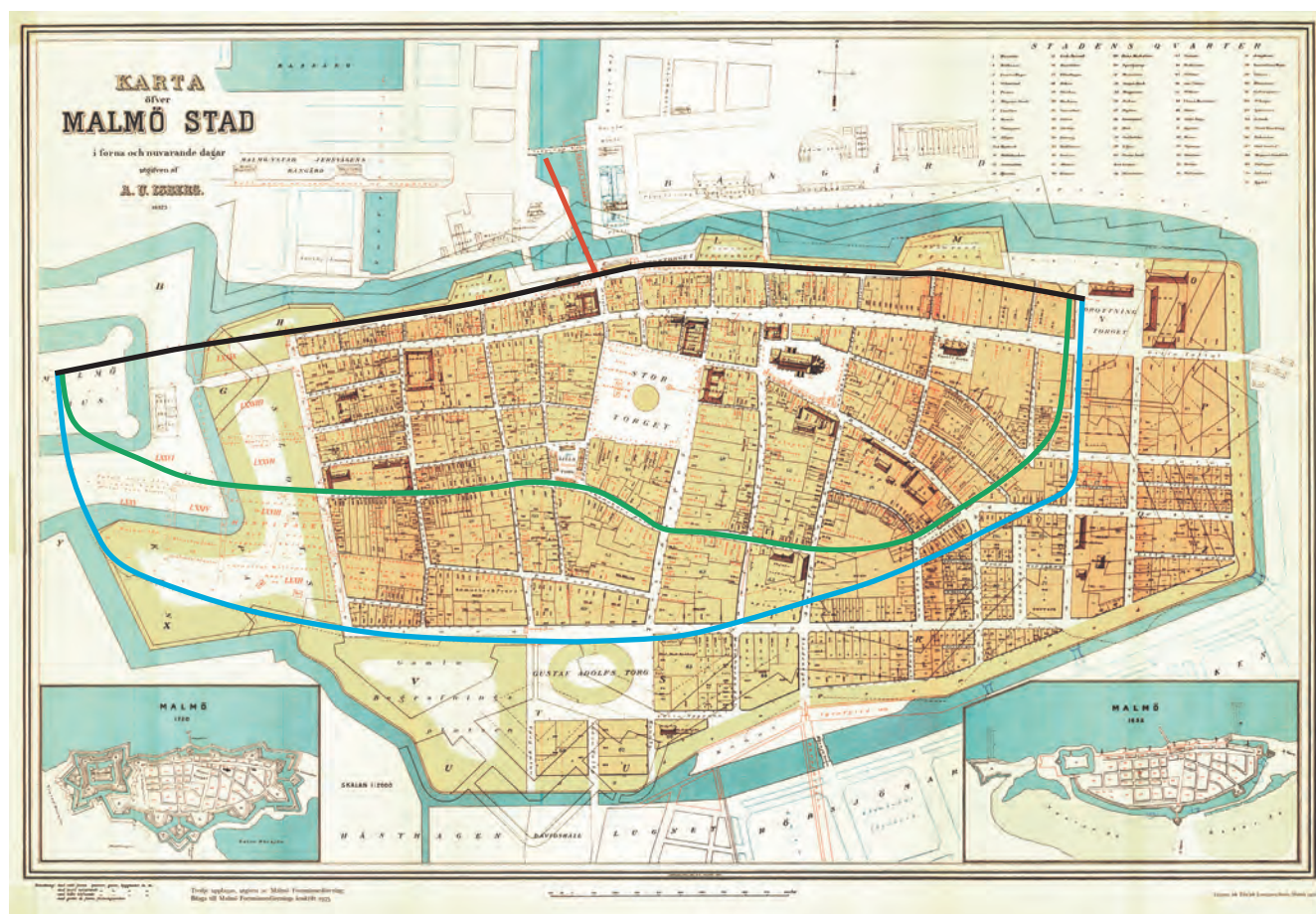
De relaterade analyserna gäller samtliga förhållandena under 1500-talets första decennier, även om Isberg redovisar ett fåtal magistratspersoners innehav även före 1500. Mycket talar dock för att en likartad social topografi hade gällt även tidigare under medeltiden; att det statusmässigt högre och ekonomiskt rikare borgerskapet främst hade sina bostäder utmed den centrala och östra delen av Adelgatan. Området innefattade stadens östra och troligen viktigaste tillträde genom Österport, stadens marknadsgata och kommersiella centrum liksom viktiga institutionella inrättningar som stadskyrka, tingsplats och rådhus. Gatan utgjorde således ryggraden i stadens politiska och kommersiella liv och därför är det fullt logiskt att den även var central ur social synpunkt. Utifrån denna bild av stadens sociala topografi är det av intresse att jämföra med frälsets egendomsinnehav i staden.

Medeltida dokument som på olika sätt visar aristokratiskt egendomsinnehav har sammanställts (appendix i Malmö). I dokumenten kan i olika grad finnas information som indikerar var fastigheten var belägen. Någon fullständig analys, i likhet med Andrén's analys i Lund, har det inte varit möjligt att genomföra. Därför har fastställandet av egendomens lokalisering fått bygga på annat material, nämligen de av Einar Bager gjorda excerpter av medeltida skriftligt material rörande Malmö. Dessa excerpter är i många fall försedda med gårdsnummerangivelser, noteringar som är Bagers försök att lokalisera egendomen. Det går att ana en sannolikhetsrangering i noteringarna; några är gjorda med blyerts, andra med kulpets (rött eller blått), åter andra kan vara försedda med frågetecken eller är överstrukna. Jag bedömer att, med tanke på Bagers goda kunskaper om staden Malmö och hans förtroelighet med det skriftliga materialet, dessa noteringar är goda indikatorer som kan ligga till grund för fastigheternas lokaliseringsbestämning. Informationen från det Bagerska arkivet har kompletterats, jämförts och i vissa fall justerats med annan och fram-

Figur 4:9. A.U. Isbergs (1875) karta över Malmö.

Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

- Hamnbrygga
- Norra strandmuren
- Södra gränsen – mitten av 1300-talet
- Södra gränsen – cirka 1500

förallt senare forskningsinformation (till exempel Isberg 1897; Rosborn 1984; 2016; Reinsert 1989; 1992b). Den sålunda framtagna och sammanvägda lokalisering-informationen är redovisad i appendix 1 Malmö och med denna information som grund är de följande spridningskartorna konstruerade.

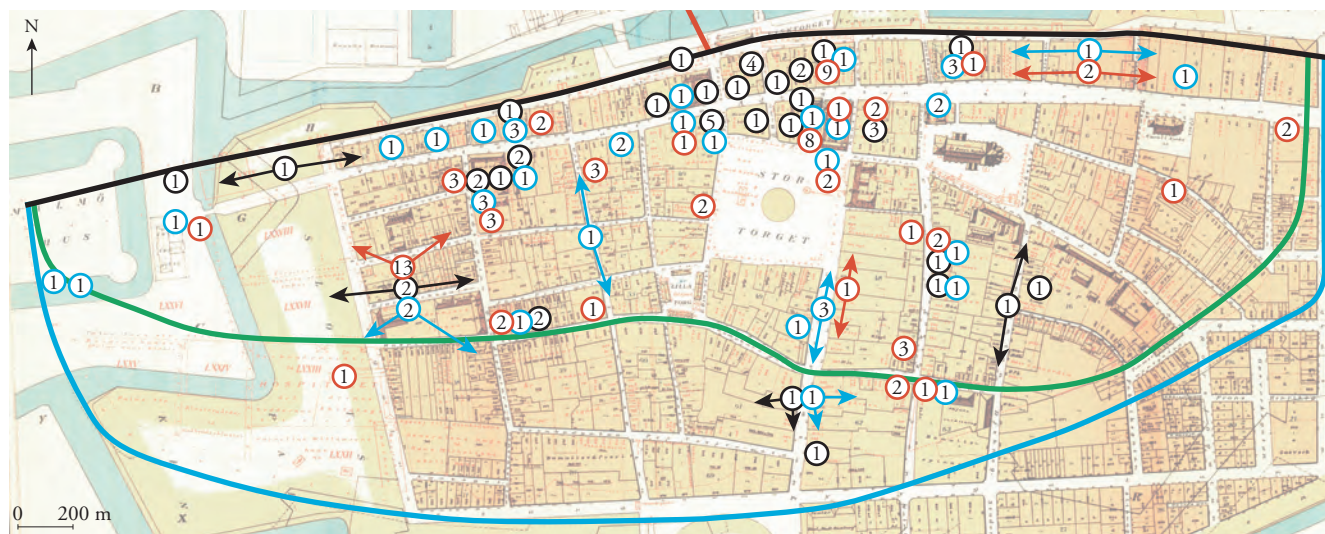
Som underlag för spridningskartorna har en av A.U. Isberg skapad Malmö-karta använts. Denna karta upprättades 1875 och utvisar det samtida Malmös gator, kvarter och tomter tillika med konturerna efter de i början på 1800-talet nedrivna fästningsverken och de i samband därmed försvunna stadsdelarna (figur 4:9). På kartan har också infogats historisk information om äldre topografiska och ägandemässiga förhållanden. Någon fastighetsnumrering existerade inte under medeltiden utan den tillkom först 1692–1694 när stadens samtliga fastigheter besiktigades och numrerades i en löpande följd från nummer 1 till nummer 773. Denna fastighetsnumrering utökades i samband med rivningen av befästningsverken i början av 1800-talet med numren 774–880 på de efter raseringen nyutstakade fastigheterna. Åren 1864–1866 gjordes en ny indelning av stadens fastigheter genom att kvarteren numrerades och namngavs samt att fastigheterna numrerades inom respektive kvarter (Isberg 1923:3ff). I den följande framställningen kommer fastigheterna att lokaliseras baserat på kvarternamn och den från 1694 gällande fastighetsnumreringen, vilka också framgår av Isbergs karta. På kartan har de under medeltiden gällande yttergränserna för staden markerats baserat på Sven Rosborns (2016:327) rekonstruktion.

I de följande bilderna är frälset uppdelat på tre kategorier: landsbygdsanknutet högfrälse respektive lågfrälse samt stadsanknutet frälse. För varje fastighet har markerats med olivfärgade cirklar om en eller flera av dessa kategorier har kunnat kopplas till egendomen. Överlappande cirklar visar att det är samma gårdsenhet som avses. Varje enskild frälsepersons rättighetsinnehav (besittning, ägande, arrende, panträtt eller hävdad men tvistigt rättighetskrav) av en fastighet har noterats. Antalet individuella frälsepersoner inom varje frälsekategori som kan kopplas till en och samma enhet har angivits med siffra inom cirkeln. Tre överlappande cirklar med 1 i både den blå och den röda cirkeln samt med 3 i den svarta cirkeln visar alltså på en specifik fastighet till vilken en högfrälse-, en lågfrälse- och tre stadsfrälsepersoner har kunnat knytas.

I figur 4:10 redovisas belägenheten för samtliga frälseanknutna egendomar under hela medeltiden som lokaliserats. I några enstaka fall, till exempel norr om Adelgatan, är lokaliseringen bara diffust beskriven som i öster eller väster. Detta oprecisa läge har angetts med riktningspilar. Samma gäller ett flertal fastigheter belägna i

Figur 4:10. Lokalisering av frälsets egendomar i Malmö under medeltiden. Numren i cirklarna visar antal olika personer knutna till gården, överlappande cirklar avser olika frälsekategorier för samma tomt/gård. Utsnitt ur Isbergs karta (1875). Källa: Appendix 1 Malmö. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

- Högfrälse
- Lågfrälse
- Stadsfrälse

stadens västra eller sydvästra del, likaså några enstaka fastigheter som angetts som belägna vid en gata eller strax utanför Söderport.

Adelgatans centrala del, väster om marknadsplats, kyrka och rådhus men i anslutning till stadens hamnbrygga, visar en hög koncentration av frälsefastigheter. Inslaget av stadsfrälse är påtagligt, rimligen för att de önskade närvaro vid de viktiga ekonomiska funktionerna i staden. De flesta av egendomarna vid kyrkan och Rådhuset samt närmast väster därom var dock bodar (figur 4:II), men utmed Adelgatan närmare hamnbryggan stod frälsets, speciellt stadsfrälsets, gårdar tätt.

Adelgatan öster om stadskyrkan, som enligt de beskrivna analyserna åtnjöt hög social status, kan i källmaterialet inte beläggas med en hög aristokratisk närvaro. Bara några enstaka frälseegendom har påträffats. Däremot synes västra delen av Adelgatan ha attraherat aristokratin, inte minst den landsbygdsförankrade delen. En stor del av de gårdar som är beskrivna som belägna i väster har troligen också legat utmed Adelgatan. Adelgatan uppvisar därför tecken på ett inom de högre skikten i staden topografiskt segregerat egendomsinnehav. I öster återfanns det bättre beställda borgerskapet och i väster landsbygdsaristokratin medan stadsfrälset företrädesvis hade egendom mellan hamnbrygga och marknadstorg.

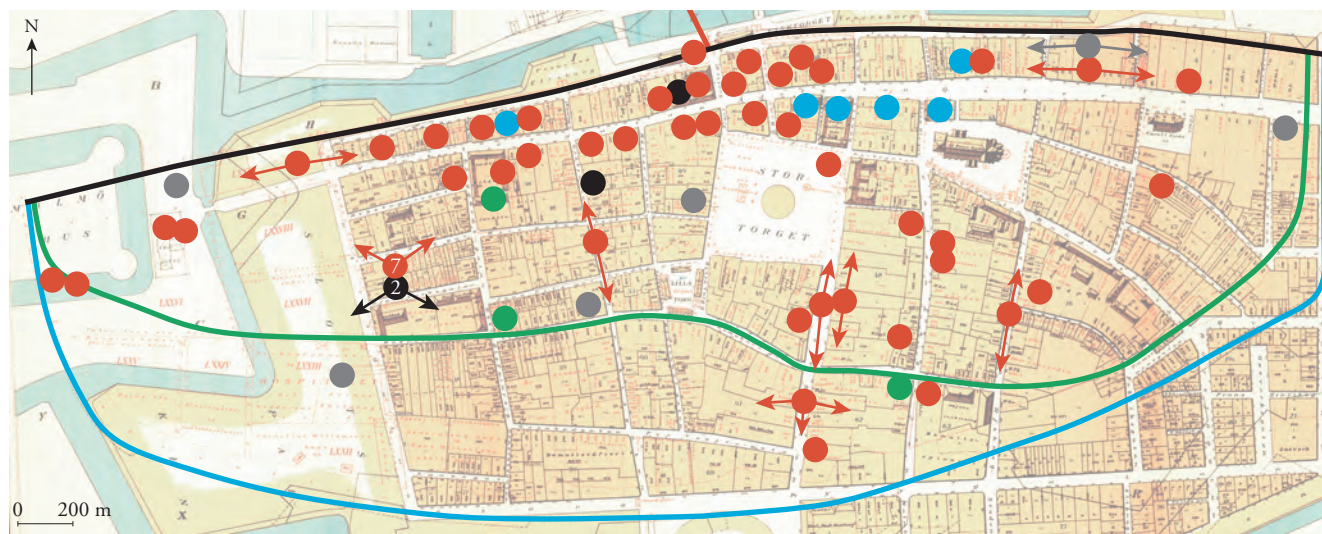
I de sydvästra och sydöstra delarna av staden, som i Rosborns analys befolkades av egendomsbesittare med låg skatteförmåga, återfinns en hel del frälsegårdar. Främst är det kvarteren väster om det nuvarande Stortorget samt utmed Södergatan och Kalendegatan. I dessa områden påträffas också frälseegendom benämnd som ladegård eller apalgård, det vill säga mer agrara fastighetsenheter. I samband med fastighetsanalysen i Lund diskuterades frälsets skönjbara preferenser för egendom i mer semiperifer lägen. Den hypotes som då föreslogs förklarade en sådan tendens med frälsets önskemål om ytmässigt större egendom med en rural gestaltning. Motsvarande situation kan ha rått inom det medeltida Malmö.

Nästa fråga som uppkommer är självklart huruvida egendomarna användes av aristokraterna för eget boende, tillfälligt eller permanent, eller om de sågs som investeringsegendom huvudsakligen syftande till att arrenderas ut? I det skriftliga källmaterialet som är tillgängligt, vilket huvudsakligen rör transaktioner såsom försäljning, donation eller pantsättning, framgår inte syftet med innehavet. Därför skulle en sammanställning byggd på direkt bekräftade residentiella innehav bli ytterligt mager. En annan metod har därför valts, nämligen att utgå från det totala antalet kända frälseinnehav som lokaliserats till specifik tomt. Denna total har sedan reducerats med de egendom som av olika orsaker kan tala för att fastighetsinnehavet inte syftande till eget boende. Bland sådana orsaker kan nämnas:

Figur 4:II. Typer av frälseegendom i Malmö under medeltiden. Överlappande cirklar avser samma tomt/gård. Utsnitt ur Isbergs karta (1875).

Källa: Appendix 1 Malmö. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

- Gård, hus
- Bod, bodar
- Ladegård, apalgård
- Jord, öde
- Övrigt, gods

- Egendom benämnd som bod, jord, öde, ladegård och liknande.
- Egendom som var utarrenderad, till exempel genom att arrendator är omnämnd eller känd
- Pantmottagen egendomen utan specificerat besittningstagande
- Tidsmässigt kort innehav.
- Enbart innehav av del av egendom.
- Ospecificerat gods vid till exempel arv.
- Donerad egendom utan tecken på boende (däremot har donation via testamente tolkats som att donatorn önskade ha tillgång till egendomen livet ut).

Efter en sådan reducerande analys, som givetvis måste bli något summarisk och schablonmässig till karaktären, återstår en lista på egendomar som bör innehålla gårdar och hus syftande till eget boende. Sannolikt innehåller den även en del icke-residentiella innehav, men den huvudsakliga bilden blir förhoppningsvis tillräckligt rättvisande. En spridningsbild av denna restlista av egendomar återges i figur 4:12.

Bilden som den tidigare analysen över spridningen av frälseegendom i Malmö visade bekräftas och förstärks i denna analys. Den urbana, borgerskapsanknutna aristokratin var primärt bosatt utmed Adelgatan i området mellan hamnbryggan och marknadstorget. Några residensgårdar fanns även mindre centralt, till exempel i stadens sydöstra del. Landsbygdsfrälset hade sina residens huvudsakligen längre från stadens centrala områden, dels utmed Adelgatan – främst i dess västra del – dels utmed Söder- och Kalendegatorna.

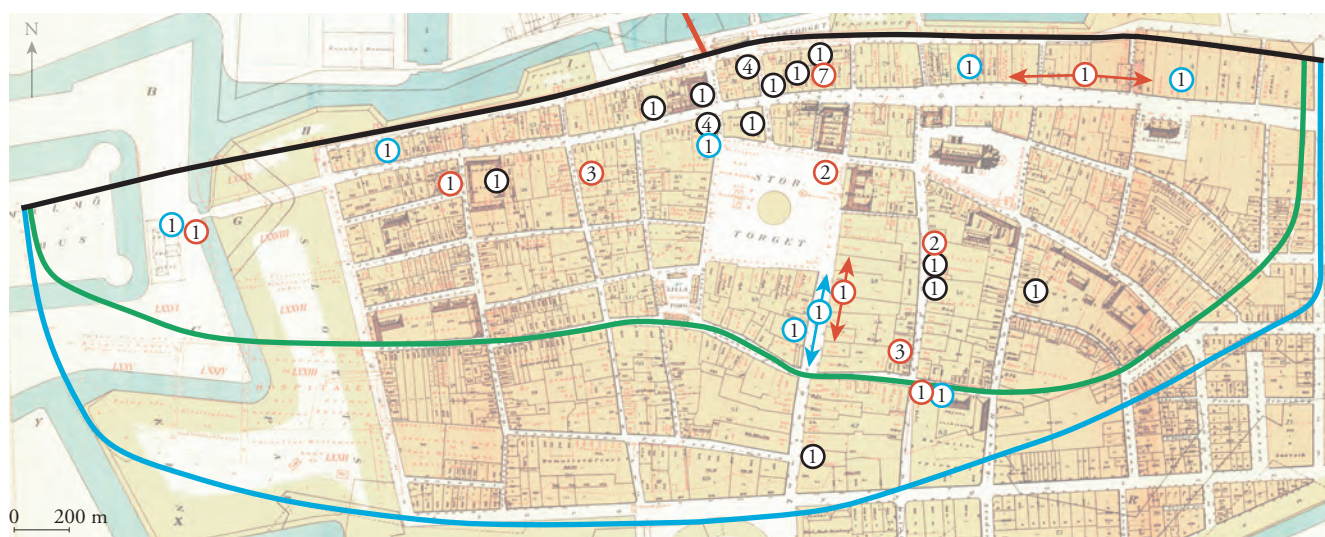
Gäller den bild över aristokratins egendomsinnehav som analysen så långt uppvisat för hela medeltiden, eller såg den olika ut vid olika tider? Tidigare har ju konstaterats att aristokratin via donationer över tid minskade sitt urbana godsinnhav. I figur 4:13 har frälsets innehav uppdelats i fyra olika tidsperioder – 1300-talet, första halvan av 1400-talet, andra halvan 1400-talet samt 1500-talets första tredjedel fram till reformationen.

Som tidigare diskuterats är källmaterialet behäftat med uppenbara brister, till exempel att transaktioner kopplade kyrkliga institutioner ur arkivsynpunkt har haft större möjligheter att överleva till våra dagar. På samma sätt är transaktioner inom det lägre borgerskapet betydligt underrepresenterade i källmaterialet. Särskilt är också transaktioner från äldre tid underrepresenterade i förhållande transaktioner från senare under medeltiden. Detta förhållande bör i alla fall gälla fram till 1513, då källmaterialpublikationerna i *Repertorium Diplomaticum Regni Danici*

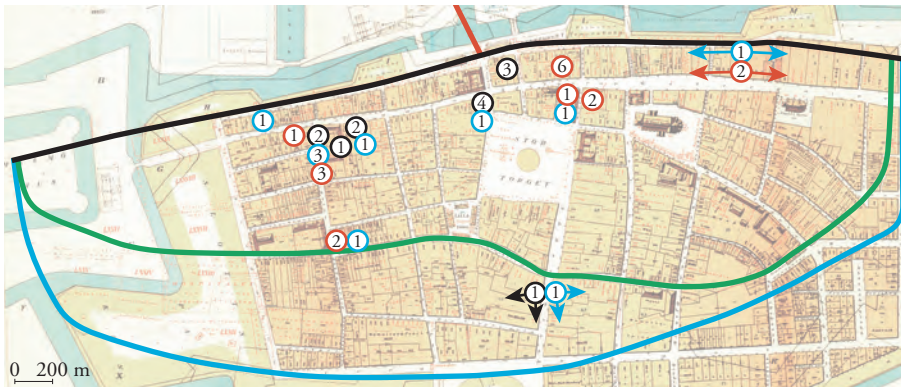
Figur 4:12. Lokalisering av frälsets potentiella residensgårdar i Malmö under medeltiden. Numren i cirkelarna visar antal olika personer knutna till gården, överlappande cirklar avser olika frälsekategorier för samma tomt/gård. Utsnitt ur Isbergs karta (1875).

Källa: Appendix 1 Malmö. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

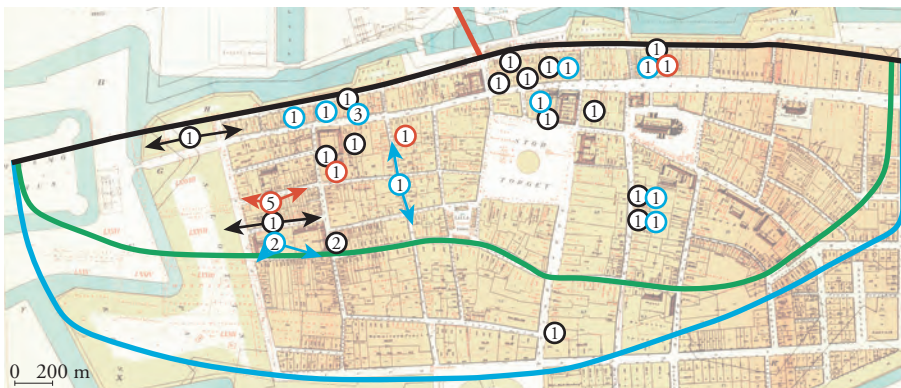
- Högfrälse
- Lågfrälse
- Stadsfrälse

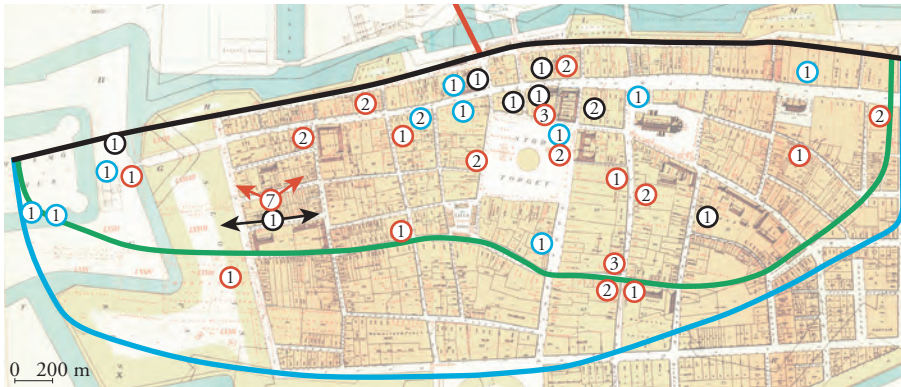
1334–1399

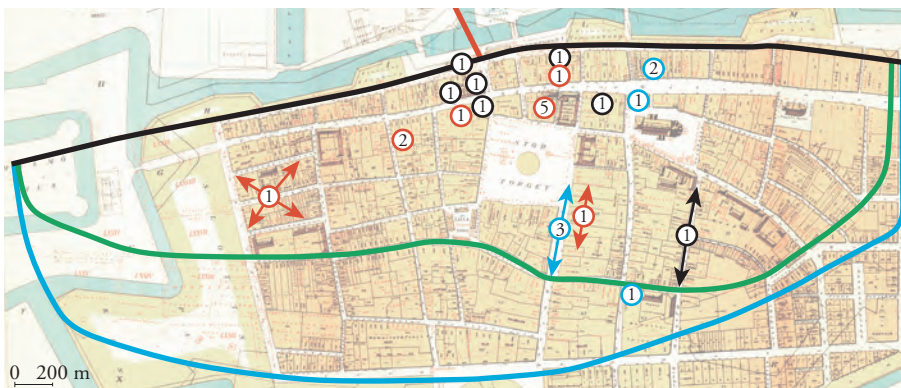
1400–1449

1450–1499

1500–1536

- Högfrälse
- Lågfrälse
- Stadsfrälse

Figur 4:13. Lokalisering av frälsets egen-
domar i Malmö fördelade på fyra medel-
tida tidsintervall. Numren i cirkelarna
visar antal olika personer knutna till
gården, överlappande cirklar avser olika
frälsekatgorier för samma tomt/gård. Ut-
snitt ur Isbergs karta (1875).

Källa: Appendix 1 Malmö. Figur: Kenth
Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Mediævalis och *Lunds ärkestifts urkundsboek* upphör. Trots sina brister utvisar dock källmaterialet faktiska aristokratiska innehav av egendom, även om antalet icke källbelagda innehav inte kan beräknas och fastställas.

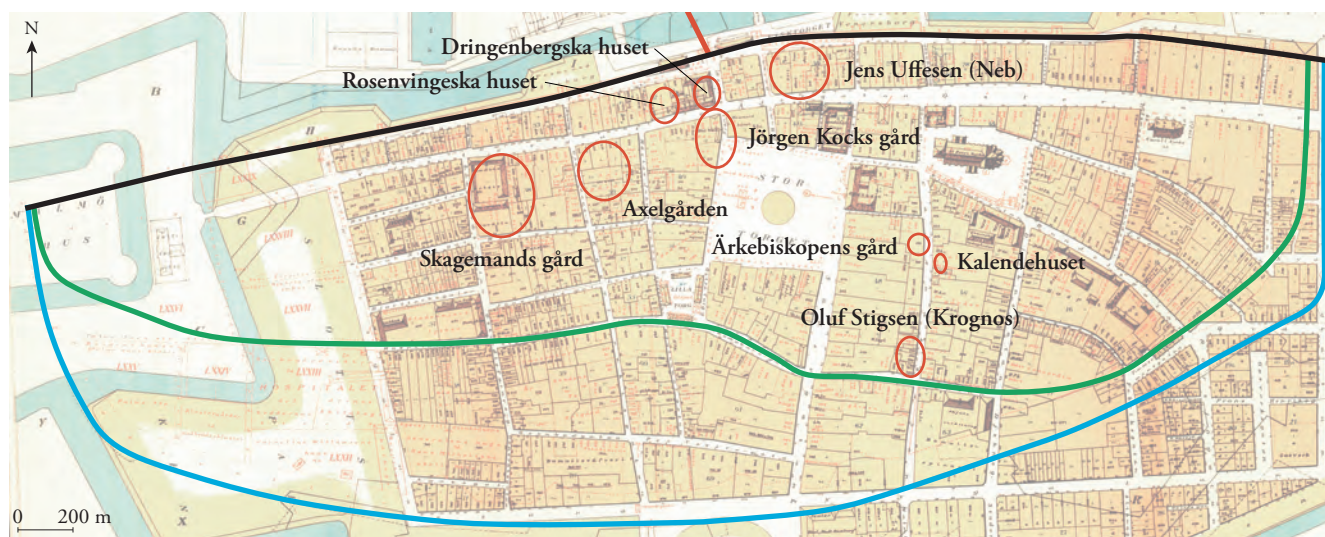
Från 1300-talet är ett antal frälseegendomar belagda i centrala och semiperifera, främst västliga, lägen. Under 1400-talet tillväxer stadsfrälsets egendomar, främst i det centrala området mellan hamnbryggan och marknadstorget. Samtidigt tillkommer också ett flertal egendomar för landsbygdsfrälset i mer ocentrala lägen, där seklets andra halva uppvisar alltmer perifert belägna egendomar. Denna perifert belägna tillväxt under senare delen av 1400-talet är kombinerad med en märkbart ökad närvaro från högrälset jämfört med seklets första halva. 1500-talet visar på färre frälseinnehav, vilket sannolikt är en kombination av flera olika orsaker: kortare mätperiod, sämre källäge efter 1513 men också en faktisk reduktion av innehaven.

Residensgårdar i Malmö

Genomgången av fastighetstransaktioner med aristokratisk part visar att frälset innehaft ett större antal egendomar i staden. Ett antal av dessa kan kategoriseras som egna residensgårdar. Dock är de skriftliga vittnesbörderna om dessa knapphändiga, oftast bara omnämnda genom själva överlåtelsetransaktionen. För några finns emellertid arkeologisk kunskap att ta till och i vissa fall är själva huset, eller i alla fall delar av detta, fortfarande bevarat. I det följande skall ett antal sådana gårdar gås igenom (figur 4:14).

Ett exempel där kvarvarande delar har arkeologiskt undersökts är det så kallade **Kalendehuset**, beläget på östra sidan av Kalendegatan i kvarteret von Conow (gårdsnummer 272). År 1464 gjorde riddaren David Hak till Månstorp en kombinerad donation och försäljning till S:ta Annas altare i S:t Petri kyrka tillhörigt stadens Kalendegille. Överlåtelsen avsåg ett stenhus med jord och grund. I överlåtelsehandlingen hänvisar han sin åtkomst av egendomen till ett brev utfärdat av Christian I och nämner att borgmästaren Anders Mortensen tidigare varit innehavare av gården. Egendomen sägs vara belägen mellan S:t Petri kyrka och S:t Jörgens kapell (LÄU 4:45). Möjligen är det samma egendom som Reineke Smed 1406 överlät del av till Anders Mortensen (DDe 14060305001). Gården kan i så fall ha ingått i den egendom som konfiskerades i samband med dömandet och avrättandet av borgmästaren Anders Mortensen. Efter reformationen kom stenhuset och några anslutande bodar åter i adlig ägo, då de förvärvades av Holger Gregersen Ulfstand (Rosborn 1981:27f).

Figur 4:14. Analyserade residensgårdar i Malmö. Utsnitt ur Isbergs karta (1875).
Källa: Appendix 1 Malmö; Isberg 1875;
Rosborn 2016:327. Figur: Kenth Hansen.
Grafik: Anders Gutehall.

*Figur 4:15. Rester efter Kalendehusets södra gavel.
Källa: Rosborn 1981:30.*

Stenhuset låg vid Kalendegatan, troligen i en korsning mot en numera försvunnen tvärgata med ingång från norra gaveln som vette mot tvärgatan. Utifrån kvarvarande rester av husets källare kunde konstateras att den varit tunnvalvd. Husets grundplan var 10 x 7,5 meter. På ett äldre foto syns resterna av husets södra gavel (figur 4:15) visande på ett tvåvånings tegelhus med tinnad gavel, utsmyckad med blinderingar och blyglaserad tegelfris. Spåren efter fönster- och dörröppningar visade också att huset troligen varit sammanbyggt med ett lägre stenhus i söder, sannolikt någon av de bodar som omnämndes efter reformationen. Stenhusets tillkomst daterades till perioden 1320–1400 (Rosborn 1981:29ff; Reisnert 1992b:202f).

Den förmodade gatukorsningen Kalendegatan – försvunnen tvärgata innehöll flera egendomar med aristokratisk profil. Snett över från Kalendehuset, i korsningens nordvästra del, låg ett stenhus som 1498 tillhörde ärkebiskop Birger Gunnarsen (kv Claus Mortensen nr 281; Rosborn 2016:179f).

Ett hus tillhörande en fru Hille skall ha varit beläget öster om ärkebiskopens gård, i korsningens nordöstra del, enligt ett dokument från 1498 (kv von Conow nr 273; LÄU 5:384). Fru Hille kan mycket väl avse David Haks änka, Hille Henriksdatter (Daa), som i slutet av 1400-talet gjorde affärer med ledande personer i Malmö (Rep 2:7982). Om så var fallet kan paret Hak–Daa ha innehaft en mer omfattande egendom kring gatukorsningen. Det kan dock inte helt uteslutas att riktningsangivelsen i dokumentet inte är helt exakt utan syftar på den sydöstra delen av korsningen och således avse den gård som David Hak 1464 överlät till Kalendegillet. Skulle så vara fallet är det intressant att egendomen över 30 år efter överlåtelsen kallades fru Hilles gård, indikerande på ett kvarvarande intresse i och inflytande över gården.

Söder om ärkebiskopens gård skulle riddaren Oluf Stigsen (Krogno) ha haft en gård (LÄU 5:384). Det kan ha avsett granntomten till ärkebiskopens gård (kv Claus Mortensen nr 282), men mer troligt avses den större egendom längre söderut på **Kalendegatan** (kv Claus Mortensen nr 293–297, 382–384) som enligt dokument 1489 (LÄU 5:121) och 1498 (Rep 2:8658) ägdes av Oluf Stigsen. Gården hade hans mor Barbara Brahe förvärvat 1488 av Anne Arvidsdatter (Baad af Halland) (Rep 2:6245).

Således förefaller ett flertal av fastigheterna utmed Kalendegatan ha varit egendom tillhörande ett högaristokratiskt skikt. Flera av dessa gårdar, kanske de flesta, verkar ha utgjort arealmässigt stora egendom, sannolikt med en hel del byggnader utöver residenshuset. Förmodligen var de gårdar som enbart utnyttjades i samband med kortare eller längre besök i staden, då de kända innehavarna hade sina huvudsakliga sätesgårdar på landsbygden, gårdar som de var skrivna till. David Haks sätesgård var Månstorp och Oluf Stigsens Bollerup. Ärkebiskopen residerade självfallet i Lundagård i Lund. Därtill hade de i flera fall även andra huvudgårdar. Gårdarna i Malmö var möjligen sådana sekundära sätesgårdar.

I dokumentet från 1498 (LÄU 5:384), är både ärkebiskopens och Oluf Stigsens Malmögårdar kallade *sögningsgårdar*, ett begrepp som av forskningen har tolkats som gårdar brukade som tillfälliga residens i samband med besök i staden. Ett flertal forskare har sett begreppet som en allmänt använd benämning på denna typ av gårdar under medeltiden (Bager 1971:280; Blomqvist 1978:98; Hædersdal 1987:14f; Rosborn 1987:25f, 34; Thomasson 1997:710ff). Huruvida bruket av begreppet *sögningsgård* var vedertaget under medeltiden kan ifrågasättas. Mig veterligt är begreppet bara känt från detta enda dokument.

En annan större gård i Malmö har dock tolkats som en primär sätesgård, en gård identifierad av Anders Rejnert. Det rör sig om en gård som innehades av riddaren **Jens Uffesen (Neb)**. Under första halvan av 1300-talet byggde han upp ett stort egendomsinnehav på Själland, Bornholm och i Skåne. I Malmö innehade han ett flertal egendom med en stenhusgård som sätesgård. Det övriga stadsinnehavet omfattade ett flertal bodar samt en ladugård. Stenhusgården har av Rejnert via skriftliga källor lokaliserats till kvarteret Skvalperup norr om Adelgatan, väster om kyrkan (gårdsnummer 312–319). Det finns ingen arkeologisk kunskap om denna gård och byggnad. Rejnert menar att stenhusgården kan ha varit Jens Uffesens huvudgård, från vilket det övriga skånska godsinnehavet administrerades, en gård som dessutom fungerade som avyttringskanal för det underliggande godsets landgilleavkastning (Rejnert 1989:31ff). Stenhusgården gick via arv vidare till Jens Uffesens svärson, riddaren Niels Hak till Hyby, och därefter till dennes änka Marine Jensdatter (Galen). I början av 1400-talet hamnade den i drottning Margretes händer som skänkte den till Roskilde domkapitel (Rejnert 1989:38).

I det följande skall hus och gårdar kopplade till frälset, där en mer omfattande arkeologisk och byggnadsarkeologisk kunskap finns att tillgå, gås igenom.

Axelgården (kv Liljan)

Den 3 april 1433 utfärdade kung Erik av Pommern ett förläningsbrev till riddaren och riksrådet Axel Pedersen (Thott) av Härlöv (Rep 1:6612). Det förlänade avsåg en gård i Malmö söder om Adelgatan och sydost om Svartbrödraklostret, belägen i nuvarande kvarteret Liljan.

Axel Pedersen var en av de ledande och mest inflytelserika personligheterna i Danmark vid den här tiden. Redan som ung deltog han i de storpolitiska händelserna. Han var med i Lindholmen vid förhandlingarna om Albrecht av Mecklenburgs frigivning 1395 (STMF 2:422:1) och deltog i Kalmar 1397 när den nordiska unionen skapades, ett tillfälle vid vilket han sannolikt dubbades till riddare (STMF 2:423; Ravn 2006:62). Redan tidigt skrev han sig till huvudgården Härlöv i nordöstra Skåne och det var till denna sätesgård han fortfor att vara skriven resten av livet. Erik av Pommern anlätade honom flitigt som hövitsman på olika slott – Helsingborg, Varberg, Falkenberg, Falsterbo, Skanör och Köpenhamn. Hövitsmannskapet på Skanör och Falsterbo innebar också överansvaret för Skånemarknaden, men denna post var troligen kortvarig för hans del. Det är bara dokumenterat vid ett tillfälle 1419 (STMF 3:450) och på 1420-talet synes i stället Axel Brahe ha varit länsman på Falsterbo (Lerdam 1996:90f).

Hövitsmannskapet över Köpenhamns slott var mer långvarigt, det är känt från 1432 (HUB 6:1029) till 1435 (HR 2:1:457) samt återigen 1443 (Mollerup 1885:31). Redan tidigare under slesvigska kriget hade han fört befälet över danska Öresundsfloktan, varför det köpenhamnska hövitsmannskapet mycket väl kan ha börjat tidigare (Jexlev 1983:548f; Lerdam 1996:84; Ravn 2006:63). Det är sannolikt i samband med eller som en följd av dessa aktiviteter i regionen som förlänningen av en gård i Malmö skall ses.

Det var dock befälet i Varberg som blev tyngdpunkten i hans kungliga tjänst. Redan 1415 nämns han i denna befattning (Rep 1:5518). År 1441 blev ämbetet väsentligt uppgraderat och mer ekonomiskt fördelaktigt för Axel Pedersen. Då förlänade kung Christoffer av Bayern honom på livstid Varbergs slott och län, två härader i Falkenbergs län samt Gärds härad, där hans huvudgård Härlöv låg, och den närbelägna staden Vä i utbyte mot att tjäna kungen trofast och villigt. Delar av förlänningen – Varberg och häraderna kring Falkenberg – utsträcktes tidsmässigt till att omfatta även hans söner (Rep 1:7152). Samma år, 1441, sade också Axel Pedersen, enligt uppgift motvilligt, upp sin trohets- och lydnessed till Erik av Pommern, ett lojalitetsförhållande han upprätthållit i det längsta (Jexlev 1983:548f; Ravn 2006:63f). Varberg och den närbelägna sätesgården Hjuleberg blev därefter hans fasta residensort och maktposition, vilket också kom att gälla hans son och efterträdare Åge Axelsen (Thott). Men han innehade också huvudgårdar på Själland: Ordrup (Rep 1:5809, 5944) och Vallø (Rep 1:6774, 6891, 6934).

Förläningsbrevet avseende gården i Malmö, eller någon avskrift av detta, finns ej bevarat utan vi känner till förlänningen samt dess innehåll och villkor genom två dokument utfärdade på 1500-talet. Det första dokumentet, utfärdat 17 augusti 1525, rörde en tvist mellan Jakob Trolle och Johan Rantzow om en gård, kallad Axelgården, i Malmö. I domslutet för tvisten står det, med referens till Erik av Pommerns förläningsbrev, att gården gavs herr Axel Pedersen på livstid och hans arvingar efter honom. Arvingarna fick inte avhända sig gården, då hade kungen rätt att återta den avyttrade egendomen. Även generationsväxlingen hade stipulerats, äldsta manliga arvingen hade arvsrätten. Vidare nämndes ett stadfästelsebrev av förlänningen utfärdat av kung Hans (KFIR 74).

Det andra dokumentet utfärdades 8 januari 1557 och utgjorde Christian III:s stadfästelse av Børge Trolles innehav av den gård som kung Erik givit Axel Peder-

- Axelgården 1557
- Sannolik ursprunglig sydgräns

Figur 4:16. Kvarteret nr 39 Liljan, utsnitt ur Isbergs karta (1875).

Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

sen. I stadfästelsen relaterades att kung Erik givit Axel Pedersen gården till evigt ägande. Nästa del av stadfästelsebrevet utgjordes av en beskrivning av gården och dess utsträckning (DRA, Danske Kancelli, Registre over alle lande, 6:507).

Gårdsarealen var omfattande; 146 alnar¹ i nord-sydlig riktning utmed Gråbrödersgatan och 90 alnar i öst-västlig riktning utmed Adelgatan samt hela sträckningen mellan de nord-sydliga tvärgatorna i gårdens bakre del. I nutida termer motsvarar det 90 meter nord-syd och i norr 55 meter öst-väst (Andrén 1984:13). Det innebär att gården omfattade drygt 5 000 kvadratmeter och därmed största delen av kvarteret Liljan – allt utom det nordöstra hörnet – även om det är oklart var den utökade bredden av gårdens södra del började. Enligt Isbergs karta (1875) motsvarar detta gårdsnumren 434 (delvis), 435–442, 535–536 (helt eller delvis) och 537–539 (figur 4:16). I hörnet av Adelgatan och den västra tvärgatan (nuvarande Gråbrödersgatan), det vill säga i gårdens nordvästra hörn, fanns enligt stadfästelsebrevet ett stenhus.

Det kan diskuteras huruvida gårdsbeskrivningen beskrev förhållandena vid förläningstillfället 1433 eller vid stadfästelsen 1557. Texten i stadfästelsebrevet förmedlar inte en direkt avskrift av förläningsbrevet. Det inleds till exempel med ”kung Erick haffuer vntt oc giffuit” (DRA, Danske Kancelli, Registre over alle lande, 6:507) mot att kungabreven normalt inleds med ”Vi Erik, med Guds nåde, Danmarks [...]” (till exempel LÄU 3:145). Vidare nämns inte bestämmelserna om avhändningsförbud och hur generationsväxlingen skulle ske, vilka uppenbarligen fanns med i förläningsbrevet enligt 1525 års dokument (KFIR 74). Eftersom den södra delen av tomten, benämnd en öde jord, 1526 skänktes av Frederik I till borgmästare och råd i Malmö (KFIR 122f) kan denna del rimligen inte ha ingått i den ursprungliga förlänningen, utan tillkommit först senare. Därför bör gårdsbeskrivningen avse förhållandena vid stadfästelsen 1557.

Det finns också en källa som visar att gården hade tillförts denna södra tomt-del genom just Børge Trolles förvärv. Källan utgörs av en notis från 1559 i Malmö

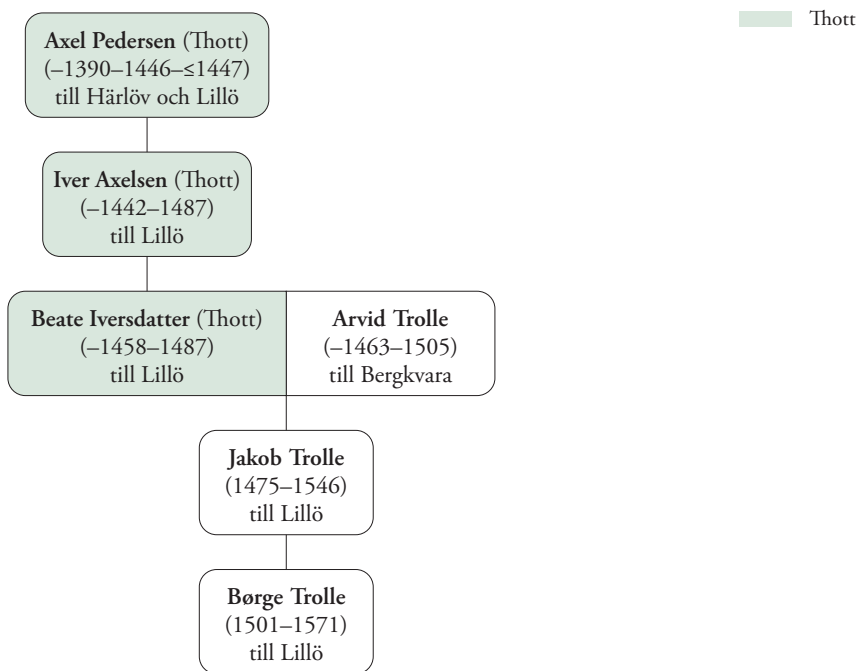
1 Andra uppgifter om den nord-sydliga längden har förekommit i rapporterna över de arkeologiska undersökningarna 2003–2004 (Forssblad 2004:4; Thomasson 2006:174) men jag menar att 146 aln är det korrekta måttet. I källan (DRA, Danske Kancelli, Registre over alle lande, 6:507) är det angivet som ”sex oc siusindtyuge”, vilket bör tolkas som 6+7x20. Måttet överensstämmer med kvarterets nord-sydliga längd utmed Gråbrödersgatan.

stadsbok som säger att borgmästare och råd i Malmö ”haffue welluilligenn wntt oc giffuitt oc nu mett same thette wortt obnebreff wnde oc tilstede bede Byrge Trolle oc hans arffuinge att schulle haffue, nyde, bruge oc beholle til euerdelig eiedom ith stöcke stadsenns iord oc grund” varpå följer en noggrann beskrivning av jordens belägenhet som allokerar den i bredd till hela södra delen av kvarteret Liljan. I notisen förpliktigade sig magistraten att tillse att Børge Trolles rättigheter till jorden upprätthålls samt att hålla de omgivande gatorna oskadda och oförkortade (MSB 425f). Att notisen är daterad till 1559, två år efter Kristian III:s stadfästelsebrev, tyder på att överlåtelsen redan tidigare ägt rum och att notisen åsyftar en bekräftelse av överlåtelsen samt ett avgivande av förpliktelser.

Den ursprungliga gården har därför sannolikt omfattat gårdsnumren 435–442 samt delar av 434, 535–536 (figur 4:16). Därefter har gården utökats genom Børge Trolles förvärv på 1550-talet med gårdsnumren 537–539. Det stenhus som är omnämnt i gårdens nordvästra hörn var befintligt 1557, men det går inte av källmaterialet att utläsa om det även fanns redan vid förläningstillfället 1433. Vidare är det känt, tidigast 1482, att en badstuga, kallad herr Axels badstuga, fanns någonstans på tomten utmed Gråbrödersgatan (LÄU 4:411) och att gatan på 1500-talet kallades just *Bastue strede* (MSB 426). Badstugan bör ha legat i västra delen av tomten numrerad 441–442.

Genom att vi vet att gården blev ärftlig, hur den stipulerade arvs gången skulle gå till samt vem som var innehavare av gården 1525 och 1557 går det att rekonstruera ägarlängden (figur 4:17). Eftersom innehavet i början på 1500-talet hade övergått till släkten Trolle måste den föreskrivna arvs gången, manligt primogenitur inom släkten Thott, ha förändrats under innehavstiden, sannolikt genom släktmässiga överenskommelser. Att sådana förhandlingar och uppgörelser förekom är bekant, till exempel träffade Axel Pedersens söner ett avtal om vem som skulle överta Varbergs län vid faderns bortgång (Rep 1:7258). En sannolik arvs gång och ägarlängd blir därför denna. Förste innehavare var Axel Pedersen (död 1447). Nästa ägare var sonen, riddaren och riksrådet (både i Danmark och i Sverige) Iver Axelsen (död 1 oktober 1487). Efter honom följde dottern Beate Iversdatter (död 5 december 1487). Hon var gift (i sitt andra äktenskap) med riddaren och riksrådet Arvid Trolle (död 1505). Deras son, riddaren Jakob Trolle (död 1546) var den som tvistade

Figur 4:17. Thott- och Trollesläkten med anknytning till Axelgården i Malmö. Källa: DAA 1891:413ff; 1900:416ff, 426ff; Elgenstierna VIII:371f; Gillingstam & Lundholm 1989:272ff, 291ff. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

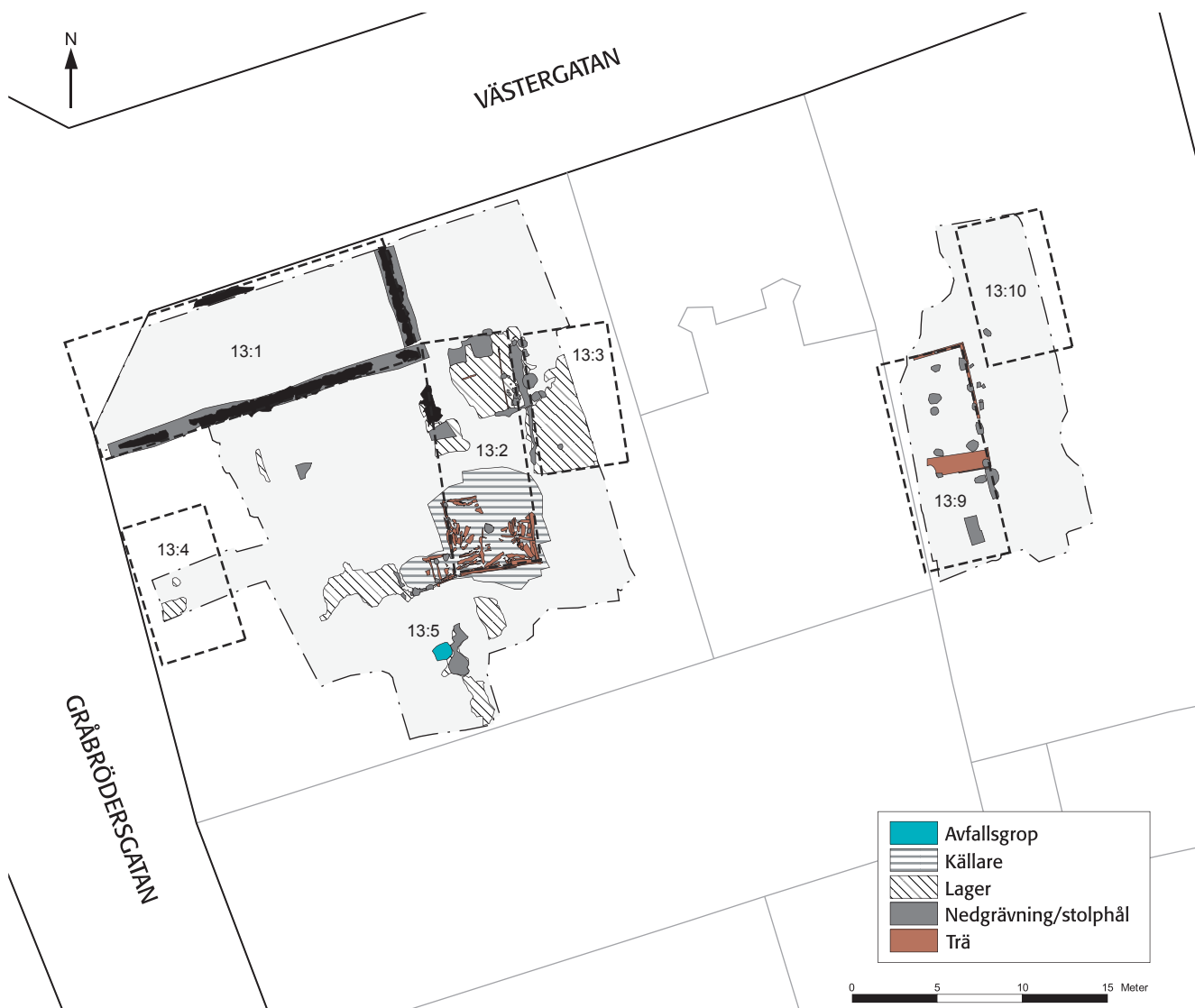
om gården med Johan Rantzow 1525 och troligen den som fick bekräftelse på sitt innehav genom kung Hans (regent 1481–1513) stadfästelsebrev, omnämnt i tvistedom. Därefter följde så slutligen Jakobs son, riddaren och riksrådet Børge Trolle (död 1571) (DAA 1891:413ff; 1900:416ff, 426ff; Elgenstierna VIII:371f; Gillingstam & Lundholm 1989:272ff, 291ff).

Kvarteret Liljans norra del var föremål för en omfattande arkeologisk undersökning 2004 (Larsson & Balic 2006). Utgrävningen resulterade bland annat i en antologi med olika aspekter av markens och bebyggelsens gestaltning och bruk under olika tider (Larsson 2006b). Utgrävningen omfattade två schaktområden; dels tomterna med gårdsnummer 437–440 enligt Isbergs karta, dels tomten med gårdsnummer 434 (figur 4:16). Den del av Liljan-projektet som är mest intressant i detta sammanhang avser den nordvästra delen med stenhusbebyggelse under 1400- och 1500-talen när de Thottska och Trolleska släkterna var innehavare av gården.

Som bakgrund kan nämnas att de tidigaste medeltidsspåren på tomten utgjordes av ett flertal lerbottnar som visade på ett säsongsmässigt höstfiske av sill. Dessa lerbottnar är daterade från mitten av 1100-talet till andra halvan av 1200-talet. Redan i mitten av 1200-talet fanns tecken på en reglering av marken i form av en nord-sydlig tomträna, en ränna som kom att bevaras som tomtgräns fram till början av 1400-talet och uppdelade det västra schaktområdet i två gårdar (Larsson 2006b:122ff; Larsson & Balic 2006:7f). Kring sekelskiftet 1300 hade en bebyggelse

Figur 4:18. Liljan nr 2, fas 13 cirka 1410–1430.

Källa: Larsson & Balic 2006, figurbilaga 14.

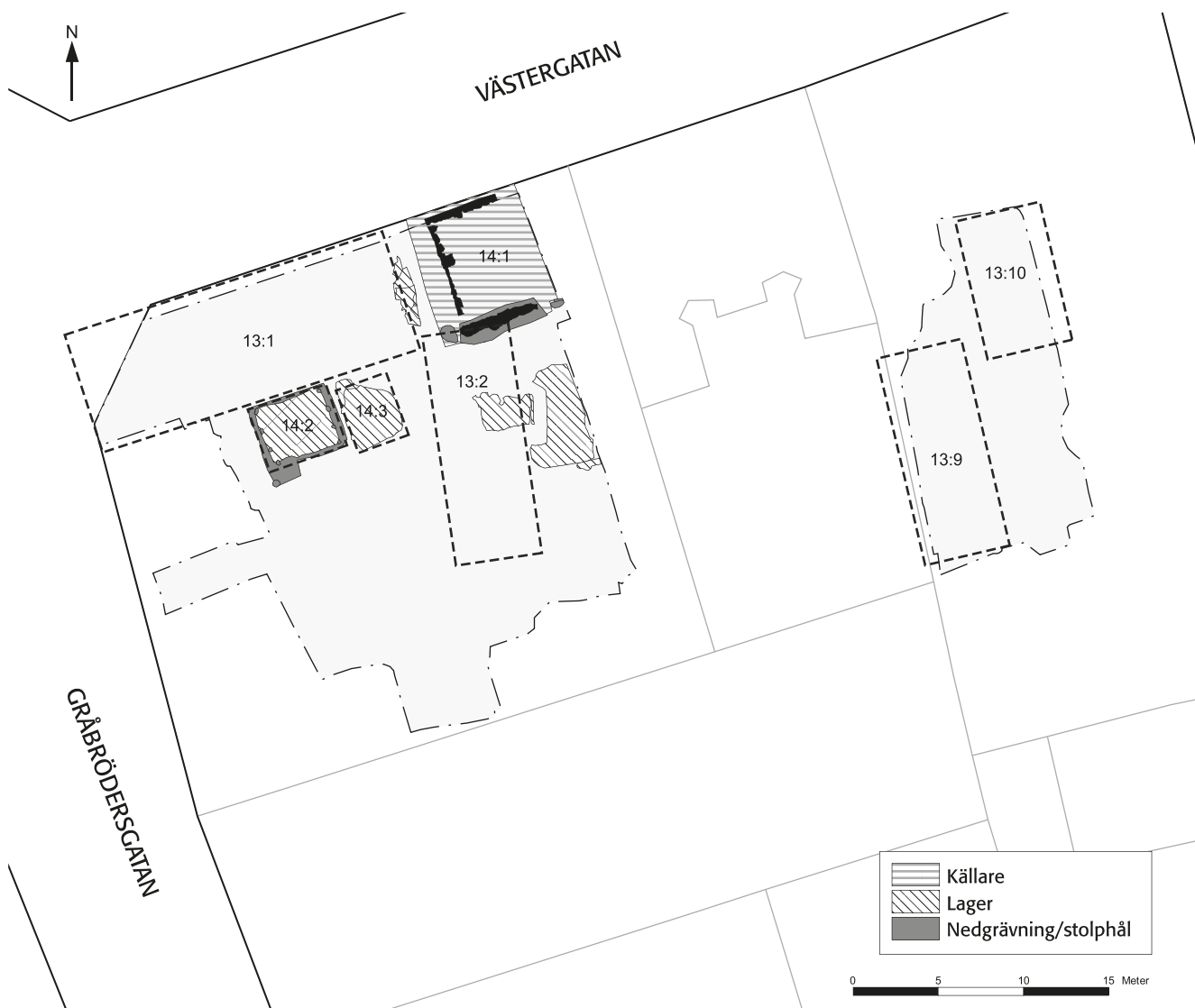
av korsvirkeshus inne på den västra delen tagit form. Spår av hantverk – garveri – samt djurhållning visar på vilken verksamhet som bedrevs i bebyggelsen under 1300-talet (Larsson 2006b:130ff; Larsson & Balic 2006:8f). Efter flera eldsvådor förändrades och förtätades bebyggelsen samt fick en annan karaktär. Gårdsbebyggelsen orienterades dels med hus längs med Adelgatan (nuvarande Västergatan), dels med hus vinklade i nord-sydlig riktning. Avsaknaden av spår efter hantverk och djurhållning tyder på att gården kom att utnyttjas för andra ändamål, möjligen handel (Larsson 2006b:134ff; Larsson & Balic 2006:9f).

I slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet förändrades återigen gårdsbebyggelsen. Ett stenhus, sannolikt i tegel, med en murad källare byggdes i gårdens nordvästra hörn (figur 4:18; 13:1). Huset hade långsidan mot Adelgatan och västgaveln mot Gråbrödersgatan. Ett nytt korsvirkeshus med träkällare byggdes i nord-sydlig riktning från stenhusets östra gavel (figur 4:18; 13:2). Gårdens bebyggelse, som nog också omfattat hus utmed Gråbrödersgatan (figur 4:18; 13:4), omslöt en stenlagd gårdsplan. På de båda tomtdelarna öster om den nordvästra tomten fanns korsvirkeshus med källare (Larsson 2006b:138f; Larsson & Balic 2006:10).

Nästa fas, av arkeologerna tidsatt till cirka 1433–cirka 1500 (Larsson & Balic 2006:10), avser herr Axels gård. Tomten i nordvästra hörnet av kvarteret slogs samman med den öster därom liggande, och ytterligare ett stenhus med källare uppfördes åt öster, över den gamla tomtgränsen (figur 4:19; 14:1). De båda sten-

Figur 4:19. Liljan nr 2, fas 14 1430-talet–cirka 1500.

Källa: Larsson & Balic 2006, figurbilaga 15.

husen uppfattades som en sammanhängande enhet med ett portutrymme emellan. I anslutning till det äldre stenhuset tillbyggdes ett kök med stenkällare på husets södra sida (figur 4:19; 14:2). Det keramiska fyndmaterialet var magert. Avsaknaden av högstatuskeramik indikerade att något högreståndsliv inte förekommit på gården under den Thottska tiden. Samtidigt resonerade arkeologerna att avsaknaden också kunde bero på en ännu exklusivare livsstil, som i stället för keramik nyttjade metallvaror i tenn eller mässing. Även utgrävningens östra del bör ha ingått i den utökade Thottska egendomen. Här fick de äldre byggnaderna stå kvar (Larsson 2006b:140f; Larsson & Balic 2006:10f).

Ett problem i sammanhanget är det mellanrum mellan de båda huskropparna som tolkats som portgång. Det korsvirkeshus som låg i nord-sydlig riktning (figur 4:19; 13:2) bör ju ha omöjliggjort passage in till den öppna gårdsplatsen, vilket Anders Reisnert påpekat (muntlig uppgift 2018-09-17). Om inte portutrymmet i stället kan tolkas som en ett rumsutrymme ingående i ett längre stenhus bör det antingen bara ha lett in till ingångar på de båda husens gavelsidor eller också var det södra huset rivet när stenhuset uppfördes.

Under 1500-talet byggdes stenhuset till med nya ekonomibyggnader medan den enklare bebyggelsen inne på tomten rensades bort, så att bakgården till sist utgjordes av en storstensatt yta. Stora mängder läderavfall hade deponerats där; om de utgjorde ett tecken på läderhantverk på gården eller det kom från sådan verksamhet i närområdet gick inte att sluta sig till (Larsson 2006b:142f; Larsson & Balic 2006:10).

Det saknas skriftligt material för att fastställa hur marken ursprungligen kom i kronans ägo eller om egendomen varit regal sedan stadens begynnelse. I Liljan-projektet framfördes en hypotes (Thomasson 2006:174f) att egendomen ingick i den konfiskation av borgmästaren Anders Mortensens egendom som kungen gjorde i samband med dömandet och avrättandet av densamme 1419. Vilken egendom konfiskationen omfattande är inte känt utöver gården Henrikstorp strax utanför staden som kungen 1421 skänkte till borgerskapet i Malmö (PRFSS 1:292). Gåvan av Henrikstorp visar att kungen nyttjade i alla fall delar av den konfiskerade egendomen för att premiera aktörer han önskade främja. Förläningen 1433 stämmer också väl tidsmässigt med ett sådant förvärv då kungen året därpå, 1434, lät avyttra gårdar som ingick i konfiskationen, sannolikt för att finansiera bygget av Myntergården som påbörjades samma år (Rosborn 2016:302). Men kungen innehade även annan egendom i staden som avyttrades samtidigt (Rep 1:6683). Det förefaller således fullt möjligt att gården tidigare innehafts av den frälsepräglade borgmästaren Anders Mortensen, men det kan inte uteslutas att egendomen redan tidigare varit i kunglig ägo.

Inte heller vem som byggde stenhuset och dess tillbyggnad kan med säkerhet sägas. I Liljan-projektet sattes byggandet av det första stenhuset till tiden före 1433, medan det andra stenhuset, eller förlängningen av det första stenhuset om man så vill, hänfördes till tiden strax därefter (Larsson & Balic 2006:10). Joakim Thomasson menar att det kan ha varit två etapper av ett sammanhängande byggprojekt (Thomasson 2006:183). Det framgår inte av rapporten på vilka grunder dateringen har skett. Att fasskiljet är satt just vid ett specifikt årtal, 1433, tyder på att det i det skriftliga materialet omnämnda stenhuset tolkats som befintligt 1433 och att detta styrt fasindelningsdateringen. Som tidigare framgått är det tveksamt om den beskrivning som gjordes av gårdens utbredning och stenhus är hänförlig till förhållandena 1433, de kan mer sannolikt hänföras till 1557. Därmed kan Axel Pedersen ha varit byggherre till båda stenhusen, men det kan så klart inte uteslutas att borgmästaren Anders Mortensen, eller för den del någon annan, påbörjat omstruktureringen av gårdens gestaltning. Mycket talar dock för att gårdens omstruk-

turering – stenhushbyggnation och tomtsammanlagning – initierats och genomförts av en frälseperson.

Det har diskuterats om stenhushbyggelsen utgjordes av bodar uppförda för försäljnings- eller boendeändamål, kanske för övervintrande handelsmän. Husens storlek och form samt området senare tomtindelning har lett fram till en sådan slutsats (Thomasson 2006:183ff). Att gården genomgående benämndes Axelgården (KFIR 74, 122f; MSB 425f) talar dock mot en bebyggelse av enbart bodar, vilken normalt benämndes med just ordet bodar (till exempel Høje Kledeboder, Grydeboderne, De lange stenboder, Jørgen Mønters stenboder). Mer troligt är att ett stenhus fanns i kvarterets nordvästra hörn, såsom 1557 års dokument anger (DRA, Danske Kancelli, Registre over alle lande, 6:507), ett stenhus som brukades av gårdens innehavare och därmed också blev namngivande för hela gården. Däremot kan den fortsatta stenhushbyggelsen österut ha utgjorts av bodar. Ett exempel på en sådan konfiguration finns, om än tidsmässigt senare, i Jørgen Kocks gård. De båda huskropparna som var förbehållna för Jørgen Kock och hans verksamhet hade en fortsatt förlängd bebyggelse av just bodar, både västerut och söderut.

Bakgrunden till varför Axel Pedersen förlänades gården är av intresse då den kan ha betydelse för tolkningen av gårdens funktion och bruk under den första Thottska tiden. Det antogs i arkeologiprojektet att gården hade fungerat som ett representativt och administrativt centrum för fogdeämbetet över Skånemarknaden (Larsson & Balic 2006:4). Då Axel Pedersens fogdeskap över Skånemarknaden sannolikt låg över ett decennium längre bak i tiden förefaller detta mindre troligt. Mer rimligt är att sätta förlänningen i samband med det samtidiga hövitsmannaskapet över Köpenhamns slott och de marina striderna i Öresund som Axel Pedersen deltog i. Denna militära och politiska aktivitet i och kring Öresund, med en residenslokalisering i Köpenhamn, utgör en gångbar förklaring för nyttan och behovet av en replipunkt även på den skånska sidan, företrädesvis i den i betydelse växande staden Malmö. Från givarens, Erik av Pommerns, sida kan förlänningen ha varit ett uttryck av tacksamhet för den lojalitet som Axel Pedersen visat honom och en förstärkning av deras goda alliansförhållande enligt Claus Ravn (2006:63f).

Den nya gestaltning och struktur gården fick i början av 1400-talet, kanske på Axel Pedersens initiativ, skapade ett nytt, frälsepräglat element i denna del av staden. Den tidigare småskaligare och hantverkspräglade korsvirkesbebyggelsen ersattes med stenhus och gårdsytan öppnades upp. Anknytningen och exponeringen ut mot Adelgatan förstärktes med en lång stenhushbyggnation. Ekonomifunktioner som kök anslöts till stenhuset. Efterhand rensades bakgårdens enklare husbebyggelse upp och ersattes med en större stenlagd och rymlig gårdsplan. Längre i sydväst på gården uppfördes en badstuga.

Läget i gatuhörn har upprepade gånger konstaterats vara det mest eftertraktade husläget, alldeles särskilt när det låg vid stadens viktigaste kommunikationsled, Adelgatan. Liknande betydelse av placering i gathörn har även observerats i till exempel Lund (Andrén 1987:280; Larsson 2006:218ff). Och det var i ett grannskap med andra byggnader som understödde den statusfyllda gatukorsningsmiljön, korsningen Adelgatan–Gråbrödersgatan. Tvärs över korsningen i nordväst låg dominikanernas kapell och tornhus med bakomliggande begravningsplats. I väster, på andra sidan Gråbrödersgatan, hade S:t Knuds gille sitt gilleshus, en tvåvånings tegelbyggnad med välvda källarutrymmen. Även rakt norr om Axelgården, tvärs över Adelgatan, låg en tegelbyggnad med kryssvälvd källare. Det har dock inte kunnat fastställas när under medeltiden den uppförts (Rosborn 2016:231ff).

Sammantaget visar det på en utpräglad högstatusmiljö där en gård tillhörigt det högre frälset passade väl in. Axelgårdens bebyggelse blev kvalitetsmässigt uppgraderad med större stenhus. Byggnaden kan arkitektoniskt ha anslutits till den om-

givande tegelbebyggelsen. Att en större stenbelagd gårdsplan frilades kan anknyta till en mer rural sätesgårdsutformning. Bristen på keramikmaterial indikerar ett begränsat användande av gården, en gård som stod förhållandevis tom under längre tider i avvaktan på sitt höga herrskaps nyttjande i samband med besök i regionen. Innehavet av slottsbefälet i Köpenhamn i början av 1430-talet och även 1443 samt besittningen av de själländska huvudgårdarna bör ha medfört uppehåll på gården, om än kortvariga. Vid besöken kan högstatushusgeråd i metall ha medförts som förklarar avsaknaden av motsvarande i keramik. Med tiden blev Axel Pedersen allt tydligare knuten till sitt halländska länsinnehav och hans son Iver Axelsen, gårdens näste innehavare, uppslukad av det unionspolitiska maktspelet och alltmer svenskorienterad, varför besöksfrekvensen sannolikt har gått ner eller helt avtagit.

Dringenbergska gården

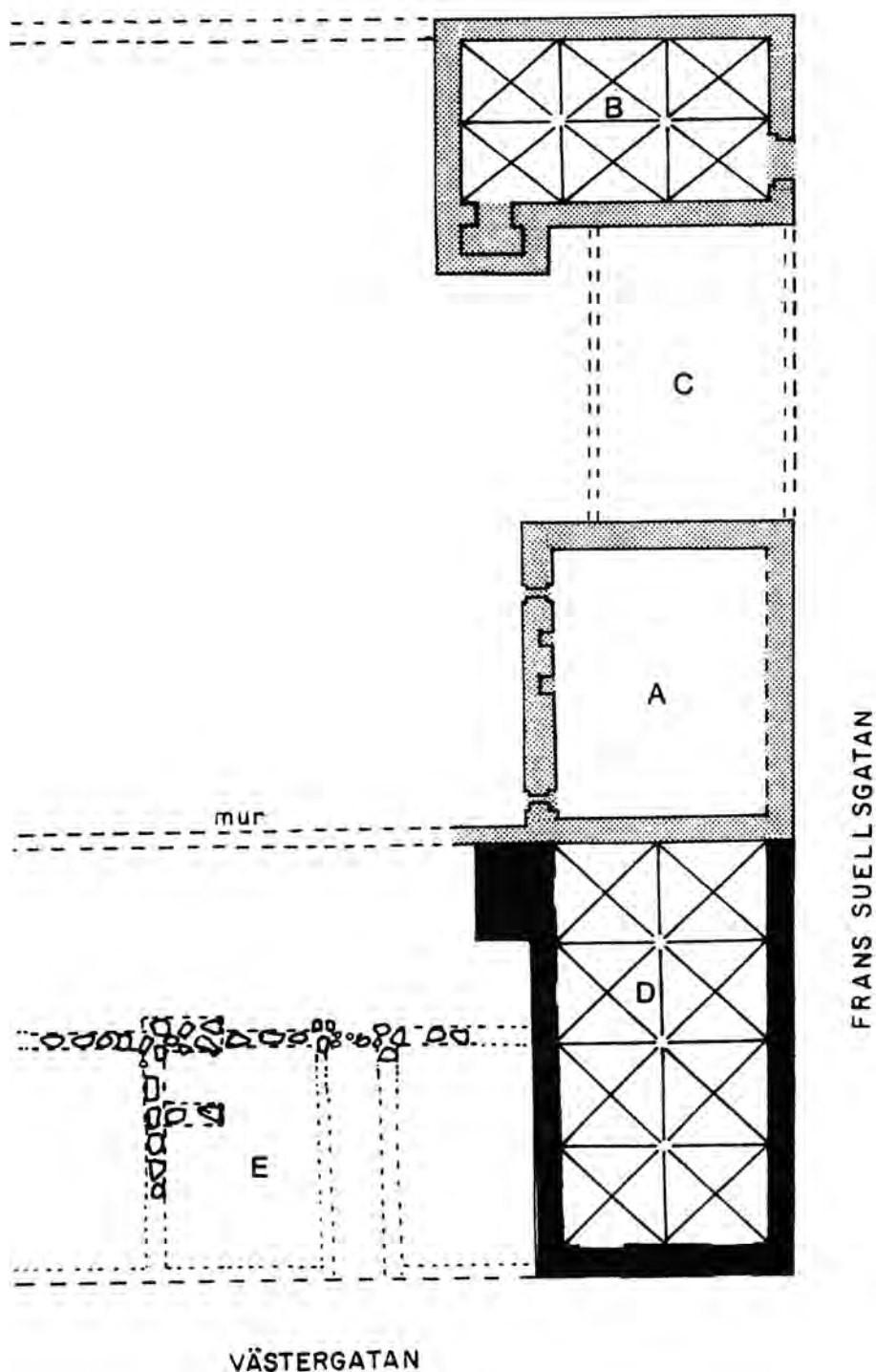
Dringenbergska gården, belägen i östra delen av kvarteret Jörgen Kock (gårdsnummer 403), byggdes om och växte under medeltiden och tidigmodern tid. Gårdens byggnader har genom seklen varit föremål för flera om- och nybyggnader. Trots det återstår en hel del äldre partier, vilket konstaterades i samband med arkeologiska undersökningar på 1960-talet. Flera byggnadsenheter kunde då fastställas (figur 4:20). Ett större stenhus (D) låg i kvarterets sydöstra hörn, orienterat nord-syd. I väster låg i anslutning till detta en eller flera byggnader (E) utmed Adelgatans norra sida. I gårdens nordöstra hörn låg en tredje större byggnadskropp (B) med långsidan ut mot nuvarande Norra Vallgatan. Mellan de båda östra husen låg ytterligare några hus (A, C).

I det sydöstra husets halvkällare (hus D) påträffades tre romanska kolonnbasar, varav två in situ. Därtill två romanska kapitäl som lösfynd samt de tre gråstensfundamenten till kolonnerna in situ. I källarummets västra tegelvägg fanns spåren efter fyra valvbågar. De gjorda iakttagelserna visade att källarrummet varit indelat i åtta kryssvalv med kolonnbaserna och kapitälerna som sekundärt använda, möjligen hämtade från någon kyrklig byggnad. I äldre golvlager i källaren påträffades rader med syllstenar till flera mindre äldre hus, bedömda som 1300-tal eller början 1400-tal. Husets huvudingång har funnits i husets södra gavel, ut mot Adelgatan; ingången till bottenvåningen som var flankerad av två källarnedgångar. Rikard Holmberg har daterat källaren och den förmodade tvåvåningsbyggnaden därovan till efter mitten av 1400-talet och därmed kopplat stenhuset till Henrik Dringenberg, en myntmästaren med frälsestatus, som byggherre (Hofrén 1964:86ff; Edenheim 1965:82f, 85ff; Bager 1971:258ff, 289; Holmberg 1977:149f, 159f, 202ff; Reisnert 1994a:33f; Rosborn 2016:186).

Längre norrut i den östra längan utmed Frans Suellsgatan påträffades mindre murpartier av väst- och sydväggen. Huset (hus A) tolkades som en tvåvånings tegelbyggnad med källare, äldre än det söder därom liggande stenhuset (Bager 1971:289; Reisnert 1994a:31f; Rosborn 2016:186).

I huset i norr (hus B) fanns bevarade partier av kryssvalv i huskällarens västra del. Ursprungligen skall denna källare ha bestått av sex kryssvalv uppburna av två pelare. De västra valven konserverades och de övriga rekonstruerades i samband med husets ombyggnad. Denna källare bedömdes ursprungligen ha legat i nivå med omgivande mark med ingång från öster ut till *Fergestredet* (nuvarande Frans Suellsgatan). Baserat på keramikfynd och valvkonstruktion har denna byggnad daterats till sent 1300-tal (Edenheim 1965:90f; Bager 1971:289; Holmberg 1977:159; Holmberg manus; Reisnert 1994a:32; Rosborn 2016:186).

Av enhet E, slutligen, som låg utmed norra sidan av Adelgatan, återstod medeltida partier i form av syllstenar till äldre grundmurar tolkade, som korsvirkeshus (Edenheim 1965:92ff; Reisnert 1994a:33; Rosborn 2016:186).

Figur 4:20. Plan över Dringenbergska gården med bevarade medeltida byggnads-lämningar och hypotetiska (streckade) murpartier.

Källa: Reisnert 1992b:205 (beskuren).

Vad säger då det skriftliga källmaterialet om gården? Det har föreslagits (Rosborn 2016:186) att gården kan kopplas till några dokument från 1430-talet. Det äldsta dokumentet (Rep 1:6669) härrör från 1434 och nämner en Herman Thomasen som tidigare innehavare av en egendom belägen norr om Adelgatan. Utfärdarna, däribland Herman Thomasens änka Mette Olufsdatter, gav en stenbod med källare till Anne Olufsdatter, även hon änka, och hennes tillkommande make Henrik Teylstorp. Sannolikt rörde det sig om en intern familjeaffär, kanske del av ett skifte, då transaktionen är beskriven som en gåva.

Henrik Teylstorp och hans hustru pantsatte 1434 sin egendom till Lunds domkapitel. Henrik med hustru skulle bo kvar men utge landgille till borgenären. Egendomen beskrivs då som det västra stenhuset (med källare) på gården samt

ett mindre hus inne på gården (kallat stekarhuset, vilket väl får tolkas som ett hus med köksfunktion) liggande norr om gårdens östra stenhus, dock med ytterligare ett mindre hus emellan (LÄU 3:157).

Fem år senare sålde och skötade Henrik och hustrun Anne sin egendom till Lunds domkapitel. Egendomen beskrevs även då som ett stenhus med källare liggande norr om Adelgatan och väster om S:t Petri kyrkas stenhus samt en bod i samma gård, vilken låg norr om S:t Petris stenhus dock med en lika stor bod emellan (LÄU 3:212). Efter denna transaktion bör då gården ha utgjorts av S:t Petris stenhus, väster om detta ett stenhus eller stembod med källare ägt av Lunds domkapitel samt norr om S:t Petris stenhus två bodar, varav den norra var av sten och ägdes av domkapitlet.

Det är svårt att få en fullständig korrespondens mellan det skriftliga materialet från 1430-talet och de materiella lämningarna. Likaså finns det tveksamheter mellan de skriftliga källdokumenterna totalt sett. Något västligt stenhus eller stembod med källare, som 1430-talets dokument berättar om, har inte arkeologiskt kunnat verifieras. Att detta hypotetiska hus skulle ha ekonomibyggnader norr om ett östligare beläget S:t Petri kyrkas stenhus förefaller också tveksamt. Snarare anses egendomen under 1400-talets början varit uppdelad i två gårdar; en i söder utmed Adelgatan och en nordligare gårdsenhet (Reisnert 1994a:30). Om så var fallet skulle Henrik Teylstorps stenhus respektive hans stekarehus ha varit belägna på två olika gårdar. Vidare synes försäljningen till Lunds domkapitel svårförklarad, då något innehav från domkapitlets sida inte senare förekommer i handlingarna. Likaså saknas ett stenhusinnehav från S:t Petri kyrkas sida på 1430-talet i skriftmaterialet. I stället synes hela egendomen i kvarterets östra del ha donerats först av Henrik Dringenberg till det i kyrkan uppförda Dringenbergska kapellet. Slutsatsen måste därför bli att dokumenten från 1430-talet inte avser egendom i östra delen av kvarteret Jörgen Kock utan dessa hus bör ha varit belägna någon annanstans, men fortfarande norr om Adelgatan. Mest troligt förefaller en lokalisering till kvarteret Skvalperups östra del vara. Där innehade Lunds domkapitel ett stenhus med en liten bod (gårdsnummer 323), en fastighet som omnämns i ett arrendekontrakt 1462 (LÄU 4:8) och i 1522 års förteckning över kyrkogods i Malmö (Bager 1957:50). Öster om denna gård fanns i kvarterets sydöstra hörn gård nummer 324, som Isberg på sin karta har hänfört till S:t Petri kyrkas altargods (Isberg 1875). En notering i Ditlev Enbecks räkenskapsbok (Andersen 1954:184) om en Hans Schinder som 1526 sägs bo i ”deme stenhuse” har av Einar Bager kopplats till gård nummer 324 (MSA Einar Bagers samling serie 2 B). Således kan två stenhus beläggas i kvarteret Skvalperups östra del, det västra ägt av Lunds domkapitel och det östra av S:t Petri kyrka, vilket helt överensstämmer med 1430-talsdokumenten.

Dringenbergska gården omnämns därför i skriftliga källor sannolikt första gången 1463 i samband med en fastighetsaffär avseende en egendom belägen på norra sidan av Adelgatan. I sammanhanget nämns att egendomen låg väster om myntmästarens gods (Edenheim 1965:101f). Ytterligare några omnämmanden om Henrik Dringenbergs egendom som grannfastighet förekommer kring sekelskiftet 1500. År 1496 omtalas den som Henrik Dringenbergs gård (LÄU 5:335) och i samband med ett mageskifte 1500 byter kungen till sig en gård som låg ”bag then gamble mynttemesteres gaardt wed stranden, doch byenss stræde emellom” (PRFSS 1:358). Den sistnämnda noteringen visar att gården sträckte sig till en parallellgata norr om Adelgatan, således genom hela kvarterets östra del.

I Lyder van Fredens räkenskaper var en annan Henrik Dringenberg (sannolikt släkt med myntmästaren men någon generation yngre; Flensmarck 2008:94) skattepliktig för gården (LvF 34, 87, 126). Gården betecknades också som Henrik Dringenbergs gård i en fastighetsförteckning 1522 där den angavs ingå i det gods

som tillhörde Heliga tre konungars kapell (Dringenbergska kapellet), grundat av myntmästaren Henrik Dringenberg (Bager 1957:67f). Den Dringenbergska släkten synes ha varit i besittning av gården under hela 1500-talet då den erlade arrende till S:t Petri kyrka enligt kyrkans räkenskaper 1574–1586, 1593–1599 och 1602–1607. Tidvis beboddes dock gård och hus av andra, till exempel Meinort Harcke på 1540- och 1550-talen, som då erlade arrendet till kyrkan. I bouppteckningen efter Meinort Harcke sägs Peder Dringenberg vara ägare till huset. Först 1608 försvann fastigheten ur släkten då Beate Baltzersdatter, dotter till Dorotea Dringenberg, sålde den till borgmästaren Jost Ledebur (Bager 1957:68; Edenheim 1965:17ff). Av det skriftliga källmaterialet från 1500-talet framgår det således att gården donerats till det av myntmästaren Henrik Dringenberg upprättade Heliga tre konungars kapell. Henrik Dringenberg har minst sedan 1463 varit innehavare av gården. Gården har under hela 1500-talet genom ”eviga” jordskyldskontrakt varit i den Dringenbergska släktens besittning.

En sammantagen bedömning av det skriftliga och arkeologiska materialet ger följande utveckling. Äldre byggnader, troligtvis från 1300-talets senare del fanns på gården. Myntmästaren Henrik Dringenberg kom senast 1463 i besittning av egendomen. Han lät riva delar av den äldre bebyggelsen och uppföra ett ståtligt residenshus i gårdens sydöstra hörn. Stenhuset var strategiskt och statusmässigt optimalt beläget i hörnet mellan stadens viktigaste kommunikationsled – Adelgatan – och den gata som ledde ner till bryggan från vilken sjöfartsgods fraktades in och ut ur staden. Hela egendomen i kvarterets östra del blev samlad inom den Dringenbergska familjen och kom att förbli så under hela 1500-talet trots att det formella ägarskapet genom donation överförts till Dringenbergska kapellet i S:t Petri kyrka. I samband med ägarförändringar i början av 1600-talet blev gården föremål för om- och nybyggnader vilka ledde till en mer sammanhängande byggnadsenhet och en mer tidsenlig arkitektur.

Dringenbergska gården och dess stenbyggnader liknade borgerskapets gårdar om än med en mer påkostad och ståtligare prägel. Residenshuset låg manifest i ett av stadens viktigaste och statusmässigt mest betydande gatuhörn. Funktionen för det äldre stenhuset med källarvalv i tomtens nordöstra hörn är svårare att uttala sig om. Den högt belägna kryssvälvda källarlokalen kan ha utgjort magasins- och packningsutrymme i en handelsverksamhet. För detta talar också belägenheten ut mot *Fergestredet* och därmed den nära och behändiga tillgången till stadens brygga. Holmberg antar hypotetiskt att husets övre våningsplan ursprungligen kan ha utgjort gårdens bostadshus (Holmberg manus). Gården, i alla fall den norra delen, har således sannolikt ursprungligen varit en handelsgård. Under Henrik Dringenbergs tid har den expanderats genom en sammanslagning med egendomen i söder men i stort fortsatt fungerat som handelsgård. Dock om- och nybyggdes flera byggnader och husstrukturen omdisponerades; bostadsdelen flyttades från gårdens norra del till ett mer statusmässigt och gavelvänt residens ut mot Adelgatan.

Jørgen Kocks gård

Den stora tomt (gårdsnummer 517–519 i kvarteret Frans Suell), som idag ligger vid Stortorgetts nordvästra hörn med nordfasad ut mot Adelgatan, har genom *Sorø-kroniken* (Ranvig 1986) en känd medeltida historia sedan slutet på 1300-talet. Då innehades egendomen av Margrete Strangesdatter (Jordbergasläkten) som var änka efter borgaren Henrik Jakobsen i Lund, tillhörig en släkt med en rosensparre som gemensam vapenbild. Dessa båda släkter är väl kända som stadselit i Lund sedan mitten av 1300-talet, men deras nätverk omfattade frälse såväl i Malmös ledande skikt som ruralt lågfrälse i Skåne och på Själland.

Margrete bebodde inte själv gården – sannolikt residerade hon i Lund – utan arrenderade ut den. År 1392 föranstaltade hon för sin själs omsorg genom att in-
stifta årtid och mässor i Lunds domkyrka efter hennes bortgång. För att finansiera
dessa religiösa aktiviteter utlovade hon en årlig avgift till kyrkan och kapitlet om
1 mark silver. Avgiften knöts direkt till Malmöegendomen så tillvida att alla fram-
tida ägare av densamma förbands att svara för denna förpliktelse, ett belastande
servitut. Förordnandet beseglades av ett flertal medlemmar inom kretsarna Jord-
bergsläkten och rosensparre-vapen (DD 4:4:578).

Då hon snart därefter avled övergick ägandet av gården till hennes arvingar.
Sonen, väpnaren Peder Henriksen (rosensparre) till Søftofe, ärvde en del samt in-
löste resterande parter från sina systrar. Peder Henriksen, som var ordensbroder i
Mariaklostret i Sorø², donerade gården 1395 till klostret för att värna sin, sina för-
äldrars och sina syskons själar. Gården var vid tillfället in-tecknad – Peder hade ut-
nyttjat den som säkerhet för ett lån på 88 mark silver från borgmästaren Anders
Mortensen (Jordbergsläkten) – kanske för att finansiera utköpet från systrarna,
och det avtalades att klostret skulle reglera lånet och häva pantbelastningen. Så
skedde också året därpå. Enligt *Sorøkrøniken* förtegs det äldre åliggerandet om en
årlig avgift på 1 mark silver i samband med donationen och förhållandet fortfor
att vara obekant för klostret då Peder årligen själv svarade för denna avgift. Först
efter hans död en bit in på 1400-talet blev sakläget känt, varför klostret tvingades
lösa ut domkyrkans rättighet med ett belopp på 10 mark silver (Ranvig 1986:II:158).

Sorøklostret var sedan ägare till gården till en bit in på 1500-talet. Sannolikt var
den mestadels utarrenderad; år 1479 hyrde till exempel kungens tjänare i Malmö,
Casper van Cassel, östra längan i gården (LÄU 4:337). Klosters ägande av gården
upphörde 1522 då Jørgen Kock förvärvade gården av klostret (MRP 48). Jørgen
Kock, myntmästare och snart nog också borgmästare i staden hade tidigare bedrivit
myntningen i Myntergården, men kom att flytta över denna verksamhet till den
nyförvärvade egendomen, som därför också inrättades efter detta behov (Reisnert
1999:61). År 1526 erhöll han frälsebrev (Bartholdy 2007:195f).

Gården var belägen sydväst om korsningen Adelgatan – Frans Suellsgatan.
De korsande gatorna utgjordes av stadens öst–västliga huvudgata och den nord–
sydgående gata som löpte från stadens hamnbrygga. Vid tiden för Jørgen Kocks
förvärv hade ännu inte Stortorget anlagts (det skedde först ett par decennier senare)
utan det blivande torget var då fyllt med bebyggelse. I den nordvästra delen av
denna bebyggelse, och således strax öster om gården, låg Helgeandsklostret.

Jørgen Kock lät riva ned äldre stenhus på gården och uppföra ett storstilat privat-
residens (figur 4:21) som avspeglar den arkitektoniska övergången från sengotik till
renässans; huset uppvisar tecken på båda stilarna. Bygget har sannolikt pågått mellan
åren 1522 och 1525/1526 (Rosborn 1980:121; Reisnert 1993a:6f; 1994b:46f). De nya
huskropparnas ytmässiga belägenhet har till viss del följt den äldre bebyggelsen, då
man påträffat några äldre murrester som löpte omedelbart innanför de senare ytter-
väggarna (Holmberg 1980a:68). I samband med en genomgripande ombyggnad och
renovering av de kvarstående husen företogs 1965–1967 en omfattande byggnads-
arkeologisk undersökning av fastigheten (Holmberg 1980a). Tre sammanbyggda
huskroppar identifierades och benämndes Västergatslängan (hus med långsidesfasad
mot Västergatan, nuvarande namnet på Adelgatans västra del), hörnhuset (hus med
gavelgång mot Adelgatan och långsidan mot Frans Suellsgatan) samt Stortorgs-
längan (smalare hus med långsidesfasad mot nuvarande Stortorget). Husens fasa-
der, planlösning och utsmyckning har till stor del kunnat rekonstrueras (figur 4:22).

2 I klosterkyrkans omfattande fris med vapensköldar återfinns även Peder Henriksens (Ranvig
1986:II:30).

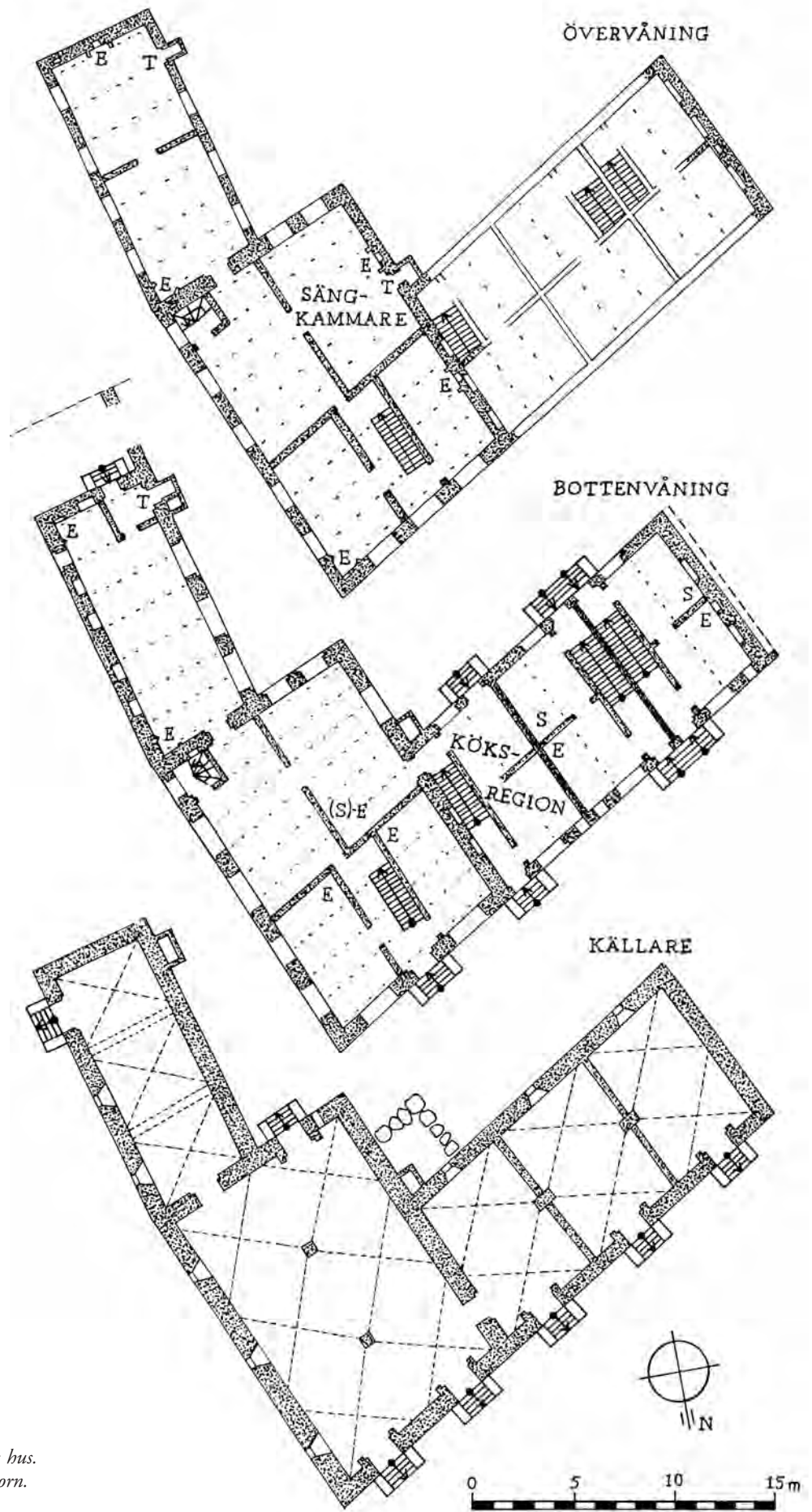
Figur 4:21. Jørgen Kocks hus från norr. Hörnhuset med Västergatslängan till höger. Foto: Irene Hansen 2019.

Utöver de tre huskropparna fanns under Jørgen Kocks tid även ytterligare en länga i söder med tre bodar i tegel. Mellan denna länga och Stortorgslängan fanns en port för infart till innergården. Där fanns dels en trädgård, dels ett hus benämnt som smedja, troligen brukat vid mynttillverkningen (Bager 1980:11; Reisnert 1993a:11).

Hörnhuset var den centrala byggnaden i huskomplexet, ett tvåvånings tegelhus med omfattande utsmyckning, särskilt i dess norra gatufasad. Källaren, med två källarhalsar till Adelgatan och en till innergården, men också med öppningar in mot de båda andra husens källare, var försedd med korslagda tunnvalv (Holmberg 1980a:84; Rosborn 1980:121). Möjligen har det också ursprungligen funnits en central spiraltrappa upp till bottenvåningen (Holmberg 1980a:84; Reisnert 1993a:23).

I bottenvåningen fanns husets huvudingång med entré mot Adelgatan. Det har föreslagits att man kom in i en förstuga med trappförbindelse till ovanvåningen. Denna förstuga flankerades av två rum ut mot gatan med ytterligare två rum i husets södra del (Rosborn 1980:122ff). Ett annat rekonstruktionsförslag (Reisnert 1994b:50) menar att enbart ett, men större, rum fanns ut mot Adelgatan samt att den interna kommunikationen med ovanvåningen skedde genom en spiraltrappa i det sydöstra hörnet i stället för en centralt placerad trappa innanför gavelingången. Husets sydöstra rum har förmodligen ursprungligen varit tänkt som kök, men ganska snart

S = spis
 E = eldstad
 T = toalett/privet

Figur 4:22. Plan över Jørgen Kocks hus.
 Rekonstruktionsförslag av Sven Rosborn.
 Källa: Rosborn 1980:123.

efter färdigställandet ersatts av en senare anlagd ingång till Västergatslängans östra del, där köksutrymme inrättats (Holmberg 1980a:84ff; Rosborn 1980:124f; Reisnert 1994b:50f). Målningsrester indikerar att hela bottenvåningen har varit dekormålade (Holmberg 1980a:85f).

Ovanvåningen var, utöver ett eventuellt trapplopp, indelad i fyra rum, där det innersta i sydväst utgjort sovrum med anslutande privet. Rummet var ett av de mest dekorerade i huset med ett måleri på kalkputsen i form av gråtonat rankmönster och ett fantasipalats med biblisk motivbakgrund (Holmberg 1980a:88; Norn 1980:91, 96ff; Rosborn 1980:125f).

Sammantaget indikerar detta att ovanvåningen varit den mest privata delen av huset medan bottenvåningen med köksutrymme haft en mer offentlig karaktär. Över ovanvåningen fanns ytterligare fyra våningsplan, samtliga med magasinsintag från den norra gaveln (Holmberg 1980a:88).

Den långa som låg med långsidan ut mot det nuvarande Stortorget, **Stortorgslängan**, var ett betydligt smalare hus än de båda övriga. Valvslagningen i husets källare var också annorlunda, nämligen kryssvalv, jämfört med de båda andra huskropparna som hade korslagda tunnvalv. Den antagna förklaringen är att det rörde sig om olika murarlag som arbetat med valvslagningen under olika etapper av byggnationen (Rosborn 1980:121; Reisnert 1993a:23).

Det långsmala utrymmet i bottenvåningen utgjordes av ett eller möjligen två rum. Eldstäder fanns både i lokalens södra och norra del. Längst i söder fanns ingångsdörren som ledde ut till det portutrymme som förmedlade passagen från gatan in till fastighetens innergård. I anslutning till dörren fanns ett mindre för- rum där också utgången till en privet var lokaliserad. Bottenvåningens rum hade en fönsterlös vägg ut mot gatan i öster med ett flertal invändiga nischer, så det var västväggs stora fönster som försåg våningen med dagsljus. Samtliga väggar har varit färgrikt bemålade med ett genomgående lövverksmönster med akantusrankor. På östväggen var Jørgen Kocks och hans hustrus adliga vapensköldar avbildade som upphängda i lövverket. Över dörren in mot hörnhuset fanns ett figurmåleri med musikanter, dansande björnar och apor organiskt inkorporerade i det grundläggande lövverksmönstret (Holmberg 1980a:86ff; Norn 1980:91ff; Rosborn 1980:125; Reisnert 1993a:26). Det har föreslagits att våningen utgjorde en officiell, mer publik festsal (Rosborn 1980:125) eller en växlingslokal (Reisnert 1994b:51).

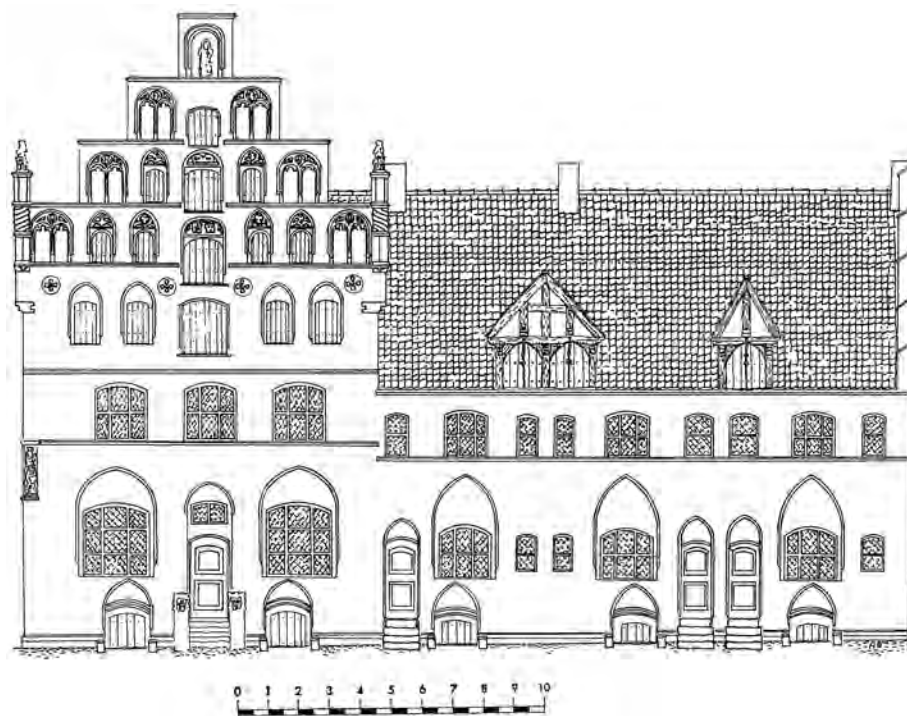
Ovanvåningen var indelad i två större rum, vardera med en eldstad. Även i denna våning fanns en utgång till den anslutande privetanläggningen. Bemålningen bestod av två delar. Nederst ett kraftfullt, perspektivistiskt verkande kvadermåleri som stod i tydlig kontrast till väggens övre del, som hade ett betydligt mjukare, slingrande rankmönster (Holmberg 1980a:88; Norn 1980:93f).

Västergatslängan var ursprungligen inrättad i tre bodar, det vill säga bostäder för uthyrning. Bodarna var i två plan med en inre trappförbindelse och separata ingångar från Adelgatan. Till varje bod hörde ett avgränsat källarutrymme, även dessa med tillträde från Adelgatan. Ganska snart efter färdigställandet omdisponerades den östra boden till köksutrymme för hörnhuset (Holmberg 1980a:69f, 82ff; Rosborn 1980:123).

Exteriört var framförallt husens synliga gavelfasader utsmyckade och försedda med skulpturer, nischer och andra ornamentsdetaljer (figur 4:23). Detta gällde i särskilt hög grad nordfasaden på hörnhuset, residenshusets mest exponerade byggnadsyta. Hela tegelfasaden var kalköverstruken med rött och med kritstensdekorationer och dropplister bemålade i gult och svart (Reisnert 1993a:18; 1994b:45).

Skulpturerna i nordgaveln utgjordes överst, i en nisch i topptinnen, av en skäggpriydd mansfigur med armarna utsträckta i en välsignande gest, möjligen en Jesusfigur (Holmberg 1980b:106f) alternativt Paulus eller Petrus, S:t Petri kyrkas

Figur 4:23. Rekonstruktion av Jørgen Kocks hus. Hörnhusets och Västergatslängans nordfasad.

Källa: Reinsnert 1994b:45.

skyddshelgon (Reinsnert 1993a:16). På vardera sidan av gaveln, placerade på de båda hörnfialerna, fanns stående lejonskulpturer som höll vapensköldar med respektive Jørgen Kocks bomärke och hans hustru Citze Kortsdatters (van Nuland) adliga vapenmärke, tre fyrbladiga blommor placerade 2,1 (Holmberg 1980b:107f; Reinsnert 1993a:16). Ägarparets märken återkom också som ornament i en av de centralt placerade magasinnsnichernas tympanonfält, även här med bomärke respektive heraldiskt vapen (figur 4:24). I nischen ovanför fanns en inskription med ett årtal, 1525, som väl får tolkas som detta hus färdigställandeår (Bager 1980:12; Reinsnert 1993a:16). Mest exponerad av skulpturerna var emellertid den bemålade madonnafigur bärande Jesusbarnet, som fått sin plats i en nisch i husets hörn, strax ovan bottenvåningens fönster (Holmberg 1980b:103f). En så förhållandevis låg placering just i hörnet, gatukorsningens mest koncentrerade del, bör ha gjort skulpturen särskilt framträdande och märkbart iögonenfallande. Enligt Mimmi Tegnér (1999:80ff) rör det sig om den apokalyptiska madonnan, en Mariagestalt som enligt Uppenbarelseboken kämpade mot det onda. Hon skiljde sig därmed från det katolska helgonet Maria och kunde därför fungera som en religiös företeelse även i en protestantisk miljö. Statyns funktion på huset kan ha varit att fungera som dess beskyddarinna.

Även på de andra husgavlarna fanns en rik utsmyckning. Här skall bara framhållas sydgaveln i Stortorgslängan, som raserades vid en ombyggnad 1878. Domkyrko-

Figur 4:24. Jørgen Kocks hus. Tympanonfält med Jørgen Kocks bomärke och hans hustru Citze Kortsdatters (van Nuland) vapen.

Foto: Irene Hansen 2019.

arkitekten C. G. Brunius har lämnat en beskrivning av denna gavel (1850:353), där han bland annat nämner ett bildverk han tolkat föreställa Jonas med valfiscen samt ”tvenne sköldar, af hvilka den ena synes innehålla tre rosor, den andra en lilja”. Citze Kortsdatters vapenmärke med de tre blommorna är lätt identifierbar medan Jørgen Kocks märke är något mer svårtolkat. Einar Bager (1971:304) menar att det avsåg Jørgen Kocks bomärke, men jag anser att det också skulle kunna tolkas som en av de båda liljorna i hans adliga vapen. I så fall korresponderar de med de målade vapensköldar som fanns i husets bottenvåning och som därmed daterar denna huskropp (eller i alla fall dess utsmycknings) färdigställande till tidigast 1526, året för Jørgen Kocks upphöjelse i adligt stånd.

Hörnhuset och Stortorgslängan bör betraktas som en sammanhängande enhet ur utnyttjande- och dispositonssynpunkt. Även den östra boden i Västergatslängan, som tidigt omvandlades till köksutrymme, utgjorde del av denna helhet. Den inre kommunikationen, med dörrpassager i alla plan mellan dessa enheter, visar att så måste ha varit fallet. I stället bör avgränsning i olika brukningsenheter ske vertikalt, således att respektive våningsplan ses som avgränsade nyttjandezoner, var och en med sitt funktionsområde och brukade av olika personkategorier.

Källar- och vindsplanen var mycket väl tilltagna vilket skapade förutsättningar för en omfattande lagerhållning av varor. Därtill var de logistiska och hanteringsmässiga behoven väl tillgodosedda genom ett flertal ingångar till källarplanet, både från gatu- och gårdssidan, och genom stora magasinluckor med hissanordning till vindsplanen. Varulagringen kan således knappast ha gällt enbart husets och hushållets behov, utan visar på en omfattande handelsverksamhet.

Bottenplanet synes ha haft en mer allmän och till viss del offentlig karaktär. Dels fanns här utrymmen för drift och skötsel av hus och hushåll, vilket inte minst köksutrymmena visar på, dels har här sannolikt också funnits lokaler för Jørgen Kocks verksamhet som myntmästare, borgmästare, bankir och handelsman. Några av rummen bör ha fungerat som kontors- och administrationslokaler. Det eller de rum som fanns i Stortorgslängan saknade fönster ut mot gatan, ut mot den öppna och offentliga miljön. Ett sådant arrangemang tyder på behov av säkerhet och att försvåra intrång. Det ligger då nära till hands att se utformningen som en funktion av hanteringen av värdeföremål, penningar, det vill säga myntnings- och bankirverksamhet, vilket också Anders Rejnert (1993a:23; 1994b:51) föreslår.

Ovanplanet bör ha utgjort husets privata sfär, ägarfamiljens bostadvåning. Inerter ur tillgänglighetssynpunkt har sovkammaren, med det mest exklusiva dekorationsmåleriet, varit belägen. De angränsande rummen har säkert haft individuella funktioner för hela eller delar av familjen. Rummen i söder i den smala längan kan ha fungerat som mat- och festsalar i privata eller för den del även i mer publika sammanhang. Det har också föreslagits att det sydliga rummet i Stortorgslängan utgjorde Citze Kortsdatters sovrum med anslutande privet (Rejnert 1994b:52).

Hela anläggningens utformning, gestaltning och dekoration visar på en förtrogenhet med en bredare och vidsträcktare kultursfär. I flerfaldiga fall har kontinentala förebilder, främst tyska och nederländska, kunnat spåras i arkitektur och utsmyckning (Holmberg 1980b). Arkitekturen har övervägande sengotiska drag, men inslag från den frambrutande renässansen kan också identifieras, till exempel det dekorativa växelspelet mellan kritsten och tegel (Holmberg 1980b:110ff). Även det interiöra rankmönstrade dekorationsmåleriet tyder på en begynnande renässans (Norn 1980:95). Otto Norn har velat hänföra måleriets figur- och arkitekturframställningar till förebilder hämtade från en grupp sydtyska konstnärer (Norn 1980:96f, 100ff). Sammantaget visar det på Jørgen Kocks intressesfär, väl knuten till ett större nordvästeuropeiskt, kontinentalt område, en region där han hade sina rötter och ett kontaktnät som sannolikt underhölls både genom affärer och politik.

Särskilt utmärkande för Kockska gården är de flerfaldiga återgivandena av byggherre- och ägarparets märken, både bomärke och heraldisk vapenbild. Fyra sådana har återfunnits, placerade såväl exteriört som interiört. På hörnhusets nordgavel uppvisas de dels i form av vapensköldar burna av stående lejon, dels på en centralt placerad relieftavla. I båda fallen är det Jørgen Kocks bomärke och hans hustrus adliga vapensköld som återges. Även på Stortorgslängans sydgavel fanns deras vapensköldar återgivna, men de är numera försvunna. Av den beskrivning som gjorts avseende dessa sköldar är det oklart huruvida Jørgen Kocks sköld var försedd med bomärke eller adligt vapen. För hustrun Citze var det hennes heraldiska bild som framstälts. Slutligen förekommer märkena som väggmålning i Stortorgslängans bottenvåning, här i form av båda parter adliga vapenbild.

Uppenbarligen var det viktigt att påminna såväl en bredare allmänhet som mer specifika besökare vem som låg bakom den magnifika residensgården, vem som hade en sådan position och sådana medel att genomföra en dylik investering. En påminnelse som syftade till att finnas kvar i all framtid. De utgjorde en referens till byggherren och innehavaren vars makt och kapitalstyrka förmedlades via byggnaden. Byggnadernas storlek, gestaltning och utsmyckning gav uttryck för den upphöjda samhällsposition och den breda kontaktyta Jørgen Kock innehade på många plan – socialt, kulturellt, ekonomiskt, politiskt.

Att flera av de avbildade märkena inte utgjordes av hans adliga vapenbild utan av hans bomärke visar främst på två saker. Den ena uppvisar om ett kronologiskt förhållande, nämligen att bomärkesavbildningarna kan ha tillkommit före hans erhållande av adelskap 1526. De återgivna heraldiska bilderna i Stortorgslängan däremot daterar dessa otvetydigt till tidigast detta år. Det andra var att det inte var hans rangmässiga upphöjande i adligt stånd som primärt skulle förmedlas. Hans position som del av borgerskapet var uppenbarligen helt tillräckligt för att vilja utvända dessa sociala och ideologiska signaler, vilket bomärkesåtergivningen indikerar. Detta faktum understryks av att han inte valde att ersätta bomärkena med sitt heraldiska vapen efter att han erhållit sitt frälsebrev. Sannolikt hade han alla möjligheter, både ekonomiskt och praktiskt, att genomföra en sådan substitution, men de fortfarande existerande bomärkena visar att detta aldrig genomfördes. Anders Reisnert (2008:635) har också påpekat att märkena riktade sig mot ett borgerskap som möjligen inte var så bländad av adliga vapen, då 1520-talet präglades av politiska spänningar mellan ett progressivt borgerskap i de ledande städerna och den gamla maktbärande högaristokratin. En sådan tanke förefaller mycket trolig.

Samtidigt kan man inte blunda för det faktum att han trots allt valt att efter sin upphöjelse exponera sin adliga status med heraldiskt märke i Stortorgslängan. Detta kan så klart enbart ha haft kronologiska orsaker, men det är inte otänkbart att han just via denna byggnadsdel ville förmedla ett annat budskap, riktat mot en annan mottagarkrets. Jag har tidigare diskuterat möjligheten att Stortorgslängans bottenvåning kan ha inrymt en central del i Jørgen Kocks bankir- och myntningsverksamhet. En sådan verksamhet hade så klart betydelse inom staden Malmö, men var också – och kanske framförallt – riktad mot en vidare geografisk sfär. Både hans kapitalutlåning och myntning var inte minst en angelägenhet för det danska riket, för kungen och kronan. I en sådan kontext kan hans adliga status ha haft en större betydelse än hans borgerskapstillhörighet. Att det var just i denna lokal som han valde att återge sin samhällsposition i form av sitt heraldiska märke förefaller bestickande. Möjligen har även hela husdelen omfattats av denna nimbus om man väljer att tolka sydgavelns avbildning som två stiliserade liljor.

Sammanfattningsvis är det således tänkbart att hörnhuset, med den mot den lokala allmänheten mest exponerade nordgaveln, signalerade Jørgen Kocks tillhörighet till och vitala beståndsdel i stadens borgerskap. Stortorgslängan däremot,

med en mer diskret utformad ideologisk deklARATION, visade på hans tillhörighet till och kontaktyta mot de adliga och regala delarna av samhället. Utifrån en sådan hypotes kan en mer uppdelad analys göras av det Kockska residenset. Den tidigare vertikala skillnaden mellan en privat ovanvåning och en publik bottenvåning kompletteras då med en horisontell uppdelad skillnad mellan hörnhuset och Stortorgslängan. Byggnaden får då en indelning i fyra enheter. Hörnhusets bottenvåning, med funktioner för drift och skötsel av hus och hushåll men också med kontaktytor mot stadens befolkning, kan ha utgjort en del i Jørgen Kocks aktiviteter som borgare i staden och i hans funktion som borgmästare. Kanske hade något av rummen borgstugefunktion. Stortorgslängans bottenvåning härbergerade hans mer vidsträckta verksamhet som bankir och myntmästare. Samma längas ovanvåning var kopplad till hans person i representativa sammanhang, kanske ofta i samband med större ekonomiska och politiska tilldragelser, det vill säga rum med salsfunktion. Hörnhusets ovanvåning slutligen utgjorde den mest privata sfären, den Kockska familjen residerande och materiellt förankrade i staden. Dessa gränser och funktionella zoner kan och skall inte ses som helt rigida, till exempel kan hustrun Citze mycket väl ha haft sitt sovrum i Stortorgslängan, utan som en mer principiell holistisk bild av byggnaden och dess disposition utifrån samverkande och sinsemellan förstärkande aspekter.

Rosenvingeska huset

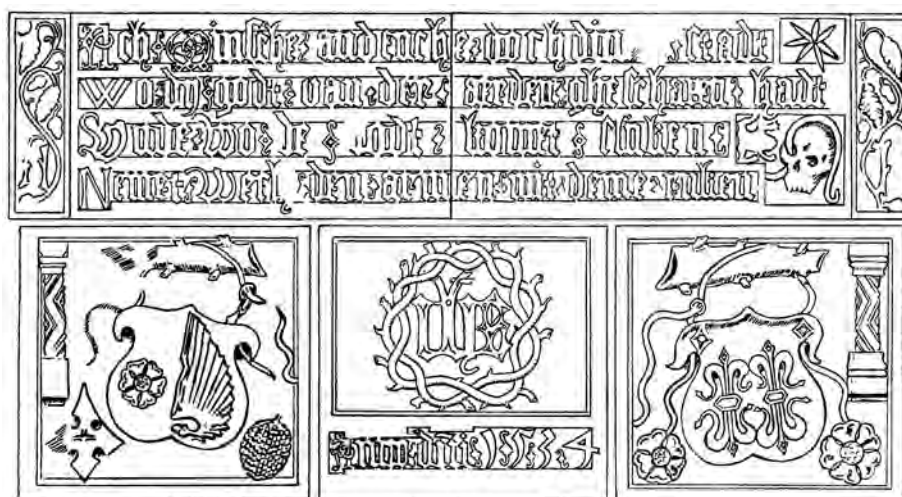
Rosenvingeska huset, beläget norr om Adelgatan i kvarteret Jørgen Kock med gårdsnumren 407 och 408, tillhör ett av de bäst bevarade 1500-talshusen i Malmö (figur 4:25). Huset var föremål för omfattande byggnadsarkeologiska undersökningar under flera decennier med början 1950 i samband med en genomgripande

Figur 4:25. Rosenvingeska huset från sydväst.

Foto: Irene Hansen 2019.

Figur 4:26. Inskriptionstavlan ovan västra ingången på Rosenvingeska huset.
Källa: Bager 1969:21.

restaurering av huset (Bager 1969; Reinsert 1993b:26) varför vår kännedom av dess ursprungliga karaktär och gestaltning är mycket god.

Huset kan knytas till sin adlige grundläggare genom den inskription som finns på den stentavla vilken återfanns oskadad 1950 ovanför husets västra ingång mot Adelgatan, efter att under lång tid ha suttit dold under ett putslager (Brugge 1951:58). Inskriptionstavlan består av sex delar (figur 4:26). De övre delarna utgörs av en textinskriftion på lågtyska, flankerad av två mindre dekordetaljer. Den undre delen består av tre kvadratiska plattor; de båda yttre med vapensköldar och den mittersta med ett Jesusmonogram och året 1534. Inskriptionen i den övre delen lyder på lågtyska:

Ach Minsche, andenche doch dinen stadt,
Wo dy godt van der aerden gheschapien hadt,
Wnde wo de dodt komet sliiken,
Nemet wech den armen mit deme riiken
(Brugge 1951:59).

Texten kan närmast översättas med:

Ack, människa, betänk din lott,
Hur Gud har skapat dig av jord,
Och hur döden kommer smygande,
Rycker bort den fattige med den rike

Texten knyter an till tidens fromhetsliv och den andliga föreställningsvärld där döden ständigt var närvarande. Detta understryks ytterligare genom dödskallen med en orm slingrande genom en ögonhåla i slutet av textinskriftionen.

De båda vapensköldarna uppvisar vapnen för två frälsesläkter, nämligen till vänster Rosenvinge och till höger Lilliefeld. Konstellationen pekar på det äkta paret Mogens Jensen (Rosenvinge) och Anne Pedersdatter (Lilliefeld). Vid tillfället, 1534, var Mogens Jensen död och Anne Pedersdatter änka. De avlödade grenar sköldarna synes vara upphängda på har tolkats som ett tecken på död, på att livet var avslutat. Detta gällde definitivt Mogens Jensen, men kan också ha avspeglat Anne Pedersdatters situation som sörjande änka (Reinsert 1993b:13).

Anne Pedersdatters far, Peder Hansen, var borgmästare och tullare i Helsingör. Han hade 1476 av Christian I förlänats frihet och frälse för trohet och villig tjänst, en upphöjelse som utsträcktes till hans efterkommande i evig tid. I frälsbrevet

tilldelades han också sköld- och hjälmtecken. Frälset, det vill säga skattefriheten, var analog med den som riddare och svenner hade i Danmark. Dock omfattade den inte fritt bondegods och köpstadsods (Bartholdy 2007:140f). Av intresse är att nämna att Anne Pedersdatters systerdotter blev gift med myntmästaren Jørgen Kock i Malmö och när denne adlades 1526 tog han hennes morfars vapen, det Lilliefeldska vapnet, med mindre justeringar; den blå färgen ändrades till röd och ett annat hjälmtecken valdes (Bartholdy 2007:195f).

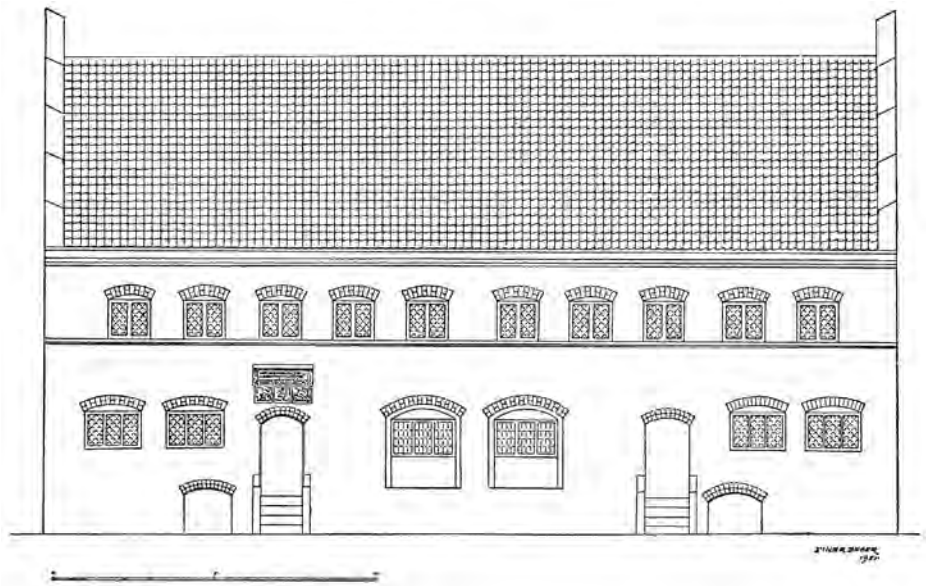
Även Mogens Jensen hade förlänats frälsestatus. Under den tid som Christian II var utvald tronföljare med ansvaret över Norge innehade Mogens Jensen befattningen som fogde på Bergenshus och det var i samband med detta som han av Christian II 1505 erhöll sitt frälsebrev. Precis som i fallet Peder Hansen erhöll han ärftlig frihet och frälse med sköld och hjälm med undantag av kronans bondegods och köpstadsods (Bartholdy 2007:174ff). Mogens Jensen blev sedermera borgmästare i Helsingör och avled 1528. Därefter levde Anne Pedersdatter som änka resten av livet (DAA 1955:37; 1974–75:26).

Med tanke på inskriptionstavlans datering är det rimligt att tänka sig denna i samband med husets byggnation. Det bör således ha varit Anne Pedersdatter som var byggherre och hon var det utifrån en etablerad adlig plattform samtidigt som hon tillhörde de högsta borgerskapskretsarna i Helsingör. De frågor man kan ställa sig är hur en sådan adlig och borgerskapsanknuten änka valde att utforma huset samt av vilken orsak hon beslöt att investera i ett stenhus i Malmö.

Rosenvingeska huset ligger centralt i staden med entré- och långsida utmed Adelgatan. Det kan liknas vid ett parhus med två i stort sett identiskt utformade bostadsdelar. Gatufasaden uppvisade en symmetri i dörr- och fönsteröppningar (figur 4:27). Två dörröppningar leder in i husets bottenvåning medan två källar-nedgångar där bredvid leder till de ovälvda källarutrymmena. De båda centralt placerade fönsteröppningarna utmärkte sig genom sin storlek. De var 2,5 meter breda och löpte hela vägen ner till rumsgolvet. Det har diskuterats om de utgjorde salubodar med nedfällbara diskar eller del i en burspråksliknande anordning (Bager 1969:26ff; Reisnert 1993b:10f). Med tanke på husets utformning i övrigt och inte minst med den påkostade inre dekorationen i rummen förefaller det mindre sannolikt att de skulle utgjort öppningar för minuthandel. Min bedömning är därför att de utgjort mer visuellt kommunikativa delar mellan en mindre privat del av bostaden och en offentlig gatumiljö i form av stora fönster eller ytterligare förstärkt i form av burspråk. Förstorade fönster och fönsternischer i anslutning till bottenvåningens entré uppvisade även det närbelägna och marginellt äldre Kockska huset, fönster som tillhörde utrymmen som jag tidigare föreslagit inrymde verksamhet riktad mot stadens allmänhet. Parställda förstörade fönsteröppningar förefaller ha utgjort ett arkitektoniskt uttryck i stadens spirande renässansbyggnation, kanske utbyggda som burspråk.

Ovanvåningen uppvisade en enhetlig rad med tio likformade mindre fönsteröppningar, ställda på en kalkstenslist. Det branta sadeltaket avslutades i gavlarna med tinnat murverk. Fasadens murverk av tegel var, med undantag av listverk och inskriptionstavlan, kalkslammad i rött (Bager 1969:28ff; Reisnert 1993b:11).

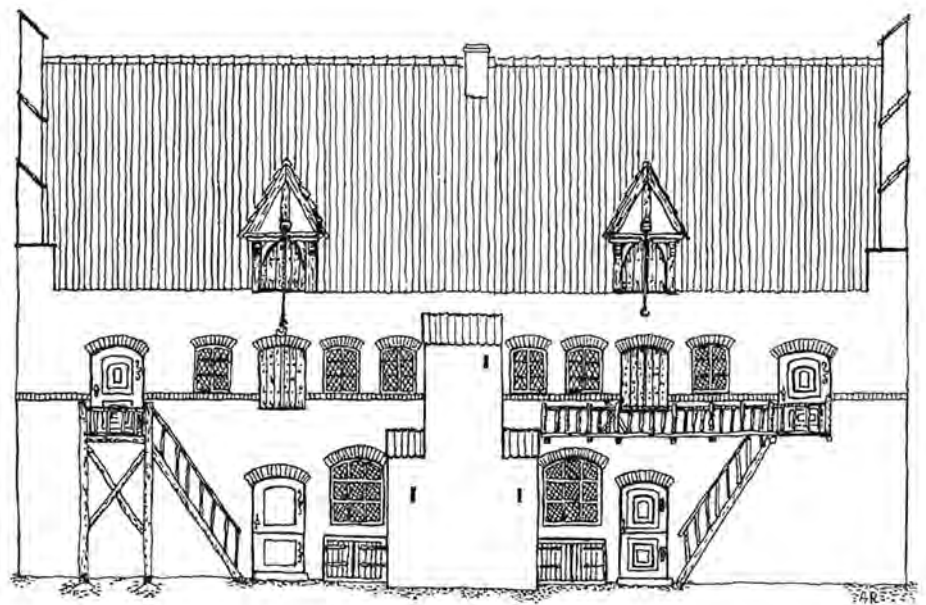
Husets gårdsfasad (figur 4:28) hade i likhet med framsidan två ingångar till bostädernas bottenvåning. Därutöver fanns ingångsdörrar även till källarplanet samt till ovanvåningarnas salsrum. De övre dörrarna nåddes via trätrappor och var de som förmedlade kommunikationen mellan husets båda våningsplan. Därtill hade respektive bostad hissordningar och fönster med magasinluckor för transport av tyngre och skrymmande föremål. Utmärkande på gårdssidan var den centralt placerade privetanläggningen som betjänade båda bostädernas båda våningsplan (Bager 1969:30f; Reisnert 1993b:13ff).

Figur 4:27. Rekonstruktion av ursprunglig gatufasad Rosenvingeska huset.
Källa: Bager 1969:26.

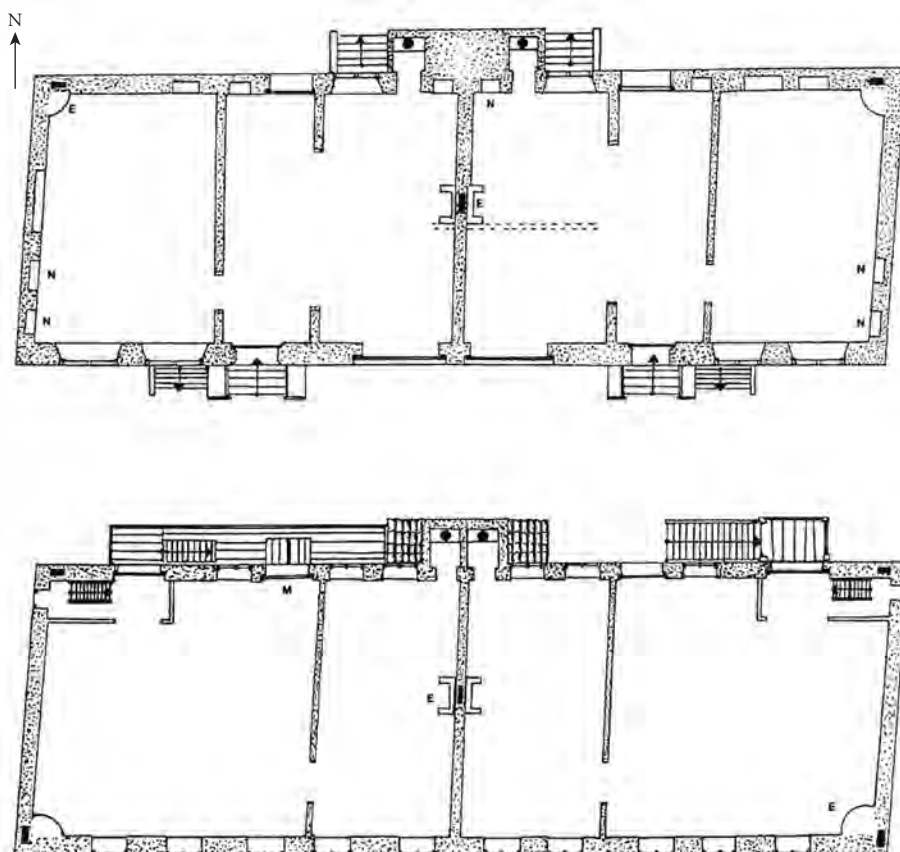
Husets inre planlösning var i stort sett identisk mellan de båda bostäderna (figur 4:29). I bottenplanet fanns en genomgående förstuga mellan de båda ingångsdörrarna på gatu- respektive gårdssidan. Mellan förstugan och husgavlarna fanns ett större rum, med dekorativt väggmålari, hörnbelägen eldstad och ett flertal nischer med hyllplan för förvaring och/eller exponering av inventarier, skrifthandlingar och utensilier. Taket i det västra gavelrummet var klädd med papperstapet, Nordens äldsta kända papperstapet, mönstertryckt och handkolorerad med blomstermotiv (Bager 1969:36f, 40ff; Reinsnert 1993b:15ff; 2008:634). Sammantaget tycks detta rum ha utgjort respektive bostads mest påkostade och representativa utrymme. Det går att se en viss högre kvalitativ nivå i den västra bostaden (fler väggnicher, taktapet) som gör att denna bör betraktas som den förnämre av dem båda. Detta förhållande understryks ytterligare av att inskriptionstavlan var placerad över den västra lägenhetens ingångsdörr. Denna bostad bör därför ha varit förbehållen husets byggherre och ägare.

På andra sidan förstugegenomgången, husets mittersta del, fanns ett, eller möjligen två, rum. Ut mot gatan fanns de tidigare omnämnda förstorade fönstren,

Figur 4:28. Rekonstruktion av ursprunglig gårdsfasad Rosenvingeska huset.
Källa: Reinsnert 1993b:14.

Figur 4:29. Rekonstruktion av ursprunglig planlösning i Rosenvingeska huset. Överst bottenvåning, nederst ovanvåning. Källa: Baserad på Reinsnert 1993b:7.

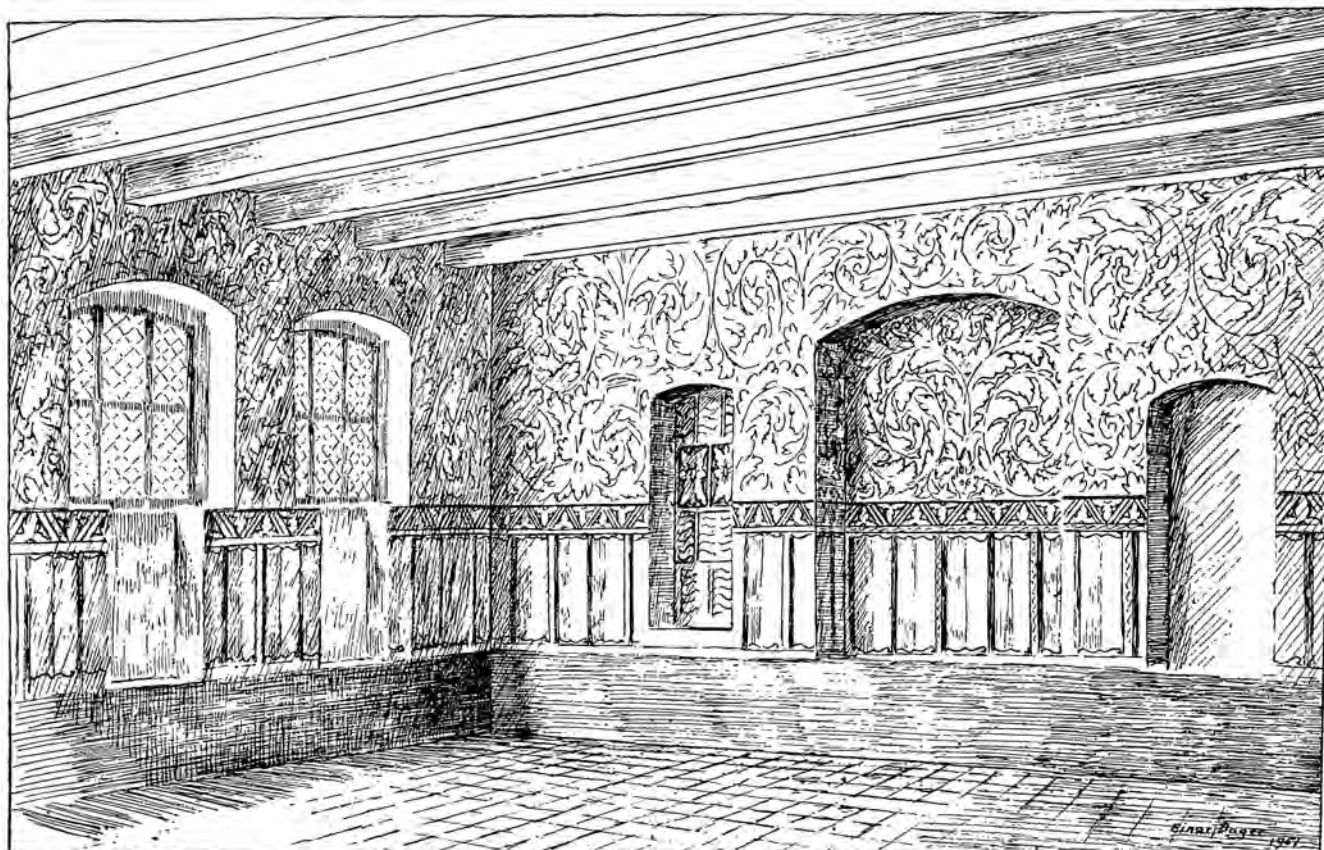
vilket kan tyda på att rummet hade en mer offentlig karaktär. Innanför detta rum låg möjligen ytterligare ett rum med anslutande privet. Dessa rum hade samma väggmåleri som gavelrummen (Reinsnert 1993b:19).

Ingångsdörrarna på ovanvåningen ledde till en mindre förstuga varefter följde en större sal med öppen spis i hörnet ut mot gatan. In mot husets mitt fanns ett något mindre husgenomgående rum med eldstad centralt mot husets mellanvägg. Rummet hade utgång till privetanläggningen, möjligen med en inre avbalkning som därmed avgränsade ett större toalettutrymme, ett förhållande som tyder på att detta kan ha varit bostadens sovrum. Även i ovanvåningens rum fanns samma typer av väggmålningar som i bottenvåningen (Reinsnert 1993b:20).

Husets visuellt mest utmärkande interiöra drag är de väggmålningar som påträffats i de flesta av rummen. Speciellt välbevarade var de i bottenvåningens västra gavelrum, i synnerhet i väggnischerna (figur 4:30). Måleriet var gjort med limfärg direkt på den förbehandlade väggen. Grundkulören var olika gråtoner accentuerat med svarta och vita isättning. Nederst, från golvet och till nischernas underkant, fanns en grå sockelmålning. Därefter följde en panelimiterande, geometrisk målning avslutad med en bård av stiliserade blommor. Hela övre delen av väggmåleriet utgjordes av fritt målade slingrande akantusrankor som täckte hela väggytan. Några avvikelser från det i övrigt enhetliga motivtemat kunde konstateras, till exempel ett kvaderindelad blom- och vågmönster i en av nischerna (Bager 1969:49ff; Reinsnert 1993b:16ff).

Inga andra byggnader på tomten har belagts arkeologiskt med tidsmässigt samband till husets uppförande. Troligen har huset från början varit helt fristående. Erforderliga kompletterande funktioner som till exempel kök torde därför ha varit enklare byggnader uppförda på gårdssidan, möjligen anslutande till huset. Några decennier efter uppförandet, på 1560-talet, uppfördes dock två anslutande trevånings flygelbyggnader på gårdssidan (Reinsnert 1993b:8, 13).

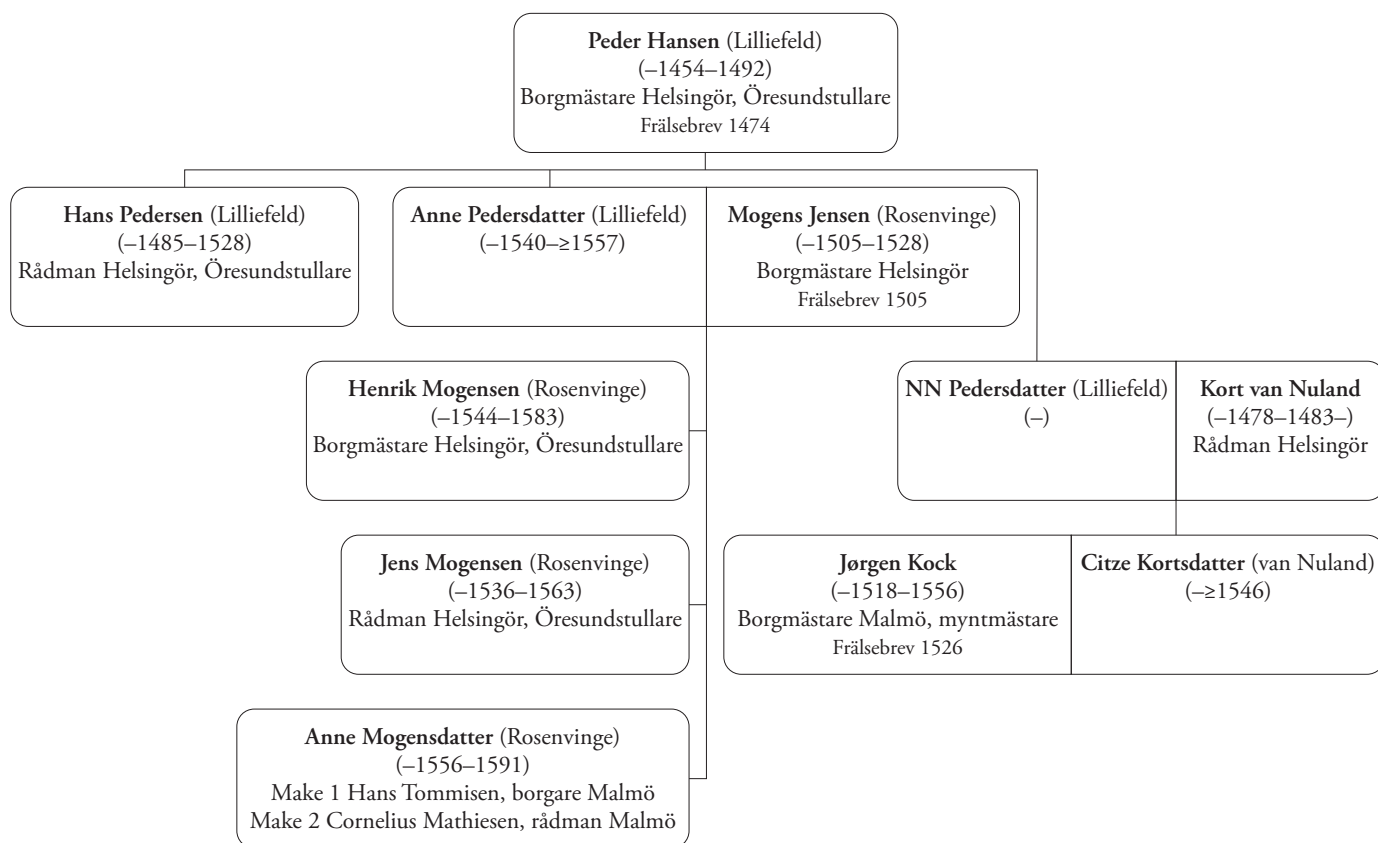

Figur 4:30. Rekonstruktion av bottenvåningens västra gavelrum i Rosenvingeska huset med dekorativt väggmaleri. Källa: Bager 1969:49.

Varför valde då Anne Pedersdatter att uppföra ett påkostat, till och med luxuöst inrett, stenhus i Malmö? Hennes anknytning synes i första hand ha varit till Helsingör, där hennes make varit borgmästare, hennes far likaså borgmästare och ansvarig för Öresundstullen (figur 4:31). Också andra medlemmar av hennes familj var eller kom att bli representerade i Helsingörs råd och fungera som tullare, till exempel två av hennes söner, Jens och Henrik Mogensen (Rosenvinge), och en av hennes bröder, Hans Pedersen (Lilliefeld) (DAA 1955:20f, 28f). En närmare granskning av släktmedlemmarna i familjerna Lilliefeld och Rosenvinge visar emellertid att de verkade på lokalt ledande nivå i ett bredare urbant sammanhang kring Öresund med affärskontakter, fastighetsinnehav och boende i städer som Helsingör, Köpenhamn, Landskrona och Malmö. Genom ämbetsinnehav, affärsverksamhet och äktenskapsallianser utgjorde de båda familjerna och deras närmaste nätverk en betydande del av flera av dessa städers ledande skikt. I sin verksamhet utövade de också en omfattande interaktion med den regionala högadeln (DAA 1955:20ff).

Anne Pedersdatter hade tillika nära släktingar som bodde i Malmö. Hennes dotter Anne Mogensdatter (Rosenvinge) var ingift i stadens högre borgerskap och hennes systerdotter hade äktat den mäktige och ambitiöse myntmästaren och borgmästaren Jørgen Kock. Även om vi inte vet hur Anne Pedersdatter i sitt änkestånd valde att förlägga sitt residerande över tid mellan Helsingör och Malmö hade hon uppenbarligen både kapital och familjemässiga orsaker för att uppföra och utnyttja ett fashionabelt stenhus i Malmö.

En möjlighet hade varit att hon uppfört huset för uthyrningsändamål. Ett närliggande exempel på en sådan hyresfastighet är den bodlånga som fanns utmed Adelgatan i det Kockska huset. Denna långa var ursprungligen indelad i tre bostadsenheter, vardera i två våningar. Bostäderna var dock betydligt mindre och saknade dekorativa väggmålningar. Således tyder både bostädernas storlek och deras utsmyckning på att det Rosenvingeska huset uppfördes för eget boende, inte för

uthyrning. Detta förhållande understryks ytterligare av frontfasadens relieftavla. En sådan personligt präglad tavla hade knappast satts upp eller kanske ens varit önskvärd om andra personer skulle bebo fastigheten. Om, mot förmodan, man ändå valt att markera husets ägarskap genom en inskriptionstavla hade denna sannolikt satts upp centralt på huset så att den omfattat ägarskapet över hela huset, inte just markerande den ena bostaden.

Husets utformning, dess högkvalitativa inredning och dess personliga markörer talar således starkt för att huset uppförts för ägarens egen räkning. Vidare markerar inskriptionstavlan, stärkt av den något högre inrednings- och utsmyckningsnivån, på att den västra bostadsdelen tillhörde husets byggherre och innehavare. Det har förmodats att den andra bostaden var tänkt för någon annan familjemedlem, där Anne Pedersdatters dotter Anne Mogensen har föreslagits (Bager 1969:7; Reisnert 1993b:9). Hon hade äktat Malmöborgaren Hans Tommisen, men var vid husets färdigställande nybliven änka, varför ett sådant arrangemang förefaller plausibelt.

Det byggnadsarkeologiska arbete som utfördes i samband med husets restaurering ådagalade till största delen bostädernas planlösning. Utifrån denna kan Anne Pedersdatters förmodade nyttjande av bostaden och dess olika rum diskuteras. Som nämnts ovan förefaller det mindre troligt att bottenvåningens östra rum med den stora fönsteröppningen, alternativt burspråk, var tänkt att fungera som salubod för hantverksprodukter eller minuthandel, med tanke på ägarinnans sociala position. Anne Pedersdatter var uppenbarligen solvent eftersom hon kunde finansiera ett så påkostat stenhus. Som änka kunde hon dessutom till stor del själv förfoga över denna förmögenhet, vilket medförde att hon sannolikt bedrev affärsförhandlingar och hade behov av administrativa tjänster. Rummet kan därför ha fungerat som kontor och lokal för att administrera hennes kapital och affärer. Hela bottenvåningen kan ha haft en mer publik karaktär med dess närmare knytning till Adelgatan utanför. Det påkostade västra gavelrummet stämmer bra in i en sådan

Figur 4:31. Anne Pedersdatters (Lilliefeld) släktförbindelser.

Källa: Isberg 1897:157f; DAA 1906:331f; 1955:20ff, 28f; Tomner 1979:43, 62. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Guteball.

kontext, med dess väggmålningar, tryckta taktapeter och ett flertal hyllförsedda nischer, sannolikt fyllda med föremål, böcker, dokument och andra utensilier, syftande till att exponera och förmedla ägarens sociala position. Rummets funktion kan därför sannolikt kopplas till mer publika sammankomster och representationer i form av affärsförhandlingar eller dylikt.

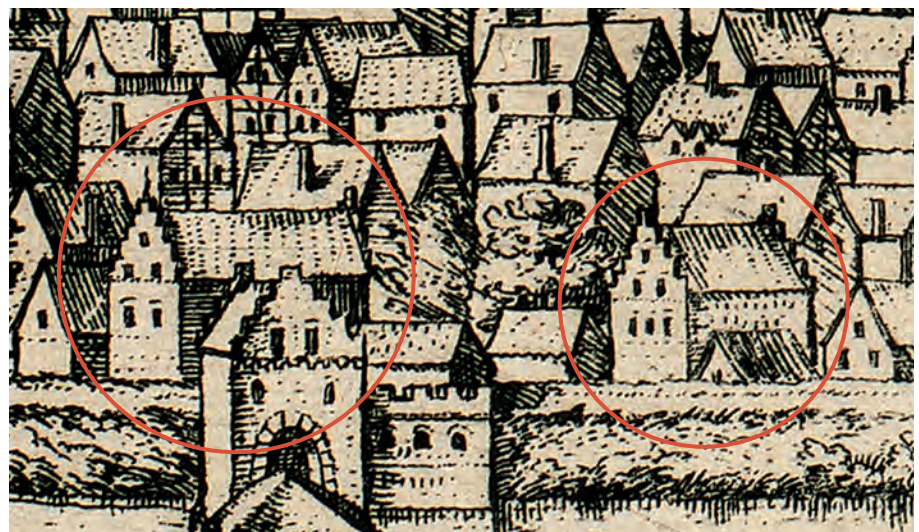
Ovanvåningen bör ha varit bostadens mer privata sfär. Det östra rummet, möjligen med en avskärmad toalettavdelning, har uppenbarligen varit innehavarens privata sovrum. Det större västra rummet kan ha haft, precis som i motsvarande rum i den nedre våningen, mottagnings- och representationsfunktioner, men av mer personlig karaktär, men också fungerat som privat uppehållsrum.

För att slutligen anknyta till inledningens beskrivning av relieftavlan skall något nämnas om dess båda adliga vapensköldar. Trots att makarna Rosenvinge och Lilliefeld tillhörde familjer med klarlagd frälsestatus och officiellt tilldelat heraldiskt märke brukades även bomärken inom de båda släkterna. Från mitten av 1500-talet finns anteckningar om att Anne Pedersdatter innehade bohag märkta med sitt personliga bomärke, inte med hennes adliga vapenbild. Motsvarande förekom även för andra familjemedlemmar (Tønnesen 1967:77). Det har förmodats att bruket av bomärken i stället för heraldisk vapenbild i dessa fall grundats av praktiska orsaker. Det var helt enkelt lättare att anbringa bomärkets enkla, raka linjer än den heraldiska vapenbildens figurativa fält (Tønnesen 1967:30). Således brukades bomärken när en enklare form av identifiering skulle utföras. Men när den offentligt exponerade relieftavlan skulle framställas sparades inga medel för att uppvisa familjens adliga status tillsammans med tidens religiöst präglade formspråk. Då dög bara de adliga vapensköldarna.

Hogenbergs kopparstick

Precis som avseende Lund finns ett kopparstick över Malmö från 1580-talet, tillskrivet Franz Hogenberg (figur 4:1). Kopparstickens tillkomst diskuteras i appendix 3. Båda visar städerna ur ett fågelperspektiv, men till skillnad från Lund är inte Malmöstickets perspektiv så högt att gatustrukturen synliggörs, vilket gör det svårare att mer precist orientera sig i bilden. Malmö visas från söder med det utbyggda Malmöhus till vänster i bilden och Öresund bortom staden.

Sven Rosborn (2016:10ff) har analyserat kopparsticket och särskilt försökt identifiera några av de stenhus som avviker från den i övrigt schabloniserade bebyggelsen. Ett av de stenhus Rosborn inte har försökt attribuera ligger just innan-

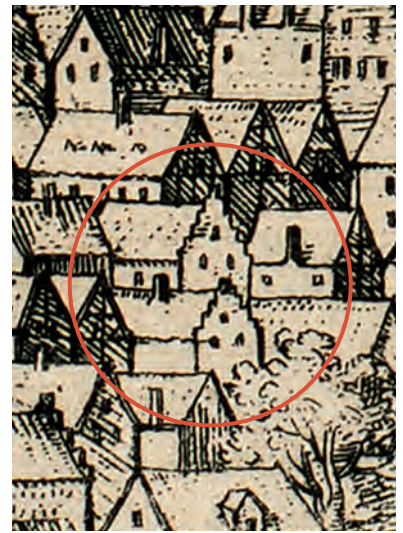
Figur 4:32. Detalj ur Franz Hogenbergs kopparstick över Malmö. Stenhus i södra Malmö varav något möjligen kan ha tillhört borgmästaren Jakob Mogensen. Källa/foto: Universitetsbiblioteket i Lund, Alvin-post nr 76519.

för stadens södra vall, strax öster om Söderport. Precis bakom stadsporten ligger ett annat stenhus, som av Rosborn tolkats som Flensburgska huset (figur 4:32). Den sistnämnda tolkningen får anses som tveksam, dels då huset verkar ligga tätt på vällen vilket inte Flensburgska huset gjorde, dels då Flensburgska huset anses vara uppfört först på 1590-talet (Bager & Sandblad 1936:17f), decenniet efter kopparstickets tillkomst. Möjligen tillhörde ett av de båda husen den gård som borgmästaren Jakob Mogensen (i nästa delkapitel presenterad som borgmästare med stadsfrälseidentitet), arrenderade 1446 och planerade att förbättra (appendix 1 Malmö, nr 62). Den låg i sydvästra hörnet av kvarteret S:t Jörgen.

Längre åt norr, halvvägs till S:t Petri kyrka, finns ett par hus som Rosborn tolkar som tegelhus utmed Kalendegatan, kanske några av de frälsegårdar som fanns där (figur 4:33). Tolkningen verkar trovärdig, frågan är bara vilka hus det handlar om. Då husen verkar ligga på olika sidor om gatan kan det röra sig om ärkebiskopens gård (det bortre) och David Haks gård/Kalendehuset (det främre). Skulle så vara fallet visar de gavlarna åt fel håll, det vill säga husen är vridna 90 grader. I Hogenbergs kopparstick är dock ofta bebyggelsestrukturen schablonmässigt orienterad så att i ena delen av staden visas husen vridna åt ett håll, i den andra delen av staden åt det andra hållet. Ett sådant förfaringssätt gäller i stort även för Malmö bilden.

I stadens nordvästra del, väster om S:t Petri kyrka, syns tre stora stenhus (figur 4:34). Rosborn tolkar dem som belägna vid Stortorget och utmed Adelgatan. Det högra huset menar han är Rådhuset vid Stortorget, det mittersta Hans Michelsens palats vid Adelgatan och det vänstra Jørgen Kocks palats. Rosborns förklaring kan mycket väl vara riktig, även om husen då återgivits väl långt västerut i staden. Andra tolkningar är dock möjliga. Mellan de båda högra husen verkar det finnas en större öppen plats, vilken då skulle motsvara Stortorget. Vid en sådan tolkning kunde det mittersta huset då representera Jørgen Kocks hus och det vänstra huset ett av de frälsehus som låg i närheten, på norra sidan om Adelgatan.

Det är således svårt att mer precist attribuera de återgivna husen på kopparsticket. Några mer generella slutsatser kan dock dras. Bilden stödjer den tidigare diskuterade hypotesen att frälsets ståtliga stenhusbebyggelse främst var koncentrerad till västra delen av Adelgatan och utmed Kalendegatan. Stenhusen var normalt uppförda med två våningsplan eller hade halvkällare och en ovanliggande våning. Möjligen har det mittersta huset i figur 4:34 tre våningsplan. Husen var försedda med trappstegsgavlar och sadeltak. Fönstren var symmetriskt placerade, med öppningar såväl på långsida som på gavlarna. Gavelröstena var försedda med öppningar, troligen försedda med magasinssluckor.

Figur 4:33. Detalj ur Franz Hogenbergs kopparstick över Malmö. Stenhus troligen belägna utmed Kalendegatan. Källafoto: Universitetsbiblioteket i Lund, Alvin-post nr 76519.

Figur 4:34. Detalj ur Franz Hogenbergs kopparstick över Malmö. Stenhus troligen belägna vid Stortorget och utmed Adelgatan. Källafoto: Universitetsbiblioteket i Lund, Alvin-post nr 76519.

Frälset i stadens styrelse

Borgmästare

Rådsinstitutionen etablerades i Malmö tidigt i stadens historia, sannolikt under slutet av 1200-talet (Tomner 1971:207; Lamberg 2001:13; Gustafsson 2006:54f). Det är dock först från 1330-talet vi har bevarade dokument som faktiskt bekräftar dess existens och i ett dokument från 1333 omnämns även specifikt namngivna rådmän (DD 2:11:13). I de äldsta kända privilegierna för Malmö, utfärdade av kung Magnus Eriksson 1353, är rådsinstitutionen fullt utvecklad. Rådets självständighet framgår av att det ges rätten att suppleras sig själv (DD 3:4:67). Däremot nämns ingen egentlig ledare för rådet, ingen borgmästare. Sju år senare, 1360, utfärdade stadens nye överherre, kung Valdemar Atterdag, nya privilegier för Malmö (DD 3:5:395), som i det mesta bekräftade 1353 års privilegier. I dessa privilegier omnämndes då även *proconsules*, det vill säga borgmästare.

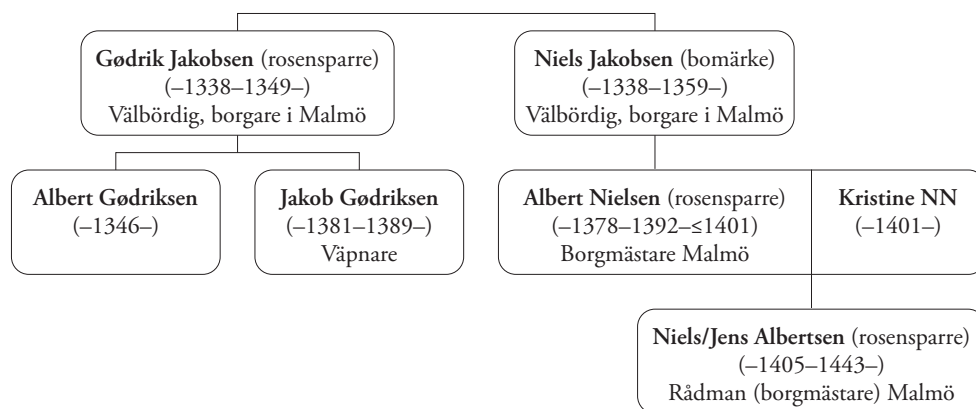
Det första skriftliga omnämmandet av en namngiven borgmästare i Malmö är kopplat till år 1376. En regist i *Skånebrevförteckningen* (DD 4:1:130) anger då att Malmöborgmästaren Nicolai Dankenhagen tillsammans med några borgare i Trelleborg pantsatte en gemensamt innehavd gård.

Det äldsta originaldokumentet där en borgmästare i Malmö omnämns är daterat 13 december 1378. Handlingen, som rörde en Malmöborgares överlåtelse av egendom, bevittnades av några präster samt, främst bland de världsliga representanterna, av borgmästaren **Albert Nielsen**. Albert bekräftade sin bevittning med ett sigill utvisande en rosensparre, en sparre belagd med tre rosor (DD 4:1:452; Raneke 2001:2:810). Samma Albert Nielsen återfinns i flera dokument fram till 1389 betitlad som borgmästare och även som rådmann 1392 (appendix 2 Malmö). Utöver dokumentet från 1378 finns hans sigill med rosensparren bevarat i ytterligare två skrifthandlingar (DD 4:2:141; 4:4:1).

Albert Nielsen tillhörde en krets personer i senmedeltidens Skåne som nyttjade rosensparren som identifikation och heraldiskt kännetecken, en personkrets som säkerligen företedde släktsamband även om det i det bristfälliga källmaterialet inte går att kartlägga alla dessa familjeband. En krets som förde rosensparrevapen, inkluderande både riddare och väpnare, var kopplad till sätesgården Skarhult. De innehade under delar av medeltiden det skånska landsdomarämbetet. Andra rosensparreförande personer var borgare i Lund och Malmö, ofta innehavare av höga urbana ämbeten.

Fader till Albert Nielsen kan möjligen ha varit en Malmöborgare vid namn Niels Jakobsen (figur 4:35). Denne borgare uppvisade dock inte något heraldiskt vapen utan sigillerade med bomärke, men var i några dokument, tillsammans med övriga

Figur 4:35. Möjlig familjekrets kring Malmöborgmästaren Albert Nielsen.
Källa: Figur 8:2. Figur: Kenth Hansen.
Grafik: Anders Gutehall.

beseclare, försedd med epitetet *vir nobilis*, välbördig (DD 3:3:183; 3:5:244). Den samtida Malmöborgaren Gødrík Jakobsen kan ha varit en broder till denne Niels. Niels besegrade nämligen en pantsättning gjord till Gødrík (DD 3:3:183) och de båda fungerade tillsammans som enda vittnen vid en skötning av gårdar i Malmö (DD 2:12:93). Även Gødrík har blivit omnämnd som välbördig (DD 3:3:183) och också han förde en rosensparre i sitt vapen (DD 2:12:93). Att Gødrík hade en son vilken också bar namnet Albert, ett i Skåne ganska ovanligt namn (DD 3:2:280), stärker det nära släktsambandet. En annan son till Gødrík kan Jakob Gødríkssen ha varit. Denne Jakob var väpnare och skriven till Bunkeflo när han bevittnade en gårdsförsäljning bland annat tillsammans med borgmästaren Albert Nielsen (DD 4:2:177). Även Gødrík kan ha haft kopplingar till Bunkeflo då han utsågs till testamentsexekutor i den rike kaniken Niels Bunkeflos testamente och däri benämndes som dennes släkting (”cognato meo”; DD 3:2:280). Vidare hade Jakob Gødríkssen sålt en gård i Malmö till Albert Nielsen (DD 4:4:1).

Det är normalt vanskligt att bygga släktsamband enbart på patronymikon, men i dessa fall tillkommer ett antal andra samband, förhållanden och omständigheter som tillsammans indikerar på en lågfrälse familjekrets med en rosensparre som vapen och verkande inom Malmö med omnejd. Borgmästaren Albert Nielsen kan därför antas ha ingått i en frälsekrets med anknytning till Bunkefloområdet, men som etablerat sig som ett urbant frälse i de stora städerna Malmö och Lund.

Albert Nielsen omtalas som död 1401 (DDe 14010601001). Då hade redan en ny borgmästare med frälsekopplingar trätt till, nämligen **Anders Mortensen**. Han är omnämnd första gången 1384 då han som rådmän var med och vidimerade ett brev (DD 4:2:492). Han innehade borgmästarämbetet från 1389 som senast (DD 4:4:1) och hade sedan denna ämbetspost ända fram till sin död. Han refereras också till som fogde vid ett tillfälle, nämligen i en handling utfärdad några år efter hans död (Rep 1:5927). Då inga andra dokument indikerar på ett sådant befattningsinnehav kan det ha varit borgmästarämbetet som avsågs, eller så var fogdebefattningen tillfällig och kortvarig.

Hans frälsestatus framkommer på flera olika sätt. Möjligen förekommer han redan i ett testamente (Test 74; SDHK 18983) utfärdat i början av 1400-talet, och tituleras där *dominus*. Detta är dock en undantagshändelse, det är först under hans sista levnadsår, 1417–1419, som han mer frekvent får bära herr- eller *dominustitel* (Rep 1:5651; RVM fol 34; SDHK 19060). I det sista kända dokumentet under hans levnad, från 1419, tituleras han även *miles*, det vill säga riddare (RVM fol 34) och i en kort versifierad berättelse om hans död samma år får han epitetet *eques* (RVM fol 1), också med betydelsen riddare. Han förde ett heraldiskt vapen, 6-stjärna och hjorthorn (DAST C XXVII 6; figur 4:36). Vapenbilden bars av medlemmar av den så kallade Jordbergasläkten, en lågfrälseäkt som var lokaliserad till andra delar av Danmark, men blev med myntmästaren Strange Jensens flytt till Lund på 1320-talet också etablerad i Skåne. Anknytningen till en huvudgård i Jordberga är inte någon framträdande gemensam nämnare för släktens skånska medlemmar, utan snarast är det verksamhet och egendomsinnehav i Malmö och Lund med omnejd som utmärker dem (Mahler Dam 1990:153ff). Anders Mortensen innehade egendom både i Malmö, bland annat ett stenhus i kvarteret von Conow (DDe 14060305001; LÄU 4:45), och utanför staden, till exempel gården Henrikstorp i Övre Malmö (MSU 17; Rep 1:5927).

Anders Mortensens frälsestatus kan också ha bekräftats och stärkts genom hans giftermål. Hans hustru Katrine Jensdatter var nämligen dotter till väpnaren till Fosie Jens Esbensen (örn), en frälseman som också agerade och verkade i egenskap av borgare i Malmö (Rep 1:4130, 4382, 4393; SDHK 15930; Mahler Dam 1990:159, 167).

Figur 4:36. Sigill Anders Mortensen (Jordbergasläkten).

Källa: DAST C XXVII 6.

Den levnadsbild som dokumenten tecknar för Anders Mortensen visar att han, först efter över 30 år i stadens magistrat, från 1417 synes ha fått en starkt förhöjd status. Borgmästartiteln kombineras med *dominus*- och herrattribut och slutligen, 1419, omnämns han också som riddare, en mycket ovanlig ranghöjd för en borgare och borgmästare. Vad som föranlett detta karriärsteg kan inte utläsas av källmaterialet, men hans liv slutade i tragik då han avrättades på bål utanför Köpenhamn 1419. Källorna talar om missgärningar, räkenskapsproblem och dokumentförfalskning (ett falskt brev från kung Erik nämns) som brottorsaker (MSU 17; RVM fol 1; ÆDA 1:63f). Kanske var det dessa handlingar och förfalskningar som möjliggjort hans nya rang och titulatur. I vilket fall som helst så tog kronan hans egendom i beslag och hans gård Henrikstorp i Övre Malmö skänktes av kungen till Malmö stad (MSU 5, 17).

Anders Mortensens båda söner Anders och Arvid Andersen kom inte att ta vid och fortsätta faderns urbana verksamhet. I stället blev de en del av det rurala lågfrälset och etablerade sig som väpnare på skånska huvudgårdar. Anders skrev sig till (Norra) Sandby och Arvid först till Gårdstånga och sedermera, genom sitt giftermål med en dotter i släkten Hollunger, till det släktnamnngivande godset Jordberga, en gård som hans son Hans Arvidsen kom att överta (LÄU 3:251; 4:100; Rep 1:6218, 7222; Mahler Dam 1990:159; Flensmarck 2018:110f). Att sålunda lämna en framstående familjposition i det ekonomiskt välmående Malmö för en vid denna tid kanske mer osäker framtid som landsbygdsfrälse kan synas egendomligt. Det kan hänga samman med att familjen berövades faderns gods som indrogs till kronan och möjligen även med att de händelser som orsakat faderns avrättning lett till ett avståndstagande från samhällets ledande kretsar. Det skall dock inte uteslutas att faderns, och därmed rimligen familjens, rangmässiga upphöjelse i slutet av 1410-talet initierade en önskan om att leva och uppvisa en mer passande aristokratisk livsföring.

Anders Mortensen fungerade som borgmästare tillsammans med borgaren Åge Uffesen 1395–1401. Under det efterföljande decenniet är han ensam nämnd som borgmästare i källmaterialet, ett förhållande som gäller fram till 1412. De närmaste åren är flera andra borgmästare nämnda utöver Anders Mortensen (appendix 2 Malmö). År 1412 var han borgmästare tillsammans med **Hennike Ågesen** när de tillsammans med rådet utfärdade stadgar för repslagarskrået (DDe 14120906001). Detta är sista gången Hennike Ågesen omnämns i källorna och således enda gången som borgmästare. Dessförinnan hade han haft en lång tjänstgöring som rådman, ända från 1380 (DD 4:2:4). Som rådman, men även som borgare, förekommer han ett drygt tjugotal gånger i källorna. Hans sigill utvisar en rosensparre (till exempel DD 4:2:509), men det har inte gått att mer direkt knyta honom till andra personer inom denna vapenförande släktkrets.

En annan samtida person med kort tid som borgmästare var **Niels Albertsen**. Även han förde ett rosensparrevapen (DAST F XLVII 18–19; figur 4:37). I källmaterialet är han känd som rådman från 1405 (DDe 14050721001) fram till 1443 (Rep 1:7313), men ett par gånger 1413–1414 (Rep 1:5261, 5487) var han också titulerad borgmästare. Utöver vapenbilden kan han både genom förnamnet och framförallt efternamnet, samt även med den passande levnadsperioden, kopplas ihop med den tidigare borgmästaren Albert Nielsen, vilket också Jan Raneke (2001:2:810) föreslår. Några direkta upplysningar om hans familjeförhållanden lämnar dock inte dokumenten.

Åren kring 1413 synes ha innefattat en viss omsättning och turbulens på borgmästarposten, då fem olika personer vid skilda tillfällen är omnämnda i ämbetet. I en notis i *Skånebrevsförteckningen* 1413 (Rep 1:5261) är tre borgmästare omnämnda, men inte vid något annat tillfälle före 1500-talet kan fler än två samtidiga borgmästare i Malmö beläggas. Sannolikt syftar därför borgmästartiteln i regesten bara på de båda förstnämnda – Astrad Jensen och Niels Albertsen – medan den sist nämnde,

Figur 4:37. Sigill Niels Albertsen (rosensparre).

Källa: DAST F XLVII 18.

Jens Dene, bara var rådman vid tillfället. Astrad Jensen och Jens Dene skulle dock återkomma flerfaldiga gånger i borgmästarbefattningen ända fram till 1430-talet.

Astrad Jensen förde en fågel som vapen, en vapenbild som Sigvard Mahler Dam (1990:159; figur 4:38) tolkar som en örn och därför sorterar in honom i Due-släkten med väpnaren Jens Esbensen i Fosie som fader och varande svåger till den avrättade borgmästaren Anders Mortensen. Han nämns också som förmyndare till Kristine, änka efter borgmästaren Albert Nielsen (rosensparre) (DDe 14060101001). Uppenbarligen hade han nära släktband med stadens frälsekretsar.

Efter att ha varit rådman under 1400-talets första årtionde nämns han således som borgmästare 1413, men först mer frekvent från 1420. Under det sista kända borgmästaråret 1434 var han, tillsammans med sin borgmästarkollega Jens Dene, titulerad herr (Rep 1:6669, 6672, 6673).

Kollegan **Jens Dene** är känd först som byfogde under åren 1405 och 1406. Senare, under större delen av 1410-talet, hade han trätt in i rådet som rådman. Från 1419 framträdde han som borgmästare, huvudsakligen tillsammans med Astrad Jensen. Under hans sista borgmästarår 1434–1438 titulerades han herr (appendix 2 Malmö), vilket också skedde i ett dokument utfärdat efter hans död (LÄU 3:234).

Utöver herrtiteln pekar även hans vapenbild mot en aristokratisk status. Två olika sigillstamplar är kända (figur 4:39), båda med en tunt utformad sparre. Den äldre stampen (figur 4:39a) är känd från ett dokument där han sigillerade som rådman, medan den yngre (figur 4:39b) är känd från flera dokument efter att han tillträtt borgmästarbefattningen. Möjligen är det så att upphöjningen till borgmästarämbetet manifesterats i en ny sigillstamp. Dock förefaller utformning av vapen och omskrift i de båda stamparna tämligen likartad; främst är det förändringen av förnamnet, från Jesse till det latiniserade Johannes, som sticker ut.

Jakob Mogensen förde som vapen två stolpar (DAST L III 3; figur 4:40). Skänkt frälse med denna vapenbild brukar hänföras till en personkrets kallad Gammelsen, ursprungligen situerad i mellersta Skåne, främst Osbyholm (Flensmarck 2014:70). Självt tycks Jakob Mogensen ha haft anknytning till norra Halland, där han första gången framträder i källorna i egenskap av väpnare och sigillant av ett tingsvittne på landstinget i Varberg (DDe 14090518002). Inga klara släktband kan identifieras mellan den skånska landsbygdssläkten och den via Jakob Mogensen sedermera urbana släkten.

Senast 1414 var Jakob Mogensen etablerad som borgare i Malmö (DDe 14141112002) och 1418 omnämns han första gången som rådman i staden (SDHK 19167). Han verkade som rådman under lång tid, minst fram till 1437 (LÄU 3:182), samtidigt som borgmästarämbetet under denna tjugoförårsperiod upprätthölls av de tidigare nämnda Astrad Jensen och Jens Dene. Som borgmästare är han nämnd en gång 1434, men först från 1441 blir han permanent i ämbetet, en position han upprätthöll minst till 1451 (appendix 2 Malmö). Som medlem av rådet tycks han ha varit en aktiv och ansvarstagande person i stadens tjänst. I ett dokument från 1434 där staden påläggs fortifikatoriska murningsarbeten har han själv påtagit sig en betydligt större andel än andra rådsmedlemmar (LÄU 3:145). Han var med och upptog lån för stadens räkning (SDHK 19221) och utförde mätningssuppdrag (LÄU 3:182). Han fungerade också som kyrkovärje för stadskyrkan S:t Petri (LÄU 3:79).

Hans privata verksamhet kan man ana sig till genom en notis i *Skånebrevs-förteckningen* (Rep 1:6808) där vantsnidarämbetet sålde en klädbod av sten bland de höga klädesbodarna till sin ämbetsbroder rådmannen Jakob Mogensen. Vantsnidarlaget sysslade med klädeshandel (Søgaard 1975:502). Han förekommer också flitigt i källmaterialet i samband med fastighetsaffärer i Malmö. I flera fall förvärvade han egendom i staden från landsbygdsfrälset (Rep 1:7196, 7222). I samband med befästningsarbetena 1434 omtalas hans gård som liggande i kvarteret Hans Michel-

Figur 4:38. Sigill Astrad Jensen (örn).
Källa: DRA Ny kronologisk række 2010-c.
Foto: Irene Hansen 2018.

Figur 4:39a–b. Sigill Jens Dene (Jesse Dene).
Källa: DAST L LXV 7.
Sigill Jens Dene (Iohannis Dene).
Källa: DAST L LXV 8.

Figur 4:40. Sigill Jakob Mogensen (två stolpar, Gammelsen).
Källa: DAST L III 3.

sen (nr 300; Rosborn 2016:294), det vill säga norr om Adelgatan vid västra delen av torggatan. Vid tiden när han tog över borgmästarämbetet, kring 1440 och i början av 1440-talet, förvärvade han också gårdar och annan egendom i västra delen av staden, bland annat en öde källare i kvarteret Skepparen (Rep 1:7186, 7196, 7222). År 1446 arrenderade han en gård av det lundensiska Helgeandshuset, en gård som låg vid stadens södra port (kv S:t Jörgen nr 399), på mark som i början av 1400-talet hade tillkommit i samband med en utvidgning av stadsområdet söderut. Av arrendeavtalet framgår hans planer på att rusta upp och utvidga gården, bland annat dess badstuga (LÄU 3:280). Omlokaliseringen från stadens statusmässiga huvudstråk, Adelgatan, till ett nytillkommet utkantsområde kan vara en önskan om tillgång till större areal för att utveckla en mer rural typ av bosättning.

Jakob Mogensens frälsestatus framkommer dels genom hans bakgrund som väpnare, dels genom hans heraldiska vapen. Därtill var han flertalet gånger under sin borgmästartid försedd med epitetet herr eller *dominus* (appendix 2 Malmö). Vid denna tid, decennierna före 1450, förekommer herr-titulering på flera borgmästare i Malmö och Lund. Möjligen skulle man därför kunna se det som en särskild tids-specifik företeelse kopplat till nimbusen kring borgmästarskapet. Mot detta talar dock innehållet i några dokument från denna tid, där Jakob Mogensen omnämns tillsammans med en annan borgmästare, Povl Stenkilsen (bomärke) (LÄU 3:145; Rep 1:7739, 7934). I dessa dokument är Jakob Mogensen försedd med herr-titel vilket däremot Povl Stenkilsen inte är, således en tydlig och markant olikartad behandling av de båda borgmästarna. Povl Stenkilsen, som är känd som borgmästare 1434 och senare 1447–1455, har inte någon gång under sin ämbetsperiod blivit titulerad herr. Herr-titeln kan alltså inte under denna tid sägas vara kopplad till själva borgmästarämbetet, utan speglar någon annan skillnad mellan olika borgmästare, sannolikt en markering och differentiering av personens samhälleliga status.

Som borgmästarpartner till Jakob Mogensen fungerade under perioden 1442–1446 **Strange Jepsen**. Han hade som rådmän deltagit i rådet sedan 1422 (Rep 1:5961) och kan därför tillskrivas en lång ämbetsperiod i magistraten. Även om han var kopplad till Malmö genom sitt ämbete hade han också intressen i Lund, där han ägde en fastighet (Rep 1:6396).

Också Strange Jepsen har blivit titulerad herr i dokument från sin borgmästartid på 1440-talet (appendix 2 Malmö). Därutöver är hans frälsestatus byggd på hans sigill med en vapenbild visande en från sinister framkommande böjd arm med behandskad hand hållande en ring (DAST A XIII 1; figur 4:41). Strange Jepsen har inte via sitt heraldiska tecken kunnat kopplas samman med andra samtida personer i regionen. I stället får man söka sig till främst 1300-talets norra Tyskland, där till exempel den mecklenburgska släkten Schwerin förde ett liknande vapen (Raneke 2001:2:647). Om även Strange Jepsens rötter skall sökas där kan dock inte beläggas, men inte heller uteslutas.

Efter att Jakob Mogensens borgmästartid ändade i början av 1450-talet synes inga personer med frälsestatus ha innehaft ämbetet. Denna förändrade rekryteringsbas till ämbetet skiljer sig markant från det galleri av personer med frälseindikerande attribut – heraldiska vapenbilder, släktsamband med landsbygdsfrälse, herr- och *dominustitlar*, även väpnar- och riddarepitet – som varit förhärskande på posten tidigare. Resterande del av 1400-talet och en bit in på 1500-talet besattes borgmästartjänsten med personer som sigillerade med bomärke: Povl Stenkilsen 1447–1457, Ditmer Fyrbom 1455–1464, Jens Pedersen 1462–1482, Jens/Niels Svendsen 1467–1479, Anders Jensen 1483–1502, Peder Holthus 1489–1511, Oluf Pedersen 1505–1506, 1512–1515, Hans Michelsen 1506–1515 (appendix 2 Malmö; SDHK 23915). Trots att den sistnämnde, köpmannen Hans Michelsen, blev mycket rik och fick stort politiskt inflytande åtnjöt han synbarligen aldrig frälsefrihet. Hans

Figur 4:41. Sigill Strange Jepsen (arm med behandskad hand hållande ring).

Källa: DAST A XIII 1.

*Figur 4:42. Porträtt av Jörgen Kock 1531.
Källa: Tomner 1977:16; Rosborn 2016:310.*

Figur 4:43. Sigill Jørgen Kock.
Källa: DAST F XV 2.

fastighetsinnehav i Malmö var omfattande, han kom att fungera som rådgivare och sedermera sekreterare till kung Christian II och under ett år utsågs han till skultus³ i Malmö. Hans levnadsöde var dock sammanlänkat med Christian II:s, han följde sin konung i landsflykten och hans egendom i staden konfiskerades av kronan (Isberg 1897:32ff; Tomner 1977:14ff, 51).

Inte heller någon av de borgmästare som innehade ämbetet under medeltidens båda sista decennier uppvisar några tecken eller attribut som tyder på frälsestatus trots i flera fall en stor rikedom, manifesterad genom påkostade stenhus i stadens sociala centrum. Ett tydligt och klart undantag fanns dock, nämligen **Jørgen Kock** (figur 4:42). Denne tysk, troligen bördig i Westfalen, hade inflyttat till Malmö och blev myntmästare i staden 1518. År 1523 stärktes hans position i staden genom att han utnämndes till borgmästare (Isberg 1897:47ff; Tomner 1977:16, 46; 1979:43f).

Efter några år blev han också föremål för social upphöjelse, då kung Frederik I år 1526 utfärdade ett frälsebrev för honom. Enligt brevet adlades han för de tjänster han utfört och den trofasthet han visat kung och rike, särskilt manligen i fejd, krig och örlog mot rikets fiender. Kungen beviljade med riksrådets samtycke Jørgen Kock frihet och frälse med undantag av kronans bondegods samt köpstadsods. Adelskapet omfattade inte bara Jørgen Kock själv utan utsträcktes till hans kommande äktfödda barn och deras sanna arvingar i evig tid. Vidare tilldelades han sköld, hjälm och tecken, noggrant blasonerat⁴ (Bartholdy 2007:195f; figur 4:43).

Vapenbilden var hämtad från hans hustrus släkt. Citze Kortsdatter var sprungen ur Helsingörs råds-kretsar med en fader som var rådman i denna stad och tillhörde en flandrisk släkt, van Nuland. Hennes morfar var borgmästare i Helsingör under slutet av 1400-talet och det var denne som ursprungligen förde den vapenbild som Jørgen Kock tillägnade sig en brisy av, medan Citze Kortsdatter själv brukade sin faders vapenbild (DAST F V 2–4, F XV 3–12; Tomner 1979:62f).

Under resten av 1520-talet och första halvan av 1530-talet förstärktes Jørgen Kocks ekonomiska och maktmässiga ställning ytterligare, trots att myntningsrätten med tiden upphörde. Hans verksamhetsfält blev allt vidare och hans politiska maktposition utvidgades, stärktes och fick nationell räckvidd. Han var aktiv i den lutheranska reformrörelsen i staden och en av de ledande i städerna Malmö och Köpenhamn under Grevefejden. Även om han var nybliven adelsman förfäktade han städernas och deras borgerskaps intressen i motsatsställning till den danska högaristokratin. Efter städernas nederlag i Grevefejden avsattes han från borgmästarämbetet. Sakta men säkert började han återuppbygga sin förlorade ställning, dock på en mer lokal nivå. Han var behjälplig vid uppförandet av det nya slottet Malmöhus, både med kapital och arbete. År 1540 återinsattes han som borgmästare och han var under resten av livet verksam i utvecklandet och förkovrandet av staden. Under andra halvan av 1540-talet tillkom genom hans initiativ och insatser det nya och vidsträckta Stortorget med ett nytt pampigt rådhus (Isberg 1897:50ff; Tomner 1977:19ff, 46ff; 1979:49ff; Rosborn 2016:169f).

Jørgen Kock bodde under den första tiden i staden i Myntergården, belägen innanför stadens västra infartsport. År 1522 förvärvade han en stor egendom bredvid Helgeandshuset (vid nordvästra hörnet av det blivande Stortorget) och uppförde där sin stora och magnifika stadsgård, presenterad i föregående delkapitel (Tomner 1979:43f).

3 Tillfälligt år 1522 inrättat ämbete som kungens representant i staden, motsvarande byfogde men med befogenheter överstigande borgmästare och råd (Isberg 1897:34; Tomner 1977:51).

4 ”halffdelenn Skioldet skal være røtt oc halffdelenn huitt, oc wthii thett røde feld en huid Lilie oc whtii thett huide feld een rød Lilie oc paa Hielmen tuenne weselhornn, thett enne røtt offuer thett huide feld, oc thett anddet huit offuer thett røde feld oc emellom wedselhornene tuenne Lilier then enne rød offuer thett huide feld oc thed andhed Huedh offuer thett rødhe feld” (Bartholdy 2007:196).

Byfogdar

Kungens egen ämbetsman, med tiden benämnd *advocatus*, kungens fogde eller byfogde men tidigare med titlar som gälkare eller *extractor*, har säkerligen existerat tidigt, redan under fiskelägestiden (Tömner 1971:201). Titeln *advocatus* i samband med Malmö är belagd första gången i ett kungabrev 1294 där Erik Menved omtalar fogdar i plural ”aduocatorum nostrorum in Malmøgh” (DD 2:4:133). Knappt 10 år senare, 1303, framträder i källorna den förste namngivne fogden i Malmö, **Johannes Hvid** (DD 2:5:268). I dokumentet omtalas han som förutvarande fogde (*advocatus*) i Malmö. I ett tidigare dokument från samma år nämns han som fogde i Burlöv (DD 2:5:255). Denna handling är försedd med hans sigill, en fågel mellan tvåkluvan gren (Raneke 2001:2:660).⁵

Under större delen av 1300-talet finns bara ett fåtal omnämmanden om fogdar i Malmö. Dessa är oftast omtalade i ämbetet bara en gång i likhet med Johannes Hvid varför det inte går att uttala sig om tjänstgöringsperiodernas längd. Likaså gör det magra källmaterialet det svårt att ha någon uppfattning om personernas eventuella frälsestatus. Några bör dock ha tillhört frälseståndet. En som definitivt tillhörde den aristokratiska kretsen var **Esben Nielsen Bille**. I ett dokument från 1350 (DD 3:3:331) intygade han i egenskap av *advocatus in Malmøgh* tillsammans med några rådmän en skötningstransaktion. Han tillhörde en själländsk lågfrälseäkt, trots att Skåne vid den här tiden sorterade under den svenske kungen Magnus Eriksson. Esben Nielsen var väpnare och skrev sig till sätesgården Solbjerg på västra Själland. Efter den sannolikt korta tiden som fogde i Malmö kom han under Valdemar Atterdag att avancera som ämbetsman. Under perioden 1365–1367 förestod han i egenskap av kunglig *justitiarius* (sedermera kallad kansler) arbetet på det kungliga rättartinget och 1370 ingick han bland kungens råd och män (Lerdam 2001:25, 27f).

En annan byfogde i Malmö med endast ett känt omnämmande i befattningen var **Peder Eskilsen** (DD 3:5:56). Han kan vara identisk med väpnaren Peder Eskilsen till Bosarp, känd 1347–1376 (Flensmarck 2003:249ff). Denna lågfrälseperson uppvisade en liknande livsbana som Esben Nielsen Bille. Redan tidigt var han känd genom fastighetsaffärer och som långivare (DD 3:3:180; 3:4:477; ÆDA IV:29), något som återkommer flera gånger senare under hans liv. År 1349 var han fogde i Oxie härad och 1357 i Malmö (DD 3:3:190; 3:5:56). År 1364 förvärvade han en gård med stenhus i Lund (DD 3:7:85) och samma år framträder han för första gången som väpnare i källmaterialet, då även som kungligt råd (DD 3:7:116). Under slutet av sin levnad, 1370–1376, var han hövitsman på Lagaholms slott (DD 3:8:449–453; 4:1:67–68).

Varken Esben Nielsen och Peder Eskilsen synes ha haft någon omfattande eller mer långvarig verksamhet i Malmö eller andra städer, även om den sistnämnde innehade egendom i Lund och lånefordringar på Malmöborgare (DD 3:7:85, 326). Som unga har de beklätt byfogdeämbetet, sannolikt under kort tid, men senare huvudsakligen agerat utifrån ett landsbygdsperspektiv. Båda gjorde karriär under kung Valdemar Atterdag och hamnade på högt uppsatta poster inom den kungliga förvaltningen och i kungens råd. Fogdeämbetet synes i båda fallen ha varit en startpunkt för en driftig och ambitiös lågfrälseperson.

För några av de andra byfogdarna som omnämns under senare delen av 1300-talet är det mera tveksamt om de kan hänföras till frälset, även om det inte heller kan uteslutas. Det gäller till exempel Niels Gunnarsen, omnämnd två gånger som fogde 1381–1382 (DD 4:2:171, 289). Han förde ett vapen med sköld med bok-

⁵ En Joon Hwit, som var med och bevittnade ett testamente 1291 och då omnämnd som *armiger de castro*, kan möjligen vara identisk med Malmöfogden Johannes Hvid (DD 2:4:3).

staven N i. Samma sak gällde Niels Truedsen, känd som vice fogde i staden 1388 och tidigare rådmän. Han förde ett vapen i form av tre dryckeshorn (DD 4:2:171, 492; 4:3:395).

På mera säker mark står vi antagligen avseende **Henrik Stenkop**, omnämnd som fogde i Malmö tre gånger 1384 (DD 4:2:453, 492, 509). Hans heraldiska vapen, delad sköld, träd i översta fältet, tre böljor i nedersta (Raneke 2001:2:837), ger dock inte några ledtrådar till släkttillhörighet eller härkomst.

Vid ett tillfälle 1389 omtalas **Gøde Bentsen**, landsdomare vid det skånska landstinget och byfogde i Lund, som vice *advocatus* i Malmö (DD 4:4:100). Han har närmare beskrivits i kapitel 3 Lund där hans något svårtolkade vapen – sköld med hand – diskuteras.

Nästa notering om en byfogde i Malmö efter Gøde Bentsens singularärt belagda vicefogdeskap avser **Bent Gødesen**. Namnet inspirerar till att tolka denne som en son till Gøde Bentsen, men deras skilda vapen motsäger ett sådant samband. Inga andra kända kopplingar förekommer heller. Bent Gødesen nämns första gången som byfogde i Malmö 1391. Då beseglade han ett tingsvittne avseende en skötning av en gård i staden med ett sigill utvisande en sköld med skråbjälke (DD 4:4:437; figur 4:44). En skråbjälkes svenska heraldiska term är balk, ett band som löper snett över skölden från övre dexter till nedre sinister. I ytterligare fyra dokument, samtliga tingsvittnen avseende försäljning av Malmöegendom, förekommer Bent Gødesen som byfogde (appendix 2 Malmö). Dessa handlingar är från perioden 30 augusti 1400 till 11 september 1402, alltså från en tvåårsperiod decenniet efter den första noteringen. Under mellantiden finns några andra byfogdar omnämnda.

I småländska Finnveden förekom under decennierna kring 1400 en person med motsvarande namn (med en svensk stavning Bengt Götsson). För denne Bengt Götsson finns bevarat fyra sigill med en balk/skråbjälke som vapenbild (SDHK 15580; 15806; 18061; 18392; figur 4:45)⁶. De första gångerna Bengt Götsson dyker upp i källmaterialet, 1390 och 1396, förvärvade han jord i Angelstad socken, strax utanför dagens Ljungby (SDHK 13736; 14554). Vid ett flertal tillfällen 1401–1413 beseglade han dokument avseende donationer till Nydala kloster (SDHK 15580; 15796/15806; 17038; 17053; 17222; 18061; 18392). År 1407 beseglade han en godsaffär där Abraham Brodersen (Baad af Halland) förvärvade en gård i Östbo härad (SDHK 16881). Själv köpte han 1403 en gård i Kettilstorp (Källstorp) utanför Jönköping (SDHK 16077). Han var gift med Kristina Nilsdotter, dotter till frälsemannen Nils Krumme (SDHK 18392). Hennes morfar, Sven Bäk d.ä., förde som vapen en balk med fisk (Härenstam 1946:355f; Raneke 2001:2:767), vilket möjligen visar på varifrån Bengt Götssons vapen härstammar. Som änka sålde Kristina gården Kettilstorp 1417 (SDHK 18870).

Ytterligare en samtida Bent/Bengt Gødesen/Götsson agerade som sigillant i Helsingborg i januari 1401, både när Abraham Brodersen sålde en gård och en halv bod i Malmö till drottning Margrete och när drottningen några dagar senare donerade fastigheterna vidare (SDHK 15550; 15554). Vid den sistnämnda transaktionen är Bent Gødesen titulerad *a wapn*, det vill säga väpnare.

Med tanke på överensstämmelsen i namn, korrespondensen i tid, gemensamma kontaktytor i form av Abraham Brodersen och gårdar i Malmö samt framförallt

Figur 4:44. Sigill tillhörande Bent Gødesen.
Källa: DRA Ny kronologisk række 1484–c.
Foto: Irene Hansen 2018.

Figur 4:45. Sigill tillhörande Bengt Götsson.
Källa: SDHK 15806.

6 Två likalydande brev (SDHK 15796 och 15806) finns utfärdade för samma transaktion. Sigillvapnet på SDHK 15796 är mycket svårtytt. I SDHK beskrivs det som en ginbalk (band från övre sinister till nedre dexter), en uppgift som är direkt vidareförd från SD 1401:151. Vapenbilden på det andra dokumentets sigill (SDHK 15806) visar tydligt en balk, inte en ginbalk (figur 4:45).

kongruensen avseende vapnet⁷ förefaller det högst sannolikt att det i samtliga fall handlar om samma person.⁸ Hans levnadsbild skulle då beskrivas med ett ursprung i Finnveden där han under 1390-talet förvärvade jord. Som ung, kanske i tjugorårsåldern, utsågs han till byfogde i Malmö, en funktion han besatt under en i tid oklar period i början av 1390-talet. Senare under 1390-talet innehades ämbetet av andra personer medan Bent förvärvade mer jord i Finnveden. Kring 1400, i trettioårsåldern, var han väpnare och åter byfogde i Malmö. Hans verksamhetsområde omfattade under den tiden såväl Malmö och Skåne som Finnveden, där han beseglade flera transaktioner och donationer i andra egenskaper än som byfogde. Trots att han tydligt innehade väpnarstatus 1401 var han titulerad *advocatus in Malmøghe* (SDHK 15499) och motsvarande i de tingsvittnen där han ledde bytingets verksamhet. Uppenbarligen var ämbets titeln i dessa fall viktigare att offentligt framhäva än väpnarstatusen som frälseman. Någon gång i slutet av 1402 eller början av 1403 upphörde hans byfogdeskap i Malmö. Han förvärvade gården Kettilstorp utanför Jönköping och under resten av livet (som varade till mitten av 1410-talet) förefaller han ha tillhört det västsmäländska lågfrälset.

Från 1390-talet, när inte Bent Gødesen var fogde i Malmö, finns några andra fogdar belagda. Ett par titulerades vicefogdar, varav den ena har efterlämnat ett sigill med bomärke. Som fullvärdig byfogde fungerade under 1397 **Hans Walrafn** (appendix 2 Malmö). Han förde ett heraldiskt vapen; delad sköld med gallerverk i översta fältet och tre nedgående månar i nedersta (Raneke 2001:2:836). Han är känd från ett par dokument efter sin fogdetid, dels som deltagare på rättartinget, troligen i egenskap av väpnare (Rep 1:4980; 1:4 sid 444), dels som hövitsman på en i övrigt okänd borg i Götaland, Stynsborg (Lerdam 1996:127). Han synes således ha gjort en liknande karriär som flera av sina aristokratiska företrädare, det vill säga att i yngre år varit byfogde för att senare gå vidare till andra tjänster inom kronan.

Jens Dene är den som i källmaterialet kronologiskt kommer närmast efter Bent Gødesen. Han var byfogde några gånger 1405–1406, men senare blev han medlem i stadens råd. Han är känd först som rådman från 1410 och senare som borgmästare från 1420.

Nästa kända byfogde i Malmö är **Buggo**, som han vanligen benämns i dokumenten, eller **Jesse Ågesen** (Iesse Akeson) som han kallade sig i omskriften på sitt sigill (DAST G XXV 2; figur 4:46). Vapenbilden (fyra av vågskuror bildade bjälkar), liksom tillnamn och patronymikon, kopplar ihop honom med den senare byfogden i Lund Peder (Jensen) Bugge, sannolikt i ett fader–son-förhållande.

Jesse Ågesen Bugge agerar i källmaterialet i ett antal tingsvittnen från bytinget i Malmö, först (1396, 1400) i egenskap av borgare i staden (DD 4:6:161; 4:7:395) sedan från 1407 till 1414 som byfogde och ledare av bytinget (appendix 2 Malmö). I övrigt är inget känt om hans bakgrund eller hans frälsestatus. Hans son synes ha flyttat till Lund där han först var byfogde (1440–1454) och senare rådman (1451–1460).

Därefter, under 1420- och 1430-talen, följde ett antal personer som bara sporadiskt är kända som byfogdar eller vice byfogdar. Inga längre kontinuiteter som

Figur 4:46. Sigill tillhörande Jesse Ågesen Bugge.
Källa: DAST G XXV 2.

7 Utöver själva vapenbilden finns hög överensstämmelse i den tolkade omskriften. I samtliga fall är dess första del tolkad som S BENEDICTI, medan några tolkningsvarianter finns på efternamnet, nämligen GØDINS (DD 4:4:437), GÖDHS (SDHK 15580; 18392) och GØDS (SDHK 15796). Huruvida dessa differenser beror på bristfälligheter och svårigheter i tolkningen eller faktiska olikheter (olika personers sigill eller samma persons olika sigill) har inte kunnat klarläggas.

8 Härenstam (1946:356) ansåg att Bengt Götsson från 1300-talets slut och fram till sin död var knuten till Östbo härad i Finnveden. Han prövade dock aldrig möjligheten att han även var byfogde i Malmö. På samma sätt hanterar Raneke (2001:1:43) Bengt Götsson. Flensmarck (2003:35) behandlar Bent Gødesen och Bengt Götsson som två olika personer.

fogde kan skönjas i källmaterialet, utan bara enstaka omnämmanden. I några fall handlar det om personer som är betydligt mer kända som medlemmar av rådet, som rådmän och borgmästare. **Anders Mortensen** benämns i ett diplom från 1421 (något år efter hans avrättning) utfärdat av Erik av Pommern ”som wor foghet war j Malmoghe” (PRFSS 1:292). Likaså omtalas **Astrad Jensen** vid ett tillfälle som ”foghit ok borghemæstare” (GDD 2:IV:19).

Några av dessa tillfälliga eller kortvariga byfogdar framvisade emellertid tecken på frälsestatus. Så gällde för **Henning Bythtigh**, som bara är känd från ett enda medeltida dokument (SDHK 19476). I dokumentet från 1420 intygar han tillsammans med borgmästare och borgare en fastighetsförsäljning i Malmö. Hans sigill visar en sparre ställd balkvis, det vill säga snett över skölden (Raneke 2001:1:129).

I en regest i *Skånebrevsförteckningen*, hänförlig till 1429, framträdde **Hans Pedersen Spoldener** som byfogde i Malmö, men också med sitt väpnarepitet, *a wapn* (LÄU 3:85). Därutöver är han mest frekvent dokumenterad i samband med att han pantsatte eller sålde gårdar inom ett stort geografiskt västligt område, från Slättåkra i Halmstads härad i norr till Vintrie i Oxie härad i söder (till exempel LÄU 3:104; Rep 1:6614). Bland dessa fastighetsförsäljningar avsåg en hans centralt belägna gård i Malmö, liggande i kvarteret norr om S:t Petri kyrka (troligen kv Kronan 213). Gården sålde han till en annan landsbygdsväpnare, Trued Nielsen (Due) av Skabersjö (Rep 1:6509).

Hans Pedersen Spoldener var från och med 1428 skriven till huvudgården Klågerup (LÄU 3:81). I samtliga dokument benämns han väpnare och han var son till riddaren Peder Spoldener (Raneke 2001:2:698). Deras vapen var en pil ställd stolpvis omgiven av två utåtvända skärar (Peder Spoldener, DAST H XXIV 1) respektive kroksablar (Hans Spoldener; DAST H XXIV 2; figur 4:47). Hans Pedersen Spoldener förefaller ha tillhört ett mellanskikt av landsbygdsfrälset med ett antal spridda landboegendomar. Därtill hade han en central gård i Malmö, en stad där han vid ett tillfälle framträder som byfogde. Hans frälsestatus var så framträdande att han benämndes väpnare även i samband med byfogdetiteln, till skillnad från till exempel Bent Gødesen, vilket indikerar på att hans insats som byfogde bör betraktas som ett underordnat förhållande.

Från 1440-talet låg fogdeämbetet huvudsakligen under myntmästaren i staden. Under perioden 1444–1452 är Hans Myndel dokumenterad som både myntmästare och kungens fogde och senare, 1457–1475, föll motsvarande titlar på Henrik Dringenberg. Trots att titulaturen vid denna tid skiftat mellan byfogde (till exempel LÄU 3:182) och kungens fogde (till exempel Rep 1:7849) avsågs förmodligen samma ämbete och ansvarsområde (Tomner 1971:202). Under hela denna period framträdde dock parallellt med fogden andra personer som underfogdar, ett förhållande som upphörde efter att Henrik Dringenberg avgick som fogde. Fogdeskapets uppgifter, dess befogenheter och ansvar, fördelades därmed på två befattningshavare. Vilken uppdelning som gällde i praktiken är inte känt, men man kan förmoda att en hel del av det praktiska arbetet lades på underfogden medan det övergripande ansvaret har legat på myntmästaren.

Hans Myndel var således både myntmästare och kungens fogde i Malmö under perioden 1444–1452. Möjligen upprätthöll han befattningen redan några år tidigare – underfogdar är kända från 1441 medan siste fogden dessförinnan förekommer i dokument från 1439 (appendix 2 Malmö) – och ända fram till sin död. Han dog senast 1455 då ett skifte efter honom hade hållits (Rep 2:481). I de fåtaliga dokument där han omnämns framträder han aldrig som ledare för bytinget, vilket däremot underfogden Gudmund Olufsen gjorde flertaliga gånger (appendix 2 Malmö). Det synes alltså varit underfogden som upprätthöll befattningens praktiska arbete i form av löpande kontakt och kommunikation med stadens borgerskap medan

Figur 4:47. Sigill tillhörande Hans Pedersen Spoldener.

Källa: DAST H XXIV 2.

Hans Myndel mer agerade uppåt i kontakt med kungen, inte minst i egenskap av myntmästare (LÄU 3:344; PRFSS 1:307).

Myntmästare Myndels frälsestatus framgår av två dokument i vilka han benämns som välbördig (Rep 1:7849; Kolderup-Rosenvinge 1835:324). Däremot finns inget avtryck av hans sigill bevarat eller beskrivet. Hans son, väpnaren Erik Hansen Myndel, förde som vapen en kluven sköld belagd med inverterad krona, ett vapen som kan vara härlett från ämbetet som kunglig myntmästare (DAST H LIII 2; Raneke 2001:2:742).

År 1457 omtalas **Henrik Dringenberg** som kungens fogde och myntmästare. Hans ursprung var troligen tyskt, men han kom närmast från Köpenhamn där han varit borgare och medlem av rådet (Rep 2:74, 464). Under de kommande decennierna omtalas han ett flertal gånger som myntmästare, sista gången 1494 (Rep 2:7730), men han är bara känd som fogde från ett dokument till, nämligen från 1475 (LÄU 4:266). Mellan dessa båda år, 1457 och 1475, förekommer en underfogde, Peder Mikkelsen, upprepade gånger i källmaterialet (till exempel Rep 2:1627, 2957) varför samma arbets- och ansvarsuppdelning som mellan Hans Myndel och Gudmund Olufsen säkert har förelegat. Att Henrik Dringenberg var högst ansvarig fogde under perioden styrks ytterligare av att han i samband med redovisning av myntningen (och även redovisning av tull och saköre) till kungen även avlade räkenskap för byfögderiet (Rep 2:883, 1305, 1354).

Den kungliga tjänsteutövningen gjorde honom välbärgad och han skaffade sig med tiden såväl stadsegendomar i Köpenhamn och Malmö som lantegendomar kring Malmö och ner mot Trelleborg (Rep 2:7982; Flensmarck 2008:89). I Malmö erhöll han redan efter några år som myntmästare (1459) av kungen – ”For Troskabs Bevisning og Tjeneste” – en jord och grund i stadens nordvästra del, i närheten av Myntergården (Rep 2:1041; Rosborn 2016:247). Kanske utgjorde Myntergården hans initiala hemvist, men redan 1463 (Rep 2:1627) var han i besittning av den gård som idag kallas Dringenbergska gården (kv Jörgen Kock nr 403, presenterad i föregående delkapitel) och som blev hans mer centralt belägna residens i staden. Henrik Dringenberg lät uppföra ett iögonenfallande, flersidigt kapell i anslutning till S:t Petri kyrkas östra koromgång. En del av hans egendomar donerades för att upprätthålla drift och altartjänst i kapellet. Henrik blev sannolikt själv begravnen i kapellet (Flensmarck 2008:88; Rosborn 2016:150ff).

Henrik Dringenbergs frälsestatus antyds redan 1451, då han som borgare i Köpenhamn livsvarigt förlänades en del av byskatten i Malmö. Han kallas i det kungliga förläningsbrevet för ”vor elskelige Tjener og Borger”. Kungen begagnade sig av likartade epitet (”os elskelige”) även i senare skrivelser till Henrik Dringenberg 1491 och 1494 (Rep 2:6982, 7730).

Även om det inte finns något bevarat dokument som visar på hans frälsestatus genom epitet som väpnare eller välbördig så utgjorde det vapen Henrik Dringenberg förde en tydlig indikation på en sådan rangställning. Hans sigill utvisar ett fullständigt heraldiskt vapen med sköld och hjälm, där vapenbilden utgörs av tre sexbladiga dubbla rosor ställda 2,1 (DAST F XLIII 1; Raneke 2001:2:500; figur 4:48).

Efter Henrik Dringenberg upphörde bruket att myntmästaren också var byfogde tillsammans med en underfogde som hade hand om det mer praktiska. I stället blev **Jep Jensen (Baad af Lolland)** ensam och därmed fullvärdig byfogde. Jep Jensen hade sina rötter på Lolland. Han skrev sig till huvudgården Tillitse, en gård han tog i besittning 1465 (Rep 2:1873).

Nästa kända omnämnande är från 1477, då han i egenskap av byfogde i Malmö beseglade ett dokument (Rep 2:4115). Därefter förekommer han som byfogde i samband med beseglingar av dokument och utfärdande av tingsvittnen fram till 1485 (SDHK 41369). Han var gift med Dorotea Henriksdatter, dotter till mynt-

Figur 4:48. Sigill tillhörande Henrik Dringenberg.

Källa: DAST F XLIII 1.

Figur 4:49. Sigill tillhörande Jep Jensen (Baad af Lolland).

Källa: DAST K IV 4.

mästaren Henrik Dringenberg (Flensmarck 2008:89f). Huruvida det var äktenskapet med Dorotea som möjliggjorde byfogdebefattningen eller om äktenskapet var en följd av hans tjänst i Malmö som byfogde har inte kunnat utredas. Dock är det intressant att notera byfogdebefattningens kontinuitet inom en lågfrälsefamilj.

Det finns ett flertal attribut och indikationer som tydligt utvisar Jep Jensens frälsestatus. Redan hans första kända källomnämmande, när han tog huvudgården Tillitse på Lolland i besittning, visar på ett landsbygdslokaliserat lågfrälse. Gården behöll han sedan hela livet, trots att hans verksamhetsområde förflyttats till Malmö. Efter hans död donerade änkan Dorotea gården till Maribo kloster (LÄU 5:272). Vidare framkommer frälsestatusen några gånger direkt i det skriftliga källmaterialet när han omnämndes som välbördig (LÄU 5:37; 6:143). Jep Jensen förde även ett fullständigt vapen; sköld med båt överlagd med tre framförställda åror, hjälm och hjälmprydnad i form av båt med påfågelsfjädrar (DAST K IV 4; figur 4:49).

Efter Jep Jensen besattes det malmöitiska byfogdeämbetet av ofrälse personer, personer ur borgerskapet. Oluf Pedersen är känd som byfogde 1487–1506, därefter följde Markvard Thomasen (1508–1515), Morten Pedersen (1517) och Per Hansen (1520–1534). Sigill för de båda förstnämnda är kända, båda med bomärke. Under Per Hansens ämbetsstid fungerade Hans Mikkelsen som kungens skulte 1522, en befattning som hade likheter med byfogdeämbetet men med mer vidsträckta befogenheter (appendix 2 Malmö).

Sammanfattning

I likhet med i Lund har frälset upprätthållit ledande lokala maktpositioner i Malmö till långt fram på 1400-talet (figur 4:50). Vad gäller borgmästarämbetet var detta frälsedominerat fram till seklets mitt. I Lund varade motsvarande frälseinnehav fram till 1470. Tendenserna är dock likartade, det vill säga fram till början av 1400-talets andra halva var borgmästarämbetet huvudsakligen en angelägenhet för ett urbant frälse för att därefter i stort sett helt bli besatt av ofrälse borgare. Undantaget var Jørgen Kock, vilken under sin tjänstgöringstid som borgmästare blev föremål för upphöjelse i adligt stånd. Skillnaden på ett par decennier avseende slutpunkten på frälseborgmästarfasen mellan Lund (cirka 1470) och Malmö (cirka 1450) kan kanske bero på huruvida en specifik frälsepersons borgmästarskap var i början eller slutfasen åren kring 1450, det vill säga beroende på individuella personförhållanden.

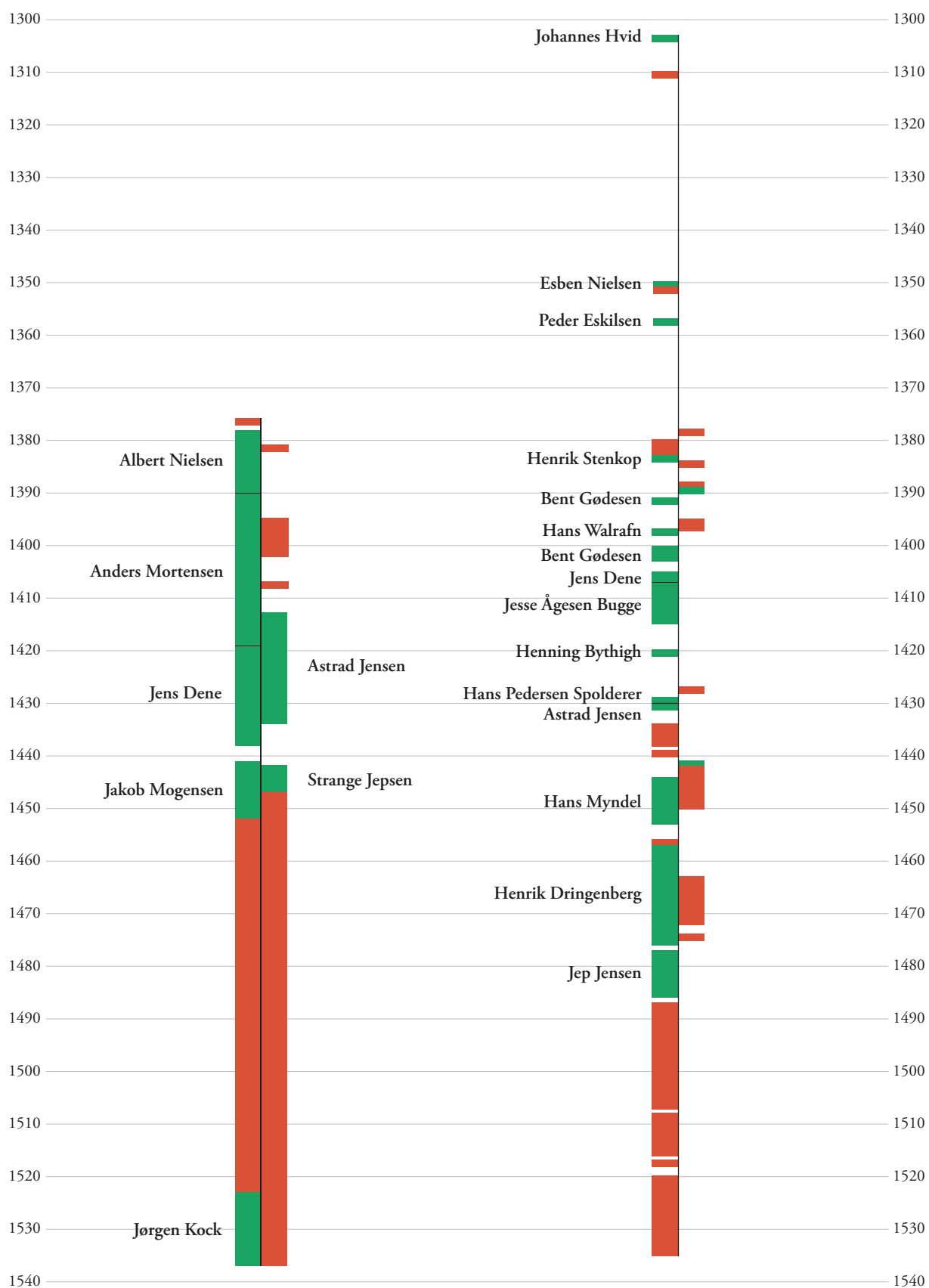
Byfogdeämbetet besattes med frälsepersoner längre fram i tiden än vad som gällde för borgmästarposten. Först i slutet av 1400-talet tog borgerskapet över denna position. Precis som för borgmästarskapet så avslutades frälseeran något decennium tidigare i Malmö (slutet 1480-talet) än i Lund (1490-talet eller början 1500-talet). Även här kan det ha berott på specifika individers ämbetsperioder, men det går inte att utesluta, både avseende borgmästare och byfogdar, att det rör sig om en faktisk tidsmässig förskjutning mellan de båda städerna.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de ledande maktbefattningarna, både i Lund och i Malmö, dominerades av frälset under en stor del av medeltiden. Först under 1400-talets andra halva gled denna lokala makt över till det ofrälse borgerskapet, först avseende borgmästarämbetet och sedan beträffande byfogdeskapet.

Under en stor del av medeltiden, fram till mitten av 1400-talet, dominerades borgmästarskapet av personer med frälseindikerande statusattribut (tabell 4:2). Dessa personer synes ha tillhört en liten krets av släkter med stark urban förankring – rosensparrevapen, Jordbergasläkten, Gammelsen, örnavapen. Släkterna hade också äldre, samtida och senare anknytning till landsbygdsfrälset; Jordbergasläkten med

BORGMÄSTARE

BYFOGDAR | UNDERFOGDAR

Figur 4:50. Ämbetsinnehavare fördelat på frälse–icke-frälse i Malmö. Personer med flera ämbetsnoteringar antas ha haft en ämbetsperiod sträckande sig mellan äldsta och yngsta noteringen, såvida det inte framgår att annan ämbetsinnehavare bryter ämbetsperioden.

Källa: Appendix 2 Malmö. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Frälse
Borgare/övriga

Tabell 4:2. Sammanställning över medeltida borgmästare i Malmö med indikationer på frälsestatus.

	Albert Nielsen	Anders Mortensen	Hennike Ågesen	Niels Albertsen
Allmänt				
Känd under	1378–1392	1384–1419	1380–1412	1405–1443
Koppling till frälseäkt	Ja?	Ja	Ja?	Ja?
Antal kända omnämmanden	9	33	29	14
Ämbeten/titulatur				
Ursprunglig känd ämbetsfär	Rådet	Rådet	Rådet	Rådet
Borgmästare	1378–1389	1389–1419	1412	1413–1414
Rådman	1384, 1392	1384, 1392	1380–1410	1405–1443
Byfogde		Postumt 1421		
Landsdomare (sakhörare)				
Frälseepitet		Dominus, riddare		
Vapen				
Avbildning/beskrivning	DD 4:1:452, 4:2:141, 4:4:1	DAST C XXVII 6	DD 4:7:138 samt 8 till	DAST F XLVII 18–19
Bomärke				
Heraldisk vapenbild	Ja	Ja	Ja	Ja
Sköld		Ja	Ja	Ja
Fullständigt vapen				
Rosensparre-vapen	Ja		Ja	Ja
Jordberga-vapen		Ja		
Egendomsinnehav				
Rural huvudgård				
Rural egendom		Ja		
Urban egendom	Ja	Ja	Ja	?

Tabell 4:3. Sammanställning över medeltida byfogdar i Malmö med indikationer på frälsestatus. För Jens Dene, Anders Mortensen och Astrad Jensen, tabell 4:2.

	Johannes Hvid	Esben Nielsen (Bille)	Peder Eskilsen	Henrik Stenkop	Gøde Bentsen	Bent Gødesen
Allmänt						
Känd under	1303–1307	1348–1374	1347–1376	1384	1379–1399	1390–1414
Koppling till frälseäkt		Ja				
Antal kända omnämmanden	3	20	27	3	24	20
Ämbeten/titulatur						
Ursprunglig känd ämbetsfär	Fogde	Byfogde	Fogde	Byfogde	Landstinget	Byfogde
Borgmästare						
Rådman						
Byfogde	1303	1350	1357	1384	1389 (vice)	1391, 1400–1402
Landsdomare (sakhörare)					1379–1395	
Myntmästare						
Frälseepitet		Väpnare	Väpnare			Väpnare
Vapen						
Avbildning/beskrivning	SDHK 2019	DASP 398	DASP 592	DD 4:2:509	SDHK 12355	DD 4:4:437
Bomärke						
Heraldisk vapenbild	Ja	Ja	Ja	Ja	Osäkert	Ja
Sköld	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Fullständigt vapen						
Rosensparre-vapen						
Jordberga-vapen						
Egendomsinnehav						
Rural huvudgård		Solbjerg, Själland	Bosarp, Skåne		Kettilstorp, Småland	
Rural egendom i övrigt	Ja	Ja	Ja			Ja
Urban egendom			Ja		Ja (Lund)	

Astrad Jensen		Jens Dene	Jakob Mogensen	Strange Jepsen	Jørgen Kock	
1397–1434		1405–1438	1409–1451	1420–1446	1519–1556	
Ja?			Ja?		Adlad	
13		26	30	13	Mångfaldiga	
Borgare/rådet		Byfogde	Landstinget	Borgare/rådet	Myntmästare	
1413–1434		(1413) 1419–1438	1434, 1441–1451	1442–1446	1523–1536, 1540–1556	
1401–1406		1410–1418	1418–1437	1422–1434		
1431		1405–1406				
Herr		Herr	Dominus, väpnare	Herr	Frälsebrev 1526	
DD 4:6:395, DDe 14050721001		DAST L LXV 7–8	DAST L III 3	DAST A XIII 1	DAST F XV 1–2	
Ja		Ja	Ja	Ja	Ja	
Ja		Ja	Ja	Ja	Ja	
					Ja	
?		Ja	Ja	Ja	Ja	
Hans Walrafn	Jesse Ågesen Bugge	Henning Bythtigh	Hans Pedersen Spoldener	Hans Myndel	Henrik Dringenberg	Jep Jensen (Baad af Lolland)
1394–1412	1396–1414	1420	1421–1433	1444–1452	1451–1497	1465–1487
			Ja			Ja?
6	8	1	10	5	31	12
Byfogde	Borgare/byfogde	Byfogde	Landstinget	Myntmästare	Borgare/råd Köpenhamn	Byfogde
					1455 Köpenhamn	
1397	1407–1414	1420	1429	1444–1452	1457–1475	1477–1485
				1444–1452	1457–1494	
Väpnare?			Väpnare	Välbördig		Välbördig
DD 4:6:370	DAST G XXV 2	SDHK 19476	DAST H XXIV 2		DAST F XLIII 1	DAST K IV 4
Ja	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja
Ja	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja
					Ja	Ja
			Klågerup (Skåne)			Tillitse (Lolland)
			Ja		Ja	
			Ja	Ja	Ja	Ja

bakgrund på Själland och senare utgreningar i skånskt landsbygdsfrälse, släkten med rosensparrevapen med troliga kopplingar till Skarhultsfrälset men också till lågfrälse i Malmös närområde, Gammelsen där den geografiska bakgrunden kan vara hänförlig till Halland och/eller mellersta Skåne samt örnavapensläkten också med anknytning till lågfrälse i Malmös närområde. Trots de tydliga kopplingarna till ett landsbygdsfrälse rekryterades sannolikt borgmästarna bland personer med bakgrund i stadens högre borgerskap, normalt efter en inledande period som rådmän. Ett undantag var Jakob Mogensen, som först har identifierats som väpnare deltagande på Varbergs landsting innan han etablerade sig bland Malmös borgerskap.

Utöver släktskapet som kopplar dem till landsbygdsfrälset var det främst två parametrar som särskiljde dem från borgmästare med ”normal” borgarstatus. Den ena parametern var bruket av heraldiska vapen, ett bruk som också utgör grunden för attribuering till aristokratiska släktkretsar. Den andra parametern var nyttjandet av herr- och *dominustiteln*, ett bruk som var frekvent under 1430- och 1440-talen. Att användande av herrtiteln inte var en funktion av borgmästarskapet visas av att andra borgmästare, som sigillerade med bomärke, inte åsattes detta epitet, inte ens om de förekom bredvid varandra i samma dokument.

Efter denna period med borgmästare med aristokratisk status övergick ämbetet till personer inom borgerskapet utan detta anseende, utan denna sociala nimbus och utan denna anknytning till landsbygdsfrälset. Först med Jørgen Kock återfick staden en adlig borgmästare men i detta fall föregick borgmästarskapet den adliga upphöjelsen.

Det går att urskilja tre ganska distinkta och karaktärsskilda faser i det medeltida malmöitiska byfogdeämbetet (tabell 4:3). Under den första fasen, från mitten av 1300-talet till och med 1400-talets första tredjedel, var byfogdarna i många fall yngre män med bakgrund i landsbygdens lågfrälse. Tjänstperioderna var övervägande kortvariga; i alla fall visar källmaterialet för dessa oftast endast enstaka omnämmanden. Flertalet av dessa byfogdar har haft väpnarstatus och fört sköld med heraldiskt vapen. I flera fall synes byfogdeämbetet ha utgjort ett tidigt skede på en frälsekarriär som kunde leda till befattningar inom lands- och rättarting, hövitsmannaskap på kungliga borgar eller kanske bara ett huvudgårdscentrerat lågfrälseliv. Kopplingarna till stadens borgerskap synes ha varit ringa och relationen med den kungliga överheten har varit av större betydelse.

Från 1440-talet inträdde ämbetet i en ny fas då stadens myntmästare upprätthöll ett brett maktspektrum där byfogdeämbetet ingick. Dock befattade sig inte myntmästarna med det mer dagliga och rutinmässiga arbetet utan för detta ändamål var ofrälse underfogdar anlidade. Underfogdarna var de som ledde överläggningarna på bytinget och annan praktisk verksamhet medan det övergripande ekonomiska ansvaret och redovisningsskyldigheten vilade på myntmästarna. De båda myntmästare som även fungerade som byfogdar upprätthöll sina befattningar under längre perioder, fram till 1475. Genom sin i övrigt breda verksamhet bör de ha haft omfattande relationer med stadens borgerskap, men deras funktion som kunglig representant och ämbetsman har nog vägt tyngst. Genom sin frälsestatus, sin höga maktposition och sin med tiden ansenliga rikedom har de sannolikt statusmässigt överskuggat stadens övriga borgerskapselit.

Med Jep Jensen (Baad af Lolland) inträdde en övergång till nästa fas. Han hade frälsebakgrund och genom familjeband koppling till myntmästarfasen. Men byfogdebefattningen förändrades också genom att åter samlas på en hand. Efter Jep Jensen kom inte längre byfogdeposten att besättas av frälset utan blev en befattning som tillkom borgerskapet.

Sammanfattning Malmö

Det världsliga frälset förekommer frekvent i det skriftliga källmaterialet som köpare och säljare av egendom i staden, som donatorer till kyrkliga institutioner och som parter i låne- och pantsättningstransaktioner. I det genomgångna materialet har nästan 30 % av de fastighetsanknutna dokumenten involverat det världsliga frälset som part. Till stor del handlade det om köp och försäljning av egendom inom frälsefären, men också en hel del förvärv från stadens borgerskap kan beläggas. Även pantsättningarna uppvisade samma bild, det vill säga cirka hälften av lånetransaktionerna skedde inom frälsekreten. Sammantaget synes enligt källmaterialet det världsliga frälset ha varit nettoförvärvare av egendom, men när hänsyn tas till de omfattande donationerna till kyrkliga institutioner framkommer det att frälset över tid minskade sitt innehav av fastighetsegendom i Malmö.

Det högfrälse som innehade egendom i Malmö var dels hemmahörande i stadens närområde (inom 30 kilometer från staden), dels mer perifert lokaliserad. Hemvist i närområdet innebar att staden kunde nås inom en dagsresa. Behovet av egendom i staden kan därför ha grundats i högfrälsets närregionala intressesfär, politiskt och ekonomiskt. Av de mer perifert belägna hemvistområdena utkristalliserade sig främst två skånska områden, nämligen i och kring Kristianstadsslätten i nordost och i backlandskapet innanför den skånska sydkusten. Båda dessa områden utmärktes av stora aristokratiska huvudgårdar med avsättningsbehov för deras domän- och landgilleavkastning. Samtidigt noterades att högfrälset från nordvästra Skåne nästan helt saknade representation i staden, vilket hypotetiskt förklarades med att Helsingborg/Helsingör och Landskrona kan ha fungerat som utskeppningshamnar för denna landsända. Slutligen fanns högfrälse med hemvist i ännu mer avlägsna områden i Danmark (Halland, Jylland och Langeland) och i Sverige som innehade Malmögårdar. I dessa fall är det inte rimligt att tro att innehavet grundats i behovet av Malmö som avsättningskanal utan andra förklaringar får sökas. I några fall förefaller det bara ha varit en följd av tidigare generationers Malmöanknytning, men också mer rikspolitiska intressen kan ha varit orsak.

Även en stor del av det lågfrälse på landsbygden, som innehade gods i Malmö, hade sina sätesgårdar inom dagsreseavstånd från staden. Också dessa har sannolikt haft ett intresseområde som involverat funktioner i staden. En tydlig skillnad från högfrälset framkom, nämligen att mer avlägset belägna huvudgårdar främst återfanns i nordvästra Skåne med bara få exempel från resten av landskapet och andra delar av Danmark. Möjligen var denna del av Skåne ett mer utpräglat lågfrälseområde.

Utifrån de analyserade stenhusgårdarna och genomgången av fastighetstransaktioner kan ett etableringsmönster i staden skönjas. Två områden förefaller ha varit särskilt attraktiva för aristokratin. Det ena var utmed Adelgatan, från kvarteren kring korsningen Adelgatan (Västergatan) och Fergestredet (Frans Suellsgatan) och västerut. Det andra var utmed Kalendegatan (och även Södergatan), mellan S:t Petri kyrka och S:t Jörgens hospital.

Utmed Adelgatan finner man det urbana lågfrälset i de mer centralt belägna områdena med stenhus uppförda från slutet av 1400-talet och framåt. Denna bebyggelse ansluter till det övriga högre borgerskapets samtida bebyggelse, som i större utsträckning låg öster om korsningen Adelgatan–Fergestredet, fram mot marknadsplatsen vid kyrkan. Här uppförde det icke-adliga högborgerskapet i början av 1500-talet påkostade stenhus, till exempel Lauritz hattemagers hus, Jakob Nickelsens hus och inte minst Hans Mikkelsens hus (Rosborn 2016:181ff).

Längre västerut på Adelgatan var företrädesvis den rurala högaristokratin lokaliserad, representerad till exempel av Axel Pedersens gård i kvarteret Liljan. Även

utmed Kalendegatan var det främst högaristokratin som var innehavare av frälseegendom.

Högaristokratins gårdar, belägna i mer semiperifera lägen, har av allt att döma varit ytmässigt större enheter med en spridd bebyggelse. Axel Pedersens gård hade ett stenhus med långsidan utmed Adelgatan. Bakom detta fanns en stor gårdsplan med andra hus som omgärdade innergården. Oluf Stigsens (Krognos) egendom utmed Kalendegatan var också belägen på en stor tomt, även om vi inte känner till hur bebyggelsen såg ut. Samma sak gällde riddaren Iver Nielsens (Rosenkrantz) och hans son Niels Iversens egendom, kallad Skagemands gård, i västra delen av kvarteret Gråbröder. Även det beskrivna Kalendehuset kan ha utgjort residensbyggnaden i en mer omfattande gårdsbebyggelse.

Frälset som utgjorde en del av borgerskapet uppvisade en annan gestaltning av sina gårdar. De mest kända av dessa var övervägande uppförda först i slutet av medeltiden, när andra byggnadsideal börjat bli rådande. Arkitekturen, och också planlösningen, anslöt till den byggnadsstil som omfamnats av det övriga högre borgerskapet. Detta var under en period när den tidigare gotiska arkitekturen alltmer påverkades av kontinentala impulser från en framspringande renässans. Även dessa analyserade stenhusgårdar visade på en bebyggelse med residenshus kompletterat med ytterligare huskroppar för olika funktionella ändamål och med innergårdar. Ytmässigt var tomterna dock mer begränsade, vilket väl till stor del säkert var en följd av deras mer centrala lägen. Residenshusen var till övervägande delen placerade i gatukorsningar med gavel- och ingångssida ut mot huvudgatan. Rosenvingeska huset var ett undantag från denna lokalisering, där ingångarna fanns på långsidan som låg längs med huvudgatan. Detta hus uppfördes dock sent under medeltiden, på 1530-talet, när renässansen kraftigare slagit igenom. Huset uppvisar också betydligt fler arkitektoniska drag från denna nya byggnadsstil. På en punkt skilde sig dessa hus från det övriga borgerskapets, nämligen genom de adliga vapensköldar som exponerades ut mot gatumiljön, en tydlig markör av byggherrens och innehavarens högre sociala status. Denna sociala och ekonomiska position förstärks av husens påkostade utsmyckning och inredning.

Planlösning och rumsdisposition är bara kända från stadsfrälsets hus, som uppförts först under medeltidens sista halvsekel, i de flesta fall enbart genom hypotetiska slutledningar utifrån det arkeologiska materialet. Dessa planlösningar och rummens funktionella användningar har diskuterats ovan, främst för Rosenvingeska huset och Jørgen Kocks gård, men delvis också för Dringenbergska gården. Till viss del har jag föreslagit modifierade och nya hypoteser jämfört med den tidigare forskningen. Följande gemensamma drag har kunnat identifieras. Residenshusen var tvåvånings tegelbyggnader med lagringsutrymmen i källarplan och på magasinsvindar. Storleken på dessa berodde på omfattningen av innehavarens handelsverksamhet. Av de båda våningsplanen utgjorde det övre planet husets mest privata del, ägarens och familjens bostadsvåning. Här fanns sovrummet, men också större rum för mer familjenära bruk, som dagligt vistelserum, mottagningsrum och som privat mat- och festsal. Bottenplanet var mer publikt med tydligare kontakt ut mot staden. Bottenvåningens rum fungerade som förvaltningsrum, såväl för huset och hushållet som för ekonomisk och kommersiell verksamhet. Mer påkostade inredningar kan tyda på representativa funktioner i denna verksamhet. I Jørgen Kocks hus fanns köksfunktion på bottenplanet, men i andra hus har sannolikt denna lokaliseras till andra byggnader på tomten. Bottenvåningen var därför till stor del en plats för tjänstefolk och medarbetare.

Denna föreslagna generella disposition av residenshusen får till del stöd av ett dokument från 1498. Dokumentet är ett vittnesmål lämnat i samband med att riddaren Niels Hak till Hækkeberga med våld låtit göra intrång i ärkebiskopens gård

i Malmö. Vittnet beskriver hur intrånget gick till – genom att en stege restes mot ovanvåningen och ett fönster bröts upp – samt till vilka rum inkräktarna tog sig och hur dessa rum var utrustade. På ovanvåningen fanns ärkebiskopens sovrum samt några mindre rum. I beskrivningen nämns ingen större salslokal. I bottenplanet fanns borgstugan utrustad med bord och bänk, tydligen denna vånings enda rum. I källaren fanns bland annat tunnor med landgillesmör och sill för vidare transport, öl, kött och fläsk som spisning till lokalt behov samt tomma tunnor. Andra hus på tomten nämndes också: stekhuset (köket), brygghuset, sillinläggningshus samt ett härberge. Till gården hörde också en apalgård (LÄU 5:384; Bager 1971:281; Rosborn 1973:115). Bilden av ett tvåvåningshus utan inre våningsförbindelse med en privat ovanvåning och en publik nedanvåning samt anslutande ekonomibyggnader tonar fram, om än i mindre format än de analyserade husen.

En intressant sak att notera för frälsets gårdar är de tidsmässigt långa aristokratiska innehaven, även om de inte alltid var en följd av en släktmässig arvgång. Axel Pedersens (Thott) gård kan före kronans eventuella konfiskation ha tillhört Anders Mortensen (Jordbergasläkten). Möjligen var denne borgmästare även tidigare innehavare av Kalendegården. Gården där Jørgen Kock uppförde sitt residenshus tillhörde tidigare Sorø kloster, men dessförinnan Jordbergasläkten och rosen-sparrarna. Flera liknande fall återfinns i det skriftliga källmaterialet. Det visar i och för sig inte att vissa tomter skulle haft en mer aristokratisk status, snarare att omfattningen på frälsets innehav av stadsgårdar var stort, speciellt i attraktiva lägen.

Stadens styrelseorgan, rådet, var under stor del av medeltiden dominerat av ett urbant frälse. De borgmästare som analyserades var knutna till några frälse-släkter som också hade förgreningar i lågfrälset på den omgivande landsbygden. Främst gällde det Jordbergasläkten och personkretsen med rosensparre som vapenbild, men även släkter som Gammelsen och örnavapensläkten var representerade. Vanligen hade dessa borgmästare en bakgrund inom stadens borgerskap, men i något fall kunde också en landsbygdsrelaterad väpnarbakgrund konstateras. Det som utåt sett främst särskiljde dessa frälserelaterade borgmästare från det övriga borgerskapet var deras bruk av heraldiskt vapen och, under en period under första halvan av 1400-talet, deras omnämnande med herr/*dominus*-titlar.

Kungens ämbetsrepresentant i staden, byfogden, tillhörde frälse-skiktet fram till slutet av 1400-talet. Två tydliga perioder av frälsebyfogdar identifierades. Från 1300-talet och fram mot mitten av 1400-talet hade byfogdarna en tydlig profil som hänförde dem till lågfrälset på landsbygden, vanligtvis med väpnarstatus. Deras ämbetsperioder var oftast kortvariga. De synes ha innehaft befattningen övervägande i yngre ålder för att senare göra karriär i rikets tjänst eller bygga upp ett huvudgårdskopplat gods-innehav. Inga djupare relationer till stadens borgerskap förefaller ha existerat. Från 1440-talet innehades befattningen som byfogde av stadens myntmästare. Ämbetet utgjorde en del av ett bredare ansvarsområde. För det mer praktiska ämbetsutövandet svarade en underfogde medan det överordnade redovisningsansvaret vilade på myntmästaren. Myntmästarna Hans Myndel och Henrik Dringenberg innehade byfogdeposten fram till mitten av 1470-talet. Efter det att den sistnämndes svärson Jep Jensen (Baad af Lolland) innehaft befattningen fram till 1485 kom ämbetet att besättas av representanter för stadens borgerskap.

Sammanfattningsvis kan således konstateras att lågfrälse, med olika profil och bakgrund under olika tider och för olika maktpositioner, dominerat det lokala maktutövandet i staden under stor del av medeltiden fram till andra halvan av 1400-talet.

Ystad – den lilla handelsstaden vid sydkusten

Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling

Ystad som urban plats kan sägas ha sitt ursprung i den säsongsmässiga fiskeplats som utvecklades under 1000- och 1100-talen på strandremsan vid kusten. Det var de omgivande byarnas befolkning som under hösten drog ner till den långsträckta stranden (Tesch 1983b:95; Larsson & Anglert 2008:47f). Fisket på platsen var ursprungligen huvudsakligen för eget behov, men med den tyska expansionen utmed den södra östersjökusten och den därmed sammanhängande merkantiliseringsprocessen, samtidigt som sillen gick till i betydligt större mängder, kom hela fiskeverksamheten att bli alltmer storskalig och organiserad. Både den lokala aristokratin och den växande kungamakten under slutet av 1100- och början av 1200-talet kom att vara engagerade i kommersialiseringen av sillfisket och den därav följande köpen-skapen tillsammans med de expanderande Hansastäderna. Kronans behov av att styra intäkter från sillfisket till specifika kontrollpunkter kan ha initierat platsens urbanisering (Tesch 1983a:10, 73ff; 1983b:95ff, 100, 112; Larsson & Anglert 2008:53ff).

Aktiviteterna kring sillfisket försiggick på den långsträckta stranden medan de första tecknen på urbanisering och de mer stadsliknande initiala bebyggelsepåren står att finna drygt 100 meter längre upp på land, närmare bestämt på den höjd-platå som ligger strax väster om Vassaåns mynning. Under högmedeltiden mynnade denna å ut i en havsvik, en vik som under medeltidens lopp uppslammades och fylldes igen så att den under 1600-talet försvunnit helt och det vunna land-området inlemmats i stadsbebyggelsen (Tesch 1983a:56; 2014:60).

Med de äldre regionala kommunikationsleder som ledde från inlandet ner till fiskeplatsen vid stranden och åmynningen som stomme växte från 1200-talets mitt ett gatusystem fram kring vilket den urbana bebyggelsen grupperade sig. De ursprungliga gatorna anses ha varit Lilla Västergatan, Lilla Norregatan, Klostergatan och Lilla Östergatan. Redan under slutet av högmedeltiden parallellförsköts dock betydelsefullheten för de gator som benämns Lilla till motsvarande gator med Stora-prefix. Gatorna ledde in till staden från olika håll, som gatunamnen i de flesta fallen visade på, och sammanstrålade vid kyrkan och torget (Tesch 1983a:61; 2014:47ff; Larsson & Anglert 2008:71ff).

Den första urbana bebyggelsen var belägen väster om ån, kring Mariakyrkan och områdena väster och norr därom. Under senmedeltiden expanderade bebyggelsen öster om ån och markområdena utmed de ovan beskrivna huvudgatorna blev fullt utnyttjade. Utanför dessa bebyggelsestråk bredde odlingsområden med åkermarker och trädgårdar ut sig fram till stadens avgränsning, ett förhållande som

i huvuddrag kom att råda ända fram till 1800-talet (Tesch 1983a:11, 67ff; 2014:41; Larsson & Anglert 2008:74). Stadens avgränsning var sannolikt mer symbolisk än påtagligt materiell under medeltiden. De spår av vallar, vallgravar och stadsportar som har påträffats tillkom först på 1600-talet (Tesch 1983a:20).

Resterna efter en vallgravsomfluten holme med stenhus, en medeltida borganläggning, har påträffats 400 meter nordost om staden. Likheter med Falsterbohus, som byggdes kring 1200-talets mitt, indikerar på en kunglig maktetablering redan vid stadens tillkomst; en befäst plats mer syftande till att kontrollera handels- och produktionsaktiviteterna, säkerställa marknadsfreden och utöva fiskala uppborädsfunktioner än för att utgöra ett skydd för själva staden. Eftersom borgen inte nämns i några skriftliga källor kan den ha haft en kort varaktighet och kan ha rivits redan 1326 eller något år därefter i enlighet med bestämmelsen i Valdemar III:s handfästning (DD 2:9:273) att nedriva kungliga borgar.

De äldsta kända – och fortfarande delvis bevarade – byggnaderna i staden är kyrkliga institutioner. Stadskyrkan S:ta Marias äldsta delar från början av 1200-talet visar på en ursprunglig treskeppig senromansk kyrka, som senare under medeltiden byggdes om och till med gotiska drag. Ett franciskanerkloster etablerades i stadens norra del efter mitten av 1200-talet, efter en donation av en riddare Holmger och hans hustru fru Katarina (Tesch 1983a:46f; Rosborn 2012; appendix 1 Ystad nr 1).

Centralt i stadsrummet fanns marknadsplatsen, torget. Ursprungligen antas det ha varit ett långsmalt torg i form av en breddad torggata omgiven av kommersiell bodbebyggelse, i likhet med i flera andra samtida städer. Denna torggata låg söder om Mariakyrkan och dess anslutande kyrkogård. Det hanseatiska inflytandet gav dock staden tidigt en tysk prägel med ett fyrkantigt torg, samma torgområde som dagens Stortorg. Även nya stadsinstitutioner i form av magistrat, borgmästare och råd, infördes och under 1400-talet byggdes ett rådhus, beläget mellan torget och kyrkan (Tesch 1983a:18, 20; 2014:46f; Larsson & Anglert 2008:92).

Torget var den centrala platsen för handeln, men i form av minuthandel. Den storskaliga partihandeln försiggick i de större handelshusen; storköpmännens och kompaniernas stora magasinsförsedda gårdar. Det tyska kompaniets stora anläggning låg i kvarteret söder om Mariakyrkan, en platsmässig kvarleva från när den

Tabell 5.1. Egendomstransaktioner i Ystad där endera parten tillhörde aristokratin.

Källa: Appendix 1 Ystad.

Rött = högfrälse, blått = lågfrälse.

R = Egendomen har bedömts potentiellt nyttjad av frälsepersonen som residens, permanent eller vid besök i staden.

Streck innebär att egendomen sannolikt inte utnyttjats som residens, till exempel genom att annat boende angetts, notering om arrende-förhållande eller att landgille finns, egendomens karaktär (jord, bod, öde jord) eller kort innehavstid.

Nr	År	Transaktion	Egendom	R	Avytrare – namn
1	1267?	Donation	Mark?	-	Holmger (Krogno?) och hustrun Katarina
2	1367	Försäljning	Gård	R	Gerike Rubenow
3	≤1393	Donation	Gård	-	Sophie Jensdatter (Rani)
4	1397	Pantsättning	Tre bodar	-	Peder Jensen Djäken
5	1413	Dom (övertag efter pant)	Gård	-	Peder Djäken
6	≤1419?	Donation	Gård	-	Fru Margrete Bondesdatter (Due)? till Gundralöv
7	1419	Arv	Gods	R	Synde Esbensen (Gammelsen) till Lilla Jordberga
8	1430	Försäljning	Gård	R	Katrine, hustru till Niels Jensen till Bälteberga
9	1436	Pantsättning	Hus	-	Peder Nielsen
10	1478	Försäljning	Gård	R	Peder Jensen i Folkestorp
11a	≤1495	Arv	Ödetomt?	-	Anders Jakobsen (Bjørn) till Voergaard
11b	1495	Försäljning	Ödetomt	-	Jakob Andersen (Bjørn) till Voergaard
12	≤ 1508	Donation	Gård	-	Niels Hak till Hækkeberga och Tale Brostrup

tyskorganiserade sillberedningen blev mer storskalig och flyttades från stranden till mer permanenta byggnader mellan stranden och den första stadsbebyggelsen. Ett motsvarande danskt kompani anses ha varit beläget norr om Mariakyrkan (Tesch 1983a:19; 2014:60, 63; Larsson & Anglert 2008:74, 92).

Sillhandeln, som dominerades av de nordtyska Hansastäderna, fortsatte under senmedeltiden, men med tiden minskade silltillgången i södra Östersjön. Därför kom huvudinriktningen på fjärrhandeln i Ystad att successivt förändras. Spannmål och oxar blev allt viktigare exportprodukter, inte minst efter de prisstegringar som 1500-talets förbättrade konjunkturen ledde till. Även geografiskt förändrades exportströmmarna där holländska och skotska köpmän kom att spela en allt större roll. Denna förändrade export var fundamental för avsättningen av överskottsproduktionen – och dess lönsamhet – från Ystads aristokratiska omland (Tesch 1983a:11; 2014:60).

Aristokratiska egendomar i Ystad

Egendomstransaktioner

En genomgång av skriftliga källor som visar på innehav av eller transaktioner rörande fast egendom i Ystad fram till 1536 har gjorts. Sammanlagt hittades 33 transaktioner i det skriftliga materialet. Av dessa kunde i 13 fall någondera parten klassificeras som frälse. En transaktion visade sig vara felaktigt hänförd till egendom i Ystad. En beskrivning och dokumentation av dessa fall återfinns i appendix 1 Ystad. De 13 fall där endera parten kategoriserats som frälse har sammanställts i tabell 5:1.

Källmaterialet är magert och allt för begränsat för att tillåta några mer långtgående och generella slutsatser. De transaktioner där minst ena parten tillhörde frälset eller det möjliga frälset utgör cirka 40 % av samtliga egendomstransaktioner, det vill säga en betydande andel. Givetvis kan detta vara – och är – en följd av bevarings- och arkivförhållanden, där transaktioner med frälsepart säkerligen behandlats mer gynnsamt ur dessa aspekter. Det utesluter dock inte att källmaterialet speglar möjligheten att egendomstransaktioner med frälsepart var allmänt före-

Inom en transaktion avses med avyttrare den som minskar sina rättigheter i en egendom, det vill säga säljare (försäljning), givare/donator (gåva/donation), arrendeupplåtare (arrende), arvlåtare (arv), gäldenär (pansättning) respektive borgenär (inlösen pant) samt egendomsförlorare (tvist/dom).

Inom en transaktion avses med förvärvare den som ökar sina rättigheter i en egendom, det vill säga köpare (försäljning), gåvodonationsmottagare (gåva/donation), arrendator (arrende), arvinge (arv), borgenär (pansättning) respektive gäldenär (inlösen pant) samt egendomsvinnare (tvist/dom).

Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Högfrälse (riddare)	Franciskanerklostret, Ystad	
Lågfrälse? (tysk)	Kung/kronan	
Lågfrälse (hustru till väpnare)	Franciskanerklostret, Ystad	
Borgare i Ystad	Peter Axelsson i Vimatorp (Njudung)	Lågfrälse?
Borgare i Ystad	Niels Svendsen (Sparre) till Ellinge	Högfrälse (riddare)
Högfrälse? (fru)	Franciskanerklostret, Ystad	
Lågfrälse (väpnare)	Anders Syndesen (Gammelsen)	Lågfrälse (väpnare?), son
Lågfrälse (hustru till väpnare)	Åge Pedersen	Borgare i Ystad
Borgare i Ystad	Åge Jepsen i Beddinge	Lågfrälse?
Lågfrälse?	Niels Skåning	Borgare i Ystad
Högfrälse (riddare)	Jakob Andersen (Bjørn) till Voergaard	Högfrälse (väpnare)
Högfrälse (väpnare)	Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (väpnare, riksråd)	Franciskanerklostret, Ystad	

kommande i Ystad under medeltiden och att därmed frälseinnehav av egendom i staden inte varit ovanlig.

Går det då att urskilja några tendenser i materialet? En grundläggande frågeställning är huruvida den aristokratiska sfären övervägande utökade sitt bestånd av stadsegendom eller om det motsatta gällde, att frälset över tid minskade sitt urbana egendomsinnehav.

Vid arv gäller av naturliga skäl att egendomen vanligtvis stannar inom den egna sfären. Arv efter en frälseman tillfaller således normalt en annan frälseperson som arvinge. Ett exempel är när Anders Syndesen i Lilla Jordberga fick ut sitt moderne arv 1419. Väpnaren Synde Esbensen i Lilla Jordberga utskiftade gods i Ystad och Malmö till sonen Anders, gods som utgjorde hans avlidna hustrus arvejord. Skiftet av hustruns andel i den gemensamma löseegendomen löstes genom att Synde Esbensen utfärdade ett skuldebrev på värdet, 100 lödiga mark (SDHK 19291; 19292).

I fyra av de tretton frälsefallen avsåg transaktionerna donationer till kyrkliga institutioner. Sådana donationer innebär av naturliga skäl att egendomen lämnar det världsliga frälset och tillfaller den kyrkliga sfären. Samtliga fall avser frälsets donationer till stadens franciskanerkloster. Det mest spektakulära fallet är givetvis när gråbrödraklostret doterades av riddare Holmger och hans hustru Katarina (Cavallin 1957:51ff). Ett mer vanligt och typiskt fall var när Niels Hak till Häckeberga och hans hustru någon gång kring sekelskiftet 1500 donerade en Ystadsgård till samma kloster i utbyte mot att mässor skulle läsas för dem i all evighet (KFIR 419).

När det gäller pantsättning av stadsegendom återfinns tre fall i källmaterialet. I samtliga fall står frälset som borgenärer och därmed innehavare av panten. I ett fall har panten permanent kommit att tillfalla frälset. Det gällde för riddaren Niels Svendsen (Sparre) till Ellinge som givit borgaren Peder Djäken ett lån mot säkerhet i dennes gård i Ystad. Efter Peder Djäkens död svarade inte hans arvingar för låneförpliktelserna utan kung Erik av Pommern tilldömde riddare Niels egendomen (SDHK 18064). I dessa fall har således frälset tillfälligt, ibland permanent, ökat sitt intresse i urbana egendomar.

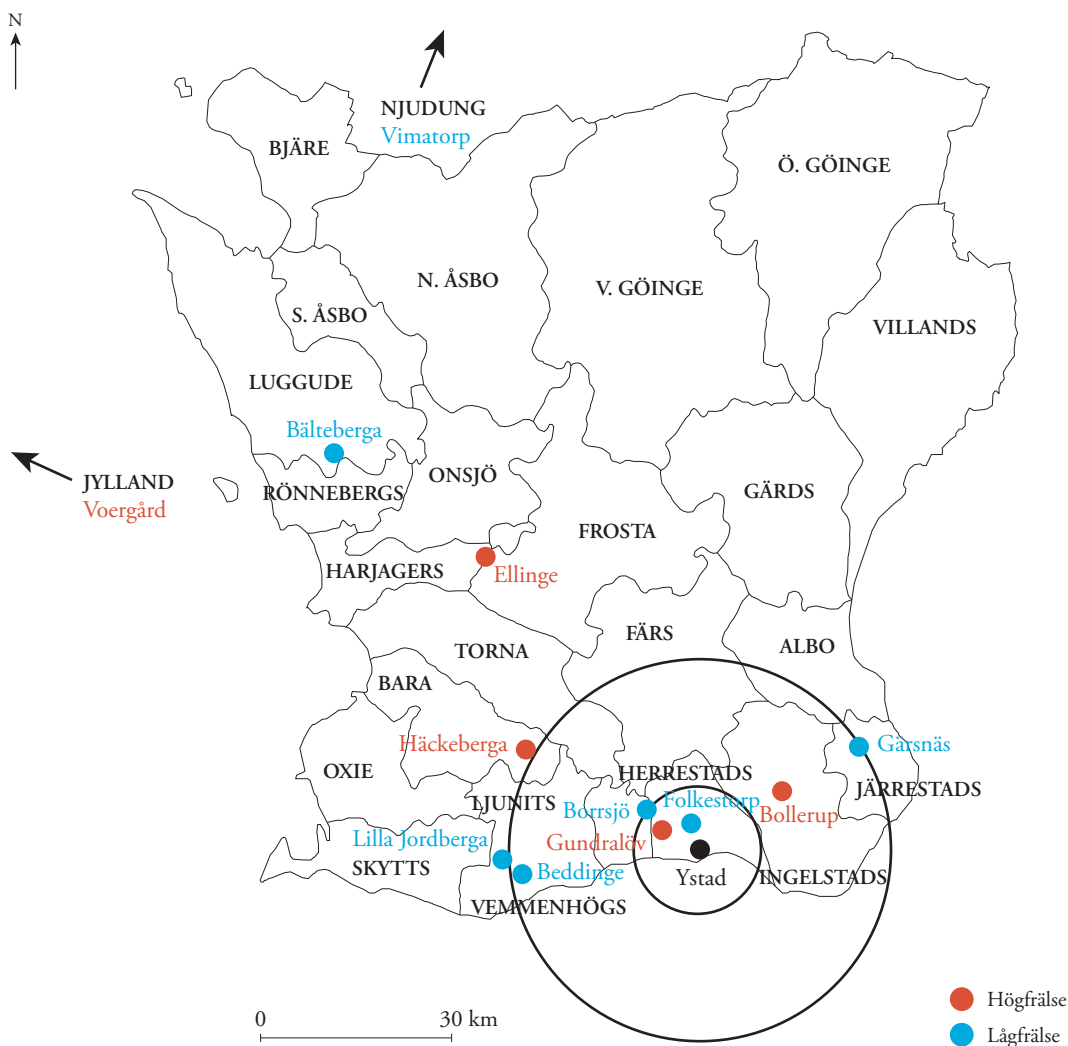
Slutligen köp och försäljning, där fyra fall finns representerade. Vid samtliga transaktioner av denna typ återfinns frälset på säljsidan, dock är i ett av dessa även köparsidan frälse. En sådan försäljning var när den tyske frälsemannen Gerike Rubenow 1367 överlät gårdar i byarna Borrsjö och Värby, bland annat en huvudgård, samt en gård i Ystad till kung Valdemar Atterdag (DD 3:8:112–113).

Analysen visar att frälset minskade sitt urbana egendomsinnehav genom donationer och försäljningar. Utlåning av kapital mot säkerhet i stadsegendom kunde på sikt öka frälsets godsintehav om inte den icke-aristokratiska gäldenären levde upp till låneförbindelsens villkor. Sammantaget tyder ändå analysen på att det aristokratiska urbana egendomsinnehavet kom att reduceras över tid.

Den frågeställning man kan ta med sig från analysen är huruvida frälset – eliten, storgodsägare eller vad man vill kalla gruppen – initialt var i besittning av stora delar av den mark som kom att urbaniseras som staden Ystad samt om sedan, utifrån en sådan grundsyn, dessa aristokratiska markägare successivt kom att avyttra jorden via donationer till kyrkliga institutioner och via direkta försäljningar framförallt till stadens borgerskap, så att den gängse bilden av stadens markintehav på borgerliga (och kyrkliga) händer kom att etableras.

Hemvist för aristokrati med stadsegendom

Var fanns hemvisten (definierat som huvudsaklig sätesgård) för det frälse som innehade, och i flera fall kom att avyttra, egendom i Ystad belägen? Här särskiljs på två kategorier, lågfrälse och högfrälse (figur 5:1).

Figur 5.1. Hemvist för aristokrati med egendom i Ystad. Rött avser lågfrälse, blått avser högfrälse. Cirklarna representerar radier på 10 respektive 30 kilometer från Ystad.

Källa Appendix 1 Ystad. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Tre av innehavarna fanns inom Ystads närmaste omland, det vill säga inom 10 kilometer från staden. Inom en större sfär, 10 till drygt 30 kilometer från Ystad, återfanns nästan hälften av egendomsinnehavarna, nämligen fem stycken. De återfanns både väster och öster om staden. Detta förhållande skulle kunna tolkas så att deras hemvist låg tillräckligt nära för att ha en intressegemenskap med staden, till exempel i form av handel, men ändå för långt bort för att möjliggöra dagsresor fram och åter. Därför kunde en gård i staden behövas.

De övriga fyra fallen var skrivna till gårdar mer avlägset belägna. I Skåne fanns två av dessa, nämligen Ellinge i Harjagers härad och Bälteberga i Luggude härad. De båda övriga var så avlägset belägna som på Nordjylland och i svenska Njudung i Småland. Bland dessa fyra fall återfinns två av de tre fall där Ystadsegendom motogs som pant vid utlåning, tydande på att egendomen inte primärt var tänkt för boende eller för verksamhet utan närmast som en ren kapitalplacering.

Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet

Källmaterialet berättar inte mycket om var i staden frälsets stadsegendomar var belägna. Bara i fem fall går det att precis eller approximativt lokalisera dessa. Franciskanerklostret doterades av riddare Holmger och hans hustru fru Katarina, vilket sannolikt innebar att de skänkte mark för uppförandet (appendix 1 Ystad, nr 1). Marken var belägen ett par hundra meter norr om den höglänta plats där Maria-kyrkan redan då var uppförd och som anses ha varit centrum för den initiala urbana

Figur 5:2. Ystad. Aristokratiska egen- domars belägenhet. Pilar markerar en något osäker lokalisering. Numren relaterar till fastighetstransaktionerna i tabell 5:1. Nr 13 avser Brahehuset.

Källa: Appendix 1 Ystad. Karta: Baltzar Weduvars renoverade stadskarta 1798 (YSA, stadskarta Baltzar Weduvar 1798[1753]). Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

bebyggelsen. Markområdet har alltså legat perifert i förhållande till den spirande bebyggelsen. Den arealmässiga omfattningen är inte känd. Ytan som togs i anspråk för de klosterlängor inklusive kyrkan som kom att uppföras etappvis under medeltiden utgör cirka 2 500 kvadratmeter. Hela markområdet som avgränsades av ån i öster och av antagna kommunikationsförbindelser i söder, väster och norr utgör cirka 10 000 kvadratmeter. Även om kyrkan och de byggnader som initialt uppfördes bara tog i anspråk en mindre yta kan donationen ha omfattat denna större areal som då var tänkt för framtida expansion (figur 5:2, nr 1).

Utifrån hypotesen att riddare Holmger med fru donerat mark för klosteretableringen har de uppenbarligen innehått jordegendom i området, men det är okänt hur stora dessa är så fall var. Värt att notera är dock att när Brahesläkten uppförde sitt stenhus drygt 200 år senare skedde detta i närområdet (figur 5:2, nr 13). Det kan, som Bæijer uttrycker det, vara grundat i en önskan att komma i klostrets närhet av religiösa skäl (Bæijer 1965[1793]:29), men det är kanske mer troligt att det var en följd av ett äldre aristokratiskt mark- och egendomsinnehav i denna del av staden.

En annan del av staden där källorna visar på egendomar som innehåfts av frälset är kring stadskyrkan S:ta Maria. Två notiser vittnar om sådant innehav. Fru Margrete till Gundralöv hade, möjligen i början av 1400-talet, skänkt sin gård till klostret i utbyte mot gravplats i klosterkyrkan. Gården sades vara belägen strax norr om kyrkan (figur 5:2, nr 6). 1430 sålde Niels Jensens av Bälteberga hustru Katarina en gård belägen vid kyrkan, sannolikt Mariakyrkan. Det framgår dock inte vilken sida om kyrkan som avses (figur 5:2, nr 8).

Den sista medeltida källreferensen till belägenhet av frälseegendom härrör från 1495. Då överlät Jakob Andersen (Bjørn) till Voergaard en ödetomt i staden till Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup. Tomten var belägen ”norden for Daarekisten

og østen næst op til Aaen” (Rep 2:7955). Dårkistan, en benämning som säkert avser vårdanstalt och tvångsarest för sinnessjuka, anses ha varit belägen i anslutning till Helgeandshuset och utgjort en del av denna sociala inrättning (Wallin 1961:79ff; Tesch 1983a:17). Ett sådant antagande stämmer också väl med en lokalisering strax öster om ån (figur 5:2, nr 11).

Det magra källmaterialet tillåter inte några mer långtgående slutsatser. Frälseinnehavd jordegendom har funnits kring Mariakyrkan och i stadens norra delar. I samtliga fall kan man notera en närhet till kyrkliga institutioner: gråbrödraklostret, Mariakyrkan, Helgeandshuset. Det kan diskuteras huruvida en sådan iakttagelse grundar sig i att marken initialt innehåfts av aristokratin och att denna avstyckat och donerat mark för uppförandet av de kyrkliga institutionerna eller om det är närheten till det religiösa som har lockat frälset att anskaffa egendom där. Eller om den fragmentariska information som bevarats till nutiden bara slumpartat råkat ge en sådan bild.

Brahehuset

Av idag existerande byggnader i Ystad finns ett medeltida tegelhus som tydligt anknytits till det världsliga frälset, nämligen det så kallade Brahehuset (figur 5:3). Något samtida skriftligt källmaterial som direkt visar på eller styrker att Brahesläkten faktiskt varit innehavare av tegelhuset är inte känt, utan attribueringen är enbart grundad i tradition och en äldre skildring att huset varit prytt med Brahesläktens vapen, en utsaga som återfinns hos Georg Henric Bæijer i hans Ystadbeskrivning från 1793. Där sägs att huset ”i forna tider tillhört Braheska familien. Dess vapn har i longliga tider utvisat det, tills då varande Stadsfiscalen A. Benjamin Schaar blef dess ägare, och under husets reparerande lät öfuerstryka vapnet” (Bæijer 1965[1793]:29). Schaar verkade som handelsman och sedermera som stadsfiskal i Ystad från början av

*Figur 5:3. Brahehuset i Ystad.
Foto: Irene Hansen 2019.*

1760-talet och dog 1781, medan Bæijer kom till Ystad 1768 (Bjurling 1956:407ff, 442; Bæijer 1965[1793]:10, 216), varför denne sistnämnde själv bör ha sett vapnet innan det överströks. Bæijers redogörelse för vapenbilden, kombinerat med husets exklusiva kvaliteter, gör det sannolikt att den högaristokratiska Brahesläkten ägt tegelhuset och även att någon av dess familjemedlemmar kan ha varit husets byggherre.

Vapenavbildningen, som doldes när stadsfiskalen Schaar lät göra överstrykningen under andra halvan av 1700-talet, har inte återfunnits. Den mest lämpade platsen för en sådan vapenexponering borde ha varit antingen på den utsparning i murverket som gjorts på husets sydgavel, belägna i höjd med och mellan andra våningens fönster, och därmed exponerade för människor på väg från stadens centrum på Stora Norregatan, huvudgatan norrut, eller med byggherrens och hans hustrus vapen i de båda cirkulära blinderingarna ovan portalen på husets längsgående fasad. En sådan placering motsvarade stentavlorna ovan porten på de någorlunda samtida Glimmingehus och Rosenvingeska huset i Malmö (figur 4:25). I samband med att gaveln restaurerades 1915 var förhoppningen att vapenbilden skulle påträffas och kunna framtas. Det konstaterades att väggen varit övermålad fyra gånger i olika färgnyanser. Det äldsta färgskiktet var en tunn vattenfärg, de båda därpå följande utgjordes av kalkfärg medan det yttersta var oljefärg (Werner 1916). Vapenbilden borde ha legat under kalkfärgslagren och skyddats av dessa, men så visade sig alltså inte vara fallet. En möjlighet är att vapenbilderna inte varit målade utan exponerats på en stentavla i likhet med Glimmingehus och Rosenvingeska huset, liksom på Kockska huset i Malmö (figur 4:24). Utsparningen på Brahehusets gavel kan storleksmässigt ha varit lämpligt för ett sådant arrangemang. Det skulle innebära att tavlan senare har demonterats, till exempel i samband med stadsfiskalen Schaars reovering på 1700-talet.

Inte heller på husets framsida mot Stora Norregatan hittades något Brahevapen. Vid tidpunkten för restaureringen var denna fasadsida täckt av ett tjockt putslager (Werner 1916). Kring 1970 restaurerades huset på nytt och då togs det tjocka puts-lagret på framsidan bort. Inga noteringar finns om att något heraldiskt vapen påträffades i samband med dessa arbeten och de byggnadsarkeologiska undersökningar som då gjordes (Andersson 1972:33; Tesch 1983a:48). I samband med konserveringsarbeten konstaterades att i en av de runda blinderingarna (mellan ovanvåningens båda fönster söder om ingången) fanns en bevarad frescomålning i triangelmönster i färgerna rött, vitt, grått och svart med ristad kontur (YSA, Kulturnämndens arkiv [20820], volym F 6:4, Brahehuset 1971–72). Utformningen överensstämmer inte med Brahevapnet utan är sannolikt bara en geometrisk dekoration.

Huset är en tvåvånings tegelbyggnad med sadeltak och trappstegsgavlar, murad i munkförband. Det ligger i kvarteret Brigittas sydvästra hörn, närmare bestämt nordost om korsningen mellan den syd–nordgående Stora Norregatan och den öst–västgående Sladdergatan (figur 5:2, nr 13). Särskilt utmärkande är den praktgavel i söder som vetter ut mot Sladdergatan. Husets längsgående fasad med huvudingång ligger utmed Stora Norregatan.

Gavelns fönsteröppningar är till största delen nykonstruerade med stickbågar i bottenplanet och avrundade spetsbågar i ovanplanet, i ett försök att återskapa de ursprungliga. Vad som särskilt framträder i gavelarkitekturen är ett antal blindnischer ovan andra våningens fönster; tre cirkulära samt fyra längre långsmala vertikala och därtill några mindre. Till den höga kvalitetsnivån skall också räknas kritstensornamentiken; dels i form av hela eller tegelinblandade murskift ovan andra våningens fönster och i gavelspetsen, dels omväxlande med teglet som en markerad hörnkedja i övre delen av husets sydvästra hörn.

Efter att det tjocka putsskiktet på husets längsgående fasad avlägsnades kring 1970 försökte man rekonstruera fasadens ursprungliga utseende. En hel del mur-

partier är original, andra är nutida kompletteringar i syfte att återfylla senare upptagna fönster- och dörröppningar (RKAL, Landsantikvariens arkiv, Ystad, Kv Brigitta). Som fasaden idag framträder finns en centralt placerad något spetsig rundbågig dörrport med två cirkulära blindnicher ovanför, till största delen med bevarade murpartier. Fönsternischerna har i de flesta fall delar av det ursprungliga murverket bevarat, vilket styrker rekonstruktionens riktighet.

Norra gaveln är sammanbyggd med grannhuset varför någon arkitektonisk bedömning svårigen låter sig göras. Under husets norra fjärdedel finns ett källarutrymme med tunnvalv. En igensatt dörrportal i källarutrymmets södra del har lett ut till en numera igenfylld stentrappa som ledde upp till det ovanför liggande rummet (Werner 1916; Wallin 1961:130ff). Det är oklart om denna trappa och ingång är ursprunglig eller om källaren initialt haft ett tillträde direkt från gårdsplanen. Källarutrymmet har sannolikt fungerat som förråds- och lagerutrymme.

Vid ombyggnaden och restaureringen i början av 1970-talet togs invändiga kalkmålningar som påträffats på ovanvåningen fram och konserverades. Dessa utgjordes av en målad panel i kassettmönster i färgerna grått, vitt, svart och ockragult. Ovanför panelen fanns målade växtornament och mot taket spår av en djurfris i flera färger (RKAL, Landsantikvariens arkiv, Ystad, Kv Brigitta, Konserveringsrapport 1972-12-10; Arbetet 1969-09-14). Huruvida väggmålningarna varit ursprungliga eller inte framgår inte av tillgänglig dokumentation, men de har antagligen tillkommit någon gång under 1500-talet. Målningarna uppvisar likheter med väggmålningarna på Bollerup, en Krognosborg. Dessa har tolkats som tillkomna under 1500-talets andra fjärdedel (Kjellberg 1966:3:24). Släkterna Brahe och Krognos var nära lierade under 1400-talet och början av 1500-talet (figur 5:5).

Vid samma renovering konstaterades att husets ytterfasader ursprungligen varit rödkalkade (sannolikt samma ytbehandling som den röda vattenfärg som omnämndes av Carl Werner 1916) medan blinderingarna varit kalkade i en vitgul färg (YSA, Kommunstyrelsens arkiv [20110], volym F 5c:28, Brahehuset inköp 1969–1973, brev från Evald Gustafsson till Riksantikvarieämbetet 1969-12-09).

I stället för den tegelbyggnad som idag framträder skall vi således uppfatta husets originalskick som målat i en röd färg med blinderingarna gulvitkalkade och därmed markant framträdande mot den röda kalkytan i övrigt. Åtminstone någon eller några blinderingar har varit dekorerade med geometriska motiv. Sannolikt har även ett Brahevapen prytt fasad eller gavel. Port- och fönsteröppningar har huvudsakligen svarat mot den nuvarande utformningen.

Hur planlösning och rumsdistribution var utformad är svårt att ha en uppfattning om. En byggnadsarkeologisk undersökning genomfördes visserligen vid den genomgripande ombyggnaden 1969–1971, men någon undersökningsdokumentation har inte gått att återfinna. Nils Gösta Sandblad (1949:177, 353) förmodar att rummen på bottenvåningen fördelat sig på ömse sidor om en förstuga och utgjort den egentliga bostadvåningen. Ovanvåningen antas ha inrymt en större sal med representativ funktion, vilket skulle styrkas av det exklusiva och dekorativa väggmåleri som påträffats. Jag menar att den mer dekorerade ovanvåningen kan ha utgjort familjens bostadsrum tillsammans med mer representativa utrymmen, medan bottenvåningen kan ha haft en mer publik karaktär med rum för förhandlingar och administration, både avseende husinnehavarens affärer och hans politiska intressen. En sådan rumsdistribution tycks ha varit vanlig i de senmedeltida aristokratiska husen i Malmö.

Sandblad (1949:198) konstaterar att husets långsmala proportioner motsvarar en korsvirkesbyggnad och anser att huset mycket väl kan ha varit huvudlänga i en kringbyggd korsvirkesgård.

Brahehusets praktgavel företräder stora arkitektoniska likheter med två andra gotiska stenhus i Ystad; klosterkyrkans västgavel men framförallt latinskolans östgavel. Skillnaderna mot den sistnämnde är främst att Brahehuset hade ingång från långsidan och uppvisade kritstensframhävda murskift och hörnkedjor. Främst ingångsportens placering på husets långsida, men även kritstensdekorationen får sägas peka framåt mot renässansen och tyder på att Brahehuset var det yngsta av dessa tre hus. Sandblad (1949:227) framhåller också Brahehuset som yngst. I sitt kartotek över byggnader i Ystad (YSA, Kulturnämndens arkiv [20820], volym F 6:1–2) daterar han huset till 1500-talets början. Curt Wallin (1961:25f) för en diskussion kring husets attribuering till Brahesläkten och att Axel Pedersen Brahe enligt folktraditionen skulle varit dess byggherre. Den sistnämnda traditionen hämtar han från en uppteckning gjord av Gustaf Ljunggren i mitten på 1800-talet (Ljunggren & Richardt 1855:3:1:Krageholm). Då Axel Pedersen Brahe dog 1487 menar Wallin att huset bör ha uppförts på 1480-talet och i alla fall stått färdigt senast cirka 1490. Wallins dateringsförslag har förts vidare och blivit den vedertagna dateringsangivelsen av huset (Tesch 1983a:48; Reisnert 1992a:138, 156).

Enligt min mening finns dock inget som motsäger en datering till 1500-talets början, snarare tvärtom. Latinskolan antas vara uppförd kring år 1500 (Tesch 1983a:48) och klosterkyrkans västgavel under 1400-talets sista decennier (Gustafsson 1967:61ff). Då båda dessa byggnadsverk bör vara äldre än Brahehuset är en datering till 1500-talets början mer sannolik. Att huset är placerat med långsidan mot huvudgatan i stället för gavelvänt och att det har ingångsdörren placerad på långsidan stärker ytterligare en sådan datering. En fortsatt koppling till den lokalt förankrade Brahesläktens ledande representant skulle då snarast peka på någon av Axel Pedersen Brahes söner, Axel eller Tyge Axelsen Brahe, som byggherre.

Axel Pedersen Brahe till Krageholm och Tosterup tillhörde det danska högfälset. Han var riddare och även danskt riksråd. Han erhöll genom arv från olika håll de stora godsena Krageholm och Tosterup och han innehade även en andel i Vittskövle. Tillsammans med sin hustru Maren Lunge blev han begravd i klosterkyrkan i Ystad (DAA 1950:9; Skansjö 2006:67). Deras son, Axel Axelsen Brahe till Krageholm, Hammar, Vittskövle och Tunbyholm var även han riddare och riksråd. Han var aktiv i de stridigheter som under 1520- och 30-talen präglade dansk politik. Ett flertal länsinnehav och även ståthållarskap i Skåne vittnar om hans förmåga och goda kontakter med den kungliga makten. Därtill utvecklade han det godsinnehav han erhållit genom arv. Även han ligger begravd i klosterkyrkan i Ystad, vilket också hans första fru Anne Brock gör (DAA 1950:10f; Bruun 1979d:420). Den andre sonen, Tyge Axelsen Brahe till Tosterup, Vittskövle och Knutstorp, riddare och riksråd, deltog också i tidens stridigheter och föll i strid utanför Malmö 1523. Han är kanske numera mest känd för sitt extravaganta och lysande bröllop på Bollerup med Magdalene Olufsdatter (Krogno) och som farfar till astronomen Tyge Brahe (DM 1:4:312ff; DAA 1950:9f; Bruun 1979e:429).

Två av Brahesläktens centrala huvudgårdsinnehav, Krageholm och Tosterup, låg i Ystads närhet och kunde nås inom en dagsresa. De nuvarande huvudbyggnaderna på dessa sätesgårdar anses vara uppförda under medeltidens slut eller strax därefter, det vill säga under samma tidsskede som huset i Ystad kan ha uppförts. Krageholm anses vara uppförd under första halvan av 1500-talet av Axel Axelsen Brahe, medan huvudbyggnaden på Tosterup har hänförs till sekelskiftet 1500 med brodern Tyge Axelsen Brahe som byggherre. Dessa båda hus skiljer sig dock avsevärt från Ystadhuset såväl avseende material som utformning och gestaltning. De är uppförda av natursten och betydligt mer slutna och otillgängliga i sin arkitektur (Kjellberg 1966:2:170ff; 3:272ff). Den fortifikatoriska gestaltningen, som ytterligare understryks av omgivande vallgravar, har sannolikt varit mindre av fak-

tisk försvarsmässig betydelse och mer av en önskan att signalera makt och identitet som framstående krigare.

Brahehuset i Ystad har en helt annan gestaltning som ansluter till borgerlig arkitektur, även om utformningen präglas av prakt och överflöd. En samtida motsvarighet, det vill säga från början av 1500-talet, är Jörgen Kocks hus i Malmö. I likhet med detta var det mycket visuellt beläget i kvartershörnet. I siktlinjen längs Sladdergatan mot franciskanerklostret dominerar och korresponderar de båda gotiska praktgavlarna på Brahehuset och kyrkans ingångsgavel. En sådan dominant integrering i den omgivande stadsmiljön kombinerat med en större öppenhet avseende tillgänglighet och fönsterpartier, mer yttre utsmykningsdetaljer och en färgstarkare fasadyta utstrålade först och främst rikedom men också makt – en politisk-social och kanske merkantil makt i stället för en våldsbaserad krigarmakt. Att huset i Ystad, om det var uppfört och innehavt av Brahefamiljen, fungerade som residens för familjen vid deras vistelser i staden är uppenbart. Det utgjorde därmed en urban sätesgård, men med helt andra särdrag och identitetsmarkörer än släktens lantliga sätesgårdar.

Sandblad gjorde antagandet att det kan ha rört sig om en kringbyggd fyr-längad gård. På 1700-talskartor framträder fastigheten (figur 5:4, nr 273) i kvarter 26 Brigitta, i kvarterets sydvästra hörn med huvudbyggnaden i väster utmed Stora Norregatan, en bred och kort utbyggnad i norr mot öster och en långsmal länga i söder utmed Sladdergatan. Möjligen är det resterna av en fyr-längad gård vi ser. I det nordöstra hörnet är en vinklad trädgårdsyta markerad medan det gula området centralt på tomten bör ha varit en gårdsplan. I vilken utsträckning mer kvartersmark ursprungligen har tillhört fastigheten i form av trädgårds- och odlingsmark kan inte fastställas. Kanske kan den stora grönyta som sträcker sig från söder in mot kvarterets mitt (figur 5:4, tomt nr 272) ha tillhört fastigheten, men vid 1700-talets mitt var tomterna skilda åt ägarmässigt (YSA, stadskarta Baltzar Weduvar 1798[1753]).

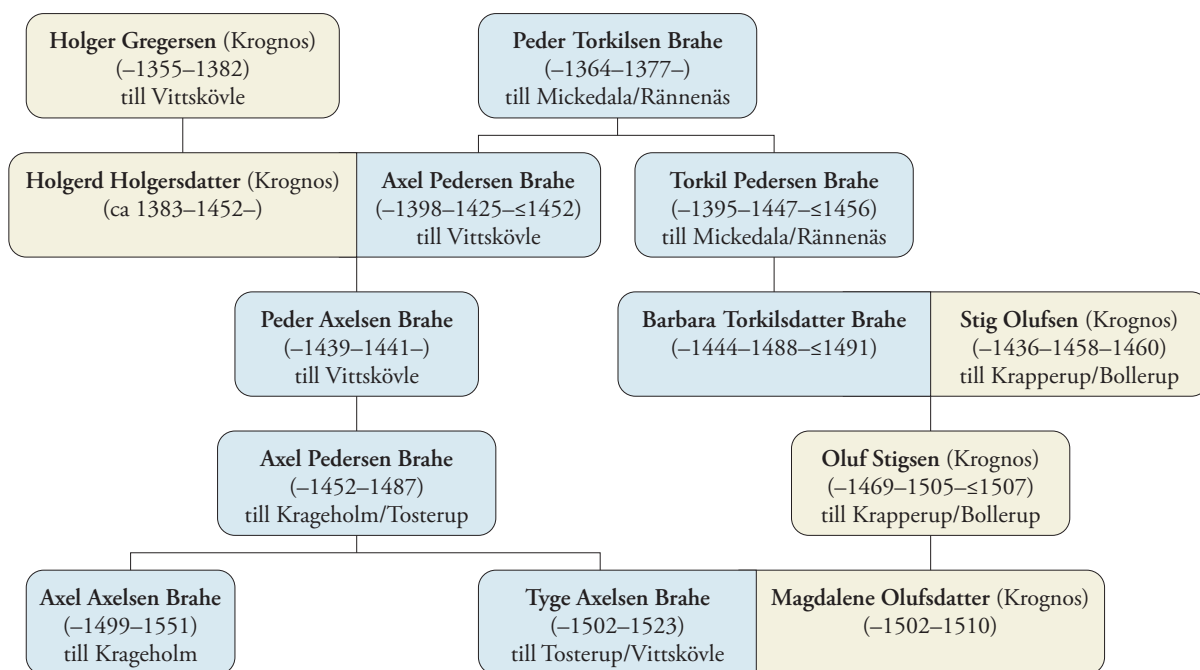
Det går även att diskutera ägandeförhållanden över mark i ett mer långsiktigt perspektiv. Efter 1200-talets mitt skänkte sannolikt riddare Holmger och hans hustru Katarina mark för uppförandet av ett franciskanerkloster i den framväxande staden, en markareal som troligen varit rimligt omfattande. Närheten mellan klostret och Brahehuset, cirka 100 meter, öppnar för möjligheten att parets markinnehav i området var mer omfattande än enbart den areal som donerades till det blivande klostret. Vi vet att bebyggelse fanns i närområdet redan i det äldsta skedet i stadens historia, med dateringar till 1200-talets första halva (Larsson & Anglert 2008:77, 100f). Det har antagits att denne riddare Holmger tillhörde släkten Krognos (Reisnert 1992a:135ff) varför i så fall denna mark skulle ha tillhört Krognos-släkten under högmedeltid. Under senmedeltid finns flera exempel på familjeband mellan höfrälsesläkterna Krognos och Brahe (figur 5:5). Holgerd Holgersdatter

- Tomt 272
- Tomt 273

Figur 5:4. Kvarteret Brigitta (nr 26). Karta: Detalj ur Baltzar Weduvars renoverade stadskarta 1798. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

- Krognos
- Brahe

Figur 5.5. Senmedeltida förbindelser mellan släkterna Brahe och Krognos.
Källa: DAA 1893:272; 1950:6ff; Flensmarck 2003:280ff. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

(Krognos), dotter till riddaren Holger Gregersen (Krognos) till Vittskövle äktade, sannolikt i början av 1400-talet, Axel Pedersen Brahe (farfader till den ovan nämnde Axel Pedersen Brahe), ett äktenskap som kom att leda till att Vittskövle överfördes till Brahesläkten (DAA 1950:7; Skansjö 2006:65f). Släkternas godsrikedom kom tydligt till uttryck i äktenskapet mellan Stig Olufsen (Krognos) till Bollerup och Barbara Torkilsdatter Brahe, en förening som skapade det sannolikt största skånska godsägandet vid den tiden (DAA 1893:274; 1950:8). I våra ögon mest spektakulärt var dock giftermålet mellan Tyge Axelsen Brahe till Tosterup och Magdalene Olufsdatter (Krognos) som firades på Bollerup 1502. Det överdådiga bröllopet är bevarat till eftervärlden genom den detaljerade skildring över festligheterna och dess kostnader som brudens far upprättade (DM 1:4:312ff; DAA 1950:9f). Således fanns flera möjligheter och tillfällen där egendom kom att överföras mellan familjerna i samband med äktenskap och arv. Inte minst 1502 års allians utgjorde ett sådant möjligt tillfälle. Det går därför inte att utesluta Tyge Axelsen Brahe som husets byggherre i början av 1500-talet på mark som kanske funnits i aristokratisk ägo i sekler och som möjligen kan härledas till riddare Holmger och hans hustrus donation till klostret.

Syftet med att upprätta en residensboning, en sätesgård, i Ystad var väldigt klar för Georg Henric Bæijer när han i slutet av 1700-talet framställde sin beskrivning över Ystad. Han konstaterade att åtskilliga i Brahefamiljen bött på närliggande herrgårdar som Tosterup och Krageholm ”men för Munckarnas andakt skull flyttad hit till Staden, för att vara dem närmare och hos dem begrafuas” (Bæijer 1965[1793]:29). Att religiösa skäl skulle varit orsaken kan väl möjligen ses som en sekundär faktor, men troligen inte huvudskälet. Ett ståtligt urbant residenshus lär knappast ha varit nödvändigt för att bli begravd i klosterkyrkan.

Det väsentligaste motivet låg nog på ett annat plan. Med tiden bör Brahefamiljens inflytande i Ystad, som panthavare (delkapitel Ystad som pant) och som regional maktfaktor, ha ökat. Parallellt hade stadens betydelse för dess högaristokratiska medlemmar antagligen också ökat. Naturaavkastningen från de närbelägna huvudgårdarna och dessas underlydande landbogs hade nödvändiggjort mer storskaliga avsättningskanaler, som stadens köpmannakrets säkert kunnat vara behjälpliga med, likasom även med det mer breda och omfattande behov av

konsumtionsvaror som anstod högfrälset. Dock har säkert inte själva Brahehuset direkt fungerat för lagring och magasinering i en sådan handelsverksamhet. Då hade källarutrymmena säkert varit större än de var och omfattat hela ytan under huset. Källarrummet, som omfattar en fjärdedel av husarean, har troligen enbart tjänstgjort för det egna hushållets behov. Däremot har huset säkert varit platsen för kommersiella kontakter och affärsuppgörelser, samt också för möten och representation av politisk och social natur.

Frälset i stadens styrelse

Borgmästare

Under medeltiden utgjordes stadens ledning dels av magistraten (rådet med borgmästare i spetsen), dels av byfogden. Magistraten är ju förknippad med stadens borgerskap och i första hand det ledande köpmannaskiktet. Den fråga som uppkommer är om, och i så fall i vilken utsträckning, även personer ur frälset innehade sådana befattningar. Följdfrågan, som givetvis är betydligt svårare att besvara, är varför dessa frälsepersoner i så fall ingick i den av borgerskapet behärskade stadsstyrelsen.

Sjutton medeltida borgmästare i Ystad framträder i källmaterialet (appendix 2 Ystad). De båda äldsta är belagda 1394, ytterligare tio är hänförliga till 1400-talet medan de fem sista återfinns i källor från 1500-talets första tredjedel. Av dessa sjutton uppvisar två tecken och omständigheter som pekar mot aristokratin. Dessa båda är Anders Jepsen Gagge, känd från början av 1420-talet och sannolikt också från 1437, och Tule Nielsen, omnämnd i dokument åren kring 1460.

Anders Jepsen Gagge närvarade i egenskap av borgmästare som representant för staden Ystad vid Skånes landsting både 1421 och 1423. I mötena deltog många delegater, främst från det andliga och världsliga frälset, men också representanter från flera skånska städer. Enligt de dokument som emanerade från mötena uttalade sig församlingen på frågor ställda av kung Erik av Pommern gällande huruvida Sönderjylland tillhörde det danska kungahuset eller Holstein, respektive om de tidigare danska kungavalen vid landstinget. Mötesdokumenten beseglades av deltagarna. Vid 1421 års möte beseglade de olika borgmästarna och rådmännen inte med personliga sigill utan de satte sin stads vapen under dokumentet (Rep 1:5923; GDD 2:2:155). Däremot beseglades dokumentet från 1423 års möte personligen av varje representant. Av de åtta köpstadsrepresentanterna sigillerade fem med sitt bomärke medan tre uppvisade heraldiska sköldmärken, däribland Anders Gagge. Hans sköldmärke (DAST L LXV 6) visar en smal sparre och bär omskriften "S' anders iebson" (figur 5:6). I dokumentet är han benämnd "Anders Gagge to Vstede" (Rep 1:6031).

Anders Gagge förekommer, såvitt känt, inte i några andra dokument än dessa båda med Gagge-namnet. Däremot finns ett dokument från 1437 gällande en uppgörelse inom frälse-släkten Qvitzow avseende gods en mil nordost om Ystad, beseglat av en väpnare och tre ämbetsmän från Ystad. En av dessa ämbetsmän var "Anders Jeppsson, borgemester i Ysteth" (Rep 1:6898; Wallin 1976:164ff). Överensstämmelsen namnmässigt med sigillet från 1423, det identiska borgmästarämbetet samt den, i alla fall någorlunda, tidsmässiga närheten gör att det bör röra sig om samma person.

Inget kan med visshet sägas om den Gaggesläkt Ystadborgmästaren tillhörde. DAA (1893:145f) diskuterar flera olika släkter, huvudsakligen av lågfrälsekaraktär, som bar Gagge-namnet, men förde olika vapen. Anders Thiset och P.L. Wittrup

Figur 5:6. Anders Jepsen Gaggess sigill.
Källa: DAST L LXV 6

(1904:90) utgår från samma släktuppdelning och registrerade fyra Gaggesläkter (samt släkten Hollunger som stundom även använde tillnamnet Gagge), varav tre klassificerades som skånsk uradel men med olika sköldemärken. Den fjärde släkten utgjordes enbart av Anders Jepsen Gagge med sparren som sköldmärke. Jan Raneke (2001:1:108, 259; 2:854) har samma uppdelning även om han sammanför två av de skånska uradelssläktorna under samma beteckning. Till Anders Jepsen Gagges släkt tillför han, rent hypotetiskt, två bröder, Johannes och Trugot Jacobi (Jepsen), som båda också förde den heraldiskt vanliga sparren som vapen, en sammankoppling som får anses vara mycket skör. Noteras kan att i mötet 1421, där Ystadborgmästaren Anders Gagge sigillerade med stadens vapen, fanns även frälserepresentanter från de andra tre Gaggesläkterna. Samtliga dessa var väpnare som sigillerade med eget vapen (GDD 2:2:155; Rep 1:5923). Mellan dessa vapen fanns återkommande heraldiska element och likheter, till exempel i form av kvarnhjul eller sparre, varför släktmässiga samband antagligen föreligger mellan dessa. Denna släktkoppling kan mycket väl även omfatta Anders Jepsen Gagge.

Slutsatsen blir att en Anders Jepsen Gagge, som sigillerade med det frälseindikerande sparrevapnet, var borgmästare i Ystad minst under perioden 1421–1437. Han saknar verifierad koppling till någon frälsesläkt, men kan mycket väl ha haft anknytning till någon eller några av de andra skånska frälsesläkterna som bar namnet Gagge. Han saknar även kända godstillgångar, varför det mesta talar för att hans verksamhet var förlagd inom staden; att han tillhörde Ystads köpmannakrets.

1457 donerade Bengta Olofsdotter (oxhuvud), änka efter väpnaren Lars Pig¹, en gård i norra Halland till Lunds domkapitel för själamässor för sig och sin avlidne man. Donationshandlingen bevittnades och beseglades av abbot Peter i Åskloster, av sonen och Lundakaniken Bo Pig och av två av hennes svärsöner², båda titulerade som väpnare i dokumentet. Sigillet för den ena av dessa svärsöner var ”Twle Nielsens aff wapn, borghomestares j Ystadh” (LÄU 3:380)³. Väpnaren **Tule Nielsen**, gift med Lars Pigs och Bengta Olofsdotters dotter Estrid, förekommer i ytterligare ett par dokument, från 1458 respektive 1461. Handlingarna rör godstransaktioner och arvskifte inom Pigsläkten, där Tule representerade sin hustru Estrid. Godstillgångarna var belägna i norra Halland och i Västergötland (LÄU 4:4; SDHK 27270). Ingen av handlingarna har något bevarat sigill efter Tule Nielsen, varför det inte går att fastställa vilken släkt han tillhörde.

Sammanfattningsvis nämns Tule Nielsen som borgmästare i Ystad 1457. Han innehade väpnartitel både 1457 och 1461 och var ingift i en lågfrälsesläkt med godstillgångar i norra Halland och i Västergötland. Med tanke på ämbetskopplingen till Ystad kan han ha varit relaterad till Skåne, kanske med egendom i Ystads omland. Åren efter 1457, året då han benämndes som borgmästare i Ystad, kom han via sin hustru i besittning av gods i de dansk–svenska gränstrakterna i norra Halland och Västergötland, varför det inte förefaller osannolikt att han flyttat sin intressesfär till detta område och lämnat sitt ämbete i Ystad. Det skulle också förklara varför han i dokumenten från 1458 och 1461 inte längre bar borgmästartitel.

1 I dansk litteratur brukar släkten benämnas Pig, medan den i svensk litteratur benämns Pik, se till exempel Raneke 2001:2:755.

2 I handlingen benämndes de som hennes svågrar, men av andra handlingar framgår det att de var svärsöner.

3 Både i DAA (1908:352) och i Karl Henrik Karlssons (1909:21) utredning av den medeltida släkten Pik uppges att Tule Nielsen var borgmästare i Halmstad; Ystad nämns inte. Uppgiften har också vidareförts av Raneke (2001:3:755) utan källhänvisning. Enligt transkriberade tryckta versioner av donationshandlingen 1457-10-02, där borgmästarämbetet nämns, så återger såväl originaldokumentet (LÄU 3:380) som en medeltida avskrift (LÄU 3:296) platsen som Ystad. I själva originaldokumentet (SDHK 27059) framgår det klart att det är Ystad som skrivits. Samtidigt är denna donationshandling den enda källa vari Tule Nielsens borgmästarskap i Ystad framkommer.

Byfogdar

Det är mer tveksamt om det bland de nu kända medeltida byfogdarna har ingått någon frälseperson. En **Johannes Skytte** sigillerade ett dokument utfärdat i Ystad 1416 med titeln *advocatus* (fogde). Skytte-namnet antyder att det möjligen bars av en frälseperson, men kan också ha varit ett tillnamn på en person med militär bakgrund, vilket sannolikt var relativt vanligt.

Namnet Skytte var vanligt i såväl danska som svenska frälsekretsar. Anders Thiset och P.L. Wittrup (1904:268) listar inte mindre än fjorton danska släkter, avgränsade genom olika sköldemärken, som rubricerats under släktnamnet Skytte. Jan Raneke registrerar på samma sätt fem släkter med Skytte-namnet (Raneke 2001:1:246, 321; 2:523, 706, 733) varav tre hänförs till Skåne medan de båda övriga lokaliseras till Västergötland. Dessa släkter har fått den nutida benämningen Skytte, därför att någon släktperson, oftast den som nu identifierats som stamfader, bar tillnamnet Skytte. Därutöver påvisar Raneke ytterligare fem personer som hade tillnamnet Skytte men inrangerats under andra släktnamn (Raneke 2001:1:191, 334; 2:648, 705, 834). Av alla dessa släkter är två definierade som skånsk uradel (Thiset & Wittrup 1904:268; DAA 1917:485f; Raneke 2001:1:246; 2:733). Då inget sigill är bevarat kopplat till byfogden i Ystad, Johannes Skytte, har det inte gått att hänföra honom till någon av dessa släkter.

Johannes Skytte sigillerade tillsammans med två borgmästare och två andra borgare i Ystad (SDHK 18814). Alla fem titulerades *gode mend* (*virii discreti*), ett epitet som kunde brukas som beteckning på frälsepersoner (Liedgren 1974:394). Det kunde dock uppenbarligen omfatta även medlemmar av stadens ledande skikt, då det är osannolikt att alla dessa personer skulle ha haft frälsestatus.

Skytte var ett vanligt namn i frälsekretsar, men säkert har också många icke-frälsepersoner med krigar- eller jaktbakgrund burit tillnamnet. I brist på sigill eller annan dokumentation går det varken att bekräfta eller förkasta att byfogden i Ystad Johannes Skytte hade frälsestatus.

Sammanfattning

Av de ledande personerna i den medeltida stadsstyrelsen i Ystad går det att hänföra två borgmästare till det världsliga frälset. Ytterligare magistratsmedlemmar kan ha haft frälsestatus, men källmaterialet är för begränsat och i avsaknad av indicier för att kunna hävda något sådant. Ståndsstatusen för en byfogde, Johannes Skytte, har diskuterats utan att något konklusivt har kunnat sägas. Det förefaller ändå som att, åtminstone under 1400-talet, det inte var ovanligt med ledande personer från frälset i den normalt borgarstyrda stadsförvaltningen.

Som borgmästare har både Anders Gagge och Tule Nielsen säkerligen haft hus i staden. Både ämbets titeln och frälsestatusen borgar för att deras boende har varit både lokaliserings- och kvalitetsmässigt på en hög statusnivå. De har sannolikt varit anknutna till stadens högre köpmannaklass, antingen genom att själva bedriva handelsverksamhet eller genom sin frälsestatus grundad i ett godsbestånd. Måhända går det att i detta hänseende se en skillnad mellan de båda personerna.

Anders Gagge är dokumenterad som borgmästare under en lång period, 1421–1437, det vill säga i minst 16 år. Inga godstillgångar eller tydliga frälsetitlar är kopplade till honom. Det är därför rimligt att anta att han snarare var aktiv i en under lång tid bedriven handelsverksamhet inom staden än i en landsbygdsförankrad lågfrälseroll. En ledande köpman som trots allt förde heraldiskt sköldemärke och namnmässigt var associerad till andra frälssläkter.

Tule Nielsen däremot finns bara belagd som borgmästare vid ett tillfälle. Efter att han genom sin hustru kommit i besittning av ett godsbestånd uppåt landet

nämns han inte längre i samband med Ystad. Det förefaller som att han därmed omlokaliserat sig till dessa trakter och lämnat stadslivet i Ystad. Att han flera gånger benämns som väpnare indikerar också på en mer normal lågfrälsestatus än en köpmannaställning. En landsbygdsförankrad aristokrat som via sin frälseposition en kortare tid verkade som ledare i staden.

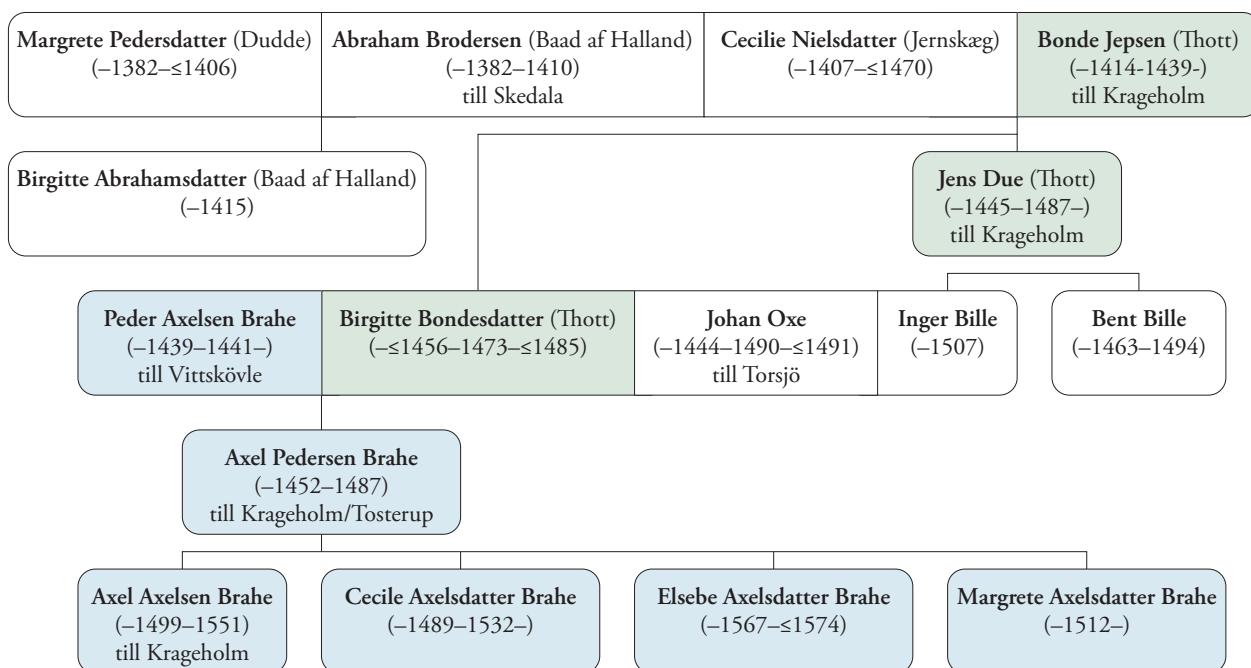
Ystad som pant

Den danska kronan och kungamakten hade en överhöghetsrätt över staden Ystad som konkretiserades i byskatt, saköre och näringsavgifter. Byskatten, och kanske även de övriga inkomsterna, var under senare delen av medeltiden avsatta för att tjäna som avkastning på ett större lån. Som säkerhet för detta lån var således staden Ystad och de kungliga intäkterna därifrån pantsatta, vilka därmed kom att utgöra en årlig förräntning på kapitalbeloppet. Första gången denna skuld och pant blir synlig i källmaterialet är i samband med ett arvskifte 1419.

Den 10 juli 1419 ägde en skiftesförhandling rum efter riddaren och riksrådet Abraham Brodersen (Baad af Halland), som avrättats nästan ett decennium tidigare. I skiftet träffades en överenskommelse mellan Abrahams andra hustru och änka, Cecilie Nielsdatter (Jernskæg), och representanter för barnen till Abrahams dotter i första äktenskapet, Birgitte Abrahamsdatter (Baad af Halland). Änkan Cecilie var i förhandlingen representerad av sin dåvarande make Bonde Jepsen (Thott) till Krageholm (figur 5:7). I uppgörelsen erhöll hon i första hand ett större godsbestånd i södra Halland, men även vissa panträttigheter. Bland dessa pant­ rättigheter ingick ”the femtan hundreth løthuugh mark, som the hawæ på thet panth i Ystadh” (SDHK 19324). Panten beskrivs således som ”i Ystad”, vilket förmodas avse de kungliga avgiftsrättigheterna i denna stad. Kapitalbeloppet utgjordes av 1 500 lödiga mark, ett mycket stort belopp. Det framgår inte helt klart huruvida lånebeloppet och panten avsåg hela staden och dess avgiftsmassa, men förmodligen var det så, beloppets storlek talar härför.⁴

Salomon Kraft vill i sin Ystadshistoria (1956:55) se ett samband avseende denna pant mellan den tidigare hövitsmannen över Ystad, Jep Mus (Thott) och Cecilie Nielsdatter med maken Bonde Jepsen (Thott), där den gemensamma nämnaren och röda tråden skulle vara det Thottska familjebandet. Inga evidens finns dock för en sådan slutsats. Tvärtemot är det ju belagt att panten tillförts Thottsläkten via Bonde Jepsens hustrus arv. Ursprunget måste därför sökas hos arvlåtaren Abraham Brodersen. Denne mäktige riddare, tillika riksråd, var en av de ledande makt­ personerna under drottning Margrete, främst grundat i hans stora kapitalstyrka, var­ med han i stor omfattning försåg kung och krona med kapital och likvida medel. För sina tjänster tilldelades Abraham Brodersen ett flertal län under 1390-talet; hela Halland med länen Laholm, Falkenberg och Varberg samt ytterligare slottslän i Småland och Västergötland. Det omfattande länskomplexet behöll han fram till sin död 1410 (Jexlev 1979:151; Lerdam 1996:92ff, 113f). Abraham Brodersens solvens, position och verksamhetsinriktning gör det troligt att det var han som ursprungligen försåg den danska kronan med ett lån på 1 500 lödiga mark i utbyte mot Ystad som lånesäkerhet och intäkterna därifrån som avkastning på det utlånade beloppet.

4 I mitten av 1500-talet utgjorde byskatten i Ystad 100 mark (Kraft 1956:94). Om samma för­ hållande hade gällt även drygt 100 år tidigare skulle skatten därmed ha utgjort drygt 6 % av skuldbeloppet. Därtill kom kanske de andra, mer svårberäknade, intäktskällorna. Samtidigt måste en långivare räkna med omkostnader för inkasseringen av skatt och avgifter samt risken för direkta inbetalningsbortfall. En vanlig, ”accepterad”, räntenivå under medeltiden var 5 %.

Abraham Brodersen blev avrättad – halshuggen – under ett krigståg 1410 lett av Erik av Pommern. Bakgrunden är inte helt klarlagd, men sannolikt var den grundläggande orsaken att Abraham Brodersen hade blivit för stor och mäktig (Jexlev 1979:151). Med motiveringen att han avrättats enligt lag tog drottning Margrete Abraham Brodersens egendom i beslag, men efter hennes död återgav Erik av Pommern 1414 denna egendom till arvingarna (SDHK 18220; Jexlev 1979:151). Fördelningen mellan arvingarna av detta arvegods skedde som ovan beskrivits 1419, varibland Ystads pant utgjorde en del.

Ystads pant är sedan inte omnämnt i några kända källor förrän i slutet av 1400-talet. Under årtiondena kring 1500 finns tre spridda hänvisningar till denna pant. Första gången är 1493, då kung Hans ålade Bent Bille och Inger Bille att tillstålla honom de brev som hans förfäder utfärdat avseende olika gods och städer, däribland Ystad (MCH 154). Senare, 1508, gjorde Axel Axelsen Brahe till Krageholm ett mageskifte med sina systrar Cecilie och Elsebe där han mot att erhålla deras andelar i Ryssemølle gav dem sin del i Ystads pant (Heise 1882:22f). Därefter nämns Ystad pant i ett dokument från 1512, där Roskildebiskopen Johan Jepsen skriver till kung Hans och ber om dennes hjälp för att reglera skulder han ådragit sig under en resa till England på kungens vägnar. Bland borgenärerna nämns en fru Margrete, som hade upplåtit sin pant i Ystad, belöpande på 400 mark, åt biskopen (DM 1873:4:2:33of).

Hur hänger då dessa tre spridda omnämmanden om brev och andelar avseende rättigheter i Ystad ihop? Bonde Jepsen och Cecilie Nielsdatter, som erhållit Ystads pant vid arvskiftet 1419, hade en son (Jens Due) och flera döttrar. Jens Due efterlämnade inga egna barn. Den gemensamma nämnaren för personerna i de ovan nämnda innehaven av Ystads pant är deras dotter Birgitte Bondesdatter (Thott), som var gift tre gånger (DAA 1900:415f) (figur 5:7).

Första äktenskapet var med Peder Brahe till Vittskövle, i vilket sonen Axel Pedersen Brahe till Krageholm föddes. Denne Axel Brahe blev i sin tur fader till Axel Axelsen Brahe och dennes systrar Cecilie och Elsebe. Fru Margrete, som 1512 omnämns som innehavare av panträtt i Ystad, kan ha varit en tredje syster, som vid tillfället var änka efter Erik Jensen (Urup) (DAA 1950:9ff).

Birgittes tredje äktenskap ingicks med Johan Oxen till Torsjö, som efter hennes död gifte om sig med Inger Bille. Johan Oxen hade avlidit och Inger Bille var därmed

■ Brahe
■ Thott

Figur 5:7. Släktförbindelser avseende personer kopplade till Ystads pant.
Källa: Rep 2:1653; DAA 1884:38; 1900:415f; 1907:340; 1950:8ff; 1985-87:503, 510; Jexlev 1979. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

änka när kung Hans förfrågan om Ystadbrev ställdes 1493. Som hennes förmyndare fungerade då brodern Bent Bille (DAA 1907:340; 1985–87:503, 510).

Således kan Ystad pant och rättigheterna knutna till denna sannolikt spåras tillbaka till Abraham Brodersen och dennes långivning till danska kungahuset. Troligen kan den sedan följas i arvgången efter hans änka Cecilie Nielsdatter och dennes dotter Birgitte Bondesdatter för att sedan komma att fördelas bland hennes efterkommande i släkterna Brahe, Bille och Oxe. Kung Hans vilja att ta del av dokumenten knutna till pantsättningen 1493 vittnar om ett intresse från kungamaktens sida att återta sina rättigheter i staden. Efter 1493 finns heller inga källmässiga vittnesbörd om rättigheter i Ystad från släkterna Oxes och Billes sida. Däremot har medlemmar av Brahesläkten under första halvan av 1500-talet fortsatt uppburit byskatt. Enligt en notis från 1529 (KFIR 221) erhöll Axel Axelsen Brahe följebrev på att uppbära årlig skatt, saköre och annan kunglig ränta från Ystad. I vilken utsträckning denna förläning grundade sig i den gamla panträkten eller enbart var en ersättning för utförda tjänster framgår inte. 1535 utsåg kung Christian III en ny byfogde i Ystad genom att utnämna Erik Jensen till ämbetet. I den korta notisen om utnämningensbrevet i kansliregistret (DKR 7) nämns att byfogden skall uppbära saköre som tillfaller kungen och kronan, men inget sägs om byskatt eller andra avgifter, vilket tyder på att kronan återtagit delar av rättigheterna men att byskatt och andra avgifter fortsatt var i privata händer. När kungen 1555 begärde in bevis från ett antal efterkommande och arvingar efter Axel Pedersen Brahe på deras rätt att uppbära byskatten från Ystad gällde det enbart halva skatten, resten hade vid den tiden övergått till kronan (KBB 1:412). Redan året efter, 1556, inflöt hela byskatten till den danska kronan (Kraft 1956:94) och därmed slutar historien om Ystads pantsättning till det danska högfrälset.

De personer och släkter som var innehavare av Ystads pant bör ha haft ett intresse av och ett inflytande i verksamheterna och förhållandena inom staden. Man måste ha varit intresserad av att byskatten betalades ordentligt och att förutsättningarna för ekonomi och näringsliv var de bästa. Goda betingelser för köpenskap och hantverk och i övrigt fredliga och rättssäkra förhållanden borgade för störst möjlig avkastning i form av skatt och avgifter. Byfogden var ju normalt tillsatt av kungen och fungerade som dennes ämbetsman och representant i staden. När rättigheterna till staden förpantades är det troligt att panthavarna kom att få ett inflytande över denna tillsättning och över hans ämbetsutövning. Likaså bör kontakterna och relationerna med rådet, borgmästare och rådmän, ha varit nära och täta, även med tanke på dess autonoma ställning. Det förefaller troligt att panthavarna kom att utöva ett inflytande på de politiska, ekonomiska och rättsliga förhållandena i staden.

Även rumsligt kom panthavarna att bli nära kopplade till Ystad. Redan Bonde Jepsen och Cecilie Nielsdatter skrev sig till det närbelägna stora godset Krageholm. För de panthavande släkterna Thott och senare Brahe utgjorde Krageholm och även det likaså närbelägna Tosterup det centrala godsinnehavet. Också Oxesläktens huvudsäte Torsjö låg inom dagsreseavstånd. I början av 1500-talet förstärktes denna närhet ytterligare när sannolikt en representant för Brahesläkten uppförde det förnäma och exklusiva stenhuset på Stora Norregatan, i gråbrödraklostrets grannskap. Kopplingarna till detta kloster var också starka och idag vittnar gravhällar i klosterkyrkan om den sista viloplatsen för några av de senare panthavarna: Axel Pedersen Brahe och hans maka Maren Lunge samt deras son Axel Axelsen Brahe och dennes första maka Anna Lavesdatter (Brock).

Innehavet av Ystads pant, en närhet geografiskt-rumsligt och sannolikt även ett direkt inflytande över stadens organisation förefaller således att hänga samman. Vad som var orsak och verkan är svårt att reda ut, men rimligen har de olika parametrarna påverkat och förstärkt varandra. I denna etablering av en regional intressesfär för några högfrälssläkter bör dock pantinnehavet ha utgjort en viktig bidragande faktor.

Sammanfattning Ystad

Det kan konstateras att det skriftliga källmaterialet avseende egendomstransaktioner i Ystad är magert, så magert att det inte tillåter några djupare och mer tillförlitliga konklusioner. Materialet erbjuder huvudsakligen en möjlighet att formulera några hypoteser. En sådan hypotes är att det världsliga frälset i stadens initialskede var i besittning av en stor del av den gryende stadens kommande areal, ett jordinnehav som i så fall kan indikera att aristokratin var en viktig, kanske avgörande, aktör vid stadens tillblivelse och platsens urbanisering. Med tiden reducerades jordinnehavet genom donationer till kyrkliga institutioner och genom direkta försäljningar främst till stadens borgerskap.

De personer ur aristokratin som kan beläggas i samband med egendomstransaktioner i Ystad hade inte sitt huvudsakliga säte i staden, men i flertalet fall inom stadens regionala närområde, inom 30 kilometer. Detta var ett avstånd inom vilket staden kunde nås under dagen, men kanske för långt och opraktiskt för en återresa samma dag. Även om transaktionerna inte direkt indikerar ett gårdsinnehav syftande till eget boende, säger ändå detta avstånd att i många fall egendomen kan ha brukats just för övernattnings i samband med kortare besök i staden. I inget av fallen har dock Ystadegendomen kunnat tolkas som en mer permanent residensplats. En sådan varaktighet är då mer förknippad med det fortfarande existerande Brahehuset, som inte finns omnämnt i några samtida skriftliga källor.

I detta sammanhang är det intressant att notera att omlandet kring Ystad var ett godstått område. I samband med det så kallade Ystadsprojektet identifierades omfattande frälseinnehavd egendom samt ett stort antal medeltida huvudgårdar i backlandskapet norr om staden, i Ljunits och Herrestads härader. Thottsläkten synes ha varit en framträdande gårdsinnehavare, men även det lundensiska ärkesätet besatt omfattande ägor (Skansjö et al. 1989). Till detta omland kan också räknas de stora huvudgårdarna nordost om Ystad, Bollerup och Tosterup, kopplade till respektive släkterna Krognos och Brahe. Till viss del har dessa aristokratiska godsbesittare således innehaft egendom även i staden Ystad, tydligast i fallet Brahehuset. Denna rurala aristokrati har också haft en stark anknytning till franciskanerklostret i staden, vilket påtagligt materialiserats genom gravstenar och vapenmålningar i klosterkyrkan. Bland gravstenarna är de närlokaliserade släkterna Brahe, Thott och Krognos särskilt framträdande (Carlquist & Borg 1967:125; Reisnert 1992a:137ff). De kalkmålade vapnen representerar en något mer spridd krets med, utöver regional godsbesittande aristokrati, tydliga inslag från nordtyska städer (Raneke 1968).

I några fall var frälsepersonerna knutna till egendomar som var belägna mer avlägset, i ett par fall betydligt mer avlägset. Ett par av dessa gällde pantinnehav av Ystadegendom, det vill säga kopplingen till Ystad var troligen en funktion av låneförbindelser.

I de, i och för sig få, fall frälseegendomen har kunnat lokaliseras till någon konkret plats i staden, var de belägna kring stadskyrkan eller i stadens norra del. Närheten till kyrkliga institutioner är genomgående.

Brahehuset kan vara ett välbevarat exempel på en urban sätesgård, ett residentiellt säte för en högfrälsefamilj med starka band till och intressen i staden. Huset, sannolikt med anslutande ekonomilängor, fungerade som bostad och representationslokal vid kortare eller längre vistelser i staden. Motiven för att satsa på en så påkostad stadsanläggning var sannolikt både kommersiella och lokalpolitiska.

Husets yttre utformning och även vad vi vet om dess inre gestaltning visar på en prakt och exklusivitet som signalerar makt grundad på rikedom och social position. Den urbant associerade arkitekturstil huset representerar kontrasterar starkt mot släktens rurala sätesgårdar. Även om dessa också uttrycker makt och auktoritet

tet sker det med andra medel. De fortifikatoriskt gestaltade landsbygdsresidensen bottenar istället i frälsets militära bakgrund och identitet.

En diskussion fördes rörande möjlig byggherre. Den traditionellt tillskrivne Axel Pedersen Brahe ifrågasattes och någon av hans söner, Axel eller Tyge Axelsen Brahe, framfördes som mer troliga upphovsmän. Detta sammanhänger med att Brahehuset kan vara yngre – från början av 1500-talet – än vad som vanligen brukar anges. Vidare diskuterades ett möjligt större ursprungligt markinnehav i stadens norra del, kopplat till släkterna Krognos och sedermera Brahe.

Brahesläktens kopplingar till staden, och före dem andra lierade släkter som Thott, kunde också påvisas via den så kallade Ystads pant. Denna 150-åriga företeelse grundades i en pantsättning av stadens överhöghetsrättigheter i form av byskatt, och eventuellt saköre och andra näringsavgifter, rättigheter som bit för bit återtog av kronan under första halvan av 1500-talet. För det panthavande högfrälset bör det ha medfört såväl ett inflytande i och över staden som ett intresse för egen närvaro, kontroll och insyn.

Vidare analyserades närvaron av aristokrati i stadens egna maktorgan. Två personer identifierades som frälse, båda innehavare av borgmästarämbetet vid olika tidpunkter. Anders Jepsen Gagge var borgmästare under en längre period, minst från 1421 och sannolikt åtminstone till 1437. Han sågs som urbant förankrad, nära lierad med och en del av stadens köpmannaelit. Tule Nielsen, titulerad väpnare, nämns bara som borgmästare vid ett tillfälle, nämligen 1457. Mycket tyder på att han tillhörde det mer traditionella lågfrälset på landsbygden. Via hustruns arv kom han i besittning av ett godsbestånd i de norra gränstrakterna mellan Danmark och Sverige, och lämnade förmodligen därmed sitt urbana engagemang i Ystad.

Halmstad – halländsk handelsstad

Stadens uppkomst, karaktär och medeltida utveckling

Det äldsta Halmstad var beläget ett par kilometer norr om den senare medeltida stadsbildningen, ovanför Nissans sista fors på en plats där den nord-sydliga kustvägen utgrenade sig med en väg som längs Nissan förde in mot centralområdet söder om Vättern. Skyddat från havet och beläget vid en betydande kommunikationsknutpunkt hade området sedan lång tid varit befolkat. En kontinuerlig bybebyggelse på platsen har konstaterats från vikingatid. Platsens centralitet och tillgång till havet drog till sig varor från såväl det omgivande jordbruksområdet som det småländska skogsområdet. Handelsvarorna utgjordes främst av lantbruks- och järnprodukter men också av lax från Nissan. En romansk stenkyrka uppfördes under 1100-talet, förmodligen föregången av en träkyrka. Halmstad omnämns som kungalev i *Kong Valdemars jordebog* 1231 och 1264 fanns ett dominikanerkloster på platsen. Platsen urbaniserades alltmer och under andra halvan av 1200-talet får den anses ha uppfyllt de väsentligaste kriterierna för en medeltida stad. Trots det var bebyggelsen fortsatt ganska gles med jordbrukande gårdar och med ett utspritt stadsområde. En knapp kilometer söderut, strax nedströms fallet i Nissan, fanns en omlastnings- och marknadsplats vid ett övergångsställe över ån. Här uppfördes i mitten av 1200-talet en mindre borganläggning (KVJ fol 31v; Nilsson 1968:5ff, 56ff; Augustsson 1980:6ff, 12ff, 41ff; Balic et al. 2015:10ff, 31ff; Larsson 2016a:74ff).

Halmstads äldsta kända stadsprivilegier utfärdades av hertig Christoffer av Halland och Samsö 1307 (PRFSS 1:265). Nästa bevarade privilegier är från 1322 och det är samme Christoffer som står som utfärdare, men nu som kung med ordningstalet II. Privilegierna var riktade till borgarna i kungens nya stad Brokatorp (PRFSS 1:267, 268). 1327 utfärdades ett nytt privilegiebrev av hertig Knud av Halland och Samsö till borgarna i köpstaden Halmstad (PRFSS 1:270). Brevens innehåll visar att staden under 1320-talet flyttades från sin ursprungliga lokalisering till en ny plats längre nedströms Nissan. Den nya platsen hette Brokatorp, men övertog snart den gamla stadens namn. Det gamla stadsläget kom därefter att åter bli en by och benämnas Övraby (Nilsson 1968:18, 27ff; Augustsson 1980:12, 51; Balic et al. 2015:10).

Bakgrunden till flytten bör sökas i stadens handel, både med Hansan och inom det danska riket, som underlättades genom en bättre tillgänglighet till havet. Den nya staden etablerades på en flack och delvis sank sandås på Nissans västra sida omgiven av vattensjuka områden och strandängar. Den initiala bebyggelsen skedde på

högsta punkten vid nuvarande Stora torg, men också utmed högre belägna delar av den nord-sydliga väg som gick parallellt med ån. Staden försågs också från början med vallgrav och jordvall med palissad. Ett stort område i stadens västra del togs i anspråk av dominikanerklostret S:ta Katarina, som hade flyttat med från Övra-by (Nilsson 1968:30f; Augustsson 1980:9f, 90ff; Balic et al. 2015:13ff, 33; Öbrink 2015:79f).

Det bebyggda området expanderade mot norr och väster under 1400-talet när tidigare vattensjuk mark dränerades och togs i anspråk. Bebyggelsen förtätades genom fler byggnader och uppförandet av hus i två våningar. Husen började byggas med syllstensgrund och i korsvirkes- eller skiftesverksteknik, en utveckling från det föregående seklets hus med jordgrävda stolpar och väggar av lerklinat flätverk. Tomtstrukturen var tämligen enhetlig och bestod av bodar och porthus utmed gatan samt med byggnader längs en gårdsplan på långsmala tomter in i kvarteren, ibland utefter tvärgränder från huvudgatan (Augustsson 1992; Balic et al. 2015:21; Öbrink 2015:80ff).

Under 1300-talet hade staden omfattande kontakter och handel med Hansan och det tyska inslaget i staden var påtagligt, vilket stora mängder nordtysk keramik vittnar om. Halmstads politiska betydelse ökade under unionstiden och staden blev en viktig mötesplats från 1430-talet till början av 1500-talet. Samtidigt strävade kungamakten efter att begränsa Hansans merkantila inflytande, men handeln med andra delar av Danmark var en balanserande faktor för staden. Staden utgjorde en viktig exporthamn för varor från regionen och från de dansk-svenska gränsbygderna mot Småland och Västergötland. Halmstad upplevde således en solid och expansiv tid under senmedeltiden, vilket också satsningarna på kyrkliga institutioner vittnar om. Den stora gotiska stadskyrkan S:t Nicolai uppfördes i början av 1400-talet, större om- och tillbyggnader av dominikanerklostret och stadskyrkan ägde rum under seklets andra halva och på 1490-talet uppfördes en ny klosteranläggning i stadens norra del, franciskanerklostret S:ta Anna. Stadens lokala handelsplats torggatan, som utgjordes av en central del av den nord-sydliga huvudgatan, breddades också under mitten av 1400-talet (Nilsson 1968:60ff, 76ff; Augustsson 1980:10, 53f, 85; Balic et al. 2015:9, 19ff; Öbrink 2015:88).

Efter unionstiden blev förhållandet mellan Danmark och Sverige alltmer aggressivt och Halmstads position i gränzonen därmed mer utsatt. Fortifikatoriska arbeten pågick under stora delar av 1500-talet, men det var framförallt under åren kring 1600 som riktigt storskaliga befästningsarbeten ägde rum. Måktiga anläggningar uppfördes med kraftiga murar och bastioner, rejäla stadsportar och utbyggda vallgravar. Staden fick också under 1500-talet en ökad administrativ och förvaltningsmässig betydelse som länscentrum. Ett residentielt slottsbygge uppfördes och integrerades i försvarsverken (Nilsson 1968:193ff, 221ff, 239ff, 272ff; Augustsson 1980:10, 85; Balic et al. 2015:28, 34f; Öbrink 2015:93).

1619 ägde en förödande brand rum i staden. De enda hus som stod kvar utöver befästningsanläggningar sades ha varit slottet, stadskyrkan och tre andra hus. När staden skulle återuppbyggas gjordes det utefter en ny och för tiden modern stadsplan med i största möjliga utsträckning rätlinjiga gator och rätvinkliga kvarter. Den gamla torggatan ersattes med ett stort kvadratisk torg. Den medeltida gatu- och kvartersstrukturen kom att döljas av den nya bebyggelsen, en dold struktur som mödosamt och bara partiellt har kunnat rekonstrueras via arkeologiska undersökningar (Nilsson 1968:285ff; Balic et al. 2015:37f; Öbrink 2015).

Aristokratiska egendomar i Halmstad

Egendomstransaktioner

66 transaktioner avseende fast egendom i Halmstad fram till 1536 kan dokumenteras. Av dessa avsåg 17 transaktioner där personer med trolig tillhörighet till det världsliga frälset varit part eller omnämnts (tabell 6:1). Således inbegrep 26% av transaktionerna en frälseperson. Av de 17 frälsetransaktionerna avsåg fyra försäljningar eller pantsättningar där båda parterna i transaktionen tillhörde frälset. Sex av transaktionerna avsåg donation av egendom till olika altare i stadskyrkan.

De två helt dominerande transaktionstyperna var köp/försäljning/byte respektive donation till kyrklig institution. Av de 66 transaktionerna utgjorde köp/försäljning/byte 24 stycken. Gåvor och donationer utgjorde 32, varav 28 var riktade till stadskyrkan S:t Nicolai, huvudsakligen till specifika altare där. Utöver de sex frälseinitierade donationerna utgick några enstaka från präster, men donatorskretsen dominerades av borgare. Både i kategorierna köp/försäljning/byte och donationer utgjorde frälsets andel cirka 20%. Övervikten av donationshandlingar i källmaterialet speglar säkerligen inte de faktiska relationerna mellan transaktionstyperna utan är en följd av kyrkans över tid goda arkivering grundat i dess behov av att kunna dokumentera och styrka åtkomst av egendom. Köp och försäljning av fast egendom måste i praktiken ha varit den vanligaste förvärvstypen.

Tre av transaktionerna ägde rum under stadens äldsta skede, i slutet av 1200-talet och början av 1300-talet. Alla övriga transaktioner tillhörde senare delen av medeltiden, fördelade på 13 under 1400-talets andra tredjedel, 30 under seklets tredje tredjedel samt övriga 20 under 1500-talet fram till reformationen. Frälset var representerat under alla perioderna, dock i lägst utsträckning under 1400-talets sista tredjedel.

Från stadens ursprungliga läge i Övraby visar ett dokument på frälsets innehav av egendom i staden redan under dess tidiga skede. Detta dokument från 1295 är det enda kända skriftliga källdokumentet om egendomsinnehav i Övraby utöver de som rör kyrkliga institutioner och kungsgården. Dokumentet, som upprättades i Lund, avser en fastighetstransaktion där Sigvid Knudsen (Ribbing) överlät sin gård i Halmstad till Niels, kallad Tynde (DD 2:4:172). De arkeologiska spåren från Övraby visar på en gles bebyggelse med ytmässigt relativt stora gårdsheter och troligen är det en sådan gård som Sigvid överlät. Var i staden gården låg går dock inte att fastställa. Sigvid och släkten Ribbing innehade fler gårdar i regionen. Vid sekelskiftet 1300 hamnade nämligen Sigvid i en tvist om gods. Efter flera turer i processen dömdes Sigvid fredlös och han och hans arvingar frändömdes egendom i Tönnersjö härad (DD 2:5:209).

En Sigvid som förde samma vapen som Sigvid Knudsen (tre sjöblad ställda 2, 1) framträder i ett dokument från 1313 (DD 2:7:103) där han kallas för Oxe och skrev sig till Säm, en by norr om Halmstad i Asige socken, Årstads härad. I handlingen pantsatte Sigvid Oxe några åkrar, som enligt en yngre påskrift på dokumentet ("Item een gaard udi Haelmstade och nogle aggre och giæld") har hänförts till Halmstad, en pantsättning som utgjorde säkerhet för ett lån från Niels Tynde. De många likheter som dokumenten från 1295 och 1313 uppvisar – parternas namnlighet, vapenbildens överensstämmelse, egendom i och kring Halmstad – indikerar att det var samma personer som gjorde affärer vid de båda tillfällena. Sigvid Knudsen skulle således ha innehaft gårdar i Tönnersjö, Halmstads och Årstads härader, däribland i staden Halmstad, och en bit in på 1300-talet ha haft sin huvudgård i Säm i Asige socken. Niels Tynde är inte känd från några andra halländska eller skånska källor än dessa båda. Med tanke på att han uppenbarligen besatt en finan-

Tabell 6.1. Egendomstransaktioner i Halmstad där endera parten tillhörde aristokratin.

Källa: Appendix 1 Halmstad.

Rött = högfrälse, blått = lågfrälse, grönt = stadsfrälse.

R = Egendomen har bedömts potentiellt nyttjad av frälsepersonen som residens, permanent eller vid besök i staden.

Streck innebär att egendomen sannolikt inte utnyttjats som residens, till exempel genom att annat boende angetts, notering om arrende-förhållande eller att landgille finns, egendomens karaktär (jord, bod, öde jord) eller kort innehavstid.

Nr	År	Transaktion	Egendom	R	Avyttrare – namn
1a	≤1295	Försäljning?	Gård (Övraby)	R	Peder Egeside
1b	1295	Försäljning?	Gård (Övraby)	R	Sigvid Knudsen (Ribbing)
2	1313	Pantsättning	Åkrar (Halmstad?)	-	Sigvid Oxe till Säm
3	1440	Pantsättning	Gård	R	Gunhild Matsdotter
4	1455	Donation	Jord (gård?)	-	Arvid Baad (af Halland) till Mickedala
5a	1455	Donation	Pantegendom (1 jord, 7 gårdar, 1 gatubod)	-	Arvid Baad (af Halland) till Mickedala
5b	1455	Donation	Gård	-	Arvid Baad (af Halland) till Mickedala
6	1465	Försäljning	Jordagods	-	Gese Mose
7	1490	Försäljning	Gård	R	Erik Judes barn
8	1500	Donation (testamente)	Gård och jord	R	Ture Bentsen (Thott)
9	1513	Innehav	Gård	R	Christiern Nielsen
10	1526	Donation	Gård	R	Niels Jensen till Ettarp
11	1528	Gåva	S:t Olofs hus	-	Hans Bagge
12a	1533	Donation	Gård, jord, hus, toft	-	Hans Bagge
12b	1533	Innehav	Gård	R	Hans Bagge
13a	≤1534	Försäljning	Gård och ladugård	-	S:ta Annas kloster, Halmstad?
13b	1534	Mageskifte	Gård och ladugård	-	Holger Ulfstand till Skabersjö och Hækkeberga

siell styrka, som förvärvare av gård och som utlånare av pengar, bör han ha tillhört samhällets övre skikt som frälse eller som borgare. I dokumentet från 1313 tituleras han *vir discretus* vilket mer indikerar frälse än borgare. Kompletterat med att han var köpare av frälsejord gör detta hans frälsestatus sannolik.

I överlåtelsehandlingen från 1295 sägs att den tidigare innehavaren av gården i Halmstad var *dominus* Peder Egeside. Herretiteln vid denna tid visar att han var riddare (Ljung 1961:506ff) och därmed tillhörde högfrälset. Han tillhörde kretsen kring kungen och var riksråd (DD 2:8:259). I början av 1300-talet, troligen redan under 1200-talets slut, hade han ett betydande godsinnhav i Halland (DD 2:6:149). Senare är han mest förknippad med Skåne, främst Vittskövle, även om något godsinnhav inte dokumentariskt kan beläggas där (Bøgh 2006:114ff; Skansjö 2006:55ff; Flensmarck 2010:33ff).

Diplomet från 1313 avseende pantsättningen av åkrar tillsammans med påskriften på handlingen skulle, med tanke på dateringen, vid första anblicken kunna tolkas som åkrar vid den äldre stadsplatsen Övraby. Då påskriften är väsentligt yngre, från tidigmodern tid, torde den dock snarast åsyfta det nya stadsläget längre nerströms Nissan. Vid påskriftens tillkomst hade ju denna plats under lång tid varit den gällande stadsplatsen med namnet Halmstad. Om påskriften skulle syftat på Halmstad Övraby hade detta säkert angivits eller specificerats i noteringen. Därtill indikerar namnen på åkrarna en vattensjuk plats, belägen nära eller längs med vatten, en av åkrarna belägen vid en gata, fägata, en annan möjligen vid en badstuga vid ett vad, sammantaget en platsbeskrivning som kan stämma med hur för-

Inom en transaktion avses med avyttrare den som minskar sina rättigheter i en egendom, det vill säga säljare (försäljning), givare/donator (gåva/donation), arrendeupplåtare (arrende), arvlåtare (arv), gäldenär (pansättning) respektive borgenär (inlösen pant) samt egendomsförloren (tvist/om).

Inom en transaktion avses med förvärvare den som ökar sina rättigheter i en egendom, det vill säga köpare (försäljning), gåva/donationsmottagare (gåva/donation), arrendator (arrende), arvinge (arv), borgenär (pansättning) respektive gäldenär (inlösen pant) samt egendomsvinnare (tvist/om).

Avyttrare – kategori	Förvärvare – namn	Förvärvare – kategori
Högfrälse (riddare)	Sigvid Knudsen (Ribbing)	Högfrälse
Högfrälse	Niels Tynde	Lågfrälse?
Högfrälse	Niels Tynde	Lågfrälse?
Högfrälse	Arvid Baad (af Halland) till Mickedala	Lågfrälse (väpnare)
Lågfrälse (väpnare)	Kalentealtaret, S:t Nicolai	
Lågfrälse (väpnare)	S:t Olofs altare, S:t Nicolai	
Lågfrälse (väpnare)	S:t Olofs altare, S:t Nicolai	
Borgare i Halmstad?	Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg	Högfrälse (riddare)
Lågfrälse?	Erik Svendsen	Borgare i Halmstad
Högfrälse	Vårfrualtaret, S:t Nicolai	
Stadsfrälse (väpnare, borgmästare)		
Lågfrälse	Kalentealtaret, S:t Nicolai	
Stadsfrälse? (byfogde, rådman)	Halmstads stad	
Stadsfrälse? (byfogde, rådman)	Vårfrualtaret, S:t Nicolai	
Stadsfrälse? (byfogde, rådman)		
	Holger Ulfstand till Skabersjö och Häckeberga	Högfrälse (riddare)
Högfrälse (riddare)	Vårfrualtaret, S:t Nicolai	

hållandena såg ut i Halmstad Brokatorp inför stadsflytten¹. Vidare anges en gård i påskriften, en gård som inte omnämns i själva dokumenttexten. Däremot nämns både åkrarna och en låneskuld i såväl dokumenttexten som i påskriften. En möjlig tolkning är att någon gård inte existerade när dokumentet upprättades men hade blivit uppförd när påskriften gjordes.

Det går således att belägga ett högaristokratiskt markinnehav tidigt i Halmstads historia, dels på den ursprungliga stadsplatsen Halmstad Övraby, dels sannolikt även i det nya stadsläget Halmstad Brokatorp. Främst bland frälset var den högättade släkten Ribbing som också var innehavare av en större godsmassa i regionen. Sigvid Knudsen hade troligen sin sätesgård i Asige socken norr om staden.

Inga andra skriftliga dokument har påträffats som belyser egendom och egendomstransaktioner under stadens första sekel i det nya stadsläget i Brokatorp. Det

1 I dokumentet (DD 2:7:103) namnges de tre åkrarna Gatuspial, Bastunnakyr och Sykespial. Efterledet *-spial* kan utläsas som *spiäll* och syfta på en kantig, ofta långsmal, åker, ofta utanför de tegskiftade ägorna. *Gatu-* refererar till gata, inhägnad väg, fågata eller torgliknande utvidgning av bys huvudgata. Förleden i *Sykespial* innehåller ordet *sik*, som syftar på sank mark, vattensjuk sänka eller sänka där vattendrag rinner fram. *Bastunnakyr* är förmodligen en fel-läsning av *Bastuuuakyr* (jämför Ortnamnsregistret på Namnarkivet i Uppsala, även här anges *Bastuuuakyr*). Förleden i *Bastuuua-* kan innehålla *badstuga* (bastu) eller möjligen *badstuguvad*, alltså ”vad där det finns en badstuga”. Efterleden *kyr* är svårtolkad. Att döma av det fåtal parallella namn som finns skulle det kunna ha att göra med vatten eller våtmark. (email Ola Svensson 2017-06-18, 2018-09-19, 2019-01-30, 2019-12-09).

skriftliga källäget ger därför inte någon vidare insyn i ägandeförhållandena i staden efter flytten. Först kring 1400-talets mitt dyker åter dokument gällande egendoms- transaktioner upp, därav flera med frälsepart. Dessa frälseanknutna fastighetstrans- aktioner gäller pantsättningar och donationer inom och mellan två släktkretsar med utbredda egendomsinnehav i de dansk-svenska gränslandskapen Halland, Småland och Västergötland.

1440 pantsatte Gunhild Matsdotter en gård i staden och en gård i Knebildstorp² till välborne Arvid Baad (af Halland). Av dokumentet framgår att en Niels Svend- sen bodde i gården i Knebildstorp. Någon boende i gården i Halmstad nämns inte (Rep 1:7103; Weibull 1903:159). Gunhild Matsdotter var änka efter riddaren Sven Sture, känd som en ledande härförare i striderna mellan Danmark och mecklen- burgarna/Tyska Orden i slutet av 1300-talet och början av 1400-talet. Sven Stures gods var främst lokaliserat till Njudung i Småland, där han också senare i livet blev läntagare och bosatt på fästet Sundholm (Kindahl 1997).

Arvid Baad donerade 1455 en jord i Halmstad och en gård i Knebildstorp till Kalentegillet i stadskyrkan (LÄU 3:364). Gården i Knebildstorp var hans pant- egendom, med Bo Stensson (Natt och Dag) som pantsättare. Bo Stensson var gift med Katrin Svendsdotter (Sture), dotter till Sven Sture och Gunhild Matsdotter. Troligen avser det därför samma gård som modern, änkan Gunhild, pantsatt 1440. Modern var sannolikt död 1455, varför gården kan ha arvskiftats till dottern och som hennes förmyndare förvaltades den av maken Bo Stensson.

Väpnaren Arvid Baad (af Halland) tillhörde samma släktkrets som den mäktige och godsrike riddaren Abraham Brodersen, en släkt som förde ett frontalt tjur- huvud som vapenbild. Abraham Brodersen var halvbror till Arvid Baads far Sven Baad. Arvid Baad var också nära lierad med Brahesläkten genom sitt äktenskap med Torkil Brahes dotter Gunnel (Raneke 2001:1:304; Flensmarck 2003:280). Till skillnad från de angivna medlemmarna av Sturesläkten, vars egendomar och makt- område huvudsakligen var lokaliserat till centrala Småland, hade Arvid Baad sitt verksamhetsområde i trakterna kring Halmstad. Han skrev sig 1437 till huvud- gården Mickedala, belägen strax utanför staden, en gård som 1447 ägdes av svär- fadern Torkil Brahe (Rep 1:6889, 7716).

År 1455 gjorde Arvid Baad ytterligare en donation till ett altare i S:t Nicolai kyrka i Halmstad, S:t Olofs altare (LÄU 3:365). Denna gång var donationen större och bestod av två delar. Den ena delen rörde nio egendomar i staden – gårdar, en jord och en gatubod – som han innehade som pantsäkerhet. Donationen avsåg låne- fordringarna (drygt 30 lödiga mark) med pantsäkerhet och det landgille som dessa enheter årligen räntade (drygt 4 lödiga mark/år) samt förfallet landgille från tidi- gare år (10 lödiga mark). Sannolikt var det landgillebetalarna, övervägande borgare i staden, som också var gäldenärer, då ingen annan gäldenär nämns i handlingen. Den andra delen av donationen bestod av en gård som han själv var ägare till, in- klusive det landgille som utgick för gården som var utarrenderad.

Med den lokalt förankrade väpnaren Arvid Baad som centralperson åskådlig- gör dokumenten och transaktionerna hur frälset – även högfrälset som verkade på riksplanet och var bosatta på andra orter – hade egendomar i staden vilka var en del av den tillgångsmassa som utgjorde dess ekonomiska bas. Det var dock inte bara stadsegendomar som utnyttjades som pantsäkerhet i de finansiella transaktionerna mellan parterna. Katrin Svendsdotter pantsatte till exempel redan 1437 två gårdar i Kvibille socken till Arvid Baad (Rep 1:6889). I lånehandlingen anger hon som skäl för lånebehovet att hon hade kommit i ekonomiskt trångmål, då hennes make inte

2 Knebildstorp var en by belägen vid kusten strax väster om staden. Utanför byn var stadens redd belägen. Någon huvudgård i anslutning till byn har inte kunnat arkeologiskt beläggas.

var i landet och inte kunde komma till hennes hjälp på grund av de uppdrag han har att utföra för sitt herrskap.³ På samma sätt som sin farbror Abraham Brodersen tycks Arvid Baad genom en stark finansiell position fungerat som borgenär både till frälset och till det lokala borgerskapet, en verksamhet som kom att leda till att han byggde upp en lokal godsrikedom i form av såväl egna gårdar som pantgods. Delar av denna godsmassa överfördes under hans sista levnadsår till den kyrkliga sfären i form av donationer. Då donationerna bara omfattade egendomar inom staden, utöver gården i det närbelägna Knebildstorp, är det möjligt att just dessa urbana enheter föredrogs som gåvoobjekt framför landsbygdsgårdar. De senare kan ha bedömts som ekonomiskt viktigare att långsiktigt behålla inom släkten.

Av materialet kan också utläsas att stadsegendomarna nästan uteslutande var utarrenderade till medlemmar ur stadens borgerskap. Inga direkta indikationer finns på att någon av gårdarna utnyttjades av frälset själva. Möjligen kan man tolka att den gård i Halmstad som Gunhild Matsdotter 1440 pantsatte till Arvid Baad brukades av Sturefamiljen själva, då ingen arrendator nämns i dokumentet, till skillnad från vad som var fallet med den samtidigt pantsatta gården i Knebildstorp. När Arvid Baad femton år senare donerade den sannolikt identiska och av honom inlösta egendomen var den dock utarrenderad. Möjligen speglar en sådan tolkning av Gunhild Matsdotters gård att den till centrala Småland lokaliserade Sturefamiljen hade behov av en egen etablering i den ur handels- och unionspolitisk synpunkt viktiga danska västkuststaden. Gårdens centrala belägenhet bredvid rådhuset stöder ett sådant synsätt. Den lokalt förankrade Arvid Baad hade inget sådant närvarobehov då han innehade en sätesgård i stadens närområde.

Förflyttar vi oss ett halvt sekel fram i tid till början av 1500-talet möts vi av ytterligare egendomar som övergick, främst genom donationer, till den kyrkliga sfären. Donatorskretsen omfattade såväl en riksaristokrati med egendomar och intressen i staden som ett lokalt förankrat lågfrälse nära förknippad med och även ingående i stadens borgerskap.

Ture Bentsen (Thott), sonson till den mäktige länsherren på Varberg Åge Axelsen (Thott), testamenterade 1500 en gård och en jord i staden till Vårfrualtaret i S:t Nicolai kyrka (LÄU 6:219). Denna egendom kommer närmare att analyseras i avsnittet om Medeltidshuset vid Stora torg.

Hans Bagge, borgare och rådman, tidigare byfogde, i Halmstad stadfäste 1533 sin donation till Vårfrualtaret i stadskyrkan. Vilka egendomar det rörde sig om var inte specificerat i dokumentet (det hade säkert gjorts i ett äldre donationsdokument som inte längre är tillgängligt), inte heller var de låg. Troligen var det en ganska omfattande godsmassa då de beskrivs som gård, jord, hus och toft, byggt och obebyggt, varhelst det än låg (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 67). Sannolikt rörde det sig huvudsakligen om egendom i staden och dess närmaste omland. Ett specifikt undantag gjordes dock, nämligen den gård Hans Bagge själv bebodde. Den skulle stanna kvar inom släkten som arvegods. Hans Bagge hade tidigare också uppfört en byggnad som givits till stadens fattiga och sjuka, kallat S:t Olofs hus. Då byggnaden uppförts inte bara på hans egen mark utan även på annans mark träffades en överenskommelse mellan parterna 1528 och vårdinrättningens framtid säkrades (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, E I:2, sid 154ff). Hans Bagge framträder i dokumenten som borgare men vissa tecken indikerar ändå på en ursprunglig frälsestatus (delkapitel Frälset i stadens styrelse).

1534 genomförde riddaren Holger Ulfstand till Härkeberga ett mageskifte med borgmästare och råd i Halmstad som företrädare för Vårfrualtaret i stadskyrkan. I

---

3 Han var vid tiden befälhavare på Kalmar slott under riksföreståndaren Karl Knutsson Bonde (Elgenstierna 1930:5:388).

bytet avhände sig Holger Ulfstand en gård i staden med angränsande ladugård, andel i laxfisket i Nissan samt några lyckor och ängar i stadens omgivning. I utbyte erhöll han två landsbygdsgårdar i södra Halland (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 69). Stadsegendomarna hade kopplingar till stadens kloster. Gården beboddes av gardianen i franciskanerklostret, ladugården var köpt från en tidigare gardian i samma kloster och laxfisket hade förvärvats från priorn och konventet i stadens dominikanerkloster (Nilsson 1968:117, 164f). Uppenbarligen hade en del av Holger Ulfstands affärer och intressen i Halmstad anknytning till stadens båda kloster.

Av 1500-talets källmaterial bör två slutsatser kunna dras. Den ena är att frälset, både ett mer avlägset situerat högfrälse och ett lokalt förankrat lågfrälse, i vissa fall integrerat i stadens borgerskap och magistrat, var innehavare av egendomar i staden under medeltidens slutskede. Den andra slutsatsen är att dessa grupper överförde, som de trodde för evigt, stora delar av denna egendom till den kyrkliga sfären.

De tre, tidsmässigt åtskiljda, titthål som källmaterialet har åstadkommit ger oss en fragmentarisk bild av det medeltida frälset i Halmstad.

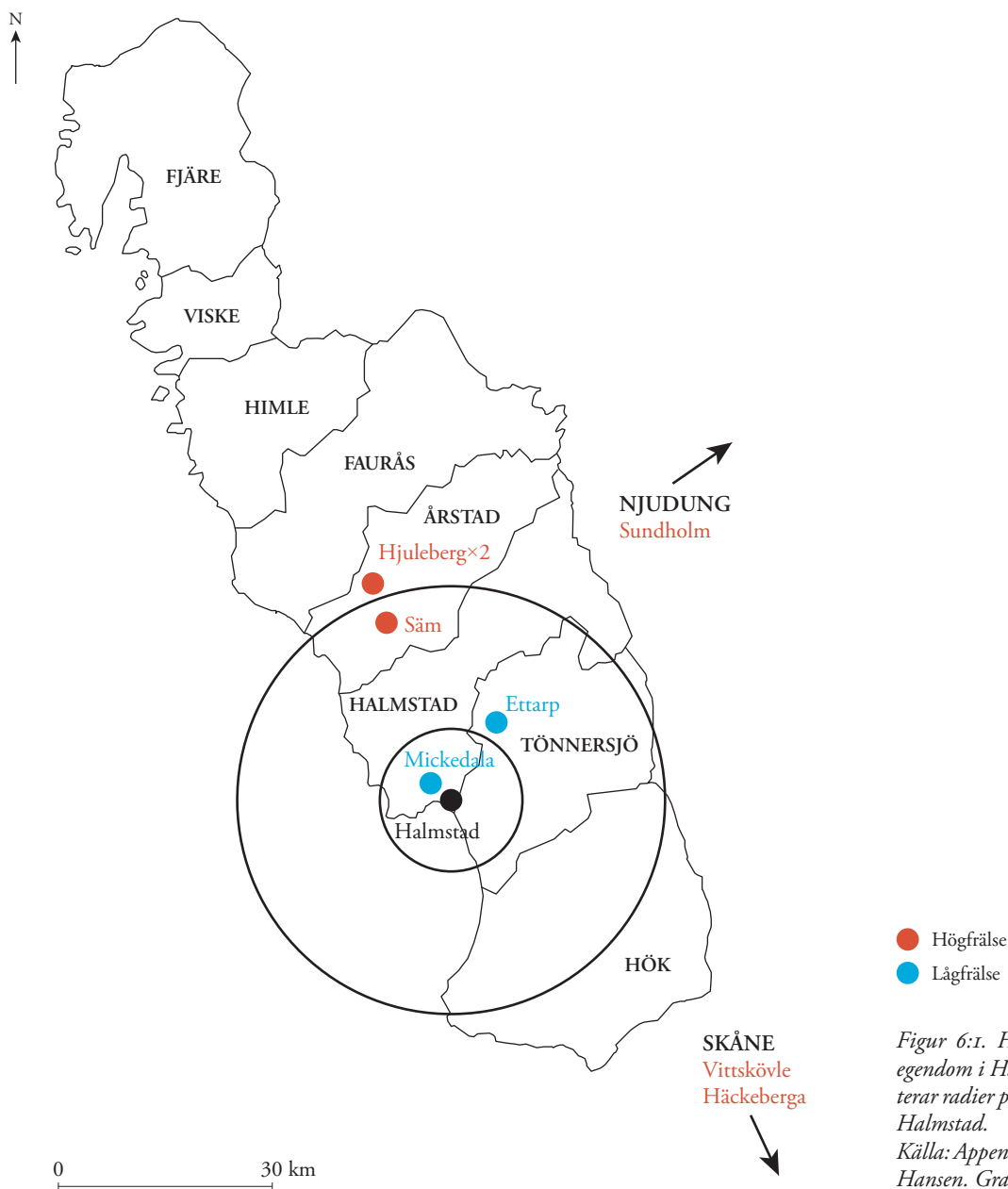
Under högmedeltiden, i stadens ursprungliga läge vid Övraby, berättar dokumenten om en gård som var i frälse ägo. Gården överläts mellan tre led av frälsepersoner, mellan aristokrater tillhörande både riksaristokratin och sannolikt det mer lokala frälset. Hur många av stadsgårdarna i Övraby som tillhörde frälset vet vi inte. Inte heller hur och när de kom i frälsets ägo eller dess karaktär. De arkeologiska spåren indikerar att gårdarna i staden främst utgjordes av glest belägna, men ytmässigt större gårdsheter, sannolikt med ett visst eget lantbruk. Däremot är det oklart om de frälseinnehavda gårdarna nyttjades i egen regi eller om de var utarrenderade. Indikationer finns också på tidigt innehavd frälsegendom i det nya stadsläget, Halmstad Brokatorp.

Från mitten av 1400-talet, när unionspolitiken gjorde Halmstad till en viktig stad i Norden, förmedlas nästa bild, en bild där väpnaren Arvid Baad är centralfiguren. Genom Arvid Baads finansiella verksamhet byggde han upp ett egendomsinnehav i och kring staden i form av pantegendom och egna gårdar. Själv skriven till huvudgården Mickedala utanför staden hade han affärsförbindelser med såväl ett mer avlägset högfrälse på riksnivå som med det lokala borgerskapet. En stor del av hans egendomsinnehav i staden donerades till stadens kyrka. I vilken utsträckning han hade stadsgårdar för eget bruk framgår inte av källmaterialet, men dokumenten kan tolkas som att högfrälse lokaliserat till centrala Småland nyttjade egendom i staden.

Flera exempel från slutet av medeltiden visar hur än mer egendom överfördes från frälseägo till den kyrkliga sfären, främst till olika altare i stadskyrkan. I något fall rör det sig om rent affärsmässiga transaktioner, men oftast om donationer som gavs för mässor hållna till förmån för givarnas själar efter döden. Även borgerskapet avhände sig mycket av sin stadsegendom till kyrkan på samma sätt och för samma ändamål under perioden.

Hemvist för aristokrati med stadsegendom

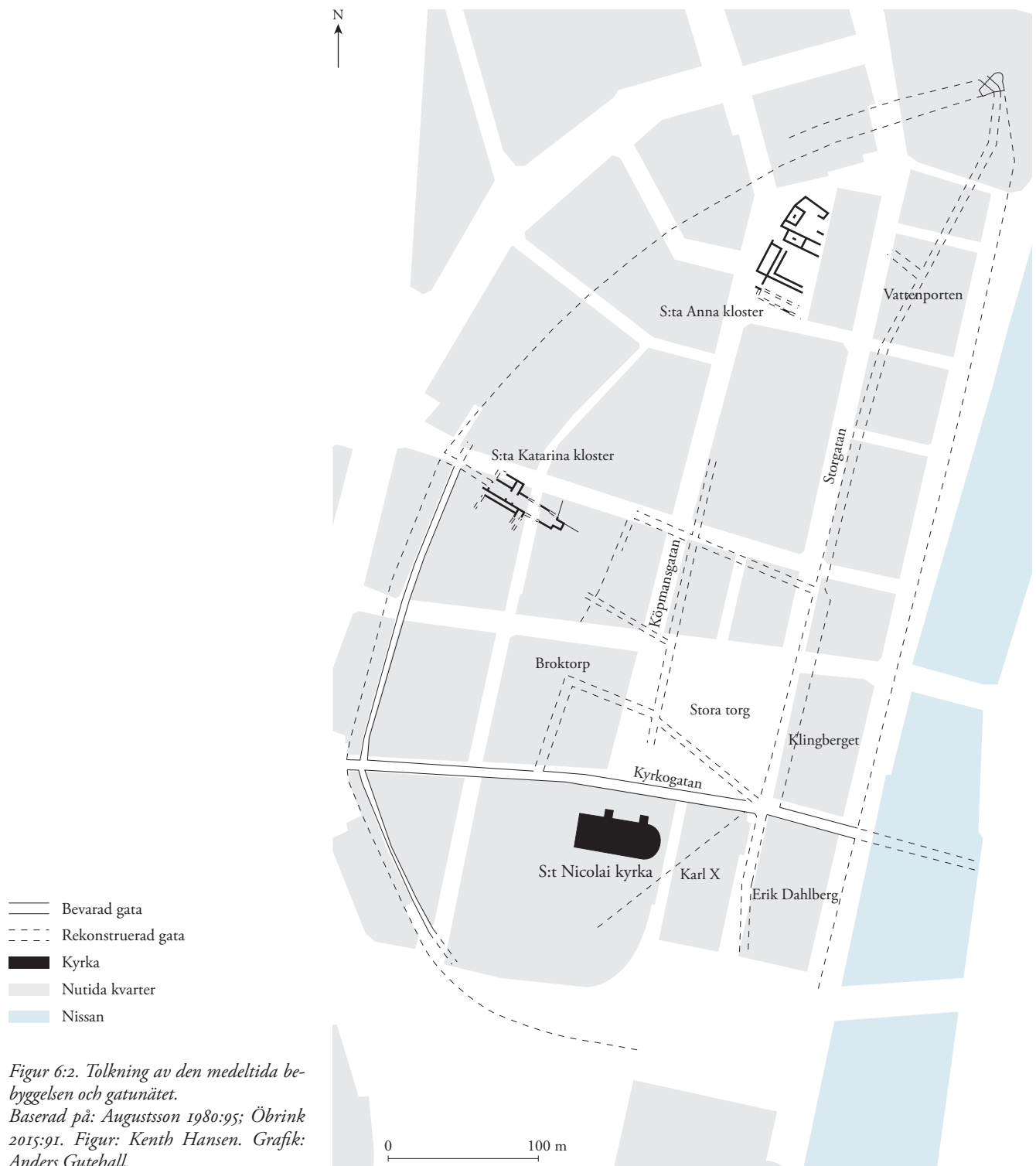
Hemvisten (definierad som primär sätesgård) för det frälse som har haft egendom i Halmstad under medeltiden uppvisar en tydlig bild (figur 6:1). De ur denna aristokrati som kan definieras som en högfrälse hade, föga förvånande, de mest perifert belägna sätesgårdarna; gårdar belägna i Småland och Skåne, men också i mellersta Halland (Hjuleberg, Säm). Lågfrälset hade egendomar betydligt närmare – Mickedala, Ettarp – men också residensgårdar i själva staden. Detta gällde Niels Jensen, möjligen också Arvid Baad. Slutligen fanns ett lågfrälse som flutit in i borgerskapet – Christiern Nielsen, Hans Bagge – vars residensgårdar låg i själva staden.

Figur 6:1. Hemvist för aristokrati med egendom i Halmstad. Cirkelarna representerar radier på 10 km respektive 30 km från Halmstad.
 Källa: Appendix 1 Halmstad. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Frälsets stadsegendom – spridning i stadsrummet

Stadens grundläggande kommunikationsstråk utgjordes av en nord-sydgående förbindelse på västra sidan av Nissan kring vilken kärnbebyggelsen lokaliseras (figur 6:2). I norr fortsatte vägen genom en stadspört upp mot det gamla stadsläget vid Övraby där vägen delades i två huvudsakliga fjärrförbindelser – en väg utmed Nissan in mot de småländska bygderna vid södra Vättern och en kustförbindelse som passerade igenom de nordhalländska städerna. I den södra delen av staden utgick från huvudstråket en väg österut som via en bro passerade Nissan och fortsatte utmed kusten söderut. Det är oklart exakt var bron låg under medeltiden, men troligen i förlängningen av dagens Kyrkogata eller i dess närhet (Öbrink 2015:83). Utmed nuvarande Stora torgs östra sida och en bit norrut var huvudgatan breddad på en sträcka av cirka 100 meter och fungerade som torg (Öbrink 2015:98). Under större delen av medeltiden förmedlar inte skriftmaterialet något specifikt namn på denna nord-sydliga gata. Först på 1530-talet möter oss namnen *Nørregade* och *Sønder-*

Figur 6:2. Tolkning av den medeltida bebyggelsen och gatunätet.
 Baserad på: Augustsson 1980:95; Öbrink 2015:91. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

gade (Ljunggren 1933:155ff). Dessa båda gatunamn bör kunna tolkas som de delar av gatusträckningen som låg norr respektive söder om den breddade torggatan.

Stora delar av stadens areal hade tagits i anspråk av kyrkliga institutioner. I den södra delen fanns stadskyrkan S:t Nicolai med omgivande kyrkogård. Dominikanerklostret upptog en anseelig del av stadens västra del; en stor del av stadsytan väster om dagens Köpmansgata och Stora torg (LÄU 3:265). Den norra delen av staden var ursprungligen sank och olämplig för bebyggelse, men under slutet av medeltiden dränerades marken. En stor del av det torrlagda området användes när franciskanerklostret S:ta Anna uppfördes i slutet av 1400-talet (Augustsson 1980:90).

Det har antagits att den norra delen av staden utmed huvudgatan främst utgjorde hemvist för de fattigare delarna av befolkningen. Arkeologisk information, såsom en låg andel importkeramik, tyder på att lägre samhällsgrupper bodde där (Balic et al. 2015:27). Området kring och väster om torggatan tycks i stället ha varit en mer eftertraktad plats. Inte minst från 1500-talet, både före och efter reformationen, finns flera indikationer på att området utgjorde en högstatusmiljö. En sådan indikation är karaktären och kvaliteten på bebyggelsen (Rosén 2004:202ff). Mönstringsrullor⁴ från slutet av 1500-talet pekar i samma riktning (Rosén 1999:22).

Av de frälseegendomar som listats i tabell 6:1 har ett knappt tiotal någon typ av information om var de var belägna (appendix 1 Halmstad. Några avser de egendomar som Arvid Baad förvärvade och senare donerade under mitten av 1400-talet, men resterande, som utgör det övervägande antalet, är hänförliga till början av 1500-talet.

Gunhild Matsdotter pantsatte 1440 en gård till Arvid Baad som låg ”nest westan widh rathusit och norden widh bykirkegharden” (Weibull 1903:159). 1455 donerade samme Arvid Baad en jord belägen ”mellen rodhhusith oc mæghe[...]gis” (LÄU 3:364) (figur 6:3 nr 3–4). Genom att båda allokerades till rådhusets grannskap måste de ha legat nära varandra, möjligen avses samma egendom.

Dokumentet från 1440 förlägger den pantsatta gården till just norr om stadskyrkogården. Kyrkogårdens norra gräns var belägen där Kyrkogatans södra trottoar nu finns, och i öster sträckte den sig en bit in i kvarteret Karl X, vilket arkeologiskt konstaterats genom skelettfynd och rester från kyrkogårdsmuren (Rosengren 1980; Larsson 2016b). Utsträckningen i väster är däremot oklar. Det medeltida torget ansågs tidigare ha legat i nuvarande Stora torgs sydvästra hörn där också det medeltida rådhuset då antogs ha varit beläget (Nilsson 1968:91ff). Baserat på arkeologiska undersökningar är numera huvudhypotesen att det medeltida torget utgjordes av en breddning av den nord-sydliga huvudgatan (Öbrink 2015:98). Då det medeltida rådhuset i dokumentet hänfördes till området norr om kyrkogårdsgränsen måste det ha legat i sydvästra delen av nuvarande Stora torg eller strax väster därom, det vill säga en bit in i Kyrkogatan eller i kvarteret Broktorps sydöstra del. Antingen har rådhuset inte legat i anslutning till torget, vilket annars var brukligt, eller så kan inte hypotesen att torget låg i sydvästra delen av Stora torg förkastas. Möjligen har torggatan inte bara utgjorts av en breddad gatusträckning vid nuvarande Stora torgs östra sida utan även inkluderat delar av en korsande gata i öst-västlig riktning. En torggata med en sådan sträckning fanns till exempel i Malmö, där den från Adelgatan fortsatte en bit söderut på Södergatan (Rosborn 1984:41).

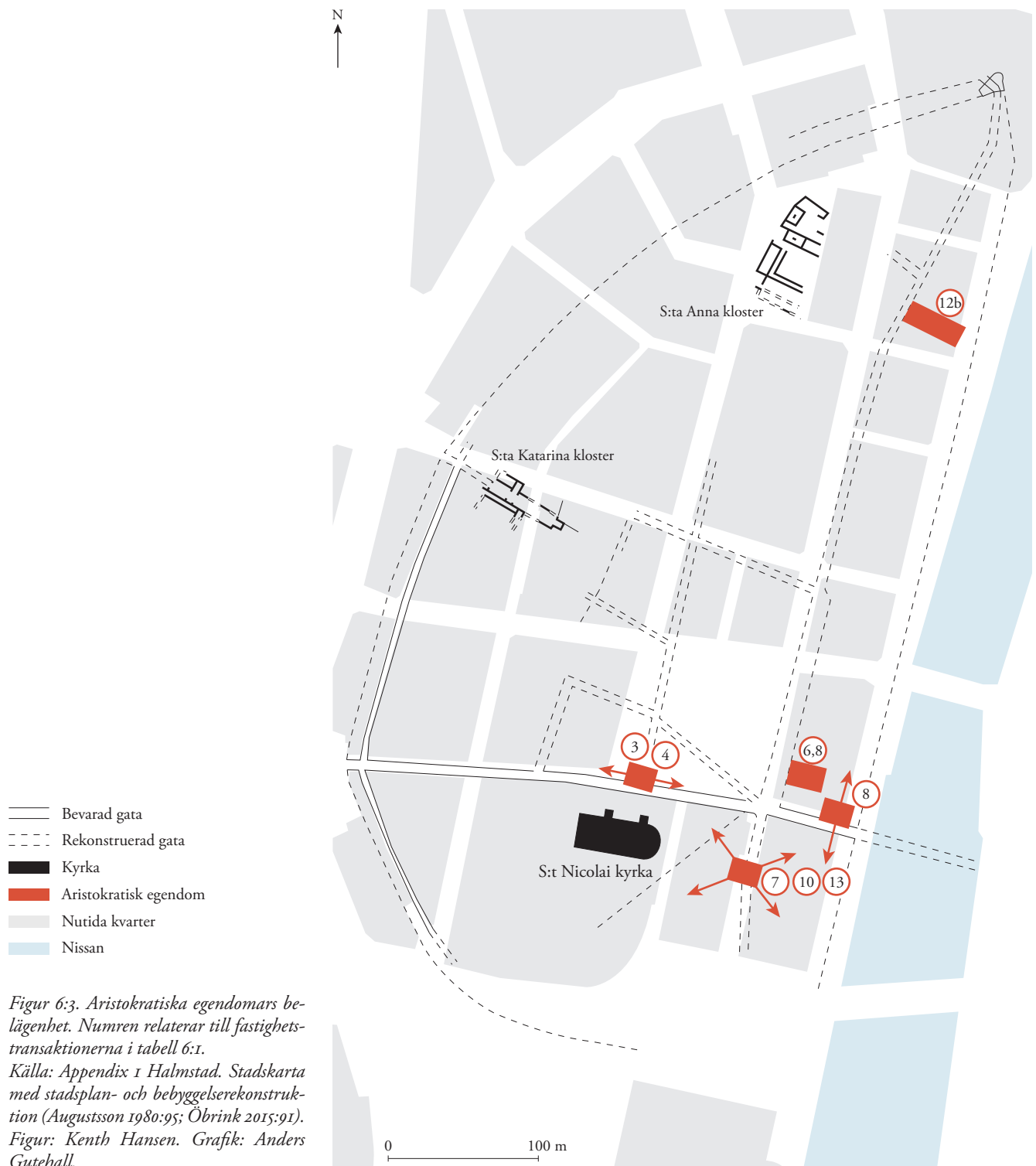
Läget vid stadskyrkan och i rådhusets närhet, möjligen även i nära anslutning till torget, bör ha varit attraktivt och eftertraktat för frälset med såväl koppling till det politiska och merkantila livet som den religiösa sfären.

Arvid Baad gjorde ytterligare en donation till kyrkan, närmare bestämt till dess S:t Olofsaltare. Huvuddelen av donationen avsåg pantsatta egendomar som till största delen beboddes och brukades av borgare (LÄU 3:365). Bland dessa egendomar specificerades en gatubod. Troligen har flera av dessa egendomar legat utmed den nord-sydliga huvudgatan och den merkantila verksamheten som bedrevs där.

Ytterligare en frälseegendom sägs ha legat norr om stadskyrkan, nämligen den gård som Ture Bentsen (Thott) testamenterade till kyrkans Vårfrualtare (LÄU 6:219). Som senare skall visas (delkapitel Medeltidshuset vid Stora torg) är detta

4 Mönstringsrullor var förteckningar som upprättades vid mönstringar av stadens borgerskap, vilka som var stridsdugliga och deras vapenutrustning. Från Halmstad är bevarat två sådana rullor från 1500-talet, från respektive 1556 och 1588, där den yngre fördelar de vapenföra männen på olika tredingar i staden (Ljunggren 1936).

Figur 6.3. Aristokratiska egendomars belägenhet. Numren relaterar till fastighetstransaktionerna i tabell 6.1.

Källa: Appendix 1 Halmstad. Stadskarta med stadplan- och bebyggelsekonstruktion (Augustsson 1980:95; Öbrink 2015:91).
 Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

sannolikt hänförligt till ett skrivfel. Förmodligen låg gården i anslutning till gathörnet vid torggatan och vägen över bron (figur 6:3 nr 6,8).

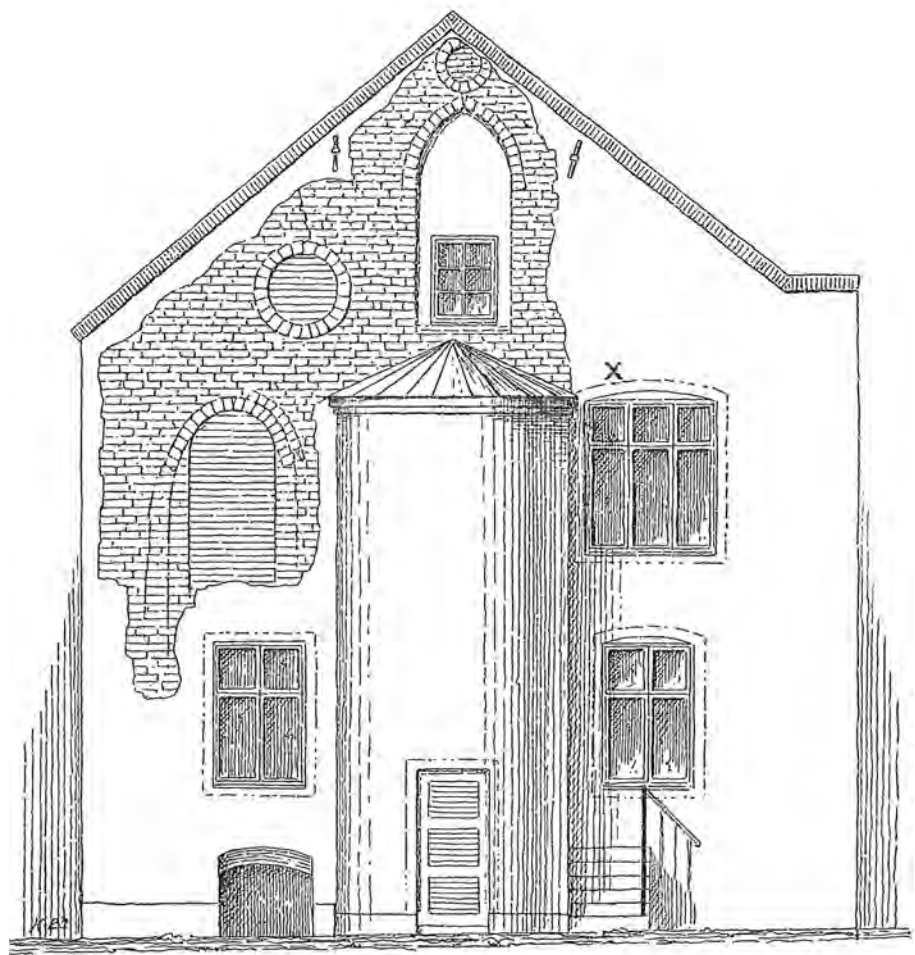
I slutet av 1400-talet och början av 1500-talet var flera frälseegendomar enligt dokumenten lokaliserade till stadens södra del. I egenskap av förmyndare sålde väpnaren Jens Olsen en gård som angavs vara belägen i södra delen av staden (Rep 2:6678; figur 6:3 nr 7). Riddaren Holger Ulfstand hade en gård med angränsande ladugård som låg ut till *Søndergade* (LLA, Halmstads rådhusarkiv, pergamentbrev nr 69; figur 6:3, nr 13). Det framgår inte om gården låg på östra eller västra sidan av gatan. Om den låg på östra sidan har gården sannolikt sträckt sig från gatan

ner till Nissan. Om den låg på västra sidan kan den ha gränsat till stadens kyrkogård. Den gård som Niels Jensen, tidigare med huvudgård i Ettarp, bebodde låg på *Mellom strædet* längst i söder i staden (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 62; figur 6:3, nr 10). Gatunamnet indikerar en mindre gata, möjligen en tvärgata eller mindre parallellgata till *Søndergaden*. Till stadens södra del kan också räknas den jord som ingick i Ture Bentsens (Thott) testamente och som låg bredvid bron (LÄU 6:219; figur 6:3 nr 8).

Sammantaget tyder det skriftliga källmaterialet på en markant närvaro av frälset i stadens södra del. Det går inte utifrån dokumenten att exakt placera egendomarna, men en lokalisering i anslutning till eller närheten av *Søndergaden* kan nog antas. Gatans, och även bebyggelsens, sträckning och förläggning i stadens sydligaste del är dock i stort sett okänd. Arkeologiska undersökningar som genomförts i södra delen av kvarteret Karl X (Bjuggner 1996) och i kvarteret Erik Dahlberg (Petersen 1967), det vill säga på båda sidor om den förmodade medeltida *Søndergaden*, visar på att området under 1300-talet främst brukades som betesmark. Först i början på 1400-talet började det att bebyggas och i slutet av seklet var det helt bebyggt. Dessa gårdar hade samma karaktär som de som påträffats på de flesta andra håll i staden; långsmala tomter med hus på ena långsidan och en gårdsplan utmed den andra. De arkeologiska resultaten tyder således inte på någon högre statusbebyggelse. Denna kan dock ha varit belägen på andra delar av det södra stadsområdet som inte blivit arkeologiskt undersökta. En annan möjlighet är att gårdarna var frälseägda egendomar som arrenderades ut till stadens borgare, gårdar med mer normal borgarbebyggelse.

Sammanfattningsvis lämnar det skriftliga materialet en bild av att frälsets egendomar främst stod att finna i den södra delen av staden, i anslutning till stadskyrkan, till torget och till den centrala kommunikationsåderns 90-graderssväng och dess bropassage över Nissan. Detta område var även senare ett högstatusområde i staden, vilket en analys av mönstringsrullor från andra halvan av 1500-talet visar (Rosén 1999:22). Huruvida dessa frälseegendomar nyttjades av frälset självt framgår inte explicit av materialet mer än i undantagsfall. Dock indikerar dokumentens avsaknad av information om andra boende på gårdarna, vilket annars ofta angavs, att dessa huvudsakligen kan ha nyttjats av aristokratin självt. De egendomar som Arvid Baad hade i pant, och vars avkastning han donerade till kyrkan, hade däremot namngivna arrendatorer, sannolikt främst tillhörande stadens borgerskap. Det har antagits att dessa egendomar huvudsakligen var lokaliserade utmed stadens nord-sydliga centralstråk. I andra sammanhang har de nordligaste delarna av detta stråk konstaterats vara vattensjuka och mindre lämpliga för bebyggelse och att ju längre norrut på gatan man kom desto fattigare var befolkningen. Under slutet av 1400-talet hade dock området dränerats och en stor del väster om *Nørregaden* ianspråktagits av ett nytt franciskanerkloster. Markområdena utmed *Nørregaden* började mer frekvent utnyttjas för bebyggelse och det verkar som att delar av det ledande borgerskapet etablerade sig här i början av 1500-talet. Den rike rådmannen med möjlig frälsebakgrund, Hans Bagge, kan ha haft sin gård här i enlighet med analys i appendix 1 Halmstad, nr 12. Även andra ur de högre kretsarna hade fastigheter i området⁵. Flera skäl till områdets statushöjning fanns säkert, men de viktigaste bör ha varit närheten till det nyetablerade franciskanerklostret och tillgängligheten till ny, obebyggd tomtmark i staden.

5 Prästerna Povl Rub och Svend Eriksen, guldsmeden Peder Guldsmed samt borgarna Niels Eriksen och Jon Birgersen (Rep 2:9352, 10488; LÄU 6:41; Weibull 1903:169f). De båda sistnämnda var sannolikt rådmän i staden (Nilsson 1968:65).

Figur 6:4. Frilagda delar av Medeltidshusets östgavel vid undersökning 1926.
Källa: Bissmark 1926:18.

Medeltidshuset vid Stora torg ("Kalentehuset")

I samband med byggnadsarbeten väcktes på 1920-talet intresse för ett tegelhus beläget i kvarteret Klingbergets sydvästra hörn, mellan Stora torg och Nissan.⁶ Man konstaterade att delar av husets murverk verkade vara av ansenlig ålder, möjligen medeltida, och lät därför knacka ner putsen på ena gavelnsida för att närmare kunna undersöka denna. Byggnadsundersökningen kunde bekräfta att det rörde sig om en medeltida gavel och baserat på gavelns indelning samt teglets storlek och karaktär ansåg undersökaren att inget talade emot en datering till senare delen av 1300-talet eller tidigt 1400-tal (figur 6:4). Samtidigt med analysen av byggnaden framfördes en teori om dess bakgrund, som gick ut på att huset var del av den gård, belägen bredvid rådhuset, som väpnaren Arvid Baad 1455 donerat till Kalentegillet. Därmed gavs också Medeltidshuset ett namn – Kalentehuset⁷ (Bissmark 1926; 1927; Källström 1927).

Karl Gustav Ljunggren omnämde huset i en artikel där han behandlade avsnittet om Halmstad i *Lunds stifts landebok*. Han menade att huset motsvarade den egendom som i landeboken benämndes "Stenhuused paa Torged", ett hus som var i kyrkans ägo men där ingen jordskyld utgick då det vid tillfället (början 1570-talet) stod öde (Ljunggren 1940:153; LSL 467). Ljunggren ansåg att den då gällande teorin att huset tillhört Kalentegillet var fullt möjlig, men lanserade också en egen alterna-

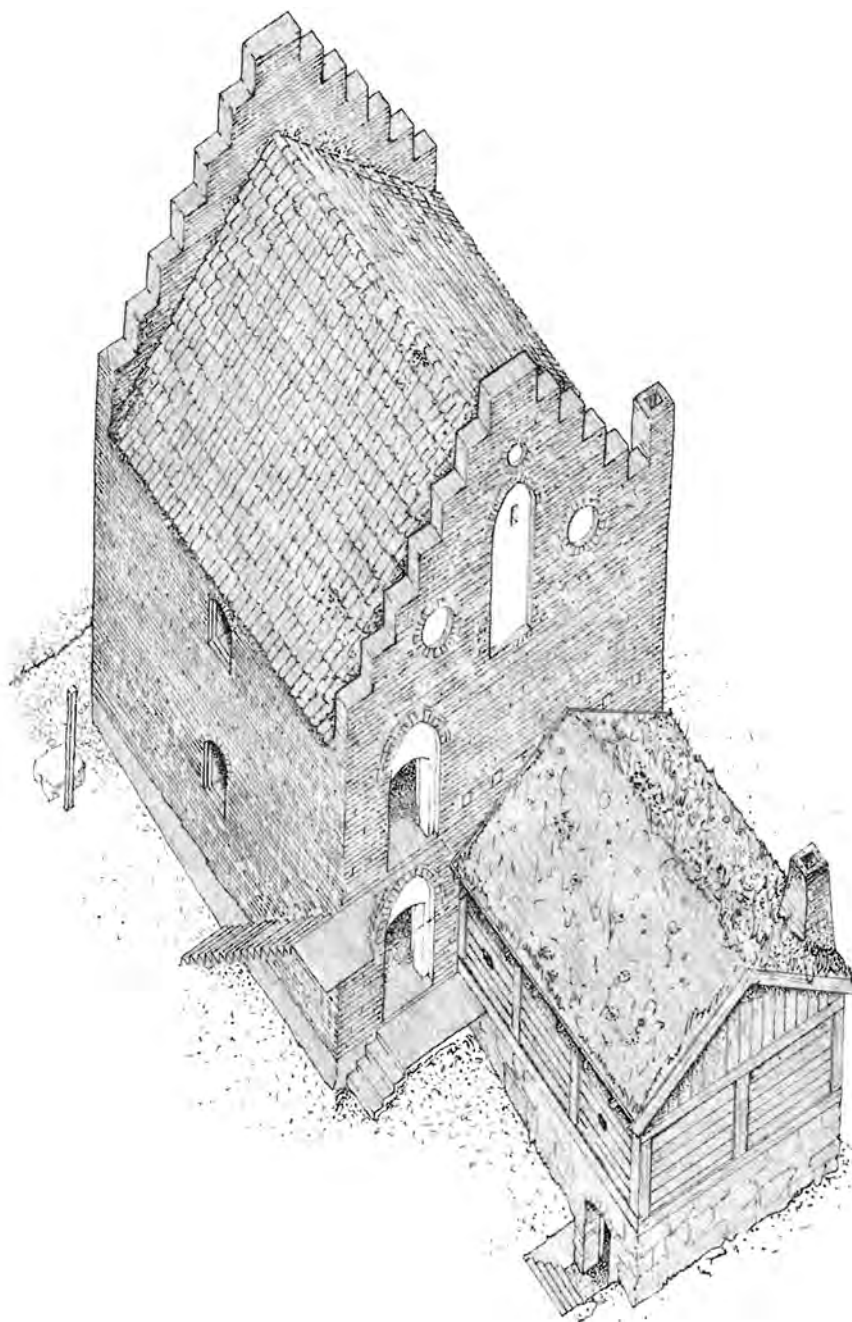
⁶ En text motsvarande detta avsnitt är publicerad som artikel i *Ale* (Hansen 2019).

⁷ Då attribueringen av huset till Kalentegillet med största sannolikhet är felaktig kommer jag att kalla huset Medeltidshuset i texten trots att det gängse namnet är Kalentehuset.

tiv teori, nämligen att huset tillhört S:ta Gertruds gille. Han hänvisade till ett dokument från 1460 avseende en domstolsförhandling i närvaro av ärkebiskop Tuve och ett flertal världsliga stormän, en förhandling som enligt dokumentet hade ägt rum på S:ta Gertruds hus i Halmstad (Rep 2:1068). Ljunggren kopplade detta skriftligt omnämnda hus till S:ta Gertruds gille, även om ett sådant gille varken omnämns i dokumentet eller i något annat källmaterial (Ljunggren 1940:153f).

I samband med omfattande byggprojekt i mitten av 1960-talet som berörde Stora torg och kvarteret Klingberget beslöts att återstoderna av Medeltidshuset skulle rivras. De medeltida murresterna var så illa åtgångna efter seklers bruk och ombyggnader att de inte ansågs kunna restaureras och därför beslöts att tillsammans med det omfattande arkeologiprojektet på torget också genomföra en byggnadsarkeologisk undersökning av tegelhuset.

Byggnadskomplexet bestod av ett tegelmurat hus i två våningar samt en enklare byggnad som anslöt till tegelbyggnaden i öster. Byggnadsarkeologen som genom-

*Figur 6.5. Rekonstruktion av Medeltidshuset med salsbyggnad och källarstuga.
Källa: Kulturmiljö Hallands arkiv HMA 1340.*

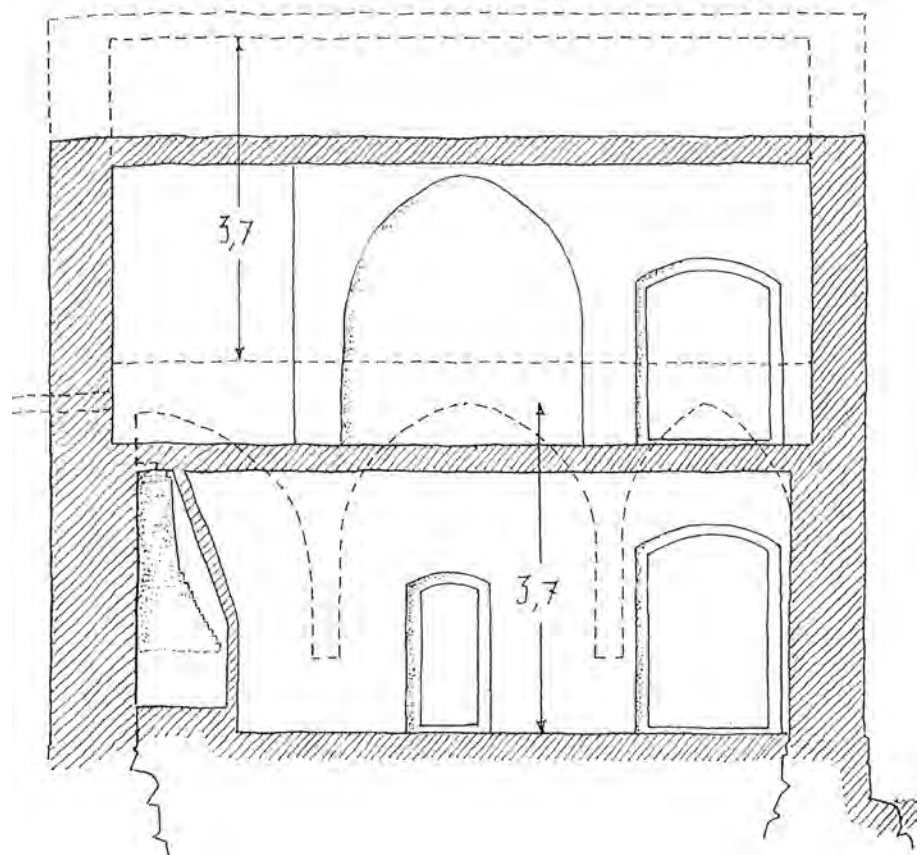

förde undersökningen, Iwar Anderson, kallade husenheterna för salsbyggnaden respektive källarstugan (figur 6:5). Salsbyggnadens murverk var skadade, förändrade och delvis borttagna. Främst återstod den östra gavelväggen, men också delar av norr- och sydväggarna fanns kvar. Däremot var den västra väggen helt försvunnen. Huskomplexet låg i västra änden på en tomt som var 15 meter bred och 50 meter lång mellan gatan och Nissan (Augustsson 1992:76). Senare forskning har visat att husets västgavel låg helt i kanten av den medeltida torggatan (Öbrink 2015:88).

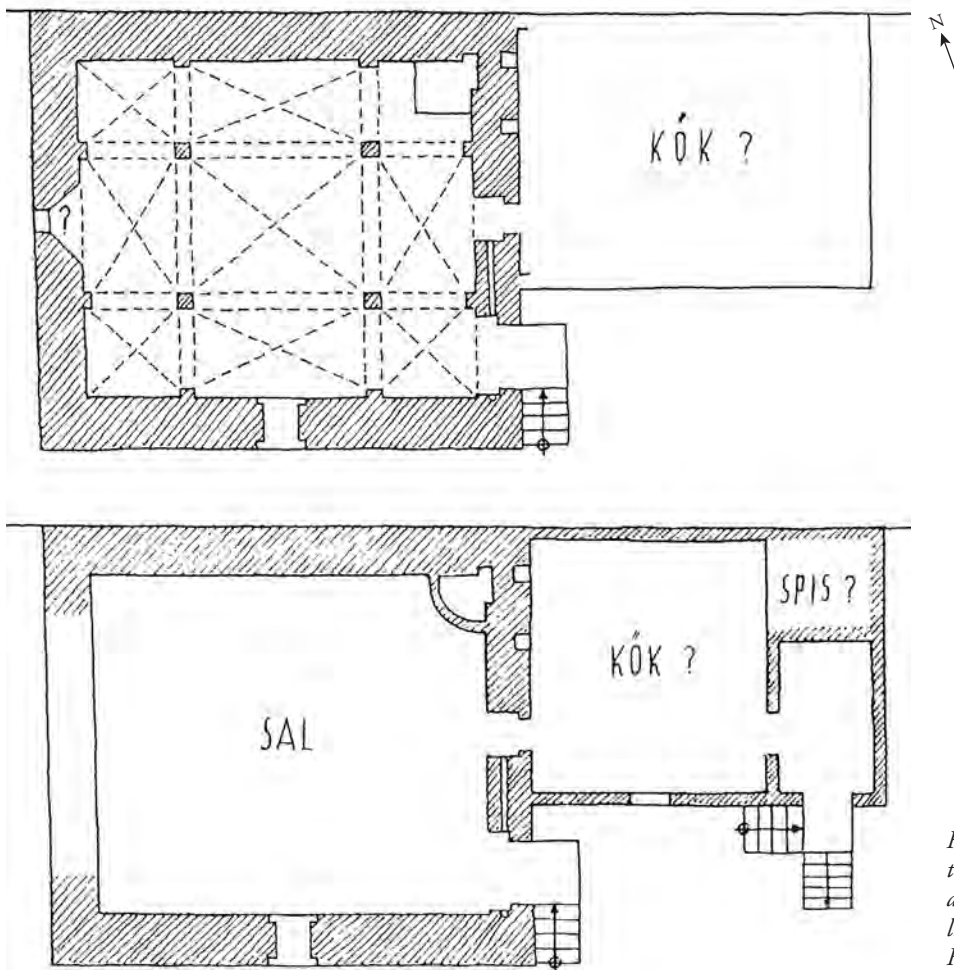
Salsbyggnaden, vars gavel vette mot gatan och torget, var i det närmaste kvadratisk med yttermått på upp emot 10 meter (Kulturmiljö Hallands arkiv HMAK 2727). Huset var grundlagt på stora gråstenar med skalmurar av tegel och kullersten. Varje våningsplan utgjordes av ett enda rum. Tegelhusets yttre gestaltning, med vitkalkade blindnischer och trappformade gavelrösten, visade på ett påkostat och exklusivt husbygge (Anderson 1964a:8; 1964b:6f; Augustsson 1992:75)

Byggnadsundersökningen avslöjade också att husbygget påbörjats med ambitionen att uppföra en reslig byggnad, en plan som under byggprocessen avbröts, förändrades och förenklades (figur 6:6, 6:7). Ursprungligen var rummet i bottenvåningen tänkt att ha en högre takhöjd och innehålla åtta kryssvalv (och ett kupformat valv för eldstadens rökgång) uppburna av fyra pelare. Flera spår i byggnadskroppen visade att bygget startats utifrån en sådan konstruktion men sedan förändrats till en enklare utformning. Insättningar för valv hade gjorts men murats igen. Den ursprungliga avsatsen för ovanvåningens golvbjälklag hade bilats ner med cirka en meter till den slutliga golvnivån. Utvändigt fanns också hål för en svalgång anpassad för det ursprungligt planerade golvläget, hål som igenmurats och inte uppvisade några trärester. Det stod klart att husets väggar murats upp till en bit upp på ovanvåningen innan planen förändrades (Anderson 1964b:7ff).

Bygget kom alltså att slutföras i en förenklad form, men resulterade ändå i ett ståtligt tegelhus. Bottenvåningens rum hade en eldstad i det nordöstra hörnet,

Figur 6:6. Rekonstruerad profil mot öster av Medeltidshuset med valv och takhöjd enligt den initiala planen streckade.
Källa: Anderson 1964b:13.

Figur 6:7. Rekonstruerad plan av Medeltidshusets bottenvåning. Överst den initialt planerade våningen. Nederst den slutligt byggda våningen.
Källa: Anderson 1964b:30.

medan ingångsporten fanns längre söderut i den östra väggen. En kort murad trappa ledde ner till gårdsplanen. Däremellan fanns en mindre dörr som förband rummet med källarstugan. Ett fönster fanns i den södra väggen, möjligen också ett i den västra väggen som vette mot torggatan. Golvet var belagt med tegelplattor. Ovanvåningens rum nåddes genom en dörr i samma sydöstrläge som i bottenplanet. Därifrån tycks en svalgång ha gått runt husets sydöstra hörn och utmed sydväggen varifrån man nått gatunivån via en trätrappa. Spår efter dekormålning påträffades utvändigt runt dörröppningen och invändigt på östväggen (Anderson 1964b:10f; Augustsson 1992:75f). Sannolikt var den dekorerade ovanvåningen husets offentliga och representativa sal, medan rummet i den nedre våningen fungerat som en storstuga.

Källarstugan, byggd samtidigt med tegelhuset, hade också uppförts i två våningar, men betydligt lägre och i mindre skala. Nederst fanns en stenmurad halvkällare med kullerstensgolv och eldstad. Därövan en lättare våningsbyggnad i trä eller korsvirke med förbindelse till salsbyggnadens bottenvåning (Anderson 1964b:10f). Sannolikt var huset en köks- och ekonomibygnad som betjänade salsbyggnaden.

Under salsbyggnaden påträffades lämningar efter äldre och enklare trähus i minst tre efterföljande byggnadsfaser. Från den äldsta fasen påträffades stolphål och i nästa fas fanns spår efter tegel (Anderson 1964b:19). Hus med jordgrävda väggkonstruktioner utan syll var vanliga i Halmstad under 1300-talet och början av 1400-talet, medan korsvirkesbyggda kom först på 1400-talet (Augustsson 1992:84f).

Iwar Anderson menade att byggnadskomplexet inte kunde vara en borgarbostad utan måste ha varit en anläggning med högtidligare och offentligare prägel. Enligt honom styrkte därför resultatet av undersökningarna de teorier som lanserats om

att huset varit ett gilleshus. Han vågade sig inte på att närmare tidsfästa bygget, utan hänvisade generellt till 1400-tal (Anderson 1964b:6, 19). Med tanke på tegelhusets föregångare, som påträffats under salsbyggnaden, kombinerat med senare vunnen kunskap om olika byggnadsteknikers tidsmässiga förekomst i Halmstad bör man enligt min mening kunna snäva in tidsramen till mitten eller slutet av 1400-talet.

Från 1964 års byggnadsundersökning skall slutligen nämnas att brandspår i källarstugan och jordlager som låg mellan medeltida och yngre murverk indikerade att byggnaden stått som ruin under en tid. Iwar Anderson kopplade samman dessa iakttagelser med den stora stadsbranden 1619 (Anderson 1964b:14).

Denna byggnadsundersökning gjorde att diskussionen om husets bakgrund tog ny fart. Märta Hähnel (1964) vidareutvecklade den tes Ljunggren hade lanserat och kompletterade argumenten för en attribuering av huset till S:ta Gertruds gille med en uppgift hämtad från Jacob Richardsons verk *Hallandia antiqua et hodierna* från 1752–53. I verket nämner Richardson att bara tre murade hus utöver stadskyrkan överlevt 1619 års brand. Ett av dessa hus låg vid torget näst intill rådhuset och skulle, precis som de andra, varit kloster (Richardson 1753:2:173). På Richardsons tid låg stadens rådhus på tomten precis söder om Medeltidshuset. Uppgiften att huset tidigare varit kloster förklarade Hähnel med att S:ta Getrudshus under medeltiden gav härberge åt resande men också hjälp och skydd åt fattiga och sjuka, en vårdinstitution som ibland kallades kloster.

Märta Hähnel lyfte i sin analys också fram en uppgift hämtad från prosten S.P. Bexell. Han gav 1817–1819 ut det kulturhistoriska verket *Hallands historia och beskrifning*. I sin forskning hade Bexell tillgång till ett omfattande medeltida och tidigmodernt dokumentmaterial som arkiverades på Halmstad rådhus, ett material som till stora delar gick förlorat i rådhusbranden 1880 (Weibull 1903:155). Därför finns i Bexells verk uppgifter som numera inte kan verifieras mot originaldokument, men baseras på källmaterial som var tillgängligt för honom. Avseende Medeltidshuset hänvisade Bexell till en uppgift i magistratsprotokoll från 1562 där ett hus kallat Stenhusgården sålts av fru Karine Tofte och hennes söner till välbördig Jørgen Krabbe (Bexell 1923–25[1817–19]:205).

I *Halmstads historia* redovisade Sven A. Nilsson (1968:102) båda teorierna – attribuering till Kalentegillet respektive S:ta Gertruds gille – utan att framhålla någondera. Han lyfte fram en ytterligare möjlighet, nämligen att koppla Medeltidshuset till rådmannen Gereke Plöne. Denne borgare med ett tyskklingande namn sägs ha varit värd åt kung Christian I när han varit i staden, vilket kan ha betytt att kungen varit inkvarterad och övernattat hos rådmannen. Detta värdskap är dokumenterat två gånger, 1458 och 1469 (Weibull 1903:162, 164). Tanken är således att om Gereke Plöne varit värd åt kungen, så måste denne borgare ha haft ett av stadens bästa hus, vilket Medeltidshuset säkerligen var.

Av dessa teorier anses numera kopplingen till Kalentegillet vara felaktig. Den byggde på att det av Arvid Baad donerade huset låg bredvid rådhuset. Förvisso var ett rådhus beläget på tomten just söder om Medeltidshuset, men det uppfördes först i början på 1600-talet. Under medeltiden var rådhuset beläget strax norr om stadskyrkogården (Westman 1928:73f; Nilsson 1968:292f).

De båda andra teorierna vilar på ytterst tunt källunderlag. Anknytningen till ett S:ta Gertrudshus och ett S:ta Gertrudsgille är baserat på en enda källreferens, nämligen att en domstolsförhandling ägt rum i ett S:ta Gertrudshus 1460. Inget källmaterial i övrigt omnämner ett sådant hus. Något S:ta Gertrudsgille eller S:ta Gertrudsaltare finns inte heller omnämnt i något källmaterial från Halmstad (Nilsson 1968:99; 102f). Och benämningen S:ta Gertrudshus i sig visar ju inte att det är just Medeltidshuset som avses. Mötet kan givetvis ha ägt rum i ett helt annat hus eller annan lokal med den benämningen.

På liknande källmagra sätt förhåller det sig med teorin om att huset varit rådmannen Gerike Plönes. Att denne rådmann varit kungens värd vid två tillfällen kan så klart tolkas som att kungen verkligen varit inkvarterad hos honom. Men det säger inte att hans hus därför måste stånds- och kvalitetsmässigt ha varit på en helt annan nivå än stadens övriga bebyggelse, en sådan högre nivå som man vid den tiden inte förknippade med borgerskapet utan med det högre frälset, både det världsliga och det andliga. Sannolikt har Gerike Plönes hus varit en gård liknande de andra gårdar som arkeologiskt påträffats i staden, även om det i en sådan jämförelse säkert tillhörde de absolut bästa. Tilläggas skall att det inte är belagt att Medeltidshuset ens var byggt och existerade när Christian I besökte Halmstad eller, för den delen, när förhandlingarna i ett S:ta Gertrudshus ägde rum.

Går det då att komma fram till en bättre kunskap om Medeltidshuset? De skriftliga dokumenten enbart är otillräckliga för en självständig attribuering av huset. Egentligen finns bara notisen i *Lunds stifts landbok* om stenhuset på torget, en notis som visar att egendomen tillhörde den kyrkliga sfären vid reformationen. Därför måste vidare kunskap utgå från och utnyttja det materiella källmaterialet, den arkeologiska information som utvunnits ur de kvarvarande husresterna. Övergripande kan denna information sammanfattas enligt följande. Huset, beläget i nuvarande kvarteret Klingberget, utgjorde en byggnadsmiljö som torde varit det yppersta i dåvarande Halmstad och skiljde sig markant från bebyggelsen i övrigt. De arkeologiska omständigheterna och husets gestaltning indikerar på en tillkomst under 1400-talet, troligen mitten eller senare delen. Huset var föremål för en förändring och sänkning av ambitionsnivån under byggprocessen. På gårdsplatsen hade tidigare funnits byggnader av betydligt enklare beskaffenhet. Vilka möjligheter finns att förena dessa hållpunkter med det skriftliga källmaterial som i övrigt står till buds?

Till att börja med utvisar husets karaktär och gestaltning att byggherren står att söka i samhällets ypperst skikt. Sannolikt rör det sig om en hustyp som under 1400-talet främst brukades av det högre frälset, både det andliga och det världsliga. En parallell till huset finns i Lund, det så kallade Dekanhuset, som numera står på Kulturen (kapitel 3 Lund). Huset byggdes ursprungligen troligtvis av frälsepersoner, senast i början av 1300-talet. Under 1400-talet tillfogades i kyrkans regi en tornliknande byggnadsdel. Torn delen var precis som Medeltidshuset nästan kvadratisk men i mindre skala. Varje våning bestod av endast ett rum utan inre förbindelse. Nedre våningen nåddes genom en murad trappa från markplanet och ovanvåningen sannolikt via en svalgång från den äldre byggnaden. Tornbyggnaden var uppförd i domkapitlets och kanske den residerande kanikens regi.

Med denna kunskap som bas bör därför frågan ställas om det fanns någon i det högre frälset som under 1400-talet och början av 1500-talet ägt egendom i Halmstad som donerats till stadens kyrkliga sfär? Sökljuset faller då på släkten Thott, en möjlighet och hypotes som mig veterligen inte prövats tidigare i det här sammanhanget.

På våren 1506 stadfäste kung Hans en donation till Vårfrualtaret i stadskyrkan i Halmstad (LÄU 6:219). Donationen grundades i ett testamente som Ture Bentsen (Thott) hade låtit upprätta på sitt yttersta. Gåvan avsåg Ture Bentsens gård i Halmstad och en jord i samma stad. Enligt kungens stadfästelsebrev låg gården norr om kyrkan och jorden låg bredvid bron. Från den donerade egendomen gjordes ett undantag, nämligen för den del och rättighet i gården och jorden som kunde komma att tillfalla Gregers Jepsens (Ulfstand) dåvarande hustru. Jag kommer senare att återkomma till detta undantag.

Att likställa Ture Bentsens gård med Medeltidshuset kan initialt te sig problematiskt med tanke på angivelsen om en lokalisering norr om kyrkan. Förvisso låg

Medeltidshuset längre åt norr än kyrkan, men också öster därom; läget kan bäst beskrivas som ostnordost om kyrkan. Bedömer man kyrkans respektive gårdens relation till stadens nord-sydliga huvudstråk (*Nørregaden* och *Søndregaden*, motsvarande dagens Storgata), en gata som var central i dåtidens Halmstad, så låg Medeltidshuset längre norrut på detta stråk jämfört med kyrkan.

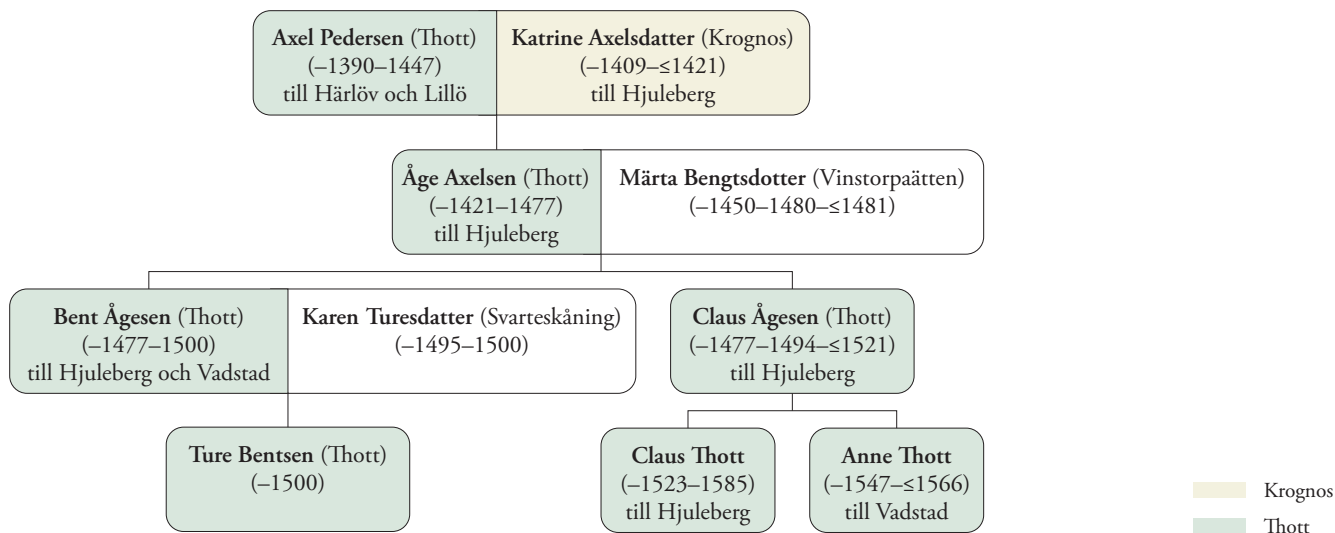
Omständigheterna kring den kungliga stadfästelsen och dess tillkomst – mer än fem år efter Ture Bentsens upprättande av sitt testamente – visar att de till synes precisa faktaangivelserna i dokumentet inte är helt tillförlitliga. Dokumentet utfärdades baserat på information lämnad av en förmedlande länk, stadens borgmästare Peder Andersen. Då stadfästelsebrevet utfärdades i Lund och inte i Halmstad kan man inte utesluta att den skrivare i Lund som författade dokumentet saknade lokalkännedom om Halmstad och därför inte reflekterat över oklarheter i riktningsskildringar och annan information. En sådan brist på lokalkännedom framträder tydligt i dokumentet genom att stadskyrkan benämns Vår Frue kirke i stället för det riktiga S:t Nicolai kyrka. Någon Vårfru- eller Mariakyrka har aldrig existerat i staden, utan här har uppenbarligen en sammanblandning med altarpatriciniet gjorts. En sådan sammanblandning hade aldrig uppstått om skrivaren varit närmare bekant med staden. Därför bör dokumentets lokaltopografiska uppgifter betraktas med en berättigad skepsis.

Utöver gården nämns också en jord som låg ”vp til broenn” (LÄU 6:219), det vill säga i nära anslutning till bron. Att stadens broövergång över Nissan under medeltiden inte låg där den nuvarande Österbro är belägen är känt. En sådan brolokalisering tillkom först i samband med de omfattande befästningsarbetena i början av 1600-talet. Den medeltida bron var belägen längre nedströms och har bedömts befunnit sig ungefär i nuvarande Kyrkogatans förlängning (Hähnel 1950:31; Öbrink 2015:91ff). Om hypotesen att Medeltidshuset var Ture Bentsens gård är riktig har alltså gården och jorden legat nära varandra. Jorden skulle då kunna vara den tomt som låg direkt söder Medeltidshuset, den tomt där det senare rådhuset uppfördes i början på 1600-talet.

Sammantaget visar omständigheterna kring det kungliga stadfästelsedokumentet och de topografiska förutsättningarna att Ture Bentsens Halmstadgård, som han testamenterade till Vårfru altaret, mycket väl kan ha legat på platsen för Medeltidshuset. Mycket tyder också på att den jord som ingick i donationen kan ha varit tomten strax söder om Medeltidshuset.

Så långt visar analysen att Ture Bentsens donerade gård *kan ha varit* Medeltidshuset. Därmed skiljer sig inte denna hypotes märkbart från tidigare framförda teorier. Går det då att komma vidare, att leda i bevis att gården *faktiskt var* Medeltidshuset?

Till att börja med behöver frågan om vad som hände med kyrkornas gods-egendomar efter reformationen besvaras. Under medeltiden hade altarstiftelserna fungerat som självständiga enheter med egen förvaltning ombesörjd av altarpärjare, vanligen utsedda bland stadens borgerskap. Möjligen fungerade altarstiftelserna även ett tag efter reformationen som särskilda förvaltningsenheter, även om den till altaret knutna verksamheten i form av mässläsning, präster och altarvikarier upphörde. Men under loppet av andra tredjedelen av 1500-talet slogs altarstiftelsernas egendom samman med kyrkans övriga egendom och kom att förvaltas gemensamt. Så framställs också kyrkans tillgångar i *Lunds stifts landebok* som upprättades i början av 1570-talet (Nilsson 1968:98, 175). I den recess 1536 där de slutliga formella besluten togs om den danska reformationen gavs möjlighet att återfå sådan egendom som givits till altarstiftelser när mässförrättningarna upphörde. En förutsättning var att man kunde bevisa sin arvsrätt till egendomen. Och väl att märka, det var endast adeln som gavs en sådan återgångs rätt (Johannesson 1947:248). Sven A. Nilsson har i sin Halmstadshistoria undersökt i vilken omfattning en sådan åter-

gång faktiskt skedde avseende Halmstadkyrkans egendom och kom till slutsatsen att återgång inte har skett i någon märkbar utsträckning (Nilsson 1968:177ff). Besittningsrätten för dem som arrenderade det kyrkliga godset stärktes också genom att arrendekontrakten gjordes på "evig tid" med låsta arrendevillkor (Fenger et al. 1982:151ff; Andrén 1984:6f). Arrendeavgiften, jordskylden, blev genom inflationen med tiden allt mindre betungande och egendomarna kunde avseende försäljning och pantsättning i princip hanteras som egenägda fastigheter. Sammanfattningsvis fick alltså kyrkan i princip behålla sin egendom, en egendoms massa som kom att förvaltas kollektivt. Kyrkans gårdar arrenderades i huvudsak ut på eviga kontrakt mot en jordskyldsavgift. Adeln erhöll viss anspråksrätt på gods som tidigare släktmedlemmar donerat.

I en sådan kontext är ett dokument som utfärdades 1559 (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 83) av stort intresse. I handlingen förband sig två syskon – Claus Thott till Hjuleberg och fru Anne Thott till Vadstad – att årligen betala jordskyld med 24 skilling för den gård som deras farbrors son Ture Bentsen donerat till kyrkan i Halmstad (figur 6:8). Av dokumentet framgår klart att jordskylden enbart avsåg marken; hus och byggnader på tomten hade syskonparet friköpt. Claus och Anne Thott var arvingar efter Ture Bentsen och kan därmed ha åberopat en rättighet i det donerade godset så att de erhållit ett evigt arrende på tomten och kunnat köpa loss gårdens byggnader. Av dokumentet framgår det således att dessa båda Thottarvingar 1559 var i besittning av den gård som Ture Bentsen tidigare donerat, att marken formellt ägdes av kyrkan men att byggnaderna varit så intressanta för dem att de friköpt dessa.

I *Lundsstifts landebok*, som tillkom ett decennium efter att de båda Thott-syskonen dokumenterat sin besittning av Ture Bentsens tidigare gård, kan man utläsa att kyrkan innehade ett 50-tal stadsegendomar i Halmstad som erlade jordskyld (LSL 466ff). En av dessa bör då vara den Thottska gården, men i landeboken finns ingen egendom registrerad med någon Thott som innehavare. Fråga uppstår då vilken av alla dessa gårdar som var eller hade varit Claus och Anne Thotts och hur man identifierar denna.

Som utgångspunkt kan man ta den kända jordskyldsavgiften på 24 skilling. Som bekant utgjorde jordskylden en beloppsmässigt permanent avgift. Det var just detta förhållande som gjorde att den med tiden och inflationen allt mer kom att urholkas värdemässigt, till förfång för kyrkan men till besittarnas gagn. Med det vet vi att Thott-egendomen även i början av 1570-talet skulle ha haft en jordskyldsavgift på 24 skilling.

Figur 6:8. Thottsläkten med anknytning till Medeltidshuset.

Källa: DAA 1893:272ff; 1897:502; 1900:416ff, 420f, 424, 443; Lundholm 1957:104. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Av de egendomar som registrerats hade bara fyra stycken en jordskyldsavgift på 24 skilling. Det var egendomar som enligt landeboken innehades av respektive Morten Bole, Peder skrivare, Svend Olsen och Svend Bruns änka Beritte. I ingen av de analyser som gjorts av 1500-talets borgerskap i Halmstad (Westman 1930; Ljunggren 1934; 1936) framstår någon av dessa personer på ett mer framträdande sätt. Ingen av dem synes ha beklätt någon av de högre befattningarna i staden såsom borgmästare eller byfogde. Peder skrivares tillnamn visar att han kan innehaft befattningen som stadens skrivare, en Sven Olsson omnämns som rådman vid ett tillfälle 1559 (Westman 1930:60) och Morten Bole, slutligen, kan ha haft familjemässig koppling till den Jens Bole som var en av stadens borgmästare i slutet av 1400-talet fram till 1501 (appendix 2 Halmstad). Att någon av dessa borgare skulle övertagit och besuttit en frälseegendom i staden av sådan karaktär verkar föga sannolikt.

En möjlighet återstår dock, nämligen den post i landeboken som har beskrivningen: ”Stenhuussed paa Torged er nu öde gick husseleye aff i forleden dage” (LSL 467). Med torget avses vid denna tid den medeltida torggatan vid vilken Medeltidshuset var beläget. Ingen jordskyldsavgift är angiven för denna post, vilket lämnar möjlighet för att en avgift på 24 skilling kan ha utgått när den innehades av en avgiftskapabel besittare. Orsaken till att gården stod öde kan sannolikt kopplas till det nordiska sjuårskriget, ett krig som pågick under större delen av 1560-talet fram till 1570 och drabbade Halland och Halmstad hårt. Claus Thott deltog som proviantmästare för Halland. Han tillfångatogs av svenskarna 1565 och blev frigiven först i slutet av 1568. Hans sätesgård Hjuleberg brändes av svenska trupper (DAA 1900:443). Föga är känt om hans syster under perioden, men hon levde som änka 1566 (DAA 1900:424). Det kan sålunda vara effekterna av hur kriget drabbade främst Claus Thott som var anledningen till att egendomen i Halmstad stod öde.

Ett annat scenario är att gården kommit i andras händer. Bexells upplysning om att en fru Karine Tofte och hennes söner 1562 sålt en gård benämnd Stenhusgården till välbördig Jørgen Krabbe kan visa ett led i en sådan utveckling. Både epiteten fru och välbördig indikerar att personerna tillhörde aristokratin. Huruvida man skall, som Bexell gör, säkert koppla samman Stenhusgården med Medeltidshuset eller om Stenhusgården utgjorde en helt annan enhet, till exempel en landsbygdsgård, kan inte definitivt fastställas. Inte heller om Karine Toftes försäljning avser hela eller del av Stenhusgården. Den Thottska egendomen var ju 1559 uppdelad på två innehavare och därför är det tänkbart att endast halva gården såldes.

Det går således att följa den av Ture Bentsen donerade egendomen från testamentet fram till Lunds stifts landeboks uppgift om ett stenhus vid torget, det medeltida tegelhuset. I den sista delen medger inte det tillgängliga källmaterialet en full visshet och ett säkert styrkande av hypotesen, men sannolikheten för ett fortsatt adligt innehav måste bedömas som mycket högre jämfört med att gården skulle förvärvats av en vanlig borgare.

Den är nu dags att återanknyta till den lösa tråd som lämnades vid diskussionen om Ture Bentsens testamente, nämligen den del och rättighet i gården och jorden som enligt testamentet kunde komma att tillfalla Gregers Jepsens (Ulfs-tand) hustru (LÄU 6:219). Gregers Jepsens hustru var 1506, när stadfästelsen av testamentet ägde rum och rättigheten påtalades, Johanne Brahe (DAA 1896:429f; 1950:9; 1985–87:503). Eftersom det enbart var hustrun, inte maken, som ägde del och rätt i egendomen enligt stadfästelsen måste egendomen ha varit hennes *særeje*, det vill säga hennes arvegods. Då äktenskapet var barnlöst innebar det att egendomen skulle återgå till hennes släkt, Braharna (SkL kap 7, 25). I och med att hennes del i egendomen därmed bröts ur det donerade godset fortsatte denna del att vara i världslig ägo. Den kan, och skall, då inte heller återfinnas bland landebokens kyrkliga gods.

Kring 1580 överlät Henrik Brahe till Vittskövle⁸ en tomt och gård i kvarteret Klingberget, en egendom som sträckte sig från torget och ned till Nissan. Tomten låg just söder om Medeltidshusets tomt. Överlåtelsen skedde till borgaren Niels Jensen och det stipulerades att Henrik Brahe och hans arvingar skulle ha hembuds rätt. Hembudsklausulen utlöstes 1609 och fastigheten förvärvades av riksrådet Sten Sehested, gift med Henrik Brahes dotter Anna Brahe. Anna Brahe sålde i sin tur, som änka, gården till stadens magistrat 1616. På tomten uppförde staden efter stadsbranden 1619 ett nytt rådhus (Westman 1928:73f; Ljunggren 1934:155).

Det är troligt att det var denna Henrik Brahes fastighet som genom arv hade vandrat inom Brahesläkten från Johanne Brahe till Henrik Brahe. Henrik Brahe var sonson till Axel Brahe till Krageholm, som i sin tur var bror till Johanne Brahe (DAA 1950:9, 19). Fastigheten kan därför ha varit just den jord som i Ture Bentsens testamente beskrevs som liggandes bredvid bron, vilket Henrik Brahes gård definitivt gjorde. Således skulle det ha funnits en samlad frälseinnehavd tomtareal i det nutida kvarteret Klingbergets södra del. Läget för en sådan egendom var en av stadens mest optimala och manifesta, då den var belägen i det gathörn där den söder- och österifrån kommande vägen passerade över bron och strax efter åövergången svängde tvärt norrut och bildade stadens torggata.

Efter att ha följt stenhusgårdens öde från Ture Bentsens testamente och fram till notisen i landeboken, med en avstickare till den Braheägda tomten, är det dags att vända den kronologiska blicken bakåt. Går det att få en uppfattning om hur gården ursprungligen kommit till Thottsläkten och sedermera hamnat i Ture Bentsens ägo? För att kunna svara på den frågan måste vi återvända till Ture Bentsens testamente och död år 1500.

Ture Bentsen var son till Bent Ågesen (Thott) till Hjuleberg och sonson till ridaren Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg (figur 6:8). Enligt en uppteckning från andra halvan av 1500-talet hade en herr Jakob i Bogesund, som varit mässdjäkne i Halmstad år 1500, lämnat uppgifter om omständigheterna kring de Thottska dödsfallen detta år. Såväl modern Karin Turesdatter (Svarteskåning) och fadern Bent Ågesen som sonen Ture Bentsen dog nämligen i pesten vid olika tillfällen under året och begravdes vid S:t Franciskus altare i franciskanerklostret S:ta Anna i Halmstad. Ture Bentsens död i Halmstad inträffade den 24 augusti (Möller 1874:158). Ture Bentsen var vid tiden för dödsfallet fortfarande ung, troligen under 20 år⁹, och ogift. Sannolikt har Ture upprättat sitt testamente våren eller sommaren 1500, efter att han underrättats om sina föräldrars död och därför begett sig till Halmstad.

Frågor om arvet efter honom och fadern diskuterades vid ett möte i Stockholm i mars 1501, ett möte på vilket bland annat Sten Sture d ä, sväger till Bent Ågesen, reste anspråk i arvsfrågan (Rep 2:9328). Utöver den testamentariska gåvan till S:t Nicolai kyrka fanns även ett testamente där Ture Bentsen skänkte en gård i Lindberg i Himle härad till franciskanerklostret i Halmstad (LÄU 6:205; Rep 2:10443). Även fadern Bent gynnade detta kloster i sitt testamente med en mängd värdesaker i guld och silver (Rep 2:9338).

Bent Ågesen bör ha varit ägare till familjegården i Halmstad när han dog och gården därefter genom arv ha övergått till sonen Ture under den korta tiden mellan deras respektive dödsfall år 1500. Men var det Bent Ågesen som lät bygga tegelhuset? En intressant notis från år 1486 finns i danska kancelliets Optegnelsebog. I den kortfattade notisen noteras ett beslut gällande Bent Ågesen. Saken gällde ”scal

8 Henrik Brahe var på 1570-talet länsherre över Halmstads härad (Nilsson 1968:196).

9 Bent Ågesens första hustru dog 1482 eller strax dessförinnan (DAA 1900:424). Således kan äktenskapet med Karin Turesdatter (Svarteskåning), Ture Bentsens mor, inte ha ingåtts före denna tidpunkt.

han [Bent Ågesen] en bigge vthen myn herres [kung Hans] oc borgmesteres oc radz samtycke i halmstede” (DM 4:2:166). Uppenbarligen hade Bent Ågesen påbörjat ett husbygge i Halmstad som kanske ifrågasatts av kungen eller av borgerskapet i Halmstad. Beslutet gällde huruvida Bent Ågesen måste erhålla kungens och magistratens samtycke för detta bygge. Notisen är något oklar om ett sådant samtycke behövdes eller inte, eller om det senare skulle beslutas i ärendet. Peter von Möller har tolkat notisen som att ett sådant samtycke krävdes och att bygget därför inte fick fortsätta (Möller 1874:157), men enligt min mening går den även att tyda på andra sätt, till exempel att det var oklart om ett samtycke erfordrades. Vad notisen däremot visar är att Bent Ågesen hade ett pågående husbygge i Halmstad och att det rådde någon form av tvist kring detta. En sådan tvist kan förklara de iakttagelser av förändringar som gjordes på Medeltidshuset vid den byggnadsarkeologiska undersökningen 1964, nämligen att husbygget hade påbörjats med inriktningen att det nedre planet skulle utformas med kryssvalv, men där det slutliga resultatet blev ett plant innertak och en lägre våningshöjd. Notisen är därför ytterligare ett indicium som stöder hypotesen om en koppling av Medeltidshuset till Thottfamiljen. Den ger oss också ett datum för när huset kan ha uppförts, nämligen 1486 och möjligen något av åren däromkring. Huset bör i alla fall ha varit påbörjat senast 1486 då bygget fortfarande pågick i början av detta år. En sådan datering av Medeltidshuset överensstämmer också med den dateringsram till 1400-talet som framfördes av Iwar Anderson i samband med 1964 års byggnadsarkeologiska undersökning, en tidsram som jag anser kan snävas in till mitten eller slutet av 1400-talet med tanke på de generationer av husbyggnader som påträffats under tegelhuset. Medeltidshusets gavel låg dessutom helt i linje med och hade anpassats efter torggatan efter att den breddats i mitten av 1400-talet (Öbrink 2015:88), vilket rimligen betyder att huset inte hade uppförts före denna breddning.

Slutligen då frågan om hur och när tomtmarken kommit i den Thottska familjens ägo. Något källmaterial som visar på att Bent Ågesen förvärvat mark eller gård i Halmstad föreligger inte, däremot för dennes fader Åge Axelsen. Åge Axelsen var en av de välkända Axelsönerna som var mycket framträdande i nordisk politik under stora delar av unionstiden. De var söner till riddaren Axel Pedersen (Thott) till Härlöv, som grundade familjens maktposition. Han var riksråd och länsman på Varbergs slott med ett stort halländskt maktområde (Jexlev 1983:548f). Riddaren Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg övertog faderns länsherradöme över Varbergs län inklusive staden Falkenberg och häraderna Årstad och Halmstad. Hans sätesgård Hjuleberg låg i Årstads härad och där låg också huvudparten av hans jordagods, men han hade även ett omfattande gods innehav i Västergötland. Geografiskt låg hans egendomar således samlade utmed Ätraleden ned mot Falkenberg, en stad som fungerade som utskeppningshamn för de landgillevaror godsen avkastade (Bruun 1983:563ff).

1465 ägde en affärsuppställning rum i Varberg mellan Åge Axelsen och Gese Mose, sannolikt borgare i Halmstad. Gese Mose sålde alla sina rättigheter i den egendom som tillfallit honom i arv efter hans farbrors dotterdotter Kristine Torstensdatter. Egendomen utgjordes av både bolpenningar och jordagods i Halmstad, det sistnämnda närmare specificerat till den gård i vilken hans farbror, Mathias Dregere, bodde (Rep 2:1845). Åge Axelsens egendomsinvesteringar uppvisade en genomtänkt förvärvspolitik utmed Ätraleden med Falkenberg som viktig exportort. Hans köp av Halmstadegendomen kan ses som ett led i samma strategi. Halmstad, som också låg nära sätesgården Hjuleberg och dess omgivande landbogods, utgjorde en ännu viktigare handelsort än Falkenberg. Lägg därtill stadens betydelse i det unionspolitiska spelet, ett spel som Åge Axelsen i hög grad var inblandad i. Att förvärva en gård och etablera sig i Halmstad förefaller därför synnerligen förnuftigt.

Det går inte att definitivt bekräfta att den gård Åge Axelsen förvärvade var just föregångaren till Medeltidshuset, men några andra förvärv av mark eller gårdar i Halmstad av Åge Axelsen eller hans son Bent Ågesen är inte kända¹⁰. Det vore rimligt att ett strategiskt etableringsförvärv, som jag menar Åge Axelsen gjorde, följdes av uppförandet av en ståndmässig och passande byggnad i staden. Inget tyder dock på att ett sådant bygge kom till stånd. I stället har jag argumenterat för ett husbygge först 1486 i sonens regi. Det finns dock naturliga skäl till varför Åge Axelsen inte initierade något byggprojekt. Under andra halvan av 1460-talet var han nämligen in dragen i unionsstridigheterna, som ledde till att han förlorade sina länsinnehav, att hans sätesgård Hjuleberg brändes ner och att danska kronan lade beslag på alla hans godsegendomar. Först en bit in på 1470-talet återfick han sina gods och sin forna länsposition (Möller 1874:141ff; Bruun 1983:563ff).

Sonen Bent Ågesen gjorde tjänst i Sverige under striderna och ända fram till faderns död 1477. När han återvände till Halland försökte han förgäves få överta faderns länsherredöme. Först i början av 1480-talet förlänades han med en mindre del, nämligen Årstads och Halmstads härader (Möller 1874:157; Thott 1983:159). Som residerande på Hjuleberg och som länsherre över de angränsande häraderna faller det sig naturligt att Bent Ågesen genomförde den byggnation av en urban sätesgård i Halmstad som sannolikt redan fadern haft i åtanke. En sådan byggnation skedde i så fall på den mark som fadern förvärvat ett par decennier tidigare, ett förvärv från en borgare. Det är möjligt att Bent Ågesens tvist med borgerskapet i Halmstad grundades just i det här förhållandet, som innebar att stadens skattekraft försämrades genom att en tidigare borgarägd och skattepliktig gård omvandlades till en frälseägd sätesgård som därmed blev skattefri. Peter von Möller (1874:157) uppger att Bent Ågesen samtidigt, 1486, flyttade till en sätesgård i Norra Tjust härad och att hans förläning av Årstads och Halmstads härader upphörde. Sammantaget ger det en god förklaringsgrund för att stenhusbygget i Halmstad skalades ned. Men det färdigställdes trots allt och Bent Ågesen innehade egendomen fram till sin död.

Det förefaller således fruktbart att härleda det medeltida tegelhusets ursprung till den Thottska släkten då både skriftliga och materiella källor stödjer en sådan hypotes. Det händelseförlopp som under analysen rullats upp har i stora delar direkt stöd i källmaterialet, medan andra delar mer resonemangsmässigt fått göras troliga, i brist på källmaterial. Hypotesen grundas i en gård ägd av borgare i Halmstad under flera generationer, en gård vars husbyggnader återfunnits under det medeltida tegelhuset. Gården, belägen vid stadens mest manifesta gatuhörn, förvärvades 1465 av länsmannen och riddaren Åge Axelsen för att skaffa sig en etablering i den viktiga handels- och mötesstaden Halmstad. Unionspolitiska komplikationer och stridigheter förhindrade Åge Axelsen att uppföra en lämplig residensbyggnad på tomten. Först hans son, Bent Ågesen, kunde genomföra ett sådant byggprojekt 1486. Tvist uppstod om bygget, möjligen orsakat av borgerskapets missnöje med att stadens skatteunderlag minskades. Tvisten, och att Bent Ågesen samtidigt flyttade sitt huvudsakliga residens från regionen, medförde att det ursprungligen planerade ståtliga husbygget fick en sänkt ambitionsnivå men ändå färdigställdes. Bent Ågesen behöll Halmstadegendomen fram till sin död 1500. Sonen Ture Bentsen ärvde den, men dog ung senare samma år. Inför sin död upprättade han sitt testamente och donerade stenhusgården till Vårfrualtaret i stadskyrkan. Efter reformationen

---

10 Åge Axelsen har efterlämnat en omfattande förteckning över de gods han förvärvat genom köp. Då förteckningen omfattar köp fram till 1455 finns gården i Halmstad av naturliga skäl inte med. Överhuvudtaget saknas egendom i städer, vilket indikerar att förvärv av stadsegendom inte var vanligt (Welander 1957). Landsbygdsgods förvärvades för avkastning i form av landgille, men förvärv av stadsegendom har troligen haft andra syften.

var Bent Ågesens brorsbarn, Claus och Anne Thott, i besittning av gården. De hade löst in byggnaderna baserat på deras rätt till återgång av egendom som skänkts för mässor vilka inte längre hölls, men betalade en jordskyldsavgift till kyrkan för arrendet av tomtmarken. I början av 1570-talet stod gården öde, antingen efter en fortsatt koppling till Thottsläkten eller efter att ägandet gått vidare till andra adelsläkter. Tomten i söder synes från början ha varit knuten till stenhushuset, men i samband med Ture Bentsens donation avskildes den till Brahesläkten. Inom den släkten kom den att finnas kvar, med undantag av en kortare tid i borgerlig ägo, fram till början av 1600-talet. Tomten förvärvades då av staden, som efter stadsbranden 1619 uppförde ett nytt rådhus på platsen.

Frälset i stadens styrelse

Borgmästare

Första gången som borgmästare, råd och byfogde som ämbetsbefattningar i Halmstad nämns i det skriftliga källmaterialet är i hertig Knud Porses privilegiebrev från 1327 (PRFSS 1:270). Men det är först i slutet av 1300-talet, närmare bestämt 1398, som ett par borgmästare är kända till namnet, nämligen Anund Hemmingsen och Kurt Dobin (DD 4:6:519). En utredning om ledande befattningshavare i köpstaden Halmstad gjordes av Axel Westman (1930). Där noterade han att rådet under medeltiden främst rekryterades ur stadens köpmannaskikt, inte bland hantverkarna (Westman 1930:47).

I appendix 2 Halmstad finns en sammanställning över borgmästare återfunna i källmaterialet. Det tycks ha varit brukligt att två personer samtidigt verkade som borgmästare, även om det vid ett flertal tillfällen enbart är den ene borgmästaren som framträder i dokumenten. Westmans antagande att de tillhörde stadens köpmannaskikt förefaller sannolikt. Det rör sig om borgare med danskklingande namn, med något enstaka tyskt undantag, till exempel Henrich Plöne och ovan nämnda Kurt Dobin. Sammanlagt 24 medeltida borgmästare är kända, men av dessa förekommer de flesta bara med enstaka kända omnämmanden. Sex av borgmästarna uppträder dock mer frekvent, 9–15 gånger, i materialet.

Bland dessa mer frekvent förekommande borgmästare finns en med tydlig frälsestatus, nämligen väpnaren **Christiern Nielsen**. Som borgmästare omnämns han i tolv dokument sträckande sig över perioden 1505–1513. Hans borgmästartid kan dock ha varit längre, maximalt 1501–1526 då andra borgmästarpar är kända före respektive efter denna period. I två av dokumenten, båda från 1505, är han titulerad *a/af wapn* (HH 4:386; LÄU 6:199). På två dokument (från 1505 och 1512) har hans sigill med heraldiskt vapen bevarats (HH 4:386; Rep 2:12226), medan andra original som ursprungligen burit hans sigill numera är så skadade att vapenbilden inte längre kan tolkas (Rep 2:10968, 11749, 12457).

Den heraldiska vapenbild han sigillerar med 1505 och 1512 är ”en bjelke snedt öfver skölden liknande Eka-släktens vapen, dock utan hjälm” (HH 4:386) respektive ”skjold, hvori en Skraabjælke” (Rep 2:12226). I båda fallen bestod vapnet enbart av sköld med sköldemärke men saknade hjälm. Jan Raneke (2001:3:904) benämner vapenbilden *kavle balkvis* då han återger den smalare än en normal diagonalställd balk. Många frälseläkter förde en balk (skråbjälke) som vapen och i några av dessa finns exempel på individuella variationer med en till *kavle avsmalnad balk*, till exempel den omnämnda svenska Ekasläkten (Raneke 2001:1:42). Släkter med anknytning till Skånelandskapen som förde balkvapen var bland annat Stromendorp (DAST LXXIII 4–5) och Huitfeldt (DAST LXXIII 15–19). Den förstnämnda släk-

ten bestod av far och son, sannolikt med tyskt ursprung, som båda under 1400-talet var borgmästare i Skanör (Raneke 2001:1:41). Det enkla balkvapnets stora utbredning, med avsmalnade kavleformade varianter, samt avsaknad av kända tinkturer, hjälm och hjälmprydnader i Christiern Nielsens vapen, gör det dock vanskligt att knyta honom till någon bestämd släktkrets.

Under Christiern Nielsens borgmästarperiod förekommer han i dokumenten antingen som ensam borgmästare eller tillsammans med Peder Andersen. Peder Andersen är känd som borgmästare i Halmstad under lång tid; från 1497 fram till 1513. I samtliga dokument där båda är anförda som borgmästare är Peder Andersen omnämnd före Christiern Nielsen. På samma sätt var Jens Bole, känd som borgmästare under perioden 1488–1501 och uppenbarligen Christiern Nielsens företrädare i ämbetet, alltid nämnd före kollegan Peder Andersen. Senioritet i ämbetet gav uppenbarligen ett rangmässigt företräde framför frälsetitel jämfört med borgarstatus.

I inget av de kända dokumenten skriver Christiern Nielsen sig till någon huvudgård och därför har han sannolikt inte heller haft någon sådan under den tid han är känd som borgmästare i Halmstad. Att han däremot innehaft en gård inne i staden framgår av ett överlåtelsebrev från 1513 där en borgare i norska Sarpsborg säljer sin fädernegård i Halmstad till Halmstadborgaren Bent Svendsen. Gårdens belägenhet beskrivs som liggandes just söder om borgmästare Christierns gård (Weibull 1903:173).

I egenskap av borgmästare bevittnade han försäljningar och donationer av egendom, inom staden men också regionalt i södra Halland. Transaktionernas parter var stadens borgare men också det regionala frälset (HH 4:386; LÄU 6:205; Rep 2:10488; Weibull 1903:173). Christiern Nielsen var också en bland flera representanter när staden och S:t Nicolai kyrka sålde några av kyrkans jordar till en borgare (LÄU 6:471). Vidare medverkade han vid utfärdande av tingsvittnen och intyg (LÄU 6:198, 199; Rep 2:10968, 11046, 12226) samt av ett anbefallnings- och skyddsbrev när en borgare i Halmstad av tysk härkomst skulle företa en handelsresa till Limfjorden (Rep 2:11749).

Christiern Nielsen uppträder också som borgenär genom ett stort lån till Axel Laurensen (Thott) till Næsbyholm. Lånet var på 40 rhenska gyllen och 60 mark penningar, för vilket Axel Laurensen pantsatte 10 gårdar i Halland. Lånetransaktionen gjordes upp i Halmstad 1505 (Rep 2:10499). Axel Laurensen var sonson till Axel Pedersen (Thott) av Härlöv, den mäktige man som under 1400-talet var herre på Varberg och hade stora delar av Halland i förläning. Axel Laurensen var ursprungligen knuten till Själland genom sätesgården Næsbyholm, men blev sedermera svenskt riksråd med sätesgårdar i Södermanland (DAA 1900:430; Thott 1983:164).

Christiern Nielsen trädde in i Halmstads historia som betitlad frälseman – väpnare – och borgmästare, men han slutade redan tidigt att bruka sin frälsetitel i de bevarade dokumenten. Det kan tyda på att han hade knutit an till och assimilerats i stadens högre borgerskap, dess köpmannaelit, och inte längre såg sig som reguljär väpnare. Dock fortsatte han att bruka sitt heraldiska vapen. Hans frälsestatus gav honom inte ett rangmässigt företräde i dokumenten utan senioritet i borgmästarämbetet synes ha vägt tyngre. Huruvida han sysslat med storskalig handel är inte känt, men får väl inte anses som osannolikt. Att han var en förmögen man framstår tydligt, likaså att han hade affärskontakter med det översta nordiska unionsfrälset. Det stora lånet till Axel Laurensen (Thott) har säkert inte varit hans enda borgenärskap, utan troligen bedrev han en mer omfattande utlåningsverksamhet. Möjligen var denna finansiella verksamhet en av grunderna till hans förmögenhetsställning. Pantsäkerheterna, från Axel Laurensen och andra, har antagligen resulterat

rat i ett egendomsinnehav i regionen, men inga huvudgårdar tillskrivna honom är nämnda eller kända. Däremot innehade han egendom i staden Halmstad, en gård som väl får betraktas som hans urbana sätesgård. Var i staden den låg är dock okänt.

Byfogdar

Byfogdeämbetet omnämns redan i hertig Knud Porses privilegiebrev 1327 (PRFSS 1:270). I mitten av 1400-talet gavs staden Halmstad rätt att själv välja byfogde, dock skulle valet stadfästas av kungen (PRFSS 1:319). Tio byfogdar är kända till namnet (appendix 2 Halmstad), men samtliga med nästan bara ett enstaka omnämnande. Av dessa tio innehade två, möjligen tre, frälsestatus.

Jes Assersen är känd som landsdomare i södra Halland i fyra dokument från 1425–1433. Samtliga dessa dokument avser köp och försäljningar av gårdar i trakterna kring Halmstad, med det regionala frälset, magistraten i Halmstad, Kalentegillet i Halmstad och ärkebiskop Peder Lykke som parter (GDD 2:3:80, 222; LÄU 3:98, 129). I ett av dokumenten (från 1430) är han även titulerad fogde i Halmstad (GDD 2:3:222). I nästa dokument (från 1431) agerar han som en av flera representanter för ena parten i ett mageskifte, nämligen för Kalentegillet i Halmstad. Det mageskiftade med ärkebiskop Peder Lykke och erhöll en gård i stadens närområde, i Knebildstorp. Jes Assersens position var som lekmännens ålderman i gillet, dess högste världslige representant (LÄU 3:98). I övriga tre dokument agerar han som vittne och beseglare av dokumenten tillsammans med andra regionala frälsemän. I två av fallen står han främst bland medbeseglarna. I det tredje, från 1433, där alla vittnena tituleras *a vapn*, står han som tredje beseglare, efter de båda högfrälse Åge Axelsen (Thott) och Torkil Brahe, men före två andra väpnare (LÄU 3:129).

Ett sigill från Jes Assersen finns bevarat, nämligen från det äldsta dokumentet där han omnämns, från 1425 (DAST C XLIX 10; figur 6:9). Vapenbilden är ett ox- eller tjurhuvud sett frontalt med omskriften ”S’ nicolai asserson”. Nicolai/Niels var ett vanligt alternativt brukat namn för personer med namnformen Jes/Johan/Johannes/Hans. Jan Raneke (2001:1:297) hänför honom till en grupp frälsemän, i princip helt utan kända släktsamband, men med oxhuvudvapnet och en regional anknytning till Skåne och Halland som gemensam nämnare. Intressant är att notera att samma vapenbild fördes av den regionalt starkt förankrade släkten Baad af Halland (Raneke 2001:1:304). Arvid Baad, skriven till Mickedala strax norr om Halmstad och kopplad till många gårdar i Halmstad som borgenärl och donator, var samtida med Jes Assersen. Bland Baad-medlemmar i generationen före kan den godsrike Abraham Brodersen nämnas. Några direkta kopplingar till denna släkt har dock inte kunnat hittas, men det förefaller sannolikt att sådana har funnits.

Varken någon huvudgård eller några familjemedlemmar är kända för Jes Assersen. Antagligen tillhörde han det landsbygdssituerade frälset i södra Halland, där också hans sätesgård bör ha varit belägen. Han tillhörde som väpnare och landsdomare ett mellanskikt inom frälset; rangerad högre än det vanliga lågfrälset men han nådde inte upp till den högfrälsestatus som Thott och Brahe representerade. Hans verksamhetsområde var regionalt men, då Halmstad inte ingick i Laholms län utan låg direkt under den kungliga fataburen, var han också kungamakts byfogde i staden Halmstad (Nilsson 1968:50f). Detta tyder på att han inte var närmare knuten till stadens borgerskap, trots ställningen som ålderman i stadens Kalentegille. Inga indikationer finns heller på att han var bosatt i staden. De administrativa och juridiska uppgifterna i hans ämbeten samt aktiviteter inom Kalentegillet kan mycket väl ha varit de kontaktytor han hade gentemot staden och dess borgerskap.

I ett dokument från 10 oktober 1452, utfärdat av Christian I, kungjorde kungen att borgmästare och menighet i Halmstad fick rätt att själv välja en byfogde,

Figur 6:9. Jes Assersens sigill 1425-07-22.
Källa: DAST C XLIX 10.

men denne skall uppbära och redovisa skatterna till kungen samt i övrigt bevaka kungens och kronans rätt jämte uppbära tullen. Kungen förbehöll sig dock sista ordet genom att tillse att rätten att stadfästa och fullborda valet låg hos honom (Weibull 1903:160f). Denna processuella ändring skulle gälla från och med när riddaren Claus Rönnow avgick som länsman på slottet Lagaholm. Axel Westman (1930:49) tolkade det som att Claus Rönnow då också var byfogde i Halmstad, en tolkning som får anses vara tveksam. Mer rimligt förefaller det att betrakta Claus Rönnow, i egenskap av kungens representant i regionen, som innehavare till utnämningrätten av byfogde i staden. I och med att staden själv fick rätten att utse byfogde blev sannolikt denne mer avhängig av magistraten med en lägre social status som följd.

Hågen Tuesen omnämns som byfogde i Halmstad vid två tillfällen, 1459 och 1466. Således bör han ha varit utsedd av stadens magistrat till ämbetet. Vid det första tillfället uppträder han som medlem av Halmstad landsting under landsdomarens ledarskap (Rep 2:981). Någon högre frälsestatus innehade han sannolikt inte vid detta tillfälle då han var rangerad sist bland nämndens fyra ledamöter. Dokumentet från 1466 avsåg en fastighetstransaktion inom det regionala frälset. Hågen Tuesen köpte en gård i Söndrums socken väster om Halmstad från Johanne Pedersdatter, änka efter väpnaren Broder By, en gård som han sedan lät riddaren Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg inlösa. I dokumentet, som Hågen Tuesen utfärdade som bekräftelse på överlåtelsen, titulerade han sig borgare och byfogde i Halmstad (Rep 1:6238; 2:2030, 2044).

På båda dokumenten finns Hågen Tuesens sigill, i båda fallen med likartad utformning (DAST L LXV 19; figur 6:10). Vapenbilden är en sparre. Utöver skölden finns en hjälm. Omskriften säger ”S’ hagon twason”. Sparren var en vanlig vapenbild och förekom i många släkter.

Den begränsade kunskap vi har om Hågen Tuesen pekar på att han sannolikt innehade frälsestatus. Det tyder främst hans sigill på, men också hans agerande i landsting och hans egendomsaffärer med regionens frälse. Att han i det äldre dokumentet tituleras byfogde men i det yngre även borgare kan vara en indikation på en utveckling av hans samhällsposition. Om bakgrunden skall sökas bland i lågfrälset i Halmstads omland, vilket deltagandet i landstinget och det senare köpet av en gård i Söndrum möjligen indikerar, kan han genom befattningen med tiden alltmer ha urbaniserats och slutligen kommit att ingå i stadens borgerskap. Huruvida han sätesgårdsmässigt kan knytas till landsbygd eller stad får kvarstå som en öppen fråga.

Hans Bagge, vars sociala status får sägas vara osäker, omnämns som byfogde 1517. Det sker i samband med att han avlade räkenskap både för uppbörd i Halmstad och för häraderna Halmstad och Årstad. Av den kungliga kvittensen kan utläsas att han troligen först varit fogde över häraderna innan han fick byfogdeämbetet i Halmstad (Suhm 1793:2:1–2:127). Några år senare, närmare bestämt 1524, lämnade han som rådmän i Halmstad in klagomål till kung Frederik I över att främmande utländska köpmän bedrivit handel i olagliga halländska hamnar och på landsbygden, vilket stod i strid med stadens privilegier (PRFSS 2:303). Hans Bagge har därefter flyttat till Köpenhamn då han omnämns som borgare i denna stad i flera dokument från 1528 till 1532 (LLA, Halmstad rådhusrätts arkiv E I:1, nr 21, 30; E I:2, sid 155f). Som borgare i Köpenhamn förekommer han 1531 i samband med bevittningen av en fastighetsaffär där (KDpl I:257). Men dokumenten visar att han också var aktiv i Halmstad fast han var borgare i Köpenhamn. 1528 ingick han således en förlikning med magistraten i Halmstad. Han hade byggt ett hus i staden, huvudsakligen på sin egen jord men också delvis på stadens, ett hus som var helgat åt S:t Olof och inrättat för stadens fattiga och sjuka. Överenskom-

Figur 6:10. Hågen Tuesens sigill 1459-05-05 och 1466-03-05.
Källa: DAST L LXV 19.

Figur 6:11. Gravsten i S:t Nicolai kyrka, Halmstad över Hans Bagge (–1533).
Källa: Salvén 1941:218f.

melsen innebar att parterna stadfäste gåvan av hus och jord till förmån för stadens fattiga och sjuka (LLA, Halmstad rådhusrätts arkiv E I:2, sid 155f). Han var också i tvist med S:t Andreas altare i stadens franciskanerkloster om en silvertavla, en tvist som han slutligen förlorade (LLA, Halmstad rådhusrätts arkiv E I:1, nr 21, 30). Vidare anklagades han för att i samband med att franciskanerklostret avvecklades ha tillskansat sig ett till klostret donerat hus, beläget strax norr om klosterområdet (Nilsson 1968:165). 1533 benämnde han sig återigen som borgare i Halmstad. Det skedde i samband med att han stadfäste sina donationer till Vårfru altaret i S:t Nicolai kyrka. I donationshandlingen gjorde han ett tydligt undantag för den gård i staden han själv bodde i. Enligt hans gravsten (figur 6:11) dog han samma år och blev begravd i stadskyrkan i Halmstad.¹¹

Det fanns ett stort antal frälsesläkter i det medeltida Norden som bar namnet Bagge. Anders Thiset och P.L. Wittrup redovisar tio släkter för Danmarks räkning (Thiset & Wittrup 1904:14f). Jan Raneke tar fram fyra kopplade till det nuvarande Sverige (Raneke 2001:1:4; 2:719, 726, 799f) medan Tor Flensmarck presenterar tre Baggeläskter lokaliserade i Skånelandskapen (Flensmarck 2003:27f). Flensmarck (2003:28f) redogör också för ett flertal andra personer knutna till Skånelandskapen som bar Baggenamn, bland annat byfogden Hans Bagge i Halmstad, som inte gått att inlemma i större släktkonstellationer. Dessa tre forskare har två släkter med godsinnhav i Skåne gemensamt: Bagge (Bagge I) vars vapen var en bjälke (Thiset & Wittrup 1904:14; Raneke 2001:1:4; Flensmarck 2003:28) och Bagge af Jylland (Bagge VI) som förde ett vapen med en bjälke belagd med tre sjöblad (Thiset & Wittrup 1904:14; Raneke 2001:2:719; Flensmarck 2003:27f). Även andra Baggeläskter förde varianter på bjälkevapnet, men också andra vapen, såsom sparre, sill eller hjorthorn, förekom.

Hans Baggeläskers vapen finns bevarat dels på hans gravsten i Halmstad kyrka (Salvén 1941:218; figur 6:11), dels på ett sigillerat dokument från 1533 (LLA, Halmstad rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 67). Det finns ytterligare ett dokument sigillerat av en Hans Bagge i Halmstad, utfärdat 1544 (LLA, Halmstad rådhusrätts arkiv E I:1, nr 61). Dokumentet, som åter reglerade förhållandena kring S:t Olofs hus, har ett dateringsmässigt problem. Avser det den enligt gravstensdateringen døde Hans Bagge är dokumentet antingen feldaterat eller så är dödsåret på gravstenen felaktigt. Mer sannolikt är dock att 1544 års Hans Bagge var en son till 1533 års Hans Bagge. Gravstenens vapenbild är gjord på en tartschesköld som utvisar ett diagonalkorsformat bomärke med ett horisontellt streck som förbinder korsets båda övre ändar till en timglasform, möjligen även med ett kort streck över nedre vänstra korsbenet. Dessutom finns niouddiga stjärnor i fälten till höger och vänster. I samband med inventeringen av gravstenar i S:t Nikolai kyrka 1941 ställdes en förfrågan till kapten J. Kleberg vid Riksheraldikerämbetet som bedömde att vapnet ”troligen är borgerligt” (Salvén 1941:219). Dokumentsigillet från år 1533 är svårtytt, men uppvisar en liknande vapenbild, dock utan de båda stjärnorna. Även sigillet från 1544 är i grunden likartat, men har ett antal element tillagda ovan och vid sidan av skölden samt i bildens andra fält. Vidare är första och tredje fältet skrafferat. Dessa tillagda element samt gravstenens båda stjärnor kan ha haft heraldiska syften. Likaså kan 1544 års skrafferingar ha haft en tinkturindikerande funktion. En annan möjlighet är att dessa attribut bara syftat till utfyllnad av tomma ytor (DAST sid XI), vilket dock inte var ett vanligt bruk i bomärkesförsedda borgerliga sigill.

Hans Bagge, borgare i Halmstad och periodvis byfogde och rådman i staden men också under en tid borgare i Köpenhamn, tycks ha varit en företagsam och strid-

11 Salvén (1941:218) har tolkat årtalet på gravstenen som 1522, men det skall med stor säkerhet läsas som 1533 med de två avslutande siffrorna som teor något slitna i nederdelen.

bar person. Han dyker upp som kunglig ämbetsman i trakterna kring Halmstad innan han via byfogdetjänsten med tiden blir en ledande person inom borgerskapet i Halmstad, rimligen som en betydande köpman. Varför han flyttat till Köpenhamn och senare återvänt till Halmstad framgår inte, men ett skäligt antagande är att det var hans handelsverksamhet som skapat de kontakter som utgjort grund för byte av verksamhetsort samt hans bakgrund i den kungliga förvaltningen. Hans Baggés egendomsinnehav i Halmstad bör ha varit ganska omfattande, vilket både hans byggnation av S:t Olofs hus till förmån för fattiga och sjuka och hans donation till Vårfrualtaret i stadskyrkan tyder på. Att han var aktiv i Halmstad under sin borgerskapstid i Köpenhamn liksom att han återvände och blev begravd i den förstnämnda staden visar att det var där hans huvudintresse och egendomar fanns. Hans ståndsstatus är oklar, då han genomgående benämns som borgare utan några mer aristokratiska beteckningar, men namnet och den heraldiska antydningen hans vapen hade ger ändå en indikation om en möjlig bakgrund i ett högre samhällsskikt. Dock går det inte att direkt koppla honom till en bestämd frälsekrets. Ett möjligt scenario är således att han genom en frälseanknytning och verksamhet som kunglig fogde erhöll byfogdeämbetet i Halmstad, men med tiden alltmer växte in i och assimilerades i stadens borgerskap och köpmannaelit. Han kom att betraktas som en del av denna krets och bara namnet och ett vapen med heraldiska uttryck visade på hans rötter.

Stadens sigill

Medeltida städers sigill och vapen kan grovt indelas i två huvudtyper: identitets- speglande vapen och talande vapen. Med det förstnämnda avses vapen med bilder som försöker återge stadens karaktär och självidentitet, genom att hänvisa till till exempel historisk bakgrund, stadens funktion eller framträdande byggnader och anläggningar. Med talande vapen avses en direkt bildmässig representation av stadens namn. Den första kategorin var den i särklass vanligaste.

Det mest använda sättet att visa på stadens urbana identitet var genom att i sigillet uppvisa en krenelerad stadsmur med torn och stadspört, såsom till exempel för Lund, Falsterbo och Trelleborg (DKS 26:g–h, 23:m, 31:d). I Helsingborgs sigill kan den avbildade muren med flera torn ses som en representation av borgområdet på landborgen (DKS 25:a–c). Stadens funktion som aktör inom ett sjöbaserat handelsnätverk återgavs ofta genom att avbilda ett skepp, vilket exempelvis var fallet i Malmö (början av 1400-talet), Simrishamn och Helsingör (DKS 28:a–b, 30:e–f, 3:i–k). Även den för flera städer viktiga fiskhanteringen kunde framhävas; i Skanörs sigill är stadens murar och torn flankerat av stående sill (DKS 30:k) och Laholms vapen återger tre laxfiskar (DKS 25:h). I några fall uppvisades en kyrkobyggnad, något som var fallet i stiftstaden Ribe (DKS 14:d–e). I andra städer, där biskopen var stadsherre, kunde också detta återspeglas i stadssigillet; i både Åhus och Elleholms sigill finns ett halster, Sankt Laurentius kännetecken och symbol för det lundensiska ärkestiftet (DKS 23:a, 23:k). Vissa städer förknippades med särskilda helgon, kanske mest tydlig i fallet Odense med en stående Knud den Hellige med lans i ena handen och riksäpplet i den andra (DKS 12:i–k). Odenses sigill kan också sägas representera stadens kunglige stadsherre, men ett vanligare sätt att visualisera ett sådant förhållande var genom en kunglig krona, solitärt (Landskrona; DKS 26:c–d) eller i form av ett krönt symboldjur såsom grip (Malmö; DKS 28:a–d) eller lejon (Ystad; DKS 32:e).

I ett fåtal fall har danska städers vapen varit så kallade talande vapen, det vill säga sigillens bild visualiserar och återspeglar stadens namn. Aarhus 1500-talsvapen

utvisar tre åror (DKS 2:b)¹², i Præstøs vapen håller en präst en kalk och gör välsignelsestecknet (DKS 13:e–f), Sakskebings vapen har två ullsaxar (DKS 17:a) och en svan pryder Svanekes sigill (DKS 19:e). I Falkenberg's vapen återfinns en falk sittande på ett berg (DKS 23:l) medan en bock i Varbergs sigill kan anspela på stadens gamla namn Getakärr (DKS 31:f). En variant på talande vapen kan sigill med stadens initialbokstav sägas vara, ett bruk som var särskilt vanligt i Blekinge: Avaskär (A; DKS 23:c–d), Lyckå (L; DKS 27:f), Ronneby (R; DKS 30:a–c) och Sölvesborg (S; DKS 31:a–b).

Vapenbilder som kan sägas vara kopplade till ett världsligt fräse är sällsynta, rentav frånvarande. Kung Knud den Hellige i Odenses sigill visar en fullt berustad riddare, men har uppenbart andra utgångspunkter än att associera till aristokratin. Däremot finns på Holsterbros äldsta kända vapen från 1584 en ryttare med rustning och fälld lans ridande över en bro (DKS 5:b). I senare sigill från 1600-talet är dock mannen mer civilt klädd med hatt även om han fortfarande bär en lans (DKS 5:c–e). Vidare finns på stadssigill avbildningar av figurer som bär vapen och utrustning förknippade med världsligt fräse, men då är det fråga om helgon eller änglar som bär svärd (Aarhus, DKS 2:a; Hjørring, DKS 4:f–g) eller sköld och lans (Slagelse, DKS 17:m).

I det ljuset ter sig Halmstads medeltida sigill med en riddarhjälm som särpräglad. Något originalsigillavtryck från den äldst kända vapenbilden saknas, däremot finns själva sigillstampen i Statens Historiska museums samlingar (SHM inventarienummer 5427). Stampen, utförd i koppar, påträffades 1875 i marken i Knäreds socken (DKS 24:a). Den föreställer en dextervänd tunnhjälm med flat kulle samt med fyra lutande strån med ax anbringade parvis på hjälmens kulle, fram respektive bak. Hjälmen har en smal horisontell synspringa, en ring- eller kedjeanordning längst ner på framsidan för att fästa hjälmens i resten av utrustningen samt fyra lufthål på hjälmens nedre framsida. Sigillet har omskriften ”S Civitatis Halmstadensis” (figur 6:12). Hjälmtypen kom till Norden under 1200-talet, fick under 1300-talet en mer rundad eller spetsig kulle och fasades ut under slutet av seklet (Ahldin 1961:615f; Bruhn Hoffmeyer 1961:621f). Heraldiskt är tunnhjälmen känd i Norden från mitten av 1200-talet (Scheffer 1961:624f). Sigillstampen med Halmstads stadsvapen är daterad till tiden kring 1300 (DKS sid 14) eller till början av 1320-talet (Hildebrand 1875:2f).

Det äldst kända avtrycket från ett sigill från staden Halmstad är från 1481 (DKS 24:b; LÄU 4:383). Det har samma grundläggande komposition med tunnhjälm med platt kulle och fyra lutande axstrån, dock med den skillnaden att hjälmens är vänd åt sinister, samt identisk omskrift (figur 6:13). Samma stamp har sedan använts 1499 och 1536 (DKS sid 49; LÄU 4:420).

Från 1556 finns ett svårtytt sigill, som synes uppvisa en sinistervänd stickhjälm prydd med tre upprättstående kärvar, de yttersta utåt lutande. Sigillens omskrift är oläslig (DKS 24:c). Stickhjälmens var den heraldiska efterföljaren till tunnhjälmen och förekom under senmedeltiden (Scheffer 1961:625).

Från slutet av 1500-talet finns bevarat ytterligare ett par olika sigillavtryck med sinistervänd hjälm med upprättstående kärvar. Av dessa är tre avtryck från samma stamp på dokument daterade 1565. De uppvisar stiliserade kärvar medan hjälmens är svårtolkad, antingen en stickhjälm eller en stiliserad bygelhjälm. Dessa sigill bär omskriften ”Halmstadie Sivitas Dacie” (DKS 24:d–e; figur 6:14). Från 1584 finns ett stickhjälmavtryck med omskriften ”Civitat[is H]almstadiensis” (DKS 24:f;

Figur 6:12. Halmstads stadssigill. Sigillavtryck efter sigillstamp från cirka 1300. Källa: DKS 24:a.

Figur 6:13. Halmstads stadssigill. Sigillavtryck 1481. Källa: DKS 24:b.

12 Stadsnamnet lär ursprungligen ha gått tillbaka på ar-os, det vill säga med betydelsen åmynning, men tolkades på 1500-talet, när sigillet tillkom som ersättning för en äldre vapenbild, som sammansatt av åra och hus (Ljunggren 1937:66).

figur 6:15). Då sigillet har siffrorna 8 och 4 stående på var sida om hjälmen torde det vara framställt just år 1584.

Det sist kända sigillavtrycket med hjälm som huvudmotiv är daterat till sekelskiftet 1600. Vapenbilden är en framifrån sedd bygelhjälm med tre kärvar ovanpå och omskriften utläses "S' Civitatis Halmstadensis" (DKS 24:g; figur 6:16). Bygelhjälmerna infördes heraldiskt under andra halvan av 1400-talet och kom att ersätta stickhjälmerna under 1500-talet (Scheffer 1961:625).

Med 1600-talets ingång lät staden tillverka en ny sigillstamp med ett helt nytt huvudmotiv. I en sköld en bjälke belagd med tre krönta hjärtan, därovan en bygelhjälm med tre stående halmkärvar. Omskriften lyder "Helmstadiensis Civitatis Anno 1603" (DKS 24:h; figur 6:17).

Under hela medeltiden och en bra bit in på tidigmodern tid var således Halmstads vapen i grunden oförändrat. Däremot hade det skett en utveckling inom basmotivet. Hjälmtypen förändrades med det heraldiska stilidealets utveckling, från tunnhjälm över stickhjälm till bygelhjälm, om än med en viss tidsmässig eftersläpning. De fyra stråna uppgraderades till halmkärvar. I början av 1600-talet, i samband med att staden fick en ökad strategisk betydelse genom omfattande fortifikatoriska anläggningar, utarbetades ett nytt vapen med associationer till kungamakten. Hjälms- och halmmotivet med anor från 1300-talets begynnelse fanns kvar men de tre röda hjärtana, som fortfarande är stadens vapen, introducerades.

Hur skall då dessa sigill med riddarhjälm tolkas? Vad var det som föranledde att den högmedeltida staden, sannolikt i början av 1300-talet, fick just detta motiv till stadsvapen, ett motiv som var unikt i det medeltida Danmark? En sådan diskussion kan lämpligen ta sin utgångspunkt i de två huvudtyperna av sigill; var det en identitetsmarkör eller var det ett talande vapen som bildmässigt skulle återge stadens namn.

Karl Gustav Ljunggren har i en artikel i *Gamla Halmstads årsbok* (1937:64ff) argumenterat för att vapnet skall tolkas som ett talande vapen och falla tillbaka på den medeltida tyska benämningen på staden, nämligen *Helmstede*. För att underbygga sin teori visar han på att skriftliga dokument där den tyska namnformen förekom är kända från 1362, men framförallt under 1400-talet. Han noterar att namnformen med förledet *Helm-* dock inte brukade användas på staden i danska dokument under medeltiden, inte ens om de var avfattade på tyska, men han kunde påvisa användningen i några enstaka svenska 1400-talsdokument. Vidare vill Ljunggren härleda det tyska bruket av namnet till staden Helmstedt i nuvarande Niedersachsen. Han menar att för dåtidens tyskar var denna stad välbekant och det dialektala uttalet i området var också sådant att skillnaden mellan a-ljud och e-ljud var mycket liten och lätt kunde förväxlas. Vidare noterar han att Helmstedt som medlem av Hansan var välkänt i Tyskland och därmed påverkat det danska namnets stavning i det tyska språkområdet. Genom att sålunda anse sig ha härlett Halmstads vapen utifrån tysk påverkan och influens menar Ljunggren att sigillbilden "på ett otvetydigt sätt vittnar om att det tyska inflytandet i våra medeltida städer nått en betydande höjd även i Halmstad och detta redan i början av 1300-talet" (Ljunggren 1937:69). Några andra bevis eller tecken på tyskt inflytande i Halmstad vid denna tid framför han inte. Ljunggren tolkar vidare de fyra stråna på hjälmens ovansida som halmstrån och därmed som ett kompletterande bevis för bildens tolkning som talande vapen. Sigillet skulle sålunda uttolkas på två plan; ett kopplat till ordet hjälm och det tyska språkområdet samt ett till ordet halm i det danska språket. En sådan dubbel företeelse förmodade Ljunggren vara mycket sällsynt och i övrigt obekant för honom.

Ljunggrens tolkning, att vapenbilden var ett talande vapen och grundades i det tyska ordet för hjälm, har därefter varit den gängse tolkningen av Halmstads

Figur 6:14. Halmstads stadssigill. Sigillavtryck 1565.
Källa: DKS 24:e.

Figur 6:15. Halmstads stadssigill. Sigillavtryck 1584.
Källa: DKS 24:f.

Figur 6:16. Halmstads stadssigill. Sigillavtryck cirka 1600.
Källa: DKS 24:g.

Figur 6:17. Halmstads stadssigill från 1603.
Källa: DKS 24:h.

medeltida vapen. I *Halmstads historia* (Nilsson 1968:13) är det exempelvis denna tolkning som återges. Och det är mycket möjligt att detta även är den riktiga bakgrunden till vapenbilden, men det finns några invändningar som kan riktas mot den Ljunggrenska tolkningen.

Ljunggren (1937:66) menar att talande stadsvapen var mycket omtyckta i Norden. Av de danska stadssigillen som Poul Bredo Grandjean (1937) redovisar är det dock bara ett fåtal städer – om de fyra med initialbokstavsvapen medräknas cirka tio stycken – som kan beläggas ha haft talande vapen. I inget av dessa fall kan talande vapen säkert dokumenteras före 1500-talet. Halmstad skulle därmed vara unikt i detta hänseende på samma sätt som det skulle ha varit unikt i att ha haft ett dubbel-talande vapen kopplat till två språkområden.

Tolkningen innehåller dessutom två paradoxer. Den ena är, som påpekats, att vapnet genom både hjälm och strån representerar två olika bilder på samma stad, ett från sigillmakarnas sida i så fall medvetet ihopkomponerande av benämningar från två språkområden. Även om det inte kan uteslutas så förefaller det dock vara mindre sannolikt. Den andra paradoxen gäller att hjälmen som huvudmotiv skulle åskådliggöra stadsnamnet, men stadsnamnet i sigillets omskrift – ”Halmstadensis” – innehåller inget hjälmelement. Ur dessa båda perspektiv skulle följaktligen det talande vapnet tala med kluven tunga.

Vidare så kan namnformen med förleden *Helm-* på staden tidigast beläggas 1362 (Ljunggren 1937:67), medan förleden *Halm-* förekommer i ett stort antal dokument under slutet av 1200-talet och första halvan av 1300-talet (Sahlgren 1948:175). Det är således först ett halvsekel efter sigillets förmodade tillkomst som namnformen hjälm kan kopplas till stadsnamnet i skriftliga källor, trots att stadsnamnet under tiden fram till 1362 frekvent förekommer i dokumenten.

Ljunggrens argumentation baseras på att det är det tyska inflytandet i staden i början av 1300-talet som utgjort grunden för val av stadsvapen. Samtidigt hävdar han att valet av stadsvapen visar på det stora tyska inflytandet i staden vid tiden, ett klassiskt cirkelresonemang som egentligen inte bevisar något. Även om ett påtagligt tyskt inslag skulle ha funnits i staden vid denna tid så kan man fråga sig i vilken utsträckning detta inslag haft påverkan vid utformandet av stadssigillet. Och även om en sådan potentiell tysk påverkan verkligen fanns, har den då gjort kopplingen till den tyska staden Helmstedt? Ljunggren menar att Helmstedt var en välkänd stad i Tyskland då den var ansluten till Hansan, vilken väl får tolkas som att han menar att den var välkänd i de handelskretsar som Halmstad var i kontakt med. Men även här föreligger ett temporalt problem – Helmstedt anslöts till Hansan först 1426 (*The New Encyclopædia Britannica* 1991:5:818). Dessutom kan nämnas att den tyska staden Helmstedt inte hade någon hjälm i sitt eget stadsvapen utan en bild av S:t Ludger, grundare av det benediktinerkloster i vars närhet staden utvecklades (Rabbow 2003:104).

Det finns således ett flertal tveksamheter och frågetecken kring Ljunggrens tolkning, även om den i grunden kan vara riktig. Men om den inte är korrekt så måste förklaringen sökas på annat håll, rimligen i att riddarhjälmerna på något sätt speglar stadens identitet eller karaktär, något förhållande i staden som ansågs så väsentligt att det skulle åskådliggöras, framhållas och spridas genom stadssigillet. Den naturliga och mest närliggande förklaringen är då att hjälmbilden anspelar på ett världsligt inflytande och en påverkan representerade av personer som brukade hjälm eller associerades med hjälmbruk. Denna sfär kan innefatta kungamakten, regionala makthavare (hertigar och grevar) och det världsliga frälset.

De dateringar som gjorts av sigillet pekar på 1300-talets början, möjligen fram emot 1320-talet. Under senare delen av denna period flyttades staden från det ursprungliga läget vid Övraby till ett nytt läge närmare havet, Broktorp, som ganska

snart övertog Halmstadnamnet. Frågan uppkommer då om sigillet gjordes för den gamla staden eller för den nya. Det förefaller dock möjligt att man i samband med en så genomgripande åtgärd som att flytta staden också manifesterade detta genom att göra ett nytt sigill för staden. Ett sigill tillkommen i en sådan kontext kan tänkas återge etablerade förhållanden i den gamla stadsbildningen, initiala förhållanden på det nya stadsläget eller vitala aktörer i själva transformationsprocessen – kung Christoffer II eller hertig Knud av Halland som utfärdade stadsprivilegier 1322 respektive 1327.

Kungliga hänsyftningar i danska stadsvapen brukade åskådliggöras med en krona och ofta en kunglig heraldisk symbol. Så till exempel i Odenses vapen med en krönt Knud den Hellige (DKS 12:k), i Malmös med en krönt grip (Pommerns vapen syftande på Erik av Pommern; DKS 28:c) eller i Ribe med en krönt leopard (symbol för danska kungahuset; DKS 15:a). Som hertig av Halland förde Christoffer ett vapen med tre av talrika hjärtan omsatta leoparder (Petersen 1917:29) och som regent utvisade vapenbilden en krönt kung med spira och riksäpple omgiven av leoparder (Petersen 1917:30). I hans kontrasigill återgavs dock en tunnhjälms, men denna var ställd en face och prydd med oxhorn med påfågelsfjädrar (Petersen 1917:30b). Samma frontalställda tunnhjälms med horn och fjädrar brukades också av hans far Erik Medved (Petersen 1917:23b) och hans son Valdemar Atterdag (Petersen 1917:36, 40). Avsaknad av krona eller annan kunglig symbol, liksom avvikelserna i presentationen (sidoställd hjälm med strån jämfört med frontalställd med horn och fjädrar) gör det därför mindre troligt att riddarhjälmens i Halmstads stadsvapen skulle representera kungamakten.

Hertig Knud Porse är en annan tänkbar kandidat, men samma resonemang kan föras om honom som för kungamakten. Om syftet varit att visualisera honom hade säkert en för honom specifik heraldisk symbol inlemmats i stadsvapnet. Knud Porse förde före sin hertigtid tre sjöblad ställda 2, 1 och under hertigtiden en bjälke (DASP 150, 174, 226).

Mer sannolikt är då att riddarhjälmens representerar ett mer allmänt världsligt frälse, inte direkt knutet till specifika personer eller släkter. Hade så varit fallet skulle sannolikt heraldiska symboler för dessa intagits i sigillet. Ett sådant världsligt frälse bör då ha varit betydelsefulla för staden som lokala maktpersoner vid sidan om kung och hertig eller som betydande egendomsinnehavare. Det sistnämnda kan då gälla antingen i Övraby, där bevarade dokument finns på att högfrälset har innehaft egendom (DD 2:4:172; 2:7:103), eller på den nya platsen Brokorp. Med tanke på att riddarhjälmens som vapenbild var unik för Halmstad under dansk medeltid kan det indikera att frälsets position i staden, makt- och/eller egendomsmissigt, uppfattades som utmärkande och framträdande. Sigvid Knudsen (Ribbing), som sannolikt innehaft egendom både i Halmstad Övraby och Halmstad Brokorp, var en sådan tänkbar kandidat. Han kan ha varit del av en större och inflytelserik aristokratisk krets, en krets som även kan ha innefattat hertig Knud Porse i egenskap av högfrälse. Hjälmbilden skulle således ha representerat en vidare frälsekrets. På liknande sätt som Ljunggren argumenterar på ett väsentligt tyskt inflytande i staden under början av 1300-talet baserat på tolkningen av vapenbilden kan en annan tolkning av densamma visa på ett väsentligt aristokratiskt inflytande.

Sammanfattning Halmstad

Frälset kan följas på flera plan både i det äldsta stadsläget i Övraby och i den senare lokaliseringen längre nedströms Nissan. En bit in på 1200-talet var en kungsgård belägen i Övraby. Från tidpunkten när platsen alltmer urbaniserades under andra

halvan av 1200-talet finns några spår efter ett världsligt frälse. Gods knutna till högfrälseläkter som Egeside och Ribbing visar på en aristokratisk närvaro, men också mer svårtolkade tecken som ett stadssigill med en riddarhjälm, unikt bland dansk-svenska stadsvapen, kan indikera på ett starkt aristokratiskt inflytande i staden grundat i ett egendomsinnehav.

Ett dokument visar på att frälset initialt kan ha haft egendom på den nya stadsplatsens område. Sannolikt var stadsflytten ett kungligt projekt, fullföljt av hertig Knud, men frälset kan ha varit en viktig medaktör. Med tiden kom frälset att på olika sätt och på olika nivåer etablera sig i staden. Det går att särskilja några huvudtendenser under 1400-talet och början av 1500-talet.

Lågfrälset möter oss bland stadens ämbetsmän. Några borgmästare och byfogdar hade en dokumenterad väpnarbakgrund med ett ursprung i landsbygdsfrälset. Med tiden kom flera av dem alltmer att integreras i stadens borgerskap. Från att från början ha framhävt sin frälsestatus synes de alltmer ha släppt sin frälseanknytning och mer sett sig själva som borgare, även om de till exempel behöll heraldiska inslag i sina vapen. Det går inte att fastställa var de hade sina stadsgårdar, men mycket talar för att dessa var belägna utmed stadens nord-sydliga huvudstråk i anslutning till stadens merkantila delar. När de vattensjuka områdena längre norrut i staden dränerades och ny byggnadsmark gjordes tillgänglig kan denna ha tagits i anspråk av det högre borgerskapet, vilket det diskuterade exemplet med Hans Bagges gårdsläge indikerar.

Det frälse som inte blev en del av borgerskapet har främst haft sina egendomar i stadens södra delar, i närheten av stadskyrkan men också vid den södra delen av handelsområdet. Arvid Baad hade sin sätesgård i den närbelägna Mickedala by, men skaffade sig som borgenär ett stort pantgods innehav i staden. Föremålen för hans utlåningsverksamhet sträckte sig från de ordinära borgarna till det dansk-svenska högfrälset. Inga tecken finns på att han själv hade en residensgård i staden, utan både ägda och pantinnehavda egendomar tycks ha varit utarrenderade. Antagligen behövde han inget stadsresidens med tanke på Mickedalas närhet till staden. Den likaså närbelägna byn Knebildstorp tycks också ha utgjort en vistelseort för frälset.

En helt annan egendomsstrategi tycks den högaristokratiska Thottsläkten ha haft. Enligt den hypotes som föreslagits och analyserats i många delar föreslås att Medeltidshuset, som revs på 1960-talet, var en urban sätesgård kopplad till Thottsläkten. Ursprungligen fanns på platsen borgargårdar i likhet med i staden i övrigt, men 1465 förvärvade den halländske stormannen Åge Axelsen gården, sannolikt i syfte att av merkantila och politiska skäl skaffa sig en etablering i staden. De unionspolitiska förvecklingarna runt 1470 förhindrade honom från att fullfölja sina planer på ett passande sätesgårdsbygge, vilket först hans son Bent Ågesen kunde göra. Under den period Bent var förlänad med Årstads och Halmstads härader satte han igång ett förnämt stenhusbygge. Kring byggprojektet uppstod en tvist med kung och borgerskap, sannolikt beroende på att en frälseinnehavd sätesgård i staden försvagade stadens möjligheter att lösa sin skattebörd. Tvisten, och att Bent Ågesen blev av med sin förläning samtidigt som han förflyttade sin residensort och etablerade sig i nordöstra Småland, medförde att bygget kom att slutföras med en enklare utformning. Gården och huset blev dock kvar i släktens ägo. År 1500, när Bent och hans hustru och snart därefter även sonen Ture dog, överfördes egendomen testamenteriskt till den kyrkliga sfären. Där blev den kvar över reformationen, men Thottsläkten hade en fortsatt och med tiden förstärkt besittning av gården. Således kan exemplet visa hur en högfrälseläkt förvärvar en stadsegendom med syfte att politiskt och handelsmässigt etablera sig i staden och uppför en statusmässigt passande residensbyggnad. Exemplet åskådliggör också hur frälseegendom donerades till kyrkan, men hur den efter reformationen återfick besittningsrätten till donerad egendom när den katolska mässläsningen upphörde.

Aristokratins närvaro och roll vid städernas etablering

Lund

Hur grundandet och etableringen av staden Lund gick till och vilka de bakomliggande faktorerna var har varit föremål för omfattande diskussion under det senaste seklet. Debatten har pendlat mellan, och inom, ytterligheterna kontinuitet och diskontinuitet; åsikten att Lunds rötter återfanns inom äldre vikingatida institutioner för kult, handel och rättskipning ställd mot åsikten att Lund etablerades på jungfrulig mark på kungligt initiativ.

Den förstnämnda åsikten representerades av Adolf Schüeck (1926:99f), som menade att platsen för Lund redan i äldre tid fungerat som landskapets förnämsta tingsplats och därmed sammanhängande marknadsplats. Han ansåg också att platsen fungerat som en viktig kultplats, bland annat genom att tolka ortsnamnet i betydelsen av offerlund. Denna sedan lång tid etablerade mötesplats skall ha utnyttjats och utbyggt av Knud den Store till ett permanent kungligt maktcentrum.

Tanken om ett helt nygrundande av Lund lanserades av Knut Stjerna (1909). Baserat på en genomgång av det dittills funna artefaktmaterialet i Lund, som han tolkade som inte äldre än år 1000, samt skriftliga källor drog han slutsatsen att Lund saknade förhistoria. Han menade därför att staden var en nyskapelse av Knud den Store och getts namn efter det brittiska London.

Senare forskare utnyttjade förklaringsvariabler från båda etableringsteorierna, betonade både äldre inrättningar och det kungliga initiativet. Ragnar Blomqvist (1941:27ff) lyfte fram varuutbytet som den centrala faktorn. Han menade att de etablerade tings- och marknadsplatserna föranledde Knud den Store att anlägga sin centralort i deras närhet på tidigare obebyggd mark, för att dra till sig handel och därmed kontrollera och utnyttja områdets ekonomiska resurser. Han såg inrättandet av myntningsverksamhet i Lund som en del i denna process. Liknande tankegångar hade Sture Bolin (1933:136f).

Anders Andrén tonade ner handelns betydelse för grundläggandet av Lund. Stadens ogynnsamma läge ur fjärrhandelssynpunkt – den ligger en bit ifrån segelbara vatten – och de ringa spåren efter tidig hantverksproduktion och varuhandel föranledde honom att tolka handelsaktiviteterna som lokalt begränsade (Andrén 1980:78ff). I stället framhöll han kungamaktens roll i den danska riksbildningsprocessen som förklaringsfaktor. Som grund i denna process såg han etablerandet av en ny administrativ struktur inom en äldre regional indelning. I Skåne, såväl som i andra östliga delar av Danmark, grundade den sig på kungalev, förvaltningscentra för kungamaktens ämbetsgods och dess regala överhetsanspråk. Dessa kungalev finns relaterade i *Kong Valdemars Jordebog* från början av 1200-talet (KVJ fol 31v, 32r), men

har av Andrén kunnat härledas tillbaka till millennieskiftet år 1000. För att förvalta det regionala kronogodset och hävda de kungliga rättigheterna etablerades Lund som administrativt centrum. Frågan huruvida platsen tidigare varit bebyggd lämnade han obesvarad och konstaterade att den sannolikt saknar betydelse som förklaringsfaktor för etablerandet av Lund som urbant centrum (Andrén 1980:82; 1983). Successivt under 1000-talet strukturerades platsen och olika institutioner inrättades. Bebyggelsen reglerades, myntningsverksamhet upprättades och den kyrkliga aktiviteten organiserades, allt på kungamaktens initiativ och tillskyndan.

Denna förklaringsmodell har därefter varit den allmänt rådande synen på Lunds grundande, även om de arkeologiska landvinningarna efterhand avslöjat ett något tidigare grundläggande. Peter Carelli (2012:48ff) har till exempel i *Lunds historia* lutat sig just mot detta synsätt.

Nya arkeologiska rön har förskjutit tidpunkten för etablerandet av Lund allt längre tillbaka i tiden. Dendrokronologiska undersökningar har kunnat tidfästa stockkistor på en äldre gravplats vid nuvarande domkyrkan till 970-talet (Cinthio 2018:15ff). I samband med förskjutningen av grundläggandet bakåt i tiden har också det kungliga aktörskapet inom Jellingdynastin förflyttats, från Knud den Store via Svend Tveskæg till Harald Blåtand. De arkeologiska undersökningarna på de äldre gravplatserna vid domkyrkan och i Kattesund har lett till att kristnandeprocessens betydelse som en viktig komponent i Jellingättens expansion i Skåne och etablerandet av Lund mer betonats. Peter Carelli (2001d) har föreslagit att den stora gravplatsen vid Kattesund ursprungligen fungerade som en nekropol, som en gemensam gravplats för en nykristnad elit från ett större skånskt område. Maria Cinthio ser dock kyrkogården som mer differentierad, där såväl elit som svagare samhällsgrupper har kunnat identifieras. Och även eliten var heterogen; gravskick och strontiumanalyser visar på såväl en lokal aristokrati som en invandrad engelsk elit (Cinthio 2018:58ff, 74). Gravskicket vid den äldre kyrkogården vid nuvarande domkyrkan tyder däremot på en från nordvästra Tyskland invandrad elit (Cinthio 2018:23ff, 43).

Lundagårdstenen (DR 314; figur 7:1), påträffad strax norr om staden, har ansetts tyda på närvaron av en aristokratisk elit i samband med grundandet av Lund. Stenen restes av Torgisl efter sina båda bröder, Olof och Ottar, goda landmän. Epitetet landmän har tolkats som stora jordägare, betydligt över ordinära bönder, medan adjektivet goda anses syfta på en anrik bördsbakgrund (Wienberg 2016:284). Anders Andrén (1980:80f) tolkar dessa landmän som en kunglig tjänsteelit och visar på omständigheter som gör att han kopplar dessa personer till en aristokratisk släkt med förgreningar till Jylland, kungamaktens ursprungslandsdel. Maria Cinthio (2018:35f) hänför däremot Torgisl till en aristokratidynasti med ett dominerande markinnehav i området norr om Höje å, en släkt som kom att lieras med den inträngande kungamakten. Hon menar att Lund kan ha inrättats inom denna släkts domänområde. Jes Wienberg (2016:287) påpekar att begreppet bröder inte nödvändigtvis behöver avse ett biologiskt brödraskap utan kan syfta på vapenbröder, personer ingående i en krigareelit.

Den fortsatta analysen kommer att vila på de åsikter som får anses representera det gällande forskningsläget. Att Lund grundades på kungligt initiativ, som en del i Jellingättens expansion och riksbildande. Att det initialt kan ha rört sig om en utpost för kristendomens spridande, kanske en missionsstation, men som kom att kombineras med funktionen som centralplats för det kungliga maktutövandet och som förvaltningscentrum för den regionala kungliga egendomen. Att platsen hade framträdande aristokratiska befolkningsinslag bestående av såväl inhemska storgodsägare som jylländsk aristokrati i kunglig tjänst. Därtill kom invandrade specialister, först med tyskt ursprung, senare anglosaxiskt.

Figur 7:1. Lundagårdstenen (DR 314).
Foto: Kenth Hansen 2020.

Vad kännetecknade då det tidiga Lund? Anders Andrén (1985:36ff) lyfter fram några grundläggande aspekter. Han kallar det tidiga Lund för en förtätad landsbygd. Med uttrycket syftar han på en samling av gårdsbebyggelser med en öppen och diffus gräns mot den omgivande landsbygden. I denna förtätade men ändå landsbygdsliknande miljö kom ett stort antal kyrkor att upprättas, främst kring mitten av 1000-talet, kyrkor som kom att utgöra stommen i en mångfaldig sockenorganisation. Många av dessa kyrkor anser Andrén kan ha varit privatkyrkor, uppförda av en närvarande elit.

I källmaterialgenomgången över Lund eftersökte jag arkeologiska spår efter storgårdsmiljöer med aristokratiskt präglad bebyggelse och privatkyrkor, storgårdsmiljöer av en typ som i många fall tidigare identifierats på landsbygden. I det blivande Lunds närhet har sådana miljöer identifierats i bland annat i Hjärup och Kyrkheddinge. Katalin Schmidt Sabo har påtalat likheterna mellan kyrkbyar och det tidiga Lund, topografiskt, funktionellt och rättsligt-administrativt (Schmidt Sabo 2001:86f). Frågan uppkommer då vad som gjorde att Lund utvecklades till stad men inte de omgivande byarna. Schmidt Sabo (2001:87f) ser intentioner och initiativ från kungamakten som den avgörande skillnaden. Samtidigt kan man notera en betydande olikhet mellan Lund och den omgivande landsbygdens byar. Dessa kännetecknades normalt av en enskild storgård medan Lund uppvisar en större koncentration av storgårdar. De lundensiska storgårdarnas elit har troligen, tillsammans med kungamakten, varit aktiva i urbaniseringsprocessen.

En liknande process kan erfaras i Skänninge. En koncentration av aristokratiska storgårdar, om än färre till antalet än i Lund, har potentiellt identifierats i den arkeologiskt välundersökta staden. Med dessa storgårdar som bas har sedan stadsbildningen utvecklats. Intressant att notera är att indikationer också finns på kontakter mellan eliten i Skänninge och Östergötland och eliten i Skåne (Lindeblad 2013)

Mer eller mindre tydliga bevis på storgårdar i Lund identifierades och diskuterades avseende socknarna S:t Märten, S:t Stefan, S:t Andreas, Heligkors och S:t Botulf. I det sistnämnda fallet kunde den aristokratiska gårdsetableringen följas till en bit in på 1600-talet. Det föreslogs också att anknytningen till de aristokratiska innehavarna av dessa gårdar utgjorde stommen i den kommande sockenbildningen, att socknarna rumsligt kom att organiseras kring residensgård och kyrka.

Vilka generella drag kan då utläsas av de analyserade potentiella storgårdsmiljöerna? För att försöka utröna deras areal kan man utgå från två huvudkomponenter, nämligen residensbyggnaden och kyrkan med kyrkogård, som antagits emana från storgårdens mark. Kring dessa två enheter bör ju tomtmarken ha brett ut sig. Vidare bör hänsyn tas till den senare sockenstorleken och dess utformning då det troligen var storgård och kyrka som utgjort den kärna ur vilken socknarna växte fram. Slutligen kan såväl annan bebyggelse som storgårdarnas agrara mark tas med i den sammanvägda bedömningen. En sådan bedömning av en tidigmedeltida gårdsstruktur – en bedömning som inte lutar sig mot tomtrännor och andra manifesta gränsutmärkande spår – blir med nödvändighet approximativ och diffus i sin utformning och i sina gränslinjer. Ett försök till en sådan översiktlig tomtbedömning har gjorts i figur 7:2. Dessa tomtytter varierar grovt räknat mellan 10 000 kvadratmeter (S:t Andreas) och 20 000 kvadratmeter (S:t Märten/S:t Stefan). Under loppet av medeltiden kom dessa tomter att vara föremål för strukturella förändringar. Tomter styckades upp och parcellerades, kyrkogårdstomterna avstyckades, hela fastigheter eller delar därav donerades av religiösa orsaker och ytterligare andra ägarväxlingar har bidragit till dessa förändringar. Ett senmedeltida kvarvarande gårdskomplex utgjorde dock Krognosgården, sannolikt till en stor del oförändrad eller bara begränsat förändrad. Dess tomtstorlek vid medeltidens utgång uppgick till cirka 12 000 kvadratmeter (baserat på karta Andrén 1984:19).

Figur 7.2. Hypotetiska storgårdskomplex under tidig medeltid.

Källa: Stadskarta med tomtrekonstruktion efter Andrén 1984:45. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Dessa storgårdar kan antas ha varit, eller kom att bli, uppdelade på mindre gårdsheter som fungerade som bostäder och verksamhetslokaler för underlydande på storgården. Så bör man tolka de hektarstora tomterna i Lund; kontrollerade av en storgård med agrar mark och med bebyggelse för hantverk samt boende för trälarna och andra som stod i ett beroendeförhållande till herrskapet. Denna bebyggelse kunde vara mer eller mindre tydligt avgränsad på stortomterna genom rännor eller gårdarna, men oavsett uppdelning låg sannolikt hela arealen under storgårdens kontroll.

Under andra halvan av 1000-talet syns spår efter en ytterligare uppdelning av tomterna, på vissa håll i långsmala parceller. En sådan uppstyckning kan ha varit ett sätt att hantera en växande befolkning (Carelli 2012:109). Men den totala ytan har troligen fortsatt varit kontrollerad av storgården. Det innebar i så fall att antalet människor som var underordnade de aristokratiska tomtägarna blev fler och därmed kom resursbasen för denna elit att utökas. Dessa ökade resurser kan ha varit bidragande till det finansiella och mänskliga kapital som stenkyrkobyggena krävde.

Företrädesvis var residensbyggnaderna belägna på de högsta platserna inom respektive socken. S:t Andreas hade en markerad förhöjning i nordost, i S:t Stefan fanns högsta punkten i nordväst medan den i S:t Märten fanns i nordost. På dessa platser var också de föreslagna huvudbyggnaderna belägna. Undantaget är S:t Botulf, där de högsta platserna inom socknen fanns i södra delen av det nuvarande kvarteret Svartbröder, medan Krognoshuset ligger mer i sydväst. Det förefaller naturligt att välja ett höjdläge inom den tillgängliga ytan för bebyggelsens

huvudbyggnad. Ur praktisk synvinkel erbjöd en sådan plats bättre dräneringsförhållanden. Ur en mental synvinkel erbjöd höjdläget en auktoritativ position.

När placeringen av kyrkogården och den första träkyrkan skulle beslutas var alltså platsen för bostadshuset redan fastslagen, kanske via höjdläget, vilket gjorde att den tillgängliga markytans form och utbredning därefter blev styrande. Även gatusträckningarna inom området var till del givna och kan ha spelat en roll. Möjligt skulle man föreställa sig en närliggande placering, kanske även en norm för i vilken vädersträcksrelation enheterna residens och kyrka skulle stå. De analyserade fallen stöder dock inte sådana premisser. I stället återfanns kyrkan nordväst, väst, sydöst respektive sydväst om de föreslagna residenslägena. Avståndet till kyrkan varierade mellan 50 och 100 meter. Kanske ville man i stället markera sitt inflytande, sin överhet över människor och andra enheter på egendomen genom att placera kyrka och kyrkogård på motstående sida av stortomten så att de underlydande omgärdades både med världslig och med kyrklig makt. Utifrån sådana kriterier kunde kyrkan komma att förläggas utan hänsyn till riktning och med en viss distans från residensbyggnaden.

De analyserade stortomterna har kluvits av genomgående huvudgator i staden eller legat utmed dessa kommunikationsleder. I S:t Stefans och S:t Andreas socken låg herrskapsbyggnaden och kyrkan på ömse sidor om Södergatan, stadens kanske mest trafikerade och utnyttjade gata. I S:t Botulf och S:t Mårten låg tomterna utmed stadens östra huvudgata, Mårtensgatan.

Avseende S:t Andreas och S:t Stefan kan en tolkning vara att Södergatan var en integrerad del av hela gårdskomplexet, man förlade medvetet sin kyrka till motstående sidan av gatan från residenshuset. Det hade säkerligen gått att hitta tomtmark för kyrkan inom boendekvarteret om så hade eftersträvat. Inte bara kyrkan utan även vägpatriet kan ha betraktats som en del av det aristokratiska innehavet, av maktsfären. Om man betraktade gatan som en del av det egna området fanns det skäl att markera dess status och tillhörighet samtidigt som man utövade en övervakningsfunktion. Genom att omge gatan med väsentliga komponenter i gårdskomplexet – residens och kyrka – kunde detta åstadkommas.

I fallet S:t Mårten låg både kyrka och residenshus i direkt anslutning till Mårtensgatan. Motsvarande anspråk på tillhörighet, att Mårtensgatan var en del av stortomtens revir, kan materiellt ha tydliggjorts just genom att dess väsentligaste byggnadsenheter förlades på ett sådant sätt att denna tillhörighet betonades, och att man därigenom utövade kontroll över aktiviteterna på vägen samtidigt som man manifesterade sin rätt till vägen.

En sådan tolkning korresponderar med Andréns (1984:51f) syn på sockenindelningen. Enligt honom baserades sockentillhörigheten på vilken gata en enskild tomt var orienterad mot. Det var alltså kopplingen till gatan och inte till kvarteret som kom att bestämma till vilken socken de boende på en tomt skulle räknas. Gatorna betraktades således som sammanbindande och inte som särskiljande. De ovannämnda tre socknarna blev därför till stor del definierade utifrån anslutningen till Södergatan respektive Mårtensgatan.

S:t Botulfs socken blev, trots att den också låg utmed Mårtensgatan, inte sockenmässigt kopplad till denna gata. I stället kom de nuvarande Skomakare- och Svartbrödragatorna att utgöra den sockengemensamma tillhörighetsfaktorn (Andréns 1984:51f). Därför är det intressant att konstatera att det var just mot dessa gator kyrka och residensbyggnad var lokaliserade.

En annan intressant frågeställning är vilka aristokratiska personer, eller kanske snarare aristokratiska personkategorier, som satt på dessa storgårdar vid tid tiden för Lunds etablering och under dess första sekel. Det är en frågeställning som svårigen låter sig besvaras mer konkret. Tidigare har olika kategorier diskuterats och

det är rimligt att tänka sig att flera olika grupper har varit närvarande under Lunds tillkomst och uppbyggnadsskede.

En sådan elitkategori kan ha haft sitt ursprung i Jellingättens patrimoniumområde på Jylland och ha medverkat i kungamaktens expansion i Skåne. De släktkopplingar till Jylland som Anders André (1980:80f) identifierar på Lundagårdstenen tyder på en lundensisk närvaro av en jylländsk elit i kunglig tjänst. Vilka funktioner sådana personer innehade är svårt att fastställa. Behov fanns säkert för att administrera och förvalta de egendomar och rättigheter som den nya makten tillägnade sig. Man kan också tänka sig funktioner i samband med uppbyggandet av den nya kyrkliga strukturen. Även militär kompetens kan ha behövts om man ser Lund som en fientlig etablering gentemot den äldre maktstrukturen i regionen. Jes Wienbergs förslag (Wienberg 2016:287), att de på Lundagårdstenen omnämnda bröderna var del av en krigareelit, skulle passa väl in i en sådan bild.

Det förefaller rimligt att också en äldre regional elit fann sin plats i den nya byggelsen, en elit som accepterat, samverkat eller lierat sig med den nya auktoriteten i området. Maria Cinthio (2018:35f) lyfter fram just en sådan, sedan tidigare närvarande, egendomsägande stormannagrupp.

Slutligen finns spår efter en invandrad anglosaxisk elit som har antagits besitta specialkompetens inom områden som myntslagning och metallhantverk. Det anglosaxiska inslaget i staden tycks ha varit starkt från 1020-talet till 1060-talet. Redan tidigare, baserat på de arkeologiska lämningarna från de sista decennierna på 900-talet, kan en motsvarande nordtysk grupp, kanske med kompetenser mer riktade mot kyrkoorganisation och administration, varit tillstädes. Gravläggningar från det sena 900-talet i nuvarande domkyrkoområdet tyder enligt Maria Cinthio (2018:25ff) på det.

Sammantaget kan stadens initiala befolkning alltså ses innefatta en stor och troligen dominerande samling personer som representerade en samhällselit. Sannolikt bestod gruppen av inslag från olika håll och med olika bakgrund, kompetenser och funktioner. Mixen mellan dessa befolkningselement har säkert varierat över tid. Initialt kan det nordtyska inslaget ha varit stort liksom behovet av militära kompetenser. Senare bör personer med mer administrativa funktioner ha behövts, liksom att det anglosaxiska inslaget blivit mer markant. Utöver att utöva och kontrollera verksamhet inom agrar produktion, handel och hantverk har denna elitgrupp utfört uppgifter för och inom den nya kungliga maktapparaten och därmed bidragit till den urbana etableringen och dess vidare utveckling.

Ett sammanhängande förslag på scenario kan nu läggas fram. I begynnelsen bestod sannolikt Lund av ett antal storgårdar med en agrar försörjningsbas som olika aristokratiska personkategorier var framträdande innehavare av. Tomtstorlekarna var betydande och täckte snabbt en stor yta av den blivande staden. De enskilda gårdarna var strukturerade kring storhushåll; en elitfamilj omgiven av beroende klienter och arbetsfolk. Kring 1000-talets mitt avsattes på flera storgårdar ett större stycke av tomten till kyrkogård för de kringboende och för att bygga en mindre träkyrka åt ägaren och hans familj.

Från början av 1100-talet ersattes de små privata träkyrkorna av större byggen i sten, vilka var betydligt mer resurskrävande. Kyrkoinnehavarnas äganderätt omvandlades till ett immateriellt patronatskap, men de markerade sin plats i och överhöghet över kyrkan i form av imposanta västtorn och exklusiva gravläggningar. Under 1100-talet fick den växande befolkningen ett ökat tillträde till kyrkan, vilket kyrkornas större storlek vittnar om. Den breda menighetens tillgång till kyrkorummet var förmodligen en viktig del i utvecklingen av sockensystemet under 1100-talet. Med bakgrunden i privatkyrkorna och den fortsatta kopplingen via patronatskapet kan socknarna ha organiserats rumsligt kring storgårdstomt och kyrkogård.

Högmedeltida städer

I vilken utsträckning och på vilket sätt kan då aristokratin ha varit involverad när de högmedeltida städerna kom till och etablerades? I de tre undersökta högmedeltida städerna – Halmstad, Ystad och Malmö – är de arkeologiska och skriftliga vittnesbörden från deras inledande stadier ringa. Det som finns är framförallt några skriftliga källor som visar på äldre aristokratiskt markinnehav i det framväxande stadsområdet.

Halmstad har sitt ursprung på platsen Övraby, belägen några kilometer norr om den senare medeltida staden. En stenkyrka från 1100-talet, kanske föregången av en äldre träkyrka, och en kungsgård som centrum för ett kungalev, är tidiga kända bebyggelser på platsen. På 1260-talet fanns också ett dominikanerkloster etablerat där. Ett bevarat privilegiebrev från 1307 (PRFSS 1:265) visar att platsen, då med namnet Halmstad, hade erhållit stadsrättigheter.

Den arkeologiska bilden av platsen antyder en utspridd bebyggelse med större jordbrukande gårdar. Källmaterialet avseende konkret markinnehav i Övraby under tiden platsen hade stadsrättigheter är magert. Dock finns ett tidigt diplom, daterat 1295 (DD 2:4:172), som visar på ett aristokratiskt gårdsinnehav på platsen. Som ägare av gården utpekas två, kanske tre, efter varandra följande aristokrater. I kronologisk följd var dessa *dominus* Peder Egeside, Sigvid Knudsen (fram till 1295) och Niels Tynde (från 1295). Såväl Sigvid Knudsen – och den Ribbingska släkten han tillhörde – som riddaren Peder Egeside innehade mer egendom i regionen. Hur det övriga markägandet, utöver kungsgården, kyrkan och klostret, på Övraby-platsen såg ut vet vi inte. Ett egendomsinnehav i Övraby visar dock på en konkret och påtaglig närvaro från aristokratins sida. Det indikerar också att platsen kan ha varit intressant för den och att aristokratin kan ha varit involverad i platsens urbanisering. Tidigare innehavare av gården, föregångare till Peder Egeside, kan också tänkas ha tillhört den aristokratiska sfären, något som förefaller fullt rimligt med tanke på grannskapet till kungsgården och dominikanerklostret. Att dessa aristokrater kunde ha haft del i klostrets etablerande, till exempel genom att upplåta mark, förefaller inte heller uteslutet. Dock är sådana tankar tills vidare rena hypoteser som, i brist på påtagliga bevis, i nuläget knappast kan prövas och verifieras.

På 1320-talet flyttades staden längre nerströms Nissan, till en flack och delvis sank sandås utmed ån. Tidigare har jag argumenterat för att ett pantsättningsdokument daterat 1313 (DD 2:7:103), involverande både Sigvid Knudsen och Niels Tynde, kan ha äsyftat åkrar belägna på eller vid den nya stadsplatsen Halmstad-Broktorp. Dokumentet skulle i så fall syfta på åkrar som fanns på platsen innan staden flyttades och som via åkernamnen ger oss indikationer på hur platsen då såg ut. Den beskrivning som namnen förmedlar stämmer väl in med den topografiska och arkeologiska kunskap vi har om platsen, en långsträckt sandås utmed Nissan som delvis var vattensjuk och som var omgiven av sankare marker. Namnsyftningen på en badstuga indikerar också att platsen var bebyggd och bebodd. Skulle en sådan tolkning hålla streck innebär det ett dokumenterat jordinnehav inom släkten Ribbing på den nya platsen strax före stadsflytten. Därmed skulle den nya bebyggelsen kunnat ha anlagts på jord tillhörig denna aristokratiska släkt eller avse sådan jord som brukades i anslutning till den nya bebyggelsen.

De båda dokumenten visar således att aristokratiska personer och släkter haft markinnehav i den äldre staden och troligen också på den nya platsen före stadsflytten. Gården som innehades i Halmstad-Övraby bör ha inneburit en delaktighet i och ett inflytande på stadens urbanisering och den verksamhet som pågick där. Närheten till kungsgården och den kontaktyta som därmed tillgängliggjordes kan

ha haft betydelse för egendomsinnehavet, likaså den merkantila betydelse staden hade såsom belägen vid viktiga kommunikationsleder.

När sedan staden flyttades så gjordes det till en plats där samma person och släkt kan ha innehaft agrar mark. Det förefaller därför troligt att dessa aristokratiska markinnehavare varit involverade i diskussionerna, planeringen och besluten kring stadsflytten. Man kan fundera över vilket intresse sådana aktörer haft i en flyttning av staden, men bättre tillgänglighet till havet som torde ha främjat handeln kan ha utgjort ett starkt motiv.

I samband med tolkningsdiskussionen av Halmstads äldre vapen, en riddarhjälm, framfördes hypotesen att denna bild kunde tolkas som representerande en större aristokratisk krets med intressen och inflytande i staden, med egendomsinnehav på den äldre platsen och kanske även på den nya. En sådan tolkning av stadsvapnet stöder definitivt tanken att aristokratin var involverad i stadsflyttsprocessen.

I fallet **Ystad** är det skriftliga källmaterialet avseende egendomsinnehav i princip obefintligt avseende högmedeltiden när staden etablerades och urbaniserades. Det äldsta kända diplommet om ett fastighetsinnehav härrör sig från 1367 (DD 3:8:113), alltså minst ett sekel efter stadens tillkomst. Däremot finns en bevarad textad träpanel från franciskanerklostret som omtalar att en riddare Holmger och hans hustru fru Katarina 1267 grundade ett franciskanerkloster i norra delen av det som var den begynnande staden Ystad (Cavallin 1957:51ff). Med grundande (*fundatus*) avses sannolikt att de skänkte marken, och möjligen även medel, för uppförande av kyrka och klosterbyggnader. Dateringen har ifrågasatts då några av de andra personerna som omnämns på panelen inte verkade i sina angivna ämbeten vid just den tiden. Denna inkongruens kan ha berott på att ommålningar har skett på panelen (Cavallin 1957:51). Bedömningen har ändå gjorts att grundandet kan hänföras till decenniet 1257–1267 (Cavallin 1957:62 not 43; Rosborn 2012).

Vem denne Holmger var har inte säkert kunnat fastställas. Anders Reisnert har resonerat kring i vilka skånska frälseläkter namnet Holmger – eller det synonyma Holger – var vanligt och konstaterade att detta namn under medeltiden ofta förekom hos släkterna Krognos och Urup. Han fastnar för Krognos som den mest troliga, då denna släkt tidigt var mest framträdande och kapitalstark (Reisnert 1992a:135ff).

Efter 1200-talets mitt kan således riddare Holmger, kanske tillhörande släkten Krognos, ha skänkt mark för uppförandet av ett franciskanerkloster i den framväxande staden, en markareal som sannolikt varit rimligt omfattande. Närheten mellan klostret och det senare byggda Brahehuset, cirka 100 meter, öppnar för möjligheten att Holmgers markinnehav i området varit mer omfattande än enbart den areal som donerades till det blivande klostret. Under senmedeltid finns nämligen ett flertal exempel på familjeband mellan högfrälseläkterna Krognos och Brahe, som tidigare redovisats. Markarealen kring det blivande klostret och det senare tegelhuset skulle således kunna ha haft sin upprinnelse i ett större samlat markinnehav inom släkterna Krognos och Brahe. Den genealogiska kunskapen ger oss dock inte möjlighet att följa dessa släkter längre tillbaka än från en bit in på 1300-talet och då bara i spridda personuppgifter, inte i en sammanhängande släktstruktur.

Bebyggelse fanns i det senare Brahehusets närområde redan under det äldsta skedet i stadens historia, med dateringar till 1200-talets första halva (Larsson & Anglert 2008:77, 100f). Den presumtiva högaristokratiskt innehavda marken i stadens norra del kan således ha varit bebyggd redan i stadens begynnelse eller tidiga skede, i alla fall delvis, en bebyggelse som då kan ha funnits på aristokratisk mark.

Ett tidigt aristokratiskt markinnehav i den blivande staden kan förklaras på flera sätt. Nära till hands ligger ett aristokratiskt intresse i det uppblomstrande sillfisket.

En annan förklaring är att markinnehavet hade sina rötter längre tillbaka i tiden och att detta äldre markinnehav föranledde aristokratin att verka för och bidra till exploateringen av sillfisket och platsens urbanisering. Säkert finns ytterligare andra tänkbara förklaringar.

Förhållandena i **Malmö** liknade i mycket förutsättningarna och bevekelsegrunderna för etableringen av Ystad. Det alltmer intensifierade sillfisket på strandrevelns nordsida är väl belagt genom ett stort antal påträffade lerbottnar vilka har daterats till 1100- och 1200-talen och platsen anses då bara varit säsongsmässigt utnyttjad (Ersgård 2006:51ff). Den äldre bybebyggelsen i det blivande Malmös omland, som bredde ut sig i ett område några kilometer från kusten, och dess ledande skikt har sannolikt haft en roll att spela i etableringen av Malmö, dels som rättsinnehavare i det blivande stadsområdet, dels som intressent i det säsongsmässiga fisket vid kusten. En viktig, och sannolikt central, aktör var kungamakten. Denna var sedan tidigare etablerad i området i form av kungalevet Oxie. Kungamakten hävdade även rättsliga anspråk på outnyttjad mark, allmänningssmark. I sammanhanget rörde det specifikt den för sillfisket viktiga strandremsan, förstranden. Det är möjligt att se ett gemensamt intresse mellan kungamakten och den regionala, markägande eliten av att kontrollera och exploatera fisket och den därmed framväxande varumarknaden, både ekonomiskt och maktmässigt.

Konkreta underlag för markinnehav i Malmö under dess etableringsskede, det vill säga under 1200-talet, saknas. De äldsta bevarade skriftliga dokumenten på fastighetstransaktioner uppträder först några decennier in på 1300-talet. Bland dessa framträder några större egendomar, som tidigt men även senare under medeltiden kom att utgöra signifikanta gårdsinnehav i frälsets hand.

Den ena var Jens Uffesens (Neb) stenhusgård i kvarteret Skvalperup, en gård som tolkats som en huvudgård från vilken en större godsmassa i Skåne förvaltades. Det äldsta dokumentet som rör gården är från 1334 (DD 2:11:105). Hur och när gården kom i Jens Uffesens och Nebsläktens händer går inte att säkert fastställa. Anders Rejnert utvecklar dock en tankegång att Jens Uffesen kan ha ärvt den av fadern, drotsen Uffe Nielsen. Skulle Rejnerts hypotes vara riktig går det att föra släktens innehav av Malmögården bakåt i tiden till 1270-talet och skulle därmed närma sig tiden för Malmös tidiga urbanisering (Rejnert 1989:37f).

Den andra större egendomen med tidiga belägg utgör de så kallade Skagemands gård och ladugård. Dessa låg bredvid varandra i västra delen av kvarteret Gråbröder. I ett dokument från 1338 (DD 2:12:93) sålde Peder Witte (bomärke) egendomen till fru Cecilie, änka efter borgaren i Lund Henrik Frederiksen. Detta par tillhörde släktkretsar som förde rosensparre respektive vingat svärd som vapenbild. Peder Witte hade i sin tur förvärvat egendomen från Henneke Skagens arvingar. Det är således Henneke Skagen som är den äldst kända innehavaren av gården och ladugården, ett innehav som säkert sträckte sig en bra bit bortom 1338. Om denne person och hans sociala tillhörighet vet man inget, utöver att tillnamnet tyder på ett ursprung i jylländska Skagen. I fallet Skagemands gård går det således knappast att hävda ett äldre aristokratiskt innehav, även om egendomen framöver ofta var i frälshand, bland annat inom släkten Rosenkrantz.

Sammanfattningsvis kan man argumentera kring en aristokratisk närvaro och involvering även i samband med etableringen av Malmö. Grunden skulle då finnas i omlandets äldre aristokratiska egendomsinnehav och initierats av de ekonomiska intressen som fanns kring sillfisket och den därav uppkomna varumarknaden. Likheter med Ystad är påfallande. Nebsläktens gårdsinnehav kan ha varit ett exempel på en del av en sådan process. Skagemandsfallet pekar dock på ett annat ursprung.

Sammanfattning

Det går således att i olika utsträckning belägga, troliggöra eller argumentera för en aristokratisk närvaro i de analyserade städerna och en involvering i de stads-etablerande processerna. Via såväl skriftliga källor som arkeologisk kunskap framträder en bild där aristokratin tog del av och förmodligen var aktiva aktörer i det tidiga urbaniserings skeendet. Som huvudsaklig medaktör, och kanske främst drivande, tycks kungamakten ha fungerat. Både i det tidigmedeltida Lund och de högmedeltida städerna kan en sådan aristokratisk delaktighet och interaktion skönjas. Egentligen är detta en föga förvånande bild; att de ekonomiskt och maktmässigt ledande samhällsskikten, både på riksnivå och på regional nivå, varit passiva eller frånvarande förefaller mindre sannolikt. Däremot fanns det skillnader på det aristokratiska engagemanget mellan tidigmedeltida och högmedeltida etableringar. Dessa skillnader framträder såväl i form som i funktion.

För Lunds del var aristokratin en tidigmedeltida samhällselit, en elit som kan ha varit något diffust avgränsad socialt och föga särskildj legalt. En elit som snarast var definierad utifrån förmögenhet, jordinnehav, förbindelser och/eller särskilda funktionskompetenser. Denna elit uppförde storgårdar med agrar karaktär i den initialt glesa och utspridda bebyggelsen. De medverkade i kristnandeprocessen genom att uppföra gårdskyrkor på sina egendomar. Gården och kyrkan, och de däri liggande hierarkiska personrelationerna, kan ha utgjort stommen för den blivande sockenstrukturen.

Troligtvis rörde det sig om en kombination av en elit kopplad till den inkommande västdanska kungamakten och en äldre regional elit. Till dessa skall läggas andra mellanfolkliga inslag, initialt från norra Tyskland, senare från England. Hur denna elitblandning gestaltade sig, vilka inslag som vägde tyngst och hur den utvecklades och förändrades kan knappast fastställas. Men ur denna kombination bör den framtida stadseliten ha växt fram. Utöver att driva sina stadsgårdar och förvalta annat jordagods kan denna elit ha ombesörjt funktioner i kungamaktens tjänst såsom administration, kyrkoorganisation, militär tjänst, stadsreglering och mynteri.

I de högmedeltida städerna var grunderna för etablerandet annorlunda. Sillfisket som utvecklades till en större Skånemarknad utgjorde incitament både för kungamakten och för den regionala aristokratin att ta kontroll över och tillgodosgöra sig de ekonomiska värden som skapades. Genom markinnehav i det blivande stadsområdet, vilket det finns indikationer på både i Malmö och Ystad, kunde aristokratin bevaka och säkra del i handel och sillhantering. På motsvarande sätt kan det ha förhållit sig i Halmstad. Närvaro i form av markinnehav, och kontakter gentemot den lokalt befintliga regala makten, skapade samma möjligheter att utnyttja de handelsströmmar som betingades av platsen som kommunikativt vägnav och dess tillgänglighet till å och hav.

Denna regionala högmedeltida elit hade en annan profil jämfört med eliten i Lund under övergången mellan vikingatid och medeltid. Under mitten och andra halvan av 1200-talet förändrades och strukturerades samhällets överklass. En grund var övergången till en annan finansiering av rikets militära resurser, en övergång från en uppåddad ledningsorganisation till en skattefinansierad krigsmakt som lutade sig mot ett berustat rytteri. Den allmänna tjänsteplikten i ledningsflottan byttes mot skatteplikt, en skatteplikt som de som tillhandahöll ryttare och stridshäst befriades ifrån. Denna nya legala och fiskala struktur förenades med det från kontinenten härstammande riddarväsendet, vilket skapade en ny identitet för storbönder och krigare. Denna nya överklass, med identitetsstärkande titlar i form av riddare och väpnare, kom att såväl ekonomiskt och legalt som socialt att tydligare avgränsa sig från andra samhällsgrupper.

Olika kategorier av aristokrati, deras funktioner och närvaromotiv

Inledning

I detta kapitel kommer en analys att göras av olika segment inom aristokratin som var närvarande i städerna, hur denna närvaro tog sig uttryck, de olika gruppernas motiv för närvaron och vilka funktioner de fyllde. Analysen kommer att baseras på den i källgenomgången vunna kunskapen. Strukturen baseras på den i inledningen beskrivna indelningen i **högfrälse, landsbygdssäkrat lågfrälse** samt **stadsfrälse/urbant frälse**.

Analysen kommer att omfatta högmedeltid och senmedeltid, mer specifikt tiden efter det att den nya legala och fiskala struktur avseende organisation av rikets militära funktioner etablerades i mitten och slutet av 1200-talet. Aristokratin under tidig medeltid är betydligt mer diffust avgränsad och strukturerad, utan någon legalt definierad ständsstruktur. Denna tidiga aristokrati förekom enbart i Lund bland de analyserade städerna, då de övriga städerna kom till först under loppet av 1200-talet. Den tidiga lundensiska aristokratin har analyserats i kapitel 7 om aristokratins närvaro och roll vid städernas etablering, där ett försök gjordes att beskriva denna aristokratiska urbana kategori.

Som en utgångspunkt kommer ett försök till beräkning av omfattningen av frälsets konkreta närvaro i städerna att göras baserat på dess egendomsinnehav. Då inga totala innehavförteckningar finns kommer beräkningen att utgå från de fastighetstransaktioner som framkommit vid källmaterialgenomgången. Dessa utgör enbart fragmentariska rester av det ursprungliga medeltida fastighetsmaterialet och att grunda en uppfattning om frälsets faktiska innehav på dessa siffror är vanskligt. Representativiteten kan ifrågasättas i enlighet med den tidigare relaterade källkritiska diskussionen. Sannolikt är kyrkans andel överskattad, medan borgerskapets underskattad. Beräkningen bygger på antalet fastigheter som traderats, inte den ytmässiga omfattningen. Rimligen kan man anta att frälsets fastigheter oftare var större enheter än det ordinära borgerskapets. Därför skulle en motsvarande bedömning av frälsets arealmässiga utbredning sannolikt leda till en högre andel. I många av dessa transaktioner var frälset bara en av två parter, det vill säga siffrorna kommer som andelssiffra av totalinnehav att reduceras med upp emot hälften. Materialet medger inte en mer tidsspecifik beräkning utan får ses som ett överslag över både hög- och senmedeltid. Med tanke på att källmaterialet blir allt rikligare ju längre fram i medeltiden man kommer blir också tyngdpunkten i beräkningen förlagd till, och i större utsträckning spegla, den senare delen av perioden. Frälsets egendomsinnehav var troligen högre under högmedeltid för att sedan sjunka, främst beroende på omfattande donationsöverlåtelse till kyrkan.

Högfrälse

Högfrälsets närvaro i städerna tycks ha varit ganska omfattande. Ett sådant förhållande speglas i den hög- och senmedeltida lagstiftningen där frälset ofta omnämns och särbehandlas (kapitel 2). De ägde egendom, både egna residensgårdar och även annan egendom som inte direkt brukades av dem själva. Denna egendom kom under senmedeltiden att alltmer reduceras genom de donationer som gjordes till kyrkliga institutioner för att underlätta och trygga frälsets vidare öden efter döden.

I **Malmö** har 86 fastighetstransaktioner hittats (av totalt 530, det vill säga 16 %) där minst en av parterna tillhörde högfrälset eller där högfrälsets urbana egendom omnämndes. 15 gårdar eller fastigheter har identifierats som potentiella residensgårdar för högfrälset. Flera av dessa har behandlats i Malmökapitlet, nämligen Jens Uffesens (Neb) huvudgård (kv Skvalperup 318–319), Axelgården (kv Liljan 435–440), Kalendehuset (kv von Conow 272) samt Barbara Brahes och Oluf Stigsens (Krognos) gård (kv Claus Mortensen 283–297, 382–384). Således kan konstateras att högfrälset var en framträdande fastighetsinnehavare i Malmö med ett flertal belagda residensgårdar.

En del av detta högfrälse hade sina rurala sätesgårdar belägna inom Malmöregionen, dock inte i stadens direkta närområde. Dessa sätesgårdar var belägna inom 30 kilometer från staden och hade därmed en god geografisk kontakt och anknytning till staden både vad gäller egna besök och varutransporter. En större del av högfrälset hade sina sätesgårdar mer avlägset belägna i Skåne, där speciellt två områden var väl representerade; det huvudgårdstäta området i backlandskapet strax norr om sydkusten samt området på och kring Kristianstadsslätten. Högfrälset i dessa områden kan tänkas ha nyttjat stadens handelsfaciliteter och även den personliga tillgängligheten var säkert rimlig. En tredje grupp av högfrälse innehavare av Malmöfastigheter var mer spridd över resten av Danmark och även i några fall i Sverige. För dessa innebar sannolikt det längre avståndet att de personliga besöken var mer sporadiska eller kanske inte alls förekom. Rimligtvis har de heller inte utnyttjat stadens handelsresurser för avsättning av den avkastning de fick från sina gårdar belägna inom sätesgårdsregionen. Däremot kan de ha haft strögods i Malmös närhet.

I **Lund** har 25 fastighetstransaktioner påträffats (av totalt 430, det vill säga 6 %) där minst en av parterna tillhörde högfrälset eller där högfrälsets urbana egendom omnämndes. Av dessa har tolv gårdar eller fastigheter identifierats som potentiella residensgårdar för högfrälset. Två av dessa var Krognoshuset (S:t Botulf) och Jakob Jensens (Galen) gård (S:t Stefan). Till dessa tolv skriftligt dokumenterade medeltida gårdar kan läggas Billegården, där arkeologiska spår finns från slutet av 1400-talet, medan de skriftliga beläggen först dyker upp på 1540-talet. Även i Lund var alltså högfrälset en märkbar fastighetsinnehavande grupp.

I stort kan samma mönster som kunde skönjas i Malmö avseende högfrälsets hemvist, det vill säga var dess landsbygdssätesgårdar låg. En grupp var lokaliserad inom närregionen, 30 kilometer, en annan i backlandskapet norr om Skånes sydkust samt några enstaka på Kristianstadsslätten. Även bland högfrälset i Lund var en del mer avlägset etablerade, på Jylland och Själland samt i Halland. Samma personliga reseförutsättningar som i Malmö för motsvarande grupper har därför förelegat. Däremot bör avståndens betydelse för varutransporter ha varit mindre, då Lund knappast logistiskt spelat någon större roll avseende partihandel. Däremot har säkert mer småskalig avsättning från gods som låg i stadens direkta omland förekommit.

Flyttar vi oss en bit från de större städerna Malmö och Lund, till **Ystad**, blir källmaterialläget väsentligt magrare. Av totalt 33 fastighetstransaktioner finns sex transaktioner (18 %) där minst en av parterna tillhörde högfrälset. Av dessa gårdar

eller fastigheter har sannolikt inte någon utgjort residensgård för högfrälset. Där-
emot visar det fortfarande bevarade Brahehuset på just en sådan högfrälse residens-
gård, men för denna gård finns inget skriftligt dokumentationsmaterial bevarat
från medeltiden.

Högfrälsets hemvist har lokaliserats till fem platser. Tre av dessa låg inom drygt
30 kilometer från staden, en låg längre upp i Skåne medan den sista var lokalise-
rad på Nordjylland.

Högfrälset, främst släkterna Thott och Brahe men också Oxe och Bille, inne-
hade den så kallade Ystads pant från början av 1400-talet till mitten av 1500-talet.
Panten utgjorde säkerhet för ett lån som förmodligen Abraham Brodersen (Baad
af Halland) hade givit kronan. Pantens löpande avkastning – byskatten och kanske
även andra regala intäkter – tillföll pantinnehavarna. Denna ansenliga intäktskälla
bör ha bidragit till dessa släkters intresse i staden. Då de även hade sina väsentliga
huvudgårdar belägna i regionen kring Ystad, vilken sannolikt utnyttjades av släkter-
na för avsättning av deras godsavkastning, bör det samlade ekonomiska intresset i
staden ha varit stort från högfrälsets sida. Detta intresse har sannolikt bidragit till
att relationerna med den lokala makteliten och influensen på stadens utveckling
varit märkbar. Engagemanget i staden manifesterades därtill tydligt genom upp-
förandet av ett ståtligt stenhus av den släkt som var sista innehavare av panten,
nämligen Brahe.

Även för **Halmstad** är källmaterialet magert. Av totalt 66 fastighetstransaktioner
finns åtta transaktioner (12 %) där minst en av parterna tillhörde högfrälset. Av
dessa gårdar eller fastigheter kan tre ha utgjort residensgårdar för högfrälset. En av
dem var troligen Medeltidshuset vid Stora torg.

Det högfrälse som innehaft egendom i Halmstad har lokaliserats dels till sätes-
gårdar längre norrut i Halland, dels till de angränsande landskapen Småland och
Skåne.

Som tidigare konstaterats har högfrälset varit närvarande tidigt i stadens histo-
ria och sannolikt också varit intresserad av och involverad i flytten från Halmstad-
Övraby till Halmstad-Broktorp. Därefter finns skriftliga spår efter högfrälset först
från 1400-talet.

I många delar har situationen och utvecklingen således varit likartad i de analy-
serade städerna. Högfrälsets egendomsinnehav, speglat i andelen av de kända fastig-
hetstransaktionerna, har legat mellan 12 och 18 % med undantag av Lund (6 %),
där kyrkan och prästerskapet som fastighetsaktör tagit en betydligt större andel. En
sammanvägd skönsmässig bedömning i enlighet med de principer som beskrivits
i kapitelinledningen skulle kunna hamna på ett högfrälseinnehav på 5–8 % som
ett genomsnitt under den del av medeltiden det skriftliga materialet omfattar. Det
inkluderar utvecklingen under senmedeltiden, när en omfattande donationsvåg
alltmer reducerade egendomsinnehavet.

Ett antal potentiella men också bekräftade residensgårdar har identifierats i
skriftmaterialet (Malmö 15, Lund 12+1 arkeologiskt, Ystad 1 arkeologiskt, Halm-
stad 3), det vill säga sammanlagt 33 residensgårdar. Ett flertal av dessa har beskrivits
under källmaterialgenomgången.

De högaristokrater som hade egendom i de analyserade städerna hade en likartad
fördelning av den geografiska hemvisten (tabell 8:1). Bara några enstaka hemma-
hörde i städernas omedelbara omland. De övriga var ungefär fördelade med 25 %
bosatta inom närregionen, 40 % mer perifert inom landskapet och 30 % som hade
sina sätesgårdar utanför landskapet, främst i andra delar av Danmark.

Som utgångspunkt för en diskussion om högfrälsets närvaro och intresse i städer
skall ett par släkter med urban fastighetsegendom närmare analyseras. Det gäller
släkterna Krognos och Thott.

Tabell 8:1. Antal personer tillhörande högfrälset med sätesgårdar på landsbygden inom olika avstånds-
avsnitt från staden.

	Dagsreseavstånd (–10 km)	Närregionen (10–30 km)	Perifert inom landskapet	Utanför landskapet
Malmö	2	11	23	13
Lund	1	6	6	6
Ystad	1	1	2	1
Halmstad	-	1	2	3
Totalt	4	19	33	23

Krognossläkten är känd sedan början av 1300-talet. Under senmedeltiden byggde den upp ett stort godsinnhav i Skåne, ett omfattande landbogs gods kopplat till några stora huvudgårdar. I slutet av 1300-talet var olika släktgrenar innehavare av gods främst i landskapets nordöstra delar med huvudgårdar som Vittskövle, Karsholm, Färlöv och Fjälkestad. Riddaren Stig Pedersen d ä förvärvade vid 1300-talets mitt Krapperup, en gård med stenhus som under seklets andra halva förbättrades och utvidgades till en befäst borganläggning med ringmur och vallgrav (Carelli 2003:144ff). I början av 1300-talet började släktmedlemmar köpa upp landbogs gods kring Bollerup (DD 3:1:24, 181; 3:4:146) och 1401 förvärvade Stig Pedersen d y själva huvudgården från Thottsläkten (DDe 14011220001). Dessa två egendomar, Bollerup och Krapperup, kom att utgöra kärnan i släktens godsbestånd under 1400-talet och början av 1500-talet.

Krognossläkten var också innehavare av stadsegendom. I staden Lund ägdes den stora Krognosgården. Innehavet är dokumenterat 1390 (DD 4:4:215), men redan tidigare, strax efter seklets mitt, finns källmaterial som kan tyda på ägarskap (DD 3:6:22). Då det äldsta tegelhuset antas vara uppfört kring sekelskiftet 1300 (Andrén 1980:26; Pedersen 1998:27ff) är det möjligt att innehavet går ännu längre bak i tiden och att Krognossläkten var husets byggherrar. Att släkten enligt senare dokumentation var innehavare av patronatsrätten till sockenkyrkan (LÄU 4:246) stödjer en sådan hypotes. Vidare förvärvades under 1400-talet flera egendomar i Landskrona (Rep 1:7445; 2:169, 626), i Malmö (Rep 2:6245, 6790) och i Ystad (Rep 2:7955). Släktens egendomsinnehav, som successivt byggdes upp under 1300- och 1400-talen, utgjordes således främst av det omfattande landsbygdsgodset, men det urbana innehavet tycks ha utgjort en viktig beståndsdel.

Släkten Krognos geografiska intressesfär kan speglas i det indulgensbrev Oluf Stigsen d ä:s änka, Barbara Brahe, 1475 erhöll från påven (LÄU 4:246). Där specificeras de platser – kyrkor, kapell och altaren – där Barbara Brahe och hennes familj hade juridiska och religiösa intressen. Av de sammanlagt 16 enheter som berördes fanns nio kyrkor och kapell på landsbygden, främst i trakterna kring Bollerup och Krapperup. Alla övriga gynnade inrättningar var belägna i städer. Det rörde sig om kyrkor, kapell och altarstiftelser i Lund, Malmö, Ystad, Landskrona, Halmstad och Laholm. Förbindelserna mellan högfrälssläkten Krognos och klerikala institutioner i städerna, inte minst tiggarklostren, var uppenbarligen omfattande och viktiga.

Ett annat sätt att beskriva högfrälsets anknytning till städerna är via deras personliga närvaro där. Oluf Stigsen d y är kanske den Krognosare som avsatt mest spår i det skriftliga källmaterialet. Genom att analysera dessa dokument, både var de var utfärdade och vad som sägs i dokumenten om Oluf Stigsens närvaro på olika platser, ges en bild av var olika typer av aktiviteter han var involverad i ägde rum. För att strukturera en sådan analys har hans position i dokumenten indelats i fyra kategorier: dokument som Oluf har utfärdat, ensam eller tillsammans med andra, dokument som Oluf beseglat, dokument vari textinformation lämnas om Olufs närvaro i olika sammanhang och slutligen rättshandlingar som omfattar

Tabell 8:2. *Oluf Stigsen (Krognos) d y:s närvaro enligt utfärdade dokument 1470–1504.*

	Utfärdare	Medbeseglare	Omnämnd	Avtalspart	Totalt
Bollerup	4	-	-	4	8
Övriga Ingelstad härad	-	-	3	1	4
Övrig landsbygd	3	1	7	2	13
Totalt landsbygd	7	1	10	7	25
<hr/>					
Lund	14	7	4	5	30
Köpenhamn	2	3	8	1	14
Malmö	5	-	-	-	5
Sölvesborg	2	-	-	1	3
Kalmar	2	-	-	-	2
Övriga Skånelandskap	2	-	-	2	4
Övriga Själland	1	1	2	1	5
Totalt stad	28	11	14	10	63
<hr/>					
TOTALT	35	12	24	17	88

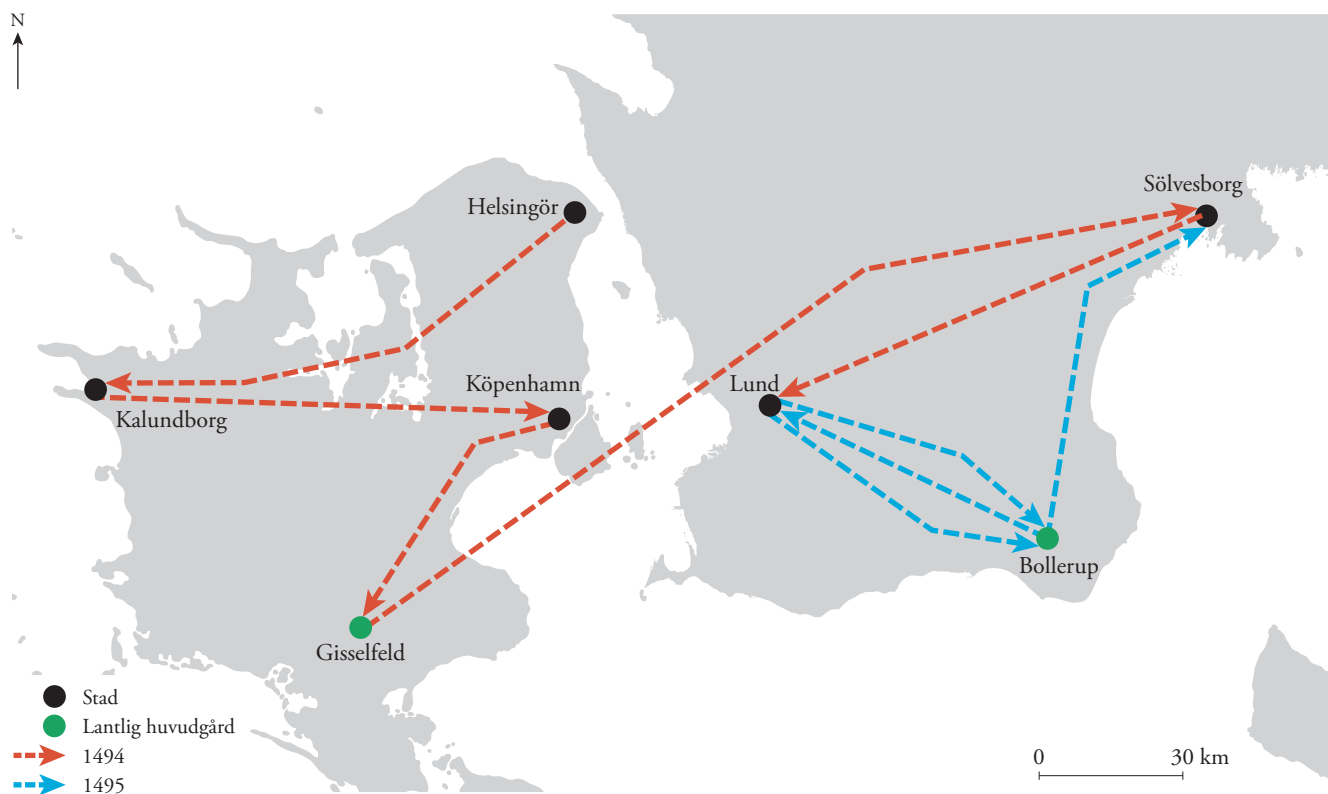
Oluf Stigsen, men där en direkt bekräftelse på hans närvaro saknas (det vanligaste fallet är när han står som köpare till egendom). I den andra kategorin och kanske särskilt i den sista går det inte att helt säkert uttala sig om den faktiska närvaron på platsen, men den är sannolik.

Sammanlagt har 88 sådana händelser under 35 år (1470–1504) noterats där Oluf Stigsen enligt ovan beskriven definition varit närvarande på en viss plats vid ett visst tillfälle (tabell 8:2). Av dessa är platser lokaliserade utanför städerna noterade vid 25 tillfällen: i byar, på gods och gårdar eller på andra ställen på landsbygden. Övriga 63 närvarotillfällen avser städer. Landsbygdsplatserna avser vid hälften av tillfällena det egna godset Bollerup eller andra ställen i dess närhet inom Ingelstad härad. På landsbygden handlade det ofta om deltagande vid häradstingen. De 63 noterade närvarotillfällen i städer avser främst Lund. Därefter följer Köpenhamn och Malmö men också flera andra städer. De vanligaste aktiviteterna i dessa städer var egendomsaffärer, egna eller andras (totalt 27 fall), och juridiska ärenden, det vill säga närvaro vid ting eller arvs- och tvisteförhandlingar (18 fall).

Mängden källdokument är inte tillräcklig för en mer noggrann kartläggning av Oluf Stigsens vistelseorter och rörelsemönster. Mest frekvent finns noteringar från en tolv månadersperiod (21 april 1494 till 16 april 1495) då tio dokumenterade fall finns (figur 8:1). I april 1494 gjorde han ett egendomsköp i Helsingör, i slutet av maj deltog han i riksrådet i Kalundborg, i början av augusti beseglade han en fastighetsaffär i Köpenhamn och en månad senare samma sak på godset Gisselfeld på Själland. I slutet av september hade han tagit sig till Sölvesborg där han pantsatte gods och senare på hösten var han i Lund och bevittnade en ny fastighetsaffär. I mars 1495 genomförde han ett mageskifte på Bollerup med en annan frälseman, för att sedan vara i Lund i slutet av månaden och delta i ett arvskifte. I början av april var han åter på Bollerup, där Arvid Trolle gav honom fullmakt för att förhandla fastighetsaffärer åt sig. En dryg vecka senare hade både han och Arvid Trolle tagit sig till Sölvesborg, där Trolle utfärdade ytterligare en fullmakt till Oluf. Självfallet kan han även ha rest och vistats på andra platser under den undersökta perioden utan att det avspeglats i bevarat källmaterial.

Släktens rumsliga intressesfär, reflekterad i egendomsinnehav, i anknytning till kyrkor och kloster och i en av huvudmännens aktivitetsmönster, visar att närvaro i städer i högsta grad var en realitet. Särskilt Lund förefaller ha varit av stor betydelse, vilket förklarar och motiverar innehavet av den stora Krognosgården. Förbindel-

Figur 8.1. Oluf Stigsen (Krognos) d y:s vistelseorter 21/4 1494–16/4 1495.
Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

serna med urbana klerikala institutioner har varit av betydelse, men främst verkar städerna som plats för affärsuppörelser och förhandlingar ha spelat en stor roll. Sannolikt har också kuststädernas betydelse som handelsplats och utskeppningshamn för landsbygdsgodsens avkastning, överskottet från Bollerups och Krappe-rups gårdsmassor, varit viktig även om sådan information inte avspeglas i det bevarade skriftliga källmaterialet.

Släkten Thott kom att bli en av de absolut mäktigaste familjekonstellationerna under unionstiden. Genealogerna har spårat släktrötterna tillbaka till 1200-talets slut (Thott 1983:42), med vilken historisk tillförlitlighet är dock oklart. Under andra halvan av 1300-talet delades släkten upp i tre grenar, respektive kopplad till var sin större huvudgård – Näs, Krageholm och Härlöv. I alla släktgrenarna kan anknytning till städer och urban egendom beläggas.

Näsgrenen var i slutet av 1400-talet innehavare av en gård i Lund (Rep 2:3782) och möjligen några i Landskrona (LÄU 5:493). Krageholmsgrenen hade nära anknytningar till Ystad och var under en stor del av 1400-talet innehavare av Ystads pant.

Det var emellertid Härlövsgrenen som framförallt hade mer omfattande urbana intressen och anknytningar. Släktens anfader Axel Pedersen skapade grunden för den maktposition som hans många söner senare kom att befästa och utvidga. I början av 1400-talet anlätades han som hövitsman på olika stadsbelägna borgar och slott kring Öresund (Helsingborg 1414, Falsterbo 1419, Köpenhamn 1428 och 1432–1433). Dessa uppdrag var dock tillfälliga och begränsade i tid. Länsmannaskapet över Varberg kom däremot att bli livslångt, en position han tillträdde 1415 och innehade i över tre decennier. Befattningen utvidgades senast 1419 med Falkenberg och omkringliggande härader. Länsinnehavet över Varberg fortsatte inom Thottsläkten fram till 1483 med hans son och sonson (Christensen 1983:327ff; Lerdam 1996:84, 90ff).

Axel Pedersens stamgods Härlöv låg i nordöstra Skåne. I denna region utvidgades hans ekonomiska intresseområde när han 1441 förlänades Gärds härad och den

angränsande staden Vä (Rep 1:7152). Vidare hade han det närbelägna Elleholms slott som pant (Rep 1:5129–5130). Han påbörjade också uppbyggnaden av en godsmassa inom sitt halländska maktområde, centrerad kring huvudgården Hjuleberg, som kom till släkten via hans hustru Katrine Axelsdatter (Krogno) (Rep 1:5943). Sonen Åge Axelsen expanderade kraftigt Hjulebergs underliggande landbogods i Halland och Västergötland (Welander 1957).

Axel Pedersen och hans ättlingar innehade också fastighetsegendomar i städerna. 1433 erhöll Axel Pedersen en större egendom i Malmö som ärftlig förläning, en gård som kom att kallas Axelgården. Det har tidigare diskuterats om förläningen av denna gård skall ses i samband med de administrativa och militära aktiviteter som Axel Pedersen var involverad i kring Öresund och i Köpenhamn (kapitel 4, Axelgården). Gården blev kvar i släkten under hela 1400-talet via sonen Iver Axelsen och dennes dotter Beate. I Malmö innehade även en annan son, Åge Axelsen, egendom. Av Ås kloster arrenderade han 1458 en gård med två stenhus, centralt belägen i nordöstra hörnet av nuvarande Stortorget, en gård som han sannolikt senare övertog äganderätten till (LÄU 3:386; 4:103). Om motivet för innehavet av Axelgården var ett uttryck för rikspolitisk aktivitet så var Åge Axelsens arrenderade gård kanske snarare betingad av merkantila skäl.

I Lund ägde tre bröder Axelsen (Åge, Iver och Laurens) den så kallade Tegelgården i stadens östra del. Gården skänktes 1466 till väpnaren Niels Offesen för trogen tjänst (Rep 2:2127). Gårdens namn kan syfta på att den var bebyggd med tegelhus eller att den var platsen för tegeltillverkning, oklart vilket.

I Halmstadkapitlet har utförligt diskuterats en medeltida tegelbyggnad vid nuvarande Stora torg och det har antagits att huset uppfördes 1486 av Bent Ågesen (Thott) på en tomt hans fader Åge Axelsen förvärvat. Det antogs vidare att fastighetsinvesteringen i Halmstad främst var en konsekvens av den omfattande godsmassa som Åge Axelsen byggde upp längs Ätraleden, att en gård i Halmstad kunde fungera som en logistisk nod för avsättningen av godsens avkastning. Även stadens rikspolitiska betydelse under 1400-talet diskuterades som en förklaringsfaktor.

Genomgången av de båda högfrälseäkterna pekar på ett spektrum av bevekelsegrunder för en närvaro i och ett intresse av de medeltida städerna. I Krogno-fallet framstår städerna som mötesplatser; som rum för affärsuppställningar och för rättsliga förhandlingar, rimligen också som sociala träffpunkter. Även anknytningen till kyrkliga institutioner verkar ha haft betydelse. För Krognoäktens del synes Lund ha utgjort den väsentligaste staden, men många andra städer – städer generellt – tycks ha utgjort mångfrekventerade och betydelsefulla arenor för släktens aktiviteter.

Även Thottsläkten var involverad i många städer, främst flera i Halland, men också i Malmö och Ystad. I deras fall framträder städernas maktpolitiska betydelse; platser från vilka man kontrollerade slottslän, platser där rikspolitiska möten ägde rum och från vilka administrativa och militära aktiviteter planerades och utfördes. De utgjorde också potentiella intäktskällor i form av länsinnehav och, i fallet Ystad, pantinnehav. Inte minst verkar de ha haft betydelse i högfrälsets ekonomiska nätverk, som avsättningsorter och som fjärrhandelsnoder i deras varuflöde.

Motiven för högfrälsets närvaro i städerna kan således diskuteras utifrån många olika perspektiv. Det som förefaller varit ett grundläggande skäl var städernas ekonomiska, juridiska och kommersiella betydelse. Med stora lantegendomar och omfattande landbogods, mer eller mindre spridd, fanns ett behov av att konvertera dessa egendomar till överskottsavkastning till kapital och därmed skapa ekonomiska resurser för att upprätthålla en hög aristokratisk livsstil. Sådana funktioner kunde städerna tillhandahålla i form av köpmän med handelskontakter och i tre av städerna också goda utskippningsmöjligheter. En del av avkastningen kunde via

lokala handlare säljas på städernas torg och marknader. Fjärrhandeln bör dock ha varit den volymmässigt viktigaste avsettningskanalen. Här utgjorde såväl städernas ledande köpmän som besökande handelsmän de kontakter som kunde behövas för en sådan avyttring. Man träffades i städerna och förhandlade om priser, volymer och andra villkor, man slöt avtal. Då huvuddelen av högfrälset hade sina sätesgårdar belägna utanför dagsreseavstånd fanns ett behov av uppehålls- och övernattningsmöjligheter, ett behov som kunde tillgodoses genom residensgårdar i städerna. Thottsläktens etablering i Halmstad utgör sannolikt ett typiskt exempel på dessa ekonomiska bevekelsegrunder.

Utöver avsättning av godsens avkastning hade högfrälset ett behov av att anskaffa varor för den mer förnämliga konsumtion som deras höga samhällsposition krävde och större rikedom möjliggjorde. I städerna fanns de kontakter och kanaler som kunde ombesörja och tillgodose detta behov av importerade drycker (vin och öl), exklusivare textilier och kläder, vapen, hästar, kryddor och smycken. När det gällde speciella, dyrbara och personliga föremål får man förmoda att en egen närvaro varit önskvärd, inte minst av det skälet att man ville försäkra sig om varornas rätta kvalitet och utformning.

Även annan affärsverksamhet kunde kräva besök i städerna. Man träffades där och gjorde upp fastighetsaffärer och låne-/pansättningsavtal, man förvaltade sina arrendegårdar och -bodar i städerna och man drev tvistefrågor om egendom och rättigheter på de lokala tingen, i Lund även på landstinget.

Ett annat motiv för närvaro kan ha baserats på politiska och maktmässiga orsaker. I källmaterialet finns inga belägg för att högfrälset varit aktivt inom städernas lokala maktorgan. I Ystad satt dock först släkten Thott och sedan främst släkten Brahe på den så kallade Ystads pant. De ekonomiska värden som fanns i pantens avkastning kan ha gjort att de utövade inflytande över den lokala förvaltningen, men några direkta bevis för en sådan påverkan har inte påträffats. Det är dock inte osannolikt att pantsättningen av staden kan ha gett pantinnehavaren rätt att utse byfogde i kungens ställe och därmed skapa sig en kanal för att kontrollera och utöva inflytande på rådet och borgerskapet. En ”egen” byfogde gav också möjligheter att inverka på förhandlingarna vid bytinget, där byfogden presiderade.

Mer troligt är att delar av högfrälset, där flera var riksråd, besökte städerna i egenskap av arenor för rikspolitiska möten och händelser. Besök och uppehåll i de större skåneländska städerna har förekommit vid ett flertal tillfällen grundat i rikspolitiska angelägenheter, till exempel i samband med att rådet träffades (Christensen 1983:350ff) eller när kungliga rättarting hölls (Lerdam 2001:273ff). Också i egenskap av stora jordägare kan högfrälset ha haft behov av att sköta sina relationer till kronan, relationer som kan ha hanterats i form av förhandlingar och överenskommelser i de större städerna. Som fallet med Axel Pedersen (Thott) och hans söner visar utgjorde också länsinnehav centrerade kring stadsbelägna riksborgar ett väsentligt ekonomiskt och rikspolitiskt incitament för en mer permanent urban närvaro.

I Lund fanns både det skånska landstinget och den rika och mäktiga kyrkans centrala förvaltning, inte minst ärkebiskopen som stod näst i rang i riket efter kungahuset. Som rikspolitiskt ledande aktörer utgjorde kyrka och ärkestift ett självklart maktcentrum i staden som högaristokratin kontinuerligt behövde förhålla sig till.

Halmstad var under unionstiden, under stora delar av 1400-talet, en plats för unionspolitiska möten, där delar av rikenas högfrälse var närvarande. Inga direkta bevis på att högfrälset av detta skäl mer permanent etablerade sig i staden har dock påträffats, om man inte ser Thottsläktens närvaro delvis betingat därav.

Sammantaget kan en frekvent närvaro i Malmö och Lund av rikspolitiska och övergripande legala och fiskala orsaker ha föranlett delar av det skånska högfrälset

att se behovet av en mer stationär etablering i städerna som kunde brukas vid behov. Axel Pedersens (Thott) gård i Malmö kan ha varit just en sådan residensgård som nyttjades främst i samband med rikspolitiska angelägenheter. Varken i Ystad och troligen inte heller i Halmstad kan högfrälsets materiella närvaro i form av residensgårdar förklaras av rikspolitiska behov.

Ett tredje motivkomplex kan ha grundats i mer immateriella orsaker. En del därav kan ha varit religiösa bevekelsegrunder. Högaristokratin framträder i källmaterialet som flitiga donatorer till kyrkor och kloster i städerna. De finansierade årtider och själamässor, instiftade altartiftelser och doterade kloster. De lät sig begravas i städernas kyrkor och kloster med manifesta gravstenar. Stadsegendomar användes uppenbarligen ofta som gåvoobjekt i dessa sammanhang, vilket Arvid Baads omfattande donationer i Halmstad är ett tydligt exempel på. Det kan ha varit en följd av den friare dispositionsrätt som gällde stadsegendom, men kan också avspegla en dåtida syn att bevarande av landsbygdsegendom var viktigast för släkten inför framtiden.

Sannolikt var dock inte de religiösa skälen huvudmotivet till etablering i städerna. När Georg Henric Bæijer (1965[1793]:29) skriver om medlemmar av Brahefamiljen att de ”för Munckarnas andakt skull flyttad hit till Staden [Ystad], för att vara dem närmare och hos dem begrafuas” så bör man förstå det som ett uttryck av den tidens religiösa referensram. Som ovan diskuterats har ekonomiska motiv sannolikt vägt tyngre. Domkyrkan i Lund, stadskyrkorna och tiggarklostren har dock uppenbarligen varit av starkt intresse för högfrälset, men kanske var kausalbilden den omvända; det var den av andra skäl redan realiserade etableringen i staden som motiverade intresset i dess kyrkliga institutioner.

Till de immateriella orsakerna kan också rent sociala skäl anföras. Hus och gårdar i städerna kan ha brukats som träffpunkter för släkt och nätverk. I samband med längre besök har väl också ett mer generellt socialt umgänge med städernas elit utövats. Sådan social samvaro kan ha försiggått inom de medeltida gillena, speciellt städernas S:t Knudsgillen. Här var deltagandet ståndsblandat och det kan inte uteslutas att även högfrälset deltog i dess aktiviteter. I S:t Knudsgillet i Lund skrå från senare delen av 1500-talet nämns inledningsvis att bland annat ”vellbyrdiige ridder och riddermentzmentd, vellbyrdiige fruier och jomfruier” hade sökt sig till gillet (Bruzelius & Bergh 1986:21). Inom gillena bedrevs social verksamhet men de utgjorde även sällskapsinrättningar som sysslade med gemensamma nöjesaktiviteter som gillesdrickningar och papegojskjutningar (Wallin 1984:95ff, 115).

Mer sporadiskt, och därför inte grund för en permanent urban etablering, drog de större städerna till sig högaristokratin i samband med kunglig närvaro i form av större festligheter. Ett sådant exempel är evenemangen vid Erik av Pommerns och prinsessan Filippa av Englands bröllop och den nya drottningens kröning i Lund 1406. Vid det tillfället dubbades många ur högfrälset till riddare och lysande torneringar hölls (SMR 6f; Larsson 1997:95). Tornerspel sägs huvudsakligen ha varit förbehållna furstarna och den högre aristokratin (Verwohlt 1979:429; Saxtorph 1975:71), så det är tänkbart att flera riddare från det skånska frälset deltog i dessa spel. Även om de nordiska skriftliga källorna från medeltiden bara berättar om riddarspel i furstliga kontexter så kan företeelsen mycket väl ha varit mer spridd och med mer regionalt deltagande. Källor från Tyskland och England visar att sådana mer lokala torneringar ägde rum under medeltiden, ofta i städerna, där även det högre borgerskapet tog del (Holmberg 1976:352f). I Lund har en bildremsa av tenn hittats, daterad till slutet av 1100-talet eller kring 1200, bland annat föreställande två riddare i en tornerstrid. Båda riddarna bär sköldar med vapenbilder liknande Hvidesläktens. Möjligen visar detta fynd att just sådana riddarbataljer förekom även i de skånska städerna (Holmberg 1976:344ff; Verwohlt 1979:432f).

Landsbygdsförankrat lågfrälse

I de analyserade städerna har också en grupp av lägre frälsepersoner urskiljts, en grupp som i många fall innehade en tydlig väpnarstatus. Gemensamt för denna grupp är att deras huvudsakliga rumsliga förankring inte tycks ha varit i städerna. De har utövat funktioner i städerna och/eller innehaft egendom där, men deras ursprung och i de flesta fall även deras fortsatta karriärer samt deras huvudsakliga geografiska hemvist har varit på landsbygden. Den grupp av lågfrälse som har haft en mer permanent tillvaro inom städerna kommer att analyseras senare under begreppet urbant frälse.

Bland fastighetstransaktionerna i **Malmö** där frälset medverkat eller omnämnts har 59 transaktioner (av totalt 530, det vill säga 11 %) attribuerats till landsbygdens lågfrälse. Av dessa har 14 fastigheter identifierats som potentiella residensgårdar för detta lågfrälse. Siffrorna visar att även landsbygdsåtgärdset utgjorde en inte oväsentlig grupp med fastighetsinnehav i staden, fast i något lägre omfattning än högfrälset.

Den geografiska hemvisten för detta lågfrälse med fastigheter i Malmö låg överlag något närmare staden än för motsvarande högfrälse. Några mer specifika skillnader kan observeras. Fler lågfrälse fanns i stadens omedelbara närhet, inom dagsreseavstånd, även om det totalt bara rörde sig om ett fåtal. Lågfrälset inom närregionen (10–30 kilometer från staden) fanns nästan uteslutande öster om staden. Även högfrälset hade flera sätesgårdar i det området, men också ett flertal av dem var hemmahörande norr och nordost om staden, främst i trakterna norr om Lund. Mer perifert i landskapet fanns en tydlig skillnad. Medan högfrälset främst hade sina sätesgårdar vid sydkusten och i nordöstra Skåne var lågfrälset i påfallande hög grad lokaliserad till landskapets nordvästra del. Vidare fanns det bara några enstaka lågfrälse fastighetsägare med hemvist utanför landskapet till skillnad från högfrälset.

Vid genomgången av borgmästare och byfogdar i Malmö har ett flertal byfogdar identifierats som ruralt lågfrälse, däremot i princip inga borgmästare. Tre huvudsakliga faser inom byfogdeämbetet urskiljde sig. Under den första fasan, omfattande tiden från 1300-talets början till 1430-talet, innehades fogdebefattningen av ett ruralt lågfrälse, oftast med tydlig väpnaridentitet. Därefter följde en period, 1440-tal till 1480-tal, när fogdebefattningen hade anknytning till stadens myntmästare. Under slutet av medeltiden togs ämbetet över av personer från det ordinära borgerskapet. Den första lågfrälseperioden karaktäriserades av yngre män som innehade fogdeskapet som en första eller en tidig ingång till en fortsatt frälsekarriär. Dessa väpnare innehade ämbetet oftast bara under kort tid, vilket bör ha lett till att deras involvering i borgerskapet varit ringa.

I **Lund** har 42 fastighetstransaktioner identifierats (av totalt 430, det vill säga 10 %) där minst en av parterna tillhörde det rurala lågfrälset eller där detta lågfrälsets urbana egendom omnämndes. Av dessa har 17 gårdar eller fastigheter tolkats som potentiella residensgårdar för lågfrälset. En av dessa var Dekanhuset som behandlats i Lundakapitlet. I detta fall gör ett otillräckligt källmaterial att det råder en osäkerhet om vilken frälsekategori innehavarna skall hänföras till. Det är möjligt de skall hänföras till stadsfrälset i stället men inte heller en högfrälsetillhörighet kan uteslutas, om än mindre sannolikt.

Lågfrälse med fastighetsanknytning till Lund hade sin hemvist närmare staden än motsvarande högfrälse. En tredjedel hade sina sätesgårdar inom det direkta närområdet, medan resten i stort sett fanns spridda över hela landskapet, både inom närregionen och mer perifert. Utanför landskapet, i Halland, fanns bara en identifierad lågfrälse fastighetsinnehavare.

Också i Lund var landsbygdsåtgärdset huvudsakligen kopplat till byfogdeskapet. Där tycks lågfrälsefasen ha varat ända fram till 1500-talets början, om

än med avsteg under 1400-talets tredje fjärdedel. Det är främst två förhållanden som skiljer landsbygdslågfrälset i Lund från motsvarande i Malmö. Det ena var att nästan alla av byfogdarna även upprätthöll ämbetet som landstingsassessorer, senare landsdomare, på det skånska landstinget. Det andra förhållandet var att dessa byfogdar i flera fall blev kvar i staden under längre tid och kom att assimileras med borgerskapet.

I **Ystad** finns sju fastighetstransaktioner (av totalt 33, det vill säga 21 %) där minst en av parterna tillhörde lågfrälset. Av dessa fastigheter har fyra identifierats som potentiella residensgårdar för lågfrälset. Lågfrälsets hemvist har lokaliserats till sju platser varav de flesta, fem stycken, var belägna inom drygt 30 kilometer från staden.

Av totalt 66 fastighetstransaktioner i **Halmstad** finns åtta transaktioner (12 %) där minst en av parterna tillhörde lågfrälset. Av dessa gårdar eller fastigheter kan tre ha utgjort residensgårdar för lågfrälset. De två lågfrälsepersoner, vars lantliga sätesgård har kunnat identifieras, som innehaft egendom i Halmstad har lokaliserats till stadens närregion.

Både i Ystad och Halmstad återfinns i det knapphändiga diplomaterialet vittnesbönder om lågfrälse som innehade befattningar som byfogdar såväl som borgmästare, om än inte i samma utsträckning som i de större städerna Malmö och Lund.

Således finns flera likartade särdrag som präglar landsbygdslågfrälset i de analyserade städerna. Dess involvering i egendomsaffärer, baserat på analysen av fastighetstransaktioner, ligger inom spannet 10–12 %, med undantag för Ystad (21 %). Där är å andra sidan antalet dokument så få att en enskild transaktion motsvarar sju procentenheter. Skulle motsvarande skönsräkningar göras, som gjordes för högfrälset, skulle ett genomsnittligt egendomsinnehav under hög- och senmedeltid för det landsbygdrelaterade lågfrälset hamna på 4–6 %. Det bör noteras att de påträffade lågfrälse personer som innehade fastighetsegendom i städerna oftast i analysen inte var de samma som de som identifierats som byfogdar. Det rör sig om två olika personkretsar grundat i det metodologiska angreppssättet, i ena fallet inriktat på fastighetstransaktionsdokument, i andra fallet fokuserat på ämbets titlar. I verkligheten överlappade så klart dessa båda grupper; byfogdarna torde i de flesta fall ha ägt eller arrenderat egendom i staden även om transaktionsdokumentet inte har bevarats.

38 fastigheter har noterats som potentiella residensgårdar, de allra flesta i Lund och Malmö. Av dessa har Dekanhuset i Lund beskrivits i källmaterialgenomgången.

Lågfrälsets geografiska hemvist, utöver egendom i städerna, låg överlag närmare städerna än motsvarande för högfrälset, i många fall inom dagsreseavstånd från staden (tabell 8:3). Andelen som hade sätesgårdar utanför landskapet var låg (10 %) jämfört med högfrälset (29 %).

Den mest iögonfallande lågfrälseegenskapen är dock kopplingen till byfogdeskapet, i några fall som ett initialt eller tidigt steg i en frälsekarriär som ledde vidare till högre befattningar inom riket eller till ett senare liv som agrar väpnare på en

Tabell 8:3. Antal personer tillhörande lågfrälset med sätesgårdar på landsbygden inom olika avståndsavsnitt från staden.

	Dagsreseavstånd (–10 km)	Närregionen (10–30 km)	Perifert inom landskapet	Utanför landskapet
Malmö	4	12	16	4
Lund	5	5	5	1
Ystad	1	3	2	1
Halmstad	1	1	-	-
Totalt	11	21	23	6

huvudgård, i andra fall med en levnadsbana som innebar att det urbana livet permanentades och frälsemannen blev en del av borgerskapspatriciatet. Låt oss lyfta fram några konkreta exempel på dessa olika kategorier.

Peder Eskilsen (–1347–1376–≤1388; kluven sköld, första fältet bjälke, andra fältet utväxande kluven halv lilja; DASP 592; Raneke 2001:2:841) möter oss tidigt i diplommaterialet som långivare och egendomsägare i nordvästra Skåne (DD 3:3:180; 3:4:477; 3:6:196; ÆDA IV:29). 1349 var han fogde i Oxie härad (DD 3:3:190) och 1357 i Malmö (DD 3:5:56). Under denna tid och åren därefter skaffade han sig egendom i städerna Malmö, Lund och Helsingborg (DD 3:3:256; 3:7:85, 245). Från 1362 skrev han sig till huvudgården Bosarp i Luggude härad (DD 3:6:196). 1364 titulerades han väpnare och var med i riksrådet (DD 3:7:116). Han avslutade sin levnadsbana som hövitsman på Lagaholms slott med första notering 1370 (DD 3:449–453; 4:1:67–68). Under sin levnad byggde han upp en stor godsmassa i nordvästra Skåne, främst i Luggude härad. När hans änka Margrete Jensdatter (styckad sköld, första fältet tre korta spetsar, andra fältet tre ginbalkar; DASP 862) 1390 pantsatte gods tillsammans med väpnaren Jens Povlsen i Bosarp omfattade panten två huvudgårdar, 28 gårdar och en vattenmølla (DD 4:4:265).

En liknande karriärstart verkar **Bent Gødesen** (–1390–1414–≤1418; balk) ha haft, men han övergick från kronans tjänst till ett ruralt lågfrälseliv. Bent Gødesen var byfogde i Malmö dels 1391 (DD 4:4:437), dels 1400–1402 (DD 4:7:382, 420; DDe 14010926001, 14020911002). Under mellantiden finns andra byfogdar dokumenterade, så sannolikt har hans fogdeskap omfattat två separata och ganska korta perioder. 1401 titulerades han *awapn* (väpnare; DDe 14010118001). Han köpte huvudgården Kettilstorp utanför Jönköping 1403 (SDHK 16077). I övrigt förekommer han främst i diplommaterialet i samband med att han beseglade olika fastighetsaffärer samt donationer till Nydala kloster söder om Jönköping. Några av dessa transaktioner involverade Abraham Brodersen (Baad af Halland) (DDe 14010113001; SDHK 16881), en rik högfrälseperson som kan ha fungerat som hans patron. Allt tyder på att han efter fogdetiden etablerat ett ruralt lågfrälseliv i nordvästra Småland.

Ett tredje fall avser **Mogens Baad** (–1403–1425–; båt) i Lund, som stannade kvar och verkade i staden under hela livet. Hans bakgrund är osäker då han, när han först syns i diplommaterialet 1403, redan är byfogde. Han kan så klart ha varit borgare i staden dessförinnan, men med tanke på det frekventa rekryterandet av lågfrälsemän till posten, när denna utsågs av kungen, så förefaller det sannolikt att även Mogens Baad hade en sådan bakgrund. Att han inte dessförinnan i något sammanhang, som beseglare eller liknande, agerat som borgare styrker en sådan tes. Han omnämns heller aldrig som borgare i källdokumentet.

Man kan i källmaterialet följa Mogens Baads avancemang inom den lokala maktsfären fram till en helt ledande position i staden. 1403 omnämns han för första gången som fogde i Lund (DDe 14030521001), en befattning som han innehade till slutet av sin ämbetskarriär (LÄU 3:27). Byfogdeskapet synes ha utgjort själva grunden i hans politiska maktbas. Några år senare, 1407, framträdde han på det skånska landstinget bland tingsvittnena (DDe 14070305001) för att senast 1413 ha iklätt sig befattningen som tingets sakhörare (SDHK 18017), vilket vid den tiden motsvarade landsdomare. Därefter fortsatte han som landstingssakhörare/landsdomare ända till de sista kända källnoteringarna om honom (GDD 2:III:95). Från att initialt huvudsakligen ha fungerat som kungens funktionär gentemot stadens borgerskap tog han även klivet in i rådet, som rådmann, 1409 (DDe 14091118001). Också denna position behöll han till slutet av sin bana (LÄU 3:27). Att ingå i stadens råd kan ses som ett tecken och bevis på att han därmed kom att ingå i stadens borgerskap, att han inte bara var en extern befattningshavare. Positionen i rådet

kulminerade åren 1418 och 1419 när han var rådets ledare, borgmästare (SDHK 19183; 19217). Därmed satt han på samtliga ledande lokala maktpositioner (byfogde, borgmästare, landsdomare/sakhörare).

Mogens Baad tycks ha varit en renodlad lokalpolitiker och ämbetsman. I källorna förekommer han enbart i samband med sina befattningar, oftast som medutfärdare av tingsvittnen. Ett undantag finns dock, nämligen en notering om att han varit medägare till en gård i Nöbbelöv, strax norr om staden (LÄU 3:25). Tor Flensmarck (2003:418ff; appendix 1 Lund nr 38) föreslår hypotetiskt att han även kan ha varit ägare av ett stenhus i Lilla S:t Peders socken, en hypotes som dock vilar på en något bräcklig grund.

Lågfrälset har alltså dominerat byfogdeämbetet i de båda stora städerna Malmö och Lund under hög- och senmedeltid fram till slutet av 1400-talet. Källmaterialet i Halmstad och Ystad är för magert för att kunna dra motsvarande slutsats för dessa, men det förefaller inte uteslutet att förhållandet varit likvärdigt även där.

Som konstaterats i samband med källgenomgången för Lund och Malmö omnämns fogdar under beteckningen *advocatus* i de båda städerna första gången kring år 1300, men företeelsen kan ha varit något äldre. I stadsprivilegier förekommer fogdebefattningen första gången 1327, nämligen i privilegierna för Halmstad (PRFSS 1:270). Det synes som att byfogdeämbetet i Skånelandskapen inrättades eller begränsades till stadsområdet under 1200-talets sista decennier i samband med den omorganisation av städernas styrelse då samtidigt borgarnas egen styrelseinstitution, rådet, inrättades (Gustafsson 2006:55).

Byfogdarna utsågs initialt av stadsherren. Oftast var det kungen som var stadsherre och därför förordnare, men om staden var förlänad eller pantsatt kunde rätten vara delegerad till länsman eller pantinnehavaren. Under loppet av 1400-talet fick dock allt fler städer rätt att själv utse byfogde, en rätt som tilldelades stadens borgmästare och råd, men deras val skulle stadfästas av kungen (Mackeprang 1900:205, 211; Christensen 1903:274; Nielsen 1959:464f; Gustafsson 2006:87). 1452 erhöll till exempel Halmstad en sådan rätt när den dåvarande länsmanen på Laholms län, där staden Halmstad vid tillfället ingick, Claus Rønnow, avträdde (PRFSS 319). Eftersom hans länsmanstid sannolikt var av militär natur och kortvarig (Bruun 1982b:525f) erhöll staden därför strax efter mitten av 1400-talet en sådan självständig valrätt. Motsvarande privilegier kan också städerna Malmö och Ystad ha haft, även om det inte går att fastställa när dessa inträdde (Mackeprang 1900:211f), och kanske även Lund. Utgår man från att en sådan förändring av tillsättningsrätten för de analyserade städerna inträffade under andra halvan av 1400-talet kan det vara huvudförklaringen till att byfogdeämbetet i Lund och Malmö under perioden övergick från att tillsättas med lågfrälse personer till att bli en befattning för borgerskapet. När städerna själv fick utse byfogde innebar det en större oavhängighet från kronan.

Byfogden hade två huvudsakliga ansvarsområden. Den ena huvuduppgiften var att fungera som ledare för bytinget, den ena av två rättsinstanser i städerna (den andra instansen var rådets rättskipning i rådstugurätten). Jurisdiktionsgränsen mellan dessa båda domstolar var diffus och verkar även ha varierat över tid och mellan städerna. Bytinget synes övervägande ha sysslat med civilrättsliga frågor medan brottmål handlades i rådstugurätten. I bytinget satt, utöver byfogden som ordförande, även rådmän (Mackeprang 1900:113f; Gustafsson 2006:88). I Halmstads privilegier från 1327 framgår det att fogden bara fick utfärda domar i borgmästares och råds närvaro (PRFSS 1:270). Byfogdens andra huvuduppgift var att ta hand om stadsherrens ekonomiska intressen i staden och avlägga räkenskap för detta. De är specificerade till tull, saköre och andra rättigheter i 1452 års privilegier i Halmstad (PRFSS 319), men också byskatten bör normalt ha ingått.

De flesta av byfogdarna i Lund är också kända som landstingssakhörare (*auditor causarum placiti generalis*) eller landsdomare (*advocatus placiti generalis*). De båda beteckningarna användes alternerande för samma ämbete, som ledare av landstinget, under medeltiden fram till slutet av 1400-talet. Senare har landstingssakhörartiteln företrädesvis åsyftat en befattning som var underställd landsdomaren (Christensen 1903:178). Ledarskapet på tinget innebar inte en enväldig domsrätt, utan tingets domar utfärdades kollektivt. Först under andra halvan av 1400-talet kom landsdomaren att utöva ett större inflytande på de avkunnade domarna (Christensen 1903:179f). Landsdomaren utsågs av kronan (Christensen 1903:181). Företrädesvis valdes, av praktiska skäl får man förmoda, personer från den stad där landstinget var lokaliserat, främst byfogdarna, eller från stadens omgivande landsbygd. Detta förhållande stämmer väl in avseende landsdomarämbetet på det skånska landstinget. I Christian II:s handfästning (1513) framgår uttryckligen att landsdomaren skall tillhöra frälset, och även kung Hans handfästning (1483) har tolkats innehålla samma begränsning. Tidigare verkar ett förbud mot ofrälse landsdomare inte ha existerat (Christensen 1903:181f).

Möjligen kan lågfrälsets närvaro i städerna och deras innehav av byfogde- och landsdomarämbetet förklaras av de strukturella samhällsförändringar som överbefolkning, klimatförsämring och digerdöden med efterföljande pestepidemier ledde till. Under 1300-talet resulterade detta i ekonomisk stagnation, befolkningsminskning och nedläggning av gårdar. En sekellång nedgångsperiod följde som brukar benämnas den senmedeltida agrarkrisen (Paludan 1977:411ff; Myrdal 1999:111ff). Den minskade tillgången på arbetskraft och brukare av jordbruksgårdar ledde till att många gårdar lades öde, speciellt i mer perifera områden och på marginaljordar. Den förändrade utbud–efterfrågebalansen mellan tillgängliga landbor att bruka landbougårdarna och den ökade mängden ödegårdar medförde att landgilleavgifterna pressades ner. Detta anses särskilt ha drabbat lågfrälse med mindre godsbestånd, och därmed med mindre överskottsmarginaler, även om omfattningen därav har diskuterats. Mången lågfrälseman sjönk ned i bondeståndet eller skaffade sig annan utkomst. Det mer resursstarka högfrälset utnyttjade tillfället till att förvärva gårdar och byggde upp stora gods innehav (Ulsig 1968:302ff; Dahlerup 1969:34ff; Myrdal 1999:152f; Hansson 2001:77ff).

Kombinationen av ett alltmer godsrikt högfrälse och ett pressat befolkningssegment i gränslandet mellan frälse- och bondestånd gav näring åt en fogdegrupp (Dahlerup betecknar den som en funktionärsgrupp) som fungerade som förvaltare och administratörer för de stora och i många fall geografiskt fragmenterade gods-egendomarna; inte bara högfrälsets utan även kronans och kyrkans (Dahlerup 1969:34f). De osäkra tiderna skapade också behov av att söka trygghet och säkerhet under de mäktigas beskydd och patron–klientförhållanden etablerades (Dahlerup 1989:344f; Leth Jespersen 2006:112f). Dessa underlydande fogdar/klienter blev inte sällan förordade och framburna till frälsekap av sina patroner (Dahlerup 1969:34ff; 1971:56), kanske i vissa fall en återupprättelse av en tidigare förlorad frälsestatus. Troels Dahlerups (1969) analys sker i en landsbygdscontext med högfrälset som tillskyndare, men källmaterialet från främst Lund och Malmö öppnar för möjligheten att även städernas fogde- och domarämbeten tillsattes från en kategori med liknande bakgrund, om än med kronan som tillsättare.

Det rurala lågfrälsets närvaro i städerna hade säkert även andra motiv än enbart som ämbetsmän. Speciellt det lågfrälse som hade sätesgårdar i städernas närhet har säkert medverkat i och utnyttjat den lokala handeln i staden. För avyttring av den agrara produktionen från sina gods bör den närmaste staden ha varit den naturliga avsättningsmarknaden. Även mer långväga och storskalig handel kan ha förmedlats via stadens storköpmän, men rimligen i betydligt lägre utsträckning

än vad som ovan diskuterats för högfrälset då produktionsvolymerna var avsevärt lägre. Men också bland lågfrälset fanns tämligen godsrika personer, som visats i fallet Peder Eskilsen. Staden utgjorde säkert också en plats som det nära boende lågfrälset besökte i andra affärssammanhang. Man träffades och gjorde upp gods- och fastighetsaffärer, lån- och pantsättningsavtal och slet tvister som uppstått. Det lågfrälse som var mer avlägset boende hade sannolikt mindre ekonomiskt intresse i staden. Här kan de ovan relaterade ämbetsbefattningarna ha utgjort det huvudsakliga skälet till närvaro i staden.

De immateriella, sociala motiven för närvaro i staden kan, precis som gällande de ekonomiska, ha utgjort grund för lågfrälsets i omlandet intresse i staden men knappast för det mer avlägsna lågfrälsets. De sociala och liknande aktiviteter som omlandets lågfrälse involverats i bör ha omfattat samma saker som gällde för högfrälset. I högfrälse-sammanhanget diskuterades religiösa bevekelsegrunder, sociala kontakter, och andra evenemang i staden, till exempel deltagande i gillenas aktiviteter. Landsdomaren i södra Halland, tillika byfogde i Halmstad, Jes Assersen, är till exempel omnämnd som ålderman i stadens Kalentegille (LÄU 3:98). De medeltida städerna bör för lågfrälset ha utgjort en viktig kontaktyta mot städernas borgerskap men den utgjorde säkert också en mötesplats gentemot högfrälset och kyrkliga representanter.

Urbant lågfrälse

Redan tidigt i avhandlingsprojektet identifierades personer som uppvisade tecken på en nobilitetsstatus trots att de synbarligen utgjorde en del av städernas borgerskap. Det rörde sig till exempel om de titlar och epitet de mer eller mindre sporadiskt kopplas till i de skriftliga dokumenten, begrepp som välbördig, väpnare eller *dominus/domina*. Det handlade också om att de förde vapenbilder med heraldisk karaktär i stället för bomärke. Denna grupp av personer har därför särredovisats i källmaterialgenomgången med beteckningarna urbant lågfrälse eller stadsfrälse. Huruvida dessa individer ur ett medeltida perspektiv ansågs tillhöra det världsliga frälset, hade en aristokratisk värdighet och dignitet ur legal eller social synpunkt i det medeltida samhället, blir därför en central fråga i behandlingen av det medeltida stadssamhällets beståndsdelar.

I **Malmö** har 59 fastighetstransaktioner identifierats (av totalt 530, det vill säga 11 %), där minst en av parterna tillhörde stadsfrälset eller där dess urbana egendom omnämndes. Av dessa har 19 gårdar eller hus bedömts som potentiella residensgårdar för dem. Därtill skall läggas Jørgen Kocks hus och Rosenvingeska huset, för vilka inga fastighetstransaktioner finns redovisade. Stadsfrälsets andel av fastighetstransaktioner och antalet möjliga residensgårdar ligger således i nivå med respektive högfrälsets och det rurala lågfrälsets andelar. Några av stadsfrälsets residensgårdar har analyserats i Malmö-kapitlet (Dringenbergska gården, Jørgen Kocks hus och Rosenvingeska huset).

Ett flertal av dessa personer ur det urbana frälset, närmare bestämt åtta individer, besatt en, ibland två, av de båda borgmästarposterna i stort sett kontinuerligt fram till 1400-talets mitt. Därtill kommer Jørgen Kock som utnämndes till borgmästare 1523 och adlades 1526. De båda myntmästarna Hans Myndel och Henrik Dringenberg verkade som byfogdar från 1440-talet fram till mitten av 1470-talet.

13 fastighetstransaktioner i **Lund** (av totalt 430, det vill säga 3 %) har kopplats till personer som definierats tillhörande detta urbana frälse. Sju gårdar eller fastigheter tolkats som potentiella residensgårdar för lågfrälset.

I likhet med förhållandena i Malmö dominerades borgmästarämbetet i Lund av personer ur denna kategori under en stor del av medeltiden. Från det tidigaste

omnämmandet 1380 och nästan hundra år framåt var det personer med frälseindikerande attribut som satt på posten och ledde rådet. De hade övervägande långa tjänstgöringsperioder, två till tre decennier, och därför rör det sig sammanlagt bara om en handfull individer. 1470 tog det dock slut och därefter var det enbart icke-frälse borgare som beklädde ämbetet.

Inga av fastighetstransaktionerna i **Ystad** har kunnat knytas till ett urbant frälse. I **Halmstad** har, av totalt 66 fastighetstransaktioner, fyra kopplats till stadsfrälset (6 %). Det rör sig om två personer och bådas residensgårdar är omnämnda i källmaterialet. I Ystad och Halmstad fanns borgmästare som kan kategoriseras som stadsfrälse.

Den kategori av potentiellt frälse som klassificerats som urbant frälse framträder i källmaterialet från de analyserade städerna som en mindre fastighetsägande grupp jämfört med högfrälset och det rurala lågfrälset. Framst är den representerad i Malmö. En skönmässig bedömning i likhet med vad som gjorts tidigare för de båda andra frälsegrupperna hamnar på några enstaka procent, kanske inom intervallet 2–5 %, med tanke på förekomsten framst i Malmö.

Stadsfrälset var trogna innehavare av borgmästarämbetet fram till 1400-talets mitt och strax därefter. Särskilt tydligt är detta i Malmö och Lund, men även i Ystad fanns en borgmästare under perioden som troligen kan klassificeras som stadsfrälse. I Malmö och Halmstad finns därtill borgmästare med frälsestatus under 1500-talet; Jørgen Kock respektive Christiern Nielsen.

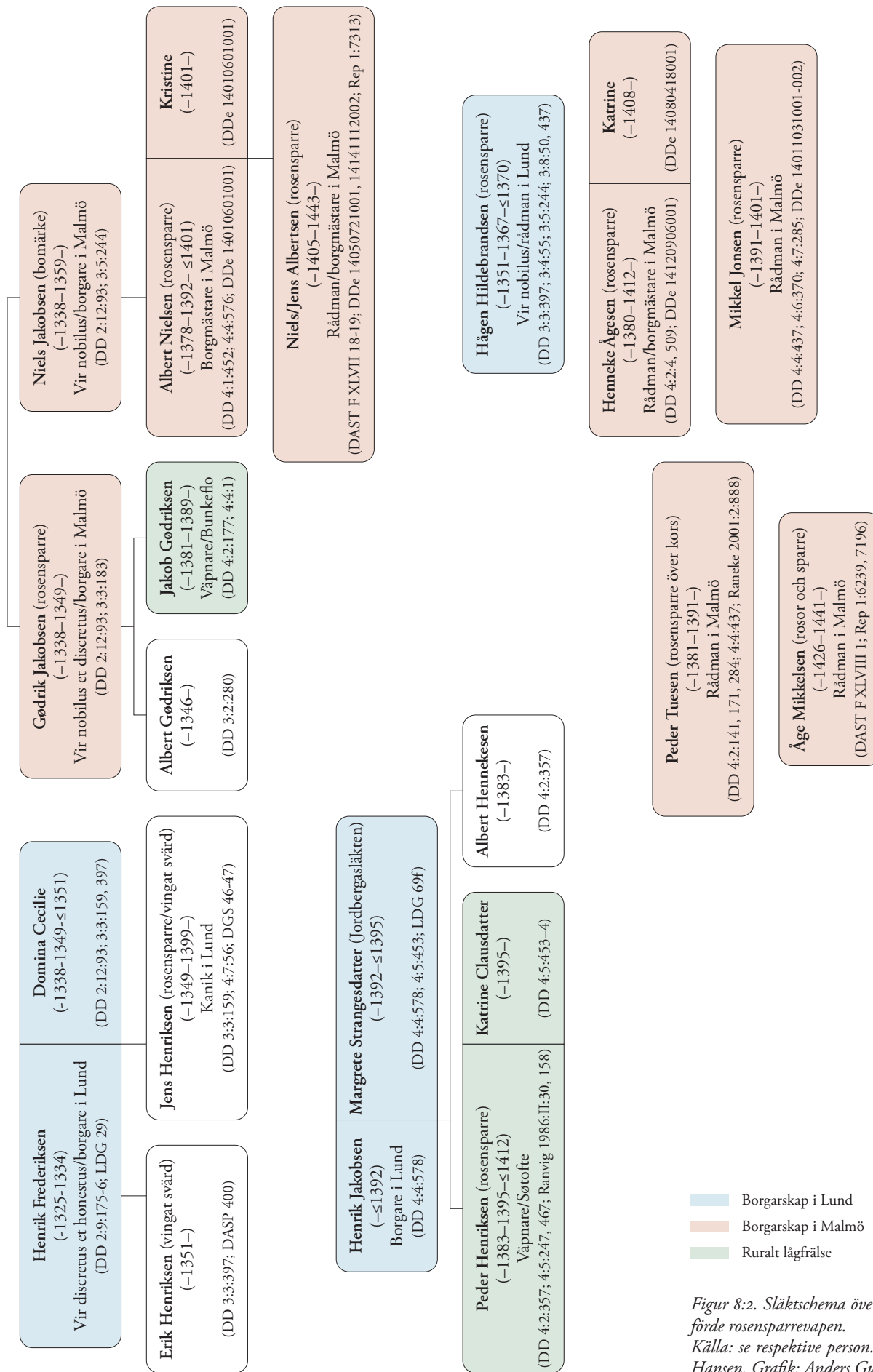
I Malmö och Lund, där källmaterialet är tillräckligt omfattande för att kunna förmedla en sådan bild, utkristalliserar sig några släkter som var framträdande i städernas råd under längre tid och därtill uppvisar flera karakteristika på frälsestatus. Några av dessa släkter hade medlemmar i båda städernas magistrat och även familjemässiga kopplingar till såväl det rurala lågfrälset som till andra urbanaristokratiska släkter.

Mest förekommande var de som förde en **rosensparre som vapenbild**. En familjekonstellation, som på 1500-talet antog släktnamnet Rosensparre, var kopplad till sätesgården Skarhult norr om Lund. Slakten får betraktas som övervägande lågfrälse om än en av dess medlemmar uppnådde riddarstatus. Även om inte denna Rosensparresläkt hade direkta kopplingar till Lund eller Malmö i källmaterialet utöver några enstaka egendomsinnehav i de båda städerna, så är det intressant att notera att den från mitten av 1300-talet till en bit in på 1500-talet besatt landsdomarämbetet omväxlande med Lunds byfogdar (Christensen 1903:694f). På så vis var anknytningen till staden Lund stark och, med tanke på den långa tidsperiod under vilken ämbetsinnehavet förekom, sannolikt traditionellt betingad.

Av större intresse i detta sammanhang är de borgare, rådmän och borgmästare i de båda städerna som också förde rosensparrevapnet. Det är mycket möjligt att det ursprungligen funnits en gemensam nämnare med Skarhultfrälset även om det inte gått att verifiera i källmaterialet; en gemensam anfader eller ett äldre patron-klientförhållande som föranlett klienten att anta en brisyr av patronens vapen. En sådan samhörighetspunkt skall sökas senast i mitten av 1300-talet, då de båda släkterna eller släktdelarna dyker upp i dokumenten.

Ett flertal personer ur de båda städernas borgerskap förde rosensparrevapnet. Källmaterialets fragmentariska karaktär har omöjliggjort att inordna alla dessa i ett gemensamt sammanhängande släkträd. Tre familjegrupperingar har kunnat identifieras, därtill fem fristående personer (figur 8:2).

Den äldsta familjegruppen dyker upp 1325 i Lund med borgaren Henrik Frederiksen. Hans söner med patronymikonet Henriksen förde tidvis olika vapen. Sonen Jens Henriksen förde ursprungligen rosensparrevapnet (DGS 46) medan hans bror Erik förde ett vingat svärd (DASP 400), men senare under livet brukade

Figur 8:2. Släktschema över personer som förde rosensparrevapen.
Källa: se respektive person. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

också Jens vingat-svärdvapnet om än spegelvänt mot broderns (DGS 47). Troligen visar det att de var halvbröder med olika mödrar. I så fall var sannolikt Jens moder den *domina* Cecilie som inrättade ett diakon- och kanikprebende åt sonen i Lunds domkyrka (DD 3:3:159). Vidare fick Jens ärva en stor egendom i Malmö, Skagemands gård, som Cecilie förvärvat under hennes änkestånd (DD 2:12:93; 3:3:397). Rosensparretillhörigheten kan därför ha kommit från *domina* Cecilies sida medan vingat svärd kom från faderns, ett vapen som båda hans söner brukade.

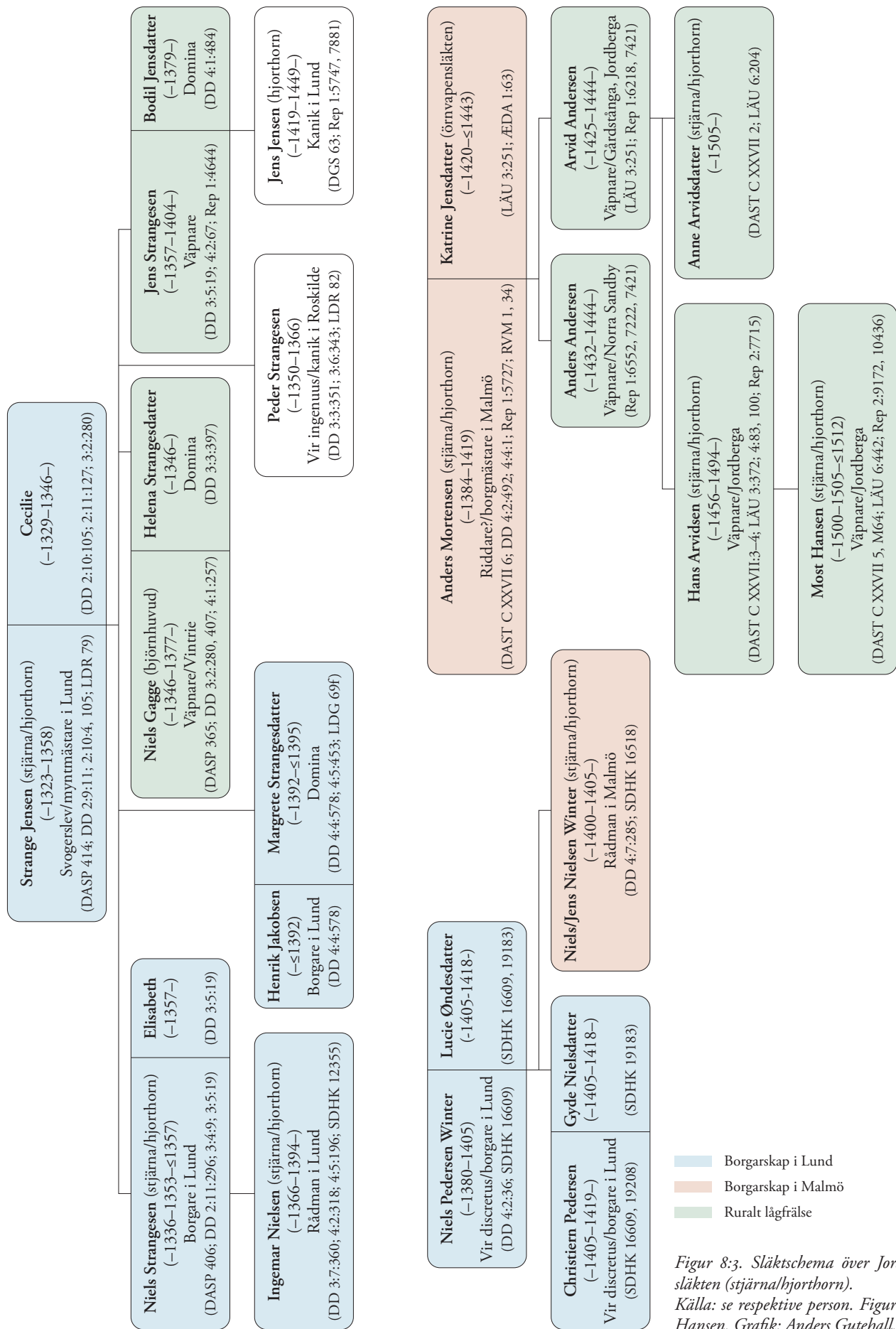
I samband med att *domina* Cecilie inrättade kanonikatet åt sonen gjorde hon även andra donationer till domkyrkan. Sammanlagt donerade hon en stor mängd gods spritt över stora delar av Skåne, bland annat de två huvudgårdarna Hunneberga och Grevie (DD 3:3:159). Det visar att hon har kommit från en ruralt besutten frälsesläkt. Avståndet mellan Hunneberga och Skarhult är bara 10 kilometer, varför det möjligen är här den gemensamma nämnaren med Skarhult-frälset finns.

En annan familjegruppering med rosensparrevapen, också den med ett källmässigt ursprung till 1300-talets mellersta tredjedel, var lokaliserad i Malmö och har närmare beskrivits i kapitlet Malmö i samband med borgmästaren Albert Nielsen. Här skall bara noteras de kopplingar några av släktmedlemmarna hade till Bunkeflo och den efter bynamnet benämnda Bunkeflosläkten. Malmöborgaren Gødrick Jakobsens son Jakob Gødricksen var väpnare och skriven till Bunkeflo 1381 (DD 4:2:177) och i Lundakaniken Niels Bunkeflos omfattande testamente 1346 (DD 3:3:280) omnämns Gødrick Jakobsen och dennes andre son Albert som släktingar till kaniken.

Den tredje familjegruppen med rosensparrevapen uppträder något senare i Lund. Borgaren Henrik Jakobsen och hans hustru Margrete Strangesdatter, tillhörig Jordbergasläkten, framträder i dokument under 1390-talet. Det finns inget bevarat sigill för Henrik Jakobsen, vilket det däremot gör för hans son, väpnaren Peder Henriksen till Søtofte. Hans vapen, en rosensparre, finns uppmålad i en vapenfris i Sorøklostrets kyrka. Han var nämligen ordensbroder i klostret och hade sin sätesgård i trakten. Familjen hade även intressen i Malmö. Margrete hade som änka en stor egendom där, den egendom där sedermera Jørgen Kock uppförde sitt stadsresidens. Denna egendom ärvdes av väpnaren Peder och hans syskon och donerades sedermera till Sorøklostret.

Utöver dessa tre familjegrupper uppträdde ytterligare fem personer med rosensparrevapen som rådmän, och i ett fall även som borgmästare, i Lund och Malmö. Sammantaget framträder en bild av ett familjenätverk som etablerade sig i Malmö och Lund, sannolikt i början av 1300-talet. De hade rötter bland närregionens lågfrälse, med geografiska ursprung eller intressen i Hunneberga, Grevie, Bunkeflo och säkerligen även andra platser, kanske även Skarhult. De intog en ledande roll i de båda städerna fram till 1400-talets mitt, där de satt i städernas råd, och i några fall som ledare för rådet. Några av släktens medlemmar återetablerade sig som landsbygdsväpnare, i närregionen men också på Själland.

En annan släktgruppering med ett stort inslag av ledande borgare i både Lund och Malmö var den släkt som brukar benämnas **Jordbergasläkten**, oaktat den först under senare tid i släktens skånska historia kom i besittning av denna egendom. Släktens gemensamma nämnare är vapenbilden som utvisar sinister ett hjorthorn och dexter en stjärna. Inte heller för denna släkt kan en helt sammanhängande familjeöversikt presenteras. Precis som för rosensparrarna kan dock tre familjekonstellationer urskiljas (figur 8:3), men ytterligare personer fanns med samma eller liknande vapen, dock inte direkt knutna till Malmö eller Lund. Släktutredningen baseras på Sigvard Mahler Dams biografiska artikel om den skånska Jord-

- Borgarskap i Lund
- Borgarskap i Malmö
- Ruralt lågfrälse

Figur 8:3. Släktschema över Jordberga-släkten (stjärnalhjärtorn).
Källa: se respektive person. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

bergaslakten (1990) med uppföljning av Tor Flensmarck (2018:102ff), men med de tillägg och korrigeringar jag funnit erforderliga¹.

Slakten tycks ha kommit till Skåne i och med att Strange Jensen blev myntmästare i Lund 1329 (DD 2:10:105). Dessförinnan var han besutten på Själland och skriven till huvudgården Svogerslev. Av hans kända söner var en borgare i Lund (med en son som blev rådman i staden), en kanik i Roskilde och en väpnare. Hans båda kända döttrar äktade en borgare i Lund (tillhörig rosensparreslakten) respektive en väpnare skriven till Vintrie. Båda döttrarna titulerades *domina*. Trots att familjens urbana medlemmar var tydligt kopplade till Lund utsträcktes deras intressesfär även utanför staden. Margrete Strangesdatter och kaniken Jens Jensen ägde egendom i Malmö (DD 4:4:578 respektive Rep 1:6376, 7661, 7688) och även Niels Strangesens änka Elisabeth ägde en stenbod i Malmö (DD 3:5:19).

En annan familjekonstellation var den som utgick från borgmästaren Anders Mortensen, närmare beskriven i Malmökapitlet. Han var ingift i det skånska lågfrälset då hans hustru var dotter till väpnaren Jens Esbensen (örn) till Fosie och han var själv innehavare av en huvudgård strax utanför Malmö, Henrikstorp. Anders Mortensen var under lång tid (slutet av 1300-talet och början av 1400-talet) borgmästare i Malmö, men blev 1419 avrättad. Hans ättlingar lämnade staden och etablerade sig som väpnare på den skånska landsbygden, bland annat på huvudgården Jordberga. Det är troligt att denna rumsliga och statusmässiga förändring var en följd av att faderns, huvudsakligen urbana, fastighetsegendom konfiskerades och möjligen även de sociala följder brottet och dödsstraffet åsamkat familjen.

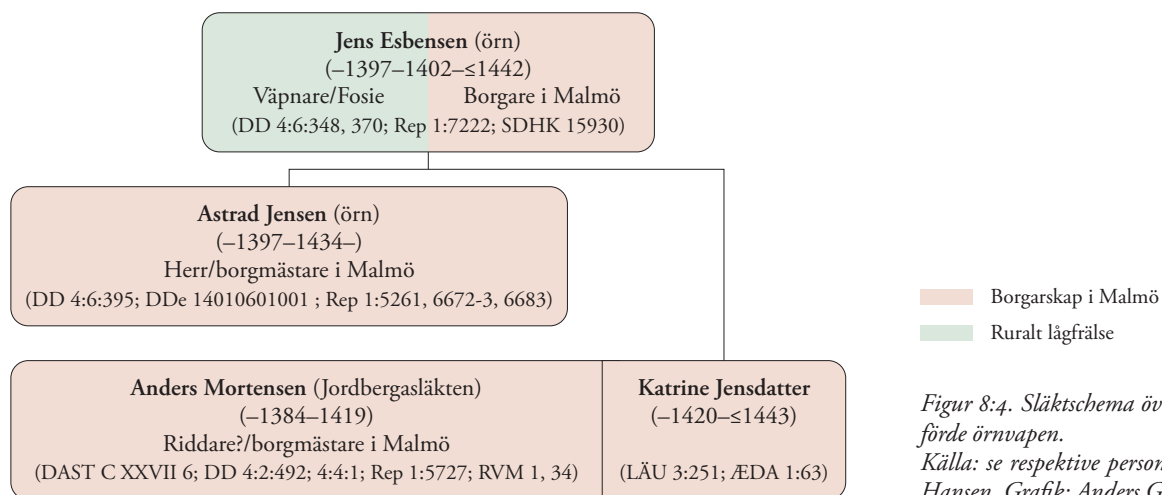
En tredje familjegrupp, som troligen tillhörde samma Jordbergasfär, var de borgare som kallades Winter. Fadern Niels Pedersen Winter var borgare i Lund kring år 1400. Hans dotter gifte sig med en annan Lundaborgare medan sonen Niels Nielsen Winter flyttade till Malmö och blev rådman där.

Återigen ser vi en större samling personer med gemensamt släktmärke, i detta fall stjärna/hjorthorn, som intog framträdande positioner inom det lundensiska och malmöitiska borgerskapet från en bit in på 1300-talet till början på 1400-talet. Släktens tidigaste ursprung synes ha varit det själländska lågfrälset i trakterna kring Roskilde. De besatt ledande positioner i de båda städerna och i flera fall kan, via enskildas egendomsinnehav i båda städerna, ett mer övergripande intresse än till enbart den ena staden konstateras. Genom äktenskap lierade de sig med såväl andra ledande stadsfräsesläkter som med lågfrälset på den omgivande landsbygden. Några av släktmedlemmarna, som inte blev en del i städernas borgerskap, etablerade sig som landsbygdsåtgärdare medan andra uppnådde höga positioner inom domkapitlet.

En mindre familjekrets med ledande positioner inom Malmös borgerskap förde en **örn som vapenbild** (figur 8:4). Äldst kända familjemedlemmen är väpnaren i Fosie Jens Esbensen. Ett sådant örnvapen brukar normalt hänföras till slakten

---

1 Bland annat har det hävdats att Strange Jensen kan ha haft två hustrur, båda med namnet Cecilie (Mahler Dam 1990:155f; Flensmarck 2018:103). Denna åsikt grundas på tre notiser i LDG kopplade till paret. Årsmässa skulle hållas för Strange Jensen den 8 januari (LDG 7), medan för hans hustru Cecilie skulle årsmässan hållas 26 april (LDG 100). Därtill finns en tredje notering den 23 mars (LDG 67f) där årsmässa för både Strange Jensen och hustrun Cecilie nämns, årsmässa som skulle hållas för paret "anno hiis duobus diebus", det vill säga årligen dessa båda dagar. Vidare nämns att årsmässodagen för Strange Jensen är 8 januari. I notisen stipuleras reglerna för firandet, det vill säga var och hur det skulle genomföras. En tolkning är att notisen avser hustruns dödsdag med referens till mannens. En annan tolkning är att notisen främst är kopplad till förhållningsregler kring själva genomförandet med hänvisning till två andra dagar, alternativt att gemensam mässdag för båda parter är den 23 mars samt att de dessutom har var sin annan mässdag. Jag har därför valt att ange enbart en hustru med namnet Cecilie till Strange Jensen.

Figur 8:4. Släktchema över personer som förde örnvapen.
Källa: se respektive person. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Due, huvudsakligen kopplad till huvudgårdarna Skabersjö, Torsjö och Sjörup, men det har inte gått att inordna Jens Esbensen i denna omfattande släktkrets (Raneke 2001:1:376f; Flensmarck 2008:106; 2010:182f), vilket dock inte utesluter en för oss okänd associering.

Väpnaren Jens Esbensen uppvisar på ett tydligt vis den koppling mellan närregionens lågfrälse och städernas borgerskap, som både rosensparresläkten och Jordbergasläkten har vittnat om. Jens dyker upp första gången i källmaterialet 1397 där han är med och utfärdar ett bytingsvittne i Malmö. Jens – ”Iohannes Esbernsson de Fosøye, armiger” – omnämns direkt efter bytingsledaren, fogden Hans Walrafn, men före både borgmästare och rådmän (DD 4:6:348). Därefter följer ytterligare fyra kända bytingsvittnen under åren 1397–1401 där Jens Esbensen omnämns enbart som borgare (byman, *villanus*, *civis*). I det första av dessa är han placerad först på sjätte och näst sista plats bland de uppräknade borgare, vilka omnämns direkt efter byfogden. Eftersom särskilt specificerade borgmästare eller rådmän saknas i dokumentet kan man misstänka att flera av de namngivna borgarna även tillhörde rådet. Av de fem som är nämnda före Jens är samtliga kända som rådmän vid andra tillfällen (DD 4:6:370; Lamberg 2001:265f). Således kan Jens Esbensen rent rangmässigt ha varit placerad främst bland de borgare som inte ingick i rådet. Så är nämligen fallet i de kommande tre bytingsvittnena (Rep 1:4382, 4393; SDHK 15693). I ett sista känt bytingsvittne från 1402 (SDHK 15930) är Jens Esbensen återigen omnämnd med sina frälseepitet, ”Iohannes Esberni de Fosøyghe, armiger”, och placerad direkt efter byfogden men före rådet. Det hade möjligen varit tänkbart att det handlat om två olika Jens Esbensen, en väpnare till Fosie och en borgare, men eftersom hans sigill finns bevarat på såväl de båda väpnardokumenterna som på ett av borgardokumenterna kan en sådan hypotes uteslutas. Jens Esbensen var således både borgare och landsbygdsväpnare.

Hans son Astrad var rådmän och även en tid borgmästare i staden. I några dokument från 1434 var han titulerad Herr. Jens dotter Katrine äktade den tidigare omtalade borgmästaren Anders Mortensen (Jordbergasläkten). Således ingick de båda kända barnen i stadens högsta kretsar, i personmiljöer som uppvisade aristokratiska attribut.

Örnfamiljen, och i särskilt hög grad Jens Esbensen, uppvisar tydliga drag av ett frälse som både tillhörde stadens ledande borgerskap och samtidigt hade status som landsbygdsågfrälse i stadens omland. Rimligen hade Jens Esbensen väpnarstatus kopplad till huvudgården Fosie under hela den tid han omnämns som borgare i Malmö, då han både före och efter denna tid tituleras på dylikt sätt. Han innehade också egendom i staden; han skänkte två gårdar till kyrkan, belägna i grannskapet

av gråbrödernas kloster (RVM 2) och han var även ägare av en källare i närheten, troligen med en stenbod på (Rep 1:7222). Dessa egendomar låg inom det område som tidigare identifierats som särskilt frälsetätt.

Dottern Katrine var gift med borgmästaren Anders Mortensen som även han var innehavare av en huvudgård i stadens närhet, nämligen Henrikstorp. Det understryker ytterligare karaktären av ett urbant frälse, med heraldiska vapen och aristokratiska titulaturer, som uppvisar en samhörighet och förbindelser med omlandets lågfrälse.

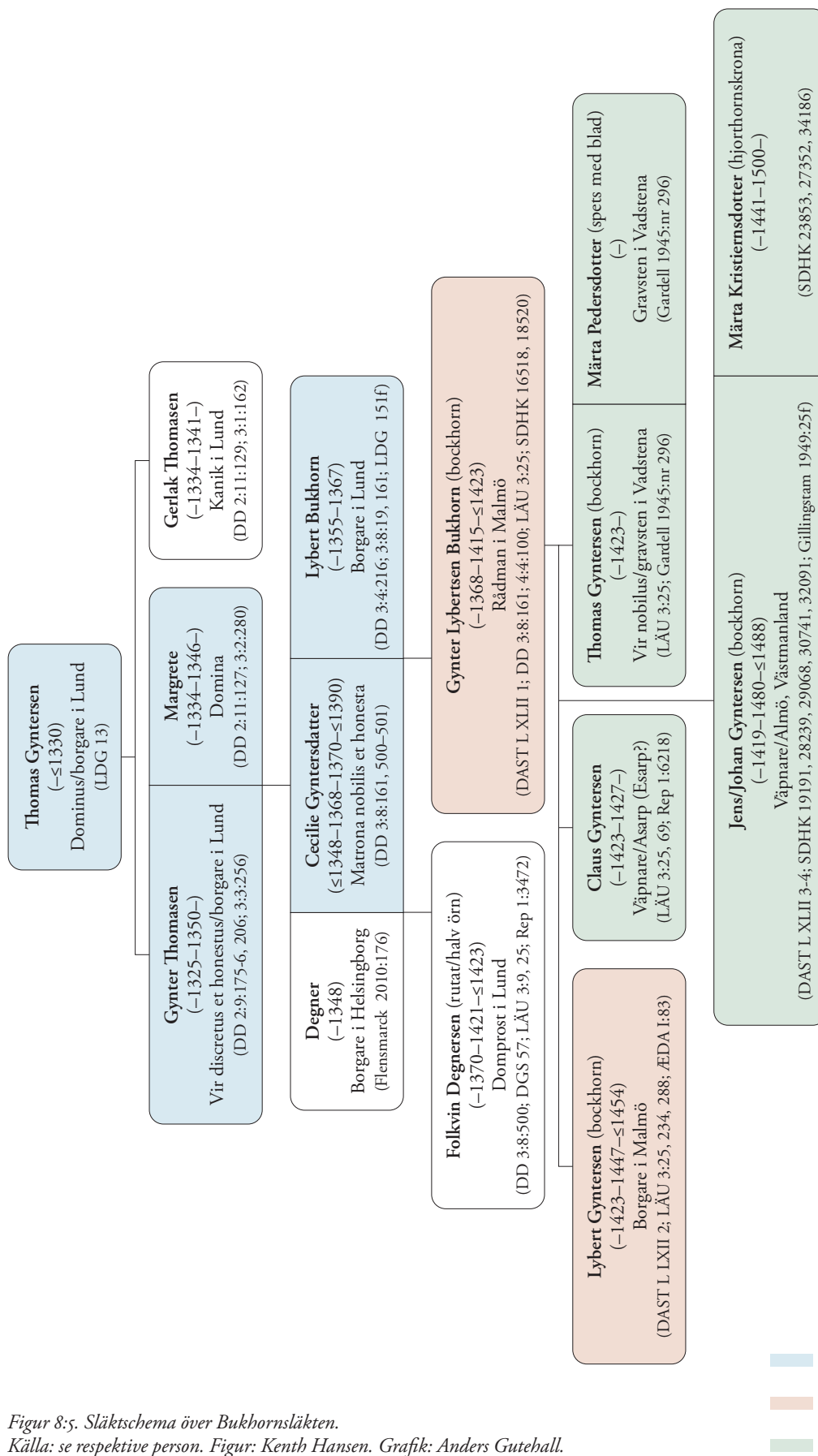
Ett sista exempel skall lyftas fram, nu med sitt ursprung i Lund. Det gäller den familjekrets som kallade sig **Bukhorn** (figur 8:5). Centralt i denna gruppering står paret Lybert Bukhorn och hustrun Cecilie Gyntersdatter som tillhörde det lundska borgerskapet kring och efter mitten av 1300-talet. Sannolikt fanns Lyberts rötter i det tyska området, vilket hans namn indikerar. Såväl Lübeck som Dortmund och Stralsund har hypotetiskt nämnts (Raneke 2001:2:656; Flensmarck 2003:371f), så troligtvis har han en bakgrund i en hanseatisk handelsmiljö. Hustrun Cecilies ursprung kan mer säkert beläggas två generationer bakåt som borgare i Lund. Både hon och hennes anor uppvisar frälseindikerande titulaturer (*nobilis, domina/dominus*) vilket lyfter dem över det ordinära borgerskapet. Det genomgående släktnamnet i hennes familj var Gynter, vilket också det tyder på en tysk influens. Således är det tänkbart att både Lybert och Cecilie hade tysk-hanseatisk familjeantecedentia.

Deras son, Gynter Bukhorn, flyttade över till Malmö och blev rådman där, men innehade dock fortsatt egendom i Lund, bland annat Pillebadstuen i Drottens socken som han sålde 1395 (DD 4:5:381). Gynter Bukhorns söner gick olika levnadsöden till mötes. En son, Lybert, blev kvar inom det malmöitiska borgerskapet (till exempel Rep 1:7414) medan de övriga kända etablerade sig som lågfrälse i olika delar av den nyskapade nordiska unionen; en i Skåne (Asarp/Esarp?; Rep 1:6218), en på västmanländska Almö (SDHK 28239; Gillingstam 1949:25f) med godsegendomar även i småländska Varend (SDHK 25724; 26095) och en fick sin gravsten i Vadstena (Gardell 1945:nr 296).

Genomgången av de fyra släktkretsarna visar tydligt att de båda städerna Lund och Malmö under en period, från början av 1300-talet fram till mitten av 1400-talet, hade starka inslag i sina borgerskap av ett urbant frälse, inslag som till stor del måste karakteriseras som ledande och dominerande. En sådan slutsats överensstämmer mycket väl med analysen av de båda städernas borgmästare som utvisade frälsedominans från de första kända borgmästarna under 1300-talets andra halva fram till 1450-talet (Malmö) respektive 1470-talet (Lund).

Dessa släkters bakgrund har spårats främst till den omgivande regionens lågfrälse men också med rötter i själländskt lågfrälse och i något fall till ett tysk-hanseatiskt ursprung. I flera fall har det kunnat beläggas att även efter familjernas permanenta förankring i städernas borgerskap har en koppling till närregionens rurala lågfrälsskikt bibehållits, till exempel genom innehav av huvudgårdar i omlandet. Jens Esbensen (örn) var både borgare och väpnare till Fosie, Anders Mortensen innehade gården Henrikstorp och Cecilie (rosensparre), Henrik Frederiksens hustru, ägde omfattande landsbygdsgods vilket inkluderade huvudgårdar i Hunneberga och Grevie.

Intressant att notera är att i många fall gällde stadsfrälsets anknytning båda städerna, inte exklusivt till den ena. Olika personer i släkterna förekom både i Malmös och i Lunds magistrat eller som borgare i endera av städerna. Även egendomsinnehavet speglar denna bilaterala syn på de båda städerna; i flera fall har släktmedlemmar som residerade och verkade i den ena staden även varit innehavare av fastigheter i den andra.

- Borgarskap i Lund
- Borgarskap i Malmö
- Ruralt lågfrälsa

Figur 8.5. Släktschema över Bukhornsläkten.
Källa: se respektive person. Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Detta ledande och sannolikt dominerande skikt inom städerna särskiljde sig gentemot det ordinära borgerskapet. Förvisso benämndes de borgare eller omnämndes med deras urbana ämbets titlar i dokumenten, vilket måste tolkas som att de var en del av städernas borgerskap. Men samtidigt uppvisar de ett antal indikatorer på en annan status. Tydligast tog sig detta uttryck i att de brukade heraldiska vapenbilder i sina sigill till skillnad från övriga borgare som sigillerade med bomärke. Dessa vapenbilder knyter också samman dem med det övriga lågfrälset. Andra särskiljande statusmarkörer är det tidvisa bruket av herr- eller *dominustitlar* som framkommer. Till dessa skall också läggas epitet som *vir nobilis*, *matrona nobili* och välbördig. Även epitetet *vir discretus* brukades, om än det inte synes ha varit ett så utpräglat och explicit särskiljande attribut.

Källmaterialet medger inte någon djupare insyn i dessa personers verksamhet i staden utöver deras medlemskap i rådet. Förmodligen tillhörde de den övre köpmannakategori som normalt besatt de ledande posterna i stadens magistrat. Släkten Bukhorns förmodade tysk-hanseatiska rötter styrker en sådan hypotes. Några direkta källbelägg finns dock inte. Henneke Ågesen (rosensparre) hade saltat in 16 tunnor sill som han lät skeppa iväg, förmodligen till Lübeck då dokumentoriginalet finns i denna stads stadsarkiv (DD 4:5:168). Jakob Mogensen, borgmästare i Malmö, var ämbetsbroder i vantsnidarlaget (Rep 1:6808), en verksamhet där man sysslade med klädeshandel (Søgaard 1975:502). Ytterligare ett exempel från de analyserade släkterna finns på verksamhetsområde. Det gäller Strange Jensen (Jordbergasläkten) som verkade som myntmästare i Lund (DD 2:10:323; 2:11:296). Myntmästarämbetet var en högstatusbefattning och säkert mycket lönsam för innehavaren. Under slutet av medeltiden fanns också flera personer, vilka kan klassificeras som stadsfrälse, som besatt posten. De båda byfogdarna Hans Myndel och Henrik Dringenberg upprätthöll befattningen i Malmö från 1440-talet till mitten av 1470-talet och myntmästaren Jørgen Kock blev adlad under sin myntmästartid.

Det urbana lågfrälset kan också ha livnärt sig som rentierer, i så fall förmodligen baserat på kapital förvärvat i en tidigare handels- eller agrar verksamhet. I flera fall finns belägg för utlåning mot pantsättning i fast egendom. Mikkel Jonsen (rosensparre) lånade till exempel ut 70 mark silver mot säkerhet i Skagemands gård i Malmö (DD 4:6:395), Lybert Bukhorn 45 mark lödigt silver med pant i 22 bodar i Falsterbo samt några agrara egendomar (DD 3:8:19) och Anders Mortensen (Jordbergasläkten) gav ett lån på 88 mark silver till väpnaren Peder Henriksen (rosensparre) mot säkerhet i den egendom som senare blev Jørgen Kocks gård (Ranvig 1986:II:158). Och, som tidigare visats, besatt flera av stadsfrälset huvudgårdar och landbogods med den avkastning som dessa egendomar kan ha genererat.

Vid mitten av 1400-talet försvinner spåren efter de fyra släkterna från det lundensiska och malmöitiska borgerskapet, men släkterna levde kvar som frälsemän och väpnare på landsbygdsgårdar, främst i Skåne men också på Själland och i det unionsanslutna Sverige. Städernas råd övertogs av det ordinära borgerskapet, något som stämmer väl med borgerskapets ökade makt och status under slutet av medeltiden och den därmed förstärkta självmedvetenheten. Men för den skull försvann inte ett urbant lågfrälse helt från städerna. Byfogdarna och myntmästarna Hans Myndel och Henrik Dringenberg verkade under andra halvan av 1400-talet i Malmö och borgare kom att nobiliseras. Detta gällde Jørgen Kock 1526 (Bartholdy 2007:nr 141), men också borgare i Helsingör, vars familjer sedermera kom att ha beröringspunkter med Malmö, nobiliserades. 1475 erhöll tullaren och borgmästaren Peder Hansen (Lilliefeld) frälsebrev (Bartholdy 2007:nr 98) och samma sak gällde hans svärson Mogens Jensen (Rosenvinge) 1505 (Bartholdy 2007:nr 124).

Sammanfattning

Analysen av aristokratin i de skåneländska städerna under hög- och senmedeltid har baserats på tre kategorier; en högfrälsegrupp, en rural lågfrälsekategori och ett urbant lågfrälse. Denna indelning valdes av analytiska skäl, för att lättare kunna identifiera och renodla karaktär, bevekelsegrunder och aktiviteter inom olika delar av aristokratin. Det är viktigt att hålla i minnet att denna strikta analytiska gränsdragning är artificiell. I verkligheten överlappade dessa grupper och flöt in i varandra genom diffusa gränzoner, i likhet med de överlappande och gränsdiffusa nätverk som beskrivits av Michael Mann (1986:13, 17).

Gränsdragningen mellan hög- och lågfrälse var inte strikt. Det fanns riddare med liten godsmassa och obetydligt maktinnehav samtidigt som några väpnare kunde vara enormt rika och mäktiga; inom samma släkt kunde vissa delar tillhöra högfrälset medan andra var lägre rangerade; släkter och personer kunde över tid utvecklas positivt eller negativt ur ekonomisk, maktmässig eller social synpunkt.

Likaså skall skillnaden mellan det rurala och det urbana frälset inte ses som en klar och tydlig dikotomi. Som visats, speciellt vid genomgången av det urbana frälset, kunde dessa grupper agera i båda miljöerna och kontaktytorna dem emellan var omfattande och varierande över tid. I Jens Esbensens (örn) egen person ingick ju båda delarna.

Vad slutligen gäller rågången gentemot icke-frälset – det vill säga borgare och bönder – är även denna i många fall oklar, och var sannolikt det även under medeltiden. Säkerligen kunde vissa personer i den urbana kontexten ibland uppfattas som borgare och i andra sammanhang som aristokrater. Just denna gräzon i en urban miljö är också ett av avhandlingens fokusområden och diskuteras djupare i slutkapitlet.

Aristokratin gränsöverskridande mellan stad och land samt den i många fall diffusa skiljelinjen mellan aristokrati och borgerskap har observerats på andra håll i Europa, vilket har redogjorts för i inledningskapitlet. I de norditalienska städerna uppstod ett stadspatriciat när omlandets bördararistokrati lierade sig med städernas köpmanna- och bankirfamiljer. En liknande process förekom också i de flandriska städerna, när borgerskapet strävade efter att höja sin sociala status genom att närma sig den omgivande landsbygdens bördararistokrati.

Med allt detta i åtanke har dock vissa kärnvärden kunnat utvinnas ur analysen, kärnvärden som avspeglar hur olika delar av en mångfasetterad aristokrati verkat i och brukat den urbana miljön. Den har också visat på utveckling och förändring över tid, från en tydligt aristokratiskt präglad högmedeltid och tidig senmedeltid till en avslutning av 1400-talet och fram över 1500-talet som alltmer kom att domineras av ett mer ordinärt uppfattat borgerskap utan särskiljande frälseidentitet. Låt oss kortfattat rekapitulera dessa kärnvärden för respektive analytisk kategori.

Högfrälset nyttjade inte städerna som primär residensplats, möjligen med undantag av Jens Uffesen (Neb), utan hade sin fasta förankring i sina sätesgårdar på landsbygden. Däremot finns många bevis på innehav av stadsgårdar som brukades vid mer tillfälliga uppehåll i städerna. Högfrälsets innehav av stadsegendom har skattats till 5–8 %. Deras hemvist var merendels spritt över hela landskapet, men också än mer perifert belägen. Som främsta motiv för närvaro lyftes ekonomiska faktorer fram, huvudsakligen tillgången till de kommersiella och logistiska funktioner staden kunde erbjuda. Dessa funktioner nyttjades sannolikt främst för avsättning av avkastningen från de omfattande godskomplex högaristokratin under senmedeltiden byggde upp. Därtill utgjorde säkert städernas handelskontakter en viktig kanal för högfrälsets statusbetingade inköp. Även städernas funktion som riks- eller regionpolitisk och affärsmässig mötesplats bör ha varit en viktig för-

klaring till högfrälsets behov av närvaro. Slutligen lyftes även immateriella motiv fram såsom religiösa bevekelsegrunder och städerna som träffpunkt i ceremoniella eller sociala sammanhang.

Det rurala lågfrälsets egendomsinnehav skattades till 4–6 % och dess hemvist låg generellt sett närmare städerna än högfrälsets om än även det var spritt över landskapet. Också för detta lågfrälse hade säkert staden betydelse ur ekonomisk och social synpunkt, i första hand de som bodde i stadens omland. Vad som särskilt utmärkte ett antal personer inom gruppen var dock knytningen till byfogdeskapet från 1300-talets början fram till mitten av 1400-talet. Flera av dessa byfogdar med frälseidentitet tycks ha innehaft ämbetet under kort tid, som en initial eller tidig del av en levnadsbana som kunde fortsätta med högre befattningar i rikets tjänst – militära, juridiska eller förvaltningsmässiga – eller med ett fortsatt liv som väpnare på ett eget landsbygdsgods. Åter andra uppgick i städernas borgerskap och permanentade sin urbana tillvaro. Under loppet av 1400-talet fick städernas borgerskap alltmer inflytande över byfogdebefattningen och ämbetet kom under seklets senare del huvudsakligen att tillsättas med personer ur deras egen krets. I Lund utgjorde även det där belägna landstinget en plattform för de lågfrälse byfogdarna genom befattningen som landsdomare/sakhörare, en befattning som omväxlande tillsattes även med ruralt lågfrälse från stadens närregion.

Det urbana lågfrälse som var en del av städernas borgerskap uppvisar ett lägre egendomsinnehav än de båda andra grupperna, nämligen 2–5 %. I analysen genomgicks familjekonstellationer för fyra släkter, Jordbergaslakten, slakten Bukhorn samt de båda släkter som förde en rosensparre respektive en örn som vapen. Denna genomgång tillsammans med analysen av städernas borgmästare utvisar att denna urbana frälsekategori utgjorde det dominerande skiktet i städernas borgerskap under 1300-talet fram till 1400-talets mitt. Gruppen hade till stor del sitt ursprung i ett regionalt landsbygdslågfrälse och när den försvinner ur källmaterialet på 1400-talet fortlevde släktgrenar som ruralt lågfrälse. Stadsfrälset särskiljde sig från det övriga borgerskapet genom aristokratiska markörer såsom titlar, epitet och heraldiska vapenbilder. Sannolikt tillhörde de stadens ledande köpmän, men också ämbeten som myntmästare förekom. Även en rentiertillvaro diskuterades. Under slutet av 1400-talet och början av 1500-talet tog det ordinära borgerskapet över städernas maktorgan, men det urbana lågfrälset försvann inte helt. Några malmöitiska myntmästare innehade denna status och några personer lyftes upp ur borgerskapet och nobiliserades.

Sammanfattningsvis spelade det aristokratiska inslaget i städerna, främst Malmö och Lund, en dominerande roll under 1300-talet fram till mitten av 1400-talet. Genom ämbetsinnehav styrde och kontrollerade lågfrälset den lokala makten och sannolikt utsträckte sig aristokratins dominans även till det ekonomiska området. Totalt kan det aristokratiska fastighetsinnehavet skattas till 11–19 % – det vill säga runt 15 % – av städernas totala antal egendomar som ett genomsnitt över tid. Med tanke på att frälsets egendomar rimligen överlag bör ha varit större än genomsnittet skulle en försiktig arealmässig bedömning av frälseinnehavd egendom i städerna kunna hamna kring 20 %. Som jämförelse kan nämnas att aristokratins jordinnehav på landsbygden vid medeltidens slut har beräknats till 40 % (Wittendorff 2003:27). Aristokratins urbana andelsiffror var säkert högre under högmedeltid för att sedan sjunka, främst beroende på omfattande donationsöverlåtelser till kyrkan. Under slutet av medeltiden minskade aristokratins dominerande roll till förmån för det ordinära borgerskapet, men det aristokratiska inslaget försvann inte helt. En sådan reduktion av aristokratiskt inflytande sammanfaller tidsmässigt väl med att de inte särskilt omnämns som skattesubjekt i stadsprivilegierna från slutet av 1400-talet, vilket tidigare belysts (kapitel 2, Aristokratin och stadsbeskattningen).

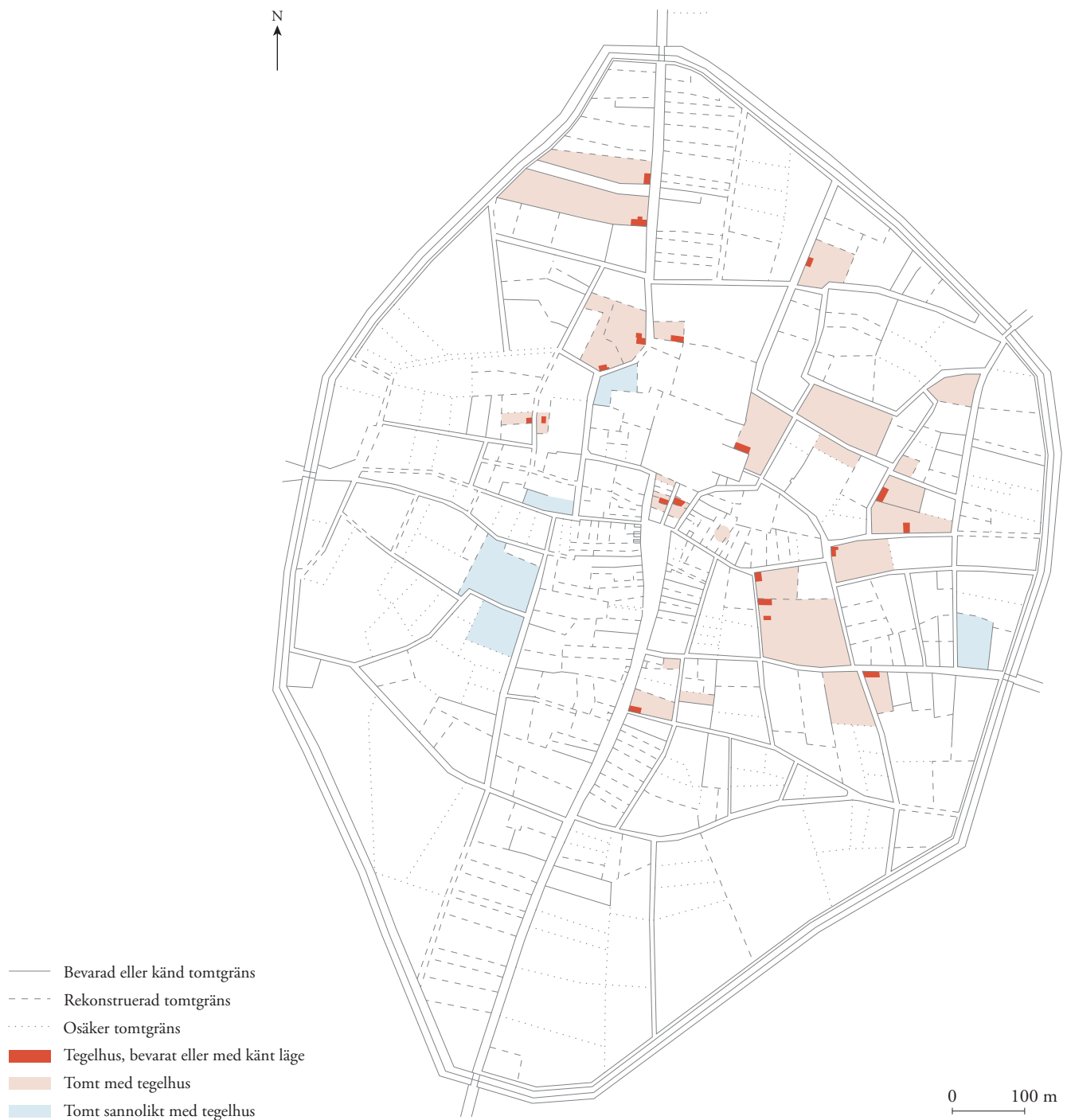
Aristokratins egendomar och gårdar

Belägenhet och spridning

Den första fråga man kan ställa sig avseende aristokratins fastigheter i de medeltida skåneländska städerna är var de låg. Var de jämt spridda över städernas ytor eller fanns speciella aristokratiska områden, stadsdelar? Hade olika kategorier av frälset sina egendomar på särskilda ställen i städerna? Skiljde sig frälsets lokalisering från borgerskapets och, vad beträffar Lund, även från prästerskapets egendomsområden? Av särskilt intresse är givetvis residensplatserna, såväl egenägda hus och gårdar som arrenderade.

Avseende det tidigmedeltida Lund har tidigare diskuterats ett flertal aristokratiska storgårdar, gårdsanläggningar med tomtarealer på ett till två hektar. Dessa storgårdar tog sannolikt i anspråk en stor del av den yta som den tidiga bebyggelsen täckte. De återfanns både centralt och mer perifert och bör ha utgjort stommen i stadens bebyggelsestruktur. I några fall kunde en aristokratisk platskontinuitet upp i hög- och senmedeltid, och även senare, konstateras, gårdar som fortfor att vara i händerna på det världsliga frälset (eller det andliga frälset efter donation) i form av större gårdsheter med exklusiva byggnader. Det tydligaste exemplet på en sådan storgård med lång aristokratisk kontinuitet är Krognosgården.

Anders Andrén har analyserat lokaliseringen av de kända medeltida tegelhusen i Lund (Andrén 1984:44ff, 62ff; 1987). Vid medeltidens slut var dessa fastigheter till största delen kyrkligt ägda, där domkapitlet och dess kaniker dominerade som innehavare. Då flera av husen har daterats till tid före det kyrkliga förvärvet tyder det på att ursprunget till husen och innehavet av marken står att söka på annat håll. Andréns slutsats är att de högmedeltida tegelhusen uppfördes av en stadsaristokrati bestående av borgare och frälse (Andrén 1984:44, 47; 1987:281). Den jämna fördelningen av tegelhus över socknarna och ett samband mellan gårdsinnehav och den patronatsrättsliga makten över kyrkorna leder vidare Andrén till tolkningen att det initiala markinnehavet i staden kan härledas till en stormannakrets knuten till kungen och att flertalet av gårdarna med tegelhus senare kan betraktas som urbana huvudgårdar (Andrén 1984:62; 1987:281f). De analyser som gjorts tidigare i avhandlingen avseende socknar med privata träkyrkor styrker ett sådant resonemang. En senvikingatida och tidigmedeltida elit var innehavare av storgårdar spridda över hela stadsrummet, senare bebyggda med kostsamma och ståtliga tegelhus och i händerna på ett stadspatriciat, där bland borgarna återfanns personer med aristokratiska identitetsmarkörer, och ett världsligt frälse, för att slutligen via försäljningar och donationer till största delen hamna i kyrklig besittning.

Figur 9:1. Medeltida tegelhus i Lund.
 Källa: Andrén 1984:45. Grafik: Anders Gutehall.

Andrén noterar att tegelhusen var väl spridda över stadsområdet, men att de i stort saknas vid stadens kommersiella centrum (Andrén 1984:44; 1987:280). Av Andréns spridningskarta över tegelhus (Andrén 1984:45; 1987:280; figur 9:1) kan vidare utläsas att de huvudsakligen var belägna i stadens östra och norra delar. En sådan fördelning av utbredningen stämmer överens med de gjorda analyserna över aristokratiska frälsetransaktioner under hög- och senmedeltid. Även den ringa förekomsten av frälseinnehav i stadens merkantila centrala område bekräftas i analysen. I Lunds äldsta fas under 1000-talet kunde dock ett potentiellt aristokratiskt innehav urskiljas i S:t Andreas socken, varför aristokratiska innehav av storgårdar inte kan uteslutas även i mer centrala områden. Där synes dock ett mer kungligt anknutet innehav ha dominerat med kungsgård och regala kyrkor. Ett mer centralt aristokratiskt innehav kan ha fått vika undan när stadens merkantila funktioner

blomstrade under 1100-talet. Därefter återstod aristokratiska egendomar främst i mer semiperifera lägen, företrädesvis i norr och öst, med i flera fall betydande kvarvarande tomtarealer.

Gällande de högmedeltida städerna Ystad, Halmstad och Malmö går det att argumentera för att frälset hade preferenser för särskilda områden. I Ystad har ett större ursprungligt markinnehav i stadens norra del i anslutning till det under 1200-talet anlagda franciskanerklostret, kopplat till släkterna Krognos och Brahe, diskuterats. Även andra senmedeltida frälseinnehav i anslutning till stadskyrkan tyder på en benägenhet för en lokalisering med närhet till kyrkliga institutioner.

I Halmstad tycks särskilt stadens södra del ha varit platsen för frälsets egendomsinnehav. Också här fanns närheten till stadens kyrka. De centrala delarna av staden, utmed den breddade torggatan, antas ha bebotts av stadens högre borgerskap medan de norra och västra delarna varit hemvist för mindre bemedlade. När de vattensjuka områdena i norr dränerades under medeltidens slut och ett franciskanerkloster etablerades där togs den nyvunna tomtmarken också i anspråk av stadens rådspatriciat. Medeltidshuset, förmodligen kopplat till slakten Thott, uppfördes vid den södra delen av torggatan i anslutning till ett av stadens mest framträdande gathörn, en lokalisering som låg i gränsområdet mellan den aristokratiska södra delen av staden och dess merkantila centrum. En sådan lokalisering indikerar både en associering till stadens frälse och till den merkantila verksamheten i staden.

Tidigare forskning har visat att Malmös högre borgerskap hade sina egendomar utmed Adelgatan, både i den centrala merkantila delen och i gatans östra del. Genomgången av fastighetstransaktioner visar dock att frälset företrädesvis var lokaliserade utmed Adelgatans västra del. Där låg också några inrättningar för tiggardordnarna, ett franciskanerkloster och en dominikaneranläggning med kapell. Från andra halvan av 1400-talet fanns ett flertal egendomar tillhörande stadsfrälset i de mer centrala delarna av Adelgatan, dock fortfarande väster om stadens merkantila centrum. Högfrälsets stora gårdar låg längre västerut och under senmedeltiden även i andra semiperifera lägen, främst utmed Kalendegatan.

Sammanfattningsvis kan alltså lokaliseringar i särskilda delar av städerna i större eller mindre utsträckning beläggas för aristokratin. Den rurala högaristokratin synes ha föredragit semiperifera lägen med utrymme för större gårdsanläggningar. Det urbana frälset var mer centralt lokaliserat, närmare städernas merkantila områden, vilket särskilt tydligt framträder i Malmö. I de tre högmedeltida städerna noterades en närhet till kyrkliga anläggningar, till stadskyrka och tiggarkloster. I Lund var de aristokratiska egendomarna ofta knutna till någon av stadens många sockenkyrkor, ett förhållande som grundats i en tidig urbaniseringsfas när privata kyrkor uppfördes på storgårdarna.

Gårdsstruktur och gestaltning

Husens utformning och gårdsanläggningarnas struktur förändrades och utvecklades under medeltiden. En diskussion kring dessa frågor kan lämpligen grundas i några utmärkande typfall inordnade i en övergripande kronologisk följd. Låt oss därför ta avstamp i 1000-talets Lund.

De äldsta storgårdarna i Lund var agrara anläggningar i den glest befolkade staden. De äldsta residenshusen var så kallade trelleborgshus, långa jordgrävda stolphus med lerklinat flätverk, senare efterföljda av trähus i resvirkesteknik (Carelli 2001a:661ff). Under högmedeltiden uppgraderades dessa till hus i sten och tegel i likhet med aristokratins sätesgårdar på landsbygden.

Den lundensiska Krognosgården är ett exempel på en sådan urban sätesgård. Under 1200-talet uppfördes först en halvkällare i sten på vilken en tvåvånings

tegelbyggnad restes under slutet av högmedeltiden. Bebyggelsen inrymde säkert även mer oansenliga byggnader med specialiserade funktioner. Ytterligare två komponenter gav gården sin karaktär. Den ena var den stora agrara ytan som under stora delar av medeltiden tycks ha brukats för bete och slätter med en damm för vatten åt djuren, fiskodling och eventuellt kvarndrift. Den andra beståndsdel var patronatskyrkan, som ursprungligen var i trä men som kan ha ersatts av en kyrka i sten. Under senmedeltiden kompletterades bebyggelsen med ett större residenshus i tegel.

Liknande anläggningar i Lund, som dock inte kan beläggas arkeologiskt lika tydligt som Krognosgården, kan ha varit Jakob Jensens (Galen) gård i S:t Stefans socken, borgmästare Jens Hennikesens gård i S:t Mårtens socken, *domina* Ingerd Madsdatters gård i S:t Nikolai socken (Dekanhuset) och senare under medeltiden Billesläktens gård i sydvästra delen av staden. För de båda senare saknas dock en tydlig anknytning till en sockenkyrka och i flera av fallen är den arealmässiga omfattningen av innehavet oklar. Ytterligare andra av de av Andrén (figur 9:1) påvisade tegelhusen kan ha haft en liknande bakgrund.

I Malmö verkar Jens Uffesens (Neb) stenhusgård från början av 1300-talet ha utgjort en liknande urban sätesgård, centralt belägen norr om Adelgatan. Enligt Anders Reisnert (1989) kan den, på motsvarande sätt som en rural sätesgård, ha utgjort både residens och förvaltningscentrum för ägarens godsbestånd. Då ingen arkeologisk kunskap finns om gården går det inte att uttala sig om tomtens areal, utformning och bruk, inte heller om stenhusets gestaltning. Känt via skriftliga källor är dock att Jens Uffesen även hade andra egendomar i staden. Dels ägde han ett antal stenbodar i sätesgårdens närhet, bodar som sannolikt utarrenderades som försäljningsbodar, dels hade han en ladugård i stadens västra utkant. Den sistnämnda kan ha brukats för djurhållning, som stall och betesmark för hästar och andra djur. Med tanke på sätesgårdens centrala lokalisering kan ett tillräckligt stort utrymme för agrara ändamål ha varit svårt att åstadkomma på just den platsen.

Andra liknande, men senmedeltida, aristokratiska frälseanläggningar i Malmö kan ha varit egendomarna utmed Kalendegatan, till exempel David Haks egendom (Kalendehuset) och den söder i belägna, arealmässigt stora, egendom som tillhörde Oluf Stigsen (Krognos).

I stadens västra del, söder om Adelgatan låg också ett par stora egendomar. Den gård som under medeltiden gick under benämningen Skagemands gård och ladugård utgjordes av två bredvid varandra liggande enheter i västra halvan av kvarteret Gråbröder. Från 1338 ägdes de av den urbana släkt som förde en rosensparre som vapen (DD 2:12:93; 3:5:244). 1359 såldes den större fastigheten, ladugårdsdelen, till riddaren Iver Nielsen (Rosenkrantz) till Hevringholm på Jylland (DD 3:5:244), medan Skagemands gård avyttrades till Malmöborgare, sannolikt under 1360-talet (DD 3:9:149). Under större delen av 1300-talets andra halva rådde tvist om Skagemands ladugård, men Rosenkrantzarnas rätt till gården fastställdes vid rättarting 1398 (DD 4:6:650). Gården var under Rosenkrantzarnas innehavstid mestadels pantsatt och utarrenderad (DD 3:5:251; 3:7:325; 4:6:376, 395). Benämningen på gården (ladugård) och dess stora tomtareal i ett semiperifert läge i staden tyder på att egendomen i rosensparresläktens ägo kan ha utgjort en agrart inrättad egendom. Som tidigare visats (kapitel 8) hade släkten under 1300-talets början en bakgrund som besuttet ruralt lågfrälse i regionen och det är kanske i denna kontext som förvärvet och innehavet av en urban gård, möjligen en sätesgård, skall ses. Uppenbarligen var ladugårdsdelen också intressant för jylländskt högfrälse att förvärva, även om de inte själva tycks ha utnyttjat den i någon nämnvärd omfattning.

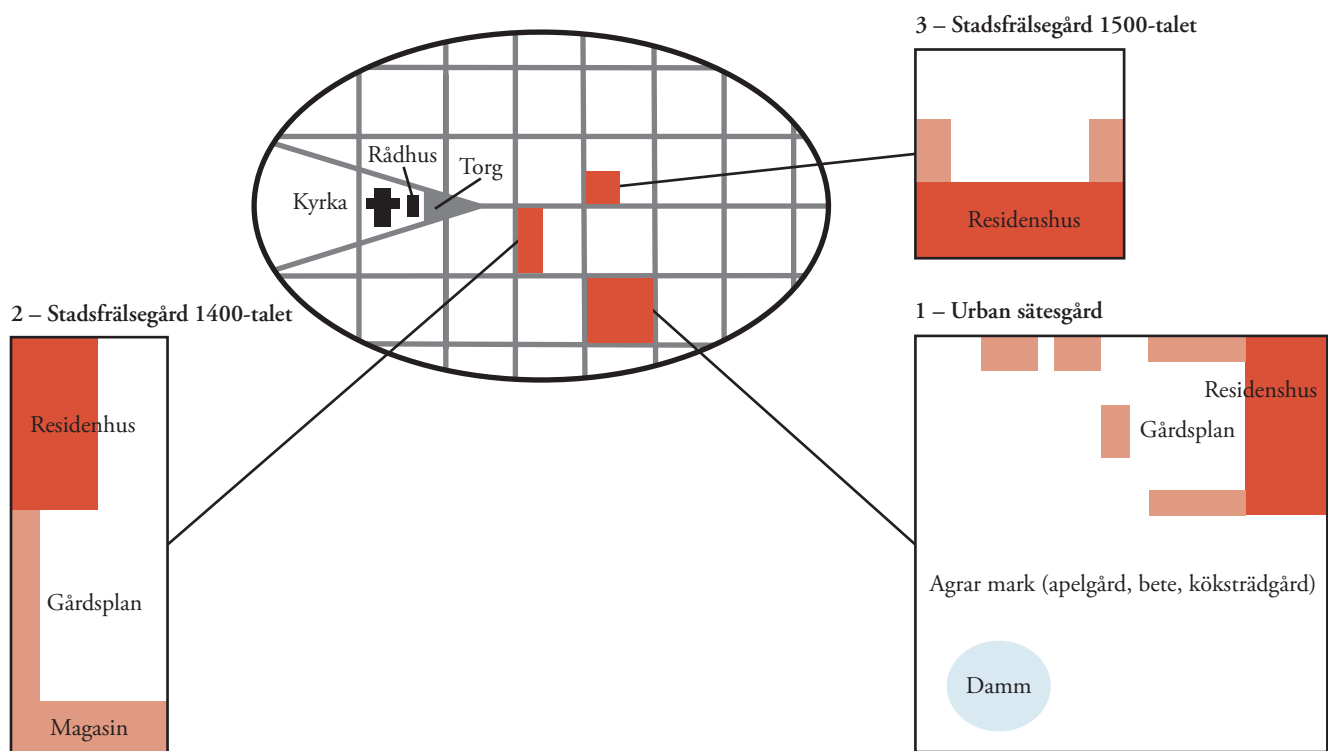
I kvarteret Liljan, öster om kvarteret Gråbröder, låg den gård som kom att kallas Axelgården, på evig tid förlänad till Axel Pedersen (Thott) 1433. Initialt omfattade

gården en yta på drygt 3.000 kvm med primär bebyggelse i tomtens nordvästra hörn. Från att tidigare ha bestått av korsvirkeshus, möjligen använda i en merkantil verksamhet, uppfördes ett stenhus, sannolikt i tegel, i kvarterets nordvästra hörn, ett hus som förlängdes snart därefter. Andra anslutande byggnader, orienterade mot söder, kom att omsluta en stenlagd gårdsplan. Längre i sydväst uppfördes en badstuga. Det förefaller som bebyggelsen omgestaltats till en flerlängad gård med ett stenhus som den primära byggnadsenheten, vilken sannolikt fungerade som det residentiella elementet. För den södra delen av tomten, som utökades i mitten av 1500-talet, finns ingen arkeologisk dokumentation. Att den tillkomna tomt-delen benämndes som öde jord tyder på att den var obebyggd. Det förefaller som att den ursprungliga södra delen av tomten, och sedermera även den tillkomna tomt-delen söder därom, hade lantlig prägel och möjligen fungerade som köks- eller fruktträdgård eller för bete. Således visar även Axelgården många tecken på en urban sätesgård.

Liknande sätegårdsutformning, om än i en senare tids skepnad, kan Brahehuset i Ystad ha haft. Nils Gösta Sandblad (1949:198) tolkade gården som en fyr-längad korsvirkessprängd bebyggelse kring en gårdsplan. Den diskussion som förts kring ett potentiellt större högaristokratiskt jordinnehav på platsen skulle förstärka gårdens agrara prägel. Sannolikt har en tidigare bebyggelse, föregångare till Brahehuset, funnits på platsen i en miljö som också den indikerar på en urban sätesgård.

En gårdsstruktur som har diskuterats och föreslagits som en aristokratisk bebyggelseform är den så kallade centralhusgården. Dess utformning karaktäriserades främst av att residenshuset låg indraget på en stor och bred tomt, inte beläget i gatulinjen. Framför huset fanns en gårdsplan kringgårdad av ekonomi- och andra sidobyggnader. Bakom huvudbyggnaden kunde en trädgård vara belägen. Ibland var tomten muromgårdad med portingång från gatan (Engqvist 1976:173f; Hædersdal 1987:7ff; Thomasson 1997:710). Baserat på de väsentligaste särdragen – indraget residenshus på en stor tomt – är det svårt att se de genomgångna medeltida husen överensstämma med en sådan utformning. Ett undantag är Billegården i Lund, där boningshuset tycks ha haft just ett sådant indraget läge på en i övrigt stor tomt med agrar karaktär. Möjligen kan den lundensiska Krognosgården också varit ett exempel, om man tolkar dagens Svartbrödragata som en gårdsintern kommunikationsled belägen mellan residenshus och kyrka och med huvudinfarten förlagd ut mot Mårtensgatan eller Skomakaregatan. Avseende Jens Uffesens (Neb) gård och Skagemands gård vet vi inte var residenshuset var beläget, men de kan så klart ha haft en indragen placering. Övervägande bland de genomgångna fallen var dock residenshuset lokaliserat vid gatan, oftast i ett gathörn.

De ovan genomgångna aristokratiska gårdar, som jag benämnt urbana sätesgårdar, tillhörde övervägande den rurala högaristokratin och får väl i de flesta fallen anses ha utgjort residens för den vid besök och förrättningar i staden. Några gemensamma och kännetecknande drag kan noteras (figur 9:2 nr 1). Oftast var de belägna i semiperifera lägen; inte i städernas kommersiella centrum men inte heller i dess ytterområden. Tomtarealerna var betydande, i Lunds fall ofta möjliga att härleda från den tidiga medeltidens storgårdar. En del av tomten var ianspråk-tagen för bebyggelse, men stora delar har haft en mer lantlig karaktär – betesmark, köks- och/eller fruktträdgård, damm, kanske park eller lustträdgård. De hade kostsamma residenshus i tegel företrädesvis belägna i gatulinjen, gärna i manifesta gathörn, och kompletterande bebyggelse med hus som fyllde andra funktioner – kök, brygghus, stall, förvaringsutrymmen, härbärge, badstuga, bodar. Byggnaderna var organiserade kring en gårdsplan, gärna i en tre- eller fyrlängad form. Baserat på det tillgängliga arkeologiska materialet tycks de uppvisa en god kontinuitet under hela medeltiden, även om själva bebyggelsen utvecklades och uppgraderades.

Figur 9:2. Hypotetisk bild av olika aristokratiska gårdars struktur och belägenhet i städerna.

Figur: Kenth Hansen. Grafik: Anders Gutehall.

Till delar överensstämde denna gårdsstruktur med aristokratinas rurala sätesgårdar, men avgörande skillnader kan konstateras. Den främsta avvikelserna var att de saknade den fortifikatoriska gestaltning som de lantliga sätesgårdarna oftast hade, för högfrälsets del väsentligen i form av borganläggningar. Karaktäristiska drag i form av vallgravar, palissader, murar och torn samt förborgar med agrarfunktionell bebyggelse saknas helt i de urbana sätesgårdarna. Residenshusens gestaltning anknöt mer till en urban högstatusarkitektur än till de fortifikatoriskt utformade borgarna. De urbana husen hade en större öppenhet jämfört med borgarnas slutna och otillgängliga utformning med begränsade och övervakade tillträdeszoner. De material som residenshusen var uppförda i – stadshusens tegelbyggnader jämfört med landsbygdens som i många fall var av natursten – förstärkte detta helhetsintryck.

Andra aristokratiska gårdar i städerna anknöt i större grad till en arkitektur, struktur och utformning som präglade det högre borgerskapet. Dessa var mer centralt belägna i städerna, om än inte i de helt merkantila delarna. Tomtstorlekarna var också mindre, till stor del säkert beroende på de mer centrala lägena. De kända exemplen på dessa gårdar och hus kommer nästan uteslutande från senmedeltiden, via arkeologisk dokumentation och från helt eller delvis bevarade byggnader. Flera av dessa gårdar uppfördes och ägdes av den urbana lågaristokratin, men även exempel på högaristokratiska innehav finns.

Dringenbergska gården i Malmö utgör ett typiskt exempel. Residenshuset uppfördes sannolikt av myntmästaren Henrik Dringenberg på 1460- eller 1470-talet. Det har tolkats som ett tegelhus i två våningar ovan en stor välvd källare. Gavel och huvudingång vette ut mot Adelgatan och huset var beläget i ett av stadens viktigaste gathörn, i korsningen mellan Adelgatan och gatan till stadens hamnbrygga. Tomten var kvartersgenomgående och till stor del fylld med andra byggnader. Vissa av dessa synes ha utgjort magasinlokaler i samband med varuhandel, så även residenshusets källar- och vindsutrymmen.

I samma gatukorsning, på andra sidan Adelgatan, låg Jørgen Kocks gård. Det centrala huset i gården, hörnhuset, som uppfördes cirka ett halvsekel efter Dringen-

bergiska residenset, uppvisade vissa liknande grunddrag med detta; en tvåvånings tegelbyggnad ovan källare med gavel och ingång mot Adelgatan. Vad som främst skiljde var storlek, omfattning och inte minst den Kockska gårdens praktfulla utsmyckning. Övriga sammanhängande tegelhus utgjordes dels av bostäder för uthyrning, dels lokaler för myntnings- och bankirverksamhet. Komplexets stora källarutrymmen hade intern kommunikation och ett flertal ingångar. Därtill fanns omfattande magasinsutrymmen i de fyra vindsplanen. Tomten i övrigt bestod av en innergård med en mindre trädgård samt en smedja för mynttillverkning.

Ett tvåvånings tegelhus i gotisk stil med gaveln ut mot gatan fanns även i Halmstad, nämligen stenhuset beläget vid nuvarande Stora torg, sannolikt uppfört på 1480-talet. Tomten sträckte sig genom kvarteret, mellan torggatan och Nissan, och bör ha innehållit försörjningsenheter för gårdens folk men också byggnader brukade i en handelsverksamhet. Inte minst läget i direkt anslutning till ån borgar för det sistnämnda.

Dessa gårdar uppvisar, jämfört med de urbana sätesgårdarna, en avvikande struktur (figur 9:2 nr 2). Belägenheten för gårdarna var mer central än för de urbana sätesgårdarna, men dock inte i stadens direkta kommersiella hjärta. De tre exemplen visar på en lokalisering i en zon som anslöt både till städernas merkantila delar och till de stadsdelar som i övrigt favoriserades av frälset. Tomtstorlekarna var också mindre och tomfiguren ofta långsmal och kvartersgenomgående. Tomterna upptogs till större delen av bebyggelse varför utrymmet för några större agrart utnyttjade ytor var begränsat eller helt obefintligt. Residenshus och övrig bebyggelse på tomterna visar också på funktioner som understödde köpenskap och urban verksamhet; stora källarutrymmen och vindsmagasin kompletterat med packhus, magasin och andra verksamhetslokaler. Gårdarna innehades också huvudsakligen av det urbana lågfrälset, eliten i städernas borgerskap. Medeltidshuset i Halmstad hade, om hypotesen om kopplingen till den Thottska släkten stämmer, förvisso högaristokratiska ägare, men syftet för innehavet var, som jag tidigare argumenterat för, sannolikt främst att fungera som en affärsmässig och logistisk nod för avsättningen av produktionen från den agrara godsmassan och för införsel av konsumtionsvaror.

De anförda exemplen är alla senmedeltida, från slutet av 1400-talet och början av 1500-talet. Residenshusen uppvisade en sengotisk arkitektur i enlighet med tidens utformning av ett högre borgerskaps påkostade residens; tvåvånings tegelbyggnader, sannolikt ofta rödslammade, med ett antal ljuskalkade blindnischer och med den trappstegsformade gaveln orienterad ut mot gatan. Oftast var också husets huvudingång placerad i denna gavel. Undantaget utgörs av Medeltidshuset i Halmstad som hade ingång från gårdssidan, möjligen ett högaristokratiskt särdrag. Samtidigt skall man hålla i minnet att husets västsida ut mot torggatan var helt försvunnen när den byggnadsarkeologiska undersökningen gjordes, varför en ingång även här inte helt kan uteslutas.

En bit in på 1500-talet förändrades gestaltningen av dessa gårdar under påverkan av den begynnande renässansen. I den Kockska gården, övervägande gotiskt utformad, kan sådana renässanstecken spåras. Stortorgslängan var till exempel orienterad med långsidan ut mot gatan fast med ingång i gaveln ut mot gårdens tillträdesport. Hörnhusets norrgavel var försedd med vita kritstensskift som kontrasterade mot den röda fasaden, men framförallt kan renässansprägel återfinnas i det interiöra dekorationsmåleriet med rankmönster och figurframställningar. Även Brahehuset i Ystad uppvisade liknande kännetecken; gatuorienterad långsidesfasad med huvudingång och kritstenspartier i gavelfasaden, invändigt väggmåleri med växt- och djurmotiv. Jag har också tidigare (kapitel 5, Brahehuset) argumenterat för en senare datering av huset än den gängse (1487), en datering till början av 1500-talet.

En betydligt mer utvecklad renässans möter oss i det Rosenvingeska huset, daterat till 1534. Huset var orienterat med långsidan ut mot Adelgatan, från början fristående och först senare utbyggd med flygelbyggnader på gårdssidan. Huset var indelat i två i stort sett likvärdiga bostadsenheter som båda hade huvudingång ut mot gatan. Fasaden utmärktes av symmetri i dörr- och fönstersättningarna, understruken av listverk i kalksten. Invändigt fanns i de flesta rummen ett exklusivt dekorationsmåleri med panelimitation nederst och de övre delarna av väggarna fyllda av slingrande akantusrankor. För att ytterligare understryka moderniteten och exklusiviteten fanns i ett av rummen papperstapet i taket.

Dessa renässansinspirerade hus och gårdar från 1500-talets början uppvisade på vissa sätt en avvikelse gentemot de äldre gotiska gavelhusen (figur 9:2 nr 3). Mest påtaglig är orienteringen med husens långsidor utmed gatan där också husens huvudingångar var belägna (undantag i Kockska husets Stortorgslänga). De var också lokaliserade på tomter som var mer kvadratiska än de äldre gårdarnas långsmala tomfigurer. För Brahehuset och särskilt för Rosenvingeska huset visar deras utformning att de huvudsakligen var inrättade för ett extravagant och fashionabelt boende och en statuspräglad representation än för en fysisk merkantil verksamhet. Jag har ovan argumenterat för Brahehuset som en urban sätesgård baserat på möjligheten att större markytor kanske skall knytas till fastigheten. Den mindre kvadratiska tomt som tycks ha gällt senare tyder mer på en urban sätesgård i 1500-talstappning. Kockska gården har inslag både av sengotiskt kommersiellt stadsresidens – gavelvänt och med stora lagerutrymmen – och renässansinspirerad ”modern” arkitektur och inredning – långsidesvänt på ej kvarteretsgenomgående och mer kvadratisk tomt. En sammansatt mellanform således.

Interiör utformning och utsmyckning

Planlösning och inredning i aristokratens residenshus är främst kända från slutet av medeltiden, men några högmedeltida exempel återfinns i Lund, nämligen Krognoshuset och Dekanhusets äldsta del.

Krognoshuset bestod sannolikt av ett rum på vardera våningsplanet. Den interna trappkommunikation som idag finns i husets östra del är en nykonstruktion (Pedersen 1998:48) och under medeltiden har troligen tillträdet till respektive rum skett direkt från utsidan. Det har förmodats att det kvarstående huset från början utgjort gårdens salsbyggnad, med salen i ovanplanet och en allmän borgstuga i källaren. När det norra tegelhuset uppfördes övertogs sannolikt salsfunktionerna av detta hus, vilket byggnadens större dimension tyder på. Det har antagits att det södra huset i stället fick boendefunktioner. Då inga spår efter eldstäder finns är det svårt att verifiera en sådan hypotes. Det är vanskligt att uttala sig om rummens funktion i de båda husens bottenvåningar. Borgstuga är en möjlighet, om inte denna var belägen i källarplanet, boenderum är en annan möjlighet. Rummen kan också ha fungerat som förrådsutrymme.

I Dekanhusets ursprungsbyggnad fanns tre rum i bottenplanet varav de två mindre har tolkats som förstuga respektive förrådsutrymme. Då kunskapen om stora delar av huset är bristfällig, till exempel vet man inget om eventuella eldstäder, är det svårt att bedöma hur olika funktioner fördelats mellan rummen. En möjlig tolkning är att, i likhet med Krognoshuset, ovanvåningen utgjordes av ett stort rum med salsfunktion. Det större kryssvälvda rummet i bottenplanet kan ha fungerat som borgstuga medan källarutrymmet brukats som förråd. Även Dekanhusets interna kommunikation skedde genom tillträde utifrån i varje plan. Under 1400-talet tillfogades en tornliknande byggnad med ett rum i varje plan. Inte heller här fanns någon inre kommunikation, varken mellan våningsplanen eller med det

äldre huset. I källarplanet har dock en förbindelse med ursprungshuset funnits. Alla tillträden ägde rum via yttre ingångar. Då ovanvåningens rum hade en eldstad tyder det på att den brukats för boende. Bottenvåningen och källaren kan därför ha fungerat som förrådsutrymmen.

Medeltidshuset i Halmstad, troligen från 1400-talets slut, uppvisar en liknande disposition, dock utan källare; ett rum i vardera plan med enbart tillträde utifrån. Bottenvåningen med eldstad bör ha fungerat som borgstuga, ursprungligen planerad att vara kryssvälvd. Rummet på det övre planet utgjordes av en representativ sal, vilket det dekorationsmåleri som observerats både kring dörren och på ena innerväggen vittnar om.

Således synes under en längre tid under medeltiden likartade arkitektoniska lösningar ha gällt för frälsets stadsresidens. Uppförda i två våningar med ett rum i vardera plan, ibland med källare och ibland med kryssvalv i bottenvåningen. Alla tillträden till rummen skedde utifrån, till ovanvåningarna via trärappor och svalgångar. Inga interna trapplöp verkar ha funnits. Den normala funktionella indelningen tycks ha varit att ha det representativa rummet, salen, på ovanvåningen medan bottenvåningen fungerade som borgstuga, undantagsvis som förråd. De huvudsakliga förrådsutrymmena fanns i källaren, eventuellt i vindsplanet eller i anslutande byggnader på tomten. Denna generella beskrivning styrks i stora delar av det tidigare presenterade vittnesmålet kring ärkebiskopens gård i Malmö; en ovanvåning inrättad för boendeändamål (ingen salsfunktion i detta fall), en bottenvåning som fungerade som borgstuga samt förrådsutrymmen i källaren.

Under slutet av medeltiden förändras bilden i det analyserade materialet och en mer diversifierad intern utformning uppträder. Rumsindelning och planlösning i Brahehuset i Ystad är huvudsakligen okänd, men bottenvåningen tycks ha haft rum fördelade kring en central förstuga. Den på husets långsidesfasad centralt placerade och arkitektoniskt kraftigt markerade huvudingången tyder på att allt väsentligt tillträde till huset skedde där, vilket kan betyda att där fanns en interntappa som ledde till ovanvåningen. Detta har dock inte belagts arkeologiskt. Bottenvåningen kan ha fungerat som borgstuga och med rum för förvaltnings- och administrationsändamål. Ovanvåningens exklusiva dekormåleri visar att denna inrättats för familjens behov, för dess boende och representation.

Kring Kockska gården fördes i källmaterialgenomgången en mer genomgripande diskussion (kapitel 4, Jørgen Kocks gård) om husets inre inrättning. Det föreslogs att hörnhuset och Stortorgslängan bör betraktas som en sammanhängande enhet men som funktionellt kan indelas i flera beståndsdelar. Bottenplanet utgjorde husets offentliga sfär med funktioner för drift och skötsel i hörnhusdelen medan Stortorgslängan hyste lokaler kopplade till bankir- och myntmästeriverksamheten. Ovanvåningen hade inrättats för den Kockska familjens personliga bruk, där hörnhuset utgjorde den privata delen med familjeöverhuvudets sovrum innerst och där Stortorgslängan främst fungerade i samband med familjens publika evenemang. Det är iögonfallande hur inskränkt den interna kommunikationen mellan våningsplanen tycks ha varit.

Rosenvingeska huset tycks främst ha inrättats för boende i form av två separerade husdelar. Respektive husdels ovanvåning utgjorde en privat bostadsdel med en sovrumsdel och ett större rum för representation och för privat dagligt bruk. Tillgång till privet i anslutning till sovrummet och eldstäder i båda rummen fanns. Bottenvåningen kan ha utgjort en mer publik enhet med rum för administration och affärsmöten, rum försedda med ett större antal förvaringsnischer. Det går dock inte att utesluta att även dessa rum var avsedda för boende med tanke på det exklusiva väggmåleriet och tillgången till privet. Huset var i avsikt av intern

trappkommunikation, tillträdet skedde genom ingångsdörrar i bottenplanet och via trätappa till ovanvåningen på husets baksida.

Under senare delen av medeltiden ändrades således aristokratins residensbyggnader och gavs en mer individuell och mer behovsanpassad utformning. Några drag tycks dock hänga kvar från äldre tid. Ovanvåningarna var fortfarande avsedda för ägarnas privata bruk, för boende och i samband med representation, medan bottenvåningarna var mer allmänt inrättade med drifts- och förvaltningsfunktioner. Den interna kommunikationen mellan våningarna var fortfarande obefintlig eller klart begränsad, vilket kan tyda på att skillnaden mellan den privata och den allmänna delen skulle vara påtaglig och klart markeras. Bottenvåningarna verkar också ha haft en mer rumsuppdelad utformning, vilket kan tyda på att äldre tiders stora borgstugor uppdelats i mer specialiserade rumsenheter och där några av borgstugefunktionerna kan ha flyttats ut till andra byggnadsenheter på gården medan nya funktioner, till exempel administrativa, har tillförts residenshuset.

Den aristokratiska profilen i husens utformning märks på flera sätt; husens dyrare byggnadsmaterial, deras större format och deras funktionella inrättning med påkostade privata utrymmen och lokaler för administration, förvaltning och representation. Men framförallt utmärks husen av en exklusiv utsmyckning. Rester efter ett omfattande dekorativt väggmåleri har återfunnits i Brahehuset i Ystad, i Medeltidshuset i Halmstad, i Kockska gården och i det Rosenvingeska huset. I de båda sistnämnda kan de kopplas till den tidiga renässansen. Bortsett från Medeltidshuset i Halmstad fanns kända avbildningar av ägarnas heraldiska vapen på husens fasader, i Kockska gården även i det interiöra väggmåleriet. Kockska husets fasader, främst dess norra gavel, var välförsedd med skulptural utsmyckning och ornamentik. Detta förhållande leder oss vidare till frågan om och i så fall hur dessa hus och gårdar materiellt gav uttryck för en aristokratisk ideologi.

Aristokratisk materiell ideologi

Hur kom aristokratins identitet och ideologi till uttryck i den materiella kulturen, här specifikt i deras urbana hus och gårdar? Som utgångspunkt kan tas de karaktärstecken som utmärkte den framväxande medeltida aristokratin. I basen låg rikedom, huvudsakligen i form av jord, och en nedärvd prestige och social position. Därtill utvecklades den militära profilen, delvis humaniserad och civiliserad inom begreppet höviskhet, till det centrala identitetsutmärkande elementet. Släkttillhörigheten och bördens framhävdes än mer och gjordes exklusivare. Den världsliga maktpositionen stärktes och underströks och baserat på jordbesittning utvecklades lokala herradömen.

Redan i det tidiga Lunds storgårdsmiljöer kan dessa tendenser spåras. De stora tomtstorlekarna och långhusen visar på en hög samtida förmögenhetsnivå. Elitpositionen utmärktes också av att man lät uppföra privatkyrkor som en del av storgårdskomplexet, i likhet med på landsbygdens storgårdar. Genom dessa visades välståndet upp som en tidig form av *conspicuous consumption*, men också maktpositionen underströks. Genom att associera sig med den allt mäktigare kristna kyrkan kunde, utöver det världsliga inflytande i form av rikedom, även en religiös makt åberopas gentemot underlydande och omvärld. Det har tidigare föreslagits (kapitel 7, Lund) att den kringgårdande lokaliseringen av kyrka och residenshus var ett sätt att markera makten över människor, mark och kommunikationsleder. Det som kommunicerades materiellt var således rikedom och makt, eller mer specifikt makt grundad på rikedom. Något militärt inslag kan inte påvisas, men detta profilelement hade ju inte heller vid denna tid integrerats så utmärkande i den aristokratiska identiteten. Inte heller anknytning till förfäder och nedärvd social

prestige återspeglas i det materiella. Snarare tvärtom, i avsaknad av kopplingar till äldre platser och lämningar i den nyetablerade staden kan associeringen till den nya religionen snarast ses som ett brott mot tidigare släktgenerationer.

De urbana sätesgårdarna, i vissa lundensiska fall som en fortsättning av de tidigmedeltida storgårdarna, kan kontrasteras mot landsbygdens sätesgårdar. Från att från början ha utgjort en integrerad del i byn kom många ruralt belägna sätesgårdar att under högmedeltiden flyttas ut till mer avlägsna lägen. Där uppfördes fortifierade anläggningar – borgar – med vallgravar, vallar och slutna byggnadsverk vilket ytterligare underströk distanseringen. De skydds- och försvarsmässiga syftena med en sådan etablering har väl i någon mening varit gällande, då det högmedeltida Danmark kännetecknades av osäkerhet och en stigande politisk upplösning, men studier tyder på att det främst rörde sig om en önskan om en social distansering som kom till uttryck i omlokaliseringen och den materiella utformningen (Hansson 2006:105ff avseende Norfolk och Småland). Denna sociala distansering sammanfaller med att den danska aristokratin omformades under 1200-talet, fick en tydlig privilegierad position och en accentuerad militär profil. Därför kan utvecklingen ses som ett led i skapandet och spridandet av aristokratin nya identitet.

I städerna kan möjligen en motsvarande process skönjas, att aristokratin lämnade stadsmiljön och etablerade sig på landsbygden. Med början under högmedeltiden såldes eller donerades stadsegendom och frälset lämnade stadsgårdarna till förmån för rurala sätesgårdar. Exempel på detta kunde ha varit när Jakob Jensen (Galen) donerade sin gård i Lund till kyrkan eller när Jens Uffesens (Neb) arvingar avyttrade släktens Malmögård till drottning Margrete, men det förefaller inte som att dessa avyttringar följdes av en motsvarande rural nyetablering. I stället kan den lokalisering till semiperifera lägen inom staden som påvisats avseende Lund och Malmö ha varit ett uttryck för en social distansering, så mycket som det begränsade stadsområdet möjliggjorde. Sannolikt har även andra aspekter spelat in. Dessa gårdar, belägna utanför städernas kommersiella centrum, hade ett tomtutrymme som möjliggjorde en agrar profilering av miljön. I flera fall har det också visats att trädgårdar, dammar och betesmark inrättats på tomterna, speciellt i Lund (Krognosgården, Billegården och Jakob Jensens gård). En sådan utformning kan kopplas till en ruralt präglad och distanserad aristokratisk livsstil. De tegelhus som uppfördes som residensbyggnader, en kostsam och för dåtiden modern konstruktionsform, understryker förmedlandet av en aristokratisk livsföring. Utöver den aristokratiska livsstil de uttryckte sände de också signaler om rikedom och exklusivitet och därmed om aristokratin tongivande och härskande samhällsposition. Krognosgårdens höga och massiva fasadytor alluderar också i någon mån på landsbygdens fortifikatoriskt uppförda borganläggningar. Önskan att uppvisa dessa hus och vad de representerade förstärks av den eftersträlvade placeringen i manifesta gathörn.

De hus och gårdar som framförallt den urbana lågaristokratin var innehavare av under senmedeltiden hade en annan profil och speglade en aristokratisk ideologi på ett annat sätt. Den agrara prägel de urbana sätesgårdarna hade ersattes av en gestaltning som anslöt till en merkantil köpmannaelit, av praktiska skäl – mer begränsade tomtstorlekar, merkantila behov – men sannolikt också av en djupare förankring i den urbana miljön, både fysiskt och mentalt. Därmed speglar den en dubbel klasstillhörighet, uppvisar såväl en aristokratisk som en borgerlig identitet.

De tydligaste materiella markörerna för en aristokratisk identitet och ideologi är de heraldiska vapensköldar som prydde husens fasader och i ett fall återfanns även interiört. I grunden går ju dessa vapenavbildningar tillbaka till det militära elementet inom aristokratin, som stridsutrustning och identifikationssymbol för en ryttarkrigare, men denna aspekt hade knappast någon direkt betydelse för den

materiella exponeringen. Snarare har den indirekta betydelsen, att via ett grundläggande element i en aristokratisk identitet, uppvisa sin associering och tillhörighet till denna sfär. I Kockska huset, och troligen också i det Rosenvingeska huset, har säkerligen det nyvunna frälskapet och därmed det officiellt sanktionerade sociala upphöjandet varit ett avgörande incitament. De förmodade vapenbilderna på Brahehuset bör ha haft en annan bakgrund. Brahesläkten, som tillhörande den danska uradeln, hade inget behov att kommunicera och reproducera sin tillhörighet till aristokratin, den var ställd utom allt tvivel. I stället bör syftet ha varit att understryka och förstärka släktens maktposition; ekonomiskt, politiskt, socialt. En position som via det heraldiska märket knöt an till en lång följd av välbärdiga släktlänkar, anor och förfäder. En position som gav dem en rätt att på ett obesträtt och dominant sätt vara etablerad i staden, ytterligare understruken av husets imponerande arkitektur.

I de analyserade exemplen, där tillräckliga materiella lämningar låter oss bedöma det, kan en annan komponent av en aristokratisk identitet spåras, nämligen den aristokratiska livsstilen. En sådan livsstil, grundad i ett erforderligt ekonomiskt kapital, kan förenklat sammanfattas i en överdådig konsumtion, ett förfinat – höviskt – uppträdande och levnadssätt och under slutet av medeltiden ett kulturellt intresse och engagemang. Primärt återspeglas detta i själva husens kostbara och lyxösa material och utformning. Husens bekvämlighetsinrättningar i form av priveter, eldstäder och privata rumsenheter visar på det förfinade levnadssättet, en form av lyxkonsumerad boendemiljö. Därtill kommer dekoration och utsmyckning såsom skulpturer, väggmålari och ornamenteringsdetaljer som förknippade innehavaren med en kulturell sfär, i de malmöitiska 1500-talshusen med den spirande renässansen. Även en stark religiositet återges i skulpturer och annan utsmyckning. Den får väl mer sägas vara ett utslag av samtidsandan än ett specifikt aristokratiskt särdrag, men omfattningen och kvalitetsnivån visar på en aristokratisk förmåga till och ett intresse av dyrbar konsumtion.

Sammanfattning

I genomgången har tre huvudtyper av aristokratiska gårdar och hus utkristalliserats. Den följande sammanfattande beskrivningen av dessa skall ses som utmejslade idealtyper. I flera fall återfanns element och drag från de olika typerna i samma anläggning, likaså uppträdde individuella avvikelser, varför verkligheten mer utgjordes av ett kontinuerligt spektrum än av distinkt olika typer.

De tidiga lundensiska storgårdarna var arealmässigt omfattande agrara enheter som dominerade bosättningsområdet. Karaktäristiskt var de privatkyrkor, senare omvandlade till patronatskyrkor, som gårdsägarna uppförde på storgårdens mark. Genom det stora egendomsinnehavet och anknytningen till den nya religionen markerades den lokala makten över människor och mark.

Högaristokratins urbana sätesgårdar innehöll drag av de tidigmedeltida storgårdarna. De var belägna på stora, agrart utformade, tomter i semiperifera lägen i städerna, där vissa stadslägen synes ha föredragits. Möjligen speglade lokaliseringen en social distansering i likhet med på landsbygden, utifrån de begränsade rumsliga möjligheter som stadsmiljön tillät. Residenshusen utgjordes av tvåvånings tegelhus, med ett rum i varje plan utan intern kommunikation. I ovanvåningen fanns den representativa salen medan bottenvåningen inrymde borgstugan och förrådsutrymmena fanns i källarplanet. Likheter fanns med landsbygdens sätesgårdar, främst i form av en samlad miljö som skapade förutsättningar för en traditionell aristokratisk livsstil. Den mest markanta skillnaden var avsaknaden av de fortifikatoriska anläggningar och byggnadsutformningar som präglade den rurala aristo-

kratins borgkomplex. Det skall dock noteras att befästningarna på landsbygdens sätesgårdar ofta var symboliska till sin karaktär samt att egendomarna i städerna innefattades av stadens befästningssystem, särskilt tydligt i Malmö och Halmstad. Här framträder också en tydlig skillnad mot till exempel de norditalienska städerna där även enskilda gårdar hade fortifikatoriska torn.

Det urbana lågfrälsets hus och gårdar, kända från 1400-talet, hade en annan gestaltning och struktur. De var mer centralt lokaliserade, ofta i ett område som anslöt både till städernas kommersiella delar och till de aristokratiska. Tomterna hade också en annan utformning, de var mindre, långsmala och oftast kvartersgenomgående. Residenshusens arkitektur var en urban sengotik, med gavelvända hus med ingång ut mot huvudgatan. I början av 1500-talet kan begynnande renässansdrag spåras, framförallt i interiört dekormåleri, fasadornamentik och att husen orienterades med långsidan utmed huvudgatan. Husens planlösning blev mer diversifierad med ökad, mer funktionsanpassad, rumsuppdelning. De merkantila behoven tillgodosågs genom stora förrådsutrymmen i källar- och vindsplan, säkerligen även i andra byggnader på gården. Husens ovanvåningar var inrättade för privat bruk medan bottenplanet utgjorde en mer publik del, en uppdelning som förstärktes av en tydlig åtskillnad mellan våningsplanen. Bekvämlighetsinrättningar och utsmyckning innebar ett luxuöst boende som anslöt till en aristokratisk livsstil, i vissa fall särskilt markerad genom exponerandet av heraldiska vapensköldar. Då de både hade drag av borgerskap – belägenhet i anslutning till städernas kommersiella delar, urban arkitektur, merkantilt anpassade tomter och hus – och av aristokrati – belägenhet i anslutning till städernas aristokratiska delar, inrättade och utsmyckade för en aristokratisk livsstil – kan dessa hus och gårdar sägas signalera en dubbel grupptillhörighet.

Aristokraten, staden och samhället – en sammanfattande diskussion

Aristokratisk närvaro i städerna

Avhandlingens första syfte var att undersöka aristokratins faktiska närvaro i de medeltida skånska städerna. Med den kunskapen som utgångspunkt analyserades sedan aristokratins roll och betydelse i dessa städers samhällsstrukturer. Syftet konkretiserades och operationaliserades i tre huvudsakliga frågeställningar. Genom att tillämpa en historisk-arkeologisk metod, där materiella lämningar, skriftliga dokument och bilder utnyttjas för att skapa en ny tolkningsbar kontext, har nya kunskaper och insikter om medeltida urbana förhållanden möjliggjorts och utvunnits.

Den första frågan som ställdes gällde i vilken mån, på vilket sätt och utifrån vilka syften aristokratien kan ha varit delaktig i stadsgrundande.

Redan i städernas etableringsfas har tecken på aristokratins engagemang kunnat spåras. En fysisk närvaro i det tidiga Lund genom innehav av storgårdar, där privatkyrkor uppfördes i en agrar miljö, och genom tjänstebefattningar kopplade till kungamakten och kyrkan, har kunnat visas. Även i de högmedeltida städerna finns indikationer på ett primärt markinnehav, ett innehav och en urbanisering som befremjade aristokratins ekonomiska intressen i form av handel och delaktighet i det lukrativa sillfisket i sydvästra Skåne. Möjligheten att aristokratien var en viktig och aktiv part i stadsbildandet har inte tidigare tydligt framhållits i urbaniseringens förklaringsmodeller. Kungamakten, kyrkliga institutioner eller merkantila förhållanden har varit de antagna initiativkrafterna. Men troligen hade aristokratien ett väsentligt intresse i städers tillkomst och därmed kan den ha intagit en aktiv roll i beslut och genomförande i urbaniseringsprocessen. Det magra källmaterialet förhindrar dock ett mer ingående och tydligt besvarande av frågeställningen.

Nästa frågeställning gällde vilka olika kategorier av urbant närvarande aristokrati som kan identifieras. För dessa analyserades vilka intressen och motiv som föranledde deras urbana närvaro, vilka verksamheter de ägnade sig åt och vilka funktioner de fyllde. Kort sagt – varför var de där? Analysmässigt behandlades tre typer av hög- och senmedeltida aristokrati.

Högfrälset var primärt lokaliserat på landsbygden med sätesgårdar och ett mer eller mindre spritt och omfattande innehav av landbogods. Många ur högfrälset hade därtill residensegendomar i städerna, kanske främst för att utnyttja de kommersiella och logistiska funktioner stadsmiljön kunde erbjuda. Städerna var viktiga som avsättningskanaler för överskottet från domänjorden och landbogodset. De var också betydelsefulla för att säkerställa tillgången till de konsumtionsvaror högfrälset efterfrågade för att kunna upprätthålla en aristokratisk livsstil. Men det fanns inte bara ekonomiska motiv för att etablera sig i städerna. Högaristokratins

stadsgårdar var residens- och uppehållsplats vid kortare eller längre besök, en närvaro betingad av ekonomiska, politiska eller juridiska behov. Städerna som social mötesplats, inte minst inom släktkretsen, liksom relationer och förbindelser med kyrkliga institutioner utgjorde också skäl för att där skaffa sig en ståndsmässig uppehållsplats. I flera fall har det visats att dessa residentiella enheter företrädesvis låg i semiperifera lägen på större tomter med agrar karaktär, sannolikt ett försök att efterlikna landsbygdens sätesgårdsmiljöer. Utformningen av dessa urbana sätesgårdar antas ha påverkats av såväl städernas begränsade markareal som den urbana byggnadsarkitekturen.

Vidare identifierades ett ruralt lågfrälse som i flera fall upprätthöll ämbetspositioner i städerna, främst som av kungen utsedda byfogdar. Särskilt gällde detta under perioden från 1300-talets början fram till senare delen av 1400-talet. I Lund tillkom också tjänstgöring på det skånska landstinget. För flera utgjorde denna urbana tjänstgöring ett initialt eller tidigt steg i en aristokratisk levnadsbana som ledde vidare till fortsatt offentlig tjänstgöring i högre befattningar eller till ett ruralt baserat lågfrälseliv. Andra delar av det lägre landsbygdsfrälset innehade i likhet med högfrälset agrara godsegendomar, om än i mindre skala och belägna närmare staden. Precis som för högfrälset erbjöd städerna avsättningsmöjligheter för överskottsproduktion – i lågfrälsets fall kanske främst till den lokala marknaden – och inköpskanaler för konsumtionsvaror. Det fanns säkert också affärsmässiga och juridiska behov såväl som sociala och religiösa skäl för lågfrälsets närvaro i städerna. För de delar av lågfrälset som hade sätesgårdar i städernas direkta omland var det inte lika nödvändigt att även ha permanenta boningshus i städerna. Kanske fanns inte heller de ekonomiska förutsättningarna. Det finns dock ett flertal belägg för att även det rurala lågfrälset var innehavare av stadsegendom.

Den tredje analysgruppen utgjordes av vad jag identifierat som ett stadsfrälse eller urbant frälse, en kategori av lågfrälse med en permanent urban närvaro och lokalisering. Personer ur denna kategori har dominerat städernas ledande organ, rådet och särskilt borgmästarämbetet, från slutet av 1300-talet och minst till mitten av 1400-talet. Under den senare delen av perioden finns flera exempel på att de även fungerade som byfogdar när städerna själva fick större inflytande över byfogdetillsättningarna. De synes ofta ha haft sitt släktmässiga ursprung i det regionala rurala lågfrälset och fortsatt haft kontakter och släktgrenar inom denna landsbygdsaristokrati. Utöver befattningar i städernas maktinstitutioner kunde de verka som ledande köpmän, myntmästare eller livnärer sig på en god kapitalbas som rentier. De kända hus och gårdar som tillhörde denna grupp var belägna närmare städernas merkantila delar och arkitekturen anslöt sig mer till det övriga högre borgerskapets egendomar, oftast dock mer påkostade och praktfulla.

Sammanfattningsvis kan konstateras att aristokratin var i högsta grad närvarande i de medeltida städerna. Det rörde sig om flera olika grupperingar med olika bevekelsegrunder och som agerade på olika sätt. Den lokala urbana makten, representerad av stadens råd och kungens byfogde, dominerades av lågfrälsepersoner ända till andra halvan av 1400-talet. Först därefter togs dessa funktioner över av det som normalt kan betraktas som ett ordinärt borgerskap. Ett sådant aristokratiskt maktpolitiskt inflytande på det lokala planet har inte uppmärksamrats tidigare i det medeltida Danmark, möjligen med undantag för staden Odense.

Aristokratin var även markant närvarande som innehavare av stadsegendom. En skönsmässig uppskattning av omfattningen av frälsets innehav har gjorts baserat på bevarade dokument om fastighetstransaktioner, en uppskattning som visade på 15-20 % under hög- och senmedeltid. Omfattningen var sannolikt högre i början av perioden för att med en kontinuerlig ägandeövergång till kyrkliga institutioner sjunka under loppet av senmedeltiden.

Den tredje och sista frågeställningen gällde aristokratins rumsliga lokalisering i städerna och utformningen av dess egendomar, dess hus och gårdar.

Tre huvudtyper av aristokratiska stadsegendomar har utkristalliserats, typer som går att inordna i en övergripande kronologi. I det tidiga Lund fanns agrara storgårdsegendomar med privatkyrkor, senare omvandlade till patronatskyrkor. Dessa hektarstora anläggningar upptog redan tidigt en stor del av den uppväxande stadens areal och antas ha utgjort grundelement i den mångtaliga sockenstruktur som utvecklades. Egendomarerna kan ses som små, lokala herradömen där underlydande, arbetsfolk och trälars omgavs av världslig auktoritet förstärkt av kyrklig ideologisk makt.

Särskilt intressant är högaristokratins hög- och senmedeltida uppförande av residensgårdar i städerna. De kan ses som en urbant anpassad variant till högfrälsets primära sätesgårdar på landsbygden. I likhet med dessa var de skattefria till skillnad från annan stadsegendom som frälset innehade. Jag har därför valt att betrakta och benämna dem som **urbana sätesgårdar**, vilket ligger i linje med hur de sågs i den senmedeltida lagstiftningen. I Lund kan rötterna spåras till de äldre storgårdarna, tydligast i fallet Krognosgården. De var belägna i semiperifera lägen, vilket antogs vara en följd dels av behovet av en större tomtyta, dels av en önskan om social distansering i den utsträckning det begränsade stadsutrymmet tillät. I några fall ökades den sociala distanseringen ytterligare genom att residenshuset låg indraget på tomten. På dessa större tomter skapades en i stadssammanhang agrar gårdsstruktur. Ett större residenshus i form av tvåvånings tegelhus med kompletterande funktionsbebyggelse samt ytor för köks- och fruktträdgårdar, bete och kanske dammar. Exempel på denna typ av gårdar fanns i Lund (Krognosgården, Jakob Jensens gård och Billegården) och i Malmö (Jens Uffesens gård, Axelgården och släkten Krognos gård).

En tredje typ av aristokratiska stadsegendomar anknöt mer till senmedeltidens högborgerliga arkitektur och utformning. De var belägna på mer kompakta, långsmala tomter närmare städernas merkantila centrum. Under 1400-talet var de byggda med tvåvånings tegelhus i gotisk stil, gavelvända och belägna i anslutning till gatan. En bit in på 1500-talet märks ett begynnande renässansinflytande både exteriört (de förläggs till exempel med långsidesfasaden utmed gatan) och interiört (ny tidsenlig dekorativ inredning och en mer diversifierad planlösning). I flera av dessa markerades den aristokratiska tillhörigheten med visuellt framträdande vapensköldar. Utmärkande var också utrymmen och annexbyggnader som tillgodosåg ett merkantilt behov samt residensrummens inredning för ett luxuöst och bekvämt boende. Dessa hus och gårdar har främst förbundits med det urbana lågfrälset (till exempel Dringenbergska, Kockska och Rosenvingeska husen i Malmö), men också i några fall med högaristokratien (Medeltidshuset i Halmstad, Brahehuset i Ystad). De sistnämnda skall också ses som urbana sätesgårdar för högfrälset, men i högre grad anpassade till stadsmiljön.

Dessa tre aristokratiska fastighetskategorier kan och skall inte ses som distinkt avgränsade, varken karaktärsmissigt eller kronologiskt. De bör betraktas som idealtyper, där verklighetens specifika anläggningar kunde uppvisa avvikande särdrag och ha en överlappande varaktighet. Lunds tidiga storgårdar gled säkert i många fall över till urbana sätesgårdar. Divergensen mellan högaristokratins urbana sätesgårdar och stadsfrälsets urbant gestaltade hus var inte artskild utan drag från båda typerna kan påträffas i många av de anförda exemplen, och även det rurala högfrälset var i besittning av den senare kategorin. Dock kan deras karaktärisering i många fall anknytas till innehavarnas involvering i städernas liv och leverne. De urbana sätesgårdarna fungerade som boende i samband med stadsbesök medan stadsfrälsets gårdar utgjorde en aktiv del i städernas ekonomiska, politiska och sociala liv.

Aristokrat eller borgare?

Inom en teoretisk referensram baserad på Max Webers och Michael Manns samhällsmodeller har sociala, ekonomiska och politiska aspekter på det medeltida stadssamhället, och specifikt aristokratins plats och roll i sammanhanget, analyserats. Betydelsen av aristokratisk ideologi, särskilt när den kom till materiella uttryck, och hur den genomsyrade alla samhällsdimensioner har uppmärksammas. De genomförda analyserna och deras resultat ger en utgångspunkt för att diskutera avhandlingens mer övergripande syfte, som är att undersöka och problematisera den medeltida gränsdragningen mellan olika samhällsgrupper. Enligt ståndmodellen betraktas denna segmentering som distinkt, naturlig och uppenbar. Ett sådant synsätt medför också att städerna ses som tydligt avskilda samhällsenheter definierade utifrån sitt speciella ståndselement, borgarna. En sådan diskussion kan lämpligen föras dels utifrån en jämförelse med annan syd- och västeuropeisk stadsaristokrati, dels utifrån hur den medeltida ideologiska och identitetsmässiga synen på aristokratin tog sig såväl ideala som praktiska uttryck.

Både det analyserade högfrälset och det rurala lågfrälset kan med stor säkerhet inordnas i den aristokratiska sfären, i frälseståndet som riddare eller väpnare. Där emot har det ett flertal gånger i avhandlingen framhållits att det så kallade stadsfrälset inte med lika stor tydlighet och visshet kan hänföras till aristokratin. De uppvisade många karaktäristika för borgare; medlemmar i stadens råd, ofta ledande köpmän, permanent boende i staden, ingen militär profil. Samtidigt finns ett flertal exempel på att de titulerades välbördig, väpnare eller hert/*dominus*, de kunde ingå i släkter som i övrigt var ett ruralt lågfrälse, ibland hade de även ett eget innehav av huvudgård på landsbygden. Tydligast för eftervärlden är den aristokratiska signal de skickade genom bruket av heraldiskt märke i stället för bomärke, i några fall explicit uppbackat genom sköldebrev. Så, var de aristokrater eller borgare?

Att de utgjorde ett elitskikt i staden är uppenbart. En sådan stadselit beskrivs i litteraturen ofta som ett stadspatriciat, med vilket närmast avses en avskild och ledande borgargrupp i staden – socialt, ekonomiskt, politiskt – men antyder också något mer än bara en samhörighet, om än särskild, med stadens borgerskap. En sådan speciell och avvikande term hade ju knappast behövt användas om gruppen enbart utgjorde det främsta skiktet i borgerskapet. Där emot är det mer oklart vilka andra beståndsdelar och kopplingar som kan anses ingå i begreppet.

Vid genomgången av stadsaristokrati i andra syd- och västeuropeiska områden har liknande personer och grupper påträffats. I de central- och norditalienska städerna etablerades ett stadspatriciat genom en sammansmältning av omlandets aristokrati och städernas ledande köpmannakretsar, med lokalisering i städerna men med omfattande kontakter med det rurala omlandet. Denna stadsaristokrati besatt dock, genom ett aktivt och lönsamt deltagande i städernas merkantila verksamhet, en ekonomisk styrka som möjliggjorde en livsstil vida överstigande vad som gällde för skåneländska förhållanden.

I de flamländska städerna utvecklades också en assimilering mellan landsbygdsförankrad börsaristokrati och städernas ledande köpmannakretsar. Trots tydliga aristokratiska särdrag och attribut, till exempel riddartitlar, sågs de inte alltid fullt ut som en genuin nobilitet. Där emot hade de socialt en aristokratisk status, uttryckt bland annat i en aristokratisk livsstil.

Även i England var gränsen mellan landsbygdsaristokratin och städernas ledande borgerskap diffus och varierande. Speciellt den breda och svärdefinierade låg-aristokratiska grupp som kallas *the gentry* fanns etablerad både i stad och på landsbygden. Kärnan utgjordes av besuttna herremän med en lokal eller regional ämbetsmannaposition. I städerna var de involverade i köpenskap och förvaltning, men

verkade också som välutbildade specialister. De var välsituerade personer med en förfinad och aristokratisk livsstil, kort sagt *gentlemen*.

Ursprunget för de nordtyska Hansa-städernas stadspatriciat har diskuterats, bland annat som baserat på ett lågaristokratiskt landsbygdsskikt. Under medeltiden utvecklade det aristokratiska drag, tydligast genom bruket av heraldiskt vapen. Det förekom också att äktenskapliga förbindelser knöts med lantaristokratin.

Några genomgående drag avseende stadspatriciatet kan således vaskas fram. De var ofta involverade i kommersiella aktiviteter, vilka skapade den ekonomiska grund deras sociala aristokratiska position krävde. De hade anknytning till rurala godsegendomar som ytterligare kunde förstärka deras anseende och deras kapitalstyrka. De besatt framträdande maktposter i städerna vilket gav dem en ledande, auktoritativ position. De utövade en aristokratisk livsstil som manifesterades i extravagant konsumtion och ett materiellt uppvisande av sin position i form av högklassiga residensbyggnader, heraldiska vapen med mera. Dessutom tillägnade de sig en kultiverad smak, särskilt tydlig mot medeltidens slut. Däremot var de krigiska och militära inslagen, som utgjorde ett särmärke för riddarväsendet, övervägande frånvarande.

Dessa drag kan också spåras i det skånska stadsfrälset, om än med lägre lyskraft och sämre ekonomiska förutsättningar, särskilt jämfört med aristokratin i de norditalienska städerna. Peter Englunds (1989) karaktärisering av det svenska adelsståndet vid 1600-talets början stämmer också till delar med detta skåneländska stadsfrälse. De var det politiskt ledande elementet inom borgerskapet genom att besätta de främsta posterna inom magistraten och tidvis också landsdomarbefattningen vid det skånska landstinget. Även ekonomiskt synes de i det lokala sammanhanget ha stått starka och troligen tillhört köpmannaeliten. Deras egendomsinnehav och byggnader visar tydligt på ett sådant förhållande.

Andra element som Englund lyfter fram är börd och tradition (Englund 1989:70ff, 103ff). I Lund och Malmö har flera släkt nätverk identifierats, oftast med en rural godsägande bakgrund. Dessa släkter har kunnat beläggas i flera generationer som ledande i den urbana miljön och därför med tiden, tillsammans med potentiella rurala aristokratiska rötter, skaffat sig en bördshistorik väl i nivå med andra spirande väpnarsläkter. När de lämnade sin landsbygdscontext bröt de dock med sin traditionella plats i samhället. I stället byggde de upp en ny familjetradition som stadsfrälse. Samtidigt har vi sett att de i flera fall fortsatte med att ha kontakter och förbindelser med landsbygdens lågfrälse. Englund visar hur den tidigmoderna adeln manifesterade sin bördsaristokratiska identitet genom en offentligt uppvisad lyxkonsumtion och bygghälsa, ett beteende som skulle tydliggöra den rangposition man ansåg sig ha. Konsumtionen baserades varken på de egna materiella behoven eller på de egna ekonomiska förutsättningarna. Den utgick från positionen i samhället vilken skulle legitimeras och befästas. Englund jämför detta med borgerskapets ekonomiskt inriktade liv och verksamhet och kontrasterar profit-maximerande borgare mot prestige-maximerande adelsmän (Englund 1989:70ff). Källmaterialet medger inte en djupare analys av sådana skillnader inom de medeltida städernas borgerskap, men den stenhäusbebyggelse som i flera fall kunnat kopplas till stadsfrälset indikerar ändå på olikheter. Ett prestige- och statusänkande kan ha varit ett av de bakomliggande motiven vid byggnadsutformningen, inte minst i Jørgen Kocks ståtliga husbygge. Bruket av heraldiska vapen understryker också att den bördshistoriska och traditionsmedvetna självbilden skiljde sig från det ordinära borgerskapet.

Vad som tydligt avviker från Englunds frälsekaraktäristik är det anti-merkantila ideologiska drag som adeln omhuldade. I vilken mån det går att föra tillbaka till medeltid är dock vanskligt att bedöma. Som tidigare visats (kapitel 1, Den medeltida

aristokratins framväxt) innebar utvecklandet av ståndsmodellen att det merkantila borgerskapet föll utanför den aristokratiska gruppen och i stället kom att bilda ett eget stånd. Den merkantila verksamheten kom därför inte att infogas i en aristokratisk identitet och ideologi. Samtidigt är det tydligt att aristokratiska grupper i europeiska städer flitigt deltog i handel och annan ekonomisk verksamhet. Även i den nordiska medeltida praktiken verkar handel inte ha varit främmande ens för högfrälset (Ilsøe 1966; Dahlerup 1971:59). Landsbygdsfrälset hade ett uppenbart behov av att skapa ekonomiska resurser för att upprätthålla en aristokratisk livsstil, ett behov som kunde tillgodoses genom att konvertera överskottet från godsegendomarna till gångbara medel för inköp och konsumtion. Även om aristokratin förväntades att leva på sina godsegendomar är det tydligt att den inte helt avstod från de vinster ett aktivt deltagande i handeln medförde. Således har den aristokratiska ideologin krockat med verkligheten, en motsättning som uppenbarligen löstes på ett pragmatiskt sätt. Den anti-merkantila inställningen upprätthölls ideologiskt men inte i praktiken. Även under tidigmodern tid fanns denna ambivalenta inställning inom högadeln. Man deltog förvisso i den kommersiella verksamheten, men strävade efter att sköta den diskret och helst utrikes genom fjärrhandel. Man var klart medveten om avsteget från det aristokratiska idealet, men att värna en god ekonomisk ställning var viktigare i praktiken. Per Brahe d ä formulerar det så här i *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk* (Brahe 1971[1581]:65f):

bruke handell och Wandell efter gode och förståndige Köpmäns Sätt, Doch så måste thet medh Kiöpen schapen mest skeep vtanrijkis, Och så oförmerckelige som man thet best göre kan för roop och rychte skull, Förty att såden Näring hafuer många Afuundzmän, hathere och förhindringer besynnerligen här vt Rijket, Och ändog Köpmans Näring synes ware Adeligitt stånd något förnär, Så är thet doglikuel mykit värre, och både för Gud och Menniskior fast oswarligere, att ware vthe på früibyte, Rofue, och tage ifrån andre oförskyllt [...] Och är änthå inthet bettere att lijda armodh och fattigdom.

Bilden av den ridande och berustade krigaren var en av grundpelarna när den världsliga eliten förändrades under tidig- och högmedeltid. Den nya aristokratiska profil och identitet som skapades utgick från att riddarståndet var just högkvalificerade och dyrt utrustade krigare som skulle försvara riket och dess inbyggare. Som visats i samband med analysen av frälsebrev (kapitel 2, Frälsebrev) baserades nobiliseringen på en motprestation i form av tjänst, men denna tjänst var inte nödvändigtvis av militär art. Den kunde också utgöras av civila uppgifter, funktioner och ämbeten. I vissa lägen kunde en militär tjänstgöring fullgöras indirekt genom finansiella prestationer, det vill säga i praktiken likvärdigt med skattebetalning. Troels Dahlerup (1971:63) menar att den militära tjänsteplikten överbetonats i förhållande till den civila. Även den militära identitetsparametern förefaller således ha eroderats under senmedeltiden och inte längre varit oundgänglig i praktiken.

Det har konstaterats att gränserna för att avgränsa det världsliga frälset nedåt mot lägre samhällsklasser under medeltiden var oklara, särskilt under 1400-talet. Flera olika grupper har diskuterats som existerande i ett gränsland mellan fria och ofria, mellan frälse och icke-frälse, till exempel de så kallade *målsmænd* på Lolland och sydöstra Fyn, sydjylländska och bornholmska *frimænd* samt bohuslänska *knaber*. De utgjorde oklara och svårdefinierade grupperingar mellan bönder och frälse. Först från början av 1500-talet och sedan fortsatt under tidigmodern tid utvecklas en starkare och distinktare gränsdragning för tillhörighet till adelsståndet och därmed detta stånds tydligare avgränsning från samhället i övrigt (Dahlerup 1971:51, 76ff; Wittendorff 2003:29f). Diskussionen har främst rört förhållandet mellan bönder

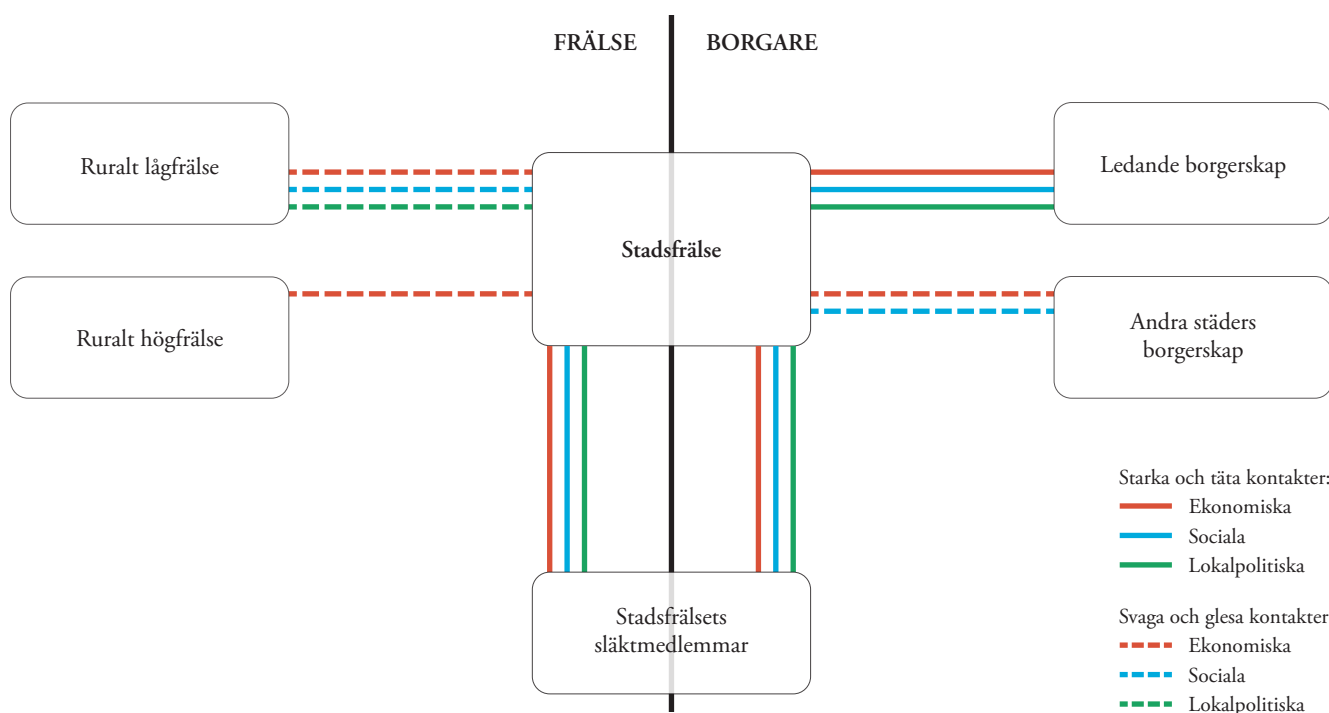
och frälse. Det är rimligt att tänka sig att motsvarande oklara förhållanden rådde även i städerna, i gränzonen mellan borgare och frälse.

Det går sannolikt inte att definitivt och distinkt etikettera det urbana frälset. Inte ens i de fall de hade erhållit frälsebrev tycks de ha avsondrat sig från borgerskapet. De var fortfarande borgare genom att delta i borgerskapets maktorgan, genom att idka borgerlig verksamhet, genom att inte uppvisa en militär identitet och kanske framförallt genom att permanent leva och verka i städerna. De var aristokrater genom att, om än sporadiskt, tituleras som sådana, genom att ingå i släkter och nätverk med frälsestatus och framförallt genom att uppvisa en aristokratisk livsstil med materiella uttryck som tydligast framkommer genom bruket av heraldiskt märke. I de fall de nobiliserades genom frälsebrev tycks de erhållna privilegierna varit av begränsad betydelse. Inte heller tjänsteplikten fullgjordes på ett traditionellt militärt vis. Mycket tyder på att det var det sociala anseendet genom det offentliga bekräftandet av den aristokratiska positionen som var det primära, manifesterat i tilldelandet av ett heraldiskt vapen. Flertalet av avhandlingens stadsfrälsepersoner kan inte uppvisa ett bevarat frälsebrev, men det kan ju å andra sidan inte heller det absoluta flertalet av det övriga frälset, antingen för att det inte bevarats eller för att det aldrig utfärdats. Det behöver således inte innebära att de inte besatt en aristokratisk status. I stället är det andra parametrar som visar i vilken utsträckning denna elit tillhörde den ena eller andra grupperingen, eller, i fallet med stadsfrälset, hur dess dubbla tillhörighet skall uppfattas.

Ett sätt att betrakta denna otydligt definierade kategori är via de nätverk de kan anses ha ingått i. Michael Manns överlappande och mer eller mindre diffusa nätverk speglar väl det urbana frälsets plats och roll i de medeltida städerna. Ekonomiskt var de en del av städernas kommersiella verksamhet, med kopplingar till det övriga borgerskapet, men även i olika utsträckning också till borgerskap i andra städer. Samtidigt berörde deras ekonomiska aktiviteter också de behov som regionens rurala aristokrati hade i form av inköp och försäljning. Lokalpolitiskt spelade de en ledande roll, men samverkade i städernas magistrat med andra utsedda borgare och i viss utsträckning även med landsbygdsfrälse. I den mån de var politiskt engagerade på ett högre plan fanns kontaktytor mot andra städers stads-

Figur 10.1. Teoretisk modell för det ständsöverskridande urbana frälsets nätverkskontakter.

Figur: *Kentih Hansen*. Grafik: *Anders Gutehall*.

elit samt mot högaristokratin. Deras sociala nätverk omfattade sannolikt primärt den egna släktsfären och städernas övriga högre borgerskap, men förbindelser fanns även med rural lågaristokrati och andra städers stadsfrälse. I dessa överlappande nätverk, med en blandning av starkare och svagare kopplingar, fanns stadsfrälset i kontaktzonen mellan den rurala aristokratin och det övriga borgerskapet. Figur 10:1 är ett teoretiskt försök att återge en sådan nätverksmiljö för just det ständsöverskridande urbana frälset.

Många exempel på denna flerfaldiga nätverkstillhörighet och dubbla identitet, exempel på både borgar- och frälsestatus, har identifierats i avhandlingen. Några konkreta fall, olikartade men typiska, kan lyftas fram och rekapituleras i enlighet med avhandlingens ambition att synliggöra de individuella medeltida aktörerna.

Jens Esbensen (örn) tillhörde definitivt det rurala lågfrälset, även om inte något frälsebrev är känt. Han titulerades väpnare och skrev sig till sätesgården Fosie. Han kallades även för borgare och ingick sannolikt i Malmö stads råds-krets. Trots att Jens var förankrad i lågfrälset i stadens omland blev hans barn fast etablerade i staden som borgmästare respektive hustru till borgmästare.

Släkten som förde ett rosensparrevapen tillhörde det ledande skiktet i Lund och Malmö. Troligen hade den initialt också rötter eller andra nära kopplingar till Rosensparresläkten på Skarhult. Den hade ursprungligen en större gods massa i sydvästra Skåne, men blev under senmedeltiden huvudsakligen urbant etablerad. Ett flertal familjemedlemmar är kända som borgare, rådmän och borgmästare i de båda städerna. Några av ättlingarna återgick till ett ruralt liv som landsbygdsväpnare medan andra kvarstannade i stadsmiljön.

Det tydligaste exemplet på ett gränsöverskridande, på dubbla identiteter som borgare och aristokrat, är myntmästaren och borgmästaren i Malmö, Jørgen Kock. Utifrån en ledande position inom borgerskapet blev han nobiliserad och erhöll frälsebrev, men behöll ändå sin koppling till borgerskapet. I det ståtliga residens han lät uppföra kan hans dubbla identitet materiellt skönjas. Hela byggnaden visar på hans framstående samhällsposition, men möjligen var det ideologiska budskap han ville förmedla mer raffinerat. Via attributen riktade ut mot stadens huvudgata och de stadsbor som frekventerade denna signalerade han en tillhörighet till borgerskapet och stadens kommersiella liv. Den mer diskret utformade byggnadslänga som härbärgerade hans riksomfattande myntnings- och bankirverksamhet, delvis i kronans tjänst, hade gestaltats för att knyta an till samhällets aristokratiska och regala kretsar.

Avhandlingen pekar på oklara och flytande gränser mellan ledande personer, om de kunde anses tillhöra ståndet världsligt frälse eller borgarståndet. En motsvarande oklarhetszon på landsbygden mellan frälse och bönder har tidigare identifierats av forskningen. Det förefaller således som att indelningen – både på landet och i städerna – av det medeltida ståndssamhället, och specifikt avseende avgränsningen mot frälseståndet, inte var strikt, tydlig och definitiv. En sådan skarp avgränsning av frälset skedde först under tidigmodern tid när nobiliseringar och privilegietilldelande blev mer formaliserade och kontrollerade. Det världsliga frälset kom då att utvecklas till en allt tydligare avgränsad samhällsgrupp, adelsståndet.

I den bild som avhandlingen förmedlar om aristokratiska inslag i Skånelandskapens medeltida städer framträder ett betydelsefullt, aristokratiskt profilerat, skikt. Rimligen var de fyra undersökta städerna inte unika i detta avseende utan man bör räkna med att även i andra nordiska städer, i alla fall de som var av någorlunda storlek och betydelse, fanns ett motsvarande aristokratiskt inslag. Deras närvaro, ställning och auktoritet har sannolikt utgjort ett påtagligt och inflytelserikt inslag i den urbana miljön.

Summary

The premise for the thesis was to problematize the view of the medieval town according to which a non-aristocratic burgher class was the wholly dominant element in towns. It seemed unlikely that the nobility, as the upper stratum of society, would have shut itself off from the economically, cultural, and politically significant role of the towns. Nor was it deemed probable that the leading stratum of the town, the merchants and the council, would have lacked essential interfaces with the nobility. Furthermore, it was hypothesized that the well-established model of the division of medieval society into estates – the nobility, the clergy, the burghers, and the peasantry, with clear and distinct boundaries between them – was in practice more diffuse and indeterminate, especially in the urban environment.

The aims of the thesis were formulated on three levels. The lowest level was intended to gain knowledge of the actual presence of nobility in the town at different times; the scope and nature of their presence, and the motives. At the next level, the study aimed to clarify the involvement of the nobility in urban society structures. This concerned material structures (urban estates, houses, and other buildings), social structures (interaction with other social groups), and economic and political power structures. The top level aimed to paint a nuanced – and perhaps modified – picture of both the estate society of the time and the urban community. In addition, the ambition was to highlight individual actors in the town, individuals within the medieval nobility in the urban context.

In chronological terms the survey covers the Danish Middle Ages and a selection of towns in the Scanian provinces, namely, Lund, Malmö, Ystad, and Halmstad. In addition, the analysis focused on the nobility's houses and properties in the town as well as their participation in the governing bodies of the town. This means, among other things, that the relationship of the nobility to urban ecclesiastical institutions is not covered by the study.

The analysis has been conducted according to a historical-archaeological method, which means that material remains, written documents, and images are used to create new interpretable contexts. The methodological approach involves multiple types of sources and draws on different disciplines. The theoretical framework is based on Max Weber's and Michael Mann's models of society, analysing social, economic, and political aspects of medieval urban society, and specifically the place and role of the nobility in this context. The dissertation considers the significance of the aristocratic ideology, especially its material expressions, and how it permeated all dimensions of society.

As a starting point, a survey was conducted of the normative legal and fiscal conditions that affected the nobility in the urban environment during the Middle Ages. Aspects of urban law, property law, and taxation relevant to the aristocratic presence in towns have been analysed. In the Late Middle Ages, only urban residential estates were exempt from tax, while other aristocratic property in towns was subject to tax, unlike the situation in the countryside, where tax exemption also applied to their tenant holdings. Various kinds of legal obstacles to the acquisition of urban property by the nobility have been noted, legislation indicating that the nobility owned a not insignificant amount of property in the towns. Finally, an analysis was conducted of extant charters of nobility, specifically discussing the meaning and scope of the duty of war service, but also the significance of obtaining a coat of arms.

The survey of the source material from the four towns comprised property transactions in which a member of the nobility was identified as a contracting party or where aristocratic property was mentioned. The material was used to identify transfer flows to and from the nobility, the domicile of nobles who owned town property, and the location and distribution of aristocratic property in the towns. In addition, specific urban estates and buildings belonging to the nobility were studied, whether still standing or archaeologically documented, to determine the structure of urban estates, their design and appearance, and the ownership context. Several new interpretative hypotheses are presented, for properties such as *Billegården* in Lund, *Axelgården* and *Kockska huset* in Malmö, *Brahehuset* in Ystad, and *Medeltidshuset* in Halmstad. Furthermore, the medieval mayors and town bailiffs (*byfogdar*) are analysed to the extent that they could be considered to belong to the nobility. For Ystad, the dissertation analyses and discusses the holding of the Ystad mortgage, and for Halmstad the importance of the town seal.

The first aim of the thesis, to examine the actual presence of the nobility in the medieval towns of Scania, was the starting point for ascertaining the role and significance of the nobility in the society structure of these towns. The aim was operationalized in three specific questions.

The first question concerned the extent, the manner, and the purposes of aristocratic involvement in the foundation of the towns.

Traces of aristocratic involvement can be found already in the establishment phase of the towns. Their physical presence is attested in early Lund through their ownership of large estates, where private churches were built in an agrarian environment, and through their holding of offices linked to the crown and the church. In the towns of the High Middle Ages too, there are indications of primary land holding, with ownership and urbanization that promoted the economic interests of the nobility in the form of trade and participation in the lucrative herring fishing in south-western Scania. The possibility that nobles were an important and active party in the formation of towns has not previously been clearly asserted in explanatory models of urbanization. The king, ecclesiastical institutions, or mercantile interests are assumed to have been the main initiators. But the nobility probably had a significant interest in the creation of towns and thus may have played an active role in decisions and in the implementation of the urbanization process. However, the meagre source material does not admit of a more detailed or explicit answer to the question.

The next question concerned which different categories of urban nobility can be identified. This required analysing the interests and motives that led to their presence in towns, the activities they engaged in, and the functions they filled. In short – why were they there? Three types of nobility in the High and Late Middle Ages are investigated.

The high aristocracy was primarily located in the countryside, with manor farms and with tenant holdings which varied in distribution and size. Many members of the high aristocracy also had urban residences in the towns, perhaps mainly to take advantage of the commercial and logistical functions that the urban environment could offer. The towns were important as outlets for the sale of the surplus from demesnes and tenant farms. They were also important for ensuring access to the consumer goods that were needed to maintain an aristocratic lifestyle. But there were not only economic motives for establishing themselves in the towns. The urban estates of the high aristocracy were places they could reside in or visit for periods of varying length when required for economic, political, or legal reasons. Towns as social meeting places, not least within the family circle, as well as relationships with ecclesiastical institutions also justified acquiring a place in town befitting their social strata. In several cases, it has been shown that these residential units were preferably in semi-peripheral locations, on large plots of an agrarian character, probably in an attempt to resemble the rural manor environment. The design of these urban manors is assumed to have been influenced both by the limited land area in the town and by the urban style of architecture.

Furthermore, a low nobility was identified, a rural gentry which in several cases occupied official positions in the towns, mainly as town bailiffs, magistrates appointed by the king. This was particularly true in the period from the beginning of the fourteenth century until the latter part of the fifteenth century. In Lund there was also the possibility of serving on the county council (*landstinget*) for Scania. For some people these urban posts were an initial or early step in an aristocratic career that led to continued public service in senior positions or to life as a lower rural noble. Other parts of the lower rural gentry owned agrarian estates, like the high aristocracy but on a smaller scale and located closer to the town. Just as for the high aristocracy, the towns offered outlets for surplus production – for the lower nobility perhaps mainly on the local market – and channels through which to purchase consumer goods. No doubt they too had business and legal matters they had to deal with in the towns, as well as social and religious reasons for their presence there. For the parts of the lower nobility who had their manors in the immediate hinterland of the town, it was not as necessary to have permanent dwelling houses in the town as well. Perhaps they could not afford it anyway. There is evidence in some cases, however, that members of the rural gentry owned urban properties.

The third group consisted of what has been identified as an urban nobility, a category of low nobility with a permanent urban presence and domicile. People from this category dominated the towns' leading bodies, the council and especially the office of mayor, from the late fourteenth century at least until the mid-fifteenth century. During the latter part of the period there are several examples of them also acting as town bailiffs when the towns themselves gained more influence over appointments to that post. They often seem to have come from families originating in the regional rural gentry and continued to have contacts and branches of family within that rural nobility. In addition to positions in the towns' governing institutions, they could act as leading merchants or mint masters, or make a good living as rentiers. The known houses and urban estates belonging to this group were located closer to the mercantile parts of the town and the architecture was more akin to the properties of the rest of the upper burgher class, although usually more lavish and sumptuous.

To sum up, it was found that the nobility was very much present in the medieval towns. There were several different groups which acted in different ways and with different motives. The local urban power, represented by the town council and the king's bailiffs, was dominated by the lower nobility up until the second half of

the fifteenth century. Only then were these functions taken over by what can normally be regarded as an ordinary burgher class. This aristocratic influence on local political power has not been observed before in medieval Denmark, possibly with the exception of the town of Odense.

The nobility also had a noticeable presence as owners of town property. A rough estimate of the extent of the nobility's holdings, based on extant documents concerning property transactions, yields a figure of 15–20 per cent in the High and Late Middle Ages. The proportion was probably higher at the beginning of the period and then fell with the continuous transfer of ownership to ecclesiastical institutions in the course of the Late Middle Ages.

The third and final question concerned the spatial location of the nobility in the towns and the appearance of their properties, the houses and urban estates.

Three main types of noble town estates crystallized, types that can be arranged in an overall chronology. In early Lund there were large agrarian properties with private churches, later converted into patronate churches. At an early stage these properties, covering a couple of acres, occupied much of the area of the growing town and are assumed to have been elements in the multi-parish structure that developed. The properties can be seen as small local dominions where subordinates, workers, and slaves were surrounded by secular authority reinforced by the ideological power of the church.

Of particular interest are the urban residential manors erected in the towns by the higher aristocracy in the High and Late Middle Ages. They can be regarded as urban adaptations of the primary rural manors of the aristocracy. Like these, but unlike other town property held by the nobility, they were exempt from taxation. They can therefore be considered as urban manors, which is in accordance with how they were viewed in late medieval legislation. In Lund, the roots can be traced to the older big estates, most clearly in the case of *Krognosgården*. They were located in semi-peripheral areas, which is assumed to be a consequence of the need for larger plots and a desire for social distance to the extent permitted by the limited urban space. In some cases, social distance was further increased by building the dwelling house some way in from the plot boundary. On these larger plots, the estates had a structure that was agrarian by comparison with the urban context: a large residence in the form of a two-storey brick house supplemented with functional buildings and areas for kitchen gardens and orchards, grazing, and perhaps ponds. Examples of this type of farm existed in Lund (*Krognosgården*, *Jakob Jensens gård*, and *Billegården*) and in Malmö (*Jens Uffesens gård*, *Axelgården* and the estate of the Krognos family).

A third type of aristocratic urban property was closer to the architecture and design of the upper burghers' homes in the Late Middle Ages. These houses were located on more compact, long, narrow plots closer to the town's mercantile centre. During the fifteenth century these plots had two-storey Gothic-style brick houses with the gable adjacent to the street. Some time into the sixteenth century, an incipient Renaissance influence is evident both in the exteriors (for example, they are oriented with the long side facing the street) and in the interior (new decoration in keeping with the times and a more diversified floor plan). In several of these houses the aristocratic ownership was marked by visually prominent coats of arms. They also typically had spaces and annexes to satisfy mercantile needs, and the interior of the residence was furnished for luxury and comfort. These houses and urban estates are mainly associated with the lower urban nobility (for example, *Dringenbergska huset*, *Kockska huset*, and *Rosenvingeska huset* in Malmö), but also in some cases with the high aristocracy (*Medeltidshuset* in Halmstad, *Brahehuset* in Ystad).

The latter should also be regarded as urban manors for the high aristocracy, but more adapted to the urban environment.

These three categories of noble properties cannot, and should not, be viewed as distinctly demarcated as regards either their character or the chronology. They should be seen as ideal types, where the specific properties in reality could display distinctive features and overlap in duration. In many cases the early big estates in Lund developed into urban manors. The divergence between the urban manors of the high aristocracy and the town-like houses of the urban nobility were not different in kind; traits from both types can be found in many of the examples cited, and even the rural nobility owned properties of the latter category. However, their characterization can in many cases be linked to the involvement of the owners in the town life. The urban manors served as residences during visits to the town, while the urban estates of the urban nobility were an active part of the economic, political, and social life of the town.

The dissertation ends with a discussion of the roles of the different estates of society and the boundaries between them in the urban environment. More specifically, the aim has been to define and characterize the group identified as urban nobility. Were they regarded as burghers or aristocrats?

Initially it was observed that they exhibited many characteristics of the burghers: members of the town council, often leading merchants, permanent residents of the town, no military profile. At the same time, there are several examples of them being titled well-born, squires, or lord/*dominus*, they could belong to families that were otherwise part of the rural gentry, and sometimes they also owned a country manor. The clearest aristocratic signal for posterity is their use of a heraldic emblem instead of an owner's mark, in some cases explicitly reinforced by being awarded a charter of nobility.

A comparison with the conditions in the towns of central and northern Italy, Flanders, and England found that they too had an urban nobility. Some consistent features can be detected in this urban nobility. They were often involved in commercial activities, which created the economic basis required by their aristocratic position. They were linked to rural properties that further strengthened their reputation and their capital. They occupied prominent positions of power in town, which gave them a leading position and authority. They practised an aristocratic lifestyle, manifested in extravagant consumption and a material display of their position in the form of high-quality residences, coats of arms, and the like. In addition, they acquired cultured tastes, especially obvious towards the end of the Middle Ages. However, the martial and military elements that were a distinctive feature of the knighthood were mostly absent. Such traits could also be traced in the urban nobility of Scania, albeit with less lustre and poorer economic conditions, especially compared to the aristocracy of the northern Italian towns.

A comparison with the characteristics identified by Peter Englund in the Swedish nobility at the beginning of the seventeenth century found that they partially fitted the urban nobility of Scania. They had a leading position in the local context, both politically and economically. Birth and tradition, as important identity markers, were also characteristic of the urban nobility. In many cases, they could demonstrate an old connection to a rural nobility, but they also built up a new family tradition as an urban nobility. In material terms an aristocratic identity can be discerned in the appearance of their town residence. The use of armorial bearings also underlines that their self-image differed from that of the ordinary burgher class through their history of noble birth and their consciousness of tradition. What clearly distinguishes them from Englund's description of the nobility is the anti-mercantile ideological features that the early seventeenth-century nobility cherished. The ac-

tivity of the medieval urban nobility was concentrated on trade and commerce. At the same time, it is clear that aristocratic groups in European towns participated extensively in trade and other economic activities, and in the Nordic medieval practice too, trade does not seem to have been alien even to the high aristocracy.

It has been noted that the boundaries separating the nobility from the classes below them were blurred, especially in the fifteenth century. Several different groups have been discussed as existing in a borderland between free and unfree, between noble and non-noble. The discussion has mainly concerned the relationship between the peasants and the nobility. It is reasonable to imagine that similar unclear conditions also prevailed in the towns, in the border zone between burghers and nobles.

It is probably impossible to put definitive and distinct labels on the urban nobility. Not even in cases where they had received a charter of nobility do they appear to have separated themselves from the burghers; instead they maintained a dual identity. They were burghers in that they participated in the governing bodies of the burgher class, they engaging in burgher trades, they did not exhibit a military identity, and perhaps above all they lived and acted in the town. They were nobles in that they were styled as such, albeit sporadically, they belonged to families and networks with a noble status, and above all, they exhibited an aristocratic lifestyle with material expressions most clearly visible in the use of armorial bearings. In cases where they were ennobled by charters of nobility, the privileges thus obtained seem to have been of limited importance. Nor did they perform their military service in the traditional way. There is a great deal to suggest that the most important factor of being raised to nobility was the social esteem obtained through the public confirmation of their noble position, manifested in being awarded a coat of arms.

The dissertation reveals vague and fluid boundaries between leading persons, whether they could be considered to belong to the estate of the nobility or the burghers. A corresponding grey area in the countryside between nobles and peasants has previously been identified by scholars. It therefore seems that the division – both in the countryside and in the town – of the medieval estate society, and specifically the demarcation against the noble estate, was not strict, clear, or definitive. A sharper demarcation of the nobility did not occur until the early modern period, when ennoblement and charters of nobility became more formalized and controlled. The nobility then developed into an increasingly clearly demarcated group in society, the noble estate.

The picture that the dissertation conveys of aristocratic elements in the medieval towns of the Scanian provinces shows us an important stratum of society with an aristocratic profile. The four studied towns were surely not unique in this regard. We may assume that other Nordic towns, at least those of a reasonable size and importance, had a corresponding aristocratic element. Their presence, position, and authority probably constituted a tangible and influential element in the urban environment.

Translated by Alan Crozier

Referenser

Förkortningar

AS	Anders Sunesøns latinske Parafraze	KSB	Kulturens byggnadsarkiv
CDL	Codex Diplomaticus Lubecensis	KVJ	Kong Valdemars Jordebog
DAA	Danmarks Adels Aarbog	LDG	Libri memoriales capituli Lundensis
DaD	Danske domme 1375–1662	LDJ	Lunds domkapitels jordeböcker 1570 och 1650
DASP	Danske adelige Sigiller fra det 13. og 14. Aarhundrede (Petersen 1897)	LDR	Liber daticus Roskildensis
DAST	Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede (Thiset 1905)	LLA	Lunds landsarkiv
DBL	Dansk biografisk leksikon	LSL	Lunds stifts landebok
DD	Diplomatarium Danicum	LUB	Lunds universitetsbibliotek
DDe	Diplomatarium Danicum (Internet)	LvF	Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517–1520
DGK	Danmarks gamle Købstadlovgivning	LÄU	Diplomatarium diocesis Lundensis
DGL	Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen	MCH	Missiver fra Kongerne Christiern I.s og Hans's tid
DGS	Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen (Petersen 1886)	MMA	Malmö museers antikvarisk-topografiska arkiv
DKR	Danske Kancelliregistranter 1535–1550	MRP	Malmö rådstueprotokol (stadsbok) 1503–1548
DKS	Danske Købstæders Segl indtil 1660 (Grandjean 1937)	MSA	Malmö stadsarkiv
DM	Danske Magazin	MSB	Malmö stadsbog 1549–1559
DR	Danmarks Runeindskrifter	MSU	Malmö stads urkundsbok
DRA	Danmarks Rigsarkiv	PRFSS	Privilegier resolutioner och förordningar för Sveriges städer
DRB	Danmarks Riges Breve	Reg	Regesta diplomatica historiæ Danicæ
GdD	Udvalg af gamle danske Domme	Rep	Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis
GDD	Gammeldanske diplomer	RKAL	Regionmuseets i Kristianstad arkiv
HH	Historiska handlingar	RVM	Registrum ville Malmöyghe
HR	Hanserecesse	SAOB	Ordbok över svenska språket
HUB	Hansisches Urkundenbuch	SD	Svenskt diplomatarium
JB	Jordabalken	SD1401	Svenskt diplomatarium från och med år 1401
JL	Jyske Lov	SDHK	Svenskt Diplomatariums Huvudkartotek (Internet)
KBB	Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold	SHM	Statens historiska museum
KDpl	Kjøbenhavns Diplomatarium	Skbf	Skånebrevsförteckningen
KFIR	Kong Frederik den Førstes danske Registranter	SkKk	Skånske Kirkelov
KLNM	Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid	SkL	Skånske Lov
KRDCIII	Kgl. Rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian III's tid	SMR	Svenska medeltidens rim-krönikor
KSA	Kulturens arkeologiska arkiv	STFM	Sveriges traktater med främmande magter
		Test	Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450
		YSA	Ystads stadsarkiv
		ÆDA	De ældste danske Archivregistraturer

Otryckt källmaterial

Danmarks Rigsarkiv, Köpenhamn (DRA)
Adelsdiplomer på pergament
Danske Kancelli, Registre over alle lande
Ny kronologisk række
Pergamentsbreve 1486–1546

Det Kongelige Bibliotek, Köpenhamn
Anders Sørensen Vedels samlinger

Kulturmiljö Hallands arkiv, Halmstad

Kulturens arkeologiska arkiv, Lund (KSA)
Kvarteret Billegården
Kvarteret Galten
Kvarteret Katedralskolan
Kvarteret Repslagaren
Kvarteret Sankt Botulf
Kvarteret Sankt Märten
Västra Mårtensgatan

Kulturens byggnadsarkiv, Lund (KSB)
Färgaren 16 Stäket

Lunds Landsarkiv (LLA)
Domkapitlets i Lund arkiv
Halmstad rådhusrätts arkiv, E I:1
Halmstad rådhusrätts arkiv, E I:2
Halmstad rådhusrätts arkiv, pergamentbrev

Lunds universitetsbibliotek (LUB)
De la Gardieska arkivet
Skånebrevsförteckningen (Skbf; renskrift av del av B29 i Svenska Riksarkivet)

Malmö museers antikvarisk-topografiska arkiv (MMA)

Malmö stadsarkiv (MSA)
Einar Baggers samling

Regionmuseets i Kristianstad arkiv, Lund (RKAL)
Landsantikvariens arkiv

Statens historiska museum, Stockholm (SHM)
Föremålssamlingarna

Ystads stadsarkiv (YSA)
Ystads kommun, Kommunstyrelsens arkiv (20110)
Ystads kommun, Kulturnämndens arkiv (20820)

Litteratur

Aachen, S.T. 1973. *Danske adelsvåbner. En heraldisk nøgle*. Köpenhamn.

Ahldin, L. 1961. Hjälms (allm. o. Sverige). *KLNM* 6.

Airlie, S. 1995. The aristocracy. McKitterick, R. (red.), *The new Cambridge medieval history. Vol. II, c.700–c.900*. Cambridge.

Andersen, E. 1954. *Malmökøbmanden Ditlev Enbeck og hans regnskabsbog. Et bidrag til Danmarks handelshistorie i det 16. århundrede*. Köpenhamn.

Andersen, O. 1979. Bille, Torben. *DBL* 2.

Anderson, I. 1964a. Hur såg medeltida byggnader ut? *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1964.

– 1964b. Medeltida byggnadslämningar vid Stora Torg i Halmstad. *Halland. Årsbok för kulturhistoria och bemygdsvård i Hallands län* 1964.

Andersson, H. 1990. *Sjuttiosex medeltidsstäder. Aspekter på stadsarkeologi och medeltida urbaniseringsprocess i Sverige och Finland*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Medeltidsstaden 73, rapport. Stockholm.

Andersson, K. 1972. Begynnande stadsarkeologi i Ystad. *De Ystadio, Ystads fornminnesförenings årsskrift* 17.

Anders Sunesøns latinske Parafraze af Skånske Lov. 1933. *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene* 1:2. Utg. Aakjær, S. & Kroman, E. Köpenhamn (AS).

André, A. & Högstedt, C. 1990. *Kartornas Lund. 1580-talet till 1950*. Gamla Lund årsskrift 72.

Andrén, A. 1980. *Lund*. Medeltidsstaden 26, rapport. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.

– 1983. Städer och kungamakt. En studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia* 49:1.

– 1984. *Lund. Tomtindelning, ägostruktur, sockenbildning*. Medeltidsstaden 56, rapport. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.

– 1985. *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8°, 13. Malmö.

– 1987. Medeltida tegelhus i Lund. En kort översikt. *Hikuin* 13.

– 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologerna*. Kulturhistoriskt bibliotek. Stockholm/Stehag.

Anglert, M. 1995. *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Stockholm.

Arbetet 1969-09-14.

Augustsson, J-E. 1980. *Halmstad*. Medeltidsstaden 20, rapport. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.

– 1992. Husbyggnad i Halmstad under perioden 1300–1750. Augustsson, J-E. (red.), *Medeltida husbyggnad. Symposium i Lund november 1989*. Lund Studies in Medieval Archaeology 9. Stockholm.

Aurell, M. 2006. Society. Power, D. (red.), *The Central Middle Ages. Europe 950–1320*. Oxford.

Bager, E. 1957. 1522 års förteckning på Malmögårdar. *Malmö Fornminnesförening årsskrift* 1957.

– 1961. Malmö adresskalender år 1519. Lyder van Fredens skattelängder i topografisk belysning. *Malmö Fornminnesförening årsskrift* 1961.

– 1969. *Rosenvingska huset*. Malmö.

– 1971. Malmö byggnadshistoria till 1820. Bjurling, O. (red.), *Malmö stads historia. Första delen*. Malmö.

– 1980. Jörgen Kocks gård och dess ägare. Andersson, H. & Rosborn, S. (red.), *Jörgen Kocks gård i Malmö*. Malmö fornminnesförenings årsskrift 1980.

Bager, E. & Sandblad, N.G. 1936. *Flensburgska gården*. Gamla gårdar i Malmö. II. Malmö.

Bagge, P. 1984. Ulfstand, Holger Gregersen. *DBL* 15.

- Balic, I., Brorsson, T. & Öbrink, M. 2015. Halmstad. Från köpstad till fästningsstad. Öbrink, M. (red.), *Vår by Brokatorp. Halmstads äldsta historia*. Hallands läns museers skriftserie 11. Halmstad.
- Bartholdy, N. 2007. *Adels- og våbenbreve udstedt af danske (unions-) konger indtil 1536*. Köpenhamn.
- Bauer, R.W. 1868. *Calender for Aarene fra 601 til 2200 efter Christi Fødsel*. Köpenhamn.
- Bengtsson, H. 1999. *Den höviska kulturen i Norden. En konsthistorisk undersökning*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, Antikvariska serien 43. Stockholm.
- Berth Paulsen, K. 1978. Den skånske birkeret. *Scandia* 44.
- Bexell, S.P. 1923–1925 [1817–1819]. *Hallands historia och beskrivning*. Halmstad.
- Bissmark, G. 1926. Kalentegilletts gård i Halmstad? *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1926.
- 1927. Den gamla medeltidsgaveln i Halmstad. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1927.
- Bjuggner, L. 1996. *Hus och tomter i kv Karl X Halmstad. Arkeologisk undersökning 1979. RAÄ 44, Kv Karl X, Halmstad, Halland*. Halmstad.
- Bjurklint, K. 2001. "Det skånska slottet". Från Glimmingehus till Borrestad. Arcadius, K. & Sundberg, K. (red.), *Skånska gods- miljöer*. Skånes hembygdsförbunds årsbok 2001. Lund.
- Bjurling, O. 1956. *Ystads historia. 1. Från äldsta tid till 1792. 1658–1792*. Ystad.
- Bloch, M. 2014. *Feudal Society*. New York. Första utgåva *La Société Féodale* 1940.
- Blomqvist, R. 1937. *Fru Görvels gård*. Skrifter utgivna av föreningen Det gamla Lund. Årsskrift XIX 1937.
- 1941. *Tusentalets Lund*. Skrifter utgivna av föreningen Det gamla Lund. Årsskrift XXI–XXII 1939–40.
- 1946. *Lund på Mogens Madsens tid. Franz Hogenbergs kopparstick, Mogens Madsens Lundabeskrivning och Vedels kartsnitt*. Föreningen Det gamla Lund. Årsskrift XXVIII 1946.
- 1947. Dekanernas residens i Lund. *Kulturen. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige* 1946.
- 1950. Hospitalet i Lund. *Kulturen. En årsbok* 1949.
- 1951. *Lunds historia. 1. Medeltiden*. Lund.
- 1963. Ett missionärsäte. Blomqvist, R. & Mårtensson, A.W. (red.), *Thulegrävningen 1961. En berättelse om vad grävningarna för Thulehuset i Lund avslöjade*. *Archaeologica Lundensia* 2. Lund.
- 1978. *Lunds historia. 2. Nyare tiden*. Lund.
- Bolin, S. 1933. *Skånelands historia. Skildringar från tiden före försvenskningen*. Del 2. Lund.
- Bolvig, A. 1992. *Kirkekunstens storhedstid. Om kirker og kunst i Danmark i romansk tid*. Köpenhamn.
- Bouchard, C. 2002. Rural economy and society. Bull, M. (red.), *France in the Central Middle Ages 900–1200*. Oxford.
- Brahe, P. 1971 [1581]. *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk*. Stockholm.
- Braun, G. *Vrbium præcipuarum totius mundi. Liber quartus*. Exemplar hos Universitetsbiblioteket i Lund utan år och ort. Verket tituleras sedan vanligen *Civitates orbis terrarum*.
- Britnell, R. 2001. Social bonds and economic change. Harvey, B. (red.), *The Twelfth and Thirteenth Centuries 1066–c.1280*. Oxford.
- Brugge, E. 1951. Lågtyska inskrifter på borgarhus i Malmö. *Malmö Fornminnesförening årskrift* 1951.
- Bruhn Hoffmeyer, A. 1961. Hjälms (øvrigt Norden). *KLNM* 6.
- Brunius, C-G. 1850. *Skånes konsthistoria för medeltiden*. Lund.
- Bruun, H. 1979a. Bille, Beate. *DBL* 2.
- 1979b. Bille, Steen. *DBL* 2.
- 1979c. Bille, Steen Basse. *DBL* 2.
- 1979d. Brahe, Axel. *DBL* 2.
- 1979e. Brahe, Tyge. *DBL* 2.
- 1979f. Brock, Lauge. *DBL* 2.
- 1980. Dresselberg, Vilhelm. *DBL* 4.
- 1981. Laxmand, Poul. *DBL* 8.
- 1982a. Munk, Mogens. *DBL* 10.
- 1982b. Rønnow, Claus. *DBL* 12.
- 1983. Thott, Aage Axelsen. *DBL* 14.
- 1984. Viffert, Corfitz Tønnesen. *DBL* 15.
- Bruzelius, A. & Bergh, B. (red.). 1986. *S:t Knuts Gille i Lund. 1586 års skrå*. Lund.
- Brøndum-Nielsen, J. 1950. *Gammeldansk grammatik i sproghistorisk fremstilling*. I. Köpenhamn.
- Bäckman, M. & Wasling, J. 2001. *Heraldiken i Sverige*. Lund.
- Bæijer, G.H. 1965 [1793]. *Beskrivning öfver Staden Ystad år 1793*. Ystads fornminnesförenings årskrift 1965. Ystad.
- Bøgh, A. 2006. Om Vittskövles kendte ejere for ca. 1400. En slægtshistorisk oprydning. Olsson, M., Skansjö, S. & Sundberg, K. (red.), *Gods och bönder från högmedeltid till nutid. Kontinuitet genom omvandling på Vittskövle och andra skånska gods*. Lund.
- Callmer, J. 1992. A contribution to the prehistory and early history of the south Scandinavian manor. The Bjäresjö investigations. Larsson, L., Callmer, J. & Stjernquist, B. (red.), *The archaeology of the cultural landscape. Field work and research in a south Swedish rural region*. *Acta Archaeologica Lundensia*, series in 4°, 19. Stockholm.
- Carelli, P. 2001a. Building practices and housing culture in Medieval Lund. A brief survey. Dahmen, B., Gläser, M., Oltmanns, U. & Schindel, S. (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III. Der Hausbau*. Lübeck.
- 2001b. Den gode mannen herr Mads Pedersen. Ett anspråkslöst försök till hans biografi. Andrén, A., Ersgård, L. & Wienberg, J. (red.), *Från stad till land. En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 29. Stockholm.
- 2001c. *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 26. Stockholm.
- 2001d. Lunds äldsta kyrkogård – och förekomsten av ett senvikingatida danskt parochialsystem. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2000. Köpenhamn.
- 2003. *Krapperrup och det feodala landskapet. Borgen, bygden och den medeltida bebyggelseutvecklingen i en nordvästskånsk socken*. Nyhamnsläge.
- 2007. *Det medeltida Skåne. En arkeologisk guidebok*. Stockholm.
- 2012. Lunds historia. Staden och omlandet. 1, Medeltiden. En metropol växer fram. Blom, K.A. (red.), *Lunds historia. Staden och omlandet*. Lund.
- Carelli, P. & Lenntorp, K-M. 1994. *Kv S:t Märten nr 25–26 Lund. Arkeologisk undersökning 1993*. Arkeologiska rapporter från Lund 8. Lund.
- Carlquist, G. 1923. *Lund på 1690-talet. 1691 års sjättepenninglängd med upplysande anmärkningar. 1. Klemens och Drottens rotar*. Skrifter utgivna av föreningen Det gamla Lund V, 1923.
- Carlquist, S. & Borg, G. 1967. *Ystadshistoria i sten*. Ystads Fornminnesförening XII.
- Carlsson, G. 1958. Discretus vir. *KLNM* 3.
- Cavallin, S. 1957. Bland latinska inskrifter i Ystads klosterkyrka. *Från åtta århundraden*. Ystads Fornminnesförening VII.
- Christensen, A. 1988. *Middelalderbyen Odense*. Projekt Middelalderbyen 5. Viby J.
- Christensen, A.E. 1945. *Kongemagt og aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*. Köpenhamn.
- Christensen, C.A. 1962. Inne. *KLNM* 7.
- 1965. Leidang. *KLNM* 10.
- Christensen, H. 1983. *Len og magt i Danmark 1439–1481*. Aarhus.

- Christensen, W. 1903. *Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede*. Köpenhamn.
- Cinthio, M. 1996. *Kyrkorna kring Kattesund. Rekonstruktionsförsök*. Arkeologiska rapporter från Lund 14. Lund.
- 2018. Lund från första början. Cinthio, M. & Ödman, A. (red.), *Vägar mot Lund. En antologi om stadens uppkomst, tidigaste utveckling och entreprenaderna bakom de stora stenbyggnaderna*. Lund. *Codex diplomaticus Lubecensis. Lübeckisches Urkundenbuch*. Utg. Verein für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Lübeck 1843–1905 (CDL).
- Coleman, E. 2004. Cities and communes. Abulafia, D. (red.), *Italy in the Central Middle Ages 1000–1300*. Oxford.
- Contamine, P. 1998. The European nobility. Allmand, C. (red.), *The new Cambridge medieval history. Vol. VII, c.1415–c.1500*. Cambridge.
- Coss, P. 1995a. Knights, esquires and the origins of social gradation in England. *Transactions of the Royal History Society* 5.
- 1995b. The formation of the English gentry. *Past & Present* 147.
- 2002. Knighthood, heraldry and social exclusion in Edwardian England. Keen, M. & Coss, P. (red.), *Heraldry, pageantry and social display in medieval England*. Woodbridge.
- Crouch, D. 2005. *The birth of nobility. Constructing aristocracy in England and France 900–1300*. Harlow.
- Dahlerup, T. 1969. Lavadelns krise i dansk senmiddelalder. *Historisk Tidsskrift* 12:IV.
- 1971. Danmark. *Den nordiske adel i senmiddelalderen. Struktur, funktioner og internordiske relationer*. Köpenhamn.
- 1989. De fire stænder 1400–1500. Olsen, O. (red.), *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* 6. Köpenhamn.
- Danmarks Adels Aarbog*. Köpenhamn 1884– (DAA).
- Danmarks gamle Købstadlovgivning*. I–V. Utg. Kroman, E. Köpenhamn 1951–1961 (DGK).
- Danmarks Gilde- og Lavskraaer fra Middelalderen*. 1–2. Utg. Nyrop, C. Köpenhamn 1895–1904 (DGL).
- Danmarks Riges Breve*. Utg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Köpenhamn 1938–2000 (DRB).
- Danmarks Runeindskrifter. I Atlas – II Text*. Utg. Jacobsen, L. & Moltke, E. Köpenhamn 1941–1942 (DR).
- Dansk biografisk leksikon*. Red. Cedergreen Bech, S. Köpenhamn 1979–1984 (DBL).
- Danske domme 1375–1662. De private domssamlinger*. Utg. Reitzel-Nielsen, E. & Fenger, O. Köpenhamn 1978–1987 (DaD).
- Danske Kancelliregistranter 1535–1550*. Utg. Erslev, K. & Møllerup, W. Köpenhamn 1881–1882 (DKR).
- Danske Magazin*. Köpenhamn 1745– (DM).
- Demski, R. 1996. *Adel und Lübeck. Studien zum Verhältnis zwischen adliger und Bürgerlicher Kultur im 13. und 14. Jahrhundert*. Frankfurt am Main.
- De ældste danske Archivregistraturer*. Utg. Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Köpenhamn 1854–1910 (ÆDA).
- Diplomatarium Danicum*. Utg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Köpenhamn 1938–2000 (DD).
- Diplomatarium diocesis Lundensis. Lunds ärkestifts urkundsbok*. 3–6. Utg. Weibull, L. Lund 1900–1939 (LÄU).
- Dollinger, P. 1970. *The German Hansa*. London. Första utgåva *La Hanse* 1964, reviderad upplaga *Die Hanse* 1966.
- Duby, G. 1980. *The three orders. Feudal society imagined*. Chicago. Första utgåva *Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme* 1978.
- Edenheim, W. 1965. *Dringenbergskas gården*. Malmö.
- Ehrensward, U. 1992. Äldsta bilden av Helsingborg. Eriksson, T. (red.), *Kring Kärnan* 21.
- Elgenstierna, G. 1925–1936. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser*. I–IX. Stockholm.
- Emanuelsson, H. 2014. Ny syn på tidiga bilder av gamla skånska städer. *Ale Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* 2014:1.
- Enemark, P. 1971. Smörhandel. *KLNM* 16.
- Englund, P. 1989. *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. Stockholm.
- Engqvist, H.H. 1976. Über die Gestaltung und Disposition des Bürgerhauses in Dänemark um 1500. Svanström, G. (red.), *Häuser und Höfe der handelstreibenden Bevölkerung im Ostseegebiet und im Norden vor 1500. Beiträge zur Geschichte und Soziologie des Wohnens*. Acta Visbyensia V. Visby.
- Ennen, E. 1979. *The Medieval Town*. Amsterdam. Första utgåva *Die Europäische Stadt des Mittelalters* 1972.
- Ericsson, G. 1995. *En studie i rött. Dekanresidenset i Lund*. C-uppsats i medeltidsarkeologi, Arkeologiska institutionen, Lunds universitet.
- Eriksdotter, G. 2001. Lunds dolda hus. Några reflexioner kring 1100-talets träbebyggelse. André, A., Ersgård, L. & Wienberg, J. (red.), *Från stad till land. En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*. Lund Studies in Medieval Archaeology 29. Stockholm.
- Ersgård, L. 2006. Lerbottnarna och det tidigmedeltida samhället. Larsson, S. (red.), *Liljan. Om arkeologi i en del av Malmö*. Stockholm.
- Erslev, K. 1879. *Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1513–1596)*. Köpenhamn.
- Fabritius, A. 1946. *Danmarks Riges Adel, dens Tilgang og Afgang 1536–1935. En Studie i dansk Adels historie*. Köpenhamn.
- Fenger, O. 2002. "Kirker rejses alle vegne" 1050–1250. Olsen, O. (red.), *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* 4. Köpenhamn.
- Fenger, O., Møller Knudsen, B. & Reinholdt, H. 1982. "I være have". *Om ret til hus og jord i middelalderbyen*. Århus.
- Flensmarck, T. 1981. Ätten Hak i Skåne och ätten Egeside som aldrig fanns. *Byahornet* 1981. Malmö.
- 1999. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del A*. Kristianstad.
- 2003. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del B*. Kristianstad.
- 2008. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del C–D*. Kristianstad.
- 2010. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del E–F*. Kristianstad.
- 2014. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del G*. Kristianstad.
- 2017. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del H*. Kristianstad.
- 2018. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del I–J*. Kristianstad.
- 2019. *Skånelands medeltid. Orter & ätter. Del K*. Kristianstad.
- Flori, J. 2004. Knightly society. Luscombe, D. & Riley-Smith, J. (red.), *The new Cambridge medieval history. Vol. IV, c.1024–c.1198*. Part I. Cambridge.
- Fonnesbech-Wulff, B. (red.). 1999. *Hellere fanden selv end Erik på tronen! Konflikten mellem Jens Grand og Erik Menved 1294–1302*. Odense University Studies in History and Social Sciences 214. Odense.
- Forssblad, D. 2004. *Ku. Liljan 2. Rapport över arkeologisk förundersökning 2003. Fornlämning nr 20, Malmö stad*. Malmö Kulturmiljö 139. Malmö.
- Fossier, R. 1999. Rural economy and country life. Reuter, T. (red.), *The new Cambridge medieval history. Vol. III, c.900–c.1024*. Cambridge.
- Füssel, S. 2015. Natura sola magistra. The evolution of city iconography in the Early Modern Era. Füssel, S. (red.), *Braun/Hogenberg. Cities of the World*. Köln.
- Gammeldanske diplomer*. Utg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Köpenhamn 1959–1969 (GDD).
- Gardelin, G. (manus). *Kvarteret Billegården 6. Stratigrafisk rapport*. – 2007. *Kv Billegården 49, Lund. Arkeologisk undersökning 1984*. Arkeologiska arkivrapporter från Lund 260. Lund.

- 2013. *Kv. Saluhallen 1. Arkeologisk slutundersökning 2010*. Kulturens rapporter 6. Lund.
- 2015. *Kyrkornas Lund*. *Archaeologica Lundensia* 12. Lund.
- Gardell, S. 1945. *Gravmonument från Sveriges medeltid. I. Text*. Stockholm.
- Gelting, M. 2012. Lund, Dalby og Bornholm. Politik og mission i biskop Eginos tid. Borgehammar, S. & Wienberg, J. (red.), *Locus celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*. Centrum för Danmarksstudier 28. Göteborg.
- Gestrinch, A. 2015. The Social Order. Scott, H. (red.), *The Oxford handbook of Early Modern European history, 1350–1750. Vol. 1. Peoples and Place*. Oxford.
- Gillingstam, H. 1949. *Åtten Siöblads medeltida släktförbindelser och äldsta historia*. Skrifter utgivna av Genealogiska föreningen 4. Stockholm.
- 2016. Sture (yngre ätten), släkt. Karlsson, Å. (red.), *Svenskt biografiskt lexikon, häfte 166*. Stockholm.
- Gillingstam, H. & Lundholm, K-G. 1989. Tott. Gillingstam, H., Möller, P. & Winroth, A. (red.), *Äldre svenska frälselätker. Åttartavlor* 1:3. Stockholm.
- Giorgi, L. & Matracchi, P. 2017. Architectural evolution. Modifications, alterations, and restorations through centuries. *Journal of Performance of Constructed Facilities* 31:5.
- Grandjean, P.B. 1937. *Danske Købstæders Segl indtil 1660*. Köpenhamn (DKS).
- Gustafsson, E. 1967. Gråbrödernas hus. Gustafson, R. (red.), *Ystad – den räddade miljön*. Sydsvenska Dagbladets årsbok 1968. Malmö.
- Gustafsson, S. 2006. *Svenska städer i medeltidens Europa. En komparativ studie av stadsorganisation och politisk kultur*. Stockholm.
- Hald, K. 1971. Slektsnavn (Danmark). *KLNM* 16.
- Hallberg, G. 2016. *Skånes ortnamn. Serie A Bebyggelsenamn. Del 19. Torna härnad och Lunds stad*. Uppsala.
- Hansen, A. 1962. *Den lydlige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden. I. Vokalismen*. Köpenhamn.
- Hansen, K. 2013. Vem satt på läktaren? Fyra typer av emporer i skånska kyrkors romanska västtorn. *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research* 2013:3.
- 2014a. *När adeln kom till stan. Adeln i Lund under tidigmodern dansk tid*. Magisteruppsats i historisk arkeologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.
- 2014b. *”Toke lät kyrka bygga och ...”. Aristokratiska gårdar och kyrkor i det medeltida Lund*. Kandidatuppsats i historisk arkeologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.
- 2016. Toke och andra aristokratiska kyrkbyggare i det medeltida Lund. Gustin, I., Hansson, M., Roslund, M. & Wienberg, J. (red.), *Mellan slott och slag. Vänbok till Anders Ödman*. Lund Studies in Historical Archaeology 17. Lund.
- 2019. Medeltidshuset vid Stora Torg i Halmstad. *Ale Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* 2019:2/3.
- Hanserecense*. I–4. Leipzig 1870–1970 (HR).
- Hansisches Urkundenbuch*. I–II. Halle 1876–1916 (HUB).
- Hansson, M. 2001. *Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 25. Stockholm.
- 2004. Frälse och kungamakt i medeltidens Blekinge. *Blekingeboken* 2004 årgång 82. Karlskrona.
- 2006. *Aristocratic landscape. The spatial ideology of the medieval aristocracy*. Lund Studies in Historical Archaeology 2. Stockholm.
- 2016. Stone tablets, memorial texts and agency in Late-Medieval Scandinavian castles. The examples of Glimmingehus and Olofsborg. *Medieval Archaeology* 60–2.
- Harrison, D. 2009. *Sveriges historia 600–1350*. Stockholm.
- Harrison, D. & Eriksson, B. 2010. *Sveriges historia 1350–1600*. Stockholm.
- Hart, S. 2003. *The round church towers of England*. Eye.
- Hedin, H. 1961. *Ärkebiskopsstriden. Birger Jarls medling och mötet i Ettarp 1257. Ett nordiskt fredsmöte*. Halland och hallänningar 8. Halmstad.
- Heise, A. 1882. *Familien Rosenkranz’s Historie i det 16de Aarhundrede. Første halvbind. Hovedlinierne til c. 1550. Med Diplomatarium 1500–1572*. Köpenhamn.
- Hildebrand, H. 1875. Halmstads äldsta sigill. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens månadsblad*, fjärde årgången, januari 1875.
- Historiska handlingar*. Utg. Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Stockholm 1861–1979 (HH).
- Hodder, I. 1991. *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge.
- Hoffmann, J. 2014. Adel, Ministerialität, Freie. Welchen sozialen Stand hatten die Mitglieder der Lübecker Führungsgruppe(n) im 12. und 13. Jahrhundert? Auge, O. (red.), *Hansegeschichte als Regionalgeschichte. Beiträge einer internationalen und interdisziplinären Winterschule in Greifswald vom 20. bis Februar 2012*. Frankfurt am Main.
- Hofrén, E. 1964. Stadshistoriska undersökningarna 1963. *Malmö Fornminnesförening årskrift* 1964.
- Holmberg, R. (manus). *Dringenbergerska gården. En köpmansgård i Malmö med byggnadslämnningar från senmedeltid och renässans*.
- 1976. Två ampuller, två skedar och en bildremsa. Mårtensson, A. (red.), *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i arkeologi*. *Archaeologica Lundensia* 7. Lund.
- 1977. *Den skånska öresundskustens medeltid*. *Acta Archaeologica Lundensia series in 8°, II*. Bonn/Lund.
- 1980a. Byggnadsundersökningen av Jörgen Kocks gård. Andersson, H. & Rosborn, S. (red.), *Jörgen Kocks gård i Malmö*. Malmö fornminnesförenings årskrift 1980.
- 1980b. Jörgen Kocks gårds arkitektoniska utsmyckning. Andersson, H. & Rosborn, S. (red.), *Jörgen Kocks gård i Malmö*. Malmö fornminnesförenings årskrift 1980.
- 1990. *Kyrkobyggnad, kult och samhälle. Landskyrkan i Lunds forna ärkestift genom tiderna*. Lund Studies in Medieval Archaeology 8. Stockholm.
- Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1979. *Svenska landskapslagar. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Fjärde serien: Skånelagen och Gutalagen*. Stockholm.
- Hultberg, U. 1977. Stadsarkeologisk undersökning i kv. Vattenporten, Halmstad. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1977.
- Hædersdal, E. 1987. Omkring den medeltidslige bebyggelse. *Hikuin* 13.
- Hähnel, M. 1950. Halmstads gatunamn under 1600-talet. *Vår Bygd* 1950.
- 1964. Det okända Halmstad IV. Var låg S:ta Gertruds hus i Halmstad? *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1964.
- Härenstam, C. 1946. *Finnveden under medeltiden*. Lund.
- Hørby, K. 2002. Velstands krise og tusind baghold 1250–1400. Olsen, O. (red.), *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* 5. Köpenhamn.
- Ilsøe, G. 1966. Dansk herremændshandel med Hansekøbmændene i senmiddelalderen. Christiansen, T., Ellehøj, S. & Petersen, E.L. (red.), *Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E. Christiansen på tresårsdagen*. Köpenhamn.
- Isberg, A.U. 1875. *Karta öfver Malmö stad i forna och nuvarande dagar*. Stockholm.
- 1897. *Bidrag till Malmö stads historia. Del II a, stadens magistrat och byfogdar från äldsta tider till fredsslutet i Roskilde 1958*. Malmö.

- Isberg, A.U. 1923. *Handbok med uppgifter och förklaringar till A.U. Isberg S:rs historiska karta över Malmö stad av år 1875*. Malmö.
- Jacobsen, H. 1993. *Romanske vesttårne, deres indretning og funktion. Vesttårne før 1300 i det middelalderlige Danmark øst for Storebælt*. Lund Studies in Medieval Archaeology 12. Stockholm.
- Jexlev, T. (Bruun, H.). 1979. Baad, Abraham Brodersen. *DBL* 3.
– 1983. Thott, Axel Pedersen. *DBL* 14.
- Johannesson, G. 1947. *Den skånska kyrkan och reformationen*. Skånsk senmedeltid och renässans 1. Lund.
- Johansen, M. & Halding, H. 2001. *Thi de var af stor slægt. Om Hvide-slægten og kongemagt i Danmarks højmiddelalder*. Ebeltoft.
- Johansson, S. 1985. Det Borgska huset i Lund. *Bygningsarkæologiske studier* 1985.
- Johansson Hervén, C. 2001. *Mårtensstorget i Lund. Arkeologisk undersökning 1997. En kulturhistorisk redogörelse*. Arkeologiska rapporter från Lund 21. Lund.
– 2008. Den tidiga medeltidens Lund. Andersson, H., Hansen, G. & Øye, I. (red.), *De første 200 årene. Nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*. UBAS, Nordisk 5. Bergen.
- Jordabalken (1970:994)* (JB).
- Jyske Lov. Text 1: NkS 295 8°. *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*. 2. Utg. Skautrup, P. Köpenhamn 1933 (JL).
- Jørgensen, J.U. 1968. Pant. *KLNM* 13.
- Jørgensen, P.J. 1974. *Dansk retshistorie. Retskildernes og forfatningsrettens historie indtil sidste halvdel af det 17. aarhundrede*. Köpenhamn.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold*. Utg. Rigsarkivet. Köpenhamn 1885–2005 (KBB).
- Karlin, G. 1915. Från det gamla Lund. Kyrkan i hörnet af V. Mårtensgatan och Bankgatan. *Lunds Dagblad* 1915-07-31.
- Karlsson, K.H. 1909. Genealogiska anteckningar. 4. Medeltidssläkter med namnet Pik. *Personhistorisk tidskrift* 1909.
- Karlsson, M. 2007. Ägostrukturen i Lund i äldre tid. Gardelin, G., Ericsson, G. & Karlsson, M. (red.), *Städernas kulturlager. En värdering av ett hotat källmaterial med utgångspunkt i exemplet Lund*. Malmö.
– 2015. *Konstruktionen av det heliga. Altarna i det medeltida Lunds stift*. Skånsk senmedeltid och renässans 23. Lund.
– 2018. *Östra Vallgatan, Lund*. Kulturmiljörapport 2018:46. Lund.
- Keen, M. 2000. Chivalry and the aristocracy. Jones, M. (red.), *The New Cambridge medieval History. Volume VI c.1300–c.1415*. Cambridge.
- Keene, D. 2004. Towns and the growth of trade. Luscombe, D. & Riley-Smith, J. (red.), *The New Cambridge medieval History. Volume IV c.1024–c.1198. Part I*. Cambridge.
- Kent, D. 2004. The power of the elites. Family, patronage, and the state. Najemy, J. (red.), *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*. Oxford.
- Kgl. Rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian III's tid*. 1–2. Utg. Dahlerup, T. Köpenhamn 1959–1969 (KRDCIII).
- Kieffer-Olsen, J. 2018. *Kirke og kirkestruktur i middelalderens Danmark*. University of Southern Denmark Studies in History and Social Science 577. Odense.
- Kindahl, L. 1997. Sven Sture – drottning Margaretas ståthållare på Gotland eller sjörövarhövding? *Gotländskt arkiv* 1997.
- Kjellberg, S. 1966. *Slott och herresäten i Sverige. Skåne 1–3*. Malmö.
- Kjøbenhavns Diplomatarium. Samling af Dokumenter, Breve og andre Kilder til Oplysning om Kjøbenhavns ældre Forhold for 1728*. I–VIII. Utg. Nielsen, O. Köpenhamn 1872–1887 (KDpl).
- Klose, O. & Martius, L. 1962. *Ortsansichten und Stadtpläne der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg. Textband*. Neumünster.
- Kolderup-Rosenvinge, J.L.A. 1835. Bemærkninger om Pant i ældre Tider. *Juridisk Tidsskrift* 25.
- Kong Frederik den Førstes danske Registranter*. Utg. Erslev, K. & Molle-rup, W. Köpenhamn 1879 (KFIR).
- Kong Valdemars Jordebog*. 1. Utg. Aakjær, S. Köpenhamn 1926 (KVJ).
- Kousgård Sørensen, J. 1997. *Patronymymer i Danmark 2. Nyere tid og nutid*. Köpenhamn.
- Kraft, S. 1956. *Ystads historia. 1. Från äldsta tid till 1792. Den danska tiden*. Ystad.
- Kroman, E. & Iuul, S. 1956. *Skaanske lov og Jyske lov*. Köpenhamn.
- Krongaard Kristensen, H. 1987. *Middelalderbyen Viborg*. Projekt Middelalderbyen 4. Viby J.
– 1998. Byens huse, gårde og gader. Ringgaard Lauridsen, H. & Munkøe, L. (red.), *Viborgs historie. 1. Oldtid–1726*. Viborg.
- Krongaard Kristensen, H. & Poulsen, B. 2016. *Danmarks byer i middelalderen*. Århus.
- Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Band 1–21*. Red. Andersson, I. & Granlund, J. Köpenhamn 1956–1978 (KLNM).
- Källström, O. 1927. "Kalentehuset" i Halmstad. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1927.
- Lagerqvist, L. & Nathorst-Böös, E. 1985. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm.
- Lamberg, M. 2001. *Dannemännen i stadens råd. Rådmandskretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden*. Monografier utgivna av Stockholms stad 155. Stockholm.
- Larsson, F. 2016a. *Staden som blev till sand. Undersökning och antikvarisk kontroll utförd 2013. Förundersökning utförd 2014. Halland, Halmstad stad. Halmstad kommun, Halmstad 9:16, 9:33, 9:59, 9:61. RAÄ 45 och 105. Rapport 2016:5*. Halmstad.
– 2016b. *Trädplanteringsgropar S:t Nikolai kyrkogård. Halland, Halmstad stad, S:t Nicolaus 18, RAÄ 44:1. Förundersökning utförd 2015*. Halmstad.
- Larsson, L.-O. 1997. *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*. Stockholm.
- Larsson, S. 2006a. Gestaltningen av några skånska städer. Larsson, S. (red.), *Centraliteter. Människor, strategier och landskap*. Skånska städer. Stockholm.
– (red.) 2006b. *Liljan. Om arkeologi i en del av Malmö*. Stockholm.
– 2018. *Stora Södergatan, nordsydliga stråket, etapp 3*. Kulturmiljörapport 2018:51. Lund.
- Larsson, S. & Anglert, M. 2008. *Makten och heligheten*. Ystadiana 2008.
- Larsson, S. & Balic, I. 2006. *Arkeologisk slutundersökning 2004. Kv. Liljan 2 och 22, Malmö*. Malmö.
- Lenntorp, K.-M. 2010. *Kv. Galten, Lund. Arkeologisk förundersökning 2010*. Arkeologiska arkivrapporter från Lund 374. Lund.
- Lerdam, H. 1996. *Danske len og lensmænd 1370–1443*. Skrifter ud-givet af Institut for Historie ved Københavns Universitet 18. Köpenhamn.
– 2001. *Kongen og tinget. Det senmiddelalderlige retsvæsen 1340–1448*. Köpenhamn.
– 2004. *Birk, lov og ret. Birkerettens historie i Danmark indtil 1600*. Köpenhamn.
- Leth Jespersen, M. 2006. Patron–klientforhold i dansk senmiddel-alder. *Fortid og Nutid* 2006:2.
- Liber daticus Roskildensis. Roskilde Gavebog og Domkapitlets Anniver-sarieliste*. Utg. Otto, A. Köpenhamn 1933 (LDR).
- Libri memoriales capituli Lundensis. Lunde Domkapitels Gavebøger og Nekrologium*. Utg. Weeke, C. Köpenhamn 1884–1889 (LDG).
- Liedgren, J. 1956. Adelsbrev. *KLNM* 1.
– 1974. Titulaturer. *KLNM* 18.
– 1977. Herretitel. *KLNM* 21.
- Lihammer, A. 2011. *The forgotten ones. Small narratives and modern landscapes*. The Museum of National Antiquities, Stockholm.

- Studies 18. Kulturmiljövård Mälardalen skrifter 3. Stockholm/Västerås.
- Lindbæk, J.P. 1914. *De danske Franciskanerklostre*. Köpenhamn.
- Lindeblad, K. 2013. Storgårdarna – etablering och expansion – en sammanfattande diskussion. Hedvall, R., Lindeblad, K. & Menander, H. (red.), *Borgare, bröder och bönder. Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia*. Stockholm.
- Ljung, S. 1961. Herretitel. *KLNM* 6.
- Ljungberg, L. 1960. *Gatunammen i Malmö*. Malmö.
- Ljunggren, G. & Richardt, F. 1852–1863. *Skånska herregårdar*. Lund.
- Ljunggren, K.G. 1933. Namnen i det gamla Halmstads topografi. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1933*.
- 1934. Till Halmstads borgerskaps äldre historia. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1934*.
- 1936. Två förteckningar från 1500-talet över Halmstads borgerskap. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1936*.
- 1937. Halmstads äldsta sigill och medeltida tolkningar av namnet Halmstad. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1937*.
- 1940. Uppgifterna om Halmstads kyrka och Halmstads skola i Lunds stifts landebok 1569. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1940*.
- Lund, C., Reinsert, A. & Thomasson, J. 2007. *Antikvarisk och arkeologisk utredning. Klostret i Ystad. Fastigheten Yngve Norra, Ystads kommun, Skåne län*. Malmö Kulturmiljö Enheten för Kulturmiljövård. Rapport 2007:22. Malmö.
- Lundholm, K-G. 1957. Vinstorpaätten och släkter med denna ätts vapen. Wernstedt, F., Gillingstam, H., Liljeholm, F. & Koit, J. (red.), *Äldre svenska frälsesläkter. Ättartavlor 1:1*. Stockholm. *Lunds Dagblad* 1928-06-21.
- Lunds domkapitels jordeböcker 1570 och 1650*. Utg. Paulsson, G. & Skansjö, S. Skånsk senmedeltid och renässans 25. Lund 2017 (LDJ).
- Lunds stifts landebok. Andra delen. Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm*. Utg. Ljunggren, K.G. & Ejder, B. Skånsk senmedeltid och renässans 5. Lund 1952 (LSL).
- Lübecker Ratsurteile, bd I 1421–1500*. Utg. Ebel, W. Göttingen 1955.
- Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517–1520*. Utg. Ljungberg, L. Malmö 1960 (LvF).
- Lynge Vogensen, F. 2018. Velbyrdige og beskedne mænd. Stand og status i dansk senmiddelalder. *Historisk Tidsskrift* 20 rk, 3 bd.
- Löfqvist, K-E. 1935. *Om riddarväsen och fräse i nordisk medeltid. Studier rörande adelsståndets uppkomst och tidigare utformning*. Lund.
- Mackeprang, M. 1900. *Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV*. Köpenhamn.
- 1900–1902. De danske købstæders skattevæsen indtil begyndelsen af det 17. århundrede. En oversigt. *Historisk Tidsskrift* 3 rk, 7 bd.
- Madsen, P.K. 1988. De gejstlige institutioner i og ved Odense. Christensen, A., *Middelalderbyen Odense*. Projekt Middelalderbyen 5. Viby J.
- Mahler Dam, S. 1990. Jordbjerg-slægten – endnu en gang. *Personalhistorisk Tidsskrift* 1990:2.
- Malmö rådstueprotokol (stadsbok) 1503–1548*. Utg. Kroman, E. Köpenhamn 1965 (MRP).
- Malmö stadsbog 1549–1559. Rådstuerettens, bytingets og toldbodrettens protokol*. Utg. Bager, E. Köpenhamn 1972 (MSB).
- Malmö stads urkundsboek. Diplomatarium civitatis Malmogiensis*. Utg. Weibull, L. Malmö 1901–1917 (MSU).
- Mann, M. 1986. *The sources of social power. Volume I. A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge.
- Meyer, P. 1956. Alminding. *KLNM* 1.
- Missiver fra Kongerne Christiern I:s og Hans's tid*. Utg. Christensen, W. Köpenhamn 1912–1914 (MCH).
- Mogren, M., Roslund, M., Sundnér, B. & Wienberg, J. 2009a. Historisk arkeologi vidgar fälten. Mogren, M., Roslund, M., Sundnér, B. & Wienberg, J. (red.), *Triangulering. Historisk arkeologi vidgar fälten*. Lund Studies in Historical Archaeology 11. Lund.
- (red.) 2009b. *Triangulering. Historisk arkeologi vidgar fälten*. Lund Studies in Historical Archaeology 11. Lund.
- Mohlin, A. 1957. Porsesläkten tre sjöblad. *Personhistorisk tidskrift* 1957 årgång 55.
- Molbech, C. & Petersen, N.M. 1858. *Udvalg af hidtil utrykte Danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede*. Köpenhamn.
- Mollerup, W. 1885. Eggert Frille. Et Bidrag til Unionstidens Historie. *Historisk Tidsskrift* 5 rk, 5 bd.
- 1893. *Bille-attens historie*. 1. Köpenhamn.
- Moreland, J. 2007. *Archaeology and text*. Duckworth debates in archaeology. London.
- Morgan, P. 2003. Ranks of society. Griffiths, R. (red.), *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Oxford.
- Morsel, J. 2000. Inventing a social category. The sociogenesis of the nobility at the end of the Middle Ages. Jussen, B. (red.), *Ordering Medieval Society. Perspectives on intellectual and practical modes of shaping social relations*. The Middle Ages Series. Philadelphia.
- Mulzow, R. 2008. Luxus und Oberschichten in Rostock. Gläser, M. (red.), *Lübecker kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VI. Luxus und lifestyle*. Lübeck.
- Myrdal, J. 1999. *Det svenska jordbrukets historia. Band 2. Jordbruket under feodalismen. 1000–1700*. Stockholm.
- 2007. Källpluralismen och dess inkluderande metodpaket. *Historisk tidskrift* 127:3.
- Mårtensson, A.W. 1981. *S:t Stefan i Lund*. Föreningen Gamla Lund årsskrift 62.
- Möller, P. von. 1874. *Bidrag till Hallands historia*. Lund.
- Najemy, J. 2004a. Governments and governance. Najemy, J. (red.), *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*. Oxford.
- 2004b. Introduction. Italy and the renaissance. Najemy, J. (red.), *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*. Oxford.
- Nicholas, D. 1971. *Town and countryside. Social, economic, and political Tensions in Fourteenth-Century Flanders*. Brugge.
- Nielsen, H. 1959. Fogde. *KLNM* 4.
- 1966. Midsommergæld. *KLNM* 11.
- 1976. Væbner (Danmark). *KLNM* 20.
- Nilsson, H. & Thomasson, J. 2009. *Kalendegatan gravar, gravhällar, hus- och gatulämningar*. Rapport 2009:009, Malmö Museer. Malmö.
- Nilsson, S. 1968. *Halmstads historia, del I. Den danska tiden*. Halmstad.
- Nitenberg, A. 2019. *Härskare i liv och död. Social exklusivitet och maktstrategi i Vänerbygd under yngre järnålder*. GOTARC, series B, Gothenburg archaeological theses 72. Göteborg.
- Norberg, R. 1970. Sigill I. *KLNM* 15.
- Nordman, A-M. 1918. Tilltalsskicket i svenskan. *Studier i nordisk filologi* 9. Helsingfors.
- Norn, O. 1980. De maledede vægdekorationer i Jørgen Kocks gård. Andersson, H. & Rosborn, S. (red.), *Jørgen Kocks gård i Malmö. Malmö fornminnesförenings årsskrift 1980*.
- Nyberg, T. 1982a. Biskop Peder Pagh's tid. 1305–1340. Kaarsted, T. (red.), *Odense bys historie. Fra boplads til bispeby. Odense til 1559*. Odense.
- 1982b. Odense bliver adelens by. 1420–1460. Kaarsted, T. (red.), *Odense bys historie. Fra boplads til bispeby. Odense til 1559*. Odense.
- 1982c. Unionen og de første kongelige biskopper. 1375–1420. Kaarsted, T. (red.), *Odense bys historie. Fra boplads til bispeby. Odense til 1559*. Odense.

- 1982d. 1490erne. Kaarsted, T. (red.), *Odense bys historie. Fra bo-plads til bispeby. Odense til 1559*. Odense.
- Ohlsson, A. 2016. Stenhuset i Färlöv. Gustin, I., Hansson, M., Roslund, M. & Wienberg, J. (red.), *Mellan slott och slag. Vänbok till Anders Ödman*. Lund Studies in Historical Archaeology 17. Lund.
- Olsen, G. 1961. Hovedgård. *KLNM* 6.
- Ordbok över svenska språket*. Utg. Svenska Akademien. Lund 1893–(SAOB).
- Paludan, H. 1977. Tiden 1241–1340. Skovgaard-Petersen, I., Christensen, A. & Paludan, H. (red.), *Danmarks historie, bd 1, Tiden indtil 1340*. Köpenhamn.
- Pedersen, B. 1998. *Krognoshuset. En familjesaga utifrån ett murverk? C-uppsats i medeltidsarkeologi, Arkeologiska institutionen, Lunds universitet*.
- Peraldus, W. 1236–ca 1250. *Summa de vitiis*. Harley ms 3244, fol. 27r-33v. British Library, London.
- Petersen, B. 1967. *Kv Erik Dahlberg. Arkeologisk undersökning*. Halmstad.
- Petersen, H. 1886. *Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen*. Köpenhamn (DGS).
- 1897. *Danske adelige Sigiller fra det 13. og 14. Aarhundrede*. Köpenhamn (DASP).
- 1917. *Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085–1559*. Köpenhamn.
- Petersson, M. 1984. *Halland, Halmstad, Bankgatan/Storgatan*. Hallands läns museer. Arkivrapport. Halmstad.
- Poulsen, B. 1998. Byens styre og byens næring. Ringgaard Lauridsen, H. & Munkøe, L. (red.), *Viborgs historie. 1. Oldtid–1726*. Viborg. *Privilegier resolutioner och förordningar för Sveriges städer*. 1–2. Utg. Herlitz, N. & Nygren, E. Stockholm 1927–1932 (PRFSS).
- Prosser G. 2003. The later medieval French noblesse. Potter, D. (red.), *France in the Later Middle Ages 1200–1500*. Oxford.
- Rabbow, A. 2003. *Neues Braunschweigisches Wappenbuch. Die Wappen und Flaggen der Gemeinden und Ortsteile in den Stadt- und Landkreisen*. Braunschweig.
- Raneke, J. 1968. Vapenmålningarna i Ystads gråbrödrakloster. *Ale Historisk tidskrift för Skåneland* 1968:3.
- 1976. Vapensköldarna. *Ale Historisk tidskrift för Skåneland* 1976:3.
- 2001. *Svenska medeltidsvapen I–III*. Nora.
- Ranvig, S. 1986. *Sorøkrøniken*. Köpenhamn.
- Rasmusson, N.L. 1966. Mark. *KLNM* 11.
- Ravn, C. 2006. Axel Pedersen, kongens mand. *Elbogen* 2006.
- Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Index chronologicus diplomatum et literarum, historiæ Danicæ ab antiquissimis temporibus usque ad annum 1660 illustrantium, quæ in libris hactenus editis vulgata sunt*. 1–2. Utg. Kongelige Danske Videnskaberne Selskab. Köpenhamn 1847–1889 (Reg).
- Registrum ville Malmöyge. Malmö stads medeltida minnesbok*. Utg. Kroon, J. Malmö 1937 (RVM).
- Reisnert, A. 1989. Jens Uffesen Neb. En malmöitisk riddare i början av 1300-talet. Berggren, B. & Modéer, K-Å. (red.), *Motsättning och samverkan. Nya bidrag till Malmö historia. Festskrift till Einar Bager på 100-årsdagen 19 april 1987*. Malmö.
- 1992a. Franciskanerklostret och aristokratin. *Ystadiana* 1992.
- 1992b. Stenhusbyggnation och gårdstrukturer i det medeltida Malmö. Augustsson, J-E. (red.), *Medeltida husbyggnade. Symposium i Lund, november 1989*. Lund Studies in Medieval Archaeology 9. Stockholm.
- 1993a. *Jörgen Kocks gård. Underlag för byggnadsminnesförklaring. Fastigheten Jörgen Kock 3, Malmö*. Malmö.
- 1993b. *Rosenvingska huset och Beijerska huset. Underlag för byggnadsminnesförklaring. Fastigheten Frans Suell 13, Malmö*. Malmö.
- 1994a. Gårdar och hus i 1300-talets Malmö. *Elbogen* 1994.
- 1994b. Jörgen Kocks hus i Malmö. Ett rekonstruktionsförslag. *Bygningsarkæologiske studier* 1994. Köpenhamn.
- 1999. Människor och byggnader i 1500-talets Malmö. Magnusson Staff, B., Reisnert, A. & Björklund, E. (red.), *Malmö möte med renässansen*. Malmö.
- 2006. Från sillamarknad till garnisonstad. Larsson, S. (red.), *Liljan. Om arkeologi i en del av Malmö*. Stockholm.
- 2008. Luxury in Malmö in the medieval period. Gläser, M. (red.), *Lübecker kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum IV. Luxus und lifestyle*. Lübeck.
- Reitzel-Nielsen, E. 1984. *Johanniterordenens historie med særligt henblik på de nordiske lande. I Tiden før Rhodos*. Köpenhamn.
- Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte*. 1–2. Utg. Erslev, K. & Christensen, W. Köpenhamn 1894–1939 (Rep).
- Reuter, T. 1997. The medieval nobility in twentieth-century historiography. Bentley, M (red.), *Companion to historiography*. London.
- Richardson, J. 1752–1753. *Hallandia antiqua & hodierna. Del 1–2*. Stockholm.
- Rosborn, S. 1973. Den återfunna ”ärkebiskopsgården” i Malmö. *Malmö Fornminnesförening årskrift* 1973.
- 1980. Rekonstruktion av Jörgen Kocks gård. Andersson, H. & Rosborn, S. (red.), *Jörgen Kocks gård i Malmö*. Malmö fornminnesförenings årskrift 1980.
- 1981. Det medeltida Kalendehuset. *Elbogen* 1981.
- 1984. *Malmö. Den medeltida staden och dess omland*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Rapport, Medeltidsstaden 67. Stockholm.
- 1987. Medeltida stenhus i Malmö. *Hikuin* 13.
- 1989. Fattig och rik i senmedeltidens Malmö. En social-ekonomisk studie. Berggren, B. & Modéer, K-Å. (red.), *Motsättning och samverkan. Nya bidrag till Malmö historia. Festskrift till Einar Bager på 100-årsdagen 19 april 1987*. Malmö.
- 2016. *Det medeltida Malmö. Detektivarbeten under mer än ett sekel i en gammal stads historia*. Malmö.
- Rosén, C. 1999. *Föremål och social status i Halmstad ca 1550–1750*. GOTARC, series C, Arkeologiska skrifter 26. Göteborg.
- 2004. *Stadsbor och bönder. Materiell kultur och social status i Halland från medeltid till 1700-tal*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar skrifter 53. Mölndal.
- Rosén, J. 1959. Frälse. *KLNM* 4.
- 1969. Riddare. *KLNM* 14.
- 1976. Væbner (Sverige). *KLNM* 20.
- Rosengren, E. 1980. *Halmstad, Hospitalsgatan. Arkeologisk undersökning 1980*. Halmstad.
- Rosqvist, N. 1971. Stadsskatter. *KLNM* 16.
- Ryding, O. 1996. *Lund utanför vallarna. Del II*. Lund.
- Rørdam, H. 1891–1902. *Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder især i det 17. Aarhundrede. Volume I–IV*. Köpenhamn.
- Sahlgren, J. 1948. *Ortnamnen i Hallands län. Del 1. Bebyggelsenamnen i södra Halland*. Uppsala.
- 1950. *Ortnamnen i Hallands län. Del 2. Bebyggelsenamnen i mellersta Halland (Årstad och Faurås härad)*. Uppsala.
- Salvén, E. 1941. Halmstadbor i stenskrift under ett halvt årtusende. S:t Nikolaikyrkans gravhällar. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1941.
- Samlingar till Skånes Historia*. Utg. Föreningen för Skånes fornminnen och historia. Lund 1868/69–1873.
- Sandblad, N.G. 1949. *Skånska stadsplanekost och stadsarkitektur intill 1658*. Skånsk senmedeltid och renässans 2. Lund.
- Sandnes, B. 2016. *Skånes ortnamn. Serie A. Bebyggelsenamn. Del 21. Villands härad och Kristianstad stad*. Göteborg.

- Saxtorph, N. 1975. Turnering. *KLNM* 19.
- Scheffer, C.G.U. 1956a. Adelsvapen. *KLNM* 1.
- 1956b. Adliga sigill. *KLNM* 1.
- 1957. Bomärke. *KLNM* 2.
- 1961. Hjälm. *KLNM* 6.
- Schjerup Hansen, J. 2008. *Bystruktur og havekultur mellem senmiddelalder og renaissance. En kartografisk aflæsning og analyse af Øresundsregionens byer*. Köpenhamn.
- Schmidt Sabo, K. 2001. *Vem behöver en by? Kyrkbeddinge, struktur och strategi under tusen år*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar skrifter 38. Lund.
- 2018. En senvikingatida storgård i Hjärup, Skåne. *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research* 2018:3.
- Schüick, A. 1926. *Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling*. Stockholm.
- Sjöborg, N.H. 1824. *Samlingar för Nordens fornälskare*. Tome 2. Stockholm.
- Sjöholm, P-A. & Nielsen, R. (red.). 2013. *Ystads historia i kartor. En resa under 600 år*. Ystad.
- Skansjö, S. 2006. Medeltida skånska godslandskap i dokument och monument. Kyrkor och adelshuvudgårdar i Helgeådal. Olsson, M., Skansjö, S. & Sundberg, K. (red.), *Gods och bönder från högmedeltid till nutid. Kontinuitet genom omvandling på Vittskövle och andra skånska gods*. Lund.
- 2012. Lunds historia. Staden och omlandet. 2. Tidigmodern tid. I en bördig bygd. Blom, K.A. (red.), *Lunds historia. Staden och omlandet*. Lund.
- Skansjö, S., Riddersporre, M. & Reisnert, A. 1989. Huvudgårdarna i källmaterialet. Andersson, H. & Anglert, M. (red.), *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 5. Stockholm.
- Skånske Kirkelov. *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*. 1:2. Utg. Aakjær, S. & Kroman, E. Köpenhamn 1933 (SkKk).
- Skånske Lov. Text I–III. *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene*. 1:1. Utg. Brøndum-Nielsen, J. & Aakjær, S. Köpenhamn 1933 (SkL).
- Stacey, R. 1999. Nobels and knights. Abulafia, D. (red.), *The New Cambridge medieval History. Volume V c.1198–c.1300*. Cambridge.
- Steenstrup, J. 1896–1907. *Danmarks Riges Historie. Historisk illustreret*. 1. *Oldtiden og den ældre Middelalder*. Köpenhamn.
- Stjerna, K. 1909. Lund och Birka. *Historisk tidskrift för Skåneland*, band 3.
- Suhm, P.F. 1792–1795. *Nye Samlinger til den danske Historie*. Köpenhamn.
- Svenska medeltidens rim-krönikor. Andra delen. Nya eller Karls-krönikan*. Utg. Klemming, G.E. Stockholm 1866 (SMR).
- Svenskt diplomatarium. Diplomatarium Suecanum*. Utg. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och Riksarkivet. Stockholm 1829–(SD).
- Svenskt diplomatium från och med år 1401*. Utg. Riksarkivet. Stockholm 1875–1904 (SD1401).
- Sveriges traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar*. 1–14. Utg. Rydberg, O.S. Stockholm 1877–1934 (STFM).
- Söderberg, B. 2005. *Aristokratiskt rum och gränsöverskridande. Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600–1100*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar skrifter 62. Stockholm.
- Söderpalm, K. 1966. *Värpinge by. En lokalhistorisk studie*. Lund.
- Søgaard, H. 1975. Vantmakare. *KLNM* 19.
- Tagesson, G. 2019. Stolt men inte nöjd. Historisk arkeologi mellan generalister, specialister och soloartister. *META Historiskarkeologisk tidskrift* 2019.
- Tamm, D. 1996. *Dansk retshistorie*. Köpenhamn.
- Tegnér, M. 1999. Jörgen Kocks madonna. Magnusson Staff, B., Reisnert, A. & Björklund, E. (red.), *Malmös möte med renässansen*. Malmö.
- Tesch, S. 1983a. *Ystad I. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Rapport, Medeltidsstaden* 44. Stockholm.
- 1983b. *Ystad II. En omlandsstudie*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Rapport, Medeltidsstaden 45. Stockholm.
- 2014. *Ystad revisited. Nya arkeologiska perspektiv på ett gammalt sjörövare- och lurendrejarenäste. Trettio år efter projektet Medeltidsstaden*. Sigtuna.
- Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*. Utg. Erslev, K. Köpenhamn 1901 (Test).
- The New Encyclopædia Britannica*. 1991. Chicago.
- Thiset, A. 1899. Begrebet Dansk Adel, særlig med Hensyn til Kong Christian V's Adels- og Vaabenbreve. *Historisk Tidsskrift* 7 rk, 2 bd.
- 1905. *Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede*. Köpenhamn (DAST).
- 1912. Bidrag til Navneskikkens Historie. *Historisk Tidsskrift* 8 rk, 4 bd.
- Thiset, A. & Wittrup, P.L. 1904. *Nyt dansk Adelslexikon. Fortegnelse over dansk Adel i Fortid og Nutid*. Köpenhamn.
- Thomasson, J. 1997. Private life made public. One aspect of the emergence of the burghers in medieval Denmark. Andersson, H., Carelli, P. & Ersgård, L. (red.), *Visions of the past. Trends and traditions in Swedish medieval archaeology*. Lund Studies in Medieval Archaeology 19. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar skrifter 24. Stockholm.
- 2004. A Feudal Way to Gentrify? The Modern Concept of Gentrification Versus Changes in the Social Topography of a Medieval and Early Modern Town. *Current Swedish Archaeology* 12.
- 2006. Byggnadskulturen, stadsrummet och borgerskapet. Larsson, S. (red.), *Liljan. Om arkeologi i en del av Malmö*. Stockholm.
- 2008. S'Villanorvm de Malmøghae. Landskap, urbanitet, aktörer och Malmö. Andersson, H., Hansen, G. & Øye, I. (red.), *De første 200 årene. Nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*. UBAS, Nordisk 5. Bergen.
- Thott, Å. 1983. *Åtten Thott under medeltiden*. Lund.
- Tomner, L. 1971. Malmö stads historia före 1500. De strödda dokumentens vittnesbörd. Bjurling, O. (red.), *Malmö stads historia. Första delen*. Malmö.
- 1977. Stadens historia 1500–1658. Bjurling, O. (red.), *Malmö stads historia. Andra delen*. Malmö.
- 1979. Borgmästare Jörgen Kock. *Elbogen* 1971.
- Tykesson, T. (red.). 2003. *Malmös kartor. Från 1500-talet till idag*. Lund.
- Tønnesen, A. 1967. Slægterne Lilliefeld og Rosenvinges brug af bomærker. *Heraldisk Tidsskrift* bd 2 nr 16.
- Udvalg af gamle danske Domme, afsaagte paa Kongens Rettering og paa Landsting*. 1–4. Utg. Kolderup-Rosenvinge, J.L.A. Köpenhamn 1842–1848 (GdD).
- Ulsig, E. 1968. *Danske adelsgodser i middelalderen*. Köpenhamn.
- Wahlöö, C. 1971. Kanikresidenset. Ett medeltida bostadshus i Lund. *Kulturen. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige* 1971.
- 2014. Kan Hogenbergs lundabild vara spegelvänd? *Ale Historisk tidskrift för Skåneland* 2014:4.
- Wahlöö, C. & Larsson, G. 1996. *Sextonhundrasjuttiosex. Minnet av historien, historien om minnet*. Föreningen Gamla Lund Årsbok 78.
- Wallin, C. 1961. *Sankta Birgittas kapell i Ystad. Kring en märklig stiftelse, en omdebatterad stadsplan och ett autentiskt "Karl XII-hus"*. Lund.

- 1976. *Tommarps urkundsbok 1085–1600. Klostret – hospitalet – staden – socknen*. 2, 1300–1450. Stockholm.
- 1984. *De nordiska Knutsägillena och reformationen*. Tomelilla.
- 1989. Kring Ystads medeltida historia. *Ystadiana* 34.
- Weber, M. 1983. *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder 1*. Lund. Första utgåva *Grundrissen der Sozialökonomik. Abt. 3. Wirtschaft und Gesellschaft* 1922.
- 1987. *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder 3*. Lund. Första utgåva *Grundrissen der Sozialökonomik. Abt. 3. Wirtschaft und Gesellschaft* 1922.
- Weibull, L. 1903. Halmstads rådhusarkiv 1307–1645. *Historisk tidskrift för Skåneland* I.
- Welander, S. 1957. Herr Aage Axelssöns (Thott) ”jordebok”. *Vetenskapssocieteten i Lund årsbok* 1957.
- Venge, M. 1982. Dronning Christine og Odense. Kaarsted, T. (red.), *Odense bys historie. Fra boplads til bispeby. Odense til 1559*. Odense.
- 2002. *Dansk skatthehistorie I. Danmarks skatter i middelalderen indtil 1340*. Köpenhamn.
- 2004. *Dansk skatthehistorie II. Danmarks skatter i middelalderen 1340–1536*. Köpenhamn.
- Venge, M. (Friis, A.). 1979. Bille, Claus. *DBL* 2.
- Werner, C. 1916. En renknackad medeltidsgavel i Ystad. *Ystads Allehanda* 1916-08-10.
- 1928. Karl XII:shuset i Lund. *Finn* 1928.
- Verwohlt, E. 1979. Turneringer og ridderspil i Norden. *Heraldisk Tidsskrift* bd 4 nr 39.
- Westergaard, B. 1985. *Halland, Halmstad, Storgatan (delen Orups gränd–Bankgatan)*. Hallands läns museer. Arkivrapport. Halmstad.
- Westman, A. 1928. Rådhus och tullhus. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1928.
- 1930. Borgmästare och råd samt andra befattningshavare i staden. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok* 1930.
- Wienberg, J. 1993. *Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkerne i Danmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology 11. Stockholm.
- 2009. Romanske runde kirketårne. Ett skandinaviskt perspektiv. *Hikuin* 36.
- 2015. Historical archaeology in Sweden – from the Middle Ages to Modernity. Svart Kristiansen, M., Roesdahl, E. & Graham-Campbell, J. (red.), *Medieval Archaeology in Scandinavia and Beyond*. Aarhus.
- 2016. Runsten på resa. Lundagårdsstenen från vikingatid till nutid. Gustin, I., Hansson, M., Roslund, M. & Wienberg, J. (red.), *Mellan slott och slagg. Vänbok till Anders Ödman*. Lund Studies in Historical Archaeology 17. Lund.
- Wimarson, N. 1917. Gråbrödraklostret i Ystad. *Skrifter utgifna af Ystads Fornminnesförening* I.
- Wittendorff, A. 2003. På Guds og Herskabs nåde 1500–1600. Olsen, O. (red.), *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* 7. Köpenhamn.
- Vollmer, H. (red.). 1924. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Von der Antike bis zur Gegenwart. Begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker. Siebzehter band Heubel–Hubard*. Leipzig.
- Zorzi, A. 2004. The Popolo. Najemy, J. (red.), *Italy in the Age of the Renaissance 1300–1550*. Oxford.
- Åsgrim-Berlin, A. & Mårtensson, A.W. (red.). 1980. *Lunds stadskärna. Bevaringsprogram. Vårfru rote*. Lund.
- Åsgrim-Berlin, A., Stewénus, J. & Mårtensson, A.W. (red.). 1981. *Lunds stadskärna. Bevaringsprogram. Clemens och Drottens rotar*. Lund.
- Öbrink, M. 2015. Runt Adelgaden och byens torv – gator och tomter under 300 år. Mattias Öbrink (red.), *Vår by Brokorp. Halmstads äldsta historia*. Hallands läns museers skriftserie 11. Halmstad.

Internet

- Diplomatarium Danicum (DDe). *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*. <http://diplomatarium.dk/> [2015–2019].
- Rosborn, S. 2012. *Vor Frue- eller Mariakyrkan i Ystad*. https://www.academia.edu/3349818/Vor_Frue-_eller_Mariakyrkan_i_Ystad._Nya_forskningsr%C3%B6n._2012_ [2016-12-13].
- Roundtowerchurches. 2018. *Roundtowerchurches*. <http://www.roundtowerchurches.de/> [2018-11-06].
- Svenskt Diplomatariums Huvudkartotek (SDHK). *Riksarkivet*. <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> [2015–2019].

Personlig kommunikation

Anders Reisnert, Bara
Ola Svensson, Lund

Frälseanknutna egendomstransaktioner

Lund

Hänvisningarna till tomtnummer enligt Andrén 1984 avser tomtkatalogen på sidorna 67–121.

(1) 1266-04-30 utfärdade kung Erik Klipping ett vittnesbrev om att Lundakaniken Gudmund, på sin mor fru Lucies vägnar, hade skötat en gård, med undantag av byggnaderna, till predikarbröderna i Lund. Gården var belägen bredvid brödernas kyrkogård. Skötningen ägde rum i Lund i närvaro av kungen, änkedrottningen och många andra män. Vittnesbrevet utfärdades i Roskilde i närvaro av drotsen herr Niels och den före detta drotsen herr Mads (DD 2:2:9).

Sannolikt var det en del av tomten 103–104 i S:t Mikaelns socken, där dominikanernas kloster var beläget, som avsågs (Andrén 1984). Vad som avsågs med att undanta byggnaderna har inte kunnat utrönas. Troligen utgjorde transaktionen en donation till klostret från fru Lucie. Hon har säkerligen tillhört en frälse-släkt då hon titulerades fru (*domina*). De högt uppsatta personerna som bevittnade transaktionen styrker ytterligare ett sådant antagande.

(2) Före 1303-03-14 hade Mogens Svendsen, kallad Gagge, överlåtit två bodar i S:t Andreas socken till prosten Andreas i Lund. 1303-03-14 testamenterade prosten Andreas dessa bodar, tillsammans med ett antal gårdar i regionen samt en gård i S:t Jakobs socken i Lund, till instiftandet av ett altare i Lunds domkyrka (DD 2:5:243; Karlsson 2015:537f).

Bodarna har inte närmare kunnat lokaliseras.

Gagge-namnet fördes av flera frälse-släkter i Skåne. Huruvida Mogens Svendsen hade frälseanknytning är dock oklart. Tor Flensmarck (2014:25f) benämner honom frälse-man och kopplar honom tentativt som släkt med en riddare Anders Gagge, som vid tiden var involverad i affärer med prosten Andreas i Lund (DD 2:5:255, 328).

(3) 1325-05-23 överlät och skötade änkan, hederliga frun (*honestia domina*), Ingerd Madsdatter och hennes son Oluf Nielsen sina respektive gårdar i S:t Nikolaus socken till Jakob Esbensen, dekan i Lund. Som värje för Ingerd ägrade hennes broder Didrik Madsen. Gårdarna gränsade till varandra och på den ena, den som sålts av fru Ingerd, fanns ett stenhus. Säljarna förband sig att svara för eventuella avgifter och tjänsteplikter till kung, fogde eller borgerskap som kunde komma att belasta egendomarna fram till överlåtelsedagen. Dekanen Jakob slog samman de båda gårdarna till en gård och testamenterade denna till domkapitlet i Lund (DD 2:9:175, 176, 189).

Gårdarna har av Andrén (1984) lokaliserats till tomten 281 B–C. Stenhuset, som utgjorde den ena gårdens residensbyggnad, är troligtvis identisk med delar som ingår i det så kallade Dekanhuset, 1908 flyttat till Kulturen i Lund. Den äldsta delen av detta hus utgjordes av en tvåvånings tegelbyggnad som Ragnar Blomqvist (1947:96) daterade till 1200-talets andra hälft. Dekanhuset beskrivs närmare i kapitel 3 Lund.

Ingerd Madsdatter har sannolikt tillhört frälset då hon tituleras *domina* i handlingarna. Till vilken släktkrets hon hörde kan inte utläsas av dokumenten då dessa utgörs av senmedeltida avskrifter och därför saknar bevarade sigill. Med tanke på att hon och de manspersoner som nämns i dokumenten inte har kunnat släktanknytas eller identifieras i andra dokument förefaller det mindre troligt att de tillhört högfrälset, snarare en sedermera utdöd eller nedsjunken lågfrälsekrets. Det kan dock inte uteslutas att de ingått i stadsfrälset.

(4) 1329-03-03 testamenterade Strange Jensen, myntmästare i Lund, sin gård i S:t Botulfs socken till Lunds domkapitel för hållande av årtider för hans och hans hustru Cecilies

själar. Egendomen hade han tidigare förvärvat av Ingvar, borgare i Lund (DD 2:10:105).

Myntmästaren Strange Jensen (–1323–1358) tillhörde en lågfrälssläkt som förde en sköld med hjorthorn och sexuddig stjärna, en släkt som brukar benämnas Jordbergasläkten, då släktmedlemmar från slutet av 1400-talet skrev sig till denna egendom (Raneke 2001:2:651; figur 8:3). Han är benämnd myntmästare 1329–1336, men senare, 1340–1353, bara borgare i Lund (LDG 68).

(5) Före 1330-10-08 köpte ärkebiskopen Karl Eriksen en gård med stenhus, belägen i S:t Pauls socken, av riddaren herr Peder. 1330-10-08 beslutade ärkebiskopen att på domkyrkans södersida uppföra ett kapell med altare. Han doterade kapellet och altaret ett antal gårdar i Skåne samt, som residens för kapellets präst, gården i S:t Pauls socken (DD 2:10:247).

Gården med stenhus har av Andrén (1984) lokaliserats till tomten 23–24. Huset bör ha nedrivits under andra halvan av 1500-talet, då huset beskrivs som mycket förfallet 1558 medan tomten var angiven som ödejord 1579 (Andrén 1984).

Vem riddaren herr Peder var har inte kunnat fastställas. I sin analys av skånska riddare vid 1300-talets början nämner Erik Ulsig (1968:89ff) följande riddare med namnet Peder: Peder Nielsen av Borrsjö (–1302–1310–), Peder Nielsen av Simris (–1302–1310–), Peder Egeside (–1295–1332–), den skånske gälkaren Peder Jensen (Galen) (–1295–1320–), Peder Nielsen av Stehag (–1302–1330–) och Peder Nielsen av Eljaröd (–1304–1320–). Av dessa kan särskilt Peder Jensen (Galen) noteras då han var nära släkt (farbror) till köparen, ärkebiskopen Karl Eriksen (Raneke 2001:1:16). Även Peder Nielsen till Eljaröd förde Galensläktens vapen men var mer avlägset besläktad med Karl Eriksen (Flensmarck 2010:60; 2014:60f).

(6) Under andra tredjedelen av 1300-talet donerade Strange Jensen en gård belägen strax söder om S:t Nikolaus kyrka till domkapitlet (LDG 7).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 283–284 i S:t Nikolaus socken (se även nr 35).

För Strange Jensen (Jordbergasläkten), borgare och myntmästare i Lund, se nr 4. Enligt LDG (67f) dog han 1358, varför donationen då bör ha ägt rum 1333–1358.

(7) 1340-01-05 intygade riddaren Jens Uffesen att han var skyldig domkyrkans fabrica 25 skånska mark penningar för en egendom i Lilla S:t Peders socken som han köpt av fabrican. Egendomen kallades Valtersbad och låg söder om Jens Uffesens egen gård i socknen (DD 3:1:3).

Valtersbad har inte kunnat närmare lokaliseras – och därmed inte heller Jens Uffesens gård – men bör ha legat i

södra delen av kvarteret Billegården, kanske strax norr om Lilla S:t Peders kyrka. 1315-07-28 skötade en kanik gården Valtersbad till borgaren Erik Quaser (DD 2:7:288). Detta skall sannolikt tolkas som att domkyrkan arrenderade ut gården till Erik Quaser, då Erik 1317-04-25 donerade de hus han byggt på Valtersbad (men nämner inte själva tomten) till domkyrkans fabrica (DD 2:7:456). I handlingarna nämns att Valtersbad låg mellan Erik Quasers och Mads Feldbereders/Skinders gårdar i socknen. Rimligen är en av dessa båda gårdar samma som Jens Uffesens. Namnet indikerar att det på gården funnits en badstuga.

Riddaren Jens Uffesen (Neb) (–1299–1340–) tillhörde det yppersta danska frälset. Han var riksråd och hade omfattande godsbesittningar på Själland, Bornholm och i Skåne. I godsinnehavet ingick också hus och gårdar i Helsingör och Malmö, såväl som de båda gårdarna i Lund. Som hans huvudgårdar nämns Vemmetofte, Græse och Kvanløse på Själland samt gården i Malmö (Reisnert 1989:33ff).

(8) 1340-05-03 instiftade riddaren Jakob Jensen av Markie aposteln Jakobs, S:ta Katarinas och jungfru Marias altare i domkyrkan för sin, sin hustru Margretes och sina föräldrars själar. Till altarstiftelsen donerade han gårdar i sydvästra Skåne samt sin gård i S:t Stefans socken, den sistnämnda som residens för altarikarien (DD 3:1:33; Karlsson 2015:543).

I donationsbrevet är gården i S:t Stefans socken specificerad med hus, apalgård och allt vad som i övrigt hör till gården. Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomten 222:1, det vill säga till platsen där Karl XII-huset och Katedralskolan idag ligger. Karl XII-huset är uppfört i slutet av 1500-talet, men under huset har en äldre grundläggning påträffats, som mycket väl kan ha burit en högmedeltida residensbyggnad i sten (KSA Katedralskolan 1, 1928; Werner 1928:170). Gården beskrivs närmare i kapitel 3 Lund.

Riddaren Jakob Jensen (Galen) till Markie (–1320–1366–) var bland annat hövitsman på Bornholm. Han ingick i den mäktiga Galensläktem, som under högmedeltiden styrde både världsligt och andligt över Skåne. Flera av släktens medlemmar innehade gälkarämbetet i Skåne eller satt som ärkebiskopar (Raneke 2001:1:16f; Flensmarck 2014:57ff).

(9) 1341-03-16 skötade Jakob Jensen, kallad junker Hanneke, sin gård i S:t Thomas socken till herr Mads, sockenpräst i Brunnby kyrka (DD 3:1:155).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomten 41–42.

Säljaren Jakob Jensen/junker Hanneke har av Flensmarck (2014:60) identifierats som Jakob Jensen (Galen) till Markie (se nr 8). Junker-titeln indikerar på en yngre frälseman, sannolikt högättad, som ännu inte erhållit riddartitel,

likställd med väpnar-titel (Nordman 1918:8; SAOB 1935, band 13, sp J282). Då Jakob Jensen 1340 titulerades riddare är det tveksamt om det är samme person som 1341 kopplas till en lägre rangerad och yngre persontitel. Köparen Mads Pedersen var vid överlåtelsen sockenpräst i Brunnby. Han var välutbildad och blev med tiden kanik både i Roskilde och i Lund. Vid flera tillfällen fungerade han som ärkebiskopens sändebud till den påvliga kurian i Avignon. Peter Carelli (2001b) har velat inränga Mads Pedersen i Krognosläkten, som yngre bror till riddaren Stig Pedersen, en attribuering som är vanskelig att verifiera.

(10) 1346-09-28 upprättade Niels Bunkeflo, kanik i Lund och Roskilde, sitt testamente. I testamentet instiftade han ett altare i Lunds domkyrka och donerade egendom till detta samt för avhållande av årtid för honom och hans föräldrar. Bland den testamenterade egendomen fanns två gårdar i Lund; dels en gård vid S:t Mikael's kyrka, dels den gård han personligen bebodde med undantag av dess östliga del. Denna östra del behandlades inte vidare i testamentet och tillföll således hans arvingar (DD 3:2:280).

1347-03-10 sålde hans arvingar denna östra del till ärkebiskopen Peder Jensen. Dokumentet har utfärdats av säljarna och arvingarna Jens Andersen, Mogens Eriksen, Niels Gagge och Åge Jonsen på deras och deras medarvingars vägnar (DD 3:2:331).

Skrivningarna i testamentet och arvsförhållandet tyder på ett nära släktskap mellan personerna och Niels Bunkeflo, men sannolikt genom deras hustrur. Flensmarck (2003:381ff) finner det sannolikt att hustrurna var syskonbarn till Niels Bunkeflo. Väpnaren Niels Gagge hade egendom i Villands härad (Flensmarck 2014:38) och Åge Jonsen nämns i testamentet som skriven till Fjälkinge. Sannolikt har arvingarna i stor utsträckning tillhört det skånska lågfrälset.

Gården som var Niels Bunkeflos residens har av André (1984) lokaliserats till tomt 64:1 i S:t Mikael's socken. På gården fanns ett stenhus (LDG 263f). Delar av dess murverk är fortfarande bevarat i det så kallade Kanikresidenset, som är daterat till 1200-talet (Wahlö 1971). Niels Bunkeflo framvisade i sitt testamente ett stort gods innehav med en koncentration till sydvästra Skåne. Detta innehav och hans tillnamn tyder på en äldre frälsesläktsanknytning i denna del av landskapet och i vilken släkts regi stenhuset en gång kan ha uppförts.

(11) 1364-03-31 sålde borgaren i Lund, Eskil Nielsen, sin gård i S:t Thomas socken till välbördige och gode mannen Peder Eskilsen. Till gården hörde stenhus, apelgård och andra byggnader. Eskil beseglade dokumentet med sitt sigill med en kluven sköld med bjälke och halv lilja (DD 3:7:85; Raneke 2001:2:841). Någon gång under sista delen av

1300-talet donerade Peder Eskilsen gården med stenhus till domkapitlet till kanikresidens i utbyte mot att årtider skulle hållas för honom och hans hustru Margrete (LDG 306ff).

Gården har av André (1984) lokaliserats till tomt 40.

Väpnaren Peder Eskilsen (–1347–1376–≤1387) var en kapitalstark och godsrik frälseman. Första omnämmandet av honom som väpnare är från 1364 (DD 3:7:116), några månader efter hans förvärv av gården i Lund. Dessförinnan är han känd sedan 1347 som långivare och panthavare av gods (till exempel DD 3:4:477; 3:6:196; ÆDA IV:29–30) i västra Skåne. Han upprätthöll också fogdebefattningar, bland annat som byfogde i Malmö (DD 3:5:56), men skrev sig till huvudgården Bosarp i nordvästra Skåne (DD 3:6:196; 3:7:475–476). Som väpnare fungerade han som kungligt råd och som hövitsman på Lagaholms slott 1370–1376 (DD 3:7:116; 3:8:449–453, 488, 492; 3:9:93–96, 104–105, 115–116; 4:1:60, 67–68). Efter 1376 är han inte nämnd i några kända skriftliga källor. Hans hustru Margrete sigillerade själv ett godsöverlåtelsesdokument 1387 (DD 4:3:226), vilket kan indikera att Peder Eskilsen var död då han inte agerade som hennes förmyndare. 1390 nämns hon som Peder Eskilsens änka (DD 4:4:265). Peder Eskilsen avled således mellan 1376 och 1387/90 och det är senast under denna tid som donationen till domkapitlet måste ha ägt rum. Se även nr 12.

Peder Eskilsen förde en kluven sköld, delad och halv lilja (DASP 592). Likheterna – nästan helt samstämmiga – med säljarens, Eskil Nielsen, vapen är uppenbara. Lägg därtill Peders patronymikon så tyder mycket på ett nära släktförhållande, närmast fader–son. I överlåtelsehandlingen framkommer detta dock inte utan där talas om två separata arvskretsar. Jan Raneke (2001:2:841) redovisar ett fader–son–förhållande. Mer sannolikt är nog ett något mer avlägset släktskapsförhållande, där det namnet Eskil och det likartade vapnet utgjorde gemensamma indikatorer. Det i huvudsak korresponderande tidsrummet där de är kända (Peder Eskilsen 1347–1376 och Eskil Nielsen 1353–1371) motsäger också ett far–son–förhållande. Skulle en släktnknytning vara fallet så kan säljaren Eskil ha haft en frälsbakgrund trots att han benämns borgare i dokumentet. Även i andra dokument 1353–1371 är Eskil benämnd borgare (DD 3:9:6, 135), men också kompletterat med epitetet *vir discretus* (DD 3:4:50). Hans vapen stödjer en hypotes om frälsbakgrund.

(12) 1365-11-11 pantsatte Malmöborgaren Niels Bentsen sin gård i S:t Hans socken till Peder Eskilsen för en skuld på 20 mark silver. Till gården hörde hus och byggnader samt apel- och humlegård (DD 3:7:326).

Gården har inte närmare lokaliserats än till S:t Hans socken.

För Peder Eskilsen se nr 11.

(13) Borgaren i Lund, Henrik Hermansen, hade till Mikkel Pedersen, borgare i Helsingborg, pantsatt en gård i S:t Clemens socken för en skuld på 12 mark silver mot att pantsättaren fick bo kvar. 1381-04-11 utfärdade kung Olof låsebrev på att egendomen övergått till Mikkel Pedersens arvingar, då gäldenären inte inlöst gården. Mikkel hade tidigare i låsebrevsförföljelsen fysiskt blivit satt i besittning av egendomen (DD 4:2:125). Redan 1380-06-29 hade gården sålts av David Tygesen, borgare i Helsingborg och arvinge efter Helsingborgsborgmästaren Mikkel Pedersen, till Niels Winter, borgare i Lund. I handlingen angavs att Henrik Hermansen tidigare hade bott på gården (DD 4:2:36). 1381-05-13 utfärdade Lunds byting ett tingsvittne att David Tygesen hade skötat gården till Niels Winter. Till gården hörde apelgård och hus (DD 4:2:135).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 319. Andrén anger dock att gården hade ägts av Mikkel Pedersen som pantsatt densamma med bruksrätt till myntmästaren Henrik Hermansen, vilket enligt dokumentens text inte tycks ha varit fallet. En mer rimlig tolkning av texten och omständigheterna är att det var Henrik Hermansen som pantsatt sin egen gård till Mikkel Pedersen, men bodde kvar mot att betala arrende som utgjorde förräntning av lånet. När sedan inte lånet återbetalades övergick äganderätten till Mikkel Pedersen, en övergång som vann laga kraft efter att kungen utfärdade låsebrevet.

Myntmästaren Henrik Hermansen (–1367–≤1381) förde ett vapen med ett böjt och bepansrat vänsterben med sporre. Trots tituleringen som borgare visar vapenbilden, med återgivningen av en berustad riddare, på en frälsebakgrund. Även befattningen som myntmästare kan peka i samma riktning. Några släktsamband är dock inte kända (Rep 1:3318; Raneke 2001:1:252).

(14) 1388-04-01 sålde och skötade Jens Hennikesen, borgare i Lund, en gård på Bredgatan till Lundaborgaren Johan Pedersen. Jens Henneksen hade köpt gården av hederlig husfru Kæthe, änka efter Svend Fængelsås (DD 4:3:366).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras utöver läget vid Bredgatan.

Jens Hennikesen (–1378–1412–) var borgmästare i Lund 1380–1409. Han hade ett sigill utvisande ett frontalt manshuvud omgivet av åtta stjärnor (DD 4:2:3, 318; 4:6:534; DDe 14091118001; 14120213001).

(15) 1390-04-25 utfärdades ett tingsvittne av Lunds byting att kaniken Jens Nielsen arrenderat ut och skötat sin gård i S:t Botulfs socken till borgaren Bonde Jensen. Gården angavs ligga norr om riddaren herr Stig Pedersens gård (”domini Stigoti Pætersson militis”) (DD 4:4:215).

Stig Pedersens gård har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 83:3 och därmed till Krognoshuset på Mårtensstorget

som utgör en kvarvarande rest av gården. Krognoshuset är en tvåvånings tegelbyggnad med källare, uppförd i slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet (Pedersen 1998). Redan 1361 benämnde ärkedjäknen Jens Stigsen (Krognos) S:t Botulfs kyrka som sin sockenkyrka i sitt testamente (DD 3:6:22). Sannolikt var redan då gården på tomt 83:3 i Krognossläktens ägo. Gården beskrivs närmare i kapitel 3 Lund.

Riddaren Stig Pedersen (Krognos) (–1387–1412–) tillhörde den godsrika skånska högfrälseäkten Krognos och innehade de stora huvudgårdarna Bollerup och Krapperup (Raneke 2001:1:365).

(16) 1393 skänkte drottning Margrete en gård på Bredgatan i S:t Peders socken till den skånske landsdomaren Gøde Bentsen. Gården hade tilldömts kronan efter att en borgare halshuggits (DD 4:5:116).

Inget närmare är känt om gården.

Gøde Bentsen (–1379–1399–) hade en lång ämbetsmannakarriär i Lund och Skåne under 1300-talets båda sista decennier. Han är belagd som fogde i Skåne 1379–1391 (till exempel DD 4:1:517; 4:4:429), som sakhörare 1381–1395 (till exempel DD 4:2:132; 4:5:330) och landsdomare 1393–1395 (till exempel DD 4:5:116, 408) vid det skånska landstinget och som byfogde i Lund 1385–1399 (till exempel DD 4:2:559; 4:7:70). Han förde en sköld med en hand, ett vapen som inte är känt i något annat fall i Skåne (Raneke 2001:1:248).

(17) 1395-06-10 sålde Gynter Lybertsen sin badstugegård, kallad Pillebadstugan, i S:t Drottens socken till skolmästaren och altarvikarien Jens Bonde. Gården hade han tidigare köpt av Jens Tranekær, borgare i Trelleborg (DD 4:5:381).

Gården med badstugan har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 332:2.

Gynter Lybertsen (–1368–1415–≤1423) tillhörde en familjekrets som bar tillnamnet Bukhorn. Namnet har förklarats på olika sätt, dels som härlett från substantivet bockhorn, dels som kopplat till ortnamnet Bockhorn i Holstein (Flensmarck 2003:371). Gynters far Lybert Bukhorn betecknades som borgare i Lund, medan modern Cecilie Lybertsdatter efter makens död beskrevs som *nobilis persona* (DD 3:8:161) och *nobilis matrona* (DD 3:8:500). Gynter Lybertsen var rådman i Malmö och benämns med denna titel i de flesta bevarade dokumenten (Flensmarck 2003:372). I ett dokument benämns han dock *vir discretus* och *villanus*, det vill säga borgare, i Malmö (DD 4:6:95). Av sönerna beseglar Claus Gyntersen som väpnare och på sin gravsten i Vadstena kallas Thomas Gyntersen för välbördig (Flensmarck 2003:372). Gynter Lybertsen förde en sköld som beskrivs som en smal spets upp mot sinister eller ett kilformigt föremål vars undersida var försedd med en horisontell tandråd samt med omgivande, sannolikt dekorativt

utfyllande, kulor (DAST L XLII 1; Raneke 2001:2:656). Sönerna Johan och Lybert förde ett liknande, men något varierat vapen med både hjälm och hjälmtäcke (DAST L XLII 2–4; Raneke 2001:2:656). Sammantaget indikerar dessa epitet och vapen att släkten var en frälsesläkt.

(18) 1469-05-08 löstes en tvist mellan *perpetuus vicarius* herr Arild och mäster Laurens Andersen, innehavare av jungfru Maria och Johannes döparens altare i domkyrkan, angående besittningsrätten till altarets gård i S:t Nikolaus socken. Altaret var instiftat av riddaren Peder Nielsen till Ågård (LÄU 4:132; Karlsson 2015:562f).

Gården har inte lokaliserats. Den har troligen donerats av Peder Nielsen i samband med altarestiftelsen. Riddaren Peder Nielsen (Gyldenstjerne) till Ågård (–1389–1409–) var riksråd. Hans och släktens huvudsäte var Ågård på norra Jylland, där han också hade sina huvudsakliga gods-egendomar. Med tanke på hans kända levnadstid har altarets instiftande och dotering ägt rum kring sekelskiftet 1400 (DAA 1926:7f; Raneke 2001:2:538).

(19) Omkring sekelskiftet 1400 eller i början av 1400-talet¹ utfärdade Niels Jensen ”de Knestorp”, det vill säga Knästorp strax söder om Lund, sitt testamente. Däri gav han sin hustru Bodil sin gård i S:t Botulfs socken tillsammans med en bättre tillredd säng (”uno lecto parato meliori”) (DD 4:7:380).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 82:6, strax söder om S:t Botulfs kyrkogård.

Niels Jensen kan ha varit lågfrälse skriven till Knästorp. Testamentet utvisar en viss kapitalstyrka med, utöver gården i Lund, även en gård i Malmö samt legater i form av pengar, guldringar, silverskedar, en häst och ett flertal kor till kyrkor och kloster, familjemedlemmar och tjänare (DD 4:7:380). Niels Jensen till Knästorp var sannolikt identisk med väpnaren Niels Jensen till Vesum (nr 21, 22).

(20) 1402-03-27 sålde och skötade Niels Amundsen, kallad Quantz, en gård vid Lunds västra port till borgaren i Lund Peder Gunnarsen (DDe 14020327002; Skbf Acta privata nr 162).

Gården har av Andrén (1984) troligtvis kunnat hänföras till tomt 257:1 i Nunne socken, en tomt som en bit in på 1400-talet bebyggdes med den så kallade Rosengården.

1 Dokumentet är daterat 24 augusti men saknar årsangivelse. Av de i testamentet omnämnda personerna är enligt DD (4:7:380 not) några kända i andra dokument från slutet av 1300-talet till några få år in på 1400-talet medan SDHK (18983) hänvisar till personer kända under 1400-talets tre första decennier. DD menar att dokumentet är utfärdat omkring 1400 medan SDHK anser det troligt att det är utfärdat efter 1416.

Säljaren är troligtvis identisk med den väpnare Niels Quant som deltog på Skånes landsting 1387 och där var med och utfärdade ett tingsvittne (DD 4:3:213). Likaledes är en Niels Quant av Tygelsjö omnämnd 1398 (DD 4:6:687) och 1400 beseglar Nicolai Quant en skötning till Lunds domkapitel (DD 4:7:292).

(21) 1403-03-12 sålde och skötade sockenprästen Mogens och kyrkovärjaren Jens Hennikesen vid S:t Mårtens kyrka i Lund ett jordstycke som tillhörde kyrkan till Niels Jensen ”de Wæsom”, det vill säga byn Vesum i Knästorps socken strax söder om Lund. Tomten låg i Maria minor socken i Lund, på östra sidan av torggatan (DDe 14030312001).

Jorden har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 115.

Köparen Niels Jensen till Vesum titulerades som väpnare, bland annat i ett tingsvittne från Skånes landsting 1406 (DDe 14060220001) och i en regist som behandlade en gårdsförsäljning i Malmö 1407 (DDe 14071128001). Sannolikt samma person som Niels Jensen till Knästorp (nr 19).

(22) 1407-02-10 utfärdade Lunds byting ett tingsvittne att Niels Jensen ”de Wæsum” hade skötat ett jordstycke i Maria minor socken i Lund, på östra sidan av torggatan nära rådhuset, till Lunds domkapitel. Niels Jensen hade tidigare köpt marken av S:t Mårtens kyrka (nr 21). Han förklarade att han uppburit full och tillfyllestgörande betalning från sagda kapitel och sade sig vara tillfreds därmed. Pergamentoriginalet har en latinsk påskrift som säger att dokumentet avser Niels Murers, borgare i Lund, årtid (DDe 14070210001). I ett medeltida register över brev i Lunds kapitals arkiv finns en notis om ett dokument avseende en bod i Maria minor socken i Lund nära rådhuset kopplat till årtid för Niels Murer (ÆDA 5:149).

Marken har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 115, samma som nr 21.

För Niels Jensen till Vesum, se nr 21.

Dokumentet motsäger varandra på två punkter. Tingsvittnet talar om en skötning där avhändaren fått full ersättning (*precium*) medan dokumentets påskrift samt registnoteringen antyder en donation. Möjligen kan Niels Jensen ha sett de årtider som skulle hållas för honom som ersättningen för egendomen. Tingsvittnet talar vidare om ett jordstycke (*fundum*) medan registgen omnämner en bod. Då tomten låg centralt vid torggatan bör den ha varit bebyggd och då sannolikt med en bod.

(23) 1411-11-09 utfärdades ett tingsvittne på en försäljning av ett stycke jord vid en gård i Lund. Säljare var Henrik Ledmann och köpare välbördig Jens Rudbek, fogde på Helsingborg (DDe 14111109003; Skbf Acta privata nr 190).

Egendomens läge har inte kunnat fastställas.

Väpnaren Jens Rudbek (–1411–1435–) fungerade som länsman på Helsingborgs slott åtminstone från 1411 och minst till 1435 (DDe 1411109003; STFM 3:470). Han tillhörde en lågfrälseläkt som förde en av en tinnskura styckad sköld (DAST L XLIX 22; Raneke 2001:1:153)

(24) 1412-02-13 donerade domprosten Folkvin ett flertal egendommar till det av honom upprättade Kristi Lekamens altare i Lunds domkyrka. Bland godset ingick en gård i S:t Mårtens socken som han förvärvat av Jens Hennikesen, tidigare borgmästare i Lund (DDe 14120213001). 1415-04-24 utfärdades ytterligare ett dokument på samma donation. Däri specificerades att både stenhus och apeldgård fanns på gården (SDHK 18520).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 187:1. Vid grundgrävning på tomten 1905 påträffades grundmurarna till ett större tegelbyggt hus med kolonnbas och kapital av kalksten. Byggnadslämningarna daterades till tidigast 1200-talets senare del (Karin 1915).

För borgmästaren Jens Hennikesen se nr 14.

(25) 1415-03-23 sålde och skötade Åge Tostenes ”de Alberte” (det vill säga Alberta sydöst om Lund) sin gård i S:t Thomas socken till Lunds domkapitel (SDHK 18503; 18504).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 48.

Åge Tostenes kan ha varit lågfrälse skriven till Alberta. Överlåtelsen är beseglad, utöver av ett par präster, av två väpnare. Flensmarck (1999:30) antar tentativt att han kan ha tillhört sparresläkten i Östra Vram.

(26) 1423-07-24 intygade ärkebiskop Peder Lykke att Johannes Olufsen ”de Arendala” (Arendala strax öster om Lund) hade donerat en gård belägen vid Bredgatan i S:t Olufs socken till Lunds domkyrkas fabrika. I utbyte skulle årlig själämässa hållas för honom, hans hustru och hans föräldrar (LÄU 3:26).

Sannolikt kan gården lokaliseras till någon del av tomten 268–269 enligt Andrén (1984).

Johannes Olufsen är i intyget över donationen benämnd *vir discretus*. Huruvida en huvudgård funnits i Arendala är inte känt. Platsen är känd som Skånes tidigmedeltida tingsplats och även den så kallade Tre högars marknad sägs ha ägt rum där (Flensmarck 1999:78).

(27) 1429-05-23 sålde rådmannen i Malmö Strange Jepsen en jord med grund, jord, rum och allt annat tilliggande vid Mårtensgatan i Lund till borgaren i Lund Borwor Wlff. Gården hade han ärvt efter sin fränka Agnes Tryelsen (GDD 2:3:168).

Enligt en regist i *Skånebrevsförteckningen* (Rep 1:5970) daterad till 1422-06-08 sålde samme Strange Jepsen en jord vid Mårtensgatan i Lund till borgaren Bork. Denna notis

bör avse samma säljtransaktion från Strange Jepsen som 1429 års försäljning med tanke på likheten i egendom och köparens namn. Båda texterna är också daterade till samma dag–dagen efter sankt Trinitatis – men eftersom de är kopplade till olika år har de fått olika dag-månads-angivelser. Mest sannolikt är 1429, angivet i avskriften GDD 2:3:168, det riktiga transaktionsåret.

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 179 i Maria magle socken.

Strange Jepsen (–1420–1446–) är känd som rådmann i Malmö 1422–1434 (Rep 1:5961, 5970, 6396, 6669, 6673) och som borgmästare i samma stad 1442–1446 (LÄU 3:234, 236, 271; Rep 1:7222, 7414, 7575). Hans vapensköld visade en från sinister framkommande böjd arm med behandskad hand hållande ring (DAST A XIII 1; Raneke 2001:2:647). I två av dokumenten som han medbeseglat som borgmästare är han titulerad ”herr” (LÄU 3:234; Rep 1:7222). Det heraldiska vapnet och de två herr-tituleringarna kan indikera på en möjlig frälsestatus.

(28) 1431-07-02 sålde Peder Christensen, borgare i Lund, sin gård belägen vid gråbrödraklostret i S:t Clemens socken till välborne Jens Rudbek för 30 lödiga mark (Rep 1:6510; Skbf Acta privata nr 243).

Andrén (1984) menar att gården möjligen skall lokaliseras till tomt 318–319, då den sades ligga sydväst om gråbrödraklostret.

För Jens Rudbek se nr 23.

(29) 1432-10-23 sålde Arvid Jensen, guldsmed och borgare i Lund, sin gård i S:t Botulfs socken till välborne herr Trued Has av Örtofta (Rep 1:6589; Skbf Acta privata nr 246).

Inget ytterligare är känt om gården.

Riddaren Trued (Truedsen) Has till Örtofta (–1372–1437) är känd första gången 1372 då i ett testamente lämnas legat till ”Trugoto Haas iuueni de Ørtoftæ” (Trued Has den unga av Örtofta; DD 3:9:179). Från slutet av 1370-talet deltog han i den danska politiken och syntes som medbeseglare på ett flertal dokument av riksintresse. 1406 blev han riddare och från 1411 fram till sin död 1437 hövitsman på Gotland (Flensmarck 2017:102). Enligt Lerdam (1996:153) kan han beläggas som riksråd under perioden 1407–1436 och kanske även 1401. Således var han riddare, hövitsman på Gotland och danskt riksråd när han förvärvade en gård i S:t Botulfs socken av en Lundaborgare.

(30) 1433-11-05 skötade rådmannen i Lund Povl Torstensen, på Anders Pedersens av Skabersjö vägnar, dennes gård i Heligands socken till klerken Mads Jensen (LÄU 3:142; Skbf Acta privata nr 254).

Inget ytterligare är känt om gården.

Anders Pedersen är inte känd från något annat dokument. Han var sannolikt son till Peder Andersen (Due) till Skabersjö, känd från slutet av 1300-talet och början av 1400-talet. Duesläkten förde en örn i sitt vapen. Peders hustru, Anders mor, har antagits vara en dotter till Peder Eskilsen till Bosarp, som under andra halvan av 1300-talet ägde en gård i S:t Thomas socken (nr 11) (Raneke 2001:1:376f; Flensmarck 2008:106).

(31) 1437-07-05 sålde Sune Jakobsen, boende i Görslöv Nordanå, en jord med grund, rum och allt annat tilliggande, liggande norr om Mårtensgatan bredvid stadens östra port, till kaniken Niels Pedersen. Sune hade tidigare köpt jorden av beskednen man Morten Bille (LÄU 3:191).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 71 i Maria magle socken.

Morten Billes tillnamn indikerar på en tillhörighet till den vittomfattande frälsesläkten Bille, där många under medeltiden använde sig av tillnamnet. Morten Bille är inte känd från något annat dokument, så någon koppling till släkten via dokument eller sigill har inte kunnat fastställas. Epitetet beskednen man kunde brukas av frälset; överlåtelse-dokumentet är till exempel beseglat av ärlige och beskedne män Oluf och Niels Awesen *aff wapn*.

(32) 1439-05-14 pantsatte Mads Pedersen i Lund sin gård i S:t Hans socken till välbördig man Claus Nielsen till Ellinge för en skuld på 10 lödiga mark (Samlingar till Skånes historia 1873:103f).

Inget ytterligare är känt om gården.

Riddaren Claus Nielsen (–1425–1451/52), med Ellinge som sätesgård, tillhörde en skånsk högfrälsesläkt, senare benämnd Sparre av Ellinge. Han är känd under 1400-talets andra fjärdedel, hade Lyckå som pantlän, deltog i riks-politiska förhandlingar och var riksråd. Släktens vapen utgjordes av två sparrar (DAST L LXVII 4–5; DAA 1917:513; Raneke 2001:1:133).

(33) 1440-02-01 skötade borgaren i Lund, Niels Tursen, på jungfru Johanne Ostredsdatters och hennes förmyndares vägnar, en gård i S:t Thomas socken till Bent Mogensen, borgare i Lund (Rep 1:7058).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 47.

Jungfru betecknade under medeltiden en ogift kvinna av bättre börd (Nordman 1918:8, 50; SAOB 1935, band 13, sp J263f).

(34) 1443-08-23 pantsatte Jes Mogensen, murare och borgare i Lund, sin gård i S:t Andreas socken till välbördig man, riddaren herr Claus Nielsen till Ellinge för en skuld på 10 lödiga mark. Jes Mogensen bodde kvar mot ett årligt landgille på 3 skånska mark (Samlingar till Skånes historia 1873:104).

Gården var lokaliserad till tomt 219 (se även nr 40).

För riddaren Claus Nielsen till Ellinge se nr 32.

(35) 1455-05-18 sålde väpnaren Jens Gjordsen i Gärsnäs den rättighet hans hustru hade ärvt i en gård i Lund, belägen näst väster om domkyrkan, till Gødike Jonsen. Jens Gjordsens hustru hade ärvt rättigheter i form av den pant som Jes Hansen hade gett till hennes fader Jon Jensen till Gissleberga. (Rep 2:488).

Två tomter är enligt Andréns utredning (1984) belägna just väster om domkyrkan, nämligen nr 291:1 (S:t Clemens socken) och nr 283–284 (S:t Nikolaus socken). Tomt 291:1 var en del av den gamla kungsgården i Lund som Valdemar Atterdag i slutet av 1300-talet hade donerat till domkyrkan (Andrén 1984:112), varför det rimligen inte kan ha rört sig om denna tomt. Därför bör det avse tomt 283–284, som låg väster om domkyrkan och söder om S:t Nikolaus kyrka. I mitten av 1300-talet donerades en gård söder om S:t Nikolaus kyrka till domkapitlet (nr 6). Olika förklaringar kan finnas för dessa till synes motstridiga transaktioner, till exempel att tomt 283–284 vid tiden var uppdelad på två tomter. En annan förklaring kan vara att tomtstrukturen i denna del sett ut på ett annat sätt än Andrén föreslår. Ytterligare en möjlig förklaring är att denna transaktion eller transaktion nr 6 avsåg en annan tomt och att därmed lägesanvisningarna i ett av dokumenten är missvisande.

Väpnaren Jon Jensen till Gissleberga (–1413–1445–≤1455) tillhörde släkten Gere. Hans dotter Gidsel Jonsdatter (Gere) (–1455–1459–) var gift med väpnaren Jens Gjordsen (Drefeld) till Gärsnäs (–1435–1466–). Köparen, väpnaren Gødike Jonsen (Gere) till Gundralöv (–1455–1485–≤1489), var broder till Gidsel och därmed sväger till Jens Gjordsen (Flensmarck 2008:78ff; 2014:93ff).

(36) 1458-09-29 pantsatte rådmannen i Lund Jens Andersen sin gård vid Bredgatan i Stora S:t Peders socken till fru Meritslev för en skuld på 7 lödiga mark (Rep 2:893).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 15 (se vidare nr 44).

Fru Meritslev (Jepsdatter) (–1434–cirka 1473) tillhörde släkten Bille och var dotter till riddaren och riksrådet Jakob Bille. Hon var gift med landsdomaren i Skåne, väpnaren Jens Jepsen (Rosensparre) till Skarhult (DAA 1985–87:501; Raneke 2001:2:809; 3:99).

(37) 1462-01-07 eller 1462-07-10² sålde Dalby kloster, genom priorn Mogens Truelsen, en gård belägen i S:t

2 Notisen är daterad S:t Knuds dag. Kungen Knud den Helliges helgondag är 10 juli medan hertigen Knud Lavards helgondag är den 7 januari (Bauer 1868:150). Sannolikt avses Knud den Hellige och därmed bör rätt datum vara 1462-07-10.

Clemens socken till välborna hustrun Bodil till Västerstad, änka efter Henrik Most (LÄU 4:7; Skbf Acta privata nr 371).

Andrén (1984) menar att gården möjligen skall lokaliseras till tomt 318–319. Då Bodils och Henrik Mosts son Tage Henriksen (Hollunger) senare var i besittning av tomten 318–319 (nr 55) förefaller detta sannolikt.

Bodil Mortensdatter (Bussjösläkten) (–1462–1481–) tillhörde en frälseläkt med besittningar bland annat i Bussjö, Herrestads härad (Raneke 2001:2:435; Flensmarck 2003:391). Hennes make var väpnaren Henrik Most (Hollunger) till Västerstad (Raneke 2001:2:740; Flensmarck 2017:224ff).

(38) 1463-08-23 sålde Oluf Mogensen av Gryby (Borlunda socken) med flera medintressenter all deras rättighet i en gård i Lilla S:t Peders socken, med stenhus, jord och grund, till ärkebiskopen Tuve Nielsen. Gården hade de ärvt av deras moder Kirstine Mogensdatter och deras morbror herr Truels Bentsen (LÄU 4:31; Skbf Acta privata nr 379).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras inom Lilla S:t Peders socken. Ingen medeltida stenhusbebyggelse är känd i Lilla S:t Peders socken (Andrén 1984:45f) utöver denna notis.

Tor Flensmarck har förslagsvis kombinerat släktförhållandena inom den skånska frälseläkten Baad så att Oluf Mogensens faders skulle ha varit landsdomaren och byfogden i Lund Mogens Baad³. Förslaget baseras på ett gemensamt ägarintresse i en gård i Nöbbelöv 1423 mellan Mogens Baad och prästen Truels Bentsen, som enligt förslaget därmed skulle ha varit svågrar (Flensmarck 2003:418ff; 2014:208).

(39) 1463-07-25 sålde och skötade rådmannen i Lund, Peder Henningsen, på fru Cecilie Jensdatters av ”Slötholt i Suötzor”⁴ vägnar, baserat på hennes fullmakt, en jord med två bodar till herr Laurens Nielsen, dekan i Lund (LÄU 4:28; Skbf Acta privata nr 378).

Inga uppgifter om jordens belägenhet i Lund finns, men att den bebyggts med två bodar kan indikera på att den låg centralt vid stadens kommersiella område.

Fru-titeln samt att hon skrevs till en landsbygdsegen- dom, om än inte identifierbar, tyder på att fru Cecilie tillhörde frälset.

(40) 1466-07-25 förklarade riddaren Iver Axelsen (Thott) av Härlöv att pantförhållandet i en gård i S:t Andreas socken, söder om socknens prästgård, hade upphört. Gården var ursprungligen (1443) pantsatt av murarmästaren Niels Mogensen till herr Claus Nielsen till Ellinge (nr 34). Kani-

ken i Lund, herr Jon Galle, hade därefter förvärvat egen- domen. Nu förklarade Iver Axelsen herr Jon Galle ”qwitt, frii, lædig oc løss for alle ydermer till taall eller krawe paa for:de her Claws Nielssøns barns wægne” (LÄU 4:89).

Gården hade efter Niels Mogensens pantsättning kommit i Jens Dymblings och hans hustru Karines besittning. Dessa sålde 1449-03-14 gården till kaniken Jon Galle (Rep 1:7862). Uppenbarligen var den då fortsatt pantsatt till Claus Nielsen till Ellinge.

Claus Nielsen dog 1451 eller 1452 (Raneke 2001:1:133). 1458-02-26 träffades ett avtal mellan Claus Niensens änka Karin Stensdotter (Bielke) och riddaren Iver Axelsen (Thott) till Lillö, där den sistnämnda ”anammade” Ellinge gård och alla dess tillhörande egendomar (utom Lyckå) under Claus och Karins sons, Niels Clausen (Sparre av Ellinge), minder- årighet. Iver Axelsen fick under förvaltartiden tillgodogöra sig alla avgifter, räntor och rättigheter mot att årligen be- tala 200 rhenska gulden till änkan. Iver Axelsen skulle åter- lämna all egendom till Niels Clausen när denne kom till laga ålder (Rep 2:820). Panträttigheterna i gården i Lund bör därför ha ingått i den av Iver Axelsen övertagna egen- domen eftersom denne kunde, på Claus Niensens barns väg- nar, förklara att egendomen blivit belastningsfri.

För Iver Axelsen (Thott) se nr 41.

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 219.

(41) 1466-07-26 skänkte bröderna Åge, Iver och Laurens Axelsen en gård i Lund till beskeden man väpnaren Niels Offesen för den trogna tjänst han gjort deras föräldrar och vänner. Gården kallades Tegelgården och låg vid Mårtens- gatan i Maria magle socken (Rep 2:2127). 1489-02-23 vidi- merade kung Hans gåvobrevet (LÄU 5:107).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 72– 73. Gårdsnamnet kunde inte arkeologiskt knytas till rester efter någon tegelbyggnad eller annan tegelanläggning vid den schaktningsövervakning som utfördes 1963 på tomten (Andrén 1984:77).

Väpnaren Niels Offesens identitet är okänd. Möjligen kan han inordnas under släkten Gere som förde en upprest spets som vapenbild. Inom Geresläkten är nämligen det mindre brukade namnet Offe ganska vanligt, speciellt inom den så kallade Padeborgsgrenen. En person inom Geresläktens så kallade Sörbygren, Lave Skelmsen (Gere) till Simmelsberga, är också nästa kända ägare till Tegelgården, vilken han sålde 1488 (Rep 2:6326; Flensmarck 2014:92ff; nr 53).

De tre bröderna – riddarna Åge Axelsen till Hjuleberg (–1421–1477), Iver Axelsen till Lillö och Härlöv (–1442– 1487) och Laurens Axelsen till Näsbyholm (–1442–1482) – var söner till Axel Pedersen (Thott) till Härlöv, betydelse- full inom nordisk unionspolitik, och hans söner förstärkte ytterligare familjens ekonomiska och politiska betydelse, bland annat som riksråd (DAA 1900:418f, 426ff).

3 Bygger på att notisen felskrivits och i stället för Kirstine Mogens- datter skulle det stått Kirsten Mogens, det vill säga Mogens änka.

4 Den geografiska platsen ”Slötholt i Suötzor” har inte kunnat identifieras.

(42) 1466-12-30 intygade ärkebiskop Tuve Nielsen att prästen Tue Pose skänkt en gård i S:t Jakobs socken till domkapitlet. Norr om denna gård låg en gård tillhörig ”nobilis matrone domine Berethe” (LÄU 4:101).

Fru Berethes gård har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 307-309 A, som under medeltidens slut kom att införlivas med Gråbrödraklostret.

Vem den välborna hustrun fru Berethe var har inte kunnat utrönas.

(43) 1472-05-04 sålde väpnaren Peder Jensen en gård som låg väster om Bredgatan, norr om Kommenderegården, till beskeden man Niels Tuesen, fataburssmåsvan på Lunda gård. Han hade köpt gården, tillsammans med sin nu avlidne broder Trued Jensen, av beskeden man Oluf Bosen, fogde på Värpinge gård (LÄU 4:170-171).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 275-276. Den låg i S:t Peders socken, just norr om Johanniterordens Kommenderegård i Lund.

Överlåtelsesdokumentet är sigillerat av säljaren, väpnaren Peder Jensen. Lauritz Weibull (LÄU 4:170) har identifierat sigillet som tillhörande väpnaren Peder Jensen i Hylte (DAST M77). Kristian Erslev (Rep 2:3086) gör detsamma, men med ett frågetecken efter. Sigillet (SDHK 41260) är otydligt, men kan mycket väl motsvara Anders Thisets avbildning M77. Peder Jensen med sätesgård i Hylte i Enslövs socken, 20 kilometer nordost om Halmstad, tillhörde 1479 det halländska lågfrälset (Rep 2:4415, 4560).

(44) 1473-08-02 skötade Jens Andersen, borgare i Lund, sin gård vid Bredgatan i S:t Peders socken till välbördiga och ärliga kvinnan fru Meritslev, änka efter väpnaren Jens Jepsen till Skarhult och förklarade sig ha erhållit pengar och fullt värde för gården (Rep 2:3291).

Gården, som av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 15, var samma som den fru Meritslev tidigare haft i pant av Jens Andersen (nr 36). Möjligen utgjorde därför lösen av lånet en del av köpeskillingen. Senast 1480 kom egendomen i Gråbrödraklostrets ägo (LÄU 4:357).

För fru Meritslev Jepsdatter (Bille) och maken Jens Jepsen (Rosensparre) till Skarhult se nr 36.

(45) Vid ett arvskifte 1475 efter Kirsten Stigsdatter skiftades huvudgården i Araslöv samt en del annat gods och lösöre mellan Kirstens syskon herr Anders Stigsen och fru Mette Stigsdatter till Gedsholm⁵. Däribland ingick en gård

i Lund. Arvskiftet är beskrivet i Sophie Brahes släktbok från 1600-talet (Rep 2:3782)

Ingat närmare är känt om gården eller dess lokalisering i staden.

Syskonen tillhörde den så kallade Näsgrenen av den godsrika högfrälssläkten Thott. Huvudgården Araslöv tillföll väpnaren Anders Stigsen (Thott) till Näs (-1434-1496) men om det var han eller hans syster Mette Stigsdatter (Thott) till Gedsholm (-1475-1482) som ärvde gården i Lund kan inte utläsas av källan (Thott 1983:107f).

(46) 1478-03-21 utarrenderade Laurens Hermansen sin öde jord till Niels Andersen Verkmaster, borgare i Lund. Jorden låg i S:t Botulfs socken, väster om Lave Broks gård (Rep 2:4182-4183).

Jorden har inte kunnat lokaliseras närmare, men har sannolikt legat i norra delen av socknen, norr om nuvarande Skomakargatan, troligen någon av tomterna 91-94.

I dokumenten nämns en Esben Sadelmager som vid tillfället var boende där. Syftningen i dokumenten gör det dock oklart huruvida Esben bodde på den utarrenderade fastigheten eller i Lave Broks gård. Med tanke på att den utarrenderade fastigheten beskrivs som en öde jord förefaller det rimligt att Esben Sadelmager var arrendator och boende i Lave Broks gård.

Sannolikt var Lave Broks gårdsinnehav baserat på pant rätt. Gården var ursprungligen pantsatt till Lave Broks nu avlidna hustru Else Laxmand, och Lave Brok stod därmed som borgenär och panthavare (se nr 48 för lösen av lånet).

Riddaren Lave Brok till Gammel Estrup (-1460-1503-) tillhörde det danska högfrälset, med verksamhet och intressesfär på Jylland där också hans sätesgård var belägen. Han var 1478 väpnare, men blev senare dubbad till riddare. Genom sitt eget och flera av hans barns äktenskap knöts familjen till skånska släkter. De kom också att besitta egendom i Skåne, bland annat huvudgården Barsebäck (DAA 1889:103; Bruun 1979f:544f; Flensmarck 2003:302f). Else Laxmand (-1466-1484) var dotter till riksrådet Povl Laxmand till Vallen (DAA 1902:227).

(47) 1483-06-30 bekräftade ärkebiskop Jens Brostrup den donation, bland annat av en gård i Lund, som kaniken Mogens Kempe gjort 1474 (LÄU 4:228). I intyget preciserade han gårdens läge som liggande norr om välbördig mans Oluf Stigsens gård i S:t Botulfs socken (LÄU 4:439).

Oluf Stigsens gård har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 83:3.

Riddaren Oluf Stigsen (Krognos) till Krapperup och Bollerup (-1469-1505-1507) tillhörde en högfrälssläkt med stora godsbesittningar i Skåne. Han var riksråd och länsman på Varberg och Laholm. Oluf Stigsen var sons sons son till riddaren Stig Pedersen (Krognos), som 1390

5 Enligt Åke Thott (1983:106) var i stället för systemen Mette Stigsdatter dennes dotter Mette Erikdatter (Ged) part i arvskiftet. Som källan är återgiven (Rep 2:3782) framstår dock modern Mette som part. Det är inte känt när Mette Stigsdatter dog (Raneke 2001:192).

noterades som innehavare av samma gård (se nr 15) (DAA 1893:274; Raneke 2001:1:365).

(48) 1484-03-15 avsade sig Lave Brok alla panträttigheter till en gård i S:t Botulfs socken sedan han erhållit full betalning för det lån hans avlidna hustru Else Laxmand gett till Harald Guldsmed, borgare i Lund (Rep 2:5418).

Se nr 46 för tidigare noteringar om innehav och belägenhet samt om uppgifter rörande Lave Brok och hans hustru Else Laxmand.

(49) 1484-05-31 skötade Per Truelsen, borgare i Malmö, sin jord och byggplats i Stora S:t Peders socken till kaniken Jens Ågesen. Gården låg mellan Bredgatan och Lysegatan samt söder om herr Oluf Geds gård (LÄU 4:465).

Gårdarna låg öster om Bredgatan och sträckte sig fram till Lysegatan, parallellgatan i öster. Oluf Geds gård bör ha avsett någon av tomterna 5–14.

Riddaren Oluf Tuesen Ged till Rössjöholm (–1456–1505–) dömdes för fanflykt 1470 att mista allt sitt gods, men senare återvanns detta. Han var besutten i Skåne och på Själland och skrev sig till huvudgården Rössjöholm i nordvästra Skåne (Flensmarck 2014:76f).

(50) 1487-03-21 utarrenderade S:t Peders kloster, genom sin priorissa Cecilie Mustesdatter, två av sina gårdar i S:t Jakobs socken till riddaren herr Johan Oxen. Arrendet gällde för livstiden för Johan Oxen, hans hustru Inger och det av hans barn som levde längst. Det årliga landgillet uppgick till sju skilling grot. Arrendatorn förband sig att hävda och underhålla gårdarna medan klostret påtog sig att två gånger per år förrätta årtid för Johan Oxen, hans och hans hustrus föräldrar (LÄU 5:29).

Tomterna har inte kunnat lokaliseras närmare i S:t Jakobs socken. Det kan möjligen ha varit några av de stora, rimligen agrart använda, tomter som låg i västra delen av socknen (tomt 301:1–301:4, 305:1) eftersom det specifikt stipulerats att gårdarna skulle hävdas. Tomt 305:1 har senare (1528) knutits till S:t Peders kloster som kålhage (Andrén 1984:115).

Riddaren Johan Oxen till Torsjö (–1444–1490–1491) tillhörde det yppersta danska frälset. Hans långa karriär innefattade främst förvaltningsmässiga och diplomatiska uppdrag. Han var läns- och hövitsman på flera viktiga riksborgar såsom Köpenhamn, Krogen och Helsingborg. Hans andra hustru var Inger Torbensdatter (Bille) (DAA 1907:340; Raneke 2001:3:920).

(51) 1488-05-24 donerade bröderna Niels och Eiler Hak en gård i Lund till S:t Jörgens altare i domkyrkan för sina föräldrars, broders och alla kristnas själar (LÄU 5:68).

Gården har inte lokaliserats, men Andrén (1984) framför möjligheten att det är altarets vikarieresidens, tomt 126:1 i Maria minor socken, som avses.

S:t Jörgens altare låg i eller i anslutning till domkyrkans Vårfrukapell (Karlsson 2015:148f). Det är oklart när och hur altaret upprättades, men i slutet av 1400-talet och början av 1500-talet skänktes en del egendom till altaret av det skånska frälset (Karlsson 2015:555).

Väpnaren Niels Hak till Hækkeberga (–1481–1508) var riksråd och länsman, men blev 1508 mördad av Anders Bille. Hans broder Eiler Hak till Egholm (1467–1501) var besutten på Själland (DAA 1896:167f; Raneke 2001:1:103; Flensmarck 2017:311ff).

(52) 1488-06-06 utarrenderade företrädesmän för Vårfru kyrka denna kyrkas gård till borgaren Hans Pedersen i Lund. Gården låg öster om byfogden Anders Jensens jord (LÄU 5:69).

Gården och jorden har inte kunnat lokaliseras.

Anders Jensen (–1463–1500–) upprätthöll under flera decennier i slutet av 1400-talet olika ämbetsbefattningar i Lundaregionen. Han är känd som byfogde 1463–1495, som rådmän i Lund 1470–1500 och som landstingsssakhörare/landsdomare på det skånska landstinget 1466–1491. 1482 och 1484 omnämns han som väpnare (appendix 2 Lund). Han förde ett heraldiskt vapen som utvecklade sig från ett enkelt blad till blad med stjälk övergående i trekluvan rot. 1468–1476 och från 1492 förde han även hjälm i vapnet (DAST F LII 3–8).

(53) 1488-08-22 sålde, skötade och avhände sig väpnaren Lave Skelmsen i Simmelsberga, med sin hustru Marine Jepsdatters samtycke, deras gård i Maria magle socken till vikarien i domkyrkan Oluf Esbensen. Gården låg på Mårtensgatan och kallades Tegelgården samt omfattade hus, mark och apalgård (LÄU 5:78).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 72–73, strax innanför stadens östra port och norr om Mårtensgatan.

Väpnaren Lave Skelmsen (Gere) (–1469–1497–) skrev sig till sätesgården Simmelsberga i Kågeröds socken, Luggude härad. Han innehade godsegendom i Skåne och Halland. Under nr 41 diskuterades möjligheten att den tidigare kände ägaren, Niels Offesen, tillhörde släktkretsen Gere, vilket skulle kunna betyda att Tegelgården släktmässigt förts från Niels Offesen till Lave Skelmsen (Flensmarck 2014:97ff).

(54) 1493 (utan dag) utfärdade domkapitlet ett arrendebrev till Anders Galen på en altargård i S:t Nikolaus socken (LÄU 5:262).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras i socknen.

Anders Galen bör vara identisk med väpnaren Anders Andersen Galen (–1480–1522). Han hade gårdar bland annat i Herrestads och Frosta härad. Hans anknytning till S:t Nikolaus socken avslöjas i hans testamente, där han ger samtliga sockenkyrkor i Lund upp till 1 mark, men S:t Nikolaus kyrka erhåller 5 mark (LÄU 6:398; Flensmarck 2014:54ff).

(55) 1495-09-22 donerade väpnaren Tage Henriksen i Dybäck fem gårdar i Hannas socken (Ingelstads härad) till de 10 000 riddarnas altare i domkyrkan samt sin gård i S:t Clemens socken, belägen sydväst om Gråbrödraklostret. Altaret hade instiftats av hans mor Bodil Mortensdatter och syster Anne Henriksdatter. För gården skulle årtid hållas för honom och hans hustru Karine Kristiernsdatter samt för deras barn och föräldrar. Altarprästen skulle genast få besittning över de två norra huslängorna mot att ge 3 skånska mark för hållande av nämnda årtid. Resterande del skulle kvarstanna i Tage Henriksens och hans hustrus besittning under deras livstid och först därefter tillfalla altarprästen, dock med det villkoret att om något av deras barn önskade arrendera denna del skulle de ha rätt till det (LÄU 5:318).

1495-11-30 avslutades en läsebrevsförföljelse på rättar-tinget i Odense genom utfärdandet av ett slutligt läsebrev. Det innebar att Tage Henriksen efter en lång juridisk-administrativ process erhöll en slutlig och definitiv bekräftelse på sin äganderätt till den egendom han förföljt till lås. Egendomen omfattade en lång rad gårdar i Skåne, men också en gård i Lund, väster om Gråbrödraklostret. Den beskrivs som en systerdel och Tage Henriksen omnämns att från systemen Anne Henriksdatter i Västerstad ha köpt ”Jordegods, Bolpenge, Købstadsgods og Møllegods” som tillfallit henne i arv efter föräldrarna (Rep 2:8010b).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 318–319.

Gården har sannolikt innehafts av föräldrarna Henrik Most (Hollunger) och Bodil Mortensdatter (Bussjösläkten) (nr 37) för att därefter tillfalla dottern Anne Henriksdatter i arv. Därefter såldes den till brodern Tage Henriksen.

Donationen av gården synes syfta till att användas som residens för altarprästen. Den bestod av minst två hus, sannolikt flera eftersom donatorsparet förbehöll sig rätten att fortsatt besitta en del.

Väpnaren Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck (–1468–1505–) var son till Henrik Most (Hollunger) och Bodil Mortensdatter (Bussjösläkten) (se nr 37). Han var gift med Karine Christiansdatter (Tornekbrands) och skrev sig till huvudgårdar i Vemmenhögs härad – Bromma, Jordberga och Dybäck (DAA 1897:231; Raneke 2001:2:740).

(56) 1495 (utan dag) utfärdade domkapitlet ett arrendebrev åt Michael Skrivare på en gård i S:t Botulfs socken, norr

om S:t Botulfs sträte, väster om den gård som ”Öfwergård” ägde (LÄU 5:323).

Gårdarna har inte kunnat lokaliseras närmare, men har sannolikt legat i norra delen av socknen, norr om nuvarande Skomakargatan, troligen någon av tomterna 91–94.

Andrén menar att den kallades Övergård, men källdokumentet säger att Övergård ”ätte” (det vill säga ägde) den. Med Övergård åsyftas troligen Jens Overgaard, känd senast 1469, tidigare borgmästare i Lund. Förklaringar till skillnaden i tid (1469–1495) kan vara att Jens Overgaard levte betydligt längre än vad som är känt via källdokument, att hans gård kan ha kopplats till honom mer eller mindre långt efter hans död eller att den tillhörde någon numera okänd efterkommande med samma tillnamn.

Jens Overgaard (–1449–1469–) är känd som borgmästare i Lund 1451–1468. Vid några tillfällen fungerade han också som landsdomare. 1466 omnämns han som väpnare (LÄU 4:90). Hans förde initialt ett lejonhuvud i sigillfältet men senast från 1459 ett vapen med vidjegärde eller skanskorg balkvissamt hjälm (DAST IX 1, sid 72; Raneke 2001:2:642).

(57) 1496 genomfördes ett mageskifte mellan riddaren Povl Laxmand av Vallen och Johanniterklostret i Antvorskov. Klostret erhöll gårdar på Själland och Jylland medan Povl Laxmand fick gods i Skåne. Bland det skånska godset ingick Kommenderegården i Lund. Till gården hörde stenhus och gathus, åker och äng och apalgård fram till stadsvallen samt en toft och åker utanför stadsvallen i väster och söder om S:t Olofs kyrka och en äng, Kommendereängen, i Uppåkra socken, väster om Svarte Hjärups äng (LÄU 5:373; ÆDA IV:101).

1497-06-24 sålde, skötade och avhände Poul Laxmand sin gård kallad ”Commendergard” på Bredgatan i Lund med samma tillhörigheter som han året före förvärvat från Antvorskov kloster till kaniken Oluf Esbensen (LÄU 5:373).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 277 och sträckte sig från Bredgatan i öster till stadsvallen och vallgraven i väster. Gården hade tillhört Johanniterorden åtminstone sedan mitten av 1300-talet och fungerat som säte för förvaltningen av ordens skånska gods och för dess kommandator (Reitzel-Nielsen 1984:182).

Riddaren Povl Laxmand till Vallen (–1470–1502) var mycket godsrik med huvuddelen av sina egendomar i Skånelandskapen, främst knutna till hans huvudgårdar Vallen i södra Halland och Laxmans Åkarp utanför Lund. Han var riksråd och blev Danmarks ledande ämbetsman när han utsågs till rikshovmästare 1489. Povl Laxmand deltog som ledare i förhandlingarna och striderna om unionen kring sekelskiftet 1500. 1502 blev han mördad och efter sin död anklagad för landsförrädisk förbindelse med svenskar. För det dömdes han postumt och hela hans godsegen- dom konfiskerades av kronan (Bruun 1981:647ff).

(58) 1500-03-25 instiftade väpnaren Niels Olsen i Hardeberga Jungfru Marias medlidandes altare i Lunds domkyrka som doterades 13 gårdar i västra Skåne samt en öde gårdsplats i S:t Thomas socken strax innanför Tomegap. Vid altaret skulle dagliga mässor förrättas samt årtid hållas för donatorn, hans hustru Bodil Pedersdatter och deras föräldrar (LÄU 5:462; Karlsson 2015:559).

Gårdsplatsen har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 41:1.

Väpnaren Niels Olsen (–1476–1506) skrev sig till Smålarp (Gråmanstorps sn, Norra Åsbo hd) under 1480- och början av 1490-talen, men förvärvade 1492 Hardeberga huvudgård utanför Lund (Rep 2:7086–7087). Hans vapen var ett oxhuvud sett framifrån (DAST C XLIX 7; Raneke 2001:1:297; Flensmarck 2017:84ff). Hustrun Bodil Pedersdatter tillhörde släkten Rani (Raneke 2001:2:845).

(59) 1501-07-13 sålde och skötade Niels Pedersen, skomakare i Lund, sin gård i S:ta Maria minor socken till välbördiga kvinnan fru Karine Mikkelsdatter. Gården låg söder om den gård som kallades Glambeck. Till gården hörde en apelgård (Rep 2:9397).

Därefter, troligen senast 1509, testamenterade ”nobilis matrona domina” Karine, i notisen benämnd med patronymikonet Mikkell Nielsdatter, gården till S:ta Margaretas altare i domkyrkan (ÆDA V:140).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 199.

Karine, dotter till Mikkell Nielsen, har inte kunnat återfinnas i genealogisk litteratur. En möjlighet är att hon var dotter till den Mikkell Nielsen som 1470 hade utlånat 2 000 lybska mark till Christian I och höll Sölvesborg slott i pant för det (Rep 2:2720).

(60) 1528 donerade Åge Jepsen en gård norr om S:t Jakobs kyrkogård till S:t Laurenti altare mitt på golvet. Gården hade han ärvt efter sin syster Anne Jepsdatter och hennes make, svågern Axel Gødikesen (DRA Pergamentsbreve 1486–1546, Gejstlige Arkiver Lunds domkapitel, pakke c-7; Andrén 1984:115).

Gården har av Andrén (1984) lokaliserats till tomt 305:2. Enligt domkapitlets jordebok från 1570 innehade altaret ett öde residens i Lund (LDJ 183), som mycket väl kan ha varit denna gård.

Syskonen Anne Jepsdatter och Åge Jepsen tillhörde den skånska högfrälsesläkten Sparre av Skåne. Åge Jepsen besatt ärkebiskopsämbetet 1523–1532, dock utan påvlig konfirmation. Anne Jepsdatter var gift med väpnaren Axel Gødikesen (Gere) till Gundralöv (–1491–1505–) (DAA 1893:185; 1917:516f; Raneke 2001:1:58f, 137; Flensmarck 2014:94f). Om gården hade tillhört Anne Jepsdatters arvegods eller den anskaffats gemensamt av makarna har inte kunnat utrönas.

Malmö

Hänvisningarna till gårdsnummer enligt Isberg 1875.

(1) 1334(?)–02–02 intygade ärkebiskop Karl att herr Jens Uffesen hade pantsatt egendom till herr Niels Hak, byn Kärrstorp, 8 gårdar i Hyllie, 24 gårdar i Tostarp, stenhushuset i Malmö samt en gård i Övre Malmö, för lån på 300 mark silver (DD 2:11:105).

Stenhusgården i Malmö har av Anders Reinsnert (1989:38) lokaliserats till kvarteret Skvalperup 312–319. Gården gick senare under namnet Strandgården. Ingen arkeologisk vittnesbörd finns om gården. Gården har av Erik Ulsig (1968:108) värderats till cirka 100 mark silver.

Riddaren Jens Uffesen (Neb) (–1299–1340–≤1343) innehade gods på Själland och Bornholm samt i Skåne. Han var en av de ledande personerna i Danmark, bland annat som riksråd. Riddaren Niels Hak till Hyby (–1336–1360–≤1362) var gift med Jens Uffesens dotter (DAA 1896:165; Raneke 2001:1:103, 549; Reinsnert 1989:27ff).

(2) 1338–06–21 sålde och skötade Peder Hwitte två angränsande gårdar i Malmö till fru Cecilie, änka efter Henrik Frederiksen (tidigare borgare i Lund) för ett pris av 450 mark nya skånska pengar. Gårdarna hade Peder Hwitte förvärvat av Hennike Skagens arvingar (DD 2:12:93).

Gårdarna låg i västra delen av kvarteret Gråbröder, den ena i norr utmed Adelgatan (ungefär gårdsnummer 459–460), den andra, i dokumentet kallad Ladegård, söder därom (ungefär gårdsnummer 469–470). Gårdarna kom sedermera att kallas Skagemands gård respektive Skagemands ladegård.

Fru Cecilie (–1338–1349–≤1351) tillhörde sannolikt en frälsekreus i Lund och Malmö med en rosensparre som vapenbild. Hennes son, kaniken Jens Henriksen (–1349–1399–), förde initialt rosensparrevapnet, men sedermera ett vapen med vingat svärd, troligen faderns vapen, vilket också hans broder Erik Henriksen förde (DAA 1899:375).

(3) 1341–01–22 dog *domina* Etlæ de Malmøghæ. Hon hade för sin årtid till Lunds domkapitel donerat en gård i Malmö, en gård som låg bredvid *dominus* Kaas gård i östra delen av staden (LDG 18).

Riddaren Jon Kaas gård låg i stadens nordöstra del, öster om kyrkan mot vallgraven till (DD 4:3:205; se nr 13) och således låg *domina* Etlæ's gård bredvid.

Med tanke på epitetet *domina* bör Etlæ de Malmøghæ ha tillhört det lokala frälset, men i övrigt är inget känt om henne. Riddaren Jon Nielsen Kaa (sparre) förekommer i dokument under 1300-talets första tredjedel (–1310–1334–) (DASP 91; SDHK 3720, 3949, 4007).

(4) 1349–06–20 förrättades på Skånes landsting skötning efter arvskiftet efter Jens Uffesen mellan de båda svärsonerna, riddaren Niels Hak till Hyby och väpnaren Jens Lauridsen. Av egendomen erhöll Niels Hak stenhushuset samt fem stenbodar väster om kyrkan och söder om torget medan Jens Lauridsen erhöll fem andra stenbodar i väster. Av den så kallade Jens Uffesens ladegård erhöll de båda halvparten var. Därtill erhöll Jens Lauridsen allt övrigt gods i Danmark (DD 3:3:164). Som vederlag i arvskiftet bekräftade Jens Lauridsen att han var skyldig Niels Hak 600 mark silver (DD 3:3:165).

Stenhusgården se nr 1. Enligt Anders Reinsnert (1989:39ff) låg de tio stenbodarna söder om Adelgatan, väster om kyrkan. De fem stenbodar som tillföll Niels Hak låg i det så kallade Tunnelkomplexet (kvarteret Svanen 353), medan de fem som tillföll Jens Lauridsen troligen låg i kvarteret Residenset 345. Ladegården, som senare fungerade som tegelgård, kan ha legat i kvarteret Druvan (641–646) eller sydöst om det nuvarande slottet Malmöhus.

För Jens Uffesen (Neb) och Niels Hak, se nr 1. Väpnaren Jens Lauridsen, som också var gift med en dotter till Jens Uffesen, brukar hänföras till en släkt benämnd Panter (Rep 1:IV:sid 403).

(5) 1349–08–12 pantsatte Gøzeke Sithogh sin gård i Malmö till välbärdige Gødrick Jakobsen, borgare i Malmö, för en skuld på 104 mark nya skånska pengar. Gården omfattade alla dess hus och tilliggande. Den var bebodd av Asser Degn (DD 3:3:183).

Inget är känt om gården och dess läge.

Gøzeke Sithogh förde ett vapen med uppflygande fågel (Raneke 2001:1:381). Gødrick Jakobsen (rosensparre) (–1338–1349–) var borgare i Malmö och far till väpnaren Jakob Gødricksen (DD 3:2:280).

(6) 1357–04–05 pantsatte Elisabeth, änka efter Niels Strangesen, sin stenbod med tillstötande förrådkammare i sten i Malmö till sin måg (svärson) Peder Olufsen, borgare i Lund, för en skuld på 10 mark lödigt silver (DD 3:5:19).

Inget är känt om gården och dess läge.

Niels Strangesen (Jordbergaslakten) (–1336–1353–≤1357) var borgare i Lund och son till stadens myntmästare Strange Jensen (Jordbergaslakten) (figur 8:3).

(7) 1358–03–02 överlät kung Erik Magnusson en gård, som tillfallit honom i danaarv, till sin sven Peder Eskilsen för dennes tro tjänst. Peder Eskilsen fick såväl egendoms- som besittningsrätt på evig tid (DD 3:5:100).

Inget är känt om gården och dess läge.

För Peder Eskilsen se Lund nr 11.

(8) 1359-08-24 sålde och skötade Jens Henriksen, kanik i Lund, sin gård i Malmö till välbördige riddaren Iver Nielsen. Överlåtelsen av gården, i folkmun kallad Skagemands ladegård, omfattade både toft och byggnader. Jens Henriksen hade ärvt gården efter sin avlidne moder Cecilie. Hon hade i sin tur förvärvat gården av Peder Hwitte (DD 3:5:244). 1360-05-01 intygade ärkebiskop Jakob att Jens Henriksen, kanik i Lund, hade skötat sin gård i Malmö, kallad Skagemands ladegård, till Anders Jakobsen, fogde på Lindholmen (DD 3:5:306). Sannolikt avser dessa båda dokument samma överlåtelsetransaktion.

Vad som är känt om gården har redovisats under nr 2.

Riddaren Iver Nielsen (Rosenkrantz) till Hevringholm (-1343-1383) tillhörde en dansk högfrälseläkt besutten främst på norra Jylland. Iver Nielsen hade dubbats till riddare senast 1355. 1360 var han befallningsman på Lindholmen. 1364 hade han blivit riksråd och förhandlade fred med Hansastäderna (DAA 1985-87:676). Väpnaren Anders Jakobsen (-1359-1385-≈1393) till Sjörup, av Thiset & Witt-rup (1904:268) och Raneke (2001:2:733) hänförd till en släkt kallad Skytte IV, har säkerligen agerat som ombud för Iver Nielsen. I samband med överlåtelsen till Inge Laurensdatter senare samma år (DD 3:5:380, se nr 10) hade han fullmakt från Iver Nielsen att som dennes sven genomföra överlåtelsen. 1360 var Iver Nielsen befallningsman på Lindholmen och Anders Jakobsen därför underställd honom som fogde (DASP 541, 837; Rep 1:3889). För Jens Henriksen och hans föräldrar se nr 2.

(9) 1359-08-31 pantsatte riddaren Iver Nielsen sin gård i Malmö till Lundakaniken Jens Henriksen, från vilken han förvärvat gården, för en skuld på 150 mark skånska pengar. Gården kallades ladegård och hade tidigare tillhört Henneke kallad Skagen (DD 3:5:251).

Vad som är känt om gården har redovisats under nr 2.

För riddaren Iver Nielsen (Rosenkrantz) se nr 8.

(10) 1360-II-01 utfärdade riddaren Iver Nielsen en oinskränkt fullmakt till sin sven, Anders Jakobsen, att för hans räkning överlåta och sköta sin gård i Malmö, kallad Skagemands gård, till välbördiga jungfrun ("nobili domicelle") Inge Laurensdatter. Gården hade han förvärvat av Lundakaniken Jens Henriksen (DD 3:5:380).

Överlåtelsen avsåg säkerligen Skagemands ladegård, inte Skagemands gård. Av senare dokument (DD 3:5:386; 4:6:370, 376) framgår det att skötningen till Inge Laurensdatter avsåg Skagemands ladegård. Vad som är känt om Skagemands ladegård har redovisats under nr 2.

För riddaren Iver Nielsen (Rosenkrantz) och Anders Jakobsen, se nr 8. Inge Laurensdatter tillhörde en sannolikt lågfräse släkt på Jylland (DD 4:6:370, 376).

(11) 1360-II-II kvitterade Anders Jakobsen av Sjörup betalningen av ett lån till honom på 15 mark lödigt silver för vilket Inge Laurensdatter pantsatt sin gård i Malmö, kallad Skagemands ladegård (DD 3:5:386).

Vad som är känt om Skagemands ladegård har redovisats under nr 2.

För väpnaren Anders Jakobsen se nr 8 och för Inge Laurensdatter se nr 10.

(12) 1365-10-21 insattes Lundkaniken Jens Henriksen åter i besittning av Skagemands ladegård som han blivit tilldömd av kung Valdemar efter att fyra domsbrev utfärdats. Domen grundades i den pantsättning som Jens Henriksen tidigare erhållit (nr 9) (DD 3:7:323). 1365-10-23 bekräftade kung Valdemar domen genom att utfärda ett låsebrev. Jens Henriksen skulle vara i besittning av gården och erhålla $\frac{3}{4}$ av landgillet intill dess att riddaren Iver Niensens skuld lagligt reglerades (DD 3:7:325).

Vad som är känt om Skagemands ladegård har redovisats under nr 2.

För riddaren Iver Nielsen (Rosenkrantz) se nr 8.

(13) 1366-06-04 sålde riddaren Toste Turesen en ödegård i Malmö till Niels Erlandsen, kanik i Lund, för 10 skilling grot. Gården hade han, tillsammans med sin hustru, erhållit via arv (DD 3:7:388). Enligt ett 1387-06-28 utfärdat dokument hade kantorn Niels Erlandsen i Lund testamenterat gården till Lunds domkapitel. Gården kallades riddare Jon Kaas gård och hade av Niels Erlandsen köpts av riddaren Toste Turesen av Östra Vram, riddaren Jon Kaas svärson (DD 4:3:205).

Gården låg öster om kyrkan, mot vallgraven till (DD 4:3:205), således i stadens nordöstra del, norr om Adelgatan.

Uppenbarligen hade gården tillfallit Toste Turesen och hans hustru via arv från Jon Kaa. För riddaren Jon Kaa se nr 3. Riddaren Toste Turesen av Östra Vram (-1352-1387-) hade varit fogde i Gärds härad (Rep 1:2355, 2792). Han har av Raneke (på tveksamma grunder) hänförs till slakten Dene (2001:3:107).

(14) 1378-12-05 mottog Iver Nielsen, borgare i Malmö, 80 mark silver som betalning för den gård i Malmö som han sålt, överlåtit och skötat till Lunds domkyrkas fabrica. Vid tiden bodde han själv i gården (DD 4:1:450). 1378-12-13 utfärdades två dokument, dels av Iver Nielsen, dels ett tingsvittne från Malmö byting, som bekräftade transaktionen men specificerade att en del av överlåtelsen avsåg en testamenterisk donation till fabrican. I handlingarna omnämns att ett stenhus stod på gården. I tingsvittnet kallas Iver för *vir discretus*. För donationen skulle tre årtider förrättas i Lunds domkyrka, dels för Iver och hans hustru Grete, dels för hustruns tidigare make Jens Eskilsen. Iver och hans

hustru Grete skulle under sin kvarvarande livstid råda över gården mot en årlig avgift till fabrican på 5 mark silver. Gården hade tidigare köpts av Jens Eskilsen från Povl Kulhvid, tidigare borgare i Malmö (DD 4:1:451, 452).

Gården har lokaliserats till kvarteret Mercurius 333 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11) och Anders Reisnert (1992b:206). Bevarade rester av ett stenhus på denna plats har undersökts, där delar av källaren och murverk i gavel och långsida återstår. Källaren var försedd med valv och huset hade ingång, både till bottenvåning och källare, på den gavel som vette söderut mot Adelgatan. Även ett fundament efter en utvändigt bod konstaterades på denna gavelsida. På södergaveln har också dekorativa kritstenselement påträffats. Under 1600-talet hade tegelhuset två våningar med blinderingar och trappstegsgavel i söder (Reisnert 1992b:206ff).

Sannolikt har gården tillfallit Grete i samband med den tidigare maken Jens Eskilsens död och därefter kommit att ingå i boet när Grete äktade Iver Nielsen. Iver Nielsen förde ett vapen med två björnramar (SDHK 11357) och tillsammans med epitetet *vir discretus* indikerar det på frälsestatus. Möjligen är han identisk med den väpnare Iver Nielsen som beseglade ett dokument 1389-01-04 (då han nämns som boende i Malmö) (DD 4:4:1) och ett kungligt låsebrev i Lund 1383-09-14 (DD 4:2:386). Jens Eskilsen var myntmästare enligt LDG (147).

(15) 1384-10-28 sålde och skötade Niels Hemmingsen Møller, borgare i Malmö, en del av en gård med två bodar till Henneke Ågesen, borgare i Malmö (DD 4:2:508, 618, 619).

Oklart var gården låg. De två notiser som återfinns i Skbf (DD 4:2:508) hänvisar dels till väster i staden, dels till öster i staden.

Henneke Ågesen (rosensparre) är känd som rådman i Malmö under perioden 1380–1410 samt som borgmästare 1412 (DD 4:2:4; DDe 14120906001).

(16) 1385-04-20 överlät på evig tid Marine Jensdatter, änka efter herr Niels Hak, ett större godsbestånd i Skåne, bland annat en gård i Malmö kallad Stenhusgården, till hederlige mannen Jakob Mus. Hon förklarade sig ha erhållit fullt värde för godset och förband sig att sköta egendomen till denne på Skånes landsting 14 dagar senare. Godset hade hon erhållit genom arv efter sin avlidne make (DD 4:2:568).

För Stenhusgården se nr 1.

DD anger i ingressen till dokumentet att det avser en pantsättning till Jakob Mus. Skrivningen i dokumentet tyder dock på att det rör sig om en försäljning. I SDHK (12860) anges det som en försäljning.

För riddaren Niels Hak till Hyby se nr 1. Marine Jensdatter (–1334–1400–) tillhörde högfrälseäktet Galen och

var Niels Hak sista maka (Raneke 2001:3:103; Flensmarck 2014:59; 2017:40). Riddaren Jakob Mus (–1377–1394) har hänförs till släkten Drefeld. Han var hövitsman på Lindholmen och i staden (borgen) Ystad 1384 samt på Helsingborg 1390 och 1394. Han gjorde även fler affärer med Marine Jensdatter, bland annat förvärvade han huvudgården Hyby av henne (Thott 1983:126; Flensmarck 2008:76f).

(17) 1385-10-18 pantsatte väpnaren Jakob Axelsen till Lillö sin gård i Malmö till Lydeke Finke för en skuld på 100 lybska mark. Gården låg i västra delen av staden, öster om Jakob Rytzes gård (DD 4:2:616).

Gården har av Einar Bager antagits varit lokaliserad i kvarteret Västerport/Biet 495, se nr 19.

Jakob Axelsen (Thott) till Lillö och Sjörup (–1366–1405–) fick 1378 Gårds härad i pant, var med och beseglade förlikningen på Lindholmen 1395 och var, som riddare och riksråd, med vid Erik av Pommerns kröning 1397. 1401 sålde han huvudgården Bollerup till Stig Pedersen (Krognos) (DAA 1900:413f).

(18) 1387-10-27 donerade väpnaren Gerlak Skjelmsen sin gård i Malmö till Lunds domkyrka. Gerlak förbehöll sig att fritt råda över den fram till sin död och efter hans död skulle de första två årens avkastning användas till att betala av hans skuld. Därefter skulle gårdens avkastning fördelas med $\frac{1}{4}$ till domkyrkans fabrica, $\frac{1}{2}$ för hållandet av hans årtid och $\frac{1}{4}$ tillfalla domprostens bord. Gården hade han ärvt efter sin släkting (syskondotter?) Birte Hågensdatter (DD 4:3:254).

Enligt LDG (207) låg gården som Gerlak Skjelmsen donerat vid Fiskestråtet i stadens västra del. Stråtet gick mellan Adelgatan och stranden, mellan de nuvarande kvarteren Fisken och Neptun.

Det har inte kunnat utrönas vilken familjekrets Birte och Gerlak tillhörde, men en närhet till rosensparresläkten har föreslagits (Flensmarck 2014:105).

(19) 1388-05-16 donerade och skötade väpnaren Jakob Axelsen till Sjörup en gård till Lunds domkyrkas fabrica. Vid tillfället bodde en Åge Rask i gården. För gården skulle två årtider hållas, dels för Jakob Axelsen, dels för hans välbördiga hustru Margrete (DD 4:3:396).

Gården har av Einar Bager antagits varit lokaliserad i kvarteret Västerport/Biet 495 (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11) och sannolikt samma gård som Jakob Axelsen pantsatte 1385 (nr 17).

För Jakob Axelsen (Thott) se nr 17. Hans hustru var Margrete Bondesdatter (Due) till Sjörup och Krageholm (DAA 1900:414; Raneke 2001:3:376f; Flensmarck 2008:108).

(20) 1389-01-04 skötade borgmästaren i Malmö Albert Nielsen en gård till ärkedjäknedom i Lund. Gården hade han tidigare förvärvat av väpnaren Jakob Gødriksen och sedermera sålt till ärkebiskop Mogens. Ärkebiskopen hade i sin tur skänkt den till ärkedjäknedom. Albert Nielsen erhöll samtidigt rätt att arrendera gården mot en årlig avgift på 20 skilling grot. Gården låg söder om stadens vallgrav och väster om Oluf Korrebondes gård (DD 4:4:1).

Albert Nielsen (rosensparre) (–1378–1392–≤1401) var borgmästare i Malmö minst under perioden 1378–1389 och var rådman 1392. Väpnaren Jakob Gødriksen till Bunkeflo (–1381–1389–) var troligen kusin till Albert Nielsen och, då även hans far förde rosensparrevapnet, bör han ha tillhört samma släktkrets (inget sigill från Jakob Gødriksen är känt) (DD 4:1:452; 4:2:177; 4:4:1, 576; DDe 14010601001).

(21) 1392-06-28 donerade Margrete Strangesdatter, änka efter Lundaborgaren Henrik Jakobsen, en årlig summa av 1 mark silver till Lunds domkapitel för avhållelse av hennes årtid i domkyrkan. Avgiften skulle i evig tid belasta hennes egendom i Malmö – omnämnd som *terra cum fundo* – och den vid envar tid innehavare av denna. Egendomen var en hörntomt väster om Helgeandshuset, en tomt som i norr sträckte sig till Adelgatan. Den var vid donationstillfället uttyrd till Gerike Mynster (DD 4:4:578).

Egendomen har lokaliserats till kvarteret Frans Suell 518 och var identisk med den tomt där sedermera Jørgen Kock uppförde sitt residens. Eftersom egendomen i dokumentet benämndes *terra cum fundo* är det oklart i vilken utsträckning det fanns bebyggelse på tomten. Möjligen kan eventuell bebyggelse ha varit arrendatorn Gerike Mynsters egendom och därför inte ingått i Margretes äganderätt.

Margrete Strangesdatter (–1392–≤1395) tillhörde den så kallade Jordbergasläkten och var dotter till myntmästaren Strange Jensen i Lund. Hennes avlidne make Henrik Jakobsen tillhörde sannolikt den krets som förde rosensparrevapen, vilket också deras son gjorde (DD 4:4:578; 4:5:453; LDG 69f).

(22) 1394-11-30 donerade och skötade Kristine Konstantinsdatter, änka efter väpnaren Lars Pedersen, halvdelen av sin gård i Malmö till Lunds domkapitel för bot till hennes och den avlidne makens själar samt årtider i domkyrkan för vardera. Gården låg öster om Radike Parkentins gård och var vid tillfället uttyrd till Mikkel Jonsen för en årlig avgift på 12 skilling grot (DD 4:5:285).

Radike Parkentins gård var den så kallade Skagemands gård, vilken han köpt 1378 och som tidigare innehafes av kaniken Jens Henriksen (jämför nr 2, 8). Därmed var Kristine Konstantinsdatters egendom lokaliserad till kvarteret Gråbröder 458.

Kristine Konstantinsdatter (–1391–1396–) brukar hänföras till en släkt kopplad till sätesgården Bussjö. Släkten anses ha haft ett nära samband, eller var sammanblandad, med släkten Kyrning. Lars Pedersen var väpnare med Emislöv som sätesgård, okänd släkttillhörighet (Raneke 2001:2:434; 3:34; Flensmarck 2010:70, 73). Mikkel Jonsen (–1391–1401–) var rådman i Malmö och förde som vapen en rosensparre (DD 4:4:437, 4:8:183–184).

(23) 1395-10-21 donerade och skötade väpnaren Peder Henriksen till Sötofte sin gård i Malmö till Sorø kloster i samband med att han erhöll broderskap i dess orden. Gården hade han dels ärvt efter sina föräldrar, dels köpt av sina systrar. Donationen gjordes för hans, hans föräldrars och syskons själar. Klosteret skulle inlösa den pantsättning av gården han gjort till Anders Mortensen, borgare i Malmö. Gården låg väster om Helgeandshuset (DD 4:5:453; Ranvig 1986:II:158).

Gården var lokaliserad till kvarteret Frans Suell 518, se nr 21.

Peder Henriksen (–1383–1395–≤1412) skrev sig till huvudgården Sötofte på Själland. Han var väpnare och förde en rosensparre som vapen, ett vapen som finns i vapenfrisen i Sorø klosterkyrka. För föräldrarna, Henrik Jakobsen och Margrete Strangesdatter (Jordbergasläkten), se nr 21. Anders Mortensen (–1384–1419) tillhörde en annan gren av Jordbergasläkten. Han var borgmästare i Malmö 1389–1419 (DD 4:2:357, 492: 4:4:1; 4:5:247, 467; Rep 1:5727; RVM fol 1, 34; Ranvig 1986:II:30, 158).

(24) 1395-12-14 donerade och skötade Kristine Pedersdatter, änka efter riddaren Jakob Mus, sin gård i Malmö, kallad Ladegård, till det av Jakob Mus instiftade altaret i S:t Petri kyrka i Malmö. Jakob Mus hade köpt gården av Oluf Tuesen. Vid altaret skulle dagligen hållas mässa för makarnas själar. Kristine Pedersdatter förbehöll sig, och senare den äldste av hennes arvingar, patronatsrätten till altaret. I samband med donationen stipulerade hon att prästen herr Peder, kallad Danmark, skulle sättas i besittning av altaret. Vidare förbehöll Kristine sig rätten att återta den donerade egendomen mot att ersätta altaret med annan egendom som avkastade 10 mark silver årligen (DD 4:5:469).

Gårdens lokalisering är okänd.

Kristine Pedersdatter (Thott) (–1375–1396–) var innehavare av huvudgården Ellinge. Det har antagits att de vapensköldar som finns målade på östra korväggen i Västra Sallerups kyrka, sockenkyrka i den socken Ellinge var belägen, representerar makarna Kristine Pedersdatter och Jakob Mus (Raneke 1976:27; Thott 1983:124ff). För Jakob Mus (Drefeld) se nr 16.

(25) 1396-10-31 sålde riddaren Tue Galen till Näsbyholm halvdelen av en gård i Malmö till domprosten i Lund Folk-

vin. Gården låg norr om den långa Adelgatan och kallades stenhusgård, tidigare tillhörande riddaren Jens Uffesen. Tue Galen hade ärvt gårdshalvan efter sin dotter Ingefred, änka efter Jens Absalonsen, tidigare hövitsman på borgarna Skanör och Falsterbo. Vid försäljningen noterades att Jens Absalonsen hade gett fru Marine Jensdatter, änka efter riddaren Niels Hak till Hyby, rätten att uppbära avkastningen av halva gården så länge hon levde (DD 4:6:165). Dagen efter, 1396-11-01, utfärdade ärkebiskop Jakob en bekräftelse på transaktionen. I bekräftelsebrevet noterades att en Mathias Skap vid den tiden bodde i gården (DD 4:6:166).

För stenhusgården se nr 1.

Enligt nr 16 hade Marine Jensdatter (Galen) 1384 sålt gården till riddaren Jakob Mus. Hur gården hamnat i Jens Absalonsens (Ulfeld) ägo och att Marine Jensdatter fortfarande besatt rättigheter i egendomen är inte känt. Det verkar dock som att Jakob Mus hade tveksamma affärsmetoder. Efter hans död blev hans änka frändömd huvudgården Hyby, som tillföll Jens Absalonsen (Ulfeld) (DD 4:5:393) och det hävdades att kaniker i Lund av Jakob Mus tvingats besegla brev som påstods vara utfärdade av Marine Jensdatter (DD 4:5:401, 402). Det förefaller rimligt att även förvärvet av Malmögården återgått på liknande sätt. Jens Absalonsen (Ulfeld) var systerson till Marine Jensdatter och därmed potentiell arvinge efter henne. Marine hade 1390 sålt sitt gods väst om Öresund till honom (DD 4:4:206). Efter hans död har uppenbarligen halva stenhusgården tillfallit hans hustru. I brevet framgår att Marine Jensdatter hade rätt till avkastningen av halva gården, dock framgår det inte tydligt vilken halva som avsågs. Kanske är det den del som inte ärvts av hustrun Ingefred, vilken del då kan ha kvarstannat i Galen/Ulfeld-släktens ägo.

Väpnaren Jens Absalonsen (Ulfeld) (-1384-1396) hade innehaft befattningar som hövitsman i Köpenhamn, Skanör och Falsterbo (DAA 1923:508; Raneke 2001:1:418f). Riddaren Tue Galen (-1345-1400-) utnämndes 1363 till marsk och var 1376-1383 gälkare i Skåne. Han var innehavare bland annat av huvudgårdarna Näsbyholm, Färlöv och Turestorpsö. Tue Galen var en av ledarna bakom det skånska frälsets uppror mot drottning Margrete, ett uppror som slogs ner 1382. Om dottern Ingefred är inte mycket känt utom hennes äktenskap med Jens Absalonsen (Flensmarck 2014:53f). För Marine Jensdatter se nr 16.

(26) 1396 inlöste Niels Clemensen, abbot i Sorø, en pantsatt gård från Anders Mortensen med 88 mark silver (DD 4:6:197; Ranvig 1986:II:158; se nr 23).

Gården var lokaliserad till kvarteret Frans Suell 518.

För Anders Mortensen (Jordbergasläkten) se nr 23.

(27) 1397-09-18 skötade och upplät *beskeden* sven Lars Mogensen från Jylland Skagemands ladegård till riddaren

Niels Iversen till Hevringholm och bekräftade att han uppburit full betalning härför. Gården hade han ärvt efter sin moder Inge Laurensdatter (DD 4:6:370). Överlåtelsen behandlades på Lunds landsting 1397-09-22 (DD 4:6:376).

Vad som är känt om Skagemands ladegård har redovisats under nr 2.

Riddaren Niel Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm (-1367-cirka 1412) var son till Iver Nielsen (nr 8). Han dubbades till riddare senast 1389 och omtalas som riksråd 1391. Han var hövitsman på Hagenskov 1394, biskoplig länsman på Gjorslev 1396-1397 och länsman på Schwabstedt i Schleswig 1405. Deltog i förhandlingarna på Lindholmen 1396 och vid Erik av Pommerns kröning 1397 (DAA 1985-87:677; Lerdam 1996:75f). För Inge Laurensdatter se nr 10.

(28) 1397-10-14 pantsatte riddaren Niels Iversen till Hevringholm Skagemands ladegård för en skuld på 70 mark silver till Malmöborgaren Mikkell Jonsen (rosensparre). Skulden skulle betalas nästa Mickelsmäss. På gården bodde vid tillfället Peder Nienborg, Henrik Zøling, Saker Pedersen, Tule, Lars Jakobsen och Jakob Povlsen. Mikkell Jonsen hade under pantsättningen rätt att insätta och avhysa landbor på gården och att uppbära landgilleavgifterna utan reduktion på skulden. I övrigt ägde han fri rådgighet över gården. Skulle inte Niels Iversen äga rätt att pantsätta gården skulle i stället länssäkerhet erhållas i en annan Malmögård i vilken rådmannen Jakob Andersen vid tillfället bebodde. Den gården hade Niels Iversen och hustrun Kristine Absalonsdatter (Ulfeld) ärvt, troligen från Ulfeldsläkten. Niels Iversen hade tidigare pantsatt den gården till Mikkell Jonsen för 60 mark silver, som nu således kunde ökas till 130 mark silver. Skulle värdet på gården inte uppgå till 130 mark silver förband sig Niels Iversen att tillföra ytterligare pantsäkerhet (DD 4:6:395).

Skagemands ladegård redovisad under nr 2. Tvist rådde om gården vid tillfället (se nr 29). Var gården som beboddes av Jakob Andersen var belägen är okänt.

För riddaren Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm se nr 27, för Mikkell Jonsen se nr 22.

(29) 1398-10-09 dömde Erik av Pommern i en tvist mellan riddaren Niels Iversen (Rosenkrantz) och Åge Nielsen avseende Skagemands ladegård. Niels Iversen erhöll rättigheterna till gården (DD 4:6:650).

Skagemands ladegård redovisad under nr 2.

Kaniken Jens Henriksen (rosensparre/vingat svärd) (nr 2) hade 1383-05-25 överlätit sina rättigheter (sannolikt panträttigheter) i Skagemands ladegård till kaniken Peder Nielsen (Ulfeld). Väpnaren, senare riddaren, Åge Nielsen (Ulfeld) till Barsebäck var broder till kaniken Peder Nielsen, som dog senast 1397, och hade sannolikt ärvt broderns

rättigheter i Skagemands ladegård (DD 4:6:351; DAA 1923:505f; Flensmarck 2003:62).

(30) 1399-02-09 bekräftade Marine Jensdatter, änka efter Niels Hak till Hyby, att hon var skyldig domprosten Folkvin 24 lödiga mark och upplåt därför till honom landgillet, uppgående till 8 lödiga mark årligen, i sin gård under tre år. Gården arrenderades och beboddes av Mathias Skap (DD 4:7:20).

Gården avsåg Stenhusgården, se nr 1, 16, 25.

För Marine Jensdatter (Galen), se nr 16.

(31) 1400-04-04 överlät och förpliktigade sig Malmöborgaren Jakob Lang att sköta sin gård i Malmö till riddaren Abraham Brodersen. Gården låg i stadens västra del mellan Niels Jonsens och Niels Bentsens gårdar (DD 4:7:285).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras.

Riddaren Abraham Brodersen (Baad af Halland) till Skedala (–1382–1410) var kapitalstark och samlade på sig ett omfattande godsbestånd i Halland, Småland och Västergötland. Han var den danska kronan behjälplig militärt och finansiellt, bland annat resulterande i innehavet av Ystad som pant. Han var innehavare av ett flertal län som hövitsman och pantinnehavare. Han avrättades under ett krigståg, sannolikt för att han blivit för mäktig (DAA 1884:38; Jexklev 1979; Lerdam 1996:122ff).

(32) 1400(?⁶)-08-24 upprättade Niels Jensen av Knästorp sitt testamente. I den testamentariska donationen till Lunds domkyrka och domkapitel ingick hans gård i Malmö för att hans årtid skulle förrättas i Lunds domkyrka. Gårdens avkastning skulle fördelas mellan domkyrkans fabrica, domkapitlets kaniker respektive vikarierna, de fattiga och till mässor. Gården låg nära kyrkans badstuga. Niels Jensen hade köpt gården av *dominus* Anders Mortensen (DD 4:7:380).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras.

Niels Jensen kan ha varit lågrälse skriven till Knästorp. Testamentet utvisar en viss kapitalstyrka med, utöver gården i Malmö, även en gård i Lund (Lund nr 19) samt legater i form av pengar, guldringar, silverskedar, en häst och ett flertal kor till kyrkor och kloster, familjemedlemmar och tjänare. Niels Jensen i Knästorp var sannolikt identisk med väpnaren Niels Jensen i Vesum (Lund nr 21, 22). Anders Mortensen avser troligen den dåvarande borgmästaren i Malmö, tillhörande Jordbergasläkten (nr 23).

(33) 1401-01-13 överlät riddaren Abraham Brodersen en gård och en halv slaktarbod till drottning Margrete. För över-

låtelsen förklarade sig Abraham Brodersen redan ha blivit helt tillfyllestgjord. Gården hade han tidigare förvärvat av borgaren Jakob Lang (nr 31). Den halva slaktarboden hade han förvärvat av Mikkel Eriksen (DDe 14010113001). Gården och den halva slaktarboden gav drottning Margrete samma år till Henneke Dørsvend för att efter dennes död tillfalla S:t Petri kyrka (DDe 14010118001).

För gården, se nr 31. Den halva slaktarboden har inte kunnat lokaliseras.

För Abraham Brodersen (Baad af Halland), se nr 31.

(34) 1401-06-01 dömde ärkebiskop Jakob i en tvist mellan å ena sidan Kristine, änka efter borgmästaren i Malmö Albert Nielsen, och Malmöborgaren Mikkel Jonsen, å andra sidan Lunds domkapitel. Tvisten gällde rätten till en halv gård, gränsande i öst till Radike Parkentins gård. Ärkebiskopen tilldömde domkapitlet full rättighet till gården (DDe 14010601001).

Radike Parkentins gård var den så kallade Skagemands gård, se nr 22. Den tvistiga halva gården kan lokaliseras till kvarteret Gråbröder 458 baserat på dokumentets lägesinformation.

För Albert Nielsen (rosensparre), se nr 20. Rådmannen Mikkel Jonsen (rosensparre) arrenderade gården 1394 (nr 22).

(35) 1401-10-11 överlät riddaren Niels Iversen all sin rätt i Skagemands ladegård till drottning Margrete. Han förklarade att han blivit fullständigt tillfyllestgjord och erhållit full betalning (DDe 14011011001).

För Skagemands ladegård, se nr 2.

För riddaren Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm, se nr 27.

(36) 1401-10-31 förklarade Erik av Pommern på rättartinget i Malmö att Malmöborgaren Mikkel Jonsen hade överlåtit det öppna brev han innehade på Skagemands ladegård till drottning Margrete. Han hade erhållit fullt pris för brevet som han hade förvärvat av riddaren Niels Iversen (DDe 14011031001). Borgmästare och rådmän i Malmö intygade överlåtelsen samma dag (DDe 14011031002).

Det öppna brevet avsåg sannolikt pantbrev för en fordran på 70 alternativt 130 mark silver på Niels Iversen (nr 28), en fordran han uppenbarligen blivit fullt ersatt för. Gården hade överlåtit av Niels Iversen till drottning Margrete tidigare samma år (nr 35).

För Skagemands ladegård, se nr 2.

För riddaren Niels Iversen (Rosenkrantz) till Hevringholm, se nr 27, för rådmannen Mikkel Jonsen (rosensparre), se nr 22.

(37) 1401-11-08 förklarade Erik av Pommern på rättartinget i Helsingborg att riddaren Mogens Munk hade skötat och

⁶ Testamentet saknar daterande årtal. DD (4:7:380) daterar det till omkring 1400 medan SDHK hänför det till perioden 1403–1421, troligen efter 1416 (SDHK 18983).

överlåtitt alla sina rättigheter i en gård i Malmö till drottning Margrete. Gården hade tidigare bebotts av Malmöborgmästaren Anders Pedersen. Mogens Munk hade med sin hustru Kristine gården efter Jakob Mus ”eller på en eller anden måde” och Jakob Mus hade i sin tur förvärvat rättigheterna från drottning Margrete (DDe 14011108001).

Det är oklart vad rättigheterna i transaktionskedjan innebar. Troligen hade rättigheterna övergått från Jakob Mus, som dog 1394, till Mogens Munk och hans hustru Kristine Pedersdatter (Thott) som arv, då Kristine tidigare hade varit gift med Jakob Mus (Flensmarck 2008:76f). Möjligen kan överlåtelsen av Malmögården till drottning Margrete ses som ett led i återgången av Jakob Mus tveksamma godsaffärer (se nr 25).

Gården har inte kunnat lokaliseras.

För Jakob Mus (Drefeld), se nr 16, för Kristine Pedersdatter (Thott), se nr 24. Riddaren Mogens Munk till Boller (–1394–1410) var riksråd och innehade ett flertal länsmansbefattningar, främst på Jylland (Bruun 1982a).

(38) 1405-11-04 sålde domprosten i Lund Folkvin Degneren hälften av sin gård, tidigare kallad Jens Uffesens ladegård, till ärkebiskop Jakob. Gården hade han ärvt efter modern Cecilie, änka efter Lybert. Väster om gården låg hans broder Gynters gård (DDe 14051104001). Tingsvittne på transaktionen utfärdad av Skånes landsting 1405-11-14 (DDe 14051114001). Skötningen genomfördes på Malmö byting 1405-11-16 (DDe 14051116001).

Gården låg troligen i kvarteret Druvan 641–646 (jämför nr 4).

Cecile Gyntersdatter (≤1348–1368–1370–≤1390) var gift med Lybert Bukhorn (–1355–1367). Deras son Gynter Lybertsen Bukhorn (1368–1415–≤1423) var halvbroder till Folkvin Degneren (–1370–1421–≤1423). De tillhörde släkten Bukhorn, ursprungligen borgare i Lund, sedermera i Malmö, men från 1420-talet ett landsbygdsålägfrälse i Danmark och Sverige (figur 8:5).

(39) 1406-03-05 utfärdade bytinget i Malmö ett tingsvittne att Reineke Smed hade skötat eller sålt allt jordagods han ägde i den gård Albert Hornfisk bodde i till borgmästaren Anders Mortensen (DDe 14060305001).

Gården har tentativt lokaliseras till kvarteret von Conow 272 (Kalendehuset) av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 2). Se även nr 40, 77.

För Anders Mortensen (Jordbergasläkten) se nr 23.

(40) 1407-11-28 utfärdade bytinget i Malmö ett tingsvittne att Reineke Smed hade utfärdat skötesbrev på den del han hade i Tule Andersens gård till väpnaren Niels Jensen i Vesum. Gården låg söder om och nära S:t Petri kyrka (DDe 14071128001).

Gården har tentativt lokaliseras till kvarteret von Conow 272 (Kalendehuset) av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11). Se även nr 39, 77.

För Niels Jensen i Vesum, se Lund nr 21.

(41) 1408-04-18 erkände borgaren Henneke Ågesen att han har arrenderat en gård i Malmö som Iver Nielsen och hans hustru Margrete tidigare bodde i och som de testamenterat till Lunds domkyrkas fabrica (nr 14). Henneke Ågesen och hans hustru Katrine arrenderade gården under deras levnadstid mot ett årligt arrende på 10 mark gängse penningar. Byggnader som de kom att uppföra på gården skulle efter deras död tillfalla Lunds domkyrka (DDe 14080418001).

Gården har lokaliseras till kvarteret Mercurius 333 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11) och Anders Reinsert (1992b:206f). För närmare upplysningar se nr 14.

Henneke Ågesen (rosensparre) (–1380–1412–) var rådmann och borgmästare i Malmö (figur 8:2). För Iver Nielsen (två björnramar) se nr 14.

(42) 1411-06-02 pantsatte Malmöborgaren Niels Hermansen sin gård till riddaren Niels Svendsen till Ellinge för en skuld på 10 mark. Gården låg i stadens västra del, väster om hantverkaren Reinekes gård. Skulden skulle lösas nästkommande Mickelsmäss. Niels Svendsen fick rätt att uppbära årets arrende. Löstes inte skulden på förfallodagen tillföll gården Niels Svendsen. Även om skulden betalades i tid erhöll Niels Svendsen förköpsrätt till gården vid en framtida försäljning (DDe 14110602001). Pantsättningsavtalet vidimerades på Skånes landsting 1414-04-28 (DDe 14140428001).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras.

Riddaren Niels Svendsen (Sparre av Ellinge) (–1393–1434–) var riksråd och anlidades som slottshövitsman. Han innehade utöver Ellinge även andra huvudgårdar i Skåne-landskapen (DAA 1917:512f; Raneke 2001:1:133).

(43) 1414-03-21 testamenterade Jens Nielsen till Torup en halv gård vid Gråbrödrastråtet till S:t Petri kyrka där han valt att begravas (Rep 1:5374).

Inget är känt om gården utöver läget vid Gråbrödrastråtet.

Jens Nielsen till Torup sigillerade som väpnare 1398 (DD 4:6:579).

(44) 1415-07-03 upprättade Katrine Laurensdatter sitt testamente där hon bland annat skänkte ett halvt stenhus i Malmö, räntande 3 lödiga mark, till Lunds domkyrka för avhållandet av hennes och hennes föräldrars årtid. Det

halva stenhuset hade hon ärvt efter sina föräldrar Lasse Skytte och hans hustru Katrine (SDHK 18565).

Stenhuset har inte närmare kunnat lokaliseras.

Tor Flensmarck (2003:108) tolkar hennes status som frälsekvinnna, vilket verkar rimligt med hänsyn till hennes egendomsinnehav och hennes kontakter som avspeglas i testamentet.

(45) 1415-12-21 träffades en överenskommelse mellan väpnaren Anders Jakobsen i "Grenia" och notarien i Malmö Åge Nielsen att Anders Jakobsens hustru Tale Ågesdatter skulle behålla sin gård i Malmö, om han skulle dö före henne. I motsatt fall skulle gården tillfalla Åge Nielsen (Rep 1:7531; SDHK 18650; 24782).

Inget är i övrigt känt om de inblandade personerna, huvudgården "Grenia" eller gården i Malmö. Möjligen var Tale Ågesdatter dotter till notarien Åge Nielsen.

(46) 1418-08-17 pansatte Anders Mortensen sin gård belägen mitt i Malmö till jungfru Gera Henriksdatter för en skuld på 28 mark silver (Rep 1:5727).

Gården har tentativt lokaliseras till kvarteret von Conow 270 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 2).

Med Anders Mortensen avses förmodligen borgmästaren tillhörig Jordbergasläkten, se nr 23.

(47) 1419-06-11 överlät väpnaren Synde Esbensen till Lilla Jordberga egendom till sin son Anders Syndesen. Egenheten, som utgjorde sonens arv efter modern Une Nielsdatter, omfattade gods i Ystad och Malmö samt ett skuldebrev på 100 lödiga mark som ersättning för moderns andel i löseendomen (SDHK 19291, 19292).

Malmögodsets lokalisering i staden framgår inte av handlingen.

Synde Esbensen och Anders Syndesen har av Jan Raneke kopplats till en släkt han kallar Gammelsen. Släktens gemensamma nämnare är en sköld med två stolpar medan dess genealogiska samband i huvudsak är okända (DAST L III 2; Thiset & Wittrup 1904:91; Raneke 2001:1:33).

(48) 1420-08-26 infördes en notering i *Malmö stads medeltida minnesbok (Registrum ville Malmöygh)* avseende ett antal donationer som gjorts till kyrkliga institutioner, varibland några av donatorer med frälseanknytning. Väpnaren Jens Esbensen till Fosie hade skänkt två gårdar vid gråbrödernas egendom, den ena väster därom, den andra öster därom. Rådmanen Niels Winter hade skänkt en gård i stadens västra del, vid havet, kallad Lusebakke. Borgmästaren Henneke Ågesen hade skänkt en halv gård väster om Iver Nielsens gård, en halv gård öster om Johannes Olufsens gård samt en halv gård väster om rådhuset (RVM fol 2).

Väpnaren Jens Esbensen (örn) till Fosie (-1397-1402-≤1442) noterades även tidvis som borgare i Malmö (Flensmarck 2008:106; 2010:182f; figur 8:4). Då gråbrödraklostret vid den här tiden var beläget i östra delen av kvarteret Fischen bör de skänkta gårdarna ha varit kvarteret Fischen 488 och kvarteret Skepparen 483.

Rådmanen Niels Winter (-1400-1405-) tillhörde Jordbergasläkten (figur 8:3). Inget närmare är känt om gården Lusebakke förutom dess belägenhet vid havet i västra delen av Malmö.

För borgmästaren Henneke Ågesen, se nr 15. Iver Nielsens (två björnramar) gård har lokaliseras till kvarteret Mercurius östra del av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11) och Anders Reinsert (1992b:206f), varför den skänkta halvgården bör ha varit gården kvarteret Mercurius 332.

(49) 1426-02-02 sålde Malmöborgmästaren Jens Dene all sin rättighet i en halv jord och byggnad i Malmö till Åge Mikkelsen (Rep 1:6239).

Jorden och byggnaden har inte närmare kunnat lokaliseras.

Borgmästaren Jens Dene (sparre) (-1405-1438-≤1442) var först byfogde, senare rådman och slutligen borgmästare i Malmö (Raneke 2001:1:107; Flensmarck 2008:57f). Åge Mikkelsen (rosor och sparre) (-1426-1441-) var rådman i Malmö och tillhörde sannolikt stadsfräsesläkten som sigillerade med rosensparre (figur 8:2).

(50) 1427-05-26 utfärdades ett tingsvittne av Malmö byting i samband med en gårdsöverlåtelse från borgaren Anders Pedersen till Jakob Madsen i Bara. Den överlättna gården sades ligga öster om den gård som Jep Skarhult gav till en evig mässa i Lund. Gårdarna låg söder om Adelgatan i stadens västra del (DDe 14270526001).

Inget är känt om gårdarna utöver läget söder om Adelgatan i stadens västra del.

Riddaren Jep Jensen Skarhult (Rosensparre) (-1381-1412-) innehade huvudgården Skarhult norr om Lund (Rep 1:5221; DAA 1899:371; Raneke 2001:2:809).

(51) 1431-07-02 avyttrade den välborne väpnaren Hans Pedersen, kallad Spoldener, av Klågerup sin gård i Malmö till den välborne väpnaren Trued Nielsen av Skabersjö. Hans Pedersen förklarade att han uppburit pengar till fullt värde för gården. Gården låg mellan strätet "østan hoos ligger" och Evert Sudares gård och norr om *S:t Peders gade* och så norr ut till stadens vattenlopp (GDD 2:IV:19ff).

Gården har lokaliseras till kvarteret Kronan 213 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

Väpnaren Hans Pedersen Spoldener till Klågerup (-1421-1433-) är känd som byfogde i Malmö 1429 (LÄU

3:85; Raneke 2001:2:698; Flensmarck 2019:91f). Han tycks ha varit en godsrik väpnare då han pantsatte eller sålde gårdar inom ett stort geografiskt västligt område, från Slättåkra i Halmstads härad i norr till Vintrie i Oxie härad i söder (till exempel LÄU 3:104; Rep 1:6614). Väpnaren Trued Nielsen till Skabersjö har förmodats vara identisk med Trued Jensen Has (Due) till Svenstorp och Skabersjö (–1421–1461–≤1471), kanik i Lund (från 1431), från senast 1445 dekan i Lund (LÄU 4:133; Rep 1:6523; 2:1327; DAA 1891:131; Raneke 2001:1:377; Flensmarck 2008:106, 108). Arv efter honom donerades av arvingarna 1471 till Helgeandshuset (nr 83).

(52) 1432-05-18 donerade väpnaren Niels Gagge i Vintrie fyra gårdar i västra Malmö till Bunkeflo kyrka för instiftandet av ett altare i kyrkan (LÄU 3:116).

Inget är känt om gårdarna utöver läget i stadens västra del.

Väpnaren Niels Strangesen Gagge (björnhuvud) till Vintrie (–1421–1432–≤1446) tillhörde förmodligen en lågfräsläkt som hade kopplingar till Jordbergaslakten och myntmästaren Strange Jensen i Lund (Flensmarck 2014:38f).

(53) 1433-04-03 utfärdade Erik av Pommern ett förläningsbrev på evig tid avseende en gård i Malmö till riddaren Axel Pedersen till Härlöv (Rep 1:6612). I en senare stadfästelse av förlänningen beskrivs gårdens läge och storlek (DRA, Danske Kancelli, Registre over alle lande, 6:507).

Gården var den så kallade Axelgården, belägen i kvarteret Liljan. Axelgården och omständigheterna kring förläningsbrevet behandlas närmare i Malmökapitlet, där också riddaren Axel Pedersen (Thott) beskrivs.

(54) 1435-02-10 dömde ärkebiskop Peder Lykke i en tvist mellan Lunds domkapitel och väpnaren Bonde Jepsen till Krageholm avseende en gård i Malmö. Domkapitlet hävdade att riddaren Jep Axelsen hade gett och skötat gården till kapitlet. Lunds domkapitel fick i domen rätt till gården (LÄU 3:163).

Gården har av Einar Bager antagits varit samma som Jakob (Jep) Axelsen donerade till domkyrkans fabrica 1388 (nr 19) och tentativt lokaliserat den till kvarteret Västerport/Biet 495 (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

Väpnaren Bonde Jepsen (Thott) till Krageholm (–1414–1439–) var son till riddaren Jakob Axelsen (Thott) till Sjörup (DAA 1900:415; Raneke 2001:1:92; för Jakob Axelsen se nr 17). Bonde Jepsen innehade via sin hustru Ystads pant.

(55) 1436-03-19 sålde vantsnidarämbetet i Malmö en klädbod av sten (den fjärde av bodarna i *de Høije Kledeboder*) till sin ämbetsbroder, rådmannen Jakob Mogensen (Rep 1:6808).

De Høije Kledeboder låg i kvarteret Svanen 353, på Adelgatans södra sida. Komplexet bestod av fem bodar med kryssvälvda halvkällare, troligen med minst två våningsplan därovan (Reisnert 1994a:38ff; Rosborn 2016:185).

Rådmannen, sedermera borgmästaren, Jakob Mogensen (två stolpar) (–1409–1451–≤1464) är första gången han omnämns titulerad som väpnare. Från senast 1414 var han etablerad som borgare i Malmö, känd som rådmän 1418–1437 och som borgmästare 1434–1451. Han var medlem av vantsnidarskrået, vilket sysslade med klädeshandel (DDe 14090518002, 14141112002; LÄU 3:145, 182, 339; 4:51; SDHK 19167).

(56) 1441-07-24 skötade Malmöborgaren Claus Nielsen Wænd en jord och tomt med hus och byggnader i Malmö till välboren Knud Saxtrup i Vram. Fastigheten låg i stadens västra del, norr om den gård som borgmästaren, herr Jakob Mogensen, hade största delen i samt höll av öster från det gods som herr Jakob köpte från Bo Bosen i Köge. Claus Nielsen, som själv bebodde den överlåtna egendomen vid säljtillfället, förklarade sig uppbygget fullt för egendomen (Rep 1:7186).

Inget är känt om gårdarna utöver läget i stadens västra del.

Väpnaren Knud Saxtrup till Norra Vram (–1441–) är bara känd från dessa båda (nr 56 och 57) fastighetstransaktioner (DAA 1914:399; Raneke 2001:1:203).

(57) 1441-09-20 sålde och skötade väpnaren Knud Saxtrup i Vram gods enligt bifogat brev (nr 56) till herr Jakob Mogensen, borgmästare i Malmö. Han förklarade sig uppbygget fullt för egendomen (Rep 1:7196).

Egendomen är beskriven i nr 56. Efter transaktionen var borgmästaren Jakob Mogensen i besittning av minst tre sammanhängande egendomar i stadens västra del.

För borgmästaren Jakob Mogensen och väpnaren Knud Saxtrup, se nr 55 respektive 56.

(58) 1442-02-27 sålde väpnaren Anders Andersen i Sandby en ”bruden” källare med mark på vilken tidigare stod en stenbod till Malmöborgmästaren Jakob Mogensen. Källaren låg mellan de båda klostren i Malmö, norr om Adelgatan. Källaren tillhörde den gård som Anders Andersens morfar, Jens Esbensen, hade fått av Lasse Skytte. Han förklarade sig uppbygget fullt för egendomen (Rep 1:7222).

Gården har av Sven Rosborn lokaliserats till kvarteret Skepparen 479 (Rosborn 1984:35).

För Lasse Skytte och väpnaren Jens Esbensen (örn) till Fosie, se respektive nr 44 och 48. Väpnaren Anders Andersens till Norra Sandby (–1432–1444–) fader var den avrättade borgmästaren Anders Mortensen och tillhörde Jordbergaslakten (figur 8:3).

(59) 1444-03-30 kungjordes på bytinget ett arvskitte innebärande att de ekonomiska mellanhavandena mellan rådmannen Iven Kumhar och hans fosterbarn, Hans, Didrik och Henrik Nielsen (söner efter Niels Truedsen), reglerades. Uppenbarligen hade Iven Kumhar förvaltat fosterbarnens fädernearv under deras omyndighetstid. Uppgårelsen innebar bland annat att fosterbarnen tillfördes en stenhusgård norr om gatan i Malmö, mittemot *Grydeboderne*, samt all den rättighet i Lilla Rostockergården som Iven Kumhar köpt av Clemens Skalder (Rep 1:7414). 1433-03-11 omtalas ett skifte mellan Clemens Skalder å ena sidan och Malmöborgmästaren Jens Dene på Niels Truedsens barns vägnar samt fosterfadern Iver Kumhar å andra sidan (Rep 1:6604). Möjligen är detta skifte samma som det omtalade förvärvet av rättighet i Lilla Rostockergården.

Stenhusgården norr om gatan (sannolikt Adelgatan) har av Sven Rosborn tentativt lokaliserats till kvarteret Skvalperup 317 på Adelgatans norra sida (Rosborn 1984:31) och Grydeboderne till Adelgatans södra sida, kvarteret Gripen 341 (Rosborn 1984:33).

Lilla Rostockergården avser en gård kopplad till Rostock-köpmännens kompani, belägen i kvarteret Gripen 340 (Rosborn 1984:25). Formuleringen i dokumentet tyder på att Iven Kumhar hade förvärvat panträttigheter i gården.

Iven Kumhar (–1432–1449–) tillhörde en släkt med ursprung i Deventer i Holland. Han är känd som borgare och rådmän i Malmö. Han hade bröder och kusiner som främst var verksamma som myntmästare i norra Tyskland och i Norden men en var även biskop på Island. Släktens vapen var tre stolpar av gråverk under en ginstam belagd med uppgående måne mellan två rosor (Raneke 2001:2:889; Flensmarck 2019:173ff).

Niels Truedsen, fadern till Iver Kumhars tre fosterbarn, var möjligen identisk med Malmörådmannen Niels Truedsen som förde tre dryckeshorn (Raneke 2001:2:575; Flensmarck 2017:248).

Väpnaren Clemens Skalder (ros) (–1426–1467–) skrev sig till huvudgården Hovdala (Raneke 2001:2:497; Flensmarck 2017:259).

(60) 1445-04-28 utarrenderade väpnaren Axel Lavesen, boende i Göinge härad, och Malmöborgaren Peder Dunk deras gathus i Malmö till Malmöbagaren Herman Reynold och hans hustru Magdalene för ett årligt landgille på 12 skilling grot. Huset låg norr om Adelgatan, mellan Roskilde kapitelns gård i väst (där Reinike van Bøghel då bodde) och Morten Clausens son Anders stenbod i öst (Rep 1:7506).

Gården har tentativt lokaliserats till kvarteret Skvalperup 319 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

Väpnaren Axel Lavesen (tre radiellt ställda blad) (–1445–1456–) var sannolikt skriven till Nöbbelöv i Östra Broby socken i Göinge härad (DAST M4; Raneke 2001:2:667).

(61) 1446-01-28 pantsatte Peder Smed, rådmän i Malmö, tre bodar med källare under samt 6 alnars tomtmark därbakom till hederlige och välbördige Hans Myndel, kungens fogde och myntmästare i Malmö, för ett lån på 250 lybska mark samt 8 lödiga mark för den årliga byskatten. Lånet skulle regleras nästkommande 9 oktober, då även 8 lödiga mark i landgille skulle betalas utan att avräknas skuldbeloppet. Bodarna låg norr om Adelgatan, mittemot tinget (Kolde-rup-Rosenvinge 1835:324ff).

Bodarna har lokaliserats till kvarteret Kronan 213 av Sven Rosborn (2016:178).

Hans Myndel (–1444–1452–≤1455) var myntmästare och fogde i Malmö minst under perioden 1444–1452 (LÄU 3:344; Rep 2:481; Raneke 2001:2:742; appendix 2 Malmö).

(62) 1446-06-23 arrenderade Jakob Mogensen, borgmästare i Malmö, en gård av Helgeandshuset i Lund för sex skilling grot i landgille. Gården låg öster om det allmänna sträte som löpte från Adelgatan till Söderport, söder om den gård som Peder Dunk bodde i och norr om det vattendrag som gick mellan (igenom?) den gård Jakob Mogensen hade. På gården stod en gammal badstuga. Gården krävde mycket byggnation då den var sliten och Jakob Mogensen hade planer att restaurera badstugan och ett förhus med sten och även att uppföra andra byggnader. Arrendet gällde för Jakob och hans hustru Mette Gotskalksdatters livstid. Om Jakob genomförde dessa byggnationer skulle under tjugo år efter makarnas död fyra fattiga få bada i badstugan en gång per vecka och då förplägas med sill (LÄU 3:280).

Gården har av Sven Rosborn lokaliserats till kvarteret S:t Jörgen 399 (Rosborn 1984:42).

För Jakob Mogensen se nr 55.

(63) 1448-06-10 skötade Kerstine, änka efter Malmöborgaren Peder Nielsen, och hans son Morten Pedersen en jord med hus med källare till hederlige och ärlige Niels Eter. Jorden låg utmed stranden, norr om *Fergestredet*, och var det nordöstra hörnhuset vid strädet; gränsade i öster till Nunneklostrets i Lund gods och i söder till Tvärbodarna som innehades av Kerstine och Morten Pedersen. Jorden var 18 alnar öst–väst och 11 alnar nord–syd. Säljarna förklarade sig ha fått full betalning för egendomen (Rep 1:7793).

Gården har tentativt lokaliserats till kvarteret Skvalperup, norra delen av nr 316, av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11). Anknytningen till *Fergestredet* tyder dock snarare på ett läge norr om grannkvarteret Mercurius.

Niels Eter kan möjligen vara identisk med den Jens Eter (två svanhalsar) (–1436–1446–) som var rådmän i Malmö

1446. Han hade tidigare varit Povl Laxmands fogde och 1439–1443 ärkebiskop Hans Laxmands slottsloven på Hammershus, då titulerad väpnare (DAST D XIV 1; Flensmarck 2010:94).

(64) 1449-01-27 skötade Peder Smed, rådman i Malmö, tre bodar med källare under samt 6 alnars tomtmark därbakom till hederlige och välbördige Hans Myndel, kungens fogde och myntmästare i Malmö. Bodarna låg norr om Adelgatan, mitt emot tinget. Peder Smed förklarade sig ha fått full betalning för egendomen (Rep 1:7849).

Bodarna har lokaliserats till kvarteret Kronan 213 av Sven Rosborn (2016:178). De hade tidigare (nr 61) pantsatts av Peder Smed till Hans Myndel.

För myntmästaren Hans Myndel, se nr 61.

(65) 1451-04-27 arrenderade dekanen i Lund, Trued Has till Svenstorp, en gård med sex bodar av Roskilde domkapitel för ett årligt landgille på 14 lödiga mark. Efter Trueds död skulle arrendet övertas av hans svåger, välboren Jep Henriksen, och dennes hustru Kristine för ett årligt landgille på 16 lödiga mark. Arrendatorerna förband sig att underhålla och förbättra gården och dess byggnader. Efter Jep Henriksens, hans hustru Kristines och deras barns död skulle egendomen med byggnader och förbättringar återgå till Roskilde domkapitel. Bodarna låg norr om gården, vid stranden (LÄU 3:335).

Egendomen har tentativt lokaliserats till kvarteret Skvalperup 318 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

Väpnaren Jep Henriksen (Ulfstand) till Skabersjö och Torup (–1445–1456–≤1469) kallades för ”den store”. Han var gift med Kristine Jensdatter (Due) (–1451–1483–) (DAA 1896:429; 1901:559; Raneke 2001:1:80; Flensmarck 2008:106, 109). För dekanen Trued Has, tidigare väpnare, se nr 51.

(66) 1451-09-29 sålde och överlät borgmästaren i Lund Jens Overgaard $\frac{3}{4}$ andelar i två stenbodars i *Grydeboderne* söder om Adelgatan till sin hustrus systerson Oluf Olufsen. Jens Overgaards hustru Kristine Jensdatter hade ärvt dessa efter fadern Jens Pedersen (Rep 2:80). I en kortare regist i Skbf skrivs fjärdedelen i stället för $\frac{3}{4}$ andelar (Rep 2:80). Möjligen avses $\frac{1}{4}$ i vardera stenbod.

Grydeboderna har lokaliserats till kvarteret Gripen 341 av Sven Rosborn (2016:182f).

För Jens Overgaard se Lund nr 56.

(67) 1451-11-29 donerade Jakob Mogensen, borgmästare i Malmö, en klädbod och en halv gård söder om en stenbod mellan Niels Albrektsens gård till altare i S:t Petri kyrka (Rep 2:99).

Egendomen har tentativt lokaliserats till kvarteret Svanden 353 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11). Klädboden skulle i så fall vara en av *de Højje Kledebode*, möjligen den bod som Jakob Mogensen förvärvade av vantsnidarämbetet 1436 (nr 55). Vad som avses med ”mellan Niels Albrektsens gård” har inte kunnat utrönas, möjligen skall det vara gårdar i plural.

För borgmästaren Jakob Mogensen se nr 55.

(68) 1454-10-07 sålde Jep Svendsen i Tranarp på sin moder Elnes, änka efter Svend Nielsen i Tranarp, vägnar en gård och grund till kaniken i Lund Jep Pedersen. Gården låg i östra Malmö, norr om Adelgatan, öster om Henrik Løwes gård och väster om Lunds domkyrkas tomt (LÄU 3:360).

Egendomen har tentativt lokaliserats till kvarteret S:ta Gertrud 27 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 1, 11).

Modern Elne sigillerade med tre stjärnor ställda 2,1 enligt den sigillordning som anges i dokumentet. Mer troligt är att sigillet är kopplat till nästa person i sigillordningen, som i dokumentet är angiven som ”Stolpe, min [Jep Svendsens] broder”. Vapnet är kopplat till släkten Stolpe som är känd från Helsingborg, sydvästra Småland och Tranarp i södra Åsbo härad (DAST G XXII 4; Raneke 2001:2:531).

Kaniken Jep Pedersen har säkert agerat på Lunds domkyrkas vägnar.

(69) Bland de registrerade åtkomstdokumenterna i *Kalundborgske Registratur* (ÆDA 1:1ff) finns ett åtkomstbrev daterat 1454. Där nämns att fru Marine, myntmästarens husfru, och hennes son Erik hade brev på det gods, hus och jord i Malmö som Johan Gyntersen ärvde efter brodern Lybert Gyntersen (ÆDA 1:83).

Egendomen har inte kunnat lokaliserats.

Myntmästaren Hans Myndels (se nr 61) hustru var Marine Krumpensdatter (–1454–1468–). Deras son Erik Hansen (Myndel) (–1454–≤1486) var väpnare och förde som vapen kluven sköld belagd med inverterad krona (DAA 1900:239; Raneke 2001:2:742).

Väpnaren Johan Gyntersen (–1419–1480–≤1488) och Malmöborgaren Lybert Gyntersen (–1423–1447–≤1454) tillhörde Bukhornsläkten och var söner till brodern Gynter Lybertsen Bukhorn (nr 38) (figur 8:5).

(70) 1456-12-01 pantsatte Henrik Nielsen sin gård, hus och stenhus i Malmö till sin svåger herr Gerlag Floer, rådman i Köpenhamn, för en skuld på 600 lybska mark. Gården beboddes av Mikkel Holländare (Rep 2:663).

Gården har tentativt lokaliserats till kvarteret Skvalperup 317 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

Gerlag Floer (–1449–1468–), rådmän i Köpenhamn, titulerades både välbördig och väpnare (Rep 2:274, 288, 501, 2458). Han brukade 1449 bomärke men senare ett heraldiskt vapen (halv enhörning över tre böljor; DAST B VI 1).

(71) 1458-04-30 arrenderade Ås kloster ut sin gård i Malmö till riddaren Åge Axelsen till Hjuleberg och hans hustru Mereta Bengtsdotter på deras livstid för tolv ”solidis grossorum” årligen (LÄU 3:386).

Gården har av Sven Rosborn lokaliserats till nordöstra delen av det senare Stortorget, en gård som kallades Rostockergården. Lämningar efter tegelhus har framkommit vid utgrävningar (Rosborn 2016:172).

Riddaren Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg (–1421–1477), son till riddaren Axel Pedersen (Thott) till Härlöv, var riksråd och länsman på Varbergs slott med ett stort halländskt maktområde. Märta Bengtsdotter (–1450–1480–≤1481) tillhörde den svenska Vinstorpasläkten (Lundholm 1957:104; Jexlev 1983:548f; Raneke 2001:2:851).

(72) 1459-12-06 gav Christian I, för troskap och tjänst, en kronans jord och grund i Malmö till myntmästaren Henrik Dringenberg till evigt ägande. Egendomen låg norr om Simon och Juda kapell (Rep 2:1041).

Jorden har av Sven Rosborn lokaliserats till en plats mellan Simon och Juda kapell och strandmuren, strax öster om Myntergården. I dagens topografiska läge innebär det en plats vid nordöstra delen av Malmöhus yttre befästningsvall (Rosborn 2016:247).

Henrik Dringenberg (–1451–1497–≤1501) verkade ursprungligen i Köpenhamn, men är känd som myntmästare och byfogde i Malmö från 1457. Han förde som vapen tre rosor ställda 2, 1. Henrik Dringenberg instiftade Heliga Tre Konungars kapell bakom koret i S:t Petri kyrka (Raneke 2001:2:500; Flensmarck 2008:88f).

(73) 1460-05-09 vittnades på rådhuset om ett arvskifte som förättats mellan riddaren Staffan Bengtsson och hans hustrus arvingar. Dessa var riddaren Knud Truedsen, riddaren Peder Nielsen till Broholm på dennes hustrus fru Johanne vägnar samt välbördig kvinna fru Margrete i Ljungby. Staffan Bengtsson erhöll i skiftet egendomar i Malmö bestående av en gård med två längor från gatan och norrut till gårdens gårde (i gården bodde Claus Smed och Niels), en tredjedel av en öde jord vid Österport söder om gatan samt ett del av en ödejord som låg vid tyska kompaniet och Gerlag Floers ladugård (Rep 2:1134).

Gårdens läge är inte känt. Den öde jorden vid Österport låg söder om Adelgatan, möjligen kvarteret Humle 6. Tyska kompaniet har av Rosborn lokaliserats till kvarteret Frans Suell 500 (Rosborn 2016:175) varför den andra öde-

jorden bör ha legat i södra delen av kvarteret Frans Suell eller i norra delen av kvarteret Lejonet.

Riddaren Staffan Bengtsson (Vinstorpasläkten) (–1454–1471) blev frändömd sätesgården Vinstorp av Sten Sture och stupade på Christian I:s sida i slaget vid Brunkeberg. Hans första hustru Berete Olufsdatter (Has) dog 1459 varför det säkerligen var arvet efter henne som skiftet avsåg (Lundholm 1957:104f; Flensmarck 2017:100). De övriga arvingarna var hennes farbror riddaren Knud Truedsen (Has) till Örtofta samt mostrarna Johanne och Margrete Brahe. Då arvsdelar till dessa inte nämns i dokumentet har de troligen inte fått någon part i Malmöegendomen.

(74) 1460-08-24 donerade Ingeborg Nielsdatter i Skabersjögård, änka efter Niels Knudsen, sin gård och en öde jord till Helgeandshuset i Malmö för att själamässor skulle hållas för ett antal familjemedlemmar. Gården, som beboddes av Peder Pedersen Vagnkarl, låg nordväst om Helgeands tegelgård. Den öde jorden låg söder om gården och väster om tegelgården (Rep 2:1184). Se även nr 80.

Gården och ödejorden har av Rosborn tentativt lokaliserats till nuvarande bastion Carl Gustaf vid Malmöhus (slottets sydöstra bastion) eller området strax väster därom (Rosborn 1984:41).

Ingeborg Nielsdatter (Gagge till Vintrie) till Skabersjö (–1446–1467) var i sitt första äktenskap gift med väpnaren Niels Knudsen (Bussjösläkten) till Bussjö (–1452–1458–≤1460) och i sitt andra äktenskap med väpnaren Åge Karlsen Star (–1445–1480–≤1490) till Skabersjö (Raneke 2001:1:356; Flensmarck 2003:389f; 2014:38f).

(75) 1462-05-25 utgav ärkedjåknen Tetz på hustru Elsebes, änka efter Rudbek, vägnar hennes testamente där hon gett en halv gård till S:t Trinitatis altare i S:t Petri kyrka. Gården låg söder om det stora huset i Malmö, som räcker till Södergatan och var murat mellan stolparna (LÄU 4:13). 1465-03-18 stadfäste Christian I gåvan. I stadfästelsen noterades att den halva gården låg vid Söderport (LÄU 4:60).

Gården har tentativt lokaliserats till kvarteret Oscar 608 eller 609 av Einar Bager (MSA Einar Bagars samling serie 2 B 5, 11). Det stora huset vid Södergatan, norr om den testamenterade gården, var uppenbarligen ett stort murat korsvirkeshus.

Hederliga och välborna husfrun Elsebe till Hyby (–1442–≤1462) var sannolikt gift med väpnaren Lave Rudbek (–1391–1436–≤1442). Hon tvistade i början av 1440-talet med Oluf Axelsen (Thott) om huvudgården Hyby (Rep 1:6830; Flensmarck 2008:60f; 2017:288, 290).

(76) 1463-08-22 skötade Odenseborgerskan Anne Nielsdatter, med fullmakt från sin man, hennes ärvda egendom i Malmö till rådmannen Peder Dunk. Egendomen bestod

av ett gathus med källare och gårdsrum söder om Adelgatan mittemot de stora krambodarna samt en tomt på Adelgatans norra sida, väster om myntmästarens gods dock en öde jord emellan. Dessa båda egendomar var tidigare pantsatta av hennes husbonde Anders Madsen till ”welboren qwinne Cissele Arliigh” (Edenheim 1965:101f) eller enligt registret ”velbaaren Kvinde Husfru Arlugh” (Rep 2:1627).

Gathuset har tentativt lokaliserats till kvarteret Frans Suell 520 och tomten norr om Adelgatan till kvarteret Jörgen Kock 405 eller 407 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 4, 5).

Den kvinnliga pantmottagaren har inte kunnat identifieras. Möjligen syftar skrivningarna Arliigh/Arlugh på Arlov. Att hon tillhörde frälset framgår av tituleringen välboren. Myntmästarens gård, belägen i kvarteret Jörgen Kock 403, innehades av myntmästaren Henrik Dringenberg (för denne se nr 72).

(77) 1464-03-05 delvis sålde, delvis skänkte riddaren David Hak till Månstorp ett stenhus med jord och grund till Malmös Kalendegille och deras S:ta Anna-altare i S:t Petri kyrka för att mässor skulle hållas för honom och andra familjemedlemmar. Stenhuset hade tidigare ägts av Malmöborgmästaren Anders Mortensen. Det låg mellan S:t Petri kyrka och S:t Jörgens kapell (LÄU 4:45).

Gården har lokaliserats till kvarteret von Conow 272 (Kalendehuset) av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 2) och avsåg troligen samma egendom som 1406 såldes av Reineke Smed till Anders Mortensen (nr 39). Resterna av huset har byggnadsarkeologiskt undersökts och redovisas i kapitel 4 Malmö.

Riddaren David Hak till Månstorp (–1459–1484–≤1495) var medlem av riksrådet. Utöver i Skåne hade han intressen på Själland (DAA 1896:166; Raneke 2001:1:103; Flensmarck 2017:41).

För Anders Mortensen (Jordbergaslakten) se nr 23.

(78) 1464-10-01 skötade borgmästaren Jens Pedersen på Mettes, änka efter borgmästaren Jakob Mogensen, vägnar en liten källare till Lunds domkapitel och förklarade sig ha fullt uppburet för egendomen. Källaren låg söder om Adelgatan, under gången i klädbodarna, mellan Lunds domkapitels källarhals i öst och den källarhals som tidigare tillhörde borgmästaren Povl Stenkilsen i väst (LÄU 4:51).

Källaren har tentativt lokaliserats till kvarteret Svanen 353 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 3, 11). Källaren fanns då i *de Høije Kledebode*, där Jakob Mogensen tidigare förvärvat (nr 55) och donerat (nr 67) bodar.

Mette Gotskalksdatter (–1464–1466–) var änka efter borgmästaren Jakob Mogensen, se nr 55.

(79) 1467-02-01 sände rådmannen Jens Bryggere information till riddaren Åge Axelsen om fastighetsaffärer i Malmö. Han medsände skötebrevet på en genomförd affär och måttuppgifter på en gård som hade tillhört klostret. Måttuppgifterna var syd–nord mellan de båda strätorna 120 alnar, i norr var bredden 34 alnar mellan de båda stenhusen, portrummet medräknat. I brevet fanns även en måttuppgift om bredden i söder, men den är inte läslig (LÄU 4:103).

Sannolikt avser skötebrevet den måttsatta gården. Med klostret avses säkerligen Ås kloster, som tidigare arrenderat ut en gård i Malmö, Rostockergården, till Åge Axelsen (nr 71). Storleken på den av Sven Rosborn (2016:206) rekonstruerade Rostockergårdens tomt överensstämmer i stora drag med måttuppgifterna i brevet varför brevet bör ha omhandlat Åge Axelsens köp av Rostockergården.

För riddaren Åge Axelsen (Thott) se nr 71.

(80) 1467-10-09 donerade Eline Nielsdatter i Assartorp, änka efter Hans Nielsen, sin gård, med jord, grund, hus och byggnader, till Helgeandshuset i Malmö för att själammässor skulle hållas för ett antal familjemedlemmar. Gården låg nordväst om Helgeands tegelgård, väster om den gård som hennes syster Ingerborg i Skabersjö tidigare donerat till Helgeandshuset (nr 74), norr om den jord hon gett till Bunkeflo kyrka. I norr och öster fanns gator. Tomten var 82 alnar nord–syd och 88 alnar öst–väst. Gården beboddes av Gunnar Andersen. Helgeandshuset hade löst den skuld och det pantbrev på 24 skilling grot som belastat fastigheten (LÄU 4:113; Rep 2:2311).

Gården och jorden har av Rosborn tentativt lokaliserats till nuvarande bastion Carl Gustaf vid Malmöhus (slottets sydöstra bastion) eller området strax väster därom (Rosborn 1984:41).

Eline Nielsdatter (Gagge till Vintrie) till Assartorp (–1446–1467–≤1471) var i sitt första äktenskap gift med väpnaren Trued Jepsen (Rosensparre) (–1431–), i sitt andra äktenskap med väpnaren Hans Nielsen (varghuvud) till Assartorp (–1427–1451–≤1460) och i sitt tredje äktenskap med Oluf i Actorp (Assartorp?) (DAST F XLVII 4; Raneke 2001:2:809; Flensmarck 1999:114f; 2014:38f).

(81) 1468-01-29 sålde kaniken i Lund Oluf Olufsen tre av fyra parter i en stenbod och ett lerhus söder därom till ärkedjåknen Bo Pig och till mästern Kelder (på den avlidne kaniken Peder Hermansens vägnar). Den fjärde parten tillhörde Jens Overgaard. Egendomen låg söder om Adelgatan, strax väster om porten in till lilla Rostockgården, som låg söder därom. Tomten sträckte sig 80 alnar i nord–syd med en öst–västlig bredd i söder på 5 alnar och i norr på 8 alnar (LÄU 4:116). 1468-03-14 intygade underfogden Peder Mikkelsen med flera att Oluf Olufsen skötat egendomen. I intyget framgår att Hans Krämare bodde i stenboden och för de

tre parterna betalade han 3 lödiga mark i årligt landgille (LÄU 4:118).

Egendomen har tentativt lokaliserats till kvarteret Gripen 341 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 3).

För borgmästaren i Lund Jens Overgaard se Lund nr 56.

(82) 1469-09-01 pantsatte Malmörådmannen Mogens Jensen sin apalgård till fru Margrete i Alnarp, änka efter Niels Stigsen, för en skuld på 20 lybska mark. Gården låg väster om Margretes egen gård vid *Taghstrædet* (Rep 2:2639).

Apelgården har tentativt lokaliserats till kvarteret S:t Jörgen 387 och Margretes gård till kvarteret S:t Jörgen 386 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 3, 11). Mer troligt, baserat på information om senare transaktioner, är att apelgården omfattade kvarteret S:t Jörgen 386–387 samt östra delarna av 397 och 401, medan Margretes gård var belägen i kvarteret Spinneriet 385 (se utredning under nr 120). Apelgården såldes 1475 till Margrete (nr 85).

Fru Margrete Ågesdatter (Ulfeld) till Alnarp (–1469–1475–) hade varit gift med väpnaren och landsdomaren Niels Stigsen (Thott) till Näs (–1421–≤1469) (Thott 1983:107; Flensmarck 1999:42).

(83) 1471-03-27 donerade väpnaren Jens Jepsen, Kirstine Jensdatter i Torup (änka efter Jep Henriksen), riddarna Anders Staverskog och Niels Jensen till Vollerup, väpnarna Jørgen Bille och Jens Bille samt jungfrurna Kirstine Eriksdatter och Katrine Eriksdatter en tomt i Malmö till Helgeandshuset och kapellet. Givarna hade ärvt egendomen efter herr Trued Jensen, dekan i Lund, för vilken varje vecka mässa skulle hållas. Egendomen låg i västra Malmö, söder om Adelgatan och öster om Lunds domkyrkas gods (LÄU 4:152).

Egendomen har inte närmare kunnat lokaliseras.

Kaniken Trued Jensen Has (Due) var sannolikt identisk med den tidigare väpnaren Trued Nielsen (nr 51). Kirstine Jensdatter (Due) (–1462–1483–) var syster till kaniken Trued Jensen och väpnaren Jens Jepsen (Ulfstand) (–1471–) var hennes son. Väpnarna Jørgen Bille till Solbjerg (–1464–1481–≤1486) och Jens Bille till Solbjerg (–1471–≤1484) samt Kirstine Eriksdatter (Bille) (–1471–) och Katrine Eriksdatter (Bille) (–1471–1516–) var barn till riddaren Erik Bille till Solbjerg (–1434–1455–≤1456) som varit gift med Trued Jensens syster Else Jensdatter. Två andra döttrar till Erik Bille och Else Jensdatter var eller hade varit gifta med respektive riddaren Anders Staverskov Gøye till Kærstrup och Niels Jensen Present till Vollerup (DAA 1896:146, 429; 1985–87:499, 502; Flensmarck 2008:109).

(84) 1472-10-22 förrättades arvskifte efter riddaren Esge Brok och hans hustru fru Eline. I arvskiftet erhöll ridda-

ren Corfitz Rønnow bland annat en husgård i Malmö (Rep 2:3145).

Husgården har inte kunnat lokaliseras.

Riddaren Esge Brok till Essendrup (–1425–1441–) var riksråd och länsman, först på Köpenhamns slott, senare på Ålborghus. Han var gift med Eline Henriksdatter (Gyldenstjerne) (–≤1472), som efter Esge Broks död gifte om sig med riddaren Corfitz Rønnow till Fårveile (–1435–1494), riksråd, hovmästare hos drottningen och länsman på Jungshoved (DAA 1889:103; 1913:482; 1926:18f).

(85) 1475-05-03 sålde och skötade rådmannen i Malmö Mogens Jensen en apalgård till välbördig fru Margrete, Jes Stigsens änka. Gården hade han ärvt efter sin fader, som i sin tur köpt den av Malmös råd. Han förklarade att han uppburit fullt värde för gården. Apelgården (också kallad kålgården) var belägen i södra Malmö i *Ønder Olsens stred*, öster om Helgeands i Lund tomt. Den mätte 117 alnar i nord-syd och i öst-väst mätte den 30 alnar i norr och 20 alnar i söder (Rep 2:3614).

Apelgården har tentativt lokaliserats till kvarteret S:t Jörgen 387 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 3, 11). Mer troligt, baserat på information om senare transaktioner, är att apelgården omfattade kvarteret S:t Jörgen 386–387 samt östra delarna av 397 och 401 (se utredning under nr 120). Med *Ønder Olsens stred* avses östra delen av nuvarande Baltzarsgatan (Ljungberg 1960:40). Gården var 1469 pantsatt av Mogens Jensen till fru Margrete i Alnarp (nr 82).

För fru Margrete Ågesdatter (Ulfeld) och Niels Stigsen (Thott) se nr 82.

(86) 1476-03-21 sålde Karine Thomasdatter en jord som låg i västra Malmö, söder om Adelgatan men norr om herr Johan Oxes gård som kallades Basses gård (Rep 2:3818).

Johan Oxes gård (Basses gård) har av Rosborn lokaliserats till en plats vid nordöstra delen av Malmöhus yttre befästningsvall (Rosborn 2016:246f).

Riddaren Johan Oxe till Torsjö (–1444–1490–≤1491) var riksråd, hovmästare hos drottningen och innehade under sin levnad ett flertal länsmansbefattningar. Enligt samtida källor stod han i stor gunst till Christian I (DAA 1907:340).

(87) 1476 utställde ärkebiskop Jens Brostrup ett brev på en gård i Malmö som låg söder om Tønne Corfitzens gård (LÄU 4:289).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras.

Väpnaren Tønne Corfitzen Rønnow till Svenstorp (–1472–1477–≤1484) var son till riddaren Corfitz Rønnow (DAA 1913:482) och möjligen rörde det sig om samma gård som fadern hade förvärvat i arvskiftet (nr 84).

(88) 1478-04-13 skötade Malmöborgaren Jes Mikkelsen Hvidsted sin gård till Malmöborgaren Claus Bynger och förklarade sig ha fått full betalning. Gården låg i västra Malmö, söder om Adelgatan, väster om Lunds domkapitels gods. Gården mätte söderut från Adelgatan 83 alnar och dess bredd var 11,5 alnar i norr och 13 alnar i söder. Vid tiden för skötningen bodde Henrik Krämer i gården (Rep 2:4196).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras.

Claus Bynger (–1478–1499–≤1508) förde ett vapen som var styckat med från linjen uppstickande varghuvud. Han är belagd som rådman i Malmö 1486–1499 (Raneke 2001:2:749; Flensmarck 2003:400f).

(89) 1478-08-25 sålde och skötade Oluf Jensen Lund en gård i västra Malmö till rådmannen Hans Skacke. Gården låg söder om Adelgatan mitt emot Simon och Juda kapell. Den låg söder om den gård som fru Marine Krumpensdatter hade köpt av Elsebe Beyers samt väster om herr Johan Oxes gård (Rep 2:4275).

Johan Oxes gård (Basses gård, jfr nr 86) och fru Marine Krumpensdatters gård har av Rosborn lokaliserats till en plats vid nordöstra delen av Malmöhus yttre befästningsvall (Rosborn 2016:246f).

Fru Marine Krumpensdatter (–1454–1468–) var först gift med myntmästaren och fogden i Malmö Hans Myndel (se nr 61), sedan med Erik Jepsen (Bille) till Sande (DAA 1900:239; 1985–87:501).

För riddaren Johan Oxse se nr 86.

(90) 1480 utfärdades ett arrendebrev från Lunds domkapitel till Malmöborgaren Teloni för en gård som låg nordost om herr Axels gård (LÄU 4:377).

För riddaren Axel Pedersen (Thott) och hans gård, se nr 53.

(91) 1481-05-11 gav Niels Brahe till Vittskövle, med sin hustru Magdalene Olufsdatters tillåtelse, sin del och rättighet i en stenhusgård i Malmö till sin broder herr Axel Brahe till Krageholm. Delen i stenhusgården hade han ärvt efter sin faster Johanne Axelsdatter, änka efter herr Per Nielsen (LUB, De la Gardieska arkivet, pergamentbrev nr 610 deponerat av greve Thott i Skabersjö 1946). Samma dag träffades överenskommelse mellan Niels och Axel Brahe samt deras fosterfader riddaren Johan Oxse till Torsjö om ett stort antal landsbygdsgårdar (Rep 2:4862–64). Överlåtelsen av delen i Malmögården kan ha utgjort en del i denna överenskommelse.

Stenhusgården har inte kunnat lokaliseras.

Riddarna Niels Pedersen Brahe till Vittskövle (–1462–1486–≤1487) och Axel Pedersen Brahe till Krageholm och Tosterup (–1452–1487), den senare även riksråd, var söner

till Peder Axelsen Brahe till Vittskövle och Berete Bondesdatter (Thott). Berete Bondesdatter blev senare gift med riddaren Johan Oxse till Torsjö (se nr 86) vilket kan ha utgjort grunden för fosterfaderskapet (DAA 1950:8f).

(92) 1482-09-10 omnämns herr Axels badstuga som liggande vid det sträte som går ner från svartbrödernas kapell (LÄU 4:411).

Strätet har identifierats som nuvarande Gråbrödersgatan. Platsen för herr Axels badstuga har tentativt lokaliserats till kvarteret Liljan 441 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11) och till samma kvarter med gårdsnummer 537 av Rosborn (1984:42). Dessa båda gårdsnummer ligger bredvid varandra på Gråbrödersgatans östra sida, söder om Axelgården.

För riddaren Axel Pedersen (Thott) och Axelgården se nr 53.

(93) 1485-05-02 meddelade Malmö byting sitt utslag i en tvist mellan Lunds domkyrka och välbördige Erik Olsen till Orebygård på Lolland om en bod som låg vid rådhuset. Boden var i Erik Olsens besittning och beboddes av Marine Færingx. Parterna i tvisten hade tidigare blivit ombedda att återkomma till bytinget med bevisning som stöd för sin sak. När saken återupptogs mötte bara Lunds domkyrkas representant upp, inte Erik Olsen, varför bytinget meddelade Lunds domkyrka införsel i gården (LÄU 4:484).

Boden har tentativt lokaliserats till kvarteret Diskonten 222 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 2).

Erik Olufsen (Blaa) till Orebygård (–1485–1503–≤1504) var den gamla Blaaslåktens siste manlige ättling (DAA 1888:85; Thiset & Wittrup 1904:35).

(94) 1485-08-01 ålade kung Hans välbördige Gødike Jonsen att utlægga sin rättighet i Rostockergården till välbördige Gregers Jepsen i enlighet med tidigare utfärdade lovdagsbrev (Rep 2:5721).

Rostockergården låg i det nordöstra hörnet av nuvarande Stortorget. Denna gård arrenderades 1458 (nr 71) och sannolikt förvärvades 1467 (nr 79) av riddaren Åge Axelsen (Thott). Olika förklaringar till den tvistiga rättigheten i gården kan finnas, till exempel att gården hade avyttrats av Åge Axelsen eller att rättigheten avsåg en pant i gården.

Väpnaren Gødike Jonsen (Gere) (–1455–1485–≤1489) skrev sig först till Gundralöv, senare till Kviinge i Östra Göinge härad (Flensmarck 2014:94, 238; 2019:199f). Väpnaren Gregers Jepsen (Ulfstand) till Torup (–1484–1506–) var 1502–1506 länsman på Annisse på Själland (DAA 1896:429f).

(95) 1485-09-19 sålde och skötade väpnaren Erik Hansen alla sina gårdar, bodar och byggplatser som han hade i Malmö,

med undantag av de gods och bodar som hans fader gav till ett altare i Malmö, till riddaren Johan Oxe, hövitsman på Helsingborg. Han förklarade sig ha uppburet fullt värde för egendomen. Gårdarna och bodarna i Malmö hade han arvt efter sin fader och moder (Rep 2:5745).

Ingen närmare kunskap finns om egendomens belägenhet utöver vad som är känt av tidigare fastighetsaffärer för äldrarna Hans Myndel och Marine Krumpensdatter gjort (nr 61, 64, 69, 89).

Se för fadern myntmästaren Hans Myndel nr 61, för modern Marine Krumpensdatter nr 89 och sonen väpnaren Erik Hansen (Myndel) nr 69. För riddaren Johan Oxe se nr 86.

(96) 1487-03-21 förrättade Knud Skelmsen till Duveke ett skifte med brodern Lave Skelmsen till Simmelsberga. I skiftet överlät han Simmelsberga med gård och by, ett antal specificerade landbogods samt fyra skilling grot i Bagershus i Malmö, där Tille Bager bodde (Rep 2:6051).

Bagershus har tentativt lokaliserats till kvarteret Liljan 436 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11). Egendomsspecifikationen bör ha avsett Bagershus landgille.

Bröderna Knud (-1471-1500-≤1503) och Lave (-1469-1497-) Skelmsen, båda väpnare, tillhörde den så kallade Sörbygrenen av släkten Gere (Flensmarck 2014:97ff). Lave Skelmsen var ägare av den så kallade Tegelgården i Lund (Lund nr 53).

(97) 1487-09-03 förklarade provinsialvikarien för franciskanerorden i Danmark, Laurens Brandsen, gardianen i Malmö, Laurens Pedersen, och alla konventsbröderna i Malmö att välbördige Niels Clausen på Elfsborg hade skänkt en öde jord i Malmö för uppbyggandet av ett nytt franciskanerkloster. Jorden låg bredvid den jord kung Hans hade skänkt och bredvid andra jordar som franciskanerna hade att bygga sitt kloster på. Anledningen till att ett nytt kloster skulle byggas var att det gamla låg på en trång plats med ond lukt. Franciskanerna förband sig att förrätta själmässor för Niels Clausen, hans hustru och hans föräldrar samt att sätta deras namn i skrift på vårfrualtaret så att mässförrättarna skulle ha dem i åminnelse (LÄU 5:39).

Den nya klosteranläggningen uppfördes i slutet av 1400-talet i den sydvästra delen av medeltidsstaden, bredvid stadsvallen, väster om den nuvarande Slottsgatan (Rosborn 2016:250ff). Platsen är nu en del av Kungsparken.

Riddaren Niels Clausen (Sparre av Ellinge) till Vik (-1458-cirka 1505) hade dansk far men svensk mor. Moderns svenska släktbakgrund (halvsyster till Karl Knutsson Bonde) och innehavet av uppländska Vik förklarade sannolikt varför han var svensk länsman på Älvsborg 1473-1497, en fästning som han tvingades att överlämna till danskarna 1497.

Svenskt riksråd från 1474 och i början av 1500-talet länsman på Stäkeholm och Lyckå (Rep 2:820; DAA 1917:513).

(98) 1487-09-07 arrenderade Lunds domkyrka ut en halv gård i Malmö till borgaren Hans Brun och hans fästmö. Gården låg väster om den gård som Claus Bynger bodde i (LÄU 5:40).

Gården som Claus Bynger bodde i har tentativt lokaliserats till kvarteret Gripen 336 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 3).

För rådmannen Claus Bynger se nr 88.

(99) 1488-04-07 sålde och skötade Anne Arvidsdatter, änka efter herr Jakob Gris, sin gård i Malmö till sin moster, hederliga och välbördiga fru Barbara Brahesdatter. Gården låg nordost om S:t Jörgens kyrkogård med fyra stråter löpande på alla sidor. Den var 62,5 alnar nord-syd, 17 alnar bred i norr och 47 alnar bred i syd. Gården med byggnader avkastade 1 lödig mark årligen (Rep 2:6245).

Gården har tentativt lokaliserats till kvarteret Claus Mortensen 293-297 utmed Kalendegatan och 382-384, möjligen även 385, utmed nuvarande Baltzarsgatan av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 2, 11).

Anne Arvidsdatter (Baad af Halland) (-1486-1495-≤1522), änka efter riddaren och riksrådet Jakob Gris till Holmegaard, var dotter till väpnaren Arvid Baad, se Halmstad nr 4 (DAA 1884:38; 1895:128). Fru Barbara Brahe (-1444-1488-≤1491) var änka efter riddaren Stig Olufsen (Krognos), innehavare av huvudgårdarna Bollerup och Krapperup, men också av Krognosgården i Lund (Flensmarck 2003:280).

(100) 1488-04-08 skötade och upplät Lunds domkyrka med ärkebiskopens och domkapitlets samtycke den egendom och rättighet kyrkan hade i en del av en gård i Malmö till det under byggnad varande franciskanerklostret och erhöll i vederlag fyra bodar i staden. En gårdsdel hade tidigare donerats till Lunds domkyrka av riddaren Jakob Axelsen till Sjörup (nr 19). Delen som domkyrkan nu avyttrade hade tidigare utarrenderats av herr Jens Due till borgaren Frende Persen tillsammans med dess trädgård, men senare sålts till riddaren David Hak i Månstorp. Nu bodde Jens Andersen Vagnman i gården. Gården låg söder om Adelgatan mitt emot Simon och Juda kapell (LÄU 5:64).

Gården har av Einar Bager antagits varit lokaliserad i kvarteret Västerport/Biet 495 (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

Riddaren Jens Due (Thott) till Krageholm (-1445-1487-) var riksråd och sonson till Jakob Axelsen (Thott) till Sjörup (se nr 17). För riddaren David Hak till Månstorp se nr 77.

(101) 1489-07-06 sålde och skötade sockenprästen Hans Jensen i Tegneby en halv gård till rådmannen Jes Mikkelsen. Den halva gården låg väster om det sträte som löpte från S:t Petri kyrka till S:t Jörgens kapell och norr om välbördige Oluf Stigsens till Bollerup gods (LÄU 5:121).

Oluf Stigsens gods har av Einar Bager lokaliserats till kvarteret Claus Mortensen 293–297 utmed Kalendegatan och 382–384, möjligen även 385, utmed nuvarande Baltzarsgatan (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 2, II, se nr 99).

Riddaren Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup (–1469–1505–≤1507) var innehavare av huvudgårdarna Bollerup och Krapperup, men också av Krognogården i Lund. Han besatt omfattande godsegendomar i Skåne, var riksråd och länsman på Varberg, senare på Lagaholm (DAA 1893:274; Flensmarck 2019:150).

(102) 1490-10-17 träffades en överenskommelse mellan riddaren Oluf Stigsen till Bollerup och välbördige Henrik Jensen i Brönnestad. Henrik Jensen hävdade att Oluf Stigsen genom tvång tilltvingat sig ett förvärvsbrev från Henriks frände, nu avlidne Lave Jensen, på en gård i Malmö. Därmed hade Henrik gått miste om sitt rättmätiga arv och begärde därför brevet tillbaka. Oluf Stigsen hävdade att han egentligen inte begärde gården utan bara ville ha räkenskap för det gods som Lave Jensen, som Olufs ridefogde, förvaltade. Då Henrik Jensen inte ville ställa sig räkenskapsansvarig överenskomms att Oluf Stigsen skulle behålla Henriks andel i Malmögården, men resten av Lave Jensens gods skulle Henrik och hans medarvingar behålla (Rep 2:6790).

Gården har inte kunnat lokaliseras.

Välbördige Henrik Jensen (–1490–) skrev sig till Brönnestad, som antagits avse Brönnestad i Vemmenhögs härad. Hans frände Lave Jensen (–1489–≤1490) har kopp-lats till Bolestad i Norra Åsbo härad. Frändskapet tyder på en gemensam frälsesläkt, vilket styrks av Laves tjänsteställning gentemot Oluf Stigsen. En hypotes är att Henrik och Lave Jensen var halvbröder (Flensmarck 2003:200ff, 356f). För riddaren Oluf Stigsen (Krogno) se nr 101.

(103) 1491-03-02 dömde kung Hans i en tvist mellan Malmö stad och riddaren och riksrådet Tønne Vernersen avseende de hus och byggnader den sistnämnde låtit bygga på *Helie-stæde bod*. Representanterna för Malmö stad hävdade att Tønne Vernersen ännu inte låtit riva byggnaderna, där han bedrev ölförsäljning och hökeri till skada och förfång för staden och kronan avseende tull och rättigheter. Tønne Vernersen svarade att han hade för avsikt att riva byggnaderna. Kungen meddelade att byggnaderna skulle vara rivna inom sex veckor och att inga nya byggnader fick uppföras för ölförsäljning och hökeri (PRFSS 1:351).

Hus och byggnader har inte kunnat lokaliseras.

Riddaren och riksrådet Tønne Vernersen (Parsberg) till Örtofta (–1487–1521) var riksråd samt hövitsman på Lindholmen, senare på Varberg (DAA 1940:80f).

(104) 1492-08-01 intygade Gregers Jepsen i Torup och tre andra frälsemän att de enligt kung Hans ridebrev infört välbördige Bent Bille, på sin systers fru Ingers och hennes barns vägnar, i det gods som var oskiftat mellan henne, hennes barn och herr Oluf Oxe, arvet efter herr Johan Oxe. Bland egendomen fanns bland annat köpstads-gods i Malmö och Landskrona. Malmögodset avsåg en gård hos svartbröderna i vilken Bertel Köpsvend från Stettin bodde i, ett hus på Lilla Rostockergården i vilket Tymmedarius bodde i samt två hus i en gård där Ostred Budde bodde i det ena och Thomas Ryman bodde i det andra (Rep 2:7185).

Huset på Lilla Rostockergården har av Einar Bager lokaliserats till kvarteret Gripen 340 (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11). Gården vid svartbröderna skulle kunna vara kvarteret Skepparen 475. Gården med två hus kan ha varit den så kallade Basses gård i nordvästra Malmö, som dokumenterats som Johan Oxes gård vid ett par tillfällen (nr 86 och 89). Någon eller några av fastigheterna kan ha varit med bland de egendomar som Johan Oxe förvärvade av Erik Hansen (Myndel) (nr 95).

Fru Inger Tørbensdatter (Bille) (–1487–1507) var syster till riddaren och riksrådet Bent Bille och änka efter riddaren Johan Oxe till Torsjö (se nr 86) (Rep 2:6062; DAA 1985–87:503, 510).

(105) 1492 arrenderade borgmästaren Claus Bynger en gård och grund av Lunds domkapitel. Gården låg i det mellersta sträte som kallades *Tye stratet*, öster om S:t Petri kyrka och på den södra sidan av gatan (LÄU 5:231).

Gården har tentativt lokaliserats till kvarteret Rundelen 180 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11). Med *Tye stratet* avses nuvarande Rundelsgatan (Ljungberg 1960:83).

Claus Bynger är belagd som rådman i Malmö 1486–1499 (nr 88). Noteringen som borgmästare är den enda kända och inträffade under en period när två borgmästare, Anders Jensen (1483–1502) och Peter Holthus (1489–1511), är belagda som borgmästare under lång tid (appendix 2 Malmö). Då källan är en kortfattad regist kan uppgiften vara tveksam, annars bör borgmästarskapet ha varit tillfälligt.

(106) 1494-03-12 donerade Gregers Jepsen i Torup ett antal gårdar till jungfru Maria och Johannes döparens altare i Lunds domkyrka för att det varje vecka skulle hållas fem mässor för hans föräldrar och hans hustru samt årtid för hans morbror, dekanen Trued Jensen. Bland de skänkta gårdarna fanns en i Malmö som beboddes av Villium Vävare (LÄU 5:270).

Gården har tentativt lokaliserats till kvarteret Jerusalem 68–77 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

För väpnaren Gregers Jepsen (Ulfstand) till Torup se nr 94.

(107) 1494-11-18 sålde och skötade riddaren Povl Laxmand till Vallen en jord i Malmö till Lunds domkyrkas fabrica. Jorden låg i den gård som tidigare kaniken Mogens Kempe köpt av Malmöborgaren Jes Hvid. Jorden låg på västra sidan av "adell byes stræde" och sträckte sig 95 alnar från gatan i öster till väster, 18 alnar på östra sidan utmed gatan och 16 alnar på tomtens västra sida. Povl Laxmand förklarade sig ha uppburit fullt värde och tackade Lunds domkyrkas värjar för god betalning (LÄU 5:286).

Jorden har tentativt lokaliserats till kvarteret Druvan 654–655 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11), det vill säga på västra sidan av nuvarande Engelbrekts-gatan. Att gården låg vid en nord-sydgående gata, och inte utmed den öst-västliga Adelgatan, framgår av läges- och måttangivelserna.

För riddaren Povl Laxmand till Vallen se Lund nr 57.

(108) 1495-03-31 möttes i Lunds gråbrödrakloster representeranter för arvingarna efter Trued Pedersen i Araslöv, hans son Peder Truedsen och hans moder fru Kirsten för att reglera oklarheter avseende arvet efter dem. Däribland fanns en gård i Malmö som Oluf Henriksen hade livsbrev på. Det överenskomms att när gården åter blev tillgänglig skulle Arvid Trolle på sina barns vägnar ha $\frac{6}{10}$ av landgillet och Anders Stigsen och hans medarvingar ha $\frac{4}{10}$ av landgillet från gården (Rep 2:7866).

Gården har inte kunnat lokaliserats.

Arvlåtarna var riddaren Trued Pedersen (Galen) till Araslöv (–1435–1460–≤1466), Trueds son Peder Truedsen (dog ung) och Trueds moder Kirsten Stigsdatter (Thott) (–1459–1466–≤1482). Väpnaren Anders Stigsen (Thott) till Näs (–1434–1496) var broder till Kirsten Stigsdatter och hans medarvingar var sannolikt andra personer ur denna syskonskara. Riddaren och riksrådet Arvid Trolle till Bergkvara (–1463–1505) blev gift med Beate Iversdatter (Thott) (–1458–1487), änka efter Trued Pedersen. Uppgårelsen var en del av en stor och komplicerad arvsprocess som påbörjades 1489 (DAA 1891:413f; 1893:163; 1900:411f, 428; Thott 1983:103ff; Flensmarck 2014:61).

(109) 1495-11-30 tilldömde på rättarting kung Hans välborne Tage Henriksens en godsmassa som han förföljt i lås. På rättartinget presenterades dokument över varje steg i låsbrevsförföljelsen. I godsmassan ingick en gård i Malmö (Rep 2:8010b).

Gården har inte kunnat lokaliserats.

För väpnaren Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck (–1468–1505–) se Lund nr 55.

(110) 1496-03-05 bekräftade Eskil Nielsen att han arrenderade en gård i Malmö av Lunds domkyrka. Gården låg öster om Henrik Dringenbergs gård (LÄU 5:335).

Myntmästaren Henrik Dringenberg (se nr 72) var innehavare av en gård belägen i kvarteret Jörgen Kock 403 (se kapitel 4 Malmö, Dringenbergska gården).

(111) 1498-01-04 avlade dekanen Jens Hjort ett vittnesmål om hur Niels Hak till Häckeberga och hans medföljare bröt sig in i ärkebiskop Birgers *søgningsgård* i Malmö. Jens Hjort var ärkebiskopens tillsyningsman över gården. Gården låg norr om herr Oluf Stigsens *søgningsgård* och tvärs över gatan från fru Hilles gård vid Kalendegatan. I vittnesmålet redogörs för hur inbrytandet gick till, hur gärningsmännen förflyttade sig inom gården och hur gården var beskaffad med byggnader, förråd och inventarier. Gärningen ägde rum under andra halvåret 1497 (LÄU 5:384).

Händelsen utgjorde ett initialt led i en tvist om gården mellan ärkebiskopen och Niels Hak, en process som fortfarande pågick 1505 (LÄU 6:207). Tvisten kan följas i dokument fram till 1505. 1497 bröt sig Niels Hak in i gården, som då var i ärkebiskopens besittning och bemäktigade sig densamma (LÄU 5:384). Därefter påbörjades en långvarig process om egendomen. 1505 utfärdade rikskanslern ett läsebrev (1505-01-21; LÄU 6:177) där ärkebiskopen ålades att utge till Niels Hak den del i gården denne påstod sig äga rätt till. Detta brev återkallades dock av kung Hans ett par veckor senare (1505-02-07; LÄU 6:181) och hänvisade saken till rättartinget. I det sista kända dokumentet (1505-09-19; LÄU 6:207) instämde kung Hans åter både ärkebiskop Birger och Niels Hak till rättsliga förhandlingar. Det är oklart hur tvisten slutligen löstes. I början av 1508 mördades Niels Hak (LÄU 6:271).

Ärkebiskopens gård har lokaliserats till kvarteret Claus Mortensen 281 av Sven Rosborn (1984:29). Sydost om gården, tvärs över Kalendegatan, låg Kalendehuset (kvarteret von Conow 272; Rosborn 1984:29) och möjligen är det detta hus som avses med fru Hilles gård. Fru Hille kan därmed vara Hille Henriksdatter (Daa), änka efter riddaren David Hak till Månstorp, farbror till Niels Hak (Flensmarck 2017:41; se nr 77 samt utredning om Kalendehuset i kapitel 4 Malmö). Baserat på riktningsangivelserna skulle Oluf Stigsens (Krognos) gård ha varit belägen i/kring gården 282 i kvarteret Claus Mortensen, men mer troligt avser det Oluf Stigsen gård längre ner på Kalendegatan (kvarteret Claus Mortensen 293–297, 382–384, jämför nr 101).

Väpnaren och riksrådet Niels Hak till Häckeberga (–1481–1508) var länsman på Holbæk och Börringekloster,

mördad 1508 (DAA 1896:167f). För riddaren Oluf Stigsen (Krognos) till Bollerup se nr 101.

(112) 1498-10-11 förklarade sig riddaren Oluf Stigsen till Bollerup skyldig Malmöborgaren Hans Harcke 400 lybska mark, en skuld för vilken han pantsatte sin gård i Malmö. Gården låg öster om S:t Jörgens gård mellan tre gator (Rep 2:8658).

Gården har lokaliserats till kvarteret Claus Mortensen 293–297 utmed Kalendegatan och 382–384, möjligen även 385, utmed nuvarande Baltzarsgatan av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 2, 11), det vill säga samma som nr 99 och 101.

För riddaren Oluf Stigsen (Krognos) till Bollerup se nr 101.

(113) 1499-07-08 skötade välbördig sven Mads Pedersen till Alnarp en jord till Per Jensen. Jorden låg i södra Malmö, öster om S:t Jörgen och Helgeandshusets i Lund gods. Den hade bebyggts och beboddes av herr Povl Pedersen. Tidigare var den en apelgård. Jorden mätte 117 alnar nord-syd, i norra delen utmed *Ønder Olsens strede* 30 alnar och i söder 20 alnar.

Jorden har lokaliserats till kvarteret S:t Jörgen 386–387 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 3). Mer troligt, baserat på information om senare transaktioner, är att apelgården/jorden även omfattade de östra delarna av kvarteret S:t Jörgen 397 och 401 (se utredning under nr 120).

Väpnaren Mads Pedersen (Thott) till Alnarp (–1499–1504–) var sonson till Niels Stigsen (Thott) till Näs och Margrete Ågesdatter (Ulfeld) till Alnarp, se nr 82 (Thott 1983:114; Flensmarck 1999:42). Han sålde förmodligen jorden på sin moders, Kirstine Madsdatter (Saxtrup), vägnar, se nr 120.

(114) 1500-06-07 genomförde kung Hans ett mageskifte med Malmö stad. Staden erhöll en vattenmølla vid Sege å i Burlövs socken medan kungen erhöll en gård av staden samt en ersättning för värdeskillnaden på 300 rhenska gyllen i guld. Gården låg vid stranden, norr om den gamla myntmästarens gård, med en gata emellan, och väster om Färjeporten. På gården fanns ett grundmurat stadstorn. Gården med tornet hade tidigare arrenderats av den gamle myntmästaren (MSU 24). Mageskiftet beskrivs på motsvarande sätt från rådets sida i ett dokument daterat 1500-07-30 (Rep 2:9136).

Gården med tornet har lokaliserats till kvarteret Högvakten 420 av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 4) och av Sven Rosborn (1984:22). Färjeporten, som väl tornet skulle värna, utgjorde passagen ut till Malmös långa hamnbrygga (Rosborn 2016:298).

Med den gamle myntmästaren avses Henrik Dringenberg (se nr 72). Hans gård, Dringenbergska gården (se kapitel 4 Malmö), låg norr om Adelgatan, på västra sidan av nuvarande Frans Suellsgatan (kvarteret Jörgen Kock 403). Uppenbarligen hade han tidigare arrenderat även gården med tornet norr om Dringenbergska gården.

(115) 1500-06-07 eller senare⁷ sålde och ”bebreffuet” borgmästare och råd i Malmö en stenbod med gård och gårdsgrund, räntande 4 lödiga mark, till välbördige mannen, stränga riddaren och rikets hovmästare herr Povl Laxmand. Överlåtelsen grundades i de tjänster som Povl Laxmand gjort staden i samband med mageskiftet mellan kung Hans och staden (nr 114), tjänster som närmare specificerades till att Povl Laxmand åtagit sig att med egna medel ersätta kungen om beloppet för den kontanta mellanskillnaden i mageskiftet kom att befinnas för lågt. Stenboden ägdes av S:ta Dorotea altare i S:t Petri kyrka och överlåtelsen gjordes med kyrkans värjars råd och samtycke. Staden förband sig att ersätta altaret fullt ut med motsvarande gods i Malmö och, tills så skett, betala 4 lödiga mark årligen (LÄU 5:468).

Det framgår inte av dokumentet i vilken utsträckning transaktionen var en försäljning eller en gåva. Ingen ekonomisk motprestation nämns. Troligen har värdet av den ekonomiska garanti som Povl Laxmand lämnat i samband med mageskiftet bedömts motsvara gårdens värde, varför affären i grunden bör betraktas som en försäljning.

Stenboden har lokaliserats till kvarteret Frans Suell, östra delen av 520, av Einar Bager (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 5). Av ett dokument från 1509 framgår det att boden låg bland skomakarbodarna (LÄU 6:314).

För rikshovmästaren Povl Laxmand till Vallen se Lund nr 57.

(116) 1500-06-27 behandlades en egendomstvist mellan riddaren och hovmästaren Povl Laxmand och Niels Torbensen på rättartinget. Tvisten gällde några bodar på Lilla Rostockergården som Peder Oxe gett Povl Laxmand. Niels Torbensen hävdade att han och hans syskon hade rättighet i egendomen och att därmed Peder Oxe inte haft rätt att avhända sig dem utan deras samtycke. Povl Laxmand konstaterade att bodarna via arv kommit från Erik Bille, att Niels Torbensen och hans syskon var rätta arvingar samt lade fram sitt förvärvsbrev från Peder Oxe om bodarna. Rätten konstaterade att Peder Oxe inte haft rätt att avyttra Niels Torbensens och dennes syskons del i bodarna utan deras samtycke samt ålade Povl Laxmand att återställa den rättighet de ärvt efter Erik Bille inom sex veckor (Rep 2:9113).

⁷ Odaterat dokument avskrivet i Malmö stadsbok 1503–1548. Det i dokumentet åsyftade mageskiftet ägde rum 1500-06-07 (nr 114) varför detta är det tidigaste datum överlåtelsen kan ha skett.

Bodarna i Lilla Rostockergården har av Einar Bager lokaliserats till kvarteret Gripen 340 (MSA Einar Bagars samling serie 2 B 3), jämför nr 59 och 104.

Tvisten hade sitt ursprung i arvet efter Erik Bille som skiftades 1492 (DAA 1985–87:503). Bland arvingarna fanns brodern, riddaren och riksrådet, sedermera landsdomaren i Skåne, Steen Basse Bille till Ljungbygård (cirka 1446–≥1520) och systern Inger Bille till Nielstrup (–1487–1507) (DAA 1985–87:503). Niels/Jens Torbensen (Rosensparre) till Skarhult (–1500–1530), sedermera landsdomare i Skåne, var make till Steen Basse Billes dotter Birgitte (–1500–1553) (DAA 1899:372; 1985–87:507). Peder Oxé (–1495–≤1500) var son till riddaren Johan Oxé och Inger Bille (DAA 1907:340f). För Povl Laxmand se Lund nr 57.

(117) 1500-10-10 utfärdade ärkebiskop Birger Gunnarsen en fullmakt åt sin tjänare Jep Duss att motta den gård som Niels Olsen till Hardeberga dittills innehaft. Gården låg på Södergatan (LÄU 5:482).

Anledningen till mottagandet av gården framgår inte av handlingen. Troligen skall det ses i samband med doteringen av det altare Niels Olsen samma år instiftade i Lunds domkyrka (Karlsson 2015:559f).

Inget närmare är känt om gårdens lokalisering utöver läget vid Södergatan.

För väpnaren Niels Olsen (oxhuvud) till Hardeberga se Lund nr 58.

(118) 1501-02-16 donerade rådmannen i Malmö Jesper Henriksen en bod till S:ta Maria Magdalenas altare i Lunds domkyrka. Boden låg bland *de Høye Kramboder*, öster om S:t Petri kyrkas gods. Den beboddes av Hans Westorp (LÄU 6:17).

Gården har lokaliserats till kvarteret Svanen 353 av Einar Bager (MSA Einar Bagars samling serie 2 B 3, 11) och av Sven Rosborn (1984:33). *De Høye Kramboder* har antagits vara samma som *de Høije Kledebode* (se nr 55).

Rådmannen Jesper Henriksen (–1475–1501–) benämndes som välbördig 1475 (Rep 2:3580). Hans vapen utvisade en bjälke och hjälmprydnaden utgjordes av två oxhorn. Hans släkttillhörighet är okänd (DAST L V 2; Raneke 2001:3:902).

(119) 1501-07-11 utfärdade riddaren Povl Laxmand till Åkarp ett förlikningsbrev till Lundakaniken Oluf Esbensen att Smedsgården i Malmö skulle tillhöra Lunds domkyrka (LÄU 6:32).

Gården har inte kunnat lokaliseras.

För riddaren Povl Laxmand till Laxmands Åkarp se Lund nr 57.

(120) 1504-07-01 utfärdades ett bytingsvittne om en överlåtelse av en jord i Malmö från häradsfogden i Bara Per Jensen till den i Malmö boende sockenprästen i Hököpinge kyrka Povl Pedersen. Jorden låg öster om den gård Povl Pedersen bebodde och väster om den gård på andra sidan gatan som fru Kirstine till Alnarp tidigare ägde (LÄU 6:147).

Kirstine Madsdatter (Saxtrup) till Alnarp (–1491–1500–≤1508) var änka efter Peder Nielsen (Thott) till Alnarp och moder till Mads Pedersen (Thott) till Alnarp (se nr 113) (Flensmarck 1999:41f).

Positionsangivelserna i dokumentet sammanställt med information, framförallt måttangivelser, från tidigare transaktioner (nr 82, 85 och 113) leder till att jorden avsåg kvarteret S:t Jörgen 386 och att Povl Pedersens gård avsåg samma kvarter nr 387. Endera eller båda tomterna bör ha innefattat även östra delarna av kvarteret S:t Jörgen 397 och 401. Fru Kirstines gård låg tvärs över Kalendegatan, kvarteret Spinneriet 385. Innehavet av fastigheterna kan då rekonstrueras enligt följande. 1469 fanns en apalgård i nordöstra hörnet av kvarteret S:t Jörgen (386–387, östra delen av 397 och 401) som ägdes av rådmannen Mogens Jensen, vilken först pantsatte denna till Margrete Ågesdatter (Ulfeld) (nr 82) och sedan, 1475, sålde den till henne (nr 85). Fru Margretes sonson Mads Pedersen (Thott) sålde apalgården Per Jensen 1499 (nr 113), förmodligen på sin moder Kirstine Madsdatters (Saxtrup) vägnar. Då var gården bebyggd och bebodd av prästen Povl Pedersen. 1504 sålde Per Jensen jorden, som utgjorde den östra delen av fastigheten, till Povl Pedersen. Per Jensen hade tidigare samma år pantsatt jorden, då kallad Kragevigen, till Povl Pedersen (LÄU 6:138). Möjligen hade Povl Pedersen tidigare förvärvat den västra delen av fastigheten där hans boningshus fanns. Gården kvarteret Spinneriet 385 ägdes 1469 av Margrete Ågesdatter (nr 82) och senast 1504 av Kirstine Madsdatter.

(121) 1506-01-30 pålade kung Hans rådet i Malmö att inte hindra Jens Nielsens, borgmästare i Helsingör, besittning av Strandgården i Malmö, dock betingat av att han inför rådet presenterade sina åtkomsthandlingar för gården. Gården hade han erhållit via arv på hans hustrus sida från Jesper Henriksen (MCH 255).

Strandgården har av Einar Bager tentativt lokaliserats till kvarteret Skvalperup 319 (MSA Einar Bagars samling serie 2 B 2, 11), möjligen samma gård som den stenhusgård Anders Reisnert lokaliserat till kvarteret Skvalperup 312–319 (Reisnert 1989:38).

För rådmannen Jesper Henriksen se nr 118.

(122) 1506-04-18 överlät väpnaren Laurens Torstensen till Røgle del och rättighet i en gård på Södergatan till ärkebiskop Birger och Lunds ärkebiskopssäte. Överlåtelsen var grundad i den goda vilja och kärlek som ärkebiskopen,

ärkebiskopssätet och Lunds domkapitel visat Laurens Torstensen, hans hustru Eline Knudsdatter och deras son Knud Laurensen. Delen och rättigheten avsåg vad som kunde komma att tillfalla honom på hustrun Elines vägnar efter hennes farbrors, Niels Olsen till Hardeberga, död (LÄU 6:225).

Inget närmare är känt om gårdens lokalisering utöver läget vid Södergatan. Förmodligen rör det sig om rättigheter i den gård på Södergatan som ärkebiskopen 1500 mottagit av Niels Olsen (nr 117).

Väpnaren Laurens Torstensen (Giedde) till Rögle (–1499–1516–) var gift med Eline Knudsdatter (ekegren) (–1506–1512–) (Flensmarck 2010:47f; 2014:84ff). Hon var brorsdotter till väpnaren Niels Olsen (oxhuvud) till Hardeberga (se Lund nr 58).

(123) 1506-10-19 besiktigades Roskilde domkapitels gård, Strandgården på norra sidan av Adelgatan, och befanns helt ”wthsedem” och fördärvad och ej skäligen byggd eller förbättrad som en god köpstadsbyggnad borde byggas och förbättras. Det konstaterades att välbördige Gregers Jepsen till Torup arrenderade gården av Roskilde domkapitel (Rep 2:10687).

För Strandgården se nr 121.

För väpnaren Gregers Jepsen (Ulfstand) till Torup se nr 94.

(124) 1507-06-20 skötade Magdalene Olufsdatter en gård i Barsebäck till Helgeandsklostret i Malmö. Överlåtelsen skedde som ersättning för den gård som Mogens Jude gav till klostret och som hennes son Niels Brahe ”wan” från klostret och låtit sig införas i. Magdalene Olufsdatter hade i en kunglig dom ålagts denna ersättning till klostret (LÄU 6:256).

Niels Brahes gård var belägen i Malmö, vilket framgår av en senare transaktion (nr 126), men dess lokalisering i staden är inte känd.

Magdalene Olufsdatter (Skanke) (–1507–) var gift med riddaren Niels Brahe till Vittskövle och Vanås (–1462–1485–1487). Deras son Niels Brahe till Vanås och Vittskövle (–1507–1529) dömdes fredlös som anhängare till Christian II och avrättades 1529 (DAA 1950:9, 12; Flensmarck 2003:280ff).

(125) 1509-02-27 ägde ett mageskifte rum mellan Helgeandsklostret i Malmö och Vårfrualtaret i S:t Petri kyrka. I bytet erhöll Vårfrualtaret en gård med apeldgård på östra sidan av Södergatan, söder om väpnaren Åge Andersens gods (LÄU 6:307).

Inget närmare är känt om Åge Andersens gård förutom dess belägenhet på östra sidan av Södergatan, norr om Vårfrualtarets gård.

Riddaren Åge Andersen (Thott) till Näs (–1480–1520) var riksråd och innehade ett antal länsmansbefattningar (DAA 1900:412).

(126) 1510-08-20 donerade Lundakaniken Åge Jepsen med sina syskon samt Henrik Ågesen på sina egna och sina barns vägnar egendom till Helgeandsklostret i Malmö för mässor varje måndag och fredag för deras familjer, släkt och vänner samt för alla kristna själar. Henrik Ågesen donerade för sig och sina arvingar bland annat en gård i Malmö, som Mogens Jude och dennes hustru Karine tidigare gett till Helgeandsklostret, senare återvunnen av fru Magdalene på sin son Niels Brahes vägnar (nr 124) och som Henrik Ågesen därefter återvunnit från Niels Brahe. Gården sträckte sig från Adelgatan till gårdsporten i sydöst. I gården bodde Jep Patinemagers änka Cisse och Per Nielsen Järnskögg bedrev bryggeri där. I det fall gården åter skulle komma att återvinnas utlovade Henrik i stället klostret en halv gård som låg mittemot, på norra sidan av Adelgatan och sträckte sig bort till stadens mur, öster om fru Margretes, änka efter herr Knud Truedsen, gård. Den halva gården avkastade årligen 10 mark penningar i landgille (LÄU 6:357).

Inget är känt om gårdarnas lokalisering utöver belägenheten söder respektive norr om Adelgatan.

Riddaren Henrik Ågesen (Sparre av Skåne) till Klågerup (–1479–1531) var riksråd och länsman på Søborg. Han var kusin till kaniken, den senare utvalde ärkebiskopen, Åge Jepsen (DAA 1917:516ff). Margrete Vernersdatter (Parsberg) (–1501–) var änka efter riddaren Knud Truedsen (Has) till Örtofta (DAA 1940:81; Flensmarck 2017:100). För Magdalene Olufsdatter (Skanke) och Niels Brahe se nr 124.

(127) 1512-07-28 donerade och skötade Karine Christiansdatter, änka efter Tage Henriksen till Dybäck, hus, gård och grund till ärkebiskop Birger i Lund. Hennes son Christian Tagesen och hennes sväger Otte Andersen hade lämnat sitt samtycke till donationen. Egendomen låg norr om och mittemot tinget, på västra sidan om ett litet stråte som gick ner till det hus som kallades ”Himerige”. Karine hade, tillsammans med sina barn, ärvt egendomen efter Most Hansen. Karine stipulerade att hon, hennes avlidne make Tage Henriksen, hans syster jungfru Anne, ”for:ne Most Hanss”, och alla deras vänner skulle omfattas av de gudstjänster som ärkebiskopen instiftat i kryptan i Lunds domkyrka (LÄU 6:442).

Egendomen har av Einar Bager lokaliserats till kvarteret Kronan 213 (MSA Einar Baggers samling serie 2 B 2, 11).

Gudstjänsten som donationen var kopplad till var en speciell gudstjänst, ”jungfru Marie tider”, som ärkebiskop Birger Gunnarsen instiftat i ett kapell i kryptan (Karlsso 2015:530).

Karine Christiansdatter (Tonekrands) (–1512–1514–) (DAA 1897:231) och hennes barn hade ärvt egendomen efter Most Hansen. Hennes svägerska Anne omnämns både som jungfru och som änka efter Most Hansen, vilket kan tolkas som att de varit trolovade men att Most Hansen avlidit före äktenskapet ingåtts. Väpnaren Most Hansen (–1500–1505–≤1512) tillhörde Jordbergasläkten som förde stjärna och hjorthorn som vapen (se figur 8:3). För väpnaren Tage Henriksen (Hollunger) till Dybäck se Lund nr 55.

(128) 1519-11-08 upprättade ärkebiskop Birger Gunnarsen sitt testamente på det gods han erhållit från Niels Olsen till Hardeberga. Godset specificerades och däri nämndes gårdar i Ystad, Malmö och Köpenhamn (Skbf Lunds domkyrka 520).

Köpstadsgårdarna är inte närmare specificerade. Den gård vid Södergatan som Niels Olsen förmodligen donerat år 1500 (nr 117) bör ha ingått, men även andra gårdar kan ha funnits med.

För väpnaren Niels Olsen (oxhuvud) till Hardeberga se Lund nr 58.

(129) 1523-07-13/20 genomfördes ett mageskifte mellan riddaren Henrik Krummedige till Vallen och det Stora Prästgillet i Lund. Henrik Krummedige erhöll en gård som låg i västra Malmö, söder om Adelgatan, väster om den gård som Kirstine, änka efter Claus Ottesen, hade Lunds domkyrkas brev på. I mageskiftet ingick också att Stora Prästgillet varje vecka skulle hålla gudstjänst för Henrik och hans släktmedlemmar samt att dessa personer skulle upp-
tas i gillet (Karlsson 2015:547).

Gården har inte närmare kunnat lokaliseras utöver läget i västra Malmö, söder om Adelgatan.

Riddaren Henrik Krummedige till Vallen (–1484–1530) var norskt riksråd och innehade ett flertal länsmansbefattningar, bland annat Laholm och Varberg (DAA 1900:236f).

(130) 1524-08-08 tvistade välbördige Otte Clausen till Berritsgaard på Lolland och kyrkovärjarna vid Lunds domkyrka om en gatubod med jord i Malmö, som låg väster om rådhuset och söder om Adelgatan. Kyrkovärjarna visade att enligt kyrkans jordebok var gatuboden skänkt till kyrkan (Skbf Lunds domkyrka 585).

Gatuboden har av Einar Bager lokaliserats till kvarteret Diskonten 222 (MSA Einar Bagers samling serie 2 B 11).

Välbördige Otte Clausen (Huitfeldt) till Berritsgaard (–1495–1517–≤1529) var huvudsakligen besutten på Fyn och Lolland (DAA 1949:52).

(131) 1525-08-17 tvistade herr Jakob Trolle och Johan Rantzow om Axelgården i Malmö. Det konstaterades att enligt förläningsbrevet (nr 53) så skulle gården följa Axel Peresens (Thott) arvingar, varför Jakob Trolle ansågs vara rätt innehavare (KFIR74).

För Axelgården se nr 53.

(132) 1528-02-15 slöts ett hyreskontrakt mellan Malmöborgmästaren Jørgen Kock och Heliga Trefaldighetsaltaret i S:t Petri kyrka avseende en altaret tillhörig jord med hus. Fastigheten låg i västra Malmö utmed *Hestemøllestredet*. Huset var tio bindningar långt och teglat till tolv stenars höjd (Skbf Kyrkor 134).

Med *Hestemøllestredet* avses norra delen av nuvarande Djäknegatan (Ljungberg 1960:45), som dock inte kan sägas ligga i västra Malmö.

Borgmästaren Jørgen Kock har närmare beskrivits i kapitel 4 Malmö, Jørgen Kocks gård.

Ystad

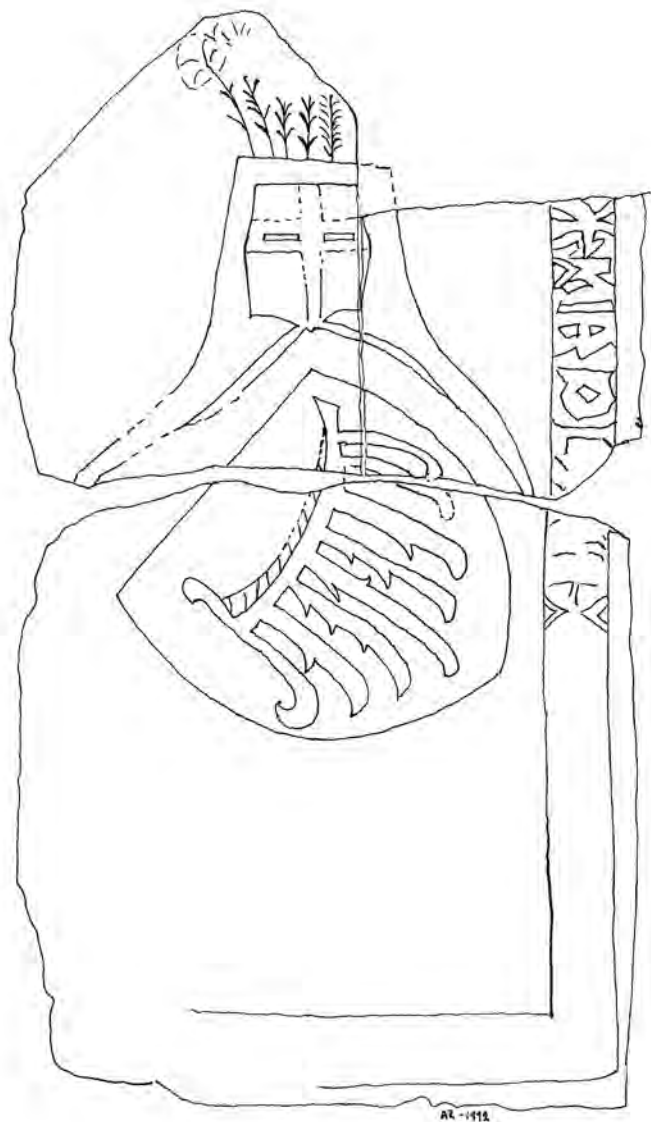
(1) 1267 grundade, enligt en bevarad textad träpanel, en riddare Holmger och hans hustru fru Katarina ett franciskanerkloster i norra delen av det som var den begynnande staden Ystad ("m^o.cc^o.lxvij^o. fundatus est iste locus per nobilem dominum dominum holmgerum militem ac coniugem suam dominam katherinam"; Cavallin 1957:55).⁸ Med grundande (*fundatus*) avses troligen att de skänkte marken, och sannolikt även medel, för uppförande av kyrka och klosterbyggnader.

Vem denne Holmger var har inte säkert kunnat fastställas. Anders Reisnert har resonerat kring i vilka skånska frälsesläkter namnet Holmger – eller det synonyma Holger – var vanligt och konstaterar att detta namn under medeltiden ofta förekom hos släkterna Krognos och Urup. Han fastnar för Krognos som det mest troliga, då denna släkt tidigt var den mest framträdande och kapitalstarka (Reisnert 1992a:135ff).

Skulle så vara fallet kan en släktmässig koppling mellan stiftaren och en gravhäll i klostret finnas. På denna gravhäll finns en inhuggen bild utvisande en riddarhjälm och en sköld med Krognosläktens vapenmärke fågelvingen på (Reisnert 1992a:146f). Då gravhällen saknar tolkningsbar skrift har det inte gått att knyta den till någon specifik medlem av Krognosläkten. Avbildningen på gravhällen visar en snedställd sköld med en däröver frontalt placerad tunnhjälm försedd med fjädrar (figur A:1). Vapenskölden har en form som var vanlig från ett par decennier in på 1300-talet (då den också började appliceras snedställd) och cirka hundra år framåt. Tunnhjälmen användes heraldiskt från mitten av 1200-talet till början av 1400-talet (DAST sid X; Scheffer 1961:624f; Raneke 2001:2:99f).

(2) 1367 sålde och skötade Gerike Rubenow respektive riddaren Peder Mogensen var sin del av huvudgården Borrsjö tillsammans med hela byn Borrsjö (belägen 8 kilometer nordväst om Ystad) till Valdemar Atterdag och kronan i två separata men sannolikt samtidiga och kopplade överlåtelse-

⁸ Det råder tveksamheter kring trätavlans datumangivelse. På inskriften, som sannolikt utfördes i slutet av 1300-talet, anges att grundandet skedde när Alexander IV var påve och Isarnus var ärkebiskop i Lund samt att klostret invigdes av biskop Olof av Reval. Problemet är att ingen av dessa tre personers ämbetsperiod överensstämmer med året 1267. Alexander IV var påve 1254–1261, Isarnus var ärkebiskop 1302–1310 och Olof biskop 1323–1346, det vill säga de var inte heller samtida. Försök har gjorts att omtolka personerna och förslag på annat årtal har framförts, vanligtvis 1258 (Lindbæk 1914:196f; Wimarson 1917:64; Cavallin 1957:51ff; Rosborn 2012). Sannolikt grundades klostret under 1200-talets tredje fjärdedel då en klosterbroder omnämns 1280, klostret betänks i ett testamente 1285 och ett provinskapitel avhölls i Ystad 1290 (Lindbæk 1914:196f; Wimarson 1917:72, 76).

Figur A:1. Gravsten med Krognos-vapnet i franciskanerklostret i Ystad. Källa: Reisnert 1992a:147.

handlingar. I Gerike Rubenows överlåtelse ingick även gårdar i Värby samt en gård i Ystad (DD 3:8:112–113). Ystadgårdens lokalisering i staden samt dess karaktär framgår inte av överlåtelsehandlingarna.

Gerike Rubenow var på 1360-talet verksam i södra Skåne. 1364 erhöll han pant i egendom i Bromma, en handling som bevittnades bland annat av rådmännen i Ystad Didrik Brake (Tiderik Braken) och Jakob Terkelsen (Dorkelsen, Torkelsen?). I handlingen betecknas han som gode och hederlige man ("discreto uiro et honesto") (DD 3:7:171). Han innehade också befattningen som fogde i Falsterbo för staden Greifswald (DD 3:8:400). Gerikes sociala status framgår inte explicit av handlingarna, men han har sannolikt varit en nordtysk aristokrat med tanke på innehavet av fogdebefattning och huvudgård. Hans

till synes jämbördiga förbindelse och relation till riddaren Peder Mogensen förstärker denna tolkning, liksom att han betecknas med epitetet gode man.

(3) 1393-03-16 pantsatte Sofie Jensdatter all sin egendom i Skåne och Halland till sin make Tue Nielsen för 300 lödiga mark silver, utom de gårdar som hon tidigare gett till kloster och kyrkor. Bland dessa nämns en gård liggande i Ystad som hon tidigare donerat till stadens gråbrödrakloster, men som maken Tue Nielsen hade rätt att inlösa för 12 lödiga mark silver. Av handlingen framgår att Sofie hade gett sin make panträttigheten i egendomen då denne kommit i ”stoor giæld ok krauæ [...] fore begies vare nyttæ skyld” (DASP 993; DD 4:5:17). Ystadgårdens lokalisering i staden samt dess karaktär framgår inte av panthandlingen.

Sofie Jensdatter (Rani) (–1393–1407–) och maken Tue Nielsen (–1393–1407–) förekommer i ytterligare två donationsdokument där Tue Nielsen tituleras väpnare och paret är skrivna till huvudgården Gärnsnäs, 20 kilometer nordost om Ystad. I dokumenten skänker de gårdar till Bosjö kloster respektive Välinge kyrka i Luggude härad (DDe 14010901001, 14070302002). Tue Nielsens släkttillhörighet har inte kunnat utrönas.⁹

Pantrransaktionen förefaller ha varit ett sätt att överföra egendomsvärde från hustruns sida till maken och därmed hantera hennes släkts krav på bordsrätt i egendomen i ett läge där parets ekonomi varit ansträngd.

Donationen av gården till franciskanerklostret skedde vid en tid då de äldre klosterbyggnaderna i trä och korsvirke norr om kyrkan ersattes med tegelbyggnader och kan därmed ha varit en del av finansieringen av denna omfattande ombyggnad (Gustafsson 1967:51ff; Lund et al. 2007:12).

(4) 1397-10-09 pantsatte Peder Jensen, borgare i Ystad och kallad Djäken, tre bodar i sin gård i Ystad för en skuld på 9 mark silver till skälige (*skelling*) man Peter Axelsson i Vimatorp (Vimarp), Karlstorp socken i Njudung. Enligt dokumentet beskrevs panten som de tre nordligaste bodarna i den östra gårdslängan och inkluderade hus, mark och gårdsplats samt fritt tillträde till innergården. Peder Jensen skulle fortsatt vara i besittning av egendomen, men betalades inte skulden inom det kommande året skulle han utge ett årligt landgille på nio skilling grot (DD 4:6:389). Utifrån egendomsbeskrivningen rörde det sig sannolikt om en större gård.

Ystadgårdens lokalisering i staden framgår inte av pant-handlingen, men kan mycket väl vara samma gård som riddaren Niels Svendsen (Sparre) till Ellinge senare innehade

i pant (nr 5) och som 1413-07-26 tilldömdes denne efter att Peder Djäkens arvingar inte hade svarat för de avtalade förpliktelserna (SDHK 18064).

Curt Wallin (1976:105; 1989:114f) förfaktar åsikten att denne Peder Jensen Djäken är identisk med Ide Pedersdatters (Falk) mångåriga skrivare Peder Djäken, som i hennes testamente 1398 erhöll tre gårdar i Tågarp i Glemminge socken att besitta under sin livstid (DD 4:6:617).

I registret till *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Medievalis* (Rep 1 del IV:436) har Peter Axelsson i Vimatorp hänförs till släkten Thott. Inga andra uppgifter om tillhörighet till Thottsläkten har hittats; till exempel finns han inte medtagen i Thottsläktens genealogi i *Danmarks Adels Aarbog* (DAA 1900:408ff).

Det finns flera exempel på att beteckningen skälige man kunde syfta på frälsemän (Liedgren 1974:394; Lynge Vognsen 2018:54ff).

(5) 1413-07-26 tilldömde Erik av Pommern en gård i Ystad till riddaren Niels Svendsen (Sparre) till Ellinge. Gården hade pantsatts av Ystadborgaren Peder Djäken (troligtvis samma person som pantsatte bodar 1397-10-09 [nr 4], och därmed har det sannolikt rört sig om den gård i vilken dessa bodar fanns) till Niels Svendsen, men hans arvingar hade inte kunnat svara för lånets förpliktelser (SDHK 18064). Ystadgårdens lokalisering i staden samt dess karaktär framgår inte av handlingen.

Niels Svendsen (–1393–1434–) tillhörde den skånska Sparresläkten och var innehavare av flera skånska huvudgårdar. Han förvärvade Ellinge från sin hustru Pernille Pedersdatters (Thott) släkt, Tostrup i Harjagers härad köpte han av Anders Mortensen (Pæp) och Äspinge i Frosta härad av Helgeandshuset i Lund. Han tillhörde högfrälset i Danmark och var en av Erik av Pommerns betrodda män, vilket ställningarna som riksråd samt som länsman på Hagenskov visar på (DAA 1917:512f; Lerdam 1996:98, 147).

(6) I ett utdrag sannolikt från början av 1500-talet, som anfördes vid ett rättarting i mitten av 1500-talet, framförde rådmannen i Ystad Anders Jensen, på borgmästar-nas, rådets och kyrkovärjarnas vägnar, att en fru Margrete av ”Gundersløff” hade skänkt en gård till Ystad kloster mot att få sin gravplats i klostret. Vidare framförde Anders Jensen att klostrets munkar skulle ha sålt gården till Mariakyrkan i Ystad år 1500. Gården sades vara belägen strax norr om Mariakyrkan (Rep 2:9235).

I Gundralöv fanns en medeltida huvudgård belagd tidigast 1365–1366 (Rep 1:2757, 2804) då en riddare Johannes Pedersen med okänd släkttillhörighet var skriven till gården. Senare under medeltiden, under 1400-talets andra halva och de första åren av 1500-talet, finns många belägg för huvudgården Gundralöv kopplade till släkten Gere

⁹ Tue Nilsen har tidigare hänförs till släkten Bild med godsbesittningar på Fyn (DAA 1888:68), men detta har sedermera med rätta betvivlats (DAA 1901:539).

(LÄU 5:149, 273, 441; 6:188; Rep 2:1012, 4864, 5387, 6355, 6679, 9986, 10436). I inget av dessa fall kan en fru Margrete beläggas.

I gråbrödraklostret i Ystad finns många gravhällar dokumenterade och bevarade, varav ett flertal kan tillskrivas frälsepersoner. Av dessa frälseanknutna gravhällar kan en kopplas till namnet Margrete, nämligen efter paret Jakob Axelsen (Thott) av Sjörup och Margrete Bondesdatter (Due) (Carlquist & Borg 1967:133ff). Paret tillhörde högfrälset. Jakob Axelsen var riddare och riksråd och dog i början av 1400-talet, tidigast 1405 (DAA 1900:413f). När hustrun avled är inte känt men inte senare än 1419. Arvskiftet efter dem förrättades nämligen detta år (SDHK 19366) och i detta tillskiftades sonen Bonde Jepsen (Thott) gårdarna Krageholm och Gundralövstorp. Namnet på den sistnämnda gården är inte känt från några andra dokument och källor, men närheten till namnet Gundralöv är påfallande. Dessutom passar ett sådant innehav av Gundralöv tidsmässigt väl in i den period mellan 1366 och mitten av 1400-talet där inga andra kända ägare till huvudgården Gundralöv finns. Det förefaller således troligt att den fru Margrete, som donerade en gård i Ystad till stadens gråbrödrakloster och fick sin sista viloplats bredvid sin make i dess kyrka, var Margrete Bondesdatter (Due), skriven till huvudgården Gundralöv.

(7) 1419-06-11 överlät väpnaren Synde Esbensen till Lilla Jordberga egendom till sin son Anders Syndesen. Egenheten, som utgjorde sonens arv efter modern Une Nielsdatter, omfattade gods i Ystad och Malmö samt ett skuldebrev på 100 lödiga mark som ersättning för moderns andel i löseegendomen. Transaktionerna bevitnades bland annat av medlemmar av släkten Hollunger på Stora Jordberga och utfärdades i Ystad (SDHK 19291, 19292). Ystadgodsets lokalisering i staden samt dess karaktär framgår inte av handlingen.

Synde Esbensen och Anders Syndesen har av Jan Raneke kopplats till en släkt han kallar Gammelsen. Släktens gemensamma nämnare är en sköld med två stolpar medan dess genealogiska samband i huvudsak är okända (DAST L III 2; Thiset & Wittrup 1904:91; Raneke 2001:133).

(8) 1430-10-23 sålde Katrine, hustru till Niels Jensen till Bälteberga, en gård vid kyrkan i Ystad (sannolikt avses Mariakyrkan) till Ystadborgaren Åge Pedersen (Rep 1:6467).

Niels Jensen till Bälteberga (-1430-1443-≤1455) var troligen identisk med den Niels Jensen till Bälteberga som 1434-02-10, tillsammans med andra jordägare i Malmö, blev ålagda av Erik av Pommern att befästa staden (LÄU 3:137) och som, titulerad väpnare, deltog i Landskrona byting 1443-04-15 (LÄU 3:250; Flensmarck 2003:434f).

Åge Pedersen var en flitig förvärvare av egendom i Ystad under 1400-talets andra fjärdedel. 1424-02-14 förvärvade han en gård av borgaren Jep Pedersen (Rep 1:6078), 1439-07-29 ytterligare en gård från Ystadprästen Gude Andersen och två släktingar till denne (LÄU 3:210) samt 1450-02-10 en krämarbod öster om Mariakyrkans kyrkogård från änkan Katrine Mortensdatter (Rep 1:7954).

(9) 1436-12-20 pantsatte Ystadborgaren Peder Nielsen sitt hus vid gatan med alla dess lägenheter till Åge Jepsen i Beddinge för en skuld på 3 lödiga mark gängse penningar (Rep 1:6850). Husets lokalisering i staden beskrivs som liggande vid gatan.

Huruvida Åge Jepsen i Beddinge tillhörde frälset eller inte är oklart. Dock finns ett dokument från 1398 som tillskriver frälsestatus till en annan person också skriven till Beddinge (DD 4:6:642).

(10) 1478 sålde Peder Jensen i Folkestorp sin gård i Ystad till Ystadborgaren Niels Skåning. Noteringen är en regist i samband med att brevet erhöll stadfästelse vid kungens rättarting 1537 (KRDCIII 1:574; Rep 2:4333).

Det går inte av regesten att utläsa huruvida Peder Jensen var frälseman eller ej. Dock finns tecken på att en medeltida huvudgård har funnits i byn, såsom folktradition noterad i prästrelationer i slutet av 1600-talet och kring 1730 samt spår i terrängen synbara i lantmåterihandlingar från 1777 och även synliga direkt i landskapet i nutid (Skansjö et al. 1989:110ff).

(11) 1495-08-24 överlät väpnaren Jakob Andersen (Bjørn) till Voergaard (huvudgård på Nordjylland) sin ödetomt i Ystad till riddaren Oluf Stigsen (Krogno) till Bollerup. Jorden hade han ärvt efter sin fader Anders Jakobsen (Bjørn) till Voergaard. Enligt dokumentet var tomten belägen norr om dårkistan och direkt öster om ån ("norden for Daarekisten og østen næst op til Aaen") (Rep 2:7955).

Både fadern Anders Jakobsen (Bjørn) (-1449-1490) och sonen Jakob Andersen (Bjørn) (-1480-1522-≤1525) tillhörde det danska högfrälset. Båda uppnådde riddarvärdighet, båda var medlemmar av riksrådet och de innehade flera härader som förläning, främst på Jylland (DAA 1887:90). Anders Jakobsen kan ha kommit i besittning av jorden i Ystad i samband med ett arvskifte 1449 efter farfadern Bjørn Olufsen (Bjørn). Däri erhöll nämligen han och hans båda syskon ospecificerat gods i Skåne värderat till 6 lödiga mark (Rep 1:7872).

Det är troligt att Jakob Andersen avyttrade tomten i Ystad på grund av dess perifera läge i förhållande till hans andra godsegendomar, som var lokaliserade i Danmarks västra delar. Överlåtelsen kan dessutom ha varit grundad i gamla släktband; Jakob Andersens fars faster Hille

Bjørnsdatter (Bjørn) hade varit gift med köparen Oluf Stigsens (Krognos) farfar med samma namn (DAA 1887:89f; 1893:273f).

Belägenheten av dårkistan är styrande för lokaliseringen av den överlåtna ödetomten. Enligt dokumentet var tomten, och därmed sannolikt också dårkistan, belägen öster om Vassaån. Curt Wallin (1961:83) anser att med dårkista avses en speciell vårdanstalt eller tvångsarest för sinnessjuka och styrker sin hypotes med flera exempel från andra danska städer. Han lokaliserar den till Helgeandshusets omedelbara närhet, utan att ange några belägg eller argument för detta påstående. Helgeandshuset har via både skriftliga källor och arkeologiska fynd lokaliserats till södra delen av kvarteret Magnus, öster om Vassaån (Wallin 1961:79ff; Tesch 1983a:17). Efter att sålunda rumsligt ha sammanfört dårkistan och Helgeandshuset drar han slutsatsen att den förstnämnda var en specialinrättning under den sistnämndas överhöghet (Wallin 1961:83). Den rumsliga konklusionen kan förefalla sannolik grundat främst i bådas karaktär av vårdinrättning samt förmodade belägenhet öster om ån, men att som Wallin anse det vara ostridigt är diskutabelt. Dock förefaller det troligt att såväl Helgeandshuset som dårkistan och den strax norr därom belägna ödetomten var lokaliserade till kvarteret Magnus' södra del, öster om Vassaån, med ödetomten gränsande till ån i väster.

(12) Holger Gregersen Ulfstand inlämnade 1532 en stämning på kyrkvårdarna i Ystad avseende en gård i staden som hans hustrus, Helle Nielsdatter (Hak), föräldrar Niels Hak till Häckeberga och Tale Brostrup (DAA186:167f) hade donerat till gråbrödraklostret. Till donationen var knutet villkor om gudstjänst, som Holger Ulfstand menade, sannolikt med rätta, inte längre upprätthölls (KFIR 419). Ystadgårdens lokalisering i staden samt dess karaktär framgår inte av handlingen.

Niels Hak till Häckeberga (–1481–1508) tillhörde det danska högfrälset. Han var riksråd och innehade länsmans-

befattningar, bland annat på Börringekloster. Dokumenten ger en bild av en stridbar och stridslysten man, inte minst grundad i hans stora fejd med ärkebiskopen Birger Gunnarssen om en gård i Malmö. Niels Hak blev 1508 mördad av en annan dansk högättad frälseman, nämligen Anders Bille. Donationen av Ystadgården måste därför ha ägt rum senast detta år (DAA1896:167f; Kraft 1956:80).

Att notera är att återbördskravet riktades mot kyrkvårdarna i stadskyrkan, som vid denna tid sannolikt var under protestantisk influens, och kan vittna om en fortsatt anknytning och solidaritet till de gamla katolska institutionerna från frälsets sida (Johannesson 1947:100ff).

Felaktig

I *Skånebrevsförteckningen* finns följande notis ”Ifwar Axelsen riddares uppå Hæridtzløf wederkien slo skriffthafwa till leiies af Lunde dombkyrckios diægn sex gårdar liggandes i Ystædh, dat. vig. Jacobi 1408” (Rep 1:odaterade brev 463). I ett defekt pergamentbrev, utfärdat på 1460-talet, anför riddaren Iver Axelsen till Härlöv att han hyr sex gårdar av Laurens Nielsen, dekan vid domkapitlet i Lund. Var gårdarna låg är oklart då dokumentet är defekt. Den uttydbara texten är ”i Willantz [lakun] i Øtzstade liggende” (Rep 2:12828).

Datumet i regesten i *Skånebrevsförteckningen* är uppenbart fel då följande del av dateringen kan utläsas av det defekta pergamentbrevet ”millesimo quadringentesimo sexagesimo [lakun]”, det vill säga 146[lakun]. Dateringen till 1460-talet stöds dessutom av att Laurens Nielsen blev dekan vid Lunds domkapitel någon gång under perioden 1461–1464 (Rep 2:12828). Vidare är lokaliseringen till Ystad otvivelaktigt feltolkad i *Skånebrevsförteckningen* då inte hänsyn tagits till skrivningen om Villand och att därför Øtzstade måste avse Östad i Villands härad (Sandnes 2016:159f).

Halmstad

(1) 1295-07-23 gav Sigvid Knudsen ("Seuidus Kanuti filius") sin gård belägen i Halmstad till Niels, kallad Tynde ("Nicholao dicto Tyndæ"), att rättsligt besitta för evigt, antingen att själv behålla eller att på vilket lagligt sätt som helst avyttra. Gården hade Sigvid Knudsen erhållit från herr Peder Egeside ("domino Petro Ekesithæ"). Överlåtelsehandlingen är utfärdad i Lund (DD 2:4:172). Handlingen är försedd med Sigvid Knudsens sigill (DASP 100, omskrift "SIGVIDI...SS").

Gården var belägen i det äldsta Halmstad, det vill säga Övraby, men närmare lokalisering i staden eller gårdens karaktär framgår inte av överlåtelsehandlingen.

Tre ägarled framgår av handlingen, däremot är det inte helt klart hur övergången mellan ägarleden skett. Sigvid Knudsen hade erhållit gården från Peder Egeside, men övergångsformen – köp, byte, gåva eller annat fång – framgår inte tydligt av handlingen. Det framgår inte heller när överlåtelsen skedde. Övergången från Sigvid Knudsen till Niels Tynde synes enligt texten ha varit i form av gåva (det latinska verbet *dare* används), men detta kan ha syftat på själva överlämnandet av egendomen, skötningen, som avslutning på en försäljningstransaktion. Skulle överlåtelsen ha varit i form av gåva har säkerligen andra omständigheter funnits som motiverat, kompletterat och förklarat transaktionen, omständigheter som inte framgår av handlingen.

Dokumentet från 1295 är ett av de äldst kända där riddaren Peder Egeside omnämns¹⁰, men därefter förekommer han i ett flertal dokument fram till 1332. Han bör således ha varit ganska ung 1295, trots att han i dokumentet benämns *dominus*, vilket indikerar att han redan då bar riddartitel (Ljung 1961:506ff). Peder Egesides vapenbild är bevarad i form av en eftermedeltida teckning av ett numera förlorat original från 1320 (DASP 141; DD 2:8:259; Raneke 2001:1:102). Sköldfältet är fyrstyckat med damaskering i sidofälten (figur A:2), vilket överensstämmer med ett flertal vapenbilder från tidiga medlemmar av Haksläkten (Raneke 2001:1:103). Även attribuering till andra frälselätker har föreslagits (DAA 1896:168; Ulsig 1968:90; Flensmarck 1981; Raneke 2001:1:102), men en tillhörighet till en skånsksjälländsk gren av Haksläkten förefaller mest sannolik. Av sigilllets omskrift kan utläsas "PETRI EGESITHE GR...", vilket kan tolkas som "Peder Egeside Gregers son". Uttolkningen av omskriften har föranlett att hans fader anses vara en Gregers Vittskövle. Släktgrenen var också kopplad till gods i Vittskövle i nordöstra Skåne och namnet Egeside har

10 Det äldsta kända omnämmandet av Peder Egeside är från ärkebiskop Jens Grands anklagelser mot kung Erik Menved, där Peder Egeside sägs ha varit delaktig i tillfångatagandet av ärkebiskopen 1294 (Fonnesbech-Wullf et al. 1999:78).

Figur A:2. Sigill tillhörande Peder Egeside.
Källa: DASP 141.

traditionellt hänförs till egendom i denna socken (Bøgh 2006:114ff; Skansjö 2006:55ff; Flensmarck 2010:33ff). Dock kan Peder Egeside dokumentariskt enbart beläggas att ha innehaft gods i Halland.¹¹ Peder Egeside tillhörde det yppersta danska frälset och förekom som garant och medbeseglare i ett flertal dokument från 1300-talets första decennier, främst anknutna till kungamakten (DD 2:5:123, 222; 2:7:101, 146; 2:8:259; 2:9:445, 448). Av ett dokument från 1320 framgår att han ingick i kung Christoffer II:s rådsrets (DD 2:8:259). I oktober 1327 återfanns han som beseglare i ett par dokument tillsammans med bland annat hertig Knud av Halland och Samsö, vilken halvåret tidigare hade utfärdat nya privilegier för Halmstad i samband med stadens flytt från Övraby (DD 2:9:445, 448; PRFSS 1:270).

Sigvid Knudsen, som förvärvade gården i Halmstad från Peder Egeside och överlät densamma till Niels Tynde, tillhörde släkten Ribbing, en släkt som förde tre fallande sjöblad ställda 2,1. Släkten ingick i en större släktkrets som alla hade tre sjöblad som heraldisk bild och som har bedömts ha genealogiska samband. Till denna släktkrets hörde bland annat släkten Porse med besittningar i Halland, vars mest kända medlem, hertig Knud av Halland och Samsö, utfärdade privilegier för Halmstad i samband med flytten av staden 1327 (Mohlin 1957:55ff). I samband med arvet efter brodern Arvid kring sekelskiftet 1300 uppstod en tvist avseende förpliktelser kopplade till arvet. En rättsprocess följde där Sigvid uteblev från förhandlingarna och därför dömdes fredlös. Tvisten om godsen från arvskiftet fortsatte med Sigvids arvingar. Dessa påtog sig arvet och de utdömda förpliktelserna, men fullföljde inte åtagandet. Kungen frändömde dem därför gods i Tönnersjö härad, bland annat i Snöstorp strax utanför Halmstad (DD 2:5:209).

11 Utöver dokumentet om gården i Halmstad nämns i Erik Menveds anklagelseskrift 1308 mot den norske kungen Haakon V och greve Jakob av Nordhalland med flera fredlösa att denne greve Jakob i många år tillskansat sig intäkter uppgående till 50 skånska mark årligen från herr Peder Egesides gods i Halland (DD 2:6:149).

(2) 1313-11-11 pantsatte Sigvid, kallad Oxe, från Säm¹² ("Siguidus dictus Oxø de Seem") tre åkrar till Niels Tynde ("Nicholao dicto Tynde") för en skuld på 15 öre skånske penge. Åkrarna benämndes Gatuspial, Bastunnakyr/Bastuuuakyr och Sykespial. På dokumentets baksida finns en notering med yngre hand: "Item een gaard udi Haelmstade och nogle aggre och giæld" (DD 2:7:103). Dokumentet är sigillerat med en vapenbild med tre sjöblad och omskriften S [S]IGVIDI BOS DE SÆM (DASP sid 61).

De båda omnämnda parterna var säkerligen samma som i dokumentet från 1295 (DD 2:4:172; nr 1) där en gård i Halmstad/Övraby överläts. Sigvid Oxes vapenbild är identisk med Sigvid Knudsens (Ribbing), och Niels Tyndes namn är helt identiskt i de båda dokumenten. Niels Tyndes namn förekommer inte i några andra kända dokument från Skånelandskapen under denna tid. Sigvid Knudsen förekommer däremot i ytterligare dokument (se nr 1). Närheten i tid och rum styrker ytterligare identitetsöverensstämmelsen mellan parterna.

I dokumentet bär Niels Tynde epitetet *vir discretus*. Detta epitet, tillsammans med att han hade affärer med högfrälset, gör det sannolikt att även Niels Tynde tillhörde frälset.

De tre åkrarna bör ha legat i eller i närheten av platsen för det nya Halmstad (Brokorp), trots att staden flyttades närmare kusten först under 1320-talet. När påskriften gjordes hade staden funnits på den nya platsen ett par sekler, medan den gamla platsen omvandlats till en by med namnet Övraby. Om skribenten av påskriften åsyftat Övraby hade det därför säkert framgått av påskriften. Den topografiska information som kan utläsas av åkernamnen överensstämmer dessutom väl med hur Brokorpens platsen bör ha sett ut innan stadsflytten, men knappast med Övraby-platsen (se vidare kapitel 6 Halmstad).

(3) 1440-09-07 pantsatte Gunhild Matsdotter en gård i Halmstad samt en gård i Knebildstorp strax väster om staden till välborne Arvid Baad för en skuld på 8 lödiga mark i guld och i penningar samt tre tunnor smör.¹³ Halmstadgården var belägen strax väster om rådhuset och norr om stadskyrkogården. Dokumentet beseglades av dottern Katrin Svendsdotter, herr Lale (*vicarius* i Lund och sedermera sock-

12 By norr om Halmstad, belägen i Asige socken, Årstads härad (Sahlgren 1950:190).

13 Värdet på lånet bör bedömas som 8 lödiga mark silver utbetalt i guld och penningar. Huruvida de tre tunnorna smör också skall anses som en del av lånesumman på 8 lödiga mark silver eller om de utgör en andra och tillkommande del av lånet kan inte utränas. Under första halvan av 1400-talet var kursen 1 lödig mark silver = 8–8,5 mark penningar. Värdet på en tunna smör under samma period var cirka 7 mark penningar (Lagerqvist & Nathorst-Böös 1985:47f). Lånet uppgick således till 8 alternativt 10,5 mark lödigt silver eller cirka 65 alternativt cirka 85 mark penningar.

enpräst i Halmstad) och välborne männen Torkil Brahe och Sigvid Barke (Ribbing) (Rep 1:7103; Weibull 1903:159; Raneke 2001:2:440).

Gunhild Matsdotter var änka efter riddaren Sven Sture (–1386–1424). Sven Sture tillhörde högfrälset med egendom i Halland, men också i Småland och Västergötland. Han hade varit aktiv i striderna mellan drottning Margrete och mecklenburgarna. I slutet av 1300-talet var han drottningens hövitsman på Gotland, men var senare i mecklenburgarnas tjänst på ön (Kindahl 1997; Gillingstam 2016:84).

Väpnaren Arvid Baad var part i ett flertal transaktioner avseende egendom i och kring Halmstad (nr 4 och 5).

(4) 1455-01-25 donerade väpnaren Arvid Baad, med sin hustrus samtycke, till Kalentegillet (Kalentealtaret) en jord i Halmstad och en gård i Knebildstorp. Jorden i Halmstad, som Peder Degn "otthe" (ägde?), låg mellan rådhuset och "mæghe ... gis". Gården i Knebildstorp, strax väster om staden, hade Arvid Baad i pant från herr Bo Stensson (Natt och Dag). Donationen var för Arvid Baads och hans hustrus själ. Dokumentet är utfärdat i Halmstad och beseglat med Arvid Baads sigill, ett tjurhuvud framifrån (DAST CXLIX 5; LÄU 3:364; Rep 2:440).

De båda egendomarna är sannolikt identiska med de som Arvid Baad erhållit i pant från Gunhild Matsdotter 1440 (nr 3). Sannolikt var Gunhild Matsdotter död 1455 och pantförhållandet avseende egendomen i Knebildstorp kan därmed ha övergått till dottern Katrin Svendsdotter (Sture) och hennes make riddaren och riksrådet Bo Stensson (Natt och Dag). Bo Stensson hade en huvudgård i Bergunda i Varend och fick senare även anknytning till Sundholm och Eksjö hovgård i Njudung som läntagare (Elgenstierna 1930:5:388; Natt och Dag tab 12). Från detta äkta par kom en sidolinje av släkten Natt och Dag att utvecklas, känd som den yngre Sturesläkten. De svenska riksföreståndarna Svante Nilsson Sture och Sten Sture d y var sonson respektive sonsonson till paret.

Väpnaren Arvid Baad (af Halland) (–1437–cirka 1456) tillhörde en släkt med stora besittningar, främst i Halland. Släktens mest kända medlem var riddaren Abraham Brodersen, halvbroder (gemensam moder) till Arvid Baads fader Svend Baad. De förde alla ett framifrån sett tjurhuvud som vapen. Arvid Baad var gift med Gunnel, dotter till Torkil Brahe (Raneke 2001:3:304; Flensmarck 2003:280). Arvid Baad skrev sig 1437 till Mickedala strax utanför Halmstad, en gård som 1447 ägdes av svärfadern Torkil Brahe (Rep 1:6889, 7716).

(5) 1455-01-25 donerade väpnaren Arvid Baad, med sin hustrus samtycke, till S:t Olofs altare i S:t Nicolai kyrka ("ther myn kære patron er") de lånefordringar för vilka

Tabell A:1. Pantegendom som Arvid Baad donerade till S:t Olofs altare i S:t Nicolai kyrka 1455-01-25 (LÄU 3:365).

Fastighet	Belägenhet	Skuldbelopp	Förfallet landgille	Landgille/år
Herr Gerkis jord	-	6 tunnor smör		4 skilling grot
Hans Olsens gård	-	13 rhenska gyllen, 2 postulatsgyllen	5 lödiga mark	4 skilling grot
Ingemar Bobbis gård	-	5 lödiga mark		2 skilling grot
Oluf Pedersens gård	-	1 tunna smör, 1 rhensk gyllen		1 skilling grot
Oluf Blestis gård	-	4 lödiga mark	1 lödig mark	18 grot
Jesse Tommesen	-	4 tunnor smör	4 lödiga mark	4 skilling grot
Bent Knoppis gatubod	Norr i staden	1 tunna smör		1 skilling grot
Per Jensens gård	Norr om Lasse Haddes	6 lödiga mark		3 skilling grot
Per Knoppis gård	Söder i staden	1 tunna smör		1 skilling grot

han hade pant i gårdar, byggda och obebyggda, jordar och gatubodar i Halmstad samt det löpande landgillet av dessa (tabell A:1).¹⁴

Vidare donerade han till altaret sin ägda gård i staden, med all tillhörande egendom och avkastning, som arrenderades av Klaus Smith. Gården låg söder om Helle Bees gård. Donationen var för Arvid Baads och hans hustrus själ. Sockenprästen i stadskyrkan skulle i evighet varje vecka hålla tre mässor vid altaret, för vilket han ur donationsgodset årligen skulle erhålla 3 lödiga mark. Dokumentet är utfärdat i Halmstad och beseglat av Arvid Baad, Maius Povlsen och Sigvid Barke (Ribbing) (LÄU 3:365; Rep 2:441).

Det framgår inte explicit av donationshandlingen vem som var ägare till de pantsatta egendomarna, men troligen har de tillhört de personer som namnmässigt knutits till dem. Således har Arvid Baad lånat ut pengar till gårdsinnehavarna, men dessa har bott kvar mot ett årligt landgille tills skulden betalats. Herr Gerki kan ha varit en frälseman, men mer sannolikt en präst.

Hänvisningen till Arvid Baads patron kan syfta på att han betraktade S:t Olof som sin skyddspatron.

(6) 1465-01-31 sålde Gese Mose (bomärke) alla sina rättigheter, både bolpenningar och jordagods i Halmstad, till ridaren Åge Axelsen i Hjuleberg. Egendomen var ärvd från farbrodern Mathias Dregeres dotterdotter Kristine Torstensdatter. Dokumentet utfärdades i Varberg och beseglades av flera av den stadens magistratspersoner (Rep 2:1845).

14 Värdeförhållandet mellan olika myntenheter varierade, men under slutet av medeltiden var det vanligt i landgillesammanhang att bruka omräkningsfaktorerna 1 lödig mark = 5 skilling grot = 60 grot (Rasmusson 1966:434). Kring mitten av 1400-talet var omräkningsförhållandena för guldmynten 1 rhensk gyllen = 23 lybska skilling, 1 postulatsgyllen = 13 lybska skilling, 1 lybsk mark = 16 lybska skilling (Christensen 1983:368). En tunna smör värderades till cirka 6–7 mark vid mitten av 1400-talet eller cirka 1 lödig mark (Enemark 1971:331; Lagerqvist & Nathorst-Böös 1985:48ff).

Egendomens belägenhet eller dess karaktär framgår inte av överlåtelsehandlingen. Den kan mycket väl avse en gård belägen där det så kallade Kalentehuset uppfördes (kapitel 6 Halmstad, Medeltidshuset vid Stora torg).

Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg (–1421–1477) tillhörde den mäktiga Thottsläkten, som med fadern Axel Pedersen (Thott) tagit ett rejält grepp över den regionala makten i Halland. Efter faderns död övertog 1447 Åge Axelsen förläningarna i Halland i form av Varbergs län (omfattande Hallands fyra norra häradar) och staden Falkenberg. 1450 erhöill han dessutom häraderna Årstad och Halmstad som pantförläning. Hans egna godsegendomar var lokaliserade främst i Årstad härad, där sätesgården Hjuleberg var belägen, men en hel del också i angränsande områden i Västergötland. Under unionsstriderna i slutet av 1460-talet förlorade han sina egendomar och förläningar i Halland, men återfick dessa efter förlikningar och uppgörelser med kronan 1472–1473. Tillgången till halländska köpstädernas exportresurser var sannolikt värdefull för honom för avsättning av landgillet från hans egendomar i upplandet (Bruun 1983:563ff; Christensen 1983:54f, 135, 328; Lerdam 1996:93f, 104f).

(7) 1490-02-02 sålde väpnaren Jens Olsen i Smålarp i egenkap av förmyndare för Erik Judes barn en gård i södra delen av Halmstad till Halmstadborgaren Erik Svendsen. Dokumentet är utfärdat i Halmstad och beseglat bland annat av väpnaren Kyrning Pedersen i Dömostorp (Rep 2:6678; Weibull 1903:169).

Jens (Niels) Olsen skrev sig till ”Smörlarp” (Smålarp i Gråmanstorps sn, Norra Åsbo hd) under 1480- och början av 1490-talen, men förvärvade 1492 Hardeberga huvudgård utanför Lund (Rep 2:7086–7087). Hans huvudsakliga verksamhetsområde var således Skåne, men förekom undantagsvis även i halländska sammanhang (Rep 2:6461). Hans vapenbild var ett oxhuvud sett framifrån (Raneke 2001:1:297).

TVå släkter knutna till Skåne hade medlemmar som i slutet av 1400-talet bar tillnamnet Jude. Dessa båda lågfrälresläkter är nu kända under namnen Jude af Ågerup (Raneke 2001:2:508) och Jude av Katslösa (Raneke 2001:2:736). Endast några enstaka medlemmar är knutna till dessa släkter och ingen med förnamnet Erik. En Knud (Jensen) Jude, som är känd från 1530-talet, samt dennes son Björn Knudsen hade besittningar i Halmstads närområde i form av förlänningar och egendomar i Ettarp, Arlösa och Dalshult (Hedin 1961:107; Raneke 2001:2:514).

(8) 1506-03-17 stadfäste kung Hans den gäva som Ture Bentsen (Thott) testamenterade i form av en gård och en jord till jungfru Marias altare (Vårfru altaret) i S:t Nicolai kyrka. Gården låg enligt dokumentet norr om S:t Nicolai kyrka¹⁵, medan jorden låg bredvid bron. Från gåvoegendomen undantogs den del och rättighet som kunde komma att tillfalla Gregers Jepsens (Ulfstand) nuvarande hustru (LÄU 6:219; Rep 2:10570; Weibull 1903:172).

Gården avsåg sannolikt det så kallade Kalentehuset (kapitel 6 Halmstad, Medeltidshuset vid Stora torg).

Ture Bentsen (Thott) (–1500) var son till Bent Ågesen (Thott) till Hjuleberg och sonson till Åge Axelsen (Thott) till Hjuleberg (nr 6). Frågor om arvet efter Ture Bentsen diskuterades vid ett möte i Stockholm på vilket bland annat Sten Sture d ä gjorde anspråk (Rep 2:9328). Utöver den testamentariska gåvan till S:t Nicolai kyrka fanns även ett testamente där Ture Bentsen skänkte en gård i Lindberg i Himle härad till franciskanerklostret i Halmstad för sin och sina föräldrars själar (LÄU 6:205; Rep 2:10443).

Greger Jepsens (Ulfstand) (–1484–1506–) hustru vid tillfället var Johanne (Pedersdatter) Brahe (DAA 1896:429f; 1950:9). Johanne hade kopplingar till Halmstad via sin farfar Axel Brahe som var bror till Torkil Brahe av Mickedala och Rännenas.

(9) 1513-01-28 sålde Andord Mortensen, borgare i Sarpsborg, med sin sväger Gudmund Skreders samtycke sin fädernegård till Halmstadborgaren Bent Svendsen. Gården låg söder om borgmästare Christiern Nielsens gård (Rep 2:12457; Weibull 1903:173).

Christiern Nielsen var väpnare och borgmästare i Halmstad. En närmare beskrivning av honom ges i Halmstadskapitlet, Frälset i stadens styrelse.

(10) 1526-08-18 donerade Niels Jensen (tidigare boende i Ettarp, Enslövs socken) med sin hustru Gunillas samtycke sin gård i Halmstad, som han bodde i, till Kalentealtaret i Halmstads kyrka. Gården låg på *Mellom stradet* längst i

15 I dokumentet sägs att gården låg norr om Vår frue kyrka, men rimligen är det en sammanblandning med altarpatricinet.

söder i staden. Donationen var för hans och hans hustrus själar. Han förbehöll sig rådighet över den donerade egendomen under sin kvarstående livstid, antingen genom att själv besitta den eller att arrendera ut den (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 62).

Ettarp var under 1400-talet, möjligen redan från 1200-talet, en frälseinnehavd sätesgård (Hedin 1961:100ff). Sannolikt var det denna sätesgård som Niels Jensen i början av 1500-talet bebodde.

(11) 1528-08-07 träffades en förlikning mellan borgmästare och råd i Halmstad å ena sidan och Hans Bagge, borgare i Köpenhamn, å andra sidan. Förlikningen skedde under presidium av riddarna Anders Bille, hövitsman på Stege, Holger Ulfstand, hövitsman på Lagaholm och Hans Krabbe till Bastnæs. Saken gällde ett hus Hans Bagge byggt och givet till sjuka och fattiga i staden som kallades S:t Olofs hus. Huset var delvis byggt på hans egen mark, delvis på stadens och delvis på Henrich Plönes mark. Hans Bagge avstod sina rättigheter i hus och mark och staden påtog sig driften av inrättningen (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, E I:2, sid 154ff).

Det framgår inte av dokumentet var i staden huset låg. Inte heller dess gestaltning beskrivs mer än att huset var 18 alnar långt och 19 alnar brett.

1544-12-08 träffades en ny uppgörelse mellan staden och Hans Bagge. Då den Hans Bagge som 1528 avstått rättigheterna till hus och mark hade avlidit 1533 var det nu sannolikt hans son med samma namn som var avtalspart. Denne Hans Bagge återfick hus och mark mot att han betalade jordskyld för desamma, en jordskyld som skulle användas för de fattigas underhåll (LLA, Halmstad rådhusrätts arkiv E I:1, nr 61).

En närmare beskrivning av Hans Bagge d.ä. ges i Halmstadskapitlet, Frälset i stadens styrelse.

(12) 1533-06-11 bekräftade Hans Bagge, borgare i Halmstad, sina donationer till Jungfru Marias altare i S:t Nicolai kyrka. Han bekräftade att han träffat överenskommelse med staden och dess råd representerade av borgmästaren Lauritz Olsen och Jungfru Marias altares altarvärje Jep Clemitsen och intygade att egendomen även fortsättningsvis skulle ägas av kyrkan och dess Jungfru Maria altare. Egendomen omfattade allt gods – även de donationer hans hustru Mette Tordsdatter och hennes föräldrar gjort till altaret – beskrivet som gård, jord, hus och toft, byggt och obebyggt, varhelst det än låg. Ett undantag gjordes dock, nämligen den gård som han själv bodde i, vilken han själv och hans arvingar skulle behålla i evig tid (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 67; SDHK 39077).

Var den egendom – gård, jord, hus och tofter – låg som ingick i donationen framgår inte av handlingen. Sanno-

likt var det huvudsakligen egendom i staden och/eller i dess regionala omland som avsågs. Däremot anges läget för den specifikt undantagna gården, hans egen residensgård, med hög precision. Den låg vid *Nørregaden*, norr om Hans Jakobsens gård och söder om stadens allmänning genom vilken ”rendhn” går. Tomten sträckte sig från gatan (det vill säga *Nørregaden*) ned till ån (det vill säga Nissan).

Uttrycket ”rendhn” skall säkerligen utläsas som ”rännan” och därmed syfta på ett mindre vattenflöde (Ljunggren 1933:168; Augustsson 1980:57). Enligt Ljunggren (1933:159) avses med begreppet allmänning en mindre tvärgata. Troligen hade begreppet en vidare betydelse. En byallmänning var den gemensamt ägda mark i en by som inte brukades, som inte var åker eller äng (Meyer 1956:95ff). På motsvarande sätt kan en allmänning i en stad förstås; en gemensam mark som inte inordnats i den individuellt ägda tomtmarken. Sådan mark kunde så klart utgöras av gatumark men också av andra markytor som inte kunde eller borde avskämmas från gemensamt bruk, till exempel ytor för allmänna vattendrag. Sannolikt var det en sådan markyta som låg norr om Hans Bagges gård.

Med utgångspunkt i *Nørregadens* östra sida kan ett sådant vattenflöde lämpligen relateras till avvattningen av det vattensjuka område som dominerade stadens norra del. Enligt den topografiska utredning som utfördes inom projektet Medeltidsstaden (Augustsson 1980:93) har en sådan avvattning antagits ha funnits i kvarteret Vattenporten, ett kvarter beläget mellan Storgatan och Nissan. Den medeltida *Nørregaden* gick längre österut än dagens Storgata, det vill säga inne i det nuvarande kvarteret Vattenporten. Sträckningen av *Nørregaden* har också varit mer nordost-sydvästlig än den nuvarande Storgatans mer nord-sydliga lokalisering. De arkeologiska utgrävningarna inom kvarteret har varit få och begränsade, medan däremot arkeologiska aktiviteten i Storgatan har varit mer omfattande.

I början av 1980-talet genomfördes större schaktarbeten i Storgatan, vilka föranledde arkeologiska undersökningar 1983 (Petersson 1984) och 1984 (Westergaard 1985) i den del av Storgatan som ansluter till kvarteret Vattenporten. Undersökningen 1983 utgjordes av ett drygt meterbrett schakt strax väster om kvarteret. De bebyggelse lämningar som påträffades i schaktet daterades till sent 1400-tal och första hälften av 1500-talet. Yngre kulturlager, bland annat från stadsbranden 1619, hade tidigare bortförts i samband med anläggandet av Storgatan. Den påträffade bebyggelsen, orienterad snett över schaktet i en västnordvästlig-ostsydöstlig riktning, uppvisar samma gårdsstrukturer som påträffats på andra håll i staden. Byggnader omväxlade med stensatta gårdsytor och tvärgränder. Dock var en sträcka på cirka 10 meter, strax norr om kvarteret Vattenportens mitt, renons på alla typer av anläggningar. Schaktprofilen visar

att på denna sträcka fanns ett tjockare lager av kompakt, svagt sandblandad humus i botten.

1984 års schakt låg något längre västerut, mitt i Storgatan, med ett antal servisschakt som ledde till gatans omgivande fastigheter. Schaktarbetet skedde huvudsakligen i äldre, tidigare grävda rörschakt varför arkeologin främst inriktades på dokumentation av schaktprofilerna. Få bebyggelserester dokumenterades. Dock påträffades en syllstensrad (som inte daterades) något söder om mitten av det bebyggelsefria området i 1983 års schakt längre i öst. Norr om dessa syllstenar, på en sträcka av 7–8 meter, fanns i botten av schaktet ett tjockare lager som beskrevs som ganska fet, luktande humus med något inslag av kvistar överst.

Sammantaget skulle dessa arkeologiska resultat kunna visa på en obebyggd, bevuxen markremsa, upp emot tio meter bred, som gått något snett i förhållande till den moderna Storgatan, men i en riktning som liknar den medeltida bebyggelsen och som vinkelrät korsade den medeltida *Nørregaden*. En sådan markremsa skulle kunna vara allmänningsmark genomfluten av ett mindre vattendrag. En tänkt förlängning av ett sådant markstråk skulle i öster utmytna en bit söder om kvarterets mitt. Hypotetiskt skulle alltså Hans Bagges tomt sträcka sig från *Nørregadens* östra sida, strax söder om kvarteret Vattenportens mitt, i västnordvästlig-ostsydöstlig riktning ner mot Nissan i kvarterets sydöstligaste del (figur 6:3 nr 12b).

I kvarteret Vattenportens sydöstliga hörn genomfördes en arkeologisk undersökning 1977 (Hultberg 1977). Där påträffades golvlager av kullersten som, baserat på lösfynd i form av en kakelplatta, daterades till slutet av 1500-talet. Samtidigt konstaterades att kulturlagret fortsatte en halv meter under golvlagret, vilket indikerar att marken nyttjats tidigare även om inga anläggningsspår visar på äldre bebyggelse.

En närmare beskrivning av Hans Bagges i Halmstads-kapitlet, Frälset i stadens styrelse.

(13) 1534-01-20 mageskiftade riddaren Holger Ulfstand till Hækkeberga med Halmstads borgmästare, råd och altärvarjen till Vårfrualtaret i S:t Nicolai kyrka. Holger Ulfstand avhände sig till Vårfrualtaret en gård i Halmstad som låg ut till *Søndregade*, med angränsande ladugård, del i laxfisket i Nissan mellan Övraby och Frennarp samt några ängar i anslutning till staden. Gården i Halmstad hade han köpt av herr Niels Christensen och den beboddes av herr Mattis.¹⁶ Ladugården hade han köpt av Peder Brorsen.¹⁷ Andelen i laxfisket hade han köpt av priorn och konventet i domini-

16 Mathias Mathiesen var gardian i franciskanerklostret 1531 (Nilsson 1968:164f).

17 En Peder Brorsen var gardian i franciskanerklostret 1514 (Nilsson 1968:117).

kanerklostret. Förmodligen hade gardianerna och priorn sålt egendomarna på sina konvents vägnar. I utbyte erhöll Holger Ulfstand två gårdar belägna i Veinge socken, Höks härad och i Slättåkra socken, Halmstad härad (LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 69).

Riddaren och riksrådet Holger Ulfstand till Skabersjö och Häckeberga (–1513–1542), son till Gregers Jepsen (Ulfstand, se nr 8) och dennes första hustru Else Bille, tillhörde det danska högfrälset. Släkten var besutten främst i

södra Skåne med de stora huvudgårdarna Glimmingehus, Skabersjö, Häckeberga och Torup. Han var förlänad med slottslänet Laholm, vari ingick fyra härader i Halland och även staden Halmstad. Tidigare hade han även varit förlänad med Varbergs slottslän. I Halmstad var han indragen i de händelser rörande franciskanerklostren som föregick reformation. Han och hans hustru Helle Hak försökte vara klosterbröderna behjälpliga men kunde inte hindra att dessa blev utkörda från klostret 1531 (Bagge 1984:155).

Borgmästare och byfogdar

Lund

Borgmästare

1284–1285	Borgerskapet (<i>communitas Lundensis</i>) omnämns	DD 2:3:109
1303-04-10	Äldermän (<i>scabini Lundenses</i>) omnämns	DD 2:5:253; SDHK 2016
1310-09-20	Rådet (<i>consules ac cives Lundenses</i>) omnämns	DD 2:6:305; SDHK 2383
(1337-01-31	Borgmästare och råd omnämns ¹	DD 2:12:5; Rep 1:1767)
1351-05-01ca	Jens Mikkelsen rådmän (<i>consul</i>)	DD 3:3:416-417
1353-09-29	Hågen Hildebrandsen rådmän (<i>consul</i>)	DD 3:4:55
1353-10-28	Borgmästare och råd (<i>proconsules et consules Lundenses</i>) omnämns	CDL 1:III:183
1361-01-07	Lunds privilegier (Valdemar Atterdag) – råd och rådmän nämns men ej borgmästare ²	DD 3:6:1; PRFSS 1:278
1370-10-21	Borgmästare och råd (<i>proconsules et consules</i>) omnämns	DD 3:8:501
1380-01-19	Jens Hennikesen	DD 4:2:3; Rep 1:3277
1387-06-28	Jens Hennikesen Troels Pedersen	DD 4:3:205; Rep 1:3589
1387-10-27	Jens Hennikesen	DD 4:3:254; Rep 1:3613
1390-04-25	Troels Pedersen	DD 4:4:215; Rep 1:3745
1391-04-05	Jens Hennikesen	DD 4:4:379; Rep 1:3793
1394-04-27	Jens Hennikesen	DD 4:5:196; Rep 1:3931
1395-02-10	Jens Hennikesen Niels Pedersen	DD 4:5:330
1395-06-10	Jens Hennikesen	DD 4:5:381; Rep 1:3989
1395-06-30	Jens Hennikesen	DD 4:5:393; Rep 1:3992
1395-10-31	Jens Hennikesen Jens (Niels) Pedersen	DD 4:5:457; Rep 1:4012
1396-02-07	Jens Hennikesen	DD 4:6:18; Rep 1:4029

1 Uppgiften kommer från *Skånebrevsförteckningen*, sammanställd på 1600-talet. Troligtvis har termen borgmästare och råd använts slentrianmässigt av regestupptecknaren. Inga kända originalreferenser finns för borgmästare i Lund från denna tid. Sannolikt har originaldokumentet innehållit någon av termerna borgarna, rådet eller byfogden.

2 Detta privilegiebrev finns enbart bevarat i form av kopior av en dansk översättning. Med samma datering finns även ett privilegiebrev som avser Halmstad, där det föreslagits att detta dokument rör sig om privilegier för Lund som bearbetats för att gälla för Halmstad (PRFSS 1:278 not). I Halmstad-dokumentet är både borgmästare och rådmän omnämnda.

1396-10-31	Jens Hennikesen (bomärke) Troels Pedersen (bomärke) Niels Pedersen	DD 4:6:165; Rep 1:4077
1398-03-23	Jens Hennikesen (huvud omgivet av stjärnor)	DD 4:6:534; Rep 1:4195
1399-04-24	Jens Hennikesen	DD 4:7:52; Rep 1:4258
1399-06-05	Jens Hennikesen Niels Pedersen	DD 4:7:70; Rep 1:4265
1399-07-14	Jens Hennikesen Niels Pedersen	DD 4:7:81; Rep 1:4270
1399-07-30	Jens Hennikesen	DD 4:7:89; Rep 1:4276
1400-05-03	Jens Hennikesen	DD 4:7:292; Rep 1:4339
1400-07-12	Jens Hennikesen Niels Pedersen	DD 4:7:345; Rep 1:4364
1401-06-24	Jens Pedersen	DDe 14010624001; SDHK 15649
1401-09-12	Jens Hennikesen	DDe 14010912001; SDHK 15688
1401-12-10	Jens Hennikesen	DDe 14011210001; SDHK 15740
1402-06-26	Jens Hennikesen	DDe 14020626001; SDHK 15877
1402-09-21	Jens Hennikesen	DDe 14020921001; Rep 1:4525
1402-09-25	Jens Hennikesen	DDe 14020925001; Rep 1:4528
1403-05-21	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14030521001; Rep 1:4586
1403/04-efter 10-09	Jon Andersen	DDe 14031009001; Rep 1:4652
1404-04-09	Clemens Truedsen	DDe 14040409001; Rep 1:4626
1405-02-16	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14050216001; Rep 1:4668
1405-04-22	Troels Pedersen Jens Hennikesen	DDe 14050422001; SDHK 16475
1405-06-21	Jens Hennikesen	DDe 14050621001; SDHK 16510
1405-10-01	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14051001001; SDHK 16556
1405-11-04	Jens Hennikesen	DDe 14051104001; SDHK 16589
1405-11-14	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14051114001; SDHK 16596
1405-12-17	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14051217001; SDHK 16609
1406-02-20	Jon Andersen	DDe 14060220001; SDHK 16658
1406-05-01	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14060501001; SDHK 16693
1407-02-10 ³	Jon Andersen	DDe 14070210001; SDHK 16835
1407-03-05	Jon Andersen	DDe 14070305001; SDHK 16845
1407-12-01	Jens Hennikesen	DDe 14071201001; Rep 1:4936
1409-01-04	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14090104001; SDHK 17141
1409-04-29	Jens Hennikesen Jon Andersen	DDe 14090429001; Rep 1:5034
1409-11-18	Jens Hennikesen (helgonhuvud ⁴)	DDe 14091118001; Rep 1:5062; SDHK 17374
(1412-02-13	Jens Hennikesen (f.d. borgmästare)	DDe 14120213001; SDHK 17781)
1414-04-28	Jens Pedersen	DDe 14140428001; SDHK 18321
1416-07-02	Knud Madsen	DDe 14160702001; SDHK 18779

3 Omdaterat från 1407-02-03, se SDHK 16835.

4 Omskrift "s. jennis [...]nece[.]o[.]". DDe 14091118001 beskriver bilden som helgonhuvud, men enligt foto SDHK 17374 skulle den kunna tolkas som huvud omgivet av stjärnor.

1416-08-17	Knud Madsen Bent Jensen	DDe 14160817001; SDHK 18791
1417-12-11	Hans Belkow	DDe 14171211001; SDHK 19021
1418-12-13	Mogens Baad Jens Pedersen	DDe 14181213001; SDHK 19183
1419-01-23	Jens Pedersen	DDe 14190123001; SDHK 19208
1419-02-03	Mogens Baad Jens Pedersen	DDe 14190203001; SDHK 19217
1419-04-24	Mogens Baad ⁵ (DAST K III 7) Jens Pedersen	DDe 14190424001; Rep 1:5764; SDHK 19269
1420-04-10	Jens Pedersen (bomärke)	SDHK 19462
1421-06-28	Knud Madsen Tue Pedersen	DDe 14210628001; GDD 2:II:148, 153
1421-08-18	Hans Belkow (bomärke) Laurids Nielsen	Rep 1:5935
1421-10-21	Tue Kempe	LÄU 3:12; Rep 2:5942
1422-03-26	Hans Belkow Laurids Nielsen	LÄU 3:19; Rep 1:5965
1423-07-03	Jens Pedersen (bomärke)	DDe 14230703001; Rep 1:6031
1423-08-12	Hans Belkow (bomärke) Laurids Nielsen	LÄU 3:27; Rep 1:6045
1428-11-01	Arvid Bentsen (Gere ⁶) (DAST L XXXIV 19) Ebbe Truedsen (DAST H XXXII 1)	LÄU 3:80; Rep 1:6376
1428-12-11	Bent Jensen	LÄU 3:82; Rep 1:6380
1432-04-17	Arvid Bentsen (Gere)	Rep 1:6552
1434-08-16	Hans Pedersen	Rep 1:6724
1440-02-01	Arvid Bentsen (Gere) Ebbe Truedsen	Rep 1:7058
1440-02-14	Herr Arvid Bentsen (Gere) (DAST L XXXIV 19)	Rep 1:7061
1441-03-12	Arvid Bentsen (Gere) Ebbe Truedsen	LÄU 3:226; Rep 1:7159
1443-05-18	Herr Arvid Bentsen (Gere) Herr Ebbe Truedsen	LÄU 3:251; Rep 1:7328
1443-10-28	Herr Arvid Bentsen (Gere) Ebbe Truedsen	LÄU 3:255; Rep 1:7377
1443-11-07	Arvid Bentsen (Gere) Ebbe Truedsen	LÄU 3:256; Rep 1:7378
1443-11-ca11	Arvid Bentsen (Gere)	Rep 1:7380
1444-01-07	Ebbe Truedsen	Rep 1:7403
1444-11-19	Arvid Bentsen (Gere) Ebbe Truedsen	Rep 1:7452
1445-01-22	Arvid Bentsen (Gere)	Rep 1:7470
1445-08-26	Arvid Bentsen (Gere) Ebbe Truedsen	LÄU 3:272; Rep 1:7538
1446-08-24	Ebbe Truedsen (DAST H XXXII 1)	Rep 1:7614
1446-12-29	Arvid Bentsen (Gere)	DDe 14461229001; Rep 1:7648
1447-11-06	Arvid Bentsen (Gere) Ebbe Truedsen	Rep 1:7729
1447-11-10	Ebbe Truedsen	LÄU 3:297; Rep 1:7730
1447-11-29	Arvid (Bentsen [Gere]) (sigill med saknad framsida)	Rep 1:7736

5 Noterad både som fogde och borgmästare.

6 Både Raneke (2001:1:58f) och Flensmarck (2014:95) diskuterar en tillhörighet till släkten Gere, främst baserad på vapenöverensstämmelse, dock utan att säkert kunna inränga Arvid Bentsen i släktgenealogin.

1447-11-29	Arvid (Bentsen [Gere])	Rep 1:7737
1449-03-14	Arvid Bentsen (Gere)	LÄU 3:311; Rep 1:7862
1451-02-26	Laurens Budde Jens Overgaard	Rep 2:14
1451-09-29(?)	Jens Overgaard	Rep 2:80
1454-11-07	Herman Klokkestøber Mathias Henriksen	LÄU 3:361
1455-05-18	Herman Klokkestøber	Rep 2:488
1456-05-10	Herman Klokkestøber Jens Overgaard	LÄU 3:369
1456-11-29	Herman Klokkestøber Jens Overgaard	LÄU 3:373
1460-12-04	Jens Overgaard	LÄU 3:420
1463-11-01	Jens Overgaard (DAST I XI 1) Mathias (Simonsen) Kandestøber (bomärke)	Rep 2:1659
1465-01-05	Jens Overgaard (DAST I XI 1) ⁷ Mathias (Simonsen) Kandestøber (bomärke)	LÄU 4:58; Rep 2:1838
1465-04-22	Mathias (Simonsen) Kandestøber	LÄU 4:61
1466-07-26	Niels Overgaard	LÄU 5:107; Rep 2:2127
1466-07-29	Jens Overgaard	LÄU 4:91
1468-01-29	Jens Overgaard Mathias (Simonsen) Kandestøber	LÄU 4:116; MRP 29f; Rep 2:2373
1468-01-30	Jens Overgaard (DAST I XI 1)	Rep 2:2376
1468-05-28	Jens Overgaard Arvid Borgmästare (Bentsen [Gere]) (avliden)	LÄU 4:120-121; Rep 2:2428-2429
1468-08-29	Jens Overgaard Mathias (Simonsen) Kandestøber	LÄU 4:124
1470(?) -01-21 ⁸	Jens Overgaard Mathias (Simonsen) Kandestøber	LÄU 4:164; Rep 2:12940; SDHK 29366
1472-05-04	Mathias (Simonsen) Kandestøber Hans (Pedersen) Bager	LÄU 4:171
1473-08-02	Mathias (Simonsen) Kandestøber	Rep 2:3291
1473-08-24	Mathias (Simonsen) Kandestøber	LÄU 4:189; Rep 2:3301
1474-01-13	Hans Pedersen	Rep 2:3402
1474-10-27	Mathias (Simonsen) Kandestøber Hans (Pedersen) Bager	LÄU 4:228
1475-05-18	Hans Pedersen (Bager) (bomärke)	LÄU 4:249
1475-08-10	Hans (Pedersen) Bager	LÄU 4:252
1475-11-11	Hans (Pedersen) Bager	LÄU 4:264
1475-12-31	Hans (Pedersen) Bager	LÄU 4:269
1476-01-29	Hans (Pedersen) Bager	LÄU 4:271
1476-03-08	Hans (Pedersen) Bager (bomärke)	LÄU 4:274
1476-10-31	Hans Pedersen (Bager)	Rep 2:3921
1477-02-21	Hans (Pedersen) Bager	LÄU 4:290
1478-06-05	Hans (Pedersen) Bager (bomärke)	LÄU 4:313
1478-08-09	Hans Pedersen (Bager)	LÄU 4:316
1478-08-11	Hans Pedersen (Bager)	LÄU 4:317
1479-08-08	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Niels Nielsen (Fyn)	Rep 2:4482

7 Angiven som både borgmästare i Lund och landsdomare i Skåne.

8 Dokumentet är något bristfälligt i slutet av årtalsangivelsen, varför det inte säkert kan utläsas huruvida tiotalssiffran har en fortsättning. Dokumentet är regestmässigt återgivet i *Skånebrevsförteckningen* (Domkyrkan nr 250; LÄU 4:164) där Weibull av ej angivna skäl har korrigerat årtalet till 1472.

1479-12-02	Hans (Pedersen) Bager (bomärke) Jens (Niels Nielsen) Fyn (bomärke)	Rep 2:4523
1481-04-03	Hans Pedersen (Bager) Niels (Nielsen) Fyn	LÄU 4:380
1482-04-14	Niels (Nielsen) Fyn	LÄU 4:407; Rep 2:5005
1482-10-10	Hans Pedersen (Bager) Niels (Nielsen) Fyn (bomärke)	Rep 2:5090
1484-01-19	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Niels (Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 4:459
1483-02-27	Jens (Niels Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 4:432
1483-03-20	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Jens (Niels Nielsen) Fyn	Rep 2:5192
1483-10-05	Hans Pedersen (Bager)	LÄU 4:445
1484-04-01	Hans Pedersen (Bager) Jens (Niels Nielsen) Fyn	LÄU 4:463
1484-05-31	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Niels (Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 4:465; Rep 2:5483
1484-08-16	Hans Pedersen (Bager) Jes (Niels Nielsen) Fyn	Rep 2:5527
1485-01-06	Hans Pedersen (Bager) Jens (Niels Nielsen) Fyn	Rep 2:5616
1485-06-28	Hans Pedersen (Bager)	LÄU 4:487
1485-07-21	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Jens (Niels Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 4:488
1486-06-28	Jens (Niels Nielsen) Fyn	Rep 2:5903
1487-02-14?	Jes (Niels Nielsen) Fyn	Rep 2:6027
1487-05-07	Niels Nielsen (Fyn) (bomärke)	Rep 2:6070
1487-08-01	Niels (Nielsen) Fyn (bomärke) Hans Pedersen (Bager)	LÄU 5:36; Rep 2:6115
1487-10-04	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Jes (Niels Nielsen) Fyn	LÄU 5:41
1487-10-21	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Niels (Nielsen) Fyn	LÄU 5:45; Rep 2:6146
1488-05-24	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Niels (Nielsen) Fyn	LÄU 5:68
1488-12-11	Jens (Niels Nielsen) Fyn	Rep 2:6377
1490-05-06	Hans Pedersen (Bager) Niels Nielsen (Fyn)	LÄU 5:139
1491-06-03	Jens (Niels Nielsen) Fyn (bomärke)	Rep 2:6941
1491-09-20	Niels (Nielsen) Fyn Hans (Pedersen) Bager	LÄU 5:187
1492-02-28	Hans Pedersen (Bager) Jes (Niels Nielsen) Fyn	Rep 2:7086
1492-09-28	Hans (Pedersen) Bogere Niels (Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 5:216; Rep 2:7224
1493-01-20 ⁹	Niels (Nielsen) Fyn	Rep 2:12985
1495-04-23	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Niels (Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 5:306; Rep 2:7885
1495-09-22	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Niels (Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 5:318; Rep 2:7975

9 Brevets daterade årtal, 1413 vilket är uppenbart felaktigt, har en justerad titalssiffra. Utifrån i dokumentet nämnda personer kan brevet hänföras till perioden 1484–1502. Är entalssiffran korrekt innebär det således 1493.

1496-09-12	Niels (Nielsen) Fyn (bomärke) Hans Pedersen (Bager)	LÄU 5:341; Rep 2:8219
1496-10-05– 1496-12-27	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Jens (Niels Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 5:343; Rep 2:8315
1497-04-20	Hans Pedersen (Bager) (bomärke) Jens (Niels) Nielsen (Fyn) (bomärke)	Rep 2:8383
1497-06-24	Jens (Niels Nielsen) Fyn	LÄU 5:373
1498-04-08	Niels (Nielsen) Fyn	Rep 2:8567
1499-10-22	Jes (Niels Nielsen) Fyn (bomärke)	LÄU 5:446; Rep 2:8915
1500-01-17	Niels (Nielsen) Fyn	LÄU 5:459
1500-05-03	Jes (Niels Nielsen) Fyn (bomärke) Henrik Glarmester (Hermansen) (bomärke)	Rep 2:9064, 9065
1501-02-01	Jes (Niels) Nielsen (Fyn) (bomärke) Henrik Hermansen (bomärke)	LÄU 6:12; Rep 2:9299
1502-03-01 ¹⁰	Henrik Henriksen (bomärke) Oluf Hagensen (bomärke)	LÄU 6:184; Rep 2:9561
1503-01-20	Jens (Niels) Nielsen (Fyn) Henrik Glarmester (Hermansen)	LÄU 6:96; Rep 2:9779
1505-02-25	Henrik Henriksen Oluf Hagensen	LÄU 6:184
1505-03-19	Oluf Hagensen Henrik Hermansen	Rep 2:10333
1509-10-27	Hemming Pedersen (bomärke)	LÄU 6:329
1510-05-06	Henrik Hermansen Hemming Pedersen	LÄU 6:345; Rep 2:11532
1510-07-28/29	Henrik Hermansen Hemming Pedersen	LÄU 6:356; Rep 2:11586
1510-08-19	Hemming Pedersen	Rep 2:11600; Skbf Acta privata 632
1512-01-13	Henrik Hermansen Oluf Hagensen	LÄU 6:412; Rep 2:12086
1532	Laurens Fyn	KFIR 406

Byfogdar

Före 1288-04-14	Erland (<i>suffectus</i> , underfogde/ställföreträdare ¹¹)	DD 2:3:288
1303-04-10	<i>Advocatus Lundensis</i> omnämns	DD 2:5:253; SDHK 2016
1310-07-11	Peder Uffesen (<i>advocatus</i>)	DD 2:6:275; SDHK 2371
1325-03-18	Mikkel (<i>sacerdos</i> , präst) (<i>advocatus</i>)	DD 2:9:176; SDHK 3322
1325-05-23	Mikkel (<i>presbitero</i> , präst) (<i>advocatus</i>)	DD 2:9:189; SDHK 3339
1330-06-30	Anders Lavesen ¹² (<i>advocatus</i>)	DD 2:10:221; SDHK 3720
1333-04-24	Anders Lavesen ¹³ (<i>advocatus</i>)	DD 2:11:23; SDHK 3949
1342-03-30	Erland Turesen (<i>advocatus</i>)	DD 3:2:218; Rep 1:1950
1343-11-24	Lars Pedersen (<i>sacerdos</i> , präst) (<i>advocatus</i>)	DD 3:1:400; SDHK 4941

10 Enligt LÄU 6:184 1505-02-25, enligt Rep 2:9561 1502-03-01. Sista siffran i årtalet är otydligt skriven så att det kan tolkas antingen som en romersk 2 eller arabisk 5. Då resten av årtalet är skrivet med romerska tecken är 1502 det troligaste. Månad och dag är avhängigt av vilket årtal som gäller.

11 Ragnar Blomqvist (1951:254) översätter *suffectus* med underfogde och anser att han kan ha varit underordnad den högre ämbetsmannen *prefectus Lundensis* vilken hade ansvar före hela Skåne. Vilken stad det gällde anges inte i dokumentet, men Blomqvist förmodar att det är Lund som avses. I DD/DRB 2:3:288 översätts *suffectus* med ställföreträdare och där antas att Erland Erlandsen avses. Han blev 1274 vald till ärkebiskop och kan innan dess ha fungerat som ställföreträdare åt brodern, ärkebiskopen Jakob Erlandsen, som var i landsflykt 1265–1274.

12 Anges som *vir nobilis* i dokumentet.

13 Anges som både fogde i Lund och landstingsassessor i Skåne.

1359-12-20	Erland Turesen (<i>advocatus</i>)	DD 3:5:265; Rep 1:2582
1371-11-22	Morten Baad (<i>advocatus</i>)	DD 3:9:135; Rep 1:2960
1381-04-29	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:132; Rep 1:3322
1381-05-13	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:135; Rep 1:3324
1382-06-23	Jon Andersen (<i>regis advocatus</i>)	DD 4:2:245; Rep 1:3360
1383-02-14	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:318; Rep 1:3382
1383-08-03	Jon Andersen (<i>advocatus</i>) Clemens Nielsen (<i>advocatus</i>) ¹⁴	DD 4:2:371; Rep 1:3410
1385-03-14	Gøde Bentsen (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:559; Rep 1:3467
1391-08-03	Gøde Bentsen (<i>advocatus</i>) (sköld med hand)	DD 4:4:429; Rep 1:3811
1396-02-07	Gøde Bentsen (<i>advocatus</i>)	DD 4:6:18; Rep 1:4029
1396-05-29	Gøde Bentsen (<i>advocatus</i>)	DD 4:6:68; Rep 1:4051
ca 1397	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DD 4:6:472
1397-04-16	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DD 4:6:304; Rep 1:4113
1397-04-16/20	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DD 4:6:305; Rep 1:4112
1398-03-23	Gøde Bentsen (fogde)	DD 4:6:534; Rep 1:4195
1399-04-24	Gøde Bentsen (<i>advocatus</i>)	DD 4:7:52; Rep 1:4258
1399-06-05	Gøde Bentsen (<i>advocatus</i>)	DD 4:7:70; Rep 1:4265
1399-07-14	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DD 4:7:81; Rep 1:4270
1401-06-24	Jon Andersen (fogde)	DDe 14010624001; SDHK 15649
1402-06-26	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DDe 14020626001; SDHK 15877
1402-09-21	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DDe 14020921001; Rep 1:4525
1402-09-25	Jon Andersen (<i>advocatus</i>)	DDe 14020925001; Rep 1:4528
1403-05-21	Mogens Baad (fogde)	DDe 14030521001; Rep 1:4586
1405-01-15	Mogens Baad (<i>advocatus</i>)	DDe 14050115001; Rep 1:4665
1405-02-16	Mogens Baad (<i>advocatus</i>)	DDe 14050216001; Rep 1:4668
1405-10-01	Mogens Baad (<i>advocatus</i>) (DAST K III 6)	DDe 14051001001; SDHK 16556
1405-11-14	Mogens Baad (<i>advocatus</i>)	DDe 14051114001; SDHK 16596
1405-12-17	Mogens Baad (<i>advocatus</i>)	DDe 14051217001; SDHK 16609
1406-02-20	Mogens Baad (fogde)	DDe 14060220001; SDHK 16658
1407-02-10 ¹⁵	Mogens Baad (<i>advocatus</i>)	DDe 14070210001; SDHK 16835
1407-03-05	Mogens Baad (fogde)	DDe 14070305001; SDHK 16845
1407-12-01	Mogens Baad (<i>advocatus</i>)	DDe 14071201001; Rep 1:4936
1409-04-29	Niels Skrivere (fogde) ¹⁶	DDe 14090429001; Rep 1:5034
1409-11-18	Mogens Baad (rådman och fogde) (DAST K III 6)	DDe 14091118001; Rep 1:5062; SDHK 17374
1413-06-03	Mogens Baad (<i>advocatus</i>) ¹⁷	DDe 14130603001; SDHK 18017
1413-09-09	Mogens Baad (stadsfogde) ¹⁸	Rep 1:5286
1414-04-28	Mogens Baad (<i>consul et advocatus</i>)	DDe 14140428001; SDHK 18321
1416-07-02	Mogens Baad (<i>consul et advocatus</i>)	DDe 14160702001; SDHK 18779
1416-08-17	Mogens Baad (<i>consul et advocatus</i>)	DDe 14160817001; SDHK 18791
1419-01-23	Mogens Baad (<i>advocatus</i>)	DDe 14190123001; SDHK 19208
1419-04-24	Mogens Baad (fogde och borgmästare) (DAST K III 7)	DDe 14190424001; Rep 1:5764; SDHK 19269
1420-04-10	Mogens Baad (fogde) (DAST K III 7)	SDHK 19462
1421-08-18	Mogens Baad (rådman och fogde)	DDe 14210818001; LÄU 3:10; Rep 1:5935; SDHK 19702

14 Både Jon Andersen och Clemens Nielsen är omnämnda som fogdar i Lund ("Johannes Andree, Clemens Nicolai, advocati Lundenses"), men den ena kan ha varit ärkebiskopens fogde. Då Jon Andersen vid upprepade tillfällen angetts som byfogde och han, i likhet med dokumentet från 1382-06-23 (Rep 1:3360) där han anges vara kungens fogde, nämns först av de båda bör det i så fall ha varit Clemens Nielsen som var ärkebiskopens fogde.

15 Omdaterat från 1407-02-03 (SDHK 16835).

16 Troligen samma Niels Skrivere som var väpnare 1401 (Rep 1:4471) och landsdomare 1413 (Rep 1:5258, 5286).

17 Anges också som sakhörare på landstinget (*auditor causarum placiti generalis Scanie*) och utfärdar dokumentet på landsdomaren Niels Skrivere vägnar.

18 Vilken stad det gällde anges inte i dokumentet, men rimligtvis avsågs Lund.

1422-03-26	Mogens Baad (<i>prefectus Lundensis</i>)	LÄU 3:19; Rep 1:5965
1423-02-21	Mogens Baad (<i>legislatoris Lundensis civitatis</i>) (DAST K III 7)	GDD 2:II:208; Rep 1:6004
1423-08-12	Mogens Baad (fogde och rådman) (DAST K III 7)	LÄU 3:27; Rep 1:6045
1440-02-01	Peder (Jensen) Bugge (fogde) ¹⁹	Rep 1:7058
1441-03-12	Peder (Jensen) Bugge (fogde)	LÄU 3:226; Rep 1:7159
1443-10-28	Peder (Jensen) Bugge (byfogde)	LÄU 3:255; Rep 1:7377
1443-11-07	Peder (Jensen) Bugge (fogde)	LÄU 3:256; Rep 1:7378
1444-11-19	Peder (Jensen) Bugge (byfogde)	Rep 1:7452
1446-08-24	Peder (Jensen) Bugge (<i>advocatus</i>)	Rep 1:7614
1447-09-11	Peder (Jensen) Bugge (byfogde) (DAST G XXV 3)	Rep 1:7721
1452-10-14	Peder (Jensen) Bugge (underfogde)	LÄU 3:346
1454-11-07	Peder (Jensen) Bugge (byfogde)	LÄU 3:361
1456-05-10	Mathias Simonsen (Kandestøber) (kungens fogde i Lund)	LÄU 3:369
1460-12-04	Anders Saxtorp (fogde)	LÄU 3:420
1463-08-14	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 4:30
1463-11-01	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 3)	Rep 2:1659
1468-10-29	Hemming (Jensen) (byfogde) (bomärke)	Rep 2:2492
1472-05-04	Hemming Jensen (byfogde)	LÄU 4:171
1473-08-02	Hemming (Jensen) (byfogde)	LÄU 4:189; Rep 2:3291
1474-01-13	Hemming Jensen (byfogde)	Rep 2:3402
1479-03-23	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 4:331
1479-12-02	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 5)	Rep 2:4523
1481-04-03	Anders Jensen (byfogde och rådman)	LÄU 4:380
1482-10-10	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 5)	Rep 2:5090
1482-12-05	Anders Jensen (byfogde, väpnare)	LÄU 4:424
1483-03-20	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 5)	Rep 2:5192
1484-01-19	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 4:459
1484-04-01	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 4:463
1484-05-31	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 5)	LÄU 4:465; Rep 2:5483
1485-01-06	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 5)	Rep 2:5616
1485-07-21	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 4:488
1487-05-07	Anders Jensen (byfogde)	Rep 2:6070
1487-10-04	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 5)	LÄU 5:41
1488-06-06	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 5:69
1490-05-06	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 5:139
1491-01-14	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 7)	LÄU 5:172; Rep 2:6872
1494-05-18	Anders Jensen (byfogde)	LÄU 5:274
1495-04-23	Anders Jensen (byfogde) (DAST F LII 8)	LÄU 5:306; Rep 2:7885
1496-09-12	Mikkel Buntmagare (Mikkelsen) (byfogde) (bomärke)	LÄU 5:341; Rep 2:8219
1497-04-20	Mikkel Mikkelsen (byfogde) (bomärke)	Rep 2:8383
1499-10-22	Mikkel Buntmagare (Mikkelsen) (byfogde)	LÄU 5:446; Rep 2:8915
1501-02-01	Knud Madsen (byfogde) (DAST F VI 1)	LÄU 6:12; Rep 2:9299
1502-01-21	Knud Skrivere (Madsen?) (byfogde)	LÄU 6:49; Rep 2:9536; Skbf Acta privata 578
1503-01-20	Mikkel Buntmagare (Mikkelsen) (byfogde)	LÄU 6:96; Rep 2:9779
1504-09-27	Mikkel Buntmagare (Mikkelsen) (byfogde)	LÄU 6:152
1509-02-26	Mikkel Mikkelsen (byfogde) (bomärke)	LÄU 6:306; Rep 2:11214
1509	Mikkel Mikkelsen (byfogde)	LÄU 6:333; Rep 2:11429
1510-05-06	Mikkel Mikkelsen (byfogde)	LÄU 6:345; Rep 2:11532
1510-07-28/29	Mikkel Mikkelsen (byfogde)	LÄU 6:356; Rep 2:11586
1517-04-05	Steen Basse Bille	Erslev 1879:163
1532	Niels Sværdsfejer (byfogde)	KFIR 406
1534-03-25	Niels Lauridsen (byfogde) (DAST H I 1)	DAST sid 62

19 Troligen son till byfogden i Malmö Jesse Ågesen Bugge (Flensmarck 2003:368).

Malmö

Borgmästare

1275-01-29	Borgare (<i>civibus</i>) omnämns	DD 2:2:252; Rep 1:421
1333-02-14	Arnold Mikkelsen, Niels Svendsen, Mads Bag (<i>consules</i>)	DD 2:11:13; SDHK 3939
1353-12-20	Malmöns privilegier (Magnus Eriksson) – rådmän (<i>consules</i>) men ej borgmästare nämns	DD 3:4:67; PRFSS 1:276; Rep 1:2393
1360-12-23	Malmöns privilegier (Valdemar Atterdag) – borgmästare (<i>proconsules</i>) och rådmän (<i>consules</i>) nämns	DD 3:5:395; PRFSS 1:277; Rep 1:2619
1376-11-25	Nicolaus Dankenhagen	DD 4:1:130; Rep 1:3122
1378-12-13	Albert Nielsen (rosensparre)	DD 4:1:452; Rep 1:3242; SDHK 11361
1380-01-20	Albert Nielsen	DD 4:2:4; Rep 1:3278
1381-06-23	Anders Pedersen	DD 4:2:141; Rep 1:3325
1381-11-04	Anders Pedersen	DD 4:2:171; Rep 1:3337
1381-11-30	Albert Nielsen	DD 4:2:177; Rep 1:3340
(1384-10-31	Anders Pedersen (f.d. borgmästare, avliden)	DD 4:2:509; Rep 1:3459)
1389-01-04	Albert Nielsen (rosensparre) Anders Mortensen	DD 4:4:1; Rep 1:3680
(1394-12-06	Povl Eskilsen (f.d. borgmästare)	DD 4:5:290; Rep 1:3963)
1395-09-20	Anders Mortensen Åge Uffesen	DD 4:5:437; Rep 1:4006
1396-10-23	Åge Uffesen (bomärke)	DD 4:6:161; Rep 1:4074
1397-07-23	Åge Uffesen (bomärke)	DD 4:6:348; Rep 1:4130
1397-09-21	Anders Mortensen	DD 4:6:375; Rep 1:4144
1400-08-14	Anders Mortensen Åge Olufsen/Uffesen ²⁰	DD 4:7:373; Rep 1:4378
1400-08-30	Anders Mortensen Åge Uffesen	DD 4:7:382; Rep 1:4382
(1401-06-01	Albert Nielsen (f.d. borgmästare, avliden)	DDe 14010601001; SDHK 15633)
1401-09-12	Anders Mortensen Åge Uffesen	DDe 14010912001; SDHK 15688
(1401-11-08	Anders Pedersen (f.d. borgmästare)	DDe 14011108001; SDHK 15727)
1404-08-02	Anders Mortensen	DDe 14040802002; Rep 1:4644
1405-04-22	Anders Mortensen	DDe 14050422001; SDHK 16475
1405-07-21	Anders Mortensen (DAST C XXVII 6)	DDe 14050721001; Rep 1:4697; Molbech & Pedersen 1858:145
1405-11-04	Anders Mortensen	DDe 14051104001; SDHK 16589
1405-11-16	Anders (Mortensen)	DDe 14051116001; SDHK 16597
1406-03-05	Anders Mortensen	DDe 14060305001; Rep 1:4746
1407-11-28	Anders Mortensen	DDe 14071128001; Rep 1:4932
1407-11-30	Johannes Beier ([.]æyare)	DDe 14071130002; Rep 1:4935
1410-09-17	Anders Mortensen	DDe 14100917001; Rep 1:5115
1412-06-04	Anders Mortensen	DDe 14120604001; SDHK 17838
1412-09-06	Anders Mortensen Hennike Ågesen	DDe 14120906001; SDHK 17871
1413-06-05	Astrad Jensen Niels Albertsen Jens Dene (troligen enbart rådman)	Rep 1:5261

20 Oleffsøn troligen feltolkat/felavskrivet vid avskrift 1425 och skall vara Uffesen, jämför 1395-09-20, 1396-10-23, 1397-07-23, 1400-08-30, 1401-09-12.

1413-12-01	Anders Mortensen	Reg 4277; Rørdam 1891:I:172f
1414-11-12	Niels Albertsen (DAST F XLVII 19)	DDe 14141112002; Rep 1:5487; SDHK 18442
1417-03-23	(Herr) Anders Mortensen	Rep 1:5651
1419-02-06	(Herr) Anders Mortensen (<i>militis</i>) Jens Dene Buggonis	SDHK 19221
1420-05-06	Jens Dene	DDe 14200506001; SDHK 19476
1420-08-26	Astrad Jensen Jens Dene	RVM fol 2
1421-06-28	Jens Dene Astrad (Jensen)	DDe 14210628001; GDD 2:II:148; 153
1422-03-05	Jens Dene (DAST L LXV 8)	Rep 1:5961
1423-07-03	Jens Dene (DAST L LXV 8)	DDe 14230703001; Rep 1:6031
1425-09-26	Astrad Jensen Jens Dene	Rep 1:6217
1426-02-02	Jens Dene	Rep 1:6239
1428-12-06	Astrad Jensen Jens Dene (DAST L LXV 8)	LÄU 3:81; Rep 1:6379
1429-05-23	Jens Dene	Rep 1:6396
1431-07-02	Astrad Jensen (fogde och borgmästare) Jens Dene	GDD 2:IV:19; Rep 1:6509
1433-03-11	Jens Dene	Rep 1:6604
1434-01-11	(Herr) Jens Dene	Rep 1:6669
1434-01-26	(Herr) Astrad Jensen (Herr) Jens Dene	Rep 1:6672
1434-01-26	(Herr) Astrad Jensen (Herr) Jens Dene (DAST L LXV 8)	Rep 1:6673
1434-02-10	(Herr) Jakob Mogensen Povl Stenkilsen	LÄU 3:145
1434-03-24	(Herr) Astrad Jensen (Herr) Jens Dene	Rep 1:6683
1438-03-13	(Herr) Jens Dene	DGL 1:612
1441-07-24	(Herr) Jakob Mogensen	Rep 1:7186
1441-09-20	(Herr) Jakob Mogensen	Rep 1:7196
1442-02-27	(Herr) Jakob Mogensen (Herr) Strange Jepsen	Rep 1:7222
1442-03-08	(Herr) Jakob Mogensen (Herr) Strange Jepsen	LÄU 3:234; Rep 1:7226
1442-04-30	Jakob Mogensen Strange Jepsen (DAST A XIII 1)	LÄU 3:236
1444-03-30	Strange Jepsen	Rep 1:7414
1445-07-23	Jakob Mogensen Strange Jepsen	LÄU 3:271; Rep 1:7529
1446-01-28	Strange Jepsen (DAST A XIII 1)	Rep 1:7575; Kolderup-Rosenvinge 1835:324ff
1446-06-23	Jakob Mogensen	LÄU 3:280; Rep 1:7603
1447-01-16	Povl Stenkilsen	LÄU 3:288; Rep 1:7661
1447-12-07	(Herr) Jakob Mogensen (DAST L III 3) Povl Stenkilsen (bomärke)	Rep 1:7739
1448-06-10	Jakob Mogensen Povl Stenkilsen	Rep 1:7793
1448-09-12	(<i>Dominus</i>) Jakob Mogensen	LÄU 3:304; Rep 1:7817
1449-01-27	Povl Stenkilsen	Rep 1:7849
1449-07-25	(Herr) Jakob Mogensen (DAST L III 3)	Rep 1:7907
1449-12-05	(Herr) Jakob Mogensen (DAST L III 3) Povl Stenkilsen (bomärke)	Rep 1:7934

1451-11-29	Jakob Mogensen	LÄU 3:339; Rep 2:99
1455-05-02	Povl Stenkilsen Ditmer Fyrbom	Rep 2:481
1456-03-08	Ditmer Fyrbom (kungens fogde och borgmästare)	Rep 2:579
1457-11-28	Povl Stenkilsen Ditmer Fyrbom	RVM fol 37
1462-12-04	Jens Pedersen	LÄU 4:21; Rep 2:1541
1462-12-13	Jens Pedersen	LÄU 4:23; Rep 2:1546
1463-08-14	Ditmer Fyrbom Jens Pedersen	Rep 2:1622
1463-08-22	Ditmer Fyrbom Jens Pedersen	Rep 2:1627
1464-09-23	Ditmer Fyrbom Jens Pedersen	Rep 2:1785
1464-10-01	Jens Pedersen (Povl Stenkilsen [f.d. borgmästare]) (Jakob Mogensen [f.d. borgmästare, avliden])	LÄU 4:51; Rep 2:1790
1464-11-20	Jens Pedersen	LÄU 4:56
1467-07-06	Jens Pedersen Jens Svendsen	LÄU 4:110
1467-10-09	Niels Svendsen	LÄU 4:113
1472-07-13	Jens Pedersen Niels Svendsen	LÄU 4:176
1473-09-03	Jens Pedersen (bomärke) Jens Svendsen (bomärke)	LÄU 4:190
1474-07-04	Jens Pedersen	Rep 2:3492
1474-07-11	Niels Svendsen (bomärke)	LÄU 4:225; Rep 2:3495
1475-05-03	Niels Svendsen	Rep 2:3614
1475-12-04	Jens Pedersen Niels Svendsen	LÄU 4:266; Rep 2:3747
1476-03-25	Jens Svendsen	LÄU 4:276
1477-11-10	Niels Svendsen (bomärke)	Rep 2:4115
1479-04-14/08-11	Jens (Niels) Svendsen	LÄU 4:337; Rep 2:4434
1479-08-04	Jens Pedersen	Rep 2:4481
1482-09-10	Jens Pedersen (bomärke)	LÄU 4:411
(1483-04-25	Jens Svendsen (f.d. borgmästare, avliden)	LÄU 4:435)
1483-12-15	Anders Jensen	LÄU 4:450
1485-10-09	Anders Jensen (Jens Pedersen [f.d. borgmästare, avliden])	LÄU 4:491; Rep 2:5752
1486-06-18	Anders Jensen	Rep 2:5891
1489-04-06	Peder Holthus	Rep 2:6478
1489-07-06	Anders Jensen (bomärke)	LÄU 5:121
1490-02-15	Anders Jensen (bomärke) Peder Holthus	Rep 2:6683
1491-03-02	Anders Jensen Peder Holthus	PRFSS 1:351; Rep 2:6893
1492-02-28	Anders Jensen Peder Holthus	Rep 2:7087
1492	Claus Bynger	LÄU 5:231; Rep 2:7314
1493-09-25	Peder Holthus	LÄU 5:258
1494-07-07	Anders Jensen (bomärke) Peder Holthus (bomärke)	LÄU 5:277; Rep 2:7692
1494	Anders Jensen (bomärke) Peder Holthus (bomärke)	LÄU 5:289

1495-10-19	Anders Jensen (bomärke) Peder Holthus (bomärke)	LÄU 5:320; Rep 2:7986
1496-05-28	Anders Jensen	Rep 2:8150
1497-07-05	Anders Jensen	LÄU 5:374
1497-07-06	Anders Jensen Peder Holthus	Rep 2:8435
1498-07-12	Anders Jensen	LÄU 5:401
1499-07-08	Anders Jensen (bomärke)	Rep 2:8848
1499-??-?? ²¹	Anders Jensen Peder Holthus	LÄU 4:259 (not)
1501-02-22	Anders Jensen Peder Holthus	LÄU 6:19; Rep 2:9312
1502-07-29	Anders Jensen	LÄU 6:76
1502-10-03	Anders Jensen Peder Holthus	Rep 2:9697
1503-11-11	Peder (Holthus) Borgmester	MRP 4
1504-08-16	Peder Holthus	MRP 10
1504-10-24	Peder Holthus	MRP 10
1505-05-09	Peder Holthus	MRP 13
1505-10-16	Peder Holthus Oluf Pedersen	MRP 14
1505-10-22	Peder Holthus	MRP 15
1505-11-20	Peder Holthus	MRP 16
1506-01-29	Peder Holthus Oluf Pedersen	MRP 17f
1506-02-10	Peder Holthus	MRP 19
1506-09-09	Hans Mikkelsen	Rep 2:10674
1507-06-20	Peder Holthus	LÄU 6:256; Rep 2:10820
1507-12-08	Hans Mikkelsen	LÄU 6:265; Rep 2:10897
1508-01-25	Hans Mikkelsen	LÄU 6:272; Rep 2:10950
1508-06-05	Peder Holthus	LÄU 6:279; Rep 2:11037
1508-10-09	Hans Mikkelsen	LÄU 6:290; Rep 2:11107
1508-12-06	Hans Mikkelsen	MRP 27
1509-04-18	Hans Mikkelsen	MRP 30
1509-04-28	Peder Holthus Hans Mikkelsen	LÄU 6:314; Rep 2:11254
1509-10-08	Hans Mikkelsen	Rep 2:11357
1509	Peder Holthus Hans Mikkelsen	LÄU 6:332
1510-01-25	Hans Mikkelsen (bomärke i sköld, vildman sköldhållare) Peder Holthus (bomärke i sköld)	LÄU 6:338; Rep 2:11462
1510-03-21	Peder Holthus Hans Mikkelsen	MRP 31
1510-04-02	Hans Mikkelsen	Rep 2:11506
1510-08-20	Peder Holthus Hans Mikkelsen	LÄU 6:357; Rep 2:11601
1511-05-01	Peder Holthus (bomärke i sköld) Hans Mikkelsen (bomärke i sköld med sköldhållare)	KDpl IV:308; Rep 2:11782
1511-11-09/10	Peder Holthus	LÄU 6:396; Rep 2:11953
1512-07-19	Hans Mikkelsen Oluf Pedersen	MRP 32f
1512-12-02	Hans Mikkelsen	Rep 2:12326

21 Feria quinta proxima post dominicam quasimodogeniti (femte efter första söndagen efter påsk?)

1512-12-23	Hans Mikkelsen Oluf Pedersen	MRP 33
1515-02-15	Hans Mikkelsen	MRP 292
1515-02-29	Hans Mikkelsen	MRP 292f
1517-08-21	Jakob Nielsen Jep Nielsen	MRP 37
1519-03-17	Jakob Nikkelsen	MRP 296f
1519-03-24	Jakob Nikkelsen	MRP 296
1520-10-25	Jakob Nikkelsen Jep Nielsen	MRP 46
1521-02-28	Jakob Nikkelsen Jep Nielsen	MRP 302
1521-03-07	Jep Nielsen	MRP 303
1522-07-21	Jakob Nikkelsen Jep Nielsen	LLA, Domkapitlets i Lund arkiv, E IV 2
1523-04-21	Hans Jensen	MRP 36
1523-06-26	Anders Iversen	MRP 306
1523-12-23	Jørgen Kock	KFIR 27f, 36; Reg 1:7367
1524	Jørgen Kock	MRP 50, 54
1524-02-01	Jep Nielsen Jørgen Kock	MRP 55f
1524-02-25	Jørgen Kock	KFIR 40
1524-06-10	Jep Nielsen	MRP 309
1524-06-22	Jørgen Kock	KFIR 44
1524-06-27	Jep Nielsen	MRP 53
1524-11-15	Jep Nielsen	MRP 57
1524-12-19	Jep Nielsen Jørgen Kock	MRP 59
1525-07-17	Jørgen Kock	MRP 315
(1525-08-10	Hans Mikkelsen, f.d. borgmästare	Reg 1:7558)
1525-11-17	Jep Nielsen	MRP 60
1527-03-15	Hans Jensen	MRP 73
1527-05-23	Jep Nielsen Hans Jensen	MRP 75
1527-12-13	Jens Clausen	MRP 76
1528	Jørgen Kock	KFIR 193
1528-01-17	Jep Nielsen	MRP 77
1528-02-15	Jørgen Kock	Skbf Kyrkor 134
1528-10-08	Jørgen Kock	KFIR 181
1528-10-09	Jep Nielsen	Skbf Kyrkor 133
1529-07-17	Jørgen Kock	KFIR 221; Reg 2:12589
1529-10-25	Jørgen Kock Jens Clausen	MRP 86
1530-01-06	Jørgen Kock	MRP 89
1530-01-28	Jep Nielsen Hans Jensen	MRP 90
1530-02-04	Jens Clausen	MRP 91
1530-02-11	Jens Clausen	MRP 91f
1530-03-02	Jens (Clausen) Fynbo	MRP 93
1530-05-06	Jørgen Kock	MRP 93
1530-05-20	Jep Nielsen Jens Clausen	MRP 94
1530-07-19	Jørgen Kock	KFIR 258

1530-09-05	Jens Clausen	MRP 95
1530-11-14	Jørgen Kock Hans Jensen	MRP 96
1532-11-19	Jørgen Møntmester (Kock)	KFIR 339
1533-05-02	Jep Nielsen	MRP 110
1533-05-23	Jep Nielsen	MRP 111
1536	Jep Nielsen Hans Jensen Jens Clausen	MRP 120f
1536	Jep Nielsen Hans Jensen Jens Clausen Oluf Bager	MRP 121ff
1536-11-10	Hans Jensen	MRP 124

Byfogdar

1294-08-06	Fogdar (<i>advocati</i>) omnämns	DD 2:4:133; SDHK 1631
1303-10-19	Johannes Hvid (<i>quondam</i> [före detta] <i>advocatus</i>) ²²	DD 2:5:268; SDHK 2038
1310-07-11	Erland (<i>advocatus</i>)	DD 2:6:275; SDHK 2371
1340-09-11	Asser Degn (<i>exactor</i> [indrivare] <i>noster regius</i>)	DD 3:1:67; SDHK 4623
1350-10-13	Esben Nielsen (Bille) (<i>advocatus</i>) (DASP 398)	DD 3:3:331; SDHK 6051
1351-10-17	Åge Nielsen (<i>advocatus</i>)	DD 3:3:492; Rep 1:2337
1357-08-22	Peder Eskilsen (<i>advocatus</i>)	DD 3:5:56; Rep 1:2536
1378-12-13	Claus Nasekande (<i>vice advocatus</i>)	DD 4:1:451; Rep 1:3241
1380-01-20	Claus Solde (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:4; Rep 1:3278
1381-11-04	Niels Gunnarsen (<i>advocatus</i>) (sköld med N)	DD 4:2:171; Rep 1:3337
1382-12-21	Niels Gunnarsen (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:289; Rep 1:3374
1384-03-28	Henrik Stenkop (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:453; Rep 1:3440
1384-09-05	Henrik Stenkop (<i>advocatus</i>)	DD 4:2:492; Rep 1:3454
1384-10-31	Henrik Stenkop (<i>advocatus</i>) (delad sköld, träd i översta fältet, tre böljor i nedersta [Raneke 2001:2:837])	DD 4:2:509; Rep 1:3459
1385-10-30	Tyge Lille (<i>vice advocatus</i>)	DD 4:2:619; Rep 1:3496
1388-05-11	Niels Truedsen (<i>vice advocatus</i>)	DD 4:3:395; Rep 1:3643
1389-10-18	Gøde Bentsen (<i>vice advocatus</i>) (sköld med hand)	DD 4:4:100; Rep 1:3718
1391-09-11	Bent Gødesen (<i>advocatus</i>) (sköld med skrånjälke)	DD 4:4:437; Rep 1:3813
1395-09-20	Peder Jakobsen (<i>vice advocatus</i>)	DD 4:5:437; Rep 1:4006
1396-10-23	Svend Kul (<i>vice advocatus</i>) (bomärke)	DD 4:6:161; Rep 1:4074
1397-07-23	Hans Walrafn (<i>advocatus</i>) (delad sköld med tre månar i nedersta fältet)	DD 4:6:348; Rep 1:4130
1397-09-17	Hans Walrafn (ledare i bytinget) (tvärdelad sköld med tre månar i nedersta fältet)	DD 4:6:370; Rep 1:4140
1397-09-21	Hans Walrafn (fowt [fogde])	DD 4:6:375; Rep 1:4144
1400-08-30	Bent Gødesen (<i>advocatus</i>)	DD 4:7:382; Rep 1:4382
1400-11-15	Bent Gødesen (<i>advocatus</i>)	DD 4:7:420; Rep 1:4393
1401-09-26	Bent Gødesen (<i>advocatus</i>)	DDe 14010926001; SDHK 15693
1402-09-11	Bent Gødesen (<i>advocatus</i>)	DDe 14020911002; Rep 1:4523; SDHK 15930
1405-11-16	Jens Dene (<i>advocatus</i>)	DDe 14051116001; SDHK 16597
1406-03-05	Jens Dene (<i>advocatus</i>)	DDe 14060305001; Rep 1:4746
1406-05-10	Jens Dene (<i>advocatus</i>)	DDe 14060510001; SDHK 16699

22 Enligt Raneke (2001:2:660) var han hövitsman på Malmöhus, men dokumentet (DD 2:5:268) säger bara ”quandam aduocatus in Malmøghe”.

1407-05-09	(Jes Ågesen) Buggo (<i>advocatus</i>)	DDe 14070509002; Rep 1:4901; SDHK 16873
1407-11-28	(Jes Ågesen) Buggo (<i>advocatus</i>)	DDe 14071128001; Rep 1:4932
1409-10-14	(Jes Ågesen) Buggonis (<i>advocatus</i>)	DDe 14091014001; Rep 1:5056
1411	(Jes Ågesen) Buggo (<i>advocatus</i>) (DAST G XXV 2 ²³)	DDe 14119999002; Rep 1:5186; SDHK 17587
1412-09-12	Johan Bugge (<i>advocatus</i>)	DDe 14120912002
1414-11-12	Johannes (Ågesen) Bugge (<i>advocatus</i>) (DAST G XXV 2 ²⁴)	DDe 14141112002; Rep 1:5487; SDHK 18442
(1421-07-05	Anders Mortensen (fogde, avliden) ²⁵	Rep 1:5927; PRFSS 1:292)
1420-05-06	Henning Bythtigh (<i>advocatus</i>) (sparre, snett över skölden)	DDe 14200506001; SDHK 19476
1427-05-26	Anders Amundsen (underfogde)	DDe 14270526001; Rep 1:6313
1429-04-11	Hans Pedersen Spoldener (<i>a wapn</i>) (byfogde)	LÄU 3:85; Rep 1:6391
1431-07-02	Astrad Jensen (fogde och borgmästare)	GDD 2:IV:19; Rep 1:6509
1434-11-08	Palne Nielsen (byfogde)	LÄU 3:160; Rep 1:6738
1437-01-14	Palne Nielsen (byfogde)	LÄU 3:182; Rep 1:6856
1439-08-31	Jens Pedersen (fogde)	LÄU 3:212
1441-07-24	Hannes Nielsen (underfogde)	Rep 1:7186
1442-04-30	Gudmund Olufsen (underfogde)	LÄU 3:236
1443-02-25	Gudmund Olufsen (underfogde)	Rep 1:7313
1444-03-30	Gudmund Olufsen (underfogde) Hans Myndel (kungens fogde och myntmästare)	Rep 1:7414
1445-07-23	Gudmund Olufsen (underfogde)	LÄU 3:271; Rep 1:7529
1446-01-28	Hans Myndel (kungens fogde, myntmästare, välboren)	Reg 1:3757; Kolderup-Rosenvinge 1835:324ff
1446-10-18	Hans Myndel (fogde)	PRFSS 1:307
1447-01-16	Gudmund Olufsen (underfogde)	LÄU 3:288; Rep 1:7661
1448-06-10	Gudmund Olufsen (underfogde)	Rep 1:7793
1449-01-27	Gudmund Olufsen (underfogde) Hans Myndel (välbördig) (kungens fogde och myntmästare)	Rep 1:7849
1452-10-05	Hans Myndel (<i>mintmester unde vaget to Nellebage</i>)	LÄU 3:344
1456-03-08	Ditmer Fyrbom (kungens fogde och borgmästare)	Rep 2:579
1457-11-28	Henrik Dringenberg (kungens fogde och myntmästare)	RVM fol 37
1463-08-22	Peder Mikkelsen (underfogde)	Rep 2:1627
1464-03-12	Peder Mikkelsen (underfogde)	LÄU 4:46
1464-10-01	Peder Mikkelsen (underfogde)	LÄU 4:51
1468-03-14	Peder Mikkelsen (underfogde)	LÄU 4:118
1469-05-08	Peder Mikkelsen (underfogde)	Rep 2:2590
1471-07-01	Peder Mikkelsen (underfogde)	Rep 2:2957
1474-07-11	Kort Røffer (underfogde) (bomärke)	LÄU 4:225; Rep 2:3495
1475-12-04	Henrik Dringenberg (kungens fogde och myntmästare) Jes Jude (underfogde)	LÄU 4:266; Rep 2:3747
1477-11-10	Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde) (DAST K IV4)	Rep 2:4115
1478-03-29	Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde) (DAST K IV4)	LÄU 4:302; Rep 2:4187
1478-04-13	Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde)	Rep 2:4196
1479-04-14/08-11	Casper van Cassel (kungens tjänare i Malmö)	LÄU 4:337; Rep 2:4434
1482-09-12	Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde)	Rep 2:5078
1483-12-15	Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde)	LÄU 4:450
1485-05-02	Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde) (DAST K IV4)	LÄU 4:484; Rep 2:5668
1485-09-28	Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde) (DAST K IV4)	SDHK 41369

23 Olika tolkningar av sigillets omskrift: S' IASSE AKESON (DAST G XXV 2), S' IESSE AKESON (Rep 1:5186), [...] UGGA AKESON (SDHK 17587).

24 Olika tolkningar av sigillets omskrift: S' IASSE AKESON (DAST G XXV 2), S' IESSE AKESON (Rep 1:5487), JESSE AKESON (SDHK 18442).

25 Erik av Pommern skänker borgarna i Malmö gården Henrikstorp, som han erhållit efter "Anders Martenssons døth, som wor foghet war j Malmoghe". Anders Mortensen dog (avrättades) senast 1419.

1487-08-05	Oluf Pedersen (byfogde) Jep Jensen (Baad af Lolland) (byfogde vid tidigare tillfälle) (välbördig)	LÄU 5:37
1489-04-06	Oluf Pedersen (byfogde)	Rep 2:6478
1489-07-06	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	LÄU 5:121
1490-02-15	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	Rep 2:6683
1490	Oluf Pedersen (<i>advocatus</i>)	LÄU 5:155; Rep 2:6825
1494-07-07	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	LÄU 5:277; Rep 2:7692
1494	Oluf Pedersen (byfogde)	LÄU 5:289
1495-10-19	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	LÄU 5:320; Rep 2:7986
1497-07-06	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	Rep 2:8435
1499-04-29	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	Rep 2:8798
1499-07-08	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	Rep 2:8848
1499-??-?? ²⁶	Oluf Pedersen (byfogde)	LÄU 4:259 (not)
1502-01-05	Oluf Pedersen (byfogde)	LÄU 6:45; Rep 2:9517
1502-07-29	Oluf Pedersen (byfogde)	LÄU 6:76
1502-10-03	Oluf Pedersen (byfogde)	Rep 2:9697
(1504-06-03	Jep Jensen (f.d. byfogde, välbördig)	LÄU 6:143)
1504-07-01	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	LÄU 6:147
1504-07-09	Oluf Pedersen (byfogde)	LÄU 6:148
1504-11-04	Oluf Pedersen (byfogde)	LÄU 6:160; Rep 2:10188
1506-03-26	Oluf Pedersen (byfogde)	MRP 20
1506-05-25	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	LÄU 6:229
1506-10-19	Oluf Pedersen (byfogde) (bomärke)	Rep 2:10687
1508-06-05	Markvard Thomsen (byfogde)	LÄU 6:279; Rep 2:11037
1510-01-25	Markvard (Thomsen?) Skriver (byfogde) (bomärke i sköld, vildman som sköldhållare)	LÄU 6:338; Rep 2:11462
1512-01-26	Markvard Thomsen (byfogde)	LÄU 6:414; Rep 2:12097
1512-07-19	Markvard Thomsen (byfogde)	MRP 32f
1512-12-23	Markvard Thomsen (byfogde)	MRP 33
1515-11-05	Markvard Thomsen (byfogde)	MRP 34
1517-08-21	Morten Pedersen (byfogde)	MRP 37
1520-03-23	Per Hansen (byfogde)	MRP 45
1520-10-25	Per Hansen (byfogde)	MRP 47
1521-02-28	Per Hansen (byfogde)	MRP 302
1522-02-21	Hans Mikkelsen (vår nådige herres skullte)	MRP 304f
1522-03-14	Hans Mikkelsen (kunglig majestäts skullte)	MRP 48
1522-09-22	Hans Mikkelsen (schultes i Malmö)	Reg 1:7086
1522-12-05	Hans Mikkelsen (skullte i Malmö)	MRP 48
1524-01-12	Per Hansen (byfogde)	MRP 308
1524-02-01	Per Hansen (byfogde)	MRP 55
1524-05-30	Per Hansen (byfogde)	MRP 318
1525-07-17	Per Hansen (kungens fogde)	MRP 315
1527-05-17	Per Hansen (byfogde)	MRP 74
1530-01-28	Per Hansen (kungens fogde)	MRP 90
1530-02-04	Per Hansen (kungens fogde)	MRP 91
1531-04-14	Per Hansen (byfogde)	MRP 101
1533-02-21	Per Hansen (byfogde)	MRP 109
1533-03-28	Per Hansen (byfogde)	MRP 290
1533-11-03	Per Hansen (byfogde)	MRP 113
1534-02-27	Per Hansen (byfogde)	MRP 116

26 Feria quinta proxima post dominicam quasimodogeniti (femte efter första söndagen efter påsk?)

Ystad

Borgmästare

1394-04-05	Niels Pedersen Peder Monsen/Mogensen	DD 4:5:183
1400-05-21	Niels Pedersen Peder Monsen/Mogensen	Rep 1:4344
1413-07-26	Mathias Jensen	SDHK 18064
1414-10-08	Mathias Jensen Jens Brodersen	SDHK 18428
1416-10-09	Mathias Jensen Jens Brodersen	SDHK 18814
1421-06-28	Anders Gagge (stadssigill)	GDD 2:II:148ff; Rep 1:5923
1423-07-03	Anders Jepsen Gagge (DAST L LXV 6)	Rep 1:6031; Wallin 1976:142ff
1437-10-07	Anders Jepsen (Gagge?)	Rep 1:6898; Wallin 1976:164ff
1450-10-14	Anders Offradsen	Rep 1:8013
1457-10-02	Tule Nielsen (<i>aff wapn</i>)	LÄU 3:380; Rep 2:761; SDHK 27059 ²⁷
1459	Kettil Pedersen	CDL I:5:292 ²⁸
1472-05-10	Peder Hwid Hans Margareffue	Rep 2:3094
1480-10-23	Peder Hwid Hans Margareffue	Rep 2:4710
1485-07-06	Peder Hwid	Rep 2:5710
1488-10-23	Peder Hwid	Rep 2:6351
1489-03-31	Peder Hwid Niels Jensen	Rep 2:6475; Bæijer 1965[1793]:83
1492-07-31	Peder Hwid	LÄU 5:214; Rep 2:7184
1495-02-11	Peder Hwid Skjelm Pedersen	LÄU 5:301; Rep 2:7834
(1502)	Peder Hwid	Carlquist & Borg 1967:46ff
1508-06-08	Jens Olsen Skjelm Pedersen	Rep 2:11039; Heise 1882:22
1510-01-17	Skjelm Pedersen	Rep 2:11457
Före 1513-03-05	Jens Mortensen	Wallin 1989:112
1532-03	Algot Nielsen	Wimarson 1917:119
1532-03	Hans Hjort	KFIR 306; Wimarson 1917:118
1532-03	Niels Winter	KFIR 306; Wimarson 1917:119

Byfogdar

1394-04-05	Gudmund Diekn (<i>advocatus</i> udj Ysted)	DD 4:5:183
1414-10-08	Thomas Nielsen (<i>advocatus</i> in Ystadh)	SDHK 18428
1416-10-09	Johannes Skytte (<i>advocatus</i>)	SDHK 18814
1437-10-07	Niels Hågensen (fogde)	Rep 1:6898
1459	Torsten Jepsen (statsvogt)	CDL I:5:292 ²⁹
1489-03-31	Palne Jensen (byfogde uti Ystad)	Rep 2:6475; Bæijer 1965[1793]:83
1492-07-31	Palne Jensen (konungens ämbetsman)	LÄU 5:214; Rep 2:7184

27 Kraft (1956:58) har hänfört dokumentet till 1447; utredning av Wallin (1989:111f) visar på två identiska dokument med en skillnad i dateringen; ett i avskrift och daterat 1447 (LÄU 3:296) och ett i original daterat 1457 (LÄU 3:380) där det visat sig att det sistnämnda har korrekt datering.

28 Av Kraft (1956:58) hänfört till 1409; utredning av Wallin (1989:110f) gör troligt att rätt årtal är 1459.

29 Av Kraft (1956:58) hänfört till 1409; utredning av Wallin (1989:110f) gör troligt att rätt årtal är 1459.

1510-01-17	Hans Hjort (byfogde)	Rep 2:11457
1517-07-06	Niels Winther (byfogde)	Suhm 1792:2:1-2:173f
1532-03	Peder Madsen	Wimarson 1917:119
1535-08-18	Erik Jensen	DKR 7

Halmstad

Borgmästare

1398-02-15	Anund Hemmingsen Kort Dubin	DD 4:6:519
1413-01-28	Henrik Regnæ	SDHK 17951
1431-01-25	Henrik Rekne Peder Helgesen	LÄU 3:98; Rep 1:6482
1432-03-14/21	Jens Pedersen Tule Svendsen (bomärke)	Rep 1:6548
1436	Tyge Hjort	SMR rad 2547
1439-03-22	Magnus Hagensen	SDHK 23175
1441-01-17	Peder Gudmundsen Magnus Hagensen	Rep 1:7151
1445-08-14	Peder Gudmundsen (bomärke)	Rep 1:7534
1447-05-20	Peder Gudmundsen	Rep 1:7695a
1447-06-10	Peder Gudmundsen	Rep 1:7703
1447-08-17	Peder Helgesen Peder Gudmundsen	LÄU 3:295; Rep 1:7716
Ca 1450	Magnus Hagensen (bomärke) Peder Gudmundsen (bomärke)	Rep 1:odat 584
1451-04-22	Peder Gudmundsen Peder Helgesen	Rep 2:34
1451-06-20	Peder Gudmundsen Bent Tostesen	Rep 2:54
1454	Peder Gudmundsen	LÄU 3:362; Rep 2:415
1455-05-14	Peder Gudmundsen Bent Tostesen	Rep 2:487
1459-05-23	Peder Gudmundsen Tyge Mikkelsen	LÄU 3:395; Rep 2:986
1463	Peder Gudmundsen	Rep 2:1689
1464-04-09	Peder Gudmundsen	LÄU 4:47; Rep 2:1738
1465-08-23	Peder Gudmundsen Tyge Mikkelsen	LÄU 4:70; Rep 2:1939
1466-03-21	Peder Gudmundsen Tyge Mikkelsen	LÄU 4:85; Rep 2:2040
1469-01-22	Anders Nielsen (Nigelsen?)	LÄU 4:127; Rep 2:2548
1471-12-19	Anders Nielsen	LÄU 4:160; Rep 2:3000
1474-04-25	Povl Pedersen Anders Nielsen	LÄU 4:213; Rep 2:3453
1478-12-26	Povl Pedersen	Rep 2:4327; Weibull 1903:165f
1479	Povl Pedersen	Rep 2:4560; SDHK 41319
1480-02-25	Povl Pedersen Anders Nielsen	LÄU 4:350; Rep 2:4585
1481-01-16	Povl Pedersen Anders Nielsen	LÄU 4:378; Rep 2:4807
1481-05-30	Povl Pedersen Anders Nielsen	LÄU 4:383; Rep 2:4873
1483-02-07	Povl Pedersen Anders Nielsen	LÄU 4:431; Rep 2:5177
1483-10-04	Povl Pedersen	Rep 2:5301; Weibull 1903:167
1485-03-21	Povl Pedersen Anders Nielsen	Rep 2:5647

1488-07-31 ³⁰	Jens Bole Henrich Plöne	LÄU 5:75; Rep 2:6313
1488-08-09	Anders Nielsen Jens (Bole?)	Rep 2:6318
1488-12-01	Anders Nielsen	LÄU 5:83; Rep 2:6373
1488-12-27	Jens Bole	LÄU 5:85; Rep 2:6381
1489-01-19	Anders Nielsen Jens Bole	Rep 2:6426
1489-03-18	Anders Nielsen Jens Bole	Rep 2:6461
1489-12-05	Anders Nielsen Jens Bole	LÄU 5:127; Rep 2:6598
1490-02-02	Anders Nielsen Jens Bole	Rep 2:6678; Weibull 1903:169
1493-01-25	Jens Bole Henrich Plöne	LÄU 5:242; Rep 2:7353
1494-12-04	Jens Bole	LÄU 5:288; Rep 2:7773
1495-01-20	Jens Bole	Rep 2:7823; Weibull 1903:169f
1495-05-03	Jens Bole Henrich Plöne	LÄU 5:307; Rep 2:7892
1496-12-20 ³¹	Jens Bole Henrich Plöne	LÄU 3:285; Rep 2:12822; SDHK 33438
1497-10-23	Niels (Jens) Bole Peder Andersen	Rep 2:8478
1497-11-28 ³²	Peder Andersen	LÄU 3:298; Rep 1:7734; 2:8486b
1498-05-11	Peder Andersen	Lübecker Ratsurteile 1:828
1499-07-12	Jens Bole	Rep 2:8852
1500-08-07	Jens Bole Peder Andersen	LÄU 5:475; Rep 2:9142
1500-08-07	Jens Bole Peder Andersen	LÄU 5:476; Rep 2:9143
1500-08-31	Jens Bole	Rep 2:9156
1501-01-25	Jens Bole	LÄU 6:11; Rep 2:9296
1501-11-27	Jens Bole Peder Andersen	Rep 2:9464; SDHK 42695
1503-04-14	Peder Andersen	Rep 2:9821; SDHK 42707
1505-02-14	Christiern Nielsen (<i>a wapn</i>)	HH 4:386
1505-07-26	Christiern Nielsen	LÄU 6:198; Rep 2:10422
1505-07-26	Christiern Nielsen (<i>af wapn</i>)	LÄU 6:199; Rep 2:10423
1505-09-10	Peder Andersen Christiern Nielsen	LÄU 6:205; Rep 2:10443
1505-11-27	Christiern (Nielsen?)	Rep 2:10488
1505-12-31	(Chri?)stiern Nielsen	Rep 2:10499
1506-03-17	Peder Andersen	LÄU 6:219; Rep 2:10570
1508-03-04	Peder Andersen Christiern Nielsen	Rep 2:10968
1508-06-26	Christiern Nielsen	Rep 2:11046
1511-03-21	Peder Andersen Christiern Nielsen	Rep 2:11749

30 LÄU 5:75 daterad 1488-08-01.

31 Avskriften daterad 1446-12-20, vilket uppenbart är felaktigt enligt Rep 2:12822. SDHK 33438 har föreslagit omdatering till 1496-12-20.

32 Avskriften daterad 1447-11-28, vilket uppenbart är felaktigt. Enligt utredning i Rep 2:8486b bör det vara 1497-11-28.

1512-06-20	Peder Andersen Christiern Nielsen	Rep 2:12226
1512	Peder Andersen Christiern Nielsen	LÄU 6:471; Rep 2:12360
1513-01-28	Peder Andersen Christiern Nielsen	Rep 2:12457; Weibull 1903:173
1525-08-24	Jon Pöthicksen	PRFSS 2:310
1526-08-15/18	Johannes Bondesen Jon Giødersen	LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 62
1525-1531	Gert Olufsen	Westman 1930:60; Nilsson 1968:165
1531-02-23	Gert Olufsen	LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 64
1533-03-16	Lauritz Olsen Niels Hansen	LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 66
1533-06-11	Lauritz Olsen Niels Hansen ³³	LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 67
1533-11-17	Lauritz Olsen Niels Hansen	LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 68
1534-08-12	Lauritz Olsen	PRFSS 2:360

Byfogdar

1411	Niels Pedersen (fogde)	SDHK 17616
1430-12-10	Jes Assersen (fogde)	GDD 2:III:222; Rep 1:6471; Weibull 1903:159
1439-03-22	Jes Trulsen (byafogde)	SDHK 23175
1447-06-10	Svend Sodhæ (byfogde)	Rep 1:7703
Ca 1450	Arvid Øndersen (byfogde)	Rep 1:odat 584
1459-05-05	Hågen Tuesen (byfogde)	Rep 2:981
1466-03-05	Hågen Tuesen (byfogde)	Rep 2:2030
1468-01-30	Bent Eskilsen (kungens ämbetsman)	Rep 2:2375
1489-03-18	Anders Barsebeck	Rep 2:6461
1517-09-06	Hans Bagge (byfogde)	Suhm 1793:2:1-2:127
1533-11-17	Niels Eriksen (byfogde)	LLA, Halmstads rådhusrätts arkiv, pergamentbrev nr 68

33 Enligt SDHK 39077 var Lauritz Olsen och Jep Clemitsen borgmästare. I brevet anges Lauritz Olsen som borgmästare, men Jep Clemitsen som försörjningsman och altärvärje vid Jungfru Marias altare i stadskyrkan. Brevet var däremot sigillerat bland annat av Niels Hansen som titulerades borgmästare.

1500-talets Lund ur ett sydostligt perspektiv

Under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet gav Georg Braun ut ett stort geografiskt verk i sex band, *Civitates orbis terrarum*.¹ I detta verk finns ett stort antal europeiska städer avbildade i form av kopparstick, till stor del utförda av Franz Hogenberg. Bland dessa kopparstick återfinns ett antal skandinaviska städer. I verkets fjärde band, utkommet i olika upplagor 1588–1614, har avbildats städer och vyer från Öresundsområdet, däribland bilder över de skånska städerna Lund (figur A:3), Malmö, Helsingborg och Landskrona (Füssel 2015:57f). I verket finns även skriftliga stadsbeskrivningar kopplade till de presenterade kopparstickerna. Därtill finns i den danske historikern Anders Sørensen Vedels samlingar några skissartade stadskartor över de skånska städerna Lund, Malmö och Landskrona, tillkomna vid samma tid, under andra halvan av 1580-talet.

Således finns för flera skånska städer tre olika källmaterial (bild, karta och skriftlig beskrivning), tillkomna under en snävt begränsad tidsperiod på 1580-talet, som ur olika perspektiv speglar städernas samtida gestaltning. Sannolikt har de olika källobjekten haft sinsemellan inbördes påverkan och bör därför tolkas kontextuellt som en samlad källmassa. De tolkningar och hypoteser som denna källsamling leder fram till kan därefter konfronteras med de arkeologiska vittnesbörden och de i övrigt kända topografiska och materiella förhållandena. Målsättningen med en sådan analys är att identifiera och beskriva vad som möter oss i det Hogenbergska kopparsticket, bedöma dess källvärde och i vilken utsträckning 1500-talets Lund och dess omgivning därmed kan visualiseras.

Kopparsticket

Att Franz Hogenberg var den som utförde kopparsticket över de skånska städerna råder det enighet kring, men han

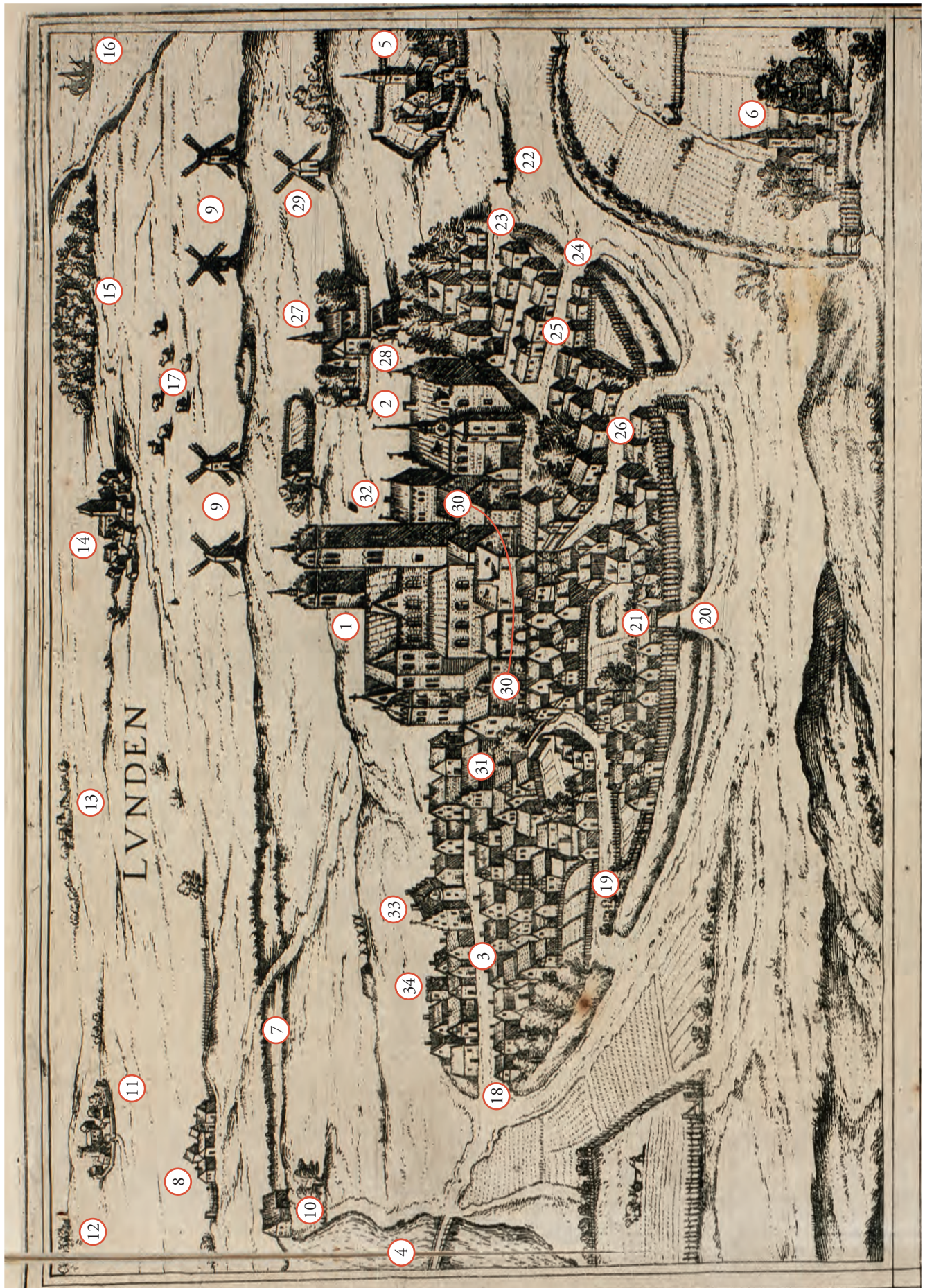
1 En text motsvarande detta appendix har antagits för publicering i *Ale* 2020.

var troligen inte konstnären som utförde förlagorna. De tecknade bilderna över städerna kring Öresund färdigställdes och levererades för kopparstickning under åren 1584–1585 (Klose & Martius 1962:57ff; Ehrensvärd 1992:11ff, 16; Schjerup Hansen 2008:27f, 45). Bilden av Helsingör från sjösidan, presenterad i verkets femte band, har utförts av den flamländske konstnären Hans Knieper och även bilden över Köpenhamn sedd från landsidan har attribuerats till honom (Schjerup Hansen 2008:19ff). Den andra Köpenhamnsbilden, sedd från sjösidan, anses vara tecknad av Jan van Liefvink (Schjerup Hansen 2008:27f). Som inledning till Öresundsavsnittet i *Civitates orbis terrarum* har kartografen Mark Jordan framställt en karta över Danmark. Mark Jordan kom ursprungligen från Holstein. Han utnämndes till professor i matematik vid Köpenhamns universitet men är mest känd som kartograf. På goda grunder, bland annat korrespondens mellan Georg Braun, verkets skandinaviske koordinatör Henrik Rantzau och Mark Jordan, anses det ha varit den sistnämnde som skapade förlagorna till de övriga stadsbilderna kring Öresund, utförda i fågelperspektiv (Klose & Martius 1962:57f; Ehrensvärd 1992:9; Schjerup Hansen 2008:27ff).

Stadsåtergivningarna är presenterade antingen som prospekt eller ur ett fågelperspektiv. Prospektet uppvisar städerna i profil, sannolikt tecknade från en upphöjd fast observationspunkt. Bebyggelsen synes vara visuellt korrekt återgiven, både gällande avstånd och storlek, baserat på en centralperspektivistisk syn. De bilder som inte anses vara utförda av Mark Jordan, bilderna över Köpenhamn och Helsingör, uppvisar detta återgivningsätt.

Med fågelperspektiven förhåller det sig annorlunda. Dessa stadsvyer blickar in i städerna från en tänkt utgångspunkt som är avsevärt högre belägen, vilket inte medger en återgivning från en konkret observationsplats. I stället bör dessa vyer vara baserade på en kartografisk och lokaltopografisk kunskap om städerna, dess bebyggelse och omgivning. De syftar främst till att återge städernas inre struk-

tur – gatunät och väsentligare byggnaders placering – och utgör därför ett mellanting mellan bild och karta.

Vissa delar av städernas bebyggelse är uppenbart schablonmässigt återgiven och kan inte anses spegla hur den verkligen såg ut. Däremot synes mer särpräglade byggnader, avvikande från den ordinära bebyggelsens stereotypa mönster, eftersträva en naturtrogenhet. Enskilda objekt är ofta presenterade ur ett värdeperspektiv, det vill säga förstorade i förhållande till omgivande bebyggelse och ibland med en mer utmärkande sida framhåvd för betraktaren (Schjerup Hansen 2008:13, 22ff; Skansjö 2012:70). Sammantaget avspeglar således inte storleks- och avståndsåtergivningarna de verkliga förhållandena, medan stadsstruktur och objektens inbördes relativa placering bör vara verklighetsanknutna. Bilderna över Lund och Helsingborg samt översigtsbilden över Öresund med de båda kustområdena är återgivna ur ett fågelperspektiv. Även bilderna över Malmö och Landskrona uppvisar ett fågelperspektiv, men med en lägre insynsvinkel, vilket omöjliggör ett återgivande av dessa städers gatunät. Samtliga dessa bilder har sannolikt haft kartografen Mark Jordan som upphovsman.

Stadsbeskrivningen och kartskissen

Stadsbeskrivningar över Lund, Malmö, Landskrona och Helsingborg utfördes 1586–1587 av Mogens Madsen, som vid den tiden var lektor och medlem av domkapitlet men sedermera blev biskop över Lunds stift. Hans stadsbeskrivningar har utnyttjats av Georg Braun som intagit dem i redigerad form i sitt verk. Inga original finns bevarade av Madsens stadsbeskrivningar, men de finns i samtida avskrifter i den danske historikerns Anders Sørensen Vedel samling (Blomqvist 1946:18ff; Klose & Martius 1962:62; Ehrensvärd 1992:13).

Kartskisserna i Anders Sørensen Vedels samling kan ha utförts av Vedel själv i samband med resor han gjorde 1586 och 1589 för att skaffa underlag till ett planerat verk över Danmarks historia (Blomqvist 1946:47ff). En annan möjlighet som föreslagits är att författaren till stadsbeskrivningarna, Mogens Madsen, upprättat kartskisserna i samband med detta arbete. Flera likheter och överensstämmelser mellan kartskissen över Lund och stadsbeskrivningen tyder på ett sådant förhållande (Skansjö 2012:68ff). På kartskissen finns, förutom de vid tiden befintliga förhållandena, även de medeltida kyrkorna markerade. Dessa var till största delen rivna på 1580-talet, men platserna var fortfarande välkända och förmodligen i många fall skönjbara i staden som

Figur A:3. Franz Hogenbergs kopparstick över Lund. Sifferförklaringar återfinns i texten.

Källafoto: Universitetsbiblioteket i Lund, Alvin-post nr 76516.

begravningsplatser, ruinlämningar eller ödetomter (figur A:4, textruta 1).

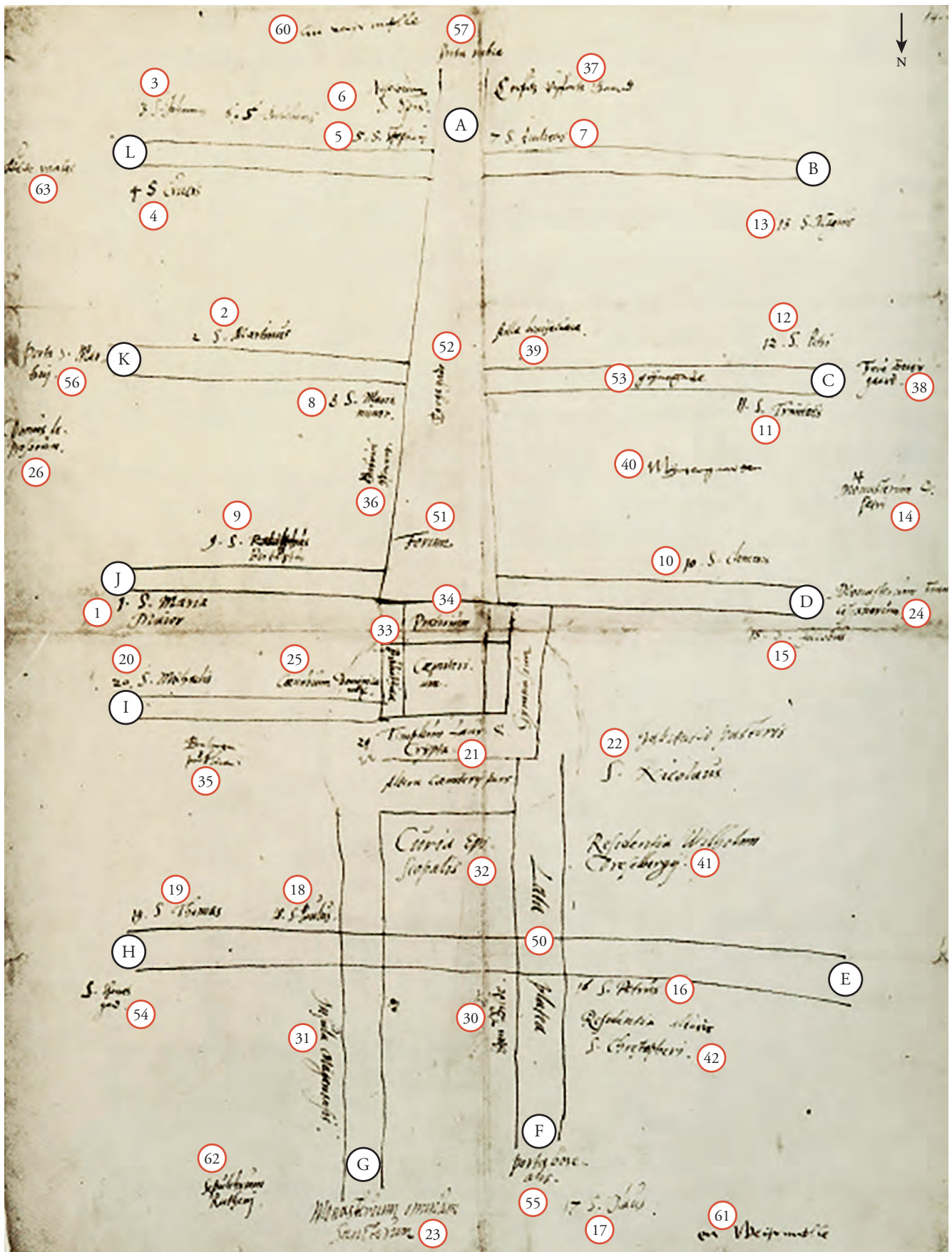
Även om källmaterialet – kopparsticket, stadsbeskrivningen och kartskissen – är tillkommet först i slutet av 1500-talet speglar det till stora delar städernas senmedeltida utseende. I analysen kan därför de objekt som kan anses ha tillkommit, förändrats eller försvunnit särskilt lyftas fram och diskuteras, om målsättningen är att återskapa städernas senmedeltida gestaltning.

Gällande tolkningar

Kopparsticket över Lund brukar traditionellt beskrivas som återgivet från en tänkt nordlig (Schjerup Hansen 2008:83) eller mer vanligt en nordöstlig (Blomqvist 1946:9; Skansjö 2012:70) utsiktspunkt. Även ett sydligt perspektiv har föreslagits baserat på att bilden kan vara spegelvänd (Emanuelsson 2014), en tolkning som dock ifrågasatts (Wahlöö 2014). Det har konstaterats att det inte kan röra sig om en fast utsiktspunkt, då ingen sådan plats i Lunds omgivning erbjuder ett så högt läge som fågelperspektivet kräver, så att gatustruktur och bebyggelse kan betraktas ur en tillräckligt brant vinkel. I stället anses avbildaren ha gjort lokala observationer av olika objekt som sedan syntetiserats till en helhetsbild (Blomqvist 1946:9f; Skansjö 2012:70). Till detta skall läggas att den trolige upphovsmannen Mark Jordan, som var en erkänd kartograf, sannolikt integrerat kartografisk kunskap och information när stadsbilden utformades. Som tidigare påtalats kan dock avstånds- och storleksförhållandena vara missvisande grundat i en önskad värdeperspektivistisk återgivning av framträdande objekt. Detta kan tydligt ses av att domkyrkan, ställd i relation till avståndet mellan domkyrkan och stadens avslutning i söder (till vänster på bilden), skulle bli 500 meter hög.

Som utgångspunkt för en analys av det lundsiska kopparsticket kan de mest markanta och framträdande objekten tas, objekt där enighet råder om tolkningen. Dessa är i första hand domkyrkan (figur A:3, nr 1) och Lundagårdshuset (figur A:3, nr 2). Vidare anses stadens sydliga huvudstråk, den nord-sydliga Södergatan (figur A:3, nr 3), med en förlängning utanför staden ledande till broövergången vid Höje å (figur A:3, nr 4), vara identifierbar. De båda institutionerna i höger bildkant har tolkats som Allhelgonaklostret (figur A:3, nr 5) och S:t Jörgens hospital (figur A:3, nr 6) (Blomqvist 1946:10ff; Skansjö 2012:70f). Dessa tolkningar känns rimliga och trovärdiga. Med ett nordöstligt insynsperspektiv råkar man dock in i några uppenbara tolkningsproblem. De båda parallellt belägna byggnaderna domkyrkan och Lundagårdshuset borde ur en sådan vinkel vara återgivna med nordfasaderna riktade mot betraktaren, då de har en ostsydöstlig-västnordvästlig orientering. Domkyrkan återges med nordfasaden synlig,

Figur A.4. Vedelska kartskissen över Lund. Förklaringar till sifferhänvisningar se textruta 1. Förklaringar till bokstavshänvisningar återfinns i texten.

Källa: Det Kongelige Bibliotek, Köpenhamn. Anders Sørensen Vedels samlingar, Gl. Kgl. Saml. N:o 2336 4:to.

Textruta 1. Förklaringar till Vedels kartsbild, figur A:4 och A:5. Nr 1–21 har motsvarande numrering på kartsbilden medan övriga noteringar är onummerade där.

Kyrkliga institutioner	Övriga egendomar
1 S. Maria Maior (S:ta Maria magle)	30 Sten Bilde (Sten Billes [gård])
2 S. Martinus (S:t Mårten)	31 Insula Magunensis (Mogens [Madsens] egendom)
3 S. Johannes (S:t Hans)	32 Curia Episcopalis (Biskopsgården, Lundagård)
4 S. Crucis (Heligkors)	33 Bibliotheca (Biblioteket, Liberiet)
5 S. Stephanj (S:t Stefan)	34 Prætorium (Rådhuset)
6 S. Godehardi (S:t Godehard) / Nosocomium S. Sp[irit]us (Helgeandshuset)	35 Balnea publica (Offentlig badstuga)
7 S. Andreas (S:t Andreas)	36 Gabriel Sparres (Gabriel Sparres [gård])
8 S. Maria minor (S:ta Maria minor)	37 Corfitz Viffertz Gaard (Corfitz Vifferts gård, Karl XII-huset)
9 S. Botulphus (S:t Botulf)	38 Frue Beatis gaard (Beata Billes gård, Billegården)
10 S. Clemens (S:t Clemens)	39 Aula bonifaciana (Fru Görvels hus, Stäket)
11 S. Trinitatis (Trinitatis/Drotten)	40 Myntergaarden (Myntargården)
12 S. Petri (S:t Peter vid Grönegatan)	41 Residentia Wilhelmi Dreselbergij (Vilhelm Dresselbergs residens, Dekanhuset)
13 S. Magnus (S:t Måns)	42 Residentia altaris S. Christopheri (residens för vikarien vid S:t Christophers altare i Domkyrkan)
14 Monasterium D. Petri (S:ta Maria och S:t Peter kloster)	Gator, platser
15 S. Jacobus (S:t Jakob)	50 Lata platea (Bredgatan)
16 S. Petrus (S:t Peter vid Bredgatan)	51 Forum (Torget)
17 S. Olaus (S:t Olof)	52 Torgegade (Södergatan)
18 S. Paulus (S:t Paul)	53 Grynegade (Grönegatan, Kattesund?)
19 S. Thomas (S:t Thomas)	54 S. Thome gav (Tomegap)
20 S. Michaelis (S:t Mikael)	Portar
21 Templum Laur[entii] Crypta (Domkyrkan) / Cæmeterium (kyrkogård) / Altera Cæmeterii pars (kyrkogårdens andra del)	55 Porta borealis (Norre port)
22 S. Nicolaus (S:t Nikolaus) / Habitatio pastoris (prästens bostad)	56 Porta S. Martinj (Mårtens port / Österport)
23 Monasterium omnium Sanctorum (Allhelgonakloster)	57 Porta rubra (Röde port / Söderport)
24 Monasterium Franciscanorum (Franciskanerkonvent)	Övrigt
25 Cænobium Dominicano[rum] (Dominkanerkonvent)	60 En weijr mølle (väderkvarn / mölla)
26 Domus leprosorum (S:t Jörgens hospital)	61 En Weyrmølle (väderkvarn / mölla)
	62 Sepulchrum Ruthenj (Ryssens grav)
	63 Lilde raabye (Lilla Råby)

men för Lundagårdshuset är det sydfasaden som exponeras, ett förhållande som har förklarats med en värdeperspektivistisk önskan om att förevisa det sistnämnda husets mest framträdande sida (Blomqvist 1946:12f). Mer allvarligt är dock placeringen av S:t Jörgens hospital i bildens nedre högra hörn, som från en tänkt betraktare i nordost borde varit placerad i bildens nedre vänstra hörn. Även flera andra objekt i bilden är svåra att tolka och få lokaliserade till rätt plats, ett förhållande som förklarats med att bilden är sammanställd av enskilda objektskisser och därför inte skall ses som en direkt stadsavbildning (Blomqvist 1946:10).

Ett nytt perspektiv

Baserat på huvudobjektens placering, samt premisen att storleks- och avståndsförhållandena är skalmässigt tvivelaktiga medan riktningar och objektens inbördes relationer äger kartografisk riktighet, skall en ny hypotes testas. I den följande diskussionen kommer även Mogens Madsens

stadsbeskrivning och Vedels kartsbild analysmässigt att involveras. I den sistnämnda, schematiskt ritad och med norr nedåt har, utöver befintliga objekt under 1580-talet, försvunna enheter markerats. Detta gäller huvuddelen av stadens kyrkor samt den medeltida biskopsborgen Lundagård. Dessa försvunna objekt omnämns i stadsbeskrivningen, vilket tyder på en närhet mellan stadsbeskrivning och kartsbild. Utifrån kartsbilden har en rekonstruktion (figur A:5) gjorts med den av Anders Andrén (1984:19) upprättade kartan över Lunds stadsplan och tomtindelning kring 1500 som bas. De med rött markerade gatorna visar ett gatunät där samtliga objekt (kyrkor och andra angivna gårdar och byggnader) hamnar i rätt position, i rätt väderstreck, i förhållande till de skisserade gatorna. Några alternativa gatusträckningar har rödskrafferats som mer troliga gatustråk. Jag återkommer till dessa och till de överväganden som gjorts vid rekonstruktionen.

Hypotesen baseras på att den tänkta betraktelsepositionen inte är belägen i nordost utan i sydost, från den plats

Figur A:5. Rekonstruktion av den vedelska karts-kissen baserad på Andréns (1984:19) stadsplan över Lund kring 1500. Röda gatusträckningar är baserade på att övriga objekt är korrekt positionerade i för-

hållande till gatorna. Alternativa gatusträckningar, som diskuteras i texten, är rödskrafferade. Sifferhänvisningar se textruta 1.

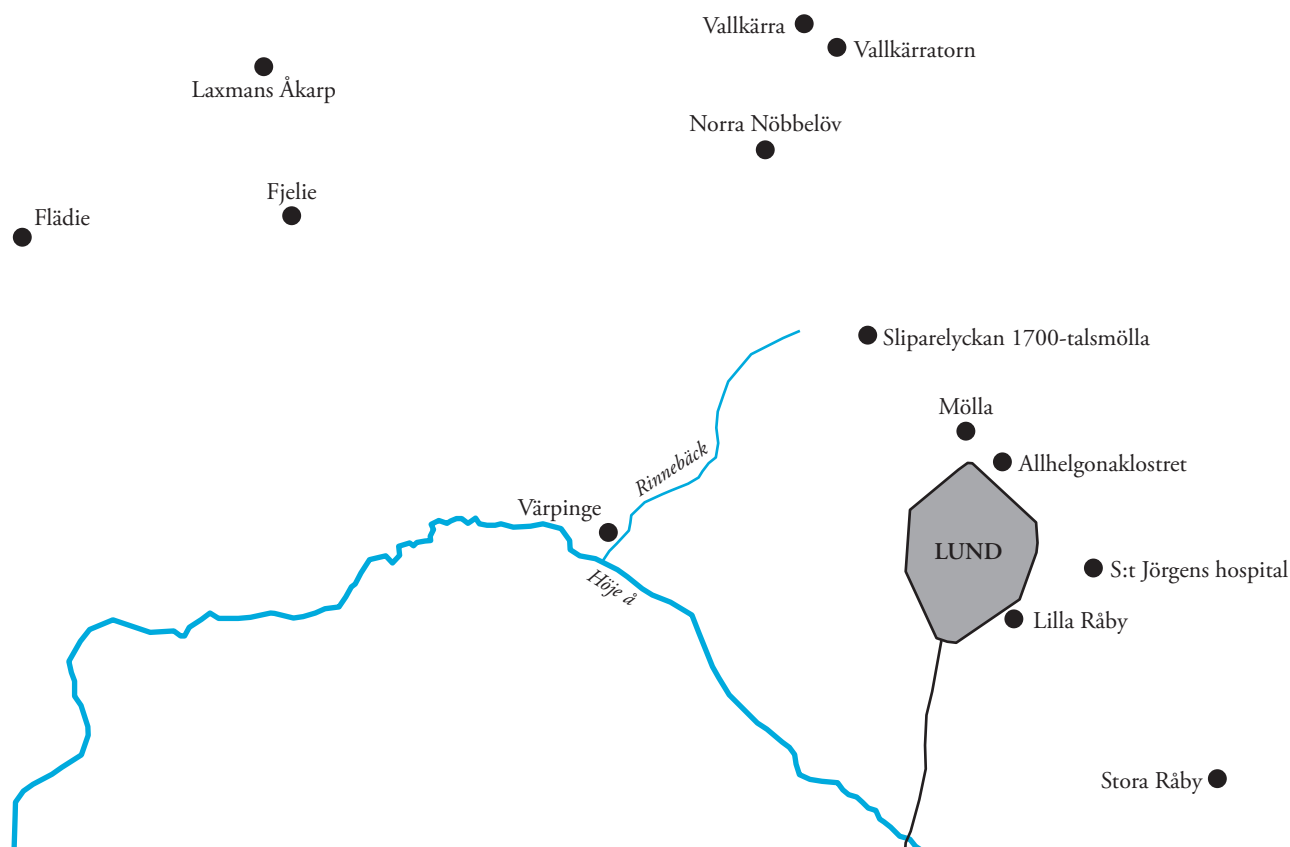
en fågel, högt svävande i trakterna kring Stora Råby, skulle haft. Det är endast genom ett sådant perspektiv som två av de mest närliggande och klarast framträdande objekten får sin naturliga och geografiskt korrekta lokalisering – vi blickar alltså in mot staden Lund med Höje å till vänster i synfältet och S:t Jörgens hospital till höger.

Stadens omgivning

Topografi, byar och kyrkor kring staden får en helt annan tolkning sett från sydost än från ett nordostligt betraktelseperspektiv (figur A:6). I bildens vänsterkant flyter Höje å i nordvästlig riktning på sin väg mot havet, med broövergång för den söderut gående huvudvägen från Lund (figur A:3, nr 4). Längre bort gör å en 90-graders sväng norrut, vilket står i direkt strid med den vridning mot väster å i verkligheten tar. Vid närmare granskning kan man dock se ett vattendelande näs i bildens kant som indikerar två vattendrag och att huvudflödet Höje å försvinner ur bilden åt vänster (i riktning västerut). Det inkommande vattendraget från höger (figur A:3, nr 7), tillflöde till Höje å, bör då rimligen vara Rinnebäck. Vägen från Lund mot Värpinge by (figur A:3, nr 8) passerar över bäcken via en broövergång. Rinnebäck fortsätter sedan mot norr och försvinner från betraktaren bortåt höjderna vid Kobjer och Sliparelyckan (figur A:3, nr 9). Ån bör ha varit betydligt mer vatten-

förande före 1700- och 1800-talens utdikningar, vilket också de höga ravinkanterna som idag omgärdar bäcken norr om byn tyder på. Möjligen är det vattenkvarnen i Värpinge som placerats just i tillflödesmyrningen (figur A:3, nr 10), i så fall något felplacerad i förhållande till vattendragen. Själva byn är avbildad något bortom Rinnebäck, vilket kan förklaras av den 125–150 meter breda bäckravinen som innebär att den, från Lund sett, bortre delen av bebyggelsen var placerad en bit från ån, på torrare och planare mark uppe på sluttningens kant (Söderpalm 1966:9, bil 5, 11).

Bortom Värpinge by finns Fjelic by med kyrka (figur A:3, nr 11), kanske med Flädie kyrkby svagt skymtande i övre vänstra hörnet (figur A:3, nr 12) och den lilla byn Laxmans Åkarp utan kyrka till höger och därmed norr om Fjelic (figur A:3, nr 13). Öster därom och betydligt närmare Lund, ligger byn Norra Nöbbelöv med sin kyrka (figur A:3, nr 14), troligen med de närliggande systerbyarna Vallkärra och Vallkärratorn inbäddade i lummig grönska (figur A:3, nr 15) bortom till höger. 1700-talets skifteskartor visar inte på någon omfattande högre växtlighet kring de sistnämnda, med undantag för tänkbar trädvegetation i och kring den söder om byarna genomflytande Vallkärrabäcken. En sådan trädridå skulle kunna skymma byarnas bebyggelse för en sydostlig betraktare. En annan möjlighet ger namnet Vallkärratorn, eller Västra Torn som det omnämndes som under medeltiden. Efterleden i namnet har sannolikt sitt

Figur A:6. Lunds omgivning.

ursprung i ett bestånd av hagtorn under äldre tid (Hallberg 2016:204). Kan en rest av en sådan träd- och buskvegetation ha funnits kvar in i tidigmodern tid och synliggjorts på kopparsticket?

Vattnet med segelfartyget i bildens övre högra hörn (figur A:3, nr 16) är svårare att förklara. Utifrån ett sydostligt perspektiv skulle siktlinjen träffa Öresund först i Lundåkrabukten, vilket inte verkar rimligt. Placeringen av vattnet verkar överhuvudtaget för närliggande baserat på den tolkade landsbygdsbebyggelsen. Mer sannolikt är att avbildaren, eller kanske ännu troligare Hogenberg i samband med färdigställandet av kopparsticket, symboliskt velat markera stadens distansering från men ändå anknytning till Öresund – en anknytning som är det genomgående temat för alla bilderna i detta avsnitt av *Civitates orbis terrarum* – på en ”tom” yta i bilden.

Mellan Nöbbelöv och staden är fyra väderkvarnar inritade (figur A:3, nr 9), stående på en höjdrygg. Denna bör vara den nord och nordväst om staden, mot öster stigande höjdsträckning som omfattar områdena Kobjer, Sliparelyckan och norra delarna av Møllevången. Inga medeltida möllor är kända från detta område, men under slutet av 1700-talet anlades en vindmølla på höjdryggen vid Sliparebacken (Ryding 1996:314). På markerna norr därom, och öster om Nöbbelöv, har illustratören infogat ett antal betande djur (figur A:3, nr 17), möjligen för att åskådliggöra de stora fåladsmarkerna i området.

Alla dessa väster och nordväst om Lund liggande byar och andra enheter ligger inbördes riktigt placerade på kopparsticket ur nordost–sydvästlig synpunkt utifrån en sydostlig betraktelsepunkt. Det kan dessutom noteras att de på kopparsticket är sinsemellan inplacerade med en relativ distans från staden som överensstämmer med deras faktiska geografiska belägenhet. Dessa förhållanden – om objekten är riktigt tolkade – stärker att bilden var utförd baserad på kartografisk och lokaltopografisk kunskap från ett sydostligt perspektiv.

De båda tidigare nämnda institutionerna i bildens högra kant skulle således representera Allhelgonaklostret och S:t Jörgens hospital, båda markerade på den vedelska kartskissen och omnämnda i stadsbeskrivningen. Allhelgonaklostret (figur A:3, nr 5) ligger inom ett inhägnat område. Klosterkyrkan är sannolikt den norra längan (till höger i bild) med tornet i väster. Två direkt anslutna längor syns söder om kyrkan, vilka därför bör motsvara anläggningens västra och södra länga. Därtill syns några byggnader sydöst och öster om den centrala klosteranläggningen. En sådan gruppering av byggnaderna överensstämmer med de arkeologiskt undersökta lämningarna efter klostret (Gardelin 2015:144), med undantag av avsaknaden av en östlänga i klostret. På Erik Dahlberghs bataljmålningar från slaget vid Lund 1676 finns klostret avbildat med klosterkyrkan i

ruiner. Övriga byggnader synes vara i gott skick och belägna sydöst om kyrkoruinen (Wahlöö & Larsson 1996:63f, 66). Att det är sex olika byggnadskroppar som på bilden utgör klosterkvadranten skulle kunna tyda på att anläggningen har ombyggt och införlivat såväl delar av de äldre klosterlängorna som de öster/sydost belägna byggnaderna och därmed expanderat hela anläggningen åt öster.

S:t Jörgens hospital (figur A:3, nr 6), ett hospital för omhändertagande av leprasjuka, var beläget 500 meter öster om staden. Det bestod av en romansk kyrka i norr och en parallellt belägen huslänga i söder (Blomqvist 1950:128ff). Så är också byggnadskomplexet placerat på kopparsticket. Mer problematiskt är den tänkta kyrkobyggnadens utformning. Bilden visar en tvåvåningsbyggnad med ett på den södra sidan centralt beläget högt torn samt strax väster om detta en utbyggnad som liknar ett trapporn. Ragnar Blomqvist (1946:14) anför att då hospitalet revs 1587 måste bilden vara tecknad efter hörsägen, men som ovan visats var bilden färdigställd redan 1585. I Blomqvists redogörelse för de arkeologiska utgrävningarna av hospitalet noterar han att väster och sydväst om kyrkan, och i nära anslutning till densamma, frilades på en yta ytterligare huslämningar, men för att kunna tolka dessa hade ytterligare grävningsundersökningar behövt göras (Blomqvist 1950:148ff). Möjligen finns svaret på kyrkobyggnadens utseende på 1580-talet i detta bara delvis undersökta parti.

Rundvandringen kring staden borde sedan ha avslutats med byn Lilla Råby, belägen strax utanför stadens gränsmarkeringar i sydostlig riktning (nere till vänster i bilden). Byn är markerad på Vedels kartsbild (figur A:4, nr 63). Olika förklaringar kan tänkas för att den utelämnats på kopparsticket. Troligast är kanske att, då fokus låg på en avbildning av själva staden, det inte var önskvärt att infoga objekt som låg direkt framför densamma från betraktarens synvinkel sett, bebyggelse som innebar dels att delar av staden, om än obetydligt, blev dolda, dels att de blev estetiskt störande i bildkompositionen. För att ändå markera byns faktiska närvaro kan tecknaren ha låtit byns odlingsmarker synas nere till vänster, bland annat i form av en inhägnad åker med en plöjande bonde.

Portar, vallöppningar och gator

Efter att sålunda ha vandrat runt i omgivningarna är det dags att ta sig an själva staden Lund. Staden är omgiven av vallar med ett flertal öppningar, varav sex är synliga för betraktaren. Vattenfyllda gravar är synliga framför två vallar samt delar av en tredje. De delar av vallarna som har en framförhängande vattengrav är dessutom försedda med högt plank. De andra delarna av vallarna saknar en sådan palissad, men en bit av vällen är försedd med ett hägn eller staket. Rimligen är det resterna av stadens medeltida befästnings-

anläggningar, i det tillstånd de befann sig i på 1580-talet, vi ser.

För att tolka öppningarna och stadens portar kan det vara lämpligt att ta den vedelska kartskissen som utgångspunkt. Det är vid analysen viktigt att komma ihåg att kartskissen är ritad med norr nedåt i bild. Skissen visar fem öst–västliga gator (figur A:4, H–L) i stadens östra del samt fyra (figur A:4, B–E) i dess västra del. Därtill finns en södergående (figur A:4, A) och två norrgående gator (figur A:4, F–G) inritade. Sammanlagt blir detta tolv gator som kan tänkas leda ut till öppningar i vallen. För tre av gatorna är portnamn angivna vid dess ändpunkter; *Porta rubra* (Rödeport, figur A:4, nr 57/A), *Porta borealis* (Norreport, figur A:4, nr 55/F) och *Porta S. Martinj* (S:t Mårtens port, figur A:4, nr 56/K). Även vid två andra östliga gatuändar finns namn angivna; vid gatan längst i söder står det *Lilde raabye* (Lilla Råby, figur A:4, nr 63/L) och vid gatan längst i norr *S. Thome gav* (Tomegap, figur A:4, nr 54/H). Det förstnämnda bör betyda att gatan ledde vidare till byn Lilla Råby medan det sistnämnda syftar på en känd öppning i vallen, Tomegap. På motsvarande sätt leder de två mellersta gatorna på stadens västra sida fram till namngivna platser; den södra av dessa slutar vid *Fru Beatiss gaard* (Fru Beatas gård, figur A:4, nr 38/C) och den norra vid *Monasterium Franciscanorum* (Franciskanerklostret, figur A:4, nr 24/D). Då båda dessa egendomar låg inne i staden förefaller således gatorna som leder dit inte fortsatta genom öppningar i vallen. Slutligen, i stadens norra del, öster om Norreport, finns en gata som leder till *Monasterium omnium Sanctorum* (Allhelgonaklostret, figur A:4, nr 23/G) vilket låg utanför stadsvallen. Sammanfattningsvis kan således tio av de tolv gatorna leda till öppningar i vallen, varav tre med namnsatta portar.

Mogens Madsen (Blomqvist 1946:25) omtalar i sin stadsbeskrivning att staden hade tre portar: S:t Olofs port även kallad Bredgateporten (motsvarar Norreport), Österport även kallad den helige Mårtens port samt Söderport ”som kallas den röda”. Av dessa kvarstod vid tillfället spår i form av ruiner. Vidare nämner han att ”sedan vallen nedbrutits (när och av vilken anledning detta skedde, är icke lätt att säga), är tillträde till staden nu öppet för var och en icke blott genom tre, utan av flera, jag skulle tro sex eller sju vägar” (Blomqvist 1946:25). Sammantaget skulle således nio eller tio vägar genom öppningar i vallen bereda tillträde till staden, varav tre genom egentliga stadsportar. Stadsbeskrivningen korrelerar därmed med tolkningen av den vedelska stadsskissen.

Går det då att identifiera dessa öppningar på Hogenbergs kopparstick? Den enklast identifierbara är Söderport/Röde port (figur A:4, A) som från Södergatan (figur A:3, nr 3) via öppningen (figur A:3, nr 18) fortsätter fram till broövergången över Höje å.

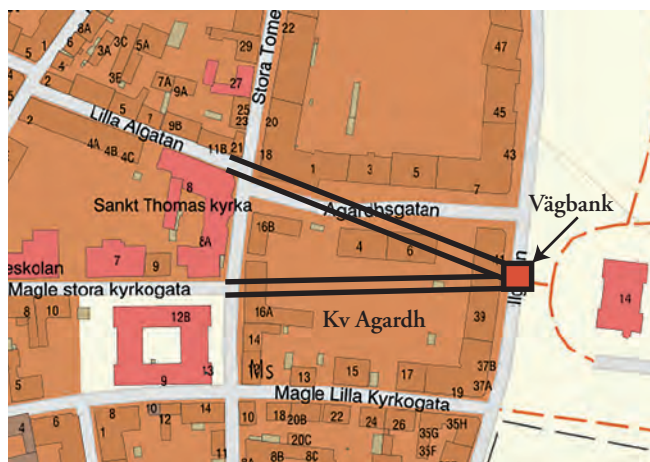
Nästa öppning (figur A:4, L), nordost om Söderport, bör därför vara den öppning som fortsätter till Lilla Råby. Då stadsgatan innanför öppningen enligt kartskissen går norr om S:t Hans kyrka och söder om Heligkorskyrkan bör det vara Stora Tvärgatan som visas i sticket (figur A:3, nr 19), en gata som i likhet med stickets också svänger söderut på vägen fram till Södergatan. Om Heligkorskyrkan är placerad på fel sida om gatan på kartskissen är även Lilla Tvärgatan ett tänkbart alternativ.

Den därpå följande öppningen (figur A:4, K), med en portliknande konstruktion i palissaden, är Österport/Mårtensport (figur A:3, nr 20). Den är centralt placerad på kopparsticket och med en siktlinje direkt mot Domkyrkan, vilket helt överensstämmer med ett sydostligt betraktelseperspektiv. Mårtensgatan därinnanför (figur A:3, nr 21) försvinner för betraktaren direkt in i stadens husgytter.

De följande öppningarna är inte lika enkelt och tydligt identifierbara, men en utgångspunkt kan tas i Allhelgonaklostret (figur A:3, nr 5). Från klostret leder enligt kopparsticket en väg in i stadens norra del, en väg som passerar ett kors öster om vägen (figur A:3, nr 22). På Vedels kartskiss finns en notering på samma plats (figur A:4, nr 62), det vill säga öster om den från norr inkommande vägen från klostret (figur A:4, G), med benämningen *Sepulchrum Ruthenj* (ryssens grav). Den utanför stadsvallen gravlagde ryssen tillhörde en stor beskickning som 1562 övervintrade i Lund på sin väg hem från Köpenhamn (Skansjö 2012:70). Att gravnoteringen och korset på sticket åsyftar samma företeelse måste anses sannolikt. Därmed bör gatan innanför öppningen vara Sandgatan (figur A:3, nr 23), vilken enligt sticket fortsätter fram till Lundagårdsområdet.

Nästa öppning (figur A:4, H), sydost om öppningen till Sandgatan, blir då Tomegap (figur A:3, nr 24) och gatan innanför vallöppningen Tomegapsgatan (figur A:3, nr 25). Enligt kopparsticket går den i en krök norr om Lundagårdsområdet.

Återstår då öppningen mellan Tomegap och Österport. Enligt kartskissen finns två alternativ att välja på (figur A:4, I–J), båda utan någon vägledande information förutom i vilka förhållanden stadsgatorna stod till de medeltida kyrkorna. Anders André (1980:75) nämner en möjlig öppning i förlängningen av Magle Lilla Kyrkogata. I samband med grävningsarbeten och arkeologiska undersökningar i Östra Vallgatans södra del 2016 (Karlsson 2018), förvisso något väster om själva vallen, hittades dock inga spår som pekade mot en öppning i Magle Lilla Kyrkogatas förlängning. Däremot påträffades vad som tolkades som en östvästgående vägbank drygt 50 meter norr därom. Mattias Karlsson (2018:7) konstaterade att ”[r]imligen kan en väg på denna plats endast förklaras av att det har funnits en öppning i vallen”. En väg med åtföljande vallöppning på denna plats är inte tidigare känd, varken arkeologiskt eller

Figur A:7. Hypotetisk vallöppning i Lilla Algotans och Magle Stora Kyrkogatas förlängning. Karta: ©Lantmäteriet.

från något annat källmaterial. Vid en närmare granskning av stadens gatunät visar det sig att såväl Lilla Algotan som Magle Stora Kyrkogata har en orientering som, om gatorna förlängs genom kvarteret Agardh, sammanstrålar just vid den punkt där vägbanken påträffades (figur A:7). För Lilla Algotans del innebär det att den tänkta gatuförlängningen skar tvärs över Agardhsgatan, en gata som dock tillkom först i slutet på 1920-talet (Lunds Dagblad 1928-06-21). Anders Andrén (1980:48) har antytt en möjlig medeltida gata ungefär enligt Agardhsgatans nuvarande läge ledande till en punkt norr om den påträffade vägbankens position. I hans stadsrekonstruktion av tomt- och gatustruktur kring 1500 antogs dock att denna förlängning av Algotan var igenlagd sedan 1500-talet, men att Magle Stora Kyrkogata hade en östlig förlängning som lades igen under 1580-talet (Andrén 1984:18ff, 73).

De nu kända materiella omständigheterna pekar på att två gator på 1580-talet kan ha lett ut till en gemensam öppning i vällen, vilket därmed skulle förklara de båda återstående gatuändarna på den vedelska kartskissen. Den norra av dessa gator bör ha varit Lilla Algotan, en gata som enligt kartskissen gick norr om kyrkan S:t Mikael och dominikanerklostret samt söder om den offentliga badstugan (*Balnea publica*), lokaliserad till en tomt just norr om Lilla Algotan (Andrén 1984:74). Den andra gatan skulle då enligt kartskissen ha varit Magle Lilla Kyrkogata, inritad som gående söder om kyrkan S:ta Maria magle. Den måste då ha gjort en riktningsförändring norrut i kvarteret Agardh för att leda till den tänkta vallöppningen. Hogenbergs kopparstick visar en sådan södergående sväng just innanför öppningen (figur A:3, nr 26). Alternativet är Magle Stora Kyrkogata, vilket gatans orientering och skriftligt material tyder på, men det förutsätter att kyrkan S:ta Maria magle på kartskissen registrerats på fel sida om gatan. Man bör inte heller utesluta möjligheten att det

kan ha funnits tre olika gator som ledde till samma öppning i vällen.

Utanför vallöppningen, där vallgraven börjar, omgärdas vägen av två stenkonstruktioner som indikerar en manifest anläggning, eller i alla fall resterna av den. Detta kan tyda på att öppningen haft en större betydelse, även om den inte betraktats som en av stadens formella portar. Betydelsen kan ha varit föranledd av, eller grundad i, det faktum att flera gator synes ha mynnat i denna öppning.

Övriga tre vallöppningar har för en betraktare från ett sydostligt perspektiv legat dolda bakom stadens bebyggelse. Längst i norr fanns Norreport (figur A:4, F) med kyrkan S:t Olof (figur A:4, nr 17) noterad strax utanför. På detta läge, just utanför staden, finns på kopparsticket en kyrkobyggnad (figur A:3, nr 27) med en väg (figur A:3, nr 28) ledande in i staden. Anläggningen har tidigare tolkats som S:t Peters kloster, felaktigt inritad utanför staden och oriktigt återgiven (Blomqvist 1946:14f; Skansjö 2012:71). Den borde dessutom från det traditionella nordostliga perspektivet legat längre åt vänster, dold bakom stadsbebyggelsen. Kan det därför ändå tänkas vara S:t Olofs kyrka som positionerats rätt på bilden? Vi vet att det 1536 utfärdades en kunglig befallning att kyrkorna i staden skulle nedrivras, ett beslut som inte omfattade Domkyrkan, Allhelgonaklostret och S:t Peters kloster. Raseringen verkställdes inte heller omedelbart för alla sockenkyrkorna i staden. S:t Clemens kyrka skänktes till stadens råd 1541. S:t Jakobs kyrka, och kanske även S:ta Maria minor, revs först under 1500-talets andra halva (Skansjö 2012:18ff; Gardelin 2015:158f). För S:t Olof är inget känt om dess rivning, däremot kom den att behandlas annorlunda än de övriga sockenkyrkorna. Den tillhörde nämligen redan före reformationen Allhelgonaklostret och förblev sannolikt i dess ägo även därefter. Allhelgonaklostret kom att sekulariseras och tillsammans med dess godsbestånd omvandlas till ett kronolän, Helnekirke län. Först 1647 avyttrades kyrkogårdstomten (Andrén 1984:121; Skansjö 2012:25, 32). Då konkreta uppgifter om rivning saknas samt att den ingick i Allhelgonaklostrets godsmassa på 1580-talet kan tyda på att den vid tillfället inte var nedriven utan användes för andra ändamål, i likhet med Allhelgonaklostrets egen kyrka. En sådan icke-kyrklig användning kan förklara Mogens Madsens beskrivning att ”den helige Olofs kyrka [...] förr låg vid denna [S:t Olofs] port” (Blomqvist 1946:25), nämligen att byggnaden inte längre fungerade som kyrka, men gjort så tidigare.

Om det är S:t Olofs kyrka som återgivits på kopparsticket överensstämmer läget för den till höger om kyrkan belägna väderkvarnen (figur A:3, nr 29) väl med den *Weyrmølle* (figur A:4, nr 61) som angetts på kartskissen. Den var enligt kopparsticket i så fall belägen norr om S:t Olofs kyrka och väster om Allhelgonaklostret, ett läge som motsvaras av vägskalet där vägarna till Kävlinge respektive

Getinge delade sig. På den platsen finns en mölla återgiven på Erik Dahlberghs bataljmålningar från 1676 (Wahlöö & Larsson 1996:57). Vägen som leder från den förmodade S:t Olofskyrkan in till staden (figur A:3, nr 28) skulle då vara Bredgatan.

På stadens västra sida fanns enligt kartskissen två vallöppningar, om man antar att gatorna till Beata Billes gård och franciskanerkonventet inte ledde vidare ut ur staden. Ingen av dessa öppningar syns på kopparsticket då de är dolda av stadens bebyggelse. Den södra av dessa öppningar (figur A:4, B) är kopplad till en gata som passerar söder om kyrkorna S:t Måns och S:t Peter vid Grönegatan samt norr om S:t Andreas och Corfitz Vifferts gård (Karl XII-huset). En sådan gatusträckning blir dock väldigt krokig och tämligen ologisk. Enligt det nutida gatusystemet skulle det ungefär motsvara Drottensgatan – Grönegatan – Svanegatan. Det har antagits att S:t Andreas (och därmed även Corfitz Vifferts gård) är felaktigt inplacerad för långt söderut på kartskissen (Blomqvist 1946:52), vilket skulle ge en mer normal gatusträckning motsvarande Svanegatan. En annan möjlighet är att S:t Peter är placerad för långt norrut. Det skulle ge en gatusträckning från Drottensgatan vars västra del i en rak förlängning västerut skulle sluta söder om S:t Måns kyrka. Anders Andrén har hypotetiskt föreslagit en sådan gatusträckning som i öster ansluter till Södergatan i höjd med Lilla Tvärgatan (Andrén 1980:48), en tanke han dock inte intagit i sin rekonstruktion över staden kring 1500 (Andrén 1984:18f). Att den östra delen av gatan bör ha anslutit till Södergatan i höjd med Lilla Tvärgatan, ett nordligare gatuläge än dagens Drottensgatan, verkar uppenbart med tanke på att S:t Andreas kyrkogård sträckte sig en bit in i kvarteret norr om dagens Drottensgatan (Larsson 2018:35f). Slutligen skall nämnas att gatan enligt kartskissen skulle sluta vid en vallöppning söder om S:t Måns, medan den gängse uppfattningen är att gatan gick norr om kyrkan (Blomqvist 1951:192; Andrén 1984:19).

Den norra av de båda västliga öppningarna i vallen synes sluta någonstans vid S:t Petri Kyrkogatas ändpunkt vid nuvarande Clemenstorget, en placering som överensstämmer med nuvarande kunskapsläge (Andrén 1980:48, 75). Därmed skulle kartskissens båda norra öst–västgående gator bilda en stadsgenomgående gata, motsvarande dagens Tomegapsgatan – Paradisgatan – S:t Petri Kyrkogata.

Någon stadspört i väster finns inte enligt ovanstående tolkning av kartskissen. Mogens Madsen nämner inte heller någon sådan port i sin stadsbeskrivning. Västerport omnämns i en regest över ett dokument från 1402 (Rep 1:4503), men det går inte utifrån regesten att lokalisera den faktiska platsen. Ett skötebrev från 1423 (Rep 1:6045) behandlar en försäljning av en tomt som låg söder om Nunne burlad. Utifrån en påskrift på dokumentet har lokaliseringen av tomten kunnat fastställas till söder om S:t Peters kloster

(Andrén 1984:105). Då området inte är arkeologiskt undersökt saknas materiella belägg för ett sådant portläge. Det har antagits att Västerport och Nunne burlad avser samma vallöppning (Andrén 1980:21; Carelli 2012:318). Enligt min uppfattning går det inte att säkert förutsätta ett sådant samband, det kan ha rört sig om två olika öppningar. Västerport skulle då kunna avse öppningen i söder vid S:t Månskyrkan (figur A:4, B) och Nunne burlad en vallöppning vid Klosterkyrkan (figur A:4, nr 14). En sådan passage kunde ha varit mindre offentlig och på 1580-talet ämnad främst för klosteregendomens eget bruk. Klosterkyrkan fungerade som sockenkyrka för Värpinge by och hade därför sannolikt behov av ett tillträde till kyrkan västerifrån. Ett sådant begränsat tillträde genom vallen, kanske kallat Nunne burlad, skulle kunna förklara Mogens Madsens tvekan om staden hade sex eller sju öppningar utöver stadspörtarna.

Utifrån analysen av stadens portar, vallöppningar och gatusträckningar, kompletterad med motsvarande arkeologiska faktakunskap, har den tidigare nämnda rekonstruktionen av vedelska kartskissen gjorts. Rekonstruktionen är baserad på Anders Andréns kartrekonstruktion över Lund kring 1500, med de justeringar som diskuterats ovan. I figur A:5 är det gatunät, som följer av en strikt tillämpning av kartskissens gatulägen i förhållande till utplacerade kyrkor och andra anläggningar, återgivet i rött. De alternativa gatusträckningar som diskuterats har rödskräfferats. Dessa alternativ förutsätter dock att något eller några objekt felaktigt inplacerats på kartskissen.

Domkyrkan och Lundagård

Återstår att diskutera de byggnader som framträder på Hogenbergs kopparstick. Två av dessa är lätt identifierbara: Domkyrkan (figur A:3, nr 1) och Lundagårdshuset (figur A:3, nr 2). Från ett sydostligt perspektiv skulle en betraktare främst ha sett husens östra ändar – Domkyrkans absid och Lundagårdshusets östra gavel – då båda byggnaderna riktar sig något mot sydost. För att uppnå ett starkare värdeperspektiv har dock fasaderna blivit exponerade genom att de ”öppnats upp” för betraktaren, så att Domkyrkans nordfasad och Lundagårdshusets sydfasad uppvisas.

Båda byggnaderna är lätt igenkännliga och uppvisar generellt en god överensstämmelse med verkligheten. I detaljer går det dock att hitta felaktigheter. Domkyrkans absid har blivit kantig med ett kupolformat tak, norra sidoskeppet sticker ut framför transeptet, antalet fönster stämmer inte. För Lundagårdshuset, nyuppfört vid tiden för bildens tillkomst, har tornet blivit kantigt och asymmetriskt placerat och även här är antalet fönster för få. Dessa detaljvikelser kan bero på att den antagne tecknaren främst varit kartograf och inte konstnär, och därför inte eftersträvat eller lyckats åstadkomma en exakt natur-

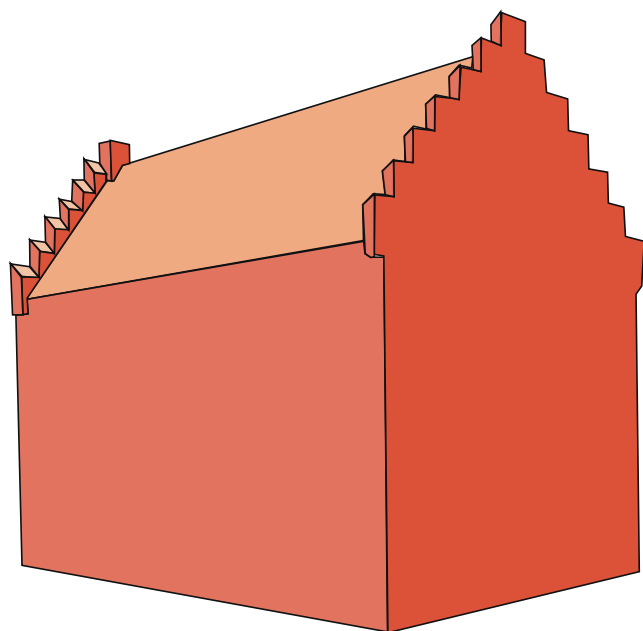

trogenhet. Avvikelserna kan också ha tillkommit i samband med att förlagan omvandlades till kopparstick. Byggnadernas huvudsakliga gestaltning med de ingående byggnadsdelarna är dock riktigt återgivna och medtagna. Vid närmare analys av andra byggnader på kopparsticket måste därför hänsyn tas till tänkbara oriktigheter i detaljer.

De stenhus som är belägna direkt framför och till höger om Domkyrkan, innanför en krenelerad mur, har antagits vara kvarstående byggnader som tillhört den medeltida ärkebiskopsgården (figur A:3, nr 30) (Blomqvist 1946:13; Skansjö 2012:71). Det är säkert en korrekt tolkning, men att urskilja och identifiera enskilda hus är vanskligt. Det strax till vänster om Domkyrkan belägna huset med två våningar och trappstegsgavlar (figur A:3, nr 31) har tolkats som Librieriet (Blomqvist 1946:13; Skansjö 2012:71), det medeltida biblioteket, vilket verkar rimligt.

Dekanhuset

Den byggnad som sticker upp bortom Lundagård, mellan Domkyrkan och Lundagårdshuset (figur A:3, nr 32) har från ett nordostligt perspektiv tolkats som Domskolan (Blomqvist 1946:13; Skansjö 2012:71). Denna byggnad var ett 45 meter långt tegelhus beläget direkt väster och nordväst om Domkyrkan (Andrén 1980:72; Carelli 2012:387). Det är dock svårt att få ens en någorlunda korrespondens mellan ett så långt hus och den höga och kompakta, nästan tornliknande byggnad som syns på sticket. Om perspektivet i stället var från sydost borde Domskolan vara dold bakom Domkyrkan. Däremot öppnas en möjlighet för en annan tolkning. Siktlinjen från sydost, mellan Domkyrkan och Lundagårdshuset, träffar södra delen av kvarteret Glädjen,

Figur A:8. Rekonstruktionsförslag av det medeltida Dekanhuset sett från sydost (baserat på Blomqvist 1947:100) samt kopparstickets återgivning.

den plats där det så kallade Dekanhuset var beläget fram till 1908, då det flyttades till Kulturen. Huset är utmärkt på kartskissen som *Residentia Wilhelmi Dresselbergij* (figur A:4, nr 41). Vilhelm Dresselberg utsågs till dekan vid domkapitlet 1576 (Bruun 1980:4:46).

Huset bestod av tre byggnadsdelar tillkomna vid olika tider; en ursprunglig tvåvånings tegelbyggnad daterad till slutet av 1200-talet, en kvadratisk tornliknande byggnad tillfogad under 1400-talet och under 1500-talet ytterligare en tillbyggnad (Blomqvist 1947:9off). Ursprungsbyggnaden var sannolikt uppförd av en lokal frälsesläkt, men kom redan i början av 1300-talet i kyrkans ägo (DD 2:9:175, 176, 189).

Byggnaden var belägen med det äldsta husets gavel ut mot Bredgatan, medan de båda tillbyggnaderna låg väster och nordväst därom och således dolda för en betraktare från sydost. Ragnar Blomqvist har gjort en rekonstruktion av 1200-talshuset sett från nordväst, men sannolikt har den andra sidan av huset, sett från sydost, sett likartad ut, bortsett från den antagna privetanläggningen på husets norra sida. En motsvarande rekonstruktion av huset från sydost (utan fönster- och dörröppningar, vilka är helt okända) ger en bild som väl överensstämmer med kopparstickets återgivning (figur A:8), givet kopparstickets värdeperspektivistiska betoning av höjd framför längd.

Stäket – Fru Görvels hus

Stadens övriga bebyggelse är, som tidigare noterats, likartad och synbarligen schablonmässigt visualiserad och skall inte här läggas till underlag för någon djupare analys. Vill man så går det att läsa in till exempel Stora Tomegatan,

Figur A:9. Stäket (Fru Görvels gård) till vänster och kopparstickets återgivning till höger.
Foto: Irene Hansen 2019.

de på kartskissen angivna egendomarna tillhörande Sten Bille och Mogens Madsen, Krognosgårdens stora lantliga tomt, trädvegetation på platsen för dominikanerkonventet samt den öppna tomtytan efter S:t Hans kyrkogård. Dock finns två hus som särskiljer sig från den i övrigt stereotypa framställningen och som därför kommer att närmare analyseras.

Det ena rör sig om ett hus beläget en bit ner på Södergatans västra sida (figur A:3, nr 33). Det har antagits, säkerligen med rätta, att det rör sig om fru Görvel Fadersdotter Sparres hus, numera kallat Stäket (Blomqvist 1946:13; Skansjö 2012:71). På kartskissen är det omnämnt som *Aula Bonifaciana* (figur A:4, nr 39), vilket skulle kunna betyda huset med den vackra fasaden eller välgörarens/välgörerskans hus, men andra tolkningar är möjliga. Parallellt belägen just söder om Stäket ligger det så kallade Borgska huset, som även det ingick i fru Görvels egendom. Dateringarna av de båda husen är svävande, allt från 1400-tal fram till 1570, dock med tonvikt på den sista delen av perioden (Blomqvist 1937:44ff; Holmberg 1977:208f; Andrén 1980:26; Johansson 1985:30). Att Borgska huset inte har återgivits på sticket kan tyda på att det ännu inte var uppfört 1585, medan Stäket var det.

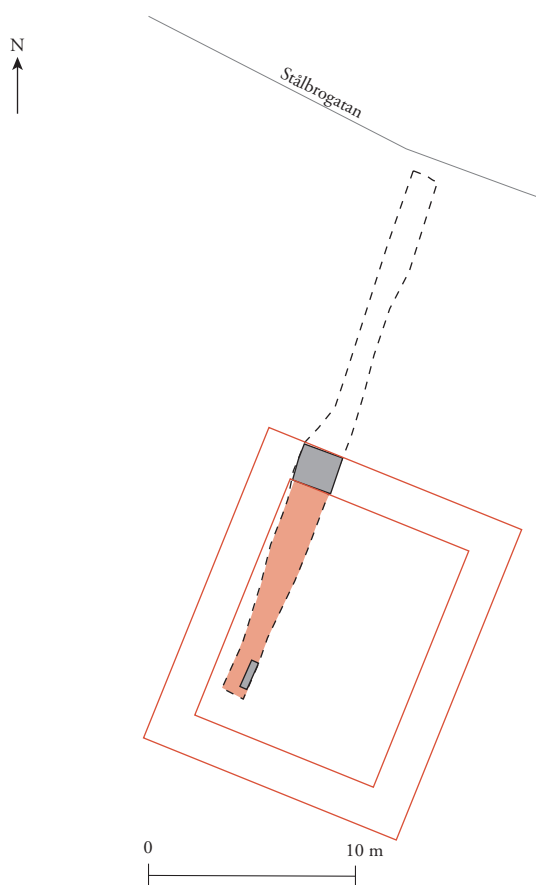
Huset på kopparsticket har god överensstämmelse med Stäket (figur A:9). På några punkter stämmer det dock inte med den byggnadsarkeologiska tolkningen av huset. På kopparsticket saknas det burspråk som antagits ha funnits på husets östra gavel (Blomqvist 1937:36; Holmberg 1977:208f), en tornbyggnad finns inritad på husets norra långsidesfasad och en dörröppning har återgetts på husets östra gavel ut mot Södergatan.

Ett torn, som rimligen bör tolkas som ett trapporn förbindande de båda våningarna, har aldrig diskuterats i samband med byggnadsarkeologiska tolkningar av huset. Ändå finns byggnadsarkeologiska iakttagelser som pekar på möjligheten till ett trapporn. Invändigt, strax väster om mitten i bottenvåningens norra vägg, noterades en dörrnisch vilken tolkades som utgången till en privet, dock utan att några spår efter en sådan har påträffats (Blomqvist 1937:32). I ovanvåningens norrvägg fanns tre nischer i dess västra del, alla tolkade som fönsternischer. Då de var olika till formatet gjorde Ragnar Blomqvist bedömningen att alla inte varit ursprungliga. Den av öppningarna som var mest avvikande låg direkt ovanför den antagna privetöppningen i våningen under. Öppningen var högre än de båda andra då den sträckte sig nästan ända ner till golvet, bara

ett enkelt murskift ovan golvet som det är noterat i byggnadsdokumentationen. På väggens utsida har det inte gått att bringa ytterligare klarhet i frågan, då nordfasaden påverkats av omfattande omändringar, inte minst i samband med att husets tillbyggdes med en nordlig byggnadskropp i början på 1800-talet, en tillbyggnad som sedermera rivits (KSB Färgaren 16 Stäket 1955–1956; Blomqvist 1937:17, 35). Det förefaller inte uteslutet att tolka de båda öppningarna som utgångar till ett trapporn. Ett sådant trapporn skulle varit i vägen när huset byggdes till norrut och kan därför ha rivits i samband med denna förändring som innebar att andra interna kommunikationsvägar skapades.

I den kryssvälvda källaren fanns i den östra väggen (ut mot Södergatan) ursprungligen tre stickbågsförsedda nischer, av vilka den mellersta varit högre och bredare än de båda andra. I den norra och i den mellersta nischen konstaterades yttre och högre belägna stickbågar, som sannolikt räckte ända fram till husets ytterliv. Nischerna hade senare murats igen, men 1934 upptogs i den mellersta nischen åter en dörröppning. Blomqvist tolkade alla tre nischerna som ursprungliga fönsteröppningar (Blomqvist 1937:25ff). Det förefaller möjligt att tolka den högre och bredare mellersta nischen som en ursprunglig källaringång i likhet med den som upptogs 1934, vilket skulle kunna motsvara kopparstickets gavelingång.

Figur A:10. Eventuell tornbyggnad på Billegården. Till vänster arkeologisk dokumentation med i rött en hypotetisk planrekonstruktion. Källa till arkeologisk dokumentation: KSA, Billegården 49 (3), 1984.

Billegården

Ytterligare en byggnad utmärker sig på kopparsticket som avvikande från den i övrigt schablonmässigt återgivna bebyggelsen. Det är en tornliknande byggnad som sticker upp bakom bebyggelsen på Södergatans västra sida (figur A:3, nr 34). Från ett sydostligt betraktelseperspektiv skulle lokaliseringen, i förhållande till Stäket, kunna motsvara norra delen av kvarteret Billegården. Där innehade släkten Bille en gårdsanläggning från början av 1500-talet (möjligen redan från slutet av 1400-talet) fram till början av 1600-talet (Hansen 2014a:22ff). På kartskissen finns denna gård angiven som *Frue Beatis gaard* (figur A:4, nr 38), vilket syftar på fru Beata Bille, ägare till gården på 1580-talet (Andrén 1984:105).

Huset som avbildats på kopparsticket (figur A:10) visar en hög – minst två våningar – och något rektangulär byggnad. Rimligen är det husets södra och östra fasader som syns. Taket är platt med en krenelerad omfattning. Minst ett fönster syns i den översta våningen.

Arkeologiskt är föga känt om denna gård. I samband med nybebyggelse i kvarteret Billegården påträffades dock några intressanta lämningar i kvarterets norra del. En kraftig, meterbred grundmur indikerade på ett gediget stenhus. I det översta dagarskiftet av tuktad kalksten kunde bygg-

nadens nordvästra innerhorn identifieras. Husets västmur bedömdes som löpande strax väster om det nord-sydliga undersökningsschaktet och i hela dess längd söderut (cirka 13 meter). I schaktet påträffades rester av golvlager i form av sten och tegel. I söder, drygt 10 meter från byggnadens nordvästra horn, fanns rester efter en enklare och klenare stenkonstruktion, tolkad som en innermur. Den fortsatte dock inte fram till husets västra yttervägg. Inget dateringsförsök gjordes, men lösfynden indikerade 1400–1500-tal (KSA, Billegården 49 (3), 1984).

Väger man samman de arkeologiska vittnesbörden med kopparstickets information (figur A:10) kan byggnaden hypotetiskt tolkas som en källarlös stenbyggnad, troligen av minst 15 meters längd. Huset har varit i minst två våningar och haft ett platt, krenelerat tak.

Saknade hus

Här skall också nämnas några ord om hus som *inte* kan återfinnas på kopparsticket. På kartskissen är *Corfitz Vifferts Gaard* lokaliserad i södra delen av staden, på Södergatans västra sida (figur A:4, nr 37). Med en sådan placering borde den ha varit väl synlig och framträdande på kopparsticket. Corfitz Tønnesen Viffert var en jylländsk lågadelnsman som avancerat inom den danska riksförvaltningen och slutligen blev riksråd. Han var länsman över Malmöhus län 1580–1591 och utsågs 1585 till landsdomare över Skåne (Bruun 1984:15:519). År 1586 arrenderade han tomten vid Södergatan (Andrén 1984:102) och förmodligen var det han som lät uppföra den ståtliga renässansbyggnaden, nuvarande Karl XII-huset, på tomten. Det har då troligen skett under hans tid som skånsk landsdomare och länsman, det vill säga 1586–1591. Då stadsbilden tillkom 1584–1585 hade han således ännu inte blivit innehavare av fastigheten och byggnaden inte uppförts, men när kartskissen gjordes (någon gång under perioden 1586–1589) kan ett sådant innehav ha varit aktivt och ett bygge påbörjats.

Ett annat bemärkt stenhus i staden, som borde varit framträdande på kopparsticket, är Krognoshuset. Det saknas också på kartskissen. Varför huset, som tillkom redan under högmedeltiden, inte återgivits eller noterats är förvånande. Med tanke på gårdens storlek, ålder och adliga status kunde man förvänta sig att den beaktats. En möjlig förklaring är att gården och huset vid tillfället inte associerades med en framträdande adelsätt. När kopparsticket

och kartskissen framställdes hade ägandet övergått till ätten Podebusk och innehavare var Mourids Podebusk. Denna adelsman var huvudsakligen verksam på Fyn och Langeland, både som godsägare och länsman. Sannolikt vistades han i Lund ytterst sporadiskt eller möjligen inte alls och Krognosgården kan därför ha stått obebodd eller varit utarrenderad (Hansen 2014a:14).

Avslutning

Att betrakta Hogenbergs kopparstick över Lund från ett sydostligt perspektiv förefaller således fruktbart. De framträdande objekten på kopparsticket får en kartografisk rimlig förklaring med, i tillämpliga delar, stöd i det arkeologiska materialet.

Att en värdeperspektivistisk anda vilar över bilden är tydligt. Väsentliga objekt har förstörats medan mindre intressanta delar har schabloniserats och/eller förminskats. Höjdfaktorn har prioriterats framför längd. Staden har tryckts ihop utmed sin nord-sydliga längdaxel, sannolikt beroende på att de norra och sydliga delarna av staden varit glest bebyggda med en lantlig prägel, en stadskaraktär som konstnären inte ville framhäva eller ödsla värdefullt ritutrymme på. Likaså har den ganska avlägset belägna broövergången vid Höje å dragits in i bildens vänsterkant, en topografisk företeelse som uppenbarligen ansetts väsentlig att förmedla.

I analysen har i några fall noterats avvikelser mot vedertagna uppfattningar och gällande synsätt. Förklaringar till dessa avvikelser har framförts i texten, hypoteser innebärande omtolkningar av rådande åsikter. Det gäller till exempel S:t Olofs kyrkobyggnads sena rivning, okänd byggnation vid S:t Jörgens hospital, trapptorn och källaringång på Stäket, vallöppning i Lilla Algatans och Magle Stora Kyrkogatas förlängning, företeelsen Västerport samt tornhuset på Billegården. Det är fullt möjligt att inte alla hypoteserna kan komma att verifieras, men vid framtida forskning och arkeologiska undersökningar bör de tas i beaktande och prövas.

Den korrespondens som frambringats mellan kopparsticket, kartskissen och den arkeologiska verkligheten innebär att det är rimligt att uppvärdera källvärdet i de båda källorna från 1580-talet. Kartskissen och kopparsticket kan mycket väl uppvisa en mer riktig bild av 1500-talets Lund än vad som tidigare antagits.

Lund Studies in Historical Archaeology

- 1 Sabo, Katalin Schmidt: *Den medeltida byns sociala dimensioner*. Stockholm 2005. (Doktorsavhandling)
- 2 Hansson, Martin: *Aristocratic landscape. The spatial ideology of the Medieval aristocracy*. Stockholm 2006.
- 3 Gardelin, Gunilla: *En värld av sten. Stenbyggarnas organisation i medeltidens Östergötland*. Stockholm 2006. (Licentiatavhandling)
- 4 Andersson, Hans: *Torp och backtugor i Långhem. En studie av bebyggelseförändringar från 1600-talet till början av 1900-talet*. Stockholm 2007.
- 5 Ersgård, Lars (red.): *Helgonets boning. Studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"*. Stockholm 2006.
- 6 Carlsson, Kristina: *Vår går gränsen? Arkeologiska uttryck för religiösa och politiska aktörer i nuvarande Västsverige under perioden 1000–1300*. Uddevalla/Stockholm 2007. (Doktorsavhandling)
- 7 Lihammer, Anna: *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lund 2007. (Doktorsavhandling)
- 8 Bentz, Emma: *I stadens skugga. Den medeltida landsbygden som arkeologiskt forskningsfält*. Lund 2008. (Doktorsavhandling)
- 9 Naum, Magdalena: *Homelands lost and gained. Slavic migration and settlement on Bornholm in the early Middle Ages*. Lund 2008. (Doktorsavhandling)
- 10 Lindeblad, Karin: *Landskap och urbanisering. Östergötland ur ett centralortsperspektiv 700–1550*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter 74. Lund 2008. (Licentiatavhandling)
- 11 Mogren, Mats, Roslund, Mats & Sundnér, Barbro & Wienberg, Jes (red.): *Triangulering. Historisk arkeologi vidgar fälten*. Lund 2009.
- 12 Nilsson, Ing-Marie: *Mellan makten och himmelriket. Perspektiv på Hallands medeltida kyrkor*. Lund 2009. (Doktorsavhandling)
- 13 Jönsson, Lars: *Tommarp. Kunglig produktionsort och klosterstad*. Lund 2011. (Licentiatavhandling 2010)
- 14 Andersson, Hans & Wienberg, Jes (red.): *Medeltiden och arkeologin. Mer än sex decennier*. Lund 2011.
- 15 Ersgård, Lars (red.): *Munkar och magnater vid Vättern. Studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"*. Lund 2012.
- 16 Bergqvist, Johanna: *Läkare och läkande. Läkekonstens professionalisering i Sverige under medeltid och renässans*. Lund 2013. (Doktorsavhandling)
- 17 Gustin, Ingrid, Hansson, Martin, Roslund, Mats & Wienberg, Jes (red.): *Mellan slott och slagg. Vänbok till Anders Ödman*. Lund 2016.
- 18 Anthony, Sian: *Materialising Modern Cemeteries. Archaeological narratives of Assistens cemetery, Copenhagen*. Lund 2016. (Doktorsavhandling)
- 19 Andersson, Hans: *Medeltida urbanisering. Uppsatser 1972–2015*. Lund 2017.
- 20 Håkansson, Anders: *Bebyggelseshierarkier och bylandskap. Om övergången mellan vikingatid och tidig medeltid ur ett halländskt perspektiv*. Lund 2017. (Doktorsavhandling)
- 21 Hansen, Kenth: *Medeltida stadsaristokrati. Världsligt fräse i de skånska landskapens städer*. Lund 2020. (Doktorsavhandling)

Doktorsavhandling från Nationella forskarskolan i historia/historiska studier

Denna avhandling är tillkommen inom ramen för Nationella forskarskolan i historiska studier (tidigare Nationella forskarskolan i historia). Forskarskolan grundades hösten 2000 och är ett samarbete mellan Lunds universitet, Göteborgs universitet (från 2011), Linnéuniversitetet (tidigare Växjö universitet), Malmö universitet (tidigare Malmö högskola) och Södertörns högskola, med Lunds universitet som värddhögskola. 2014 breddades forskarskolan till att

även inkludera ämnena idé- och lärdoms historia, etnologi och historisk arkeologi samt från 2016 antikens kultur och samhällsliv. Nationella forskarskolan i historia bytte namn 2016 till Nationella forskarskolan i historiska studier.

Doktorsavhandlingar från Nationella forskarskolan i historia/historiska studier skrivna av doktorander till största delen finansierade av forskarskolan:

Stefan Persson, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525–1640*, historia, Lunds universitet 2005.

Sara Edenheim, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, historia, Lunds universitet 2005

Mikael Tossavainen, *Heroes and victims. The Holocaust in Israeli historical consciousness*, historia, Lunds universitet 2006.

Henrik Rosengren, *"Judarnas Wagner". Moses Pergament och den kulturella identifikationens dilemma omkring 1920–1950*, historia, Lunds universitet 2007.

Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902*, historia, Lunds universitet 2007.

Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen. Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, historia, Lunds universitet 2007.

Jesper Johansson, *"Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här". Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945–1981*, historia, Växjö universitet 2008.

Christina Jansson, *Maktfyllda möten i medicinska rum. Debatt, kunskap och praktik i svensk förlossningsvård 1960–1985*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2008.

Anne Hedén, *Röd stjärna över Sverige. Folkrepubliken Kina som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2008.

Cecilia Riving, *Icke som en annan människa. Psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*, historia, Lunds universitet 2008.

Magnus Olofsson, *Tullbergiska rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867–1869*, historia, Lunds universitet 2008.

Johan Östling, *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*, historia, Lunds universitet 2008.

Christian Widholm, *Iscensättandet av Solskensolympiaden. Dagspressens konstruktion av föreställda gemenskaper vid Stockholmsolympiaden 1912*, historia, Lunds universitet 2008.

Ainur Elmgren, *Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939*, historia, Lunds universitet 2008

Andrés Brink Pinto, *Med Lenin på byrån. Normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921–1939*, historia, Lunds universitet 2008.

Helena Tolvhed, *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972*, historia, Lunds universitet (Malmö högskola) 2008.

Lennart Karlsson, *Arbetarrörelsen, Folkets hus och offentligheten i Bromölla 1905–1960*, historia, Växjö universitet 2009.

Stefan Nyzell, *"Striden ägde rum i Malmö". Möllevångskravallerna 1926. En studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige*, historia, Lunds universitet (Malmö högskola) 2009.

Louise Sebro, *Mellem afrikaner og kreol. Etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730–1770*, historia, Lunds universitet 2010.

Simon Larsson, *Intelligensaristokrater och arkivmartyrer. Normerna för vetenskaplig skicklighet i svensk historieforskning 1900–1945*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2010.

Vanja Lozic, *I historiekansons skugga. Historieämne och identifikationsformering i 2000-talets mångkulturella samhälle*, historia, Lunds universitet (Malmö högskola) 2010.

Marie Eriksson, *Makar emellan. Äktenskaplig oenighet och våld på kyrkliga och politiska arenor, 1810–1880*, historia, Linnéuniversitetet 2010.

Anna Hedtjärn Wester, *Män i kostym. Prinsar, konstnärer och tegelbärare vid sekelskiftet 1900*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2010.

Malin Gregersen, *Fostrande förpliktelser. Representationer av ett missionsuppdrag i Sydindien under 1900-talets första hälft*, historia, Lunds universitet 2010.

- Magnus Linnarsson, *Postgång på växlande villkor. Det svenska postväsendets organisation under stormaktstiden*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2010
- Johanna Ringarp, *Professionens problematik. Lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2011
- Carolina Jonsson Malm, *Att plantera ett barn. Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, historia, Lunds universitet (Malmö högskola) 2011
- Fredrik Håkansson, *Standing up to a multinational giant. The Saint-Gobain World Council and the American Window Glass Workers' Strike in the American Saint Gobain Corporation in 1969*, historia, Linnéuniversitetet 2011
- Christina Douglas, *Kärlek per korrespondens. Två förlovade par under andra hälften av 1800-talet*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2011
- Martin Kjellgren, *Taming the prophets. Astrology, orthodoxy and the Word of God in Early Modern Sweden*, historia, Lunds universitet (Malmö högskola) 2011
- Anna Rosengren, *Åldrandet och språket. En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875–1975*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2011
- Åsa Bengtsson, *Nyktra kvinnor. Folkbildare och politiska aktörer. Vita bandet 1900–1930*, historia, Lunds universitet 2011
- Anna Nilsson, *Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck*, historia, Lunds universitet 2012
- Anna Alm, *Upplevelsens poetik. Slöjdseminariet på Nääs 1880–1940*, historia, Lunds universitet 2012
- Rasmus Fleischer, *Musikens politiska ekonomi. Lagstiftningen, ljudmedierna och försvaret av den levande musiken, 1925–2000*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2012
- Andreas Tullberg, *"We are in the Congo now". Sweden and the Trinity of Peacekeeping during the Congo Crisis 1960–1964*, historia, Lunds universitet 2012
- Matilda Svensson, *När något blir annorlunda. Skötsamhet och funktionsförmåga i berättelser om poliosjukdom*, historia, Lunds universitet (Malmö högskola) 2012
- Peter K. Andersson, *Streetlife in Late Victorian London. The Constable and the Crowd*, historia, Lunds universitet 2012
- Mikael Häll, *Skogsrådet, näcken och Djävulen. Erotiska naturvåsen och demonisk sexualitet i 1600- och 1700-talens Sverige*, historia, Lunds universitet 2013
- Johan Stenfeldt, *Dystopiernas seger. Totalitarism som orienteringspunkt i efterkrigstidens svenska idédebatt*, historia, Lunds universitet 2013
- Maria Nyman, *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, historia, Lunds universitet (Södertörns högskola) 2013
- Kajsa Brillkman, *Undersåten som förstod. Den svenska reformatoriska samtalsordningen och den tidigmoderna integrationsprocessen*, historia, Lunds universitet 2013
- Isak Hammar, *Making Enemies. The Logic of Immorality in Ciceronian Oratory*, historia, Lunds universitet 2013
- Emma Hilborn, *Världar i Brand. Fiktio, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press*, historia, Lunds universitet 2014
- Pål Brunnström, *Ägare och kapital. Klass och genus hos kapitalägare i Sverige 1918–1939*, historia, Lunds universitet 2014
- Joakim Glaser, *Fotboll från Mielke till Merkel. Kontinuitet, brott och förändring i supporterkultur i östra Tyskland*, historia, Malmö högskola 2015
- Bonnie Clementsson, *Förbjudna förbindelser. Föreställningar kring incest och incestförbud i Sverige 1680–1940*, historia, Lunds universitet 2016
- David Rosenlund, *History education as content, methods or orientation? A study of curriculum prescriptions, teacher-made tasks and student strategies*, historia, Malmö högskola 2016
- Kristoffer Ekberg, *Mellan flykt och förändring. Utopiskt platskapande i 1970-talets alternativa miljö*, historia, Lunds universitet 2016
- Robin Ekelund, *Retrospektiva modernister. Om historiens betydelse för nutida mods*, historia, Malmö högskola 2017
- Vahagn Avedian, *Knowledge and acknowledgement. The politics of memory of the Armenian genocide*, historia, Lunds universitet 2017
- Johannes Ljungberg, *Toleransens gränser. Religionspolitiska dilemman i det tidiga 1700-talets Sverige och Europa*, historia, Lunds universitet 2017
- John Hennessey, *Rule by Association. Japan in the Global Trans-Imperial Culture, 1868–1912*, historia, Linnéuniversitetet 2018
- Björn Lundberg, *Naturliga medborgare. Friluftsliv och medborgarförstran i scoutrörelsen och Unga Örnar 1925–1960*, historia, Lunds universitet 2018
- Emma Severinsson, *Moderna kvinnor. Modernitet, feminitet och svenskhet i svensk veckopress 1920–1933*, historia, Lunds universitet 2018
- Katarzyna Herd, *"We shall make new history here." Rituals of producing history in Swedish football clubs*, etnologi, Lunds universitet 2018
- Martin Andersson, *Migration i 1600-talets Sverige. Älvsborgs lösen 1613–1618*, historia, Södertörns högskola 2018
- Bolette Frydendahl Larsen, *Opdragelse og diagnosticering. Fra uopdragelighed til psykopati på Vejstrup pige hjem 1908–1940*, historia, Lunds universitet 2019
- Fredrik Egefur, *Gränslösa rörelser för fred 1889–1914. Aktörskap, strategi och begrepps värld hos socialistisk och liberal fredsaktivism*, historia, Lunds universitet 2020
- Marie Bennedahl, *Fall in Line. Genus, kropp och minnena av det amerikanska inbördeskriget i skandinavisk reenactment*, historia, Linnéuniversitetet 2020

Borgarna i städerna – adeln och bönderna på landsbygden. Synen på befolkningens rumsliga lokalisering sedan medeltiden har bidragit till bilden av ett enhetligt uppdelat ståndssamhälle.

Så inleds Kenth Hansens doktorsavhandling i historisk arkeologi. I avhandlingen studeras aristokratins – frälsets, adelns – närvaro i medeltida städer i de skånska landskapen; i vilken utsträckning de präglade stadsmiljön ekonomiskt, politiskt och socialt. Speciellt fokuserar undersökningen på gränzonen mellan borgare och aristokrati. Avhandlingen målar upp en ny och förändrad bild av såväl det medeltida stadssamhället som det förflutna ståndssamhället jämfört med den traditionella synen.